

Θεόδωρος Π. Μποράκης

Κοινότης Πλαγίων Ἐν Παιονία Κιλκίς

Ἱστορικά καὶ λαογραφικά στοιχεῖα
τοῦ χωριοῦ Πλάγια
καὶ τῆς εὐρύτερης περιοχῆς τῆς Παιονίας

Πλάγια 2022

Συγγραφέας: Θεόδωρος Π. Μποράκης

Τίτλος: Κοινότης Πλαγίων - Έν Παιονία Κιλκίς

Ίστορικά και λαογραφικά στοιχεία του χωριού Πλάγια και τής ευρύτερης περιοχής Παιονίας

ISBN: 978-618-00-3554-4

Copyright: Θεόδωρος Π. Μποράκης

Έρευνα - επιμέλεια κειμένων - σελιδοποίηση: Θεόδωρος Π. Μποράκης

Πλάγια - Ίανουάριος 2022

Ίστοσελίδα: <http://plagia-paionias.blogspot.gr>

Έπικοινωνία: plagiotis@gmail.com

Τò βιβλίο κυκλοφορεί ελεύθερα στο διαδίκτυο. Άπαγορεύεται ή εκτύπωσή του για έμπορικούς σκοπούς.

Έπιτρέπεται ή αντίγραφή μέρους τής ύλης, με τήν άπαραίτητη προϋπόθεση αναφοράς τής ιστοσελίδας «ΣΤΑ ΠΛΑΓΙΑ ΠΑΙΟΝΙΑΣ» (<http://plagia-paionias.blogspot.gr>) και του βιβλίου ως πηγών προέλευσης, κατόπιν έγκρισης του συγγραφέα.

Τò παρόν ψηφιακό βιβλίο διανέμεται ελεύθερα στο διαδίκτυο από τόν συγγραφέα του, υπό τήν ακόλουθη άδεια Creative Commons:

Άποψη του κέντρου του χωριού Πλάγια τη δεκαετία 2020.
Έλψη από αεροφωτογραφία. (Πηγή: Διαδίκτυο [DanoStories])

Άποψη του χωριού Πλάγια τη δεκαετία του 2010. Λήψη από την περιοχή του γηπέδου.
Αρχείο κ. Θεοδώρου Π. Μποράκη.

Πρόλογος

Τò 2011, όταν δημιούργησα τήν ιστοσελίδα «Στά Πλάγια Παιονίας» με στόχο νά ταξινομώ ἐκεῖ τίς πληροφορίες γιά τò χωριό και τήν εὐρύτερη περιοχή, δὲν μπορούσα νά φανταστώ πῶς θά ἐξελισσόταν και πῶς τὰ δεδομένα της θά μετατρέπονταν σέ πολυσέλιδο βιβλίο. Ὁ στόχος μου, ἀπὸ τήν ἀρχή, δὲν ἦταν μονάχα ἡ παρουσίαση τοῦ χωριοῦ σέ στενά πλαίσια, και μόνο μεταξύ τῶν συγχωριανῶν, ἀλλά ἡ ἐξωστρέφεια πρὸς ἀναγνωστές που δὲν ἔχουν ἄμεση σχέση με τò χωριό ἢ με τήν ἐπαρχία Παιονίας. Ἀποτέλεσμα τῆς ἐλεύθερης διακίνησης αὐτῶν τῶν πληροφοριῶν, που προσπάθησα νά γίνει με συνέπεια και ὑπεύθυνη τεκμηρίωση, εἶναι οἱ χιλιάδες ἐπισκέπτες τῆς ιστοσελίδας ἀπὸ διάφορες περιοχὲς τῆς Ἑλλάδας ἀλλά και τοῦ κόσμου.

Ἡ ιστοσελίδα «Στά Πλάγια Παιονίας» ἔγινε ἡ αἰτία νά δημιουργηθεῖ, τò 2016, τò βιβλίο «Κοινότης Πλαγίων - Ἐν Παιονία Κιλκίς» ἀλλά κυρίως ἔγινε ἡ βάση τῆς ἐλεύθερης ἀνάγνωσης και δωρεάν ψηφιακῆς διανομῆς τοῦ βιβλίου σέ κάθε ἐνδιαφερόμενο καθὼς και τῆς διασπορᾶς του σέ διαδικτυακοὺς τόπους ἐλεύθερης ἀνάγνωσης. Ἡ ὕλη τοῦ βιβλίου στήν σημερινὴ τελικὴ της μορφή, μετὰ ἀπὸ δύο προηγούμενες ἀναεώσεις (2016 και 2019), χωρίζεται στὶς παρακάτω θεματικὲς ἐνότητες:

α) Στὶς ἀλησμόνητες πατρίδες που ὑπῆρξαν οἱ ρίζες τῶν Πλαγιωτῶν. Ἡ ἔρευνα γι' αὐτὴν τὴν ἐνότητα ξεκίνησε ἀπὸ τίς διηγήσεις τῶν προγόνων μας ἀλλά στηρίχθηκε στήν πληθώρα στοιχείων που ἀνακάλυψα ἐρευνώντας παλιά περιοδικὰ, βιβλία, ἀπογραφὲς τῶν πληθυσμοῦ και ἰδιαιτέρως τοὺς πίνακες ἐγκατάστασης τῶν προσφύγων.

β) Στὴ ζωὴ τῶν Πλαγιωτῶν στὸ χωριό ἀπὸ τὴν ἐγκατάστασή τους τò 1924 μέχρι σήμερα. Γιά τὴν παρουσίαση τῶν δύσκολων ἐκείνων περιόδων προσαρμογῆς στὸν τόπο ἀλλά και τῶν δραμάτων τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου, χρειάστηκε μακροχρόνια ἔρευνα, καθὼς ἔπρεπε νά ἀνακαλύψω μέσα ἀπὸ χιλιάδες σελίδες καταστάσεων προσφύγων, τὴν καταγωγὴ ὅσων ἐγκαταστάθηκαν στὸ χωριό τò 1924. Ἀναζήτησα σέ ἀρχεῖα ἐφημερίδων τὰ δημοσιεύματα που σχετίζονταν με τὴ φτώχεια και τὴν ἐξαθλίωση τῶν συγχωριανῶν τα πρώτα χρόνια τῆς ἐγκατάστασής τους στὸ χωριό, τὴ μετέπειτα γερμανικὴ κατοχὴ και τὸν διχασμό. Δυσκολία παρουσιάστηκε και στήν καταγραφή ἡθῶν, ἐθίμων και προλήψεων τῶν Πλαγιωτῶν. Ἡ ἀντλήσή τους ἔγινε ἀπὸ νέους ἀνθρώπους ἀφοῦ ἡ πρώτη γενιά τῶν Πλαγιωτῶν ἔχει πιά ἐκλείψει.

γ) Στὰ ἱστορικὰ στοιχεῖα τῆς εὐρύτερης περιοχῆς Παιονίας μέχρι τò 1939. Στὴν ἐνότητα αὐτὴ παρουσιάζω συνοπτικὰ τὴν Παιονία στήν ἱστορικὴ διαδρομὴ τῶν κατοίκων της με ἡμερολογιακὴ σειρά γεγονότων -ἀνάμεσα σέ αὐτὰ περιλαμβάνονται και σημαντικὲς ἱστορικὲς μάχες ἐκτὸς Παιονίας (Κιλκίς και Δοϊράνης) που ὅμως τὰ ἀποτελέσματά τους ἐπηρεάσαν ἄμεσα τὴν Παιονία. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν περιοχή τῆς Παιονίας, χρειάστηκε νά ἐρευνῶ και περιστατικὰ τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνα που ἔλαβαν χώρα στήν περιοχή Γευγελῆς και βορειότερα γιὰτὸ ὑπῆρχε στὰ μέρη ἐκείνη κραταῖο ἐλληνικὸ στοιχεῖο. Ἡ ἔρευνα γιά τὴν περιοχή τῆς Παιονίας στηρίχθηκε σέ στοιχεῖα ἐρευνητῶν που ἔχουν καταχωρηθεῖ σέ βιβλία και σέ δημοσιεύματα ἐφημερίδων.

δ) Στη σύγχρονη Παιονία. Αυτή ή ένότητα αποτελεί έναν συνοπτικό οδηγό τής θρησκευτικής και πολιτιστικής δραστηριότητας τών κατοίκων και τών αξιοθέατων τής Παιονίας. Περιλαμβάνει και μιὰ μικρή συλλογή από ποιήματα και δημώδη άσματα για την περιοχή, πού ύπήρξαν δημοσιευμένα σε βιβλία, σε περιοδικά και στο διαδικτυο.

Ή κυκλοφορία τοῦ βιβλίου στην δλοκληρωμένη του μορφή, συμπίπτει με τή συμπλήρωση 100 ετών από τόν ξεριζωμό τών Έλλήνων από τις άλησμόνητες πατρίδες. Σ' εκείνη τή γενιά τών ξεριζωμένων άφιερώνεται τὸ βιβλίο, στην πρώτη γενιά τών Πλαγιωτών, πού καταχωρῶ όνομαστικά στην ένότητα «Ή ζωή στα Πλάγια» αλλά και στους προγόνους τών Πλαγιωτών πού έμειναν θαμμένοι στη γή τών άλησμόνητων πατρίδων.

Στὸ σημείο αυτό να μνημονεύσω τόν ποιητή (+) Ντίνο Χριστιανόπουλο, πού όσο ζούσε με παρότρυνε να γράψω τήν ιστορία τοῦ χωριού μας κι άς μὴν τὸ εἶχε έπισκεφθεί ποτέ, λέγοντάς μου πώς «ή ιστορία κάθε χωριού είναι ψηφίδα τής ιστορίας τής πατρίδας μας». Εύχαριστῶ τούς φίλους και τίς φίλες πού βοήθησαν στη συλλογή τών στοιχείων, πού με προμήθευσαν με φωτογραφικό υλικό από τὸ προσωπικό τους άρχειό και μοιράστηκαν μαζί μου πληροφορίες για ιστορικά και πολιτισμικά στοιχεία: Άνέστης Άνθάκης, Έλένη Γερούδη - Ίωαννίδου, Άναστασία Γκέρλοβα, Γεωργία Γραίτσα, Άσημένια Έκιντζίδου - Τζουρτζουκλή, Βούλα Ίντζε - Πασατσιφλικιώτη, Ίωάννης Ίντζές, Γεώργιος Ίωαννίδης, Άντωνία Ίωαννίδου, Μαρία Κακατσέρη, Βάσω Κανάκη, Κωνσταντίνος Καρύδης, Θεοδώρα Καστελιώτου, Κούλα Κεχαΐδου - Καραογάνη, Άντωνία Κούντιου - Πασατσιφλικιώτη, Πόπη Λαζάρου, Ίωάννης Λαμπαδαρίου, Δήμητρα Λαμπαδαρίου - Βουλανά, (+) Σμαρῶ Λαμπαδαρίου - Μποράκη, Ίωάννης Μαργέλος, Γεώργιος Μιτικάκης, Άθανάσιος Μουκατατζάκης, Στέφανος Μουκατατζάκης, Δημήτριος Άπ. Μουτσάκης, Έλένη Μποράκη - Βαλάση, Άννα Μποράκη - Μουτσάκη, Θεόδωρος Χρ. Μποράκης, Παναγιώτης Μποράκης, Ίωάννης Ντοντσάκης, Άνδρονίκη Παπαδοπούλου, Γεωργία Πασχαλέρη, Κωνσταντίνος Ί. Πασχαλέρης, Κυριακή Πολίτη, Άθανάσιος Πολιτούδης, Κωνσταντίνος Σαββούδης, Άλέξανδρος Σιτσάνης, Βασιλική Σμυρλίδου - Μουτσάκη, Γεώργιος και Κατερίνα Σταυρίδη, Άντώνιος Τζουρτζουκλής, Νικόλαος Τσαχάκης, Όδυσσεάς Χατζόπουλος, Θωμαή Χαραλαμπάκη - Ναλμπάντη.

Εύχαριστῶ για τή βοήθειά του, σχετικά με τήν τακτοποίηση και τεκμηρίωση τοῦ όγκου τών πληροφοριών, τόν καθηγητή Ίστορίας τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Βλάση Βλασιδη. Εύχαριστῶ τόν κ. Ίωάννη Κουριαννίδη για τή φιλοξενία τών έρευνών μου -για τὸ Μπογάζικοι και τὸ Άρναούτκιοι- στὸ περιοδικό ΕΝΔΟΧΩΡΑ. Τέλος εύχαριστῶ όσους διέδωσαν τὸ περιεχόμενο τής ιστοσελίδας και τὸ βιβλίο, ώστε να γνωρίσουν τήν περιοχή μας όλο και περισσότεροι άνθρωποι. Θα είναι τιμή μου και χαρά μου, τὸ έργο αυτό να χρησιμεύσει για περαιτέρω έρευνα αλλά και να άποτελέσει παράδειγμα για τή δημιουργία ιστοσελίδων και βιβλίων πού να προβάλλουν τὰ χωριά και τίς πόλεις τής πατρίδας μας.

Είσαγωγή

Τὰ Πλάγια (Καρασινάν) - Τò χωριό Πλάγια βρίσκεται στο βόρειο τμήμα του Δήμου Παιονίας, στον Νομό Κιλκίς, στην πλαγιά του ύψωματος με τοπωνύμιο «412», σε απόσταση 5 χιλιομέτρων νοτιώς των έλληνοσοκοπιανών συνόρων.

Μέχρι τò 1928 είχε τò τοπωνύμιο Καρασινάν και κατοικήθηκε πρώτη φορά κατά τòn 19^ο αιώνα, από τουρκικό πληθυσμό που μεταφέρθηκε στην περιοχή από τò Ίκόνιο τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Τò Καρασινάν ἦταν φημισμένο για τὴν ποιότητα του νερού και για τὴ βρύση Χαμίτ Σογιοῦ που κατά τὴν παράδοση ἔπινε νερό ó σουλτάνος Χαμίτ Β΄ όταν ἐπισκεπτόταν τὴν Θεσσαλονίκη. Ἀποτελοῦσε προορισμό που οί γιατροί πρότειναν σέ ἀσθενεῖς με ἀναπνευστικά προβλήματα, λόγω τῆς ξηρότητας και τῆς καταλληλότητας του κλίματος για τέτοιου εἶδους παθήσεις.

Τò 1917, κατά τὸν Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, στίς μάχες Ραβινέ και Σεμέν ντέ φέρ, τò χωριό ὑπῆρξε στο ἐπίκεντρο τῶν ἐπιχειρήσεων του ἑλληνικοῦ στρατοῦ, που κατέλαβε τὰ παραπάνω ὑψώματα και τὰ ἀπέσπασε ἀπό τούς Βούλγαρους μετά ἀπό σκληρές μάχες. Σέ μικρὴ ἀπόσταση ἀπό τò χωριό εἶχε στρατοπεδεύσει, πρὶν τίς μάχες, ἡ στρατιωτικὴ δύναμη που διοικοῦσε ó λοχαγός Γεώργιος Κονδύλης, ó μετέπειτα στρατηγός και πρωθυπουργός.

Τὴν περίοδο 1922 - 1924 (μικρασιατικὴ καταστροφὴ και ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν) ἐγκαταστάθηκαν στο Καρασινάν 779 Ἑλληνες πρόσφυγες ἐνῶ οί Τούρκοι κάτοικοι του εἶχαν μετακινηθεῖ στὴν Τουρκία. Οί κάτοικοι τῶν Πλαγίων ἔχουν τὴν καταγωγή τους ἀπό τὰ περίχωρα τῆς Κωνσταντινουπόλεως (Μπογάζιοί, Ἄρναούτσιοι, Πύργος κ.λπ.), ἀπό περιοχῆς τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης (Σαράντα Ἐκκλησιές, Ἐξάστερο, Τσαντώ κ.λπ.) ἀλλὰ και ἀπό περιοχῆς τῶν μικρασιατικῶν παραλίων τῆς Προποντίδας (Ἀρτάκη, Πάνορμος, Μισόπολη κ.λπ.).

Στο κέντρο του χωριοῦ βρίσκεται ó Ἱερὸς Ναὸς Ἀγίας Παρασκευῆς που ὑπάγεται διοικητικὰ στὴν Ἱερὰ Μητρόπολη Γουμένισσης, Ἀξιουπόλεως και Πολυκάστρου. Ὁ ναὸς εἶναι ἀφιερωμένος στὴν προστάτιδα του χωριοῦ Μπογάζιοι τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης, τὴν Ἁγία Παρασκευή, τò εἰκόνημα τῆς ὁποίας μετέφεραν κατά τὸν ξεριζωμό, ἀπό τὴν ἀλησμόνητη πατρίδα, οί κάτοικοι του χωριοῦ. Ἡ ἐκκλησία χρησιμοποιήθηκε ὡς διδακτήριο τὴν περίοδο τῆς Κατοχῆς, όταν τò χωριό πυρπολήθηκε ἀπό τὸν βουλγαρικὸ στρατὸ (17 Ἰανουαρίου 1944) ὅπου κατέκαψε 66 στίτια και τò σχολεῖο του χωριοῦ. Ὁ ναὸς ἀνακαινίσθηκε και ἀγιογραφήθηκε τὴ δεκαετία του 1990 μετά ἀπό τίς ζημιές που εἶχε ὑποστεί λόγω του ἰσχυροῦ σεισμοῦ τῆς 21^{ης} Δεκεμβρίου 1990.

Τò μεγαλύτερο μέρος τῶν Πλαγιωτῶν, ἀπό τὰ πρώτα χρόνια τῆς ἐγκατάστασής τους, ἦταν γεωργοί και κτηνοτρόφοι κι ἀσχολήθηκαν με τὴν παραγωγή ξυλοκάρβουνο, τὴν καπνοκαλλιέργεια, τὴ σηροτροφία, τὴν ἀμπελοργία και τὴν κτηνοτροφία.

Μεταπολεμικά, ὑπῆρχαν ἀρκετὰ καφενεῖα, κρεσπωλεῖο, ἀρτοποιεῖο, πεταλωτήριο, σαγαμαράδικο, καρποπειεῖο, σαγαματοπειεῖο κ.λπ. ἀλλὰ και ὑπαίθριος φωτογράφος, ó Ἰ. Φωτεινός.

Στις αρχές τῆς δεκαετίας τοῦ '60, ὑπῆρχε μέχρι καὶ κινητὸς κινηματογράφος, «Τὰ Ἀστέρια» τοῦ Ἰ. Πασατσιφλικιώτη, ποὺ πρόβαλε ταινίες στὸ χωριὸ καὶ τὴ γύρω περιοχή. Κατὰ τὴ γνώμη τῶν εἰδικῶν, στὴν περιοχή ὑπάρχουν οἱ ἰδανικότεροι ἑδαφοκλιματικοὶ παράγοντες σὲ ὄλο τὸ Κιλίκις γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἀμπελοφυτείας. Σήμερα στὰ Πλάγια, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἐμπορικές ἐπιχειρήσεις οἰνοποιίας, ἐστίασης καὶ λιανεμπορίου, οἱ κάτοικοι ἀσχολοῦνται μὲ τὴ γεωργία, τὴν κτηνοτροφία καὶ τὴ μελισσοκομία, ἐνῶ καταβάλλεται προσπάθεια προώθησης τῶν τοπικῶν προϊόντων, μιάς καὶ τὸ χωριὸ βρίσκεται κοντὰ στὴν τοποθεσία «Γαλάζια Λίμνη» τοῦ Σκρᾶ καὶ στοὺς ἄξονες τῶν τουριστικῶν διαδρομῶν τῶν ἐπισκεπτῶν τῆς.

Τοπογραφία - Ἡ εὐρύτερη περιοχή τῶν Πλαγίων βρίσκεται ἀνάμεσα στὴ δυτικὴ ὄχθη τοῦ Ἀξιοῦ ποταμοῦ καὶ στὶς ἀνατολικὲς πλαγιές τοῦ ὄρους Πάικο. Τὰ Πλάγια, μαζὶ μὲ τὰ χωριά Κορώνια, Εὐζῶνοι, Εἰδομένη, Χαμηλό, Δογάνης, Φανὸς καὶ Σκρᾶ ἀποτελοῦν τὴν παραμεθόρια ζώνη τῆς Παιονίας.

Βόρεια ἀπὸ τὸ χωριὸ καὶ σὲ ἀπόσταση 3 περίπου χιλιομέτρων, σὲ εὐθεία γραμμὴ, βρίσκεται τὸ χωριὸ Χαμηλό (Αλτσάκ).¹ Ἀνάμεσα στὰ χωριά Πλάγια καὶ Χαμηλό, στὴ σημερινὴ ἀγροτικὴ περιοχή Χαμηλοῦ, βρισκόνταν στὶς ἀρχές τοῦ 1900 οἱ μουσουλμανικοὶ οἰκισμοὶ Μπαρκαλή Μαχαλά καὶ Χατζή Μπαρὶ Μαχαλά, ποὺ ἐρήμωσαν μετὰ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν κατὰ τὰ ἔτη 1923 - 1924.

Ἀνατολικά τῶν Πλαγίων καὶ σὲ ἀπόσταση 5 χιλιομέτρων, βρίσκεται τὸ παραμεθόριο χωριὸ Εἰδομένη (Σέχοβο) ὅπου βρίσκεται καὶ ὁ ὀμώνυμος σιδηροδρομικὸς μεθοριακὸς σταθμὸς. Ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ κράτους τῆς Δ.Β.Μ.² ἐπίσης παραμεθόρια, βόρεια ἀπὸ τὰ Πλάγια, βρίσκεται ἡ πόλη Γευγελή (Gevgelija).

Νοτιοανατολικά καὶ σὲ ἀπόσταση 2,5 περίπου χιλιομέτρων βρίσκεται τὸ χωριὸ Δογάνης³ (Σλωπνίτσα) ἢ (Σλόπ) καὶ τὸ ἱστορικὸ ὑψωμα Σεμεν ντέ φέρ.⁴

Νότια τῶν Πλαγίων καὶ σὲ ἀπόσταση 4,5 χιλιομέτρων, ἀπὸ τὸν παλιὸ δασικὸ δρόμο, βρισκόταν μέχρι τὰ μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ '40 τὸ χωριὸ Πύλη (Δρέβενο).⁵

¹ Μέσα σὲ παρένθεση ἀναγράφονται τὰ τοπωνύμια τῶν χωριῶν ὅπως ἦταν γνωστὰ πρὶν μετονομαστοῦν ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ κράτος τὸ 1926.

² Ἡ ὀνομασία FYROM ἀπὸ τὸ 2019 ἀντικαταστάθηκε ἀπὸ τὴν ὀνομασία «Δημοκρατία τῆς Βόρειας Μακεδονίας». (Στὸ κείμενο Δ.Β.Μ.).

³ Τὸ Σλόπ ἦρε τὸ τοπωνύμιο Δογάνης, στὴ μνήμη τοῦ Ἀνθυπολοχαγοῦ Εὐστάθιου Δογάνη, ἀπὸ τὰ Καλάβρυτα, ποὺ φονεύθηκε στὴ μάχη κατὰ τῶν Βουλγάρων ἐπιδρομῶν, στὸ ὑψωμα Σεμεν ντέ φέρ, στὶς 24 Ἀπριλίου 1917.

⁴ Περιοδικὸ «Τολμῶν» τχ.26, Ἀπρίλιος - Μάιος - Ἰούνιος 2008 <http://www.tolmon.gr>

⁵ Ἡ ὀριστικὴ διάλυση τοῦ οἰκισμοῦ συντελέστηκε τὴ δεκαετία τοῦ 1940, κατὰ τὸν Β' Παγκόσμιον Πόλεμο, ὅταν οἱ Ἕλληνες πρόσφυγες ἀπὸ τὸν Πόντο ποὺ εἶχαν ἐγκατασταθεῖ ἀπὸ τὸ 1924 στὸ Δρέβενο, μετεγκαταστάθηκαν ὀριστικὰ στὴν Ἀξιούπολη. Σχετικὰ μὲ τὴν ἐκκλησία τοῦ χωριοῦ Δρέβενο δεῖτε παρακάτω, στὴν ἐνότητα «Ἡ ζωὴ στὰ Πλάγια», στὸ κεφάλαιο «Τοπωνύμια τῆς περιοχῆς τῶν Πλαγίων», στὴ σελίδα 86.

‘Ο παλιός δρόμος Πλαγίων - Άξιουπόλεως, 5,5 χιλιόμετρα χωματόδρομος, καταλήγει στη σύγχρονη έπαρχιακή όδo Πλαγίων - Άξιουπόλεως, από τη συμβολή τών οδών ή Άξιούπολη απέχει περίπου 6 χιλιόμετρα.

Στή δυτική πλευρά του ύψωματος «412», σέ απόσταση 3 χιλιομέτρων από τὰ Πλάγια βρίσκεται τo χωριό Φανός (Μαγιαδάγ).

‘Ο κάμπος τής περιοχής, που έκτείνεται ανατολικά και σέ απόσταση 3-5 χιλιομέτρων από τὰ Πλάγια, και τόν διασχίζει ó Άξιός ποταμός, είναι ή κατ’ έξοχήν μη όρεινή και καλλιεργήσιμη τοποθεσία τής περιοχής και περιλαμβάνει τὰ χωράφια τών χωριών Πλαγίων, Δογάνη και Ειδομένης. Στo 4° χιλιόμετρο τής έπαρχιακής όδοϋ Πλαγίων - Ειδομένης, ξεκινάει ασφαλτόδρομος απόστασης 3,5 χιλιομέτρων πού, μέσω τής γέφυρας του Άξιού, οδηγεί στην Έθνική ‘Οδo Εϋζώνων - Άθηνών.

Άπό την πλευρά τής ανατολικής όχθης του Άξιού, περίπου 6 χιλιόμετρα βορειοανατολικά τών Πλαγίων, βρίσκεται τo χωριό Εϋζωνοι (Ματσικόβο). Κοντά στο χωριό Εϋζωνοι βρίσκεται ó όμώνυμος συνοριακός σταθμός στο έθνικό όδικό δίκτυο που οδηγεί στο κράτος τής Δ.Β.Μ. δυτικά - νοτιοδυτικά από τὰ Πλάγια και σέ απόσταση 6,5 χιλιομέτρων βρίσκεται τo χωριό Μικρό Δάσος (Σμόλ) ενώ σέ απόσταση 8,5 χιλιομέτρων βρίσκεται τo χωριό Πευκόδασος (‘Ορέβιτσα).

Οί κύριες πόλεις του Νομού Κιλκίς απέχουν από τὰ Πλάγια, σέ ευθεία γραμμή: τo Κιλκίς 33 χιλιόμετρα ανατολικά - νοτιοανατολικά, ή Γουμένισσα 15 χιλιόμετρα νότια-νοτιοδυτικά, ή Άξιούπολη 11 χιλιόμετρα νότια - νοτιοανατολικά, τo Πολύκαστρο 12 χιλιόμετρα νότια - νοτιοανατολικά. ‘Η Θεσσαλονίκη (άπό την Πλατεία Δημοκρατίας) απέχει, σέ ευθεία γραμμή, 61 χιλιόμετρα νότια - νοτιοανατολικά από τὰ Πλάγια.

Διοικητικές μεταβολές τής Κοινότητας Πλαγίων - Στὰ Πλάγια κατοικούσαν Τούρκοι μέχρι την ανταλλαγή τών πληθυσμών και την εγκατάσταση τών Έλλήνων προσφύγων από την Άνατολική Θράκη και τή Μικρά Άσία, από τo 1923 μέχρι τo 1924.

Τo παλιό τοπωνύμιο τών Πλαγίων ήταν Καρασινάν, μέχρι τή μετονομασία του τo 1928. Τo Καρασινάν υπαγόταν διοικητικά, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, στο Βιλαέτι Θεσσαλονίκης, στον Καζά Γευγελής (σύμφωνα με τόν χάρτη Βιλαετιών Κοσσυφοπεδίου, Μοναστηρίου και Θεσσαλονίκης, που τυπώθηκε τo 1908 από τo Istituto Geografico de Agostini τής Ρώμης) και ενδέχεται να έποικίστηκε με τουρκικό πληθυσμό (Κονιάρους) μετά τo 1814, όπως θα περιγραφεί παρακάτω στην ένότητα "Ίστορία τής ευρύτερης περιοχής Παιονίας".

Έχουν βρεθεί αναφορές σχετικές με τo Καρασινάν, με καταγεγραμμένες όνομασίες ως: Καρά Σινάν, Καρασινάνσι (στοις πίνακες άπογραφής τής Ε.Σ.Υ.Ε. στην άπογραφή πληθυσμού τo 1920), Καρασινάκι (όποχοριστικό του τοπωνυμίου Καρασινάν όπως συνήθιζαν να τo εκφέρουν έποικιστές του χωριού στα μέσα του 20^{ου} αιώνα), Carachnan, Karasinanci, Kara Sinanci, Карасин-аници.

Μετά την άπελευθέρωση τής περιοχής τής Παιονίας, τόν ‘Οκτώβριο του 1912, και μέχρι την τελική παγίωση τής έθνολογικής σύνθεσης τών χωριών, ή έλληνική πολιτεία όργάνωσε, μετά από συνεχείς διοικητικές αλλαγές, την έπαρχία Παιονίας στη μορφή που ύφίσταται σήμερα.

Τὰ Πλάγια, μέσα σ' αὐτὸ τὸ χρονικὸ διάστημα ὑπέστησαν τὶς συνέπειες τοῦ πολιτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ κλίματος ποὺ ἐπικρατοῦσε στὴ Μακεδονία.

Ὅταν, μετὰ τὴν ἀνταλλαγὴ πληθυσμῶν, παγιώθηκε ἡ ἐθνολογικὴ μορφὴ τοῦ χωριοῦ, αὐτὸ περιλήφθηκε ἀρχικὰ στὸν Νομὸ Πέλλας, ἔπειτα στὸν Νομὸ Θεσσαλονίκης καὶ στὴ συνέχεια στὸν Νομὸ Κιλκίς ποὺ ὑπάγεται μέχρι σήμερα.

Παρακάτω φαίνονται ὅλες οἱ διοικητικὲς μεταβολὲς τῆς Κοινότητος Πλαγίων ὅπως καθορίζονται ἀπὸ τὰ σχετικὰ Φ.Ε.Κ. (Φύλλα Ἐφημερίδας τῆς Κυβέρνησης):⁶

Ἀπὸ τὴν 15^η Φεβρουαρίου 1922, σύμφωνα μὲ τὸ Φ.Ε.Κ. 20Α - 15/02/1922, ὁ οἰκισμὸς Καρασινᾶν ἀποσπᾶσθηκε ἀπὸ τὴν Κοινότητα τοῦ Μαγιαδάγ καὶ συστάθηκε ἡ Κοινότητα τοῦ Καρασινᾶν.

Ἀπὸ τὴν 15^η Φεβρουαρίου 1922, σύμφωνα μὲ τὸ Φ.Ε.Κ. 20Α - 15/02/1922, ὁ οἰκισμὸς Δρέβενον ἀποσπᾶσθηκε ἀπὸ τὴν Κοινότητα τοῦ Μαγιαδάγ καὶ προσαρτήθηκε στὴν Κοινότητα τοῦ Καρασινᾶν.

Ἀπὸ τὴν 2^η Σεπτεμβρίου 1924, σύμφωνα μὲ τὸ Φ.Ε.Κ. 212Α - 02/09/1924, ἡ Κοινότητα τοῦ Καρασινᾶν ὑπάγεται στὸν Νομὸ Θεσσαλονίκης ἀπὸ τὸν Νομὸ Πέλλας.

Ἀπὸ τὴν 8^η Αὐγούστου 1928, σύμφωνα μὲ τὸ Φ.Ε.Κ. 156Α - 08/08/1928, ὁ οἰκισμὸς Καρασινᾶν μετονομάστηκε σὲ Πλάγια.

Ἀπὸ τὴν 29^η Μαΐου 1933, σύμφωνα μὲ τὸ Φ.Ε.Κ. 130Α - 29/05/1933, ὁ οἰκισμὸς Πύλη (Δρέβενον) ἀποσπᾶσθηκε ἀπὸ τὴν Κοινότητα τῶν Πλαγίων καὶ προσαρτήθηκε στὴν Κοινότητα τῆς Ἀξιουπόλεως.

Ἀπὸ τὴν 16^η Μαρτίου 1935, σύμφωνα μὲ τὸ Φ.Ε.Κ. 87Α - 16/03/1935, ἡ Κοινότητα τῶν Πλαγίων ὑπάγεται στὸν Νομὸ Κιλκίς ἀπὸ τὸν Νομὸ Θεσσαλονίκης.

Ἀπὸ τὴν 4^η Δεκεμβρίου 1997, σύμφωνα μὲ τὸ Φ.Ε.Κ. 244Α - 04/12/1997, ἡ Κοινότητα Πλαγίων καταργήθηκε καὶ προσαρτήθηκε στὸν Δῆμο Ἀξιουπόλεως.

Ἀπὸ τὴν 7^η Ἰουνίου 2010, σύμφωνα μὲ τὸν Ν.3852/2010, Φ.Ε.Κ. 87^Α, ὁ Δῆμος Ἀξιουπόλεως, στὸν ὁποῖο ὑπαγόταν τὰ Πλάγια, καταργήθηκε καὶ ἐνσωματώθηκε στὸν νεοσύστατο Δῆμο Παιονίας μὲ ἔδρα τὸ Πολύκαστρο καὶ ἱστορικὴ ἔδρα τὴ Γουμένισσα.

⁶ Ἑλληνικὴ Ἐταιρεία Τοπικῆς Ἀνάπτυξης καὶ Αὐτοδιοίκησης <http://www.eetaa.gr>

ΟΙ ΑΛΗΣΜΟΝΗΤΕΣ ΠΑΤΡΙΔΕΣ ΤΩΝ ΠΛΑΓΙΩΤΩΝ

Οι ρίζες τής γενιάς τών ξεριζωμένων

Ἡ γενιά τών ξεριζωμένων, οἱ πρῶτοι κάτοικοι ποῦ ἐγκαταστάθηκαν στὰ Πλάγια κατὰ τὴ διάρκεια τών ἐτῶν 1922 – 1924, ἀναγκάστηκαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὶς πατρογονικὲς ἐστίες τους κάτω ἀπὸ δραματικὲς συνθήκες. Ὅσοι ἤρθαν ἀπὸ τὴ Μικρασία, (Ἀρτάκη, Πάνορμο, Μισόπολη, Πέρματα κ.λπ.) γλίτωσαν ἀπὸ θαῦμα τὶς τουρκικὲς θηριωδίες μετὰ τὴν ὑποχώρηση τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ ἀπὸ τὴ Σμύρνη τὸ Σεπτέμβριο 1922. Ὅσοι ἤρθαν ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴ Θράκη (Σαράντα Ἐκκλησιές, Ἐπιβάτες, Ἐξάστερο, Τσαντώ κ.λπ.) ποῦ ἦταν στὴ ζώνη κυριαρχίας τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ ἀπὸ τὸν Ἰούλιο 1920, ἔφυγαν «ἄρον ἄρον» μετὰ τὴν ὑποχώρησή του, μὲ τὴ συμφωνία τών Μουδανιῶν τὸν Ὀκτώβριο 1922. Οἱ ὑπόλοιποι, στὰ περὶχωρα τῆς Κωνσταντινουπόλης (Μπογιάζκιοῖ, Ἀρναούτκιοῖ, Ἁγιασματάκι, Καλφάς, Πύργος κ.λπ.) ἤρθαν ὡς ἀνταλλάξιμοι τὸ 1924, ὑποχρεωμένοι ἀπὸ τὶς συνθήκες ποῦ εἶχαν ὑπογραφεῖ μετὰξὺ Ἑλλάδας καὶ Τουρκίας. Ὅσοι ἤρθαν ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴ Ρωμυλία - Βόρεια Θράκη (Αγχίαλος, Βασιλικό κ.λπ.) ξεριζώθηκαν ἀπὸ τοὺς βουλγαρικὸς διωγμοὺς σὲ βάρος τών ἐλληνικῶν κοινοτήτων τὸ 1906 ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνταλλαγὴ πληθυσμῶν ποῦ ὑπογράφηκε μετὰξὺ Ἑλλάδας καὶ Βουλγαρίας μὲ τὴ συνθήκη τοῦ Νεϊγῦ τὸν Νοέμβριο 1919.

Φεύγοντας οἱ ξεριζωμένοι, ἄφησαν πίσω τὰ ὑπάρχοντά τους, τὴ γῆ τών πατέρων τους, τοὺς νεκροὺς τους στὰ κοιμητήρια, τὶς ἐκκλησιές τους καὶ χιλιάδες ἀγνοοῦμενους καὶ σκοτωμένους ἀπὸ τὶς δολοφονίες τών Τούρκων καὶ ἀπὸ τὶς κακουχίες τοῦ ξεριζωμοῦ - χιλιάδες ἔφτασαν στὴν Ἑλλάδα τὰ ἀσυνόδευτα ἀνήλικα καὶ οἱ χῆρες μὲ τὰ ὄρφανά τους. Μὰ τὸ κυριότερο ποῦ ἔφερε μαζί τῆς ἡ γενιά τών ξεριζωμένων ἦταν ὁ ἐλληνικὸς πολιτισμὸς, ποῦ ἐπιβίωσε γιὰ αἰῶνες σ' ἐκεῖνα τὰ χῶματα καὶ ὕστερα σύρθηκε σὲ προσφυγικὸς καταυλισμοὺς καὶ λειδορήθηκε σὰν τάχα ξενομερίτης, σὰν ἓνα πρόσθετο βάρος στὴν πλάτη τῆς Ἑλλαδίτσας. Ἐμεινε στὰ παραμύθια, στὶς ἱστορίες καὶ στὰ τραγούδια, ἐκεῖνος ὁ ἐλληνισμὸς τών ἀλησμόνητων πατρίδων· ἐνοχλητικὸς γιὰ τοὺς συγκαίρινοὺς ἐπιστήμονες, ἀδιάφορος γιὰ τοὺς «μοντέρνους», ὄνειρο ποῦ στάζει ἱστορία γιὰ τοὺς ρομαντικοὺς.

Ἡ ζωὴ στὶς ἀλησμόνητες πατρίδες

Γιὰ τὸν ἐλληνισμὸ τῆς Ἀνατολῆς ἀλλὰ καὶ τοῦ Βορρᾶ μιλοῦν τὰ ἀρχαῖα μάρμαρα ποῦ βρῖσκονται διάσπαρτα σὲ χιλιάδες, κατεχόμενες σήμερα, περιοχές. Μιλοῦν τὰ δημῶδη ἄσματα ποῦ συνόδεαν τὴν καθημερινότητα τών Ἑλλήνων, στὶς χαρὲς καὶ στὶς στεναχώριες τους. Γιὰ τὸν ἐλληνισμὸ μιλοῦν τὰ πανάρχαια ἔθιμα καὶ οἱ παραδόσεις ὅπως τὰ Ἀαστενάρια, ὁ Κλήδονας, τὰ πανηγύρια κ.ἄ.

Σχετικὰ μὲ τὸν ἐλληνισμὸ τών ἀλησμόνητων πατρίδων, ἀναφέρεται τὸ πόρισμα τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας τοῦ Καθηγητῆ Γενετικῆς Κωνσταντίνου Τριανταφυλλίδη: «*Στὶς ἀρχὲς τοῦ 20^{οῦ} αἰῶνα ζοῦσαν 2.000.000 περίπου Ἕλληνες στὴ Μικρὰ Ἀσία, ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς σημερινῆς Ἑλλάδας.*

Ἡ δημιουργία αὐτοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ ἄρχισε ἀπὸ ἀποικίες ποὺ ἰδρύθηκαν στὰ δυτικά παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας πρὶν ἀπὸ τὸ 800 π.Χ. Μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου οἱ ἀποικίες ἐξαπλώθηκαν βορειότερα, κατὰ μῆκος τῶν ἀκτῶν τῆς Μαύρης Θάλασσας. Ὁ ἀποικισμὸς ἀποτελέσει καὶ τὴν ἀπαρχὴ τοῦ ἐξελληνισμοῦ ἀρκετῶν αὐτοχθόνων πληθυσμῶν τῆς Ἑγγύς Ανατολῆς. Αὐτοὶ οἱ ἑλληνικοὶ πληθυσμοὶ διατήρησαν τὴν ἑλληνικὴ τους ταυτότητα καὶ κατὰ τὴν ὀθωμανικὴ κυριαρχία. Λόγω τῆς Ὀρθόδοξης θρησκείας καὶ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας τους παρέμειναν διαχωρισμένοι ἀπὸ τοὺς γειτονικοὺς πληθυσμούς.»⁷

Στοιχεῖα σχετικὰ μὲ τὴν ἀπασχόληση τῶν Ἑλλήνων στὴν Ἀνατολικὴ Θράκη ἀναφέρουν:⁸ «Ἡ πληθυσμιακὴ ὑπεροχὴ τῶν Ἑλλήνων στὴ Θράκη ἐναντι τῶν ἄλλων ἐθνοτήτων ἐπέφερε καὶ τὴν οἰκονομικὴ τους εὐρωστία. Ἐχοντας τὸ μεγαλύτερο ποσοστὸ τῶν ἐκτάσεων καὶ σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν εὐφορία τοῦ ἐδάφους, ἐπιδόθηκαν στὶς καλλιέργειες, κυρίως δημητριακῶν, ὄσπριων καὶ ὄπωρικῶν. Ἡ γεωργικὴ παραγωγὴ ἦταν ἀρκετὴ ὄχι μόνον γιὰ τὴν κάλυψη τῶν δικῶν τους ἀναγκῶν, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ ἐξαχθεῖ σὲ ἄλλες περιοχές. Ἰδιαίτερα ἀνεπτυγμένη ἦταν καὶ ἡ κτηνοτροφία, λόγω τῶν ἀπέραντων λιβαδιῶν, βοσκοτόπων καὶ δασῶν, ποὺ διέθετε ἡ περιοχὴ. Διατρέφονταν ζῶα γιὰ κρεατοπαραγωγὴ, γιὰ παραγωγὴ γαλακτοκομικῶν εἰδῶν, γιὰ ἐκμετάλλευση μαλλιῶν καὶ δερμάτων, ἀλλὰ καὶ γιὰ μεταφορές. Κατὰ συνέπεια, ἀναπτύχθηκε ἡ βιοτεχνία μάλλινων, ἀλλὰ καὶ ἡ μεταξουργία, ἡ καλαθοπλεκτικὴ, ἡ σαρωθροποιία, ἡ ψαθοποιία, ἡ ἀργιλοπλαστικὴ, ἡ κεραμοουργία καὶ ἡ χαλκοουργία. Ἡ ἔλλειψη, ὅμως, κεφαλαίων καὶ οἱ νομοθεσίαι τῆς τουρκικῆς διοίκησης δὲν εὐνόησαν τὴ μετάβαση τῆς βιοτεχνίας στὴ βιομηχανία. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀλιεία, ἀναπτύχθηκε ἰδιαίτερα, λόγω τῆς γεωγραφικῆς θέσης τῆς περιοχῆς. Στὴν ἐποχιακὴ ἀλιεία δραστηριοποιούνταν, κυρίως, οἱ Κωνσταντινουπολίτες, οἱ Γανοχωρίτες, οἱ Αἰνίτες, οἱ Καλλιπολίτες ἐνῶ τὸ εἰσαγωγικὸ ἐμπόριο διεξαγόταν μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Ἑβραίων. Τὸ σπουδαιότερο μέσο γιὰ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν προϊόντων ἦταν οἱ ἐμποροπανηγύρεις, οἱ ὁποῖες ἔφεραν μεγάλα ἔσοδα στοὺς Θρακιῶτες.»

Τουρκοὶ διωγμοὶ - Στὶς ἀρχές τοῦ 20^{οῦ} αἰῶνα σημειώνονται βίαιες μετακινήσεις τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου εἴτε μὲ τὴ μορφή αἱματηρῶν διωγμῶν εἴτε μὲ τὴν ἀνταλλαγὴ πληθυσμῶν ἀπὸ τὶς πατρογονικὲς τους ἐστίαι τῆς Μικρασίας, τοῦ Πόντου, τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας.

Τὸ 1914 οἱ ὀθωμανικὲς ἀρχές γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν ἄμυνα τῆς Κωνσταντινούπολης ἀποφάσισαν νὰ ἐκκενώσουν τοὺς ἑλληνορθόδοξους οἰκισμοὺς τῆς Θράκης, τῶν παραλίων τῆς Προποντίδας καὶ τοῦ Βορείου Αἰγαίου.

⁷ Πόρισμα τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας τοῦ Καθηγητῆ Γενετικῆς Κωνσταντίνου Τριανταφυλλίδη, διατυπωμένο στὴ Θεσσαλονικὴ τὸ ἔτος 1993, ὑπὸ τὸν τίτλο «Ἡ γενετικὴ σύσταση τῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδας»

⁸ Ἑλένη Γκαλιᾶ, «Ἡ ἐγκατάσταση τῶν προσφύγων στὸν Δῆμο Ἐορδαίας - Σύγκριση τῆς γεωγραφίας τοῦ τόπου μεταξὺ τῶν δεκαετιῶν τοῦ 1920 καὶ τοῦ 2000», Πτυχιακὴ Ἔργασία, 2011.

Ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ ἐμπνευστῆ τῶν διωγμῶν, Ταλάτ Πασά, προκύπτει ὅτι ἐκδιώχθηκαν συνολικά 257.063 ἔλληνορθόδοξοι ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ 163.975 μετακινήθηκαν πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ 93.088 ἐκτοπίστηκαν στὴ Μικρὰ Ἀσία.⁹

Στὸ βιβλίο «Μαύρη Βίβλος Διωγμῶν καὶ Μαρτυριῶν τοῦ ἐν Τουρκίᾳ Ἑλληνισμοῦ»¹⁰ ἀναφέρονται τὰ ἐξῆς σχετικά μὲ τοὺς διωγμοὺς κατὰ τῶν Ἑλλήνων:

Διωγμὸς κατὰ τὸν Εὐρωπαϊκὸν Πόλεμον.

[Οἱ ἀριθμοὶ ἀντιστοιχοῦν σὲ διωγμένους Ἑλληνας]

Διοίκησης Πέραν - Βαθυρράξ 2387, Γενὴ Μαχαλέ 1725, Κεφιλίκιοι 129, Κιρέτσοβουρνού 112.

Καζὰς Μακροχωρίου - Ἅγιοι Πάντες 150, Ἀβάσσοι 315, Βαξέκιοι 931, Δομοὺς Δερὲ 606, Καλφᾶς 1218, Νύμφαι 104, Πύργος 3.459, Φαναράκιον 470, Σαφράς 574

Καζὰς Μετρῶν - Ἁγιασματάκι 582, Λαζάρκιοι 679, Ἴμβροχώρι 101.

Ἐν ὄλῳ κάτοικοι 13.542.

Στὸ κεφάλαιο Η' στὴ σελίδα 386 τοῦ ἴδιου βιβλίου ἀναφέρονται σχετικά μὲ τοὺς διωγμοὺς στὴν ἐπαρχία Κυζίκου:

Διωγμὸς 1914 (κάτοικοι 8628)

Καζὰς Ἀρτάκης - Κιλίκ 310, Χ'Ψογόν 340.

Καζὰς Βάλιας - Βάλια 1140, Κοδζὰ Μπουνάρ 1805, Ἀλαδζὰ Μπαῖρ 323, Τοῖπελέν 950, Σουγιούτ 586, Τάς-κισὲ 398, Ὑβρινδὶ 458.

Καζὰς Ἀδραμυττίου - Ἀλάκλῆσα 453, Καραϊδὶν 563.

Καζὰς Πανόρμου - Κουπάση 78, Μανδῆρι 799, Γενήκιοι 425.

Διωγμὸς κατὰ τὸν Εὐρωπαϊκὸν πόλεμον (κάτοικοι 7519)

Καζὰς Βιγαδίτς - Βαλάτ 350.

Καζὰς Βαλούκεσερ - Κεπισίτ 108

Καζὰς Βίγας - Χαβουτσὶ 390, Μουσάτσα 298.

Καζὰς Πανόρμου - Καστέλι 985, Μηχανιώνα 1.760, Πέραμος 2.750.

Καζὰς Μιχαλιτσίου - Κουρσουλή 878

Ἐν ὄλῳ κάτοικοι 16.147

Ἐπαρχία Προικονήσου

Διωγμὸς κατὰ τὸν Εὐρωπαϊκὸν πόλεμον

Καζὰς Ἀρτάκης - Μαρμαράς 4.594, Κλαζάκι 356, Παλάτια 3.742, Κούταλη 2.008, Ἀλώνι 2.490, Χουχλιὰ 1.910, Προάστειον 2.685, Ἀφθόνη 2.015, Γολιμὴ 1.987, Πασὰ λιμὰν 3.013, Σκουπιὰ 3.093, Βορὶ 1.707.

⁹ Ἄρης Τσοκώνας, «Μητρόπολις Δέρκων», ἐκδόσεις Ἴστος καὶ Ἱερὰ Μητρόπολις Δέρκων, Πόλη 2015.

¹⁰ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως, «Μαύρη Βίβλος Διωγμῶν καὶ Μαρτυριῶν τοῦ ἐν Τουρκίᾳ Ἑλληνισμοῦ, 1914 - 1918», 1919, ἐνότητα «Στατιστικὴ τοῦ ἐκδιωχθέντος ὁμογενοῦς πληθυσμοῦ» στὸ κεφάλαιο Η', στὴ σελ. 379

Έν όλω 29.600 κάτοικοι.

Έπαρχία Προύσης

Διωγμός κατά τὸν Εὐρωπαϊκὸν πόλεμον

Καζάς Μουδανιῶν

Τρίγλια 4.533, Σιγή 2.823, Μεσαίπολις 1.850, Ἀρβανιτοχώριον 370, Νεοχώριον 800.

Καζάς Κίου

Ἐλιγμοὶ 1.700.

Έν όλω 12.076 κάτοικοι.

Κατὰ τὰ ἔτη 1918 - 1920 παλιννόστησαν οἱ διωγμένοι κάτοικοι τῆς Θράκης στὶς γενέτηρές τους. Στὸ διάστημα αὐτὸ ἐπέστρεψαν 69.721 ἑλληνορθόδοξοὶ ἐκτοπισμένοι στὴ Μικρασία καὶ 82.874 πρόσφυγες ποὺ εἶχαν καταφύγει στὴν Ἑλλάδα.¹¹

Τὸ 1924, μὲ τὴν ὑποχρεωτικὴ ἀνταλλαγὴ, τῆς Συνθήκης τῆς Λωζάνης, διώχθηκαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ ἐγκαταστάθηκαν μόνιμα στὴν Ἑλλάδα, οἱ Ἕλληνες κάτοικοι ποὺ διαβιοῦσαν στὰ ἐδάφη ποὺ κατεῖχε ἡ Ὄθωμανικὴ Τουρκία.

Σύμφωνα μὲ τὸ βιβλίο τοῦ Κων/νου Σ. Ἰορδανίδη «Οἱ ἐγκαταλειφθέντες ἐν Τουρκίᾳ τὸ 1922 ἑλληνικοὶ οἰκισμοὶ» - [Ἀρχεῖο Πόντου 34] οἱ ἑλληνικοὶ οἰκισμοὶ ποὺ ἐγκαταλείφθηκαν μετὰ τὸ 1922 στὴν Ἀνατολικὴ Θράκη ἦταν:

Ἐκκλησιαστικὲς ἐπαρχίαι: 14   **Οἰκισμοὶ: 281**

Διωγμοὶ στὴν περιοχὴ τῆς Μητρόπολης Δέρκων - Μετὰ τοὺς βαλκανικοὺς πολέμους, στὶς 13 Ὀκτωβρίου 1913, ὑπογράφηκε μετὰξὺ Τουρκίας καὶ Βουλγαρίας ἡ Συνθήκη Κωνσταντινουπόλεως, βάσει τῆς ὁποίας οἱ βουλγαρόφωνοι κάτοικοι τῶν χωριῶν Δέρκος, Ἰμβροχώρι, Νταγιάκαντιν, Ντελή Γιουνούς, Τάρφας καὶ Τσανάκτσα, ἀν καὶ δὲν ὑπῆρξαν σχισματικοί, μετανάστευσαν μαζικὰ στὴ Βουλγαρία.¹²

Σύμφωνα μὲ τὸν Κωνσταντῖνο Α. Βακαλόπουλο:¹³ «Μεγάλαις διώξεις ὑπέστησαν καὶ οἱ Ἕλληνες τῆς ἐπαρχίας Δέρκων, ἰδιαιτέρα μετὰ τὸ 1914, ὅταν ἐκκενώθηκαν 15 χωριά καὶ περισσότεροι ἀπὸ 10.000 Ἕλληνες ἐκτοπίστηκαν.

Οἱ τουρκικὲς πιέσεις ὑποχρέωσαν τοὺς κατοίκους τοῦ Πύργου, τοῦ Καλφᾶ, καὶ τοῦ Ἰμβροχωρίου νὰ ἐγκαταλείψουν τὰ σπίτια τους στὰ 1914, ἐνῶ κατὰ τὴ χρονικὴ περίοδο Ἰανουαρίου - Αὐγούστου 1915 εἶχαν ἐκδιωχθεῖ καὶ οἱ Ἕλληνες τῶν ὑπόλοιπων 12 χωριῶν.

¹¹ Ἀρης Τσοκάνας, «Μητρόπολις Δέρκων», ἐκδόσεις Ἰστοῦς καὶ Ἱερὰ Μητρόπολις Δέρκων, Πόλη 2015.

¹² Στὸ ἴδιο.

¹³ Κωνσταντῖνος Α. Βακαλόπουλος, «Θράκη», ἐκδόσεις Ἄφοι Κυριακίδη, 1993.

Στο βιβλίο «Μαύρη Βίβλος Διωγμών και Μαρτυριών του έν Τουρκία Έλληρισμοϋ, 1914 - 1918»¹⁴ αναφέρονται: «Τό πλείστον τής έπαρχίας ταύτης, αριθμούσης 36 κοινότητας και πληθυσμόν 25.937 ψυχών, δεινώς δοκιμασθέν κατά τόν πρώτον βαλκανικόν πόλεμον έμαράνθη κατά τέ την εκπαιδευτικήν και την οικονομικήν αυτού ζωήν. Ίδιαιτέρως τά υπό τών Βουλγάρων καταληφθέντα χωρία Έρμενίκιοι, Άκαλαν, Τσιφλίκιοι, Τσελέπκιοι, Λαζάρκιοι, Καστανείαι και Όκλαλή άπεγυμνώθησαν τελείως τών τέ κοινοτικών και ιδιωτικών περιουσιών. Άλλά δέ πάλιν ταύτα και ίδίως τά χωρία Άρναούτκιοι, Άγιασματάκιον, Ίμβροχώριον, Νεοχωράκιον, Δέρκοι και Βογάζκιοι περιήλθον εις άφόρητον θέσιν συνεπεία τής εκεί έγκαταστάσεως του τουρκικού στρατού. Βιαιοπραγίαί του τελευταίου τούτου εις βάρος τών ήμετέρων έσημειούντο καθ' έκάστην, πάσα δέ διαμαρτυρία αυτών παρ' οίς έδει ήμείβετο δι' άπειλών, πιέσεων και δαρμών».

Μετά την άνακατάληψη τής Άνατολικής Θράκης από τους Τούρκους (Όκτώβριος 1922), πραγματοποιήθηκε νέα έκκένωση τών ελληνικών χωριών τής έπαρχίας Δέρκων. Τό 1924, μέ βάση την έλληνοτουρκική συμφωνία για την υποχρεωτική άνταλλαγή τών πληθυσμών, έκκενώθηκαν 24 χωρία και οι 16.000 κάτοικοι τους έφυγαν στην Έλλάδα. Σχετικά μέ την τύχη τών κατοίκων τής Άνατολικής Θράκης αναφέρει ή Μητρόπολη Δέρκων:¹⁵ «Τό 1924, στα πλαίσια τής άνταλλαγής τών πληθυσμών τής Συνθήκης τής Λαζάνης (1923), οι κάτοικοι τών χωριών τής Μητροπόλεως Δέρκων: Άβάσσο ή Άβάσκιοι, Άγιασματάκι, Άγιος Γεώργιος (Άζατλή), Άη Πάς, Άκαλάν, Άρναούτκιοι, Άμπαρλή, Βελιγράδι, Γαλατάρια, Γρύπες (Τσιφούτμπουργαζ), Έρμενίκιοι, Καλλιώ, Καλφά, Καστανιές, Κεφελίκιοι, Κιουτσούκιοι, Λαζάρκιοι, Λίτρες, Μακροχώρι, Μικρός Τσεκμετζές, Μπαχτσέκιοι, Μπογάζκιοι, Νιχωράκι, Ντομούζδερε, Νύμφαι, Όκλαλή, Πύργος, Σαφρά, Τζελέπκιοι, Τζεμπετζή, Τσιφλίκιοι και Φαναράκι άναγκάστηκαν νά λάβουν τόν δρόμο τής προσφυγιάς στην Έλλάδα και νά δημιουργήσουν νέα χωρία ή νά έγκατασταθοϋν σέ ύφιστάμενες κοινότητες και πόλεις.

Πατρίδες που δέν ξεχνάνε οι Πλαγιώτες

Μέ τους τουρκικούς διωγμούς και την άνταλλαγή τών πληθυσμών μεταξύ Τουρκίας κι Έλλάδας, στις άρχές του 20^{ου} αιώνα, ξεκληρίστηκε ό έλληρισμός τής Άνατολής. Άπό τά βόρεια περιχωρα τής Κωνσταντινουπόλης, κατά μήκος του ποταμού Βορβόση αλλά και από τις άπέναντι από την Πόλη άκτές τής έλληνικής Προποντιδας, τής Μικράς Άσίας, από τή χερσόνησο τής Κυζίκου και την περιοχή τής Προύσας, σκορπίστηκαν διωγμένοι οι Έλληνες, χάνοντας τις πατρογονικές έστίες τους κι ήρθαν, πολλοί από εκείνους, πρόσφυγες στα Πλάγια που τότε είχαν τό τοπωνύμιο Καρασιάν. Οι Πλαγιώτες τής γενιάς τών ξεριζωμένων, έφεραν μαζί τους τις παραδόσεις και τά έθιμα τών χωριών τους

¹⁴ Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως «Μαύρη Βίβλος Διωγμών και Μαρτυριών του έν Τουρκία Έλληρισμοϋ, 1914 - 1918», 1919, ένότητα «Διωγοι και μαρτύρια του έν Θράκη όμογενοϋς πληθυσμοϋ» στο κεφάλαιο Η' «Έπαρχια Δέρκων», σελ. 49.

¹⁵ Ιστοσελίδα τής Ίερās Μητροπόλεως Δέρκων <http://imderkon.org/derkon.aspx>

μαζί με τὰ λιγοστά κειμήλια πού ἔμειναν νὰ τοὺς θυμίζουν τὶς ἀλησμόνητες πατρίδες τους. Οἱ σύγχρονοι Πλαγιώτες πού δὲν ἔζησαν τὸν ξεριζωμό, γνώρισαν τὸ Ἄρναούτκιό, τὸ Μπογάζκιό, τὴν Ἄρτάκη καὶ τὴ Μεσαίπολη ἀπὸ τὶς ἱστορίες τῶν παππούδων τους. Ἄς γνωρίσουμε τὶς κυριότερες ἀπὸ τὶς ἀλησμόνητες πατρίδες τῶν Πλαγιωτῶν:

Τὸ Βογάζκιό ἢ Μπογάζκιό τῆς Μητροπόλεως Δέρκων - (Boğazköy)

Τὸ Βογάζκιό βρίσκεται στὴν Ἀνατολικὴ Θράκη, εἶναι χτισμένο στὴν ἀνατολικὴ ὄχθη τοῦ ποταμοῦ Βορβύση¹⁶ (Alibey), στὴν ὁδὸ πού συνδέει τὴν Κωνσταντινούπολη μὲ τὴν Ἄδριανούπολη, 2,8 χιλιόμετρα ἀνατολικά ἀπὸ τὸ χωριὸ Ἄρναούτκιό. Ἀπέχει 22 χιλιόμετρα βορειοδυτικὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως. Ὑπάγεται στὸν Νομὸ Κωνσταντινουπόλεως, στὴν τουρκικὴ ἐπαρχία Gaziosmanpasa καὶ ἔχει γεωγραφικὸ στίγμα: 41°10'59"N, 28°46'20"E καὶ ὑψόμετρο 69 μέτρα.

Στὸ βιβλίο «Μητρόπολη Δέρκων»¹⁷ σημειώνονται γιὰ τὸ Βογάζκιό: «Ἡ παλαιότερη ἀναφορὰ τοῦ χωριοῦ σὲ ὀθωμανικὸ ἔγγραφο ὑφίσταται σὲ κτηματολόγιο τοῦ 1497. Σύμφωνα μὲ αὐτὸ εἶχε 4 σπίτια (χανέ) Ρωμιῶν καὶ 86 Ρωμιούς πού ὑπάγονταν στὸ καθεστῶς τοῦ δουλοπαροίκου. [...] Ἡ δεύτερη ἀναφορὰ τοῦ χωριοῦ σὲ ὀθωμανικὸ ἔγγραφο εἶναι στὸ κτηματολόγιο τοῦ 1553 ὅπου τὸ Μπογάζκιό καταγράφεται ὡς ἰδιοκτησία τοῦ βακουφίου τοῦ Μπαγεζίτ Τζαμί. [...] Τὸ 1873-74 εἶχε 272 οἰκογένειες ὁμογενῶν μὲ 1.500 ἄτομα, τὸ 1884 εἶχε 260 οἰκογένειες καὶ τὸ 1905 εἶχε 350 οἰκογένειες. [...] Ὄθωμανικὸ ἔγγραφο τοῦ 1888 ἀναφέρει ὅτι στὸ χωριὸ ὑπῆρχε ἓνα ἀνθρακωρυχεῖο καὶ μία ἀποθήκη σιτηρῶν».

Πρὸ τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν πληθυσμῶν ἦταν ἀμιγῶς ἑλληνικὸ χωριὸ καὶ ἀνήκε στὴν Μητρόπολη Δέρκων.¹⁸

¹⁶ Ἀχιλλέας Θ. Σαμοθράκης, «Λεξικὸν γεωγραφικὸν καὶ ἱστορικὸν τῆς Θράκης», Ἑταιρεία Θρακικῶν Μελετῶν, Ἀθήνα 1963 - « ΒΑΡΒΥΣΗΣ ἢ ΒΟΡΒΥΣΗΣ - Ποταμίσκος τῆς Ἀν. Θράκης παρὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁ ὁποῖος, πηγάζων μικρὸν μὲν ὑπὲρ τὸ χωριὸν Βελιγράδιον, ἐκβάλλει μετὰ ροῦν 12 - 15 χιλιομέτρων εἰς τὸν Κεράτιον κόλπον. Ἐλαβε δὲ τὸ ὄνομα ἀπὸ τινὸς ὁμωνύμου Βυζαντίου ἥρωος ὁδηγοῦ, ὡς λέγεται, τῶν Ἀργοναυτῶν ἢ κατ' ἄλλους παιδαγωγοῦ τοῦ Βύζαντος. Φέρεται δὲ ὑπὸ διαφόρους παραλλαγάς: Βαρβύσης, Βορβύσης, Βαρόβυσσος, Βαρβύσιος...»

¹⁷ Ἄρης Τσοκάνας, «Μητρόπολις Δέρκων», ἐκδόσεις Ἴστος καὶ Ἱερὰ Μητρόπολις Δέρκων, Πόλη 2015.

¹⁸ Ἡ Μητρόπολη Δέρκων, μὲ ἔδρα τὰ Θεραπειὰ (Tarabya), ἀποτελοῦνταν ἀπὸ τοὺς παρακάτω 41 οἰκισμοὺς πού περιέβαλλαν τὴν Κωνσταντινούπολη: 1) Ἄβασο (Avaskoy, σήμερα Atisalami), 2) Ἄγιασματάκι (Ayazma, σήμερα Taşoluk), 3) Ἅγιος Γεώργιος (Azatly, σήμερα Kayabasi), 4) Ἅγιος Στέφανος (Yeşilköy), 5) Ἅγιοι Πάντες - Ἄη Πᾶς (σήμερα Kirazlı Mahallesi), 6) Ἀκαλάνι (Akalani), 7) Ἀμπαρλή (Ambarlı), 8) Ἄρναούτκιό (Arnautköy), 9) Βαθυρράξ (Büyükdere), 10) Βελιγράδι (Belgrat), 11) Βογάζκιό (Boğazköy), 12) Γαλατάρια (Avçilar), 13) Γενὴ Μαχαλέ (Yenimahalle), 14) Γρύπες (Ciftiburgaz, σήμερα Bagcilar), 15) Δέρκο (Terkos, σήμερα Durusu), 16) Ἑρμενίκιό (İhsaniye), 17) Θεραπειὰ (Tarabya), 18) Ἰμβροχώριον (İmrahor), 19) Καλλιὸ (Esenyurt), 20) Καλφᾶς (σήμερα Mahmutbey-Bagcilar), 21) Καστανέαι (Kestanelik), 22) Κιουτσούκκιό (Kucukköy), 23) Λαζάρκιό (Yazlık), 24) Λίτρος (Litros, σήμερα Esenler), 25) Μακροχώριον (Bakirköy), 26) Μπαχτσέκιό (Bahçeköy), 27) Νειχωράκι (Yeniköy), 28) Νταγιάκαντιν, 29) Ντελίγιουνους (Boyalik), 30) Ντομούζντερε (Gumusdere), 31) Νύμφες

Κατά τὰ ἔτη 1910 - 1912 καταγράφηκαν στὸ χωριὸ 2.105 Ἑλληνες κάτοικοι καὶ κανένας Τούρκος.¹⁹ Μὲ τὴ συνθήκη τῶν Σεβρών ποὺ ὑπογράφηκε στὶς 10 Αὐγούστου τοῦ 1920, τὸ Βογάζκιοι δὲν παραχωρήθηκε στὴν Ἑλλάδα καὶ ἀπέιχε περὶ τὰ 18 χιλιόμετρα ἀνατολικά ἀπὸ τὰ προσωρινὰ ἑλληνικά σύνορα. Ὑπῆρξε μία ἀπὸ τὶς 36 κοινότητες τῆς Μητροπόλεως Δέρκων ποὺ ὁ πληθυσμὸς τους διώχθηκε στὴν Ἑλλάδα μὲ τὴ συνθήκη τῆς Λωζάνης τὸ 1923. Οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ ἀσχολοῦνταν μὲ τὴ γεωργία, τὴν κτηνοτροφία, τὴν ἀμπελοργία, τὴ μελισσοκομία καὶ τὴν παραγωγή κάρβουνων. Τὰ προϊόντα ποὺ παρήγαγαν ἦταν: λινάρι, σιτάρι, βρώμη κ.ἄ.

Τὸ χωριὸ ἔχει βρεθεῖ καταχωρημένο σὲ ἔγγραφα ὡς Βογάζκιοι, ὡς Βογάζ-Κιοί,²⁰ ὡς Ἰμπεριν ἢ Ἐμπεριν²¹ (σὲ ὀθωμανικά ἔγγραφα) καὶ ὡς Μπογάζκιοι καὶ δὲν πρέπει νὰ συγχέεται μὲ τὸ χωριὸ Bogazkoy τῆς περιοχῆς Corum τῆς Τουρκίας, ποὺ βρίσκεται κοντὰ στὴν Ἄγκυρα, οὔτε μὲ τὴν συνοικία τῆς Κωνσταντινούπολης, Μπογιατζίκιοι (Βαφειοχώρι).

Γιὰ τὸ Βογάζκιοι ἀναγράφονται τὰ ἐξῆς στὸ περιοδικὸ «Θρακικά»:²² «Μπογάζκιοι· μεσόγειον χωρίον, πρὸς Α τοῦ μικροῦ Ἄρναούτκιοι καὶ ΝΔ τοῦ Πύργου, κείται εἰς στενωπὸν παρὰ τὸν ποταμὸν Ἀλήμπεη-Σουγιοῦ.

Ὁ Καλέμης μᾶς πληροφορεῖ ὅτι τὸ 1884 εἶχε 260 οἰκογενεῖας Χριστιανῶν, ἐκκλησίαν τῆς Ἁγ. Παρασκευῆς καὶ σχολεῖα παλαιὰ καὶ ἐτοιμόρροπα, μαρτυροῦντα ὅτι τὸ χωριὸ ἐνωρίτατα εἶχε φροντίσει διὰ τὴ μόρφωσιν τῶν παιδιῶν του. Ἡ σχολὴ του ἦτο μικτὴ· εἶχεν ὑπὲρ τοὺς 70 μαθητὰς ὑπὸ ἓναν διδάσκαλον, ἀσφαλῶς διδάσκοντα ἀλληλοδιδασκτικῶς· ἐμισθοδοτεῖτο ἀπὸ τὰ ἐνοίκια τῶν κοινοτικῶν κτημάτων μὲ 30 λίρες Τουρκίας. Ὁ ἐκπαιδευτικὸς ἑλεγχος τῆς Μητροπόλεως τοῦ Μαΐου 1911 εἰς τὸ Μπογάζκιοι εὔρε σχολεῖον κατηρητισμένον καὶ διδάσκαλον προδουτικόν.

Καὶ τὸ χωριὸν αὐτὸ διελύθη τὸν Μαῖον 1924 μετὰ τὴν ὑπογραφὴν τῆς ἀνταλλαγῆς (30 Ἰανουαρίου 1923). Οἱ κάτοικοι του συνωκίσθησαν ἐν μέρει εἰς τὸ χωριὸν Φιλώτας ἢ Τσαλιτζιλάρ, νοτίως τῆς λίμνης Βεγορίτου καὶ ἄλλοι εἰς τὸ Ἀκιντζιλάρ καὶ Καρασινὰν τοῦ νομοῦ Ἐδέσσης ὡς γεωργοί».

Σχετικὰ μὲ τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὰ σχολεῖα τοῦ χωριοῦ, ὁ Ἄρης Τσοκῶνας στὸ βιβλίον του «Μητρόπολη Δέρκων» ἀναφέρει: «...Σὲ ὀθωμανικὸ ἔγγραφο ἡμερομηνίας 8 Σεπτεμβρίου

(Kocasinan), 32) Ὁκλαλή (Oklali), 33) Πύργος (Kemberburgaz), 34) Ρήγιον ἢ Μικρὸν Ζεῦγμα (Kucuk Cekmece), 35) Σαφράς (Sefakoy), 36) Ὑάρφας (Orencik), 37) Τζελέπκιοι (Celepköy), 38) Τζεμπετζή (Sultanciftligi), 39) Τσανάκτσα (Tsanaktsa), 40) Τσιφλικιοῖ (Çiftlik) καὶ 41) Φαναράκι (Rumeli Feneri).

¹⁹ Περιοδικὸ «Θρακικά», σύγγραμμα περιοδικὸν ἐκδιδόμενον ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀθήναις «Θρακικοῦ Κέντρου», τόμος 19^{ος}, ἐν Ἀθήναις 1939. Θεματικὴ ἐνότητα: «Τὸ δέλτα τοῦ Βυζαντίου» τοῦ Μιλτ. Σαράντη.

²⁰ Σὲ χειρόγραφο πωλητήριο ἀκινήτου τοῦ 1911 ἡ πωλήτρια ἀναγράφεται ὡς: «...κάτοικος τοῦ χωριοῦ Βογάζ - Κιοί, ἐλληνορθόδοξος...»

²¹ Ἄρης Τσοκῶνας, «Μητρόπολις Δέρκων», ἐκδόσεις Ἰστός καὶ Ἱερὰ Μητρόπολις Δέρκων, Πόλη 2015.

²² Περιοδικὸ «Θρακικά», σύγγραμμα περιοδικὸν ἐκδιδόμενον ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀθήναις «Θρακικοῦ Κέντρου», τόμος 13^{ος}, ἐν Ἀθήναις 1940. Θεματικὴ ἐνότητα: «Ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴν Θράκην - Ἡ ἐπαρχία Δέρκων», σελ. 140, [27. Μπογάζκιοι] τοῦ Ἀθ. Γαϊτάνου - Γιαννιοῦ.

1880 υπάρχει αίτηση των χωρικών και άδεια των αρχών για ανέγερση εκκλησίας στο όνομα της Αγίας Τριάδας, προϋπολογισμού 157.000 γροσιών. Στο Ήμερολόγιον των Έθνικών Φιλανθρωπικών Καταστημάτων του έτους 1906, αναφέρεται ότι έκτός της παλιάς εκκλησίας της Αγίας Παρασκευής πάνω στον λόφο, συνεχίζει η οικοδομή του μεγαλοπρεπούς ναού της Αγίας Τριάδας μέσα στο χωριό. Τήν ίδια χρονιά λειτουργούσαν και δύο σχολεία. Το αρρεναγωγείο στο παλιό κτήριο πάνω στον λόφο και το παρθενγωγείο σέ κομψή οικοδομή, χτισμένη τό 1893 κοντά στην εκκλησία...»

Έπαρκείς πληροφορίες παρατίθενται για τό Βογάζιοί από τόν Σπύρο Κ. Άρβανιτάκη και περιλαμβάνονται στο βιβλίο της βιογραφίας του.²³ Ο Σπύρος Άρβανιτάκης κατά τήν περίοδο του ξεριζωμού τό 1924 ήταν 17 έτων κι άνηκε στη γενιά των ξεριζωμένων. Ξεκινά με τό δημοτικό σχολείο του χωριού για τό όποιο αναφέρει: «...ήταν χτισμένο στο ψηλότερο σημείο του χωριού, ήταν μονοόροφο κτίριο με δύο αίθουσες διδασκαλίας. Στην αύλή του σχολείου υπήρχε μία φλαμουριά κι από ένα κλαδί της ήταν κρεμασμένο ένα σιδερένιο σήμαντρο. Πιο κάτω από τό σχολείο υπήρχε μία μεγαλύτερη αύλή, εκεί οι μαθητές κάνανε γυμναστική. Άπέναντι από εκείνη τήν αύλή βρίσκονταν ή παλιά εκκλησία του χωριού και τά νεκροταφεία.» Για εκείνη τήν παλιά εκκλησία αναφέρει πώς «...ήταν χτισμένη από καταβολής του χωριού, είχε παλιές βυζαντινές εικόνες και λιγοστό φώς έμπαινε από τά μικρά της παράθυρα». Για τήν εκκλησία της Αγίας Παρασκευής αναφέρει πώς «...χτίστηκε όταν βελτιώθηκε ή οικονομική κατάσταση των κατοίκων, ήταν βασιλικού ρυθμού με ψηλό καμπαναριό, πλούσιο έσωτερικό διάκοσμο, ψηλές κολώνες και καλοδουλεμένο ξυλόγλυπτο τέμπλο και ήταν χτισμένη δίπλα στον ποταμό Βορβύση (Άλήμπεη)». Αναφέρει πώς υπήρχε και ένα έξωκλήσι της Αγίας Παρασκευής που «...βρισκόταν σέ μία όμορφη τοποθεσία με δύο πανύψηλα δέντρα, έναν τεράστιο αιώνωβιο πλάτανο και μία ψηλή βελανιδιά, κάτω από αυτά τά δέντρα ήταν τό άγίασμα και ή κρήνη. Στο έξωκλήσι της Αγίας Παρασκευής γινόταν ή Θεία Λειτουργία στις 26 Ιουλίου στη γιορτή της Αγίας Παρασκευής όπου γινόταν τριήμερο πανηγύρι που προσέλκυε κόσμο από τά γύρω χωριά αλλά και τήν Κωνσταντινούπολη». Σχετικά με τό ύψωμα που δέσποζε του χωριού, αναφέρεται πώς είχε τό τοπωνύμιο Πύργος. «...Στην κορφή του Πύργου υπήρχε πλάταμα όπου πήγαιναν τά κορίτσια τίς γιορτές και χόρευαν. Από τό ύψωμα αυτό φαίνονταν όλο τό χωριό που είχε 400 περίπου σπίτια». Αναφέρει επίσης πώς πριν περάσει κανείς τή γέφυρα του ποταμού Βορβύση και πριν μπει στο χωριό, συναντούσε τόν νερόμυλο με τίς κερασιές και μπαξέδες. Στά δυτικά του χωριού, πρós τό τουρκικό χωριό Μπουκλουτζέ ήταν τά χωράφια και τά άλώνια. Στη διαδρομή από τό χωριό πρós τό Άρναούτκιοί ήταν τά άμπέλια του χωριού. Σχετικά με τίς άσχολιές των κατοίκων αναφέρει πώς «...έκτός από τή γεωργία άσχολούνταν και με τό έμπόριο κάρβουνου. Τά κάρβουνα τά παρήγαγαν από τήν ξυλεία των βουνών και τά πουλούσαν στην Κωνσταντινούπολη». Για τίς άγροτικές έργασίες οι κάτοικοι είχαν βουβάλια.

²³ Κωνσταντίνος Σ. Άρβανιτάκης, «Σπύρος Κ. Άρβανιτάκης - Τετράδια Μνήμης (Η βιογραφία μου - Κείμενα Miscellanea)», 2009, εκδόσεις UNIVERSITY STUDIO PRESS.

Ὁ Σπύρος Κ. Ἀρβανιτάκης ἀναφέρει καὶ κάποια συμβάντα: Τὸ πρῶτο ἔγινε τὴν 18 Ἰανουαρίου 1920 ὅταν Τουρκικὰ ἀποσπάσματα περικύκλωσαν τὸ χωριὸ γιὰ νὰ συλλάβουν Ἕλληνες ἀντάρτες (τσεπατζήδες), «...τὴ μέρα ἐκεῖνη οἱ Τούρκοι κάλεσαν τὸν κοινοτάρχη τοῦ χωριοῦ ποῦ ἦταν ὁ Χρῆστος Πανταζῆς νὰ συνάξει τοὺς κατοικοὺς τοῦ χωριοῦ κοντὰ στὴν τοποθεσία Πύργος. Ἐρεύνησαν τὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ καὶ τελικὰ συνέλαβαν ἓναν ἀντάρτη, τὸν Μουχλούζη ποῦ ἔμενε ἀπέναντι ἀπὸ τὴν ἐκκλησία κι ἦταν κρυμμένος στὸ σπίτι τῆς ξαδέρφης του, κοντὰ στὸ σχολεῖο [...] συνέλαβαν ἐπίσης κάποιους χωριανούς στὰ σπίτια τῶν ὁποίων βρέθηκαν ὄπλα καὶ ὀδηγήθηκαν στὶς φυλακὲς τῆς Τσατάλτζας».

Τὸ δεύτερο συμβάν «...Μία μέρα τὸ καλοκαίρι τοῦ 1920 ἀποφασίσαμε μὲ μερικὰ παιδιὰ νὰ πάμε στὸ Χαντέμκιοϊ, ποῦ ἀπέιχε ἀπὸ τὸ χωριὸ 15 χιλιόμετρα, γιὰ νὰ δοῦμε τοὺς Ἕλληνες στρατιῶτες...» Τὸ Χαντέμκιοϊ ἦταν τὸ ὄριο τῆς ἐλληνικῆς κυριαρχίας στὴν Ἀνατολικὴ Θράκη. «...Ἦστερα ἀπὸ λίγες μέρες ἓνας οὐλαμὸς μὲ δύο ἀξιωματικούς καὶ στρατιῶτες ἦλθαν στὸ χωριὸ μας...» ἀνταποδίδοντας τὴν ἐπίσκεψη καὶ ἔγιναν δεκτοὶ στὸ Βογάζκιοϊ μέσα σὲ κλίμα ἐνθουσιασμοῦ. Στὴν εἴσοδο τοῦ χωριοῦ τοὺς ἔγινε θερμὴ ὑποδοχὴ ἀπὸ τοὺς δημογέροντες καὶ τοὺς χωρικοὺς ἀφοῦ ἀπὸ τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινούπολης τὸ 1453, εἶχε νὰ πατήσει τὰ ἐλληνικὰ χῶματα ἐλληνικὸς στρατός! Τὸ τρίτο συμβάν ἔγινε τὸ Πάσχα τοῦ 1924, τὸ τελευταῖο Πάσχα πρὶν τὸν ξεριζωμὸ, «...ἐκεῖνη τὴν μέρα οἱ Τούρκοι σκότωσαν πέντε παλληκάρια τοῦ χωριοῦ ποῦ τὰ βρῆκαν νὰ βόσκουν καμῖλες στὰ γύρω βουνά...»

Γιὰ τὸν ξεριζωμὸ, ὁ Σπύρος Κ. Ἀρβανιτάκης μᾶς πληροφορεῖ σχετικὰ μὲ τὴν ἀκριβὴ ἡμερομηνία ποῦ ὄρισε ἡ Ἐπιτροπὴ Ἀναλλαγῶν γιὰ τὴν ἐγκατάλειψη τοῦ χωριοῦ. Ἦταν ἡ 13^η Ἰουνίου 1924. «Ὅλοι οἱ κάτοικοι ὀδηγήθηκαν ἐκεῖνη τὴ μέρα στὸ λιμάνι, στὸ προάστειο τῆς Κωνσταντινούπολης, Ἅγιο Στέφανο κι ἐπιβιβάστηκαν στὰ πλοία μὲ προορισμὸ τὴν Ἀρετσὸ τῆς Θεσσαλονίκης.

Ἔλαβα καὶ δημοσιεύω μιὰ περιγραφή τοῦ Βογάζκιοϊ ἀπὸ τὸν Τούρκο, σημερινὸ κάτοικο του, κ. Selimcan Borva ποῦ ἔκανε ἔρευνα γιὰ τὴ ζωὴ τῶν Ἑλλήνων τοῦ χωριοῦ: «Ἐνας παλαιὸς στρατιώτης εἶπε στὸν παππού μου: ...Πήραμε τοὺς ντόπιους ἀπὸ τὸ Βοğazköy καὶ τοὺς πήγαμε στὸ Hadımköy. Ἐκεῖ τοὺς ἀνεβάσαμε στὰ τρένα καὶ τοὺς στείλαμε στὴν Ἑλλάδα... Τὸ Μπογάζκιοϊ εἶχε διακοσμημένα σπίτια μὲ κήπο καὶ κάθε σπίτι εἶχε πηγὰδὶ στὸν κήπο του μὲ ἀρκετὰ ὀπωροφόρα δέντρα καὶ τεράστιες μηλιές. Ἡ πλατεία τοῦ χωριοῦ εἶχε πολλὰ καταστήματα κι οἱ δρόμοι εἶχαν σιντριβάνια, ἀνακίες καὶ ἀρωματικὰ λουλουδία. Οἱ δρόμοι καὶ τὰ πεζοδρόμια ἦταν στρωμένα μὲ λευκὲς πέτρες. Ὑπῆρχε ἄφθονο νερὸ καὶ ἀνεμόμυλοι. Οἱ κάτοικοι ἀσχολοῦνταν μὲ τὴ μέλισσοκομία καὶ τὴ μεταξουργία ἐκτρέφοντας μεταξοσκώληκες. Οἱ Ἕλληνες τοῦ Μπογάζκιοϊ ἦταν ἔξυπνοι καὶ ταλαντούχοι ἄνθρωποι, ἡ καλλιτεχνία στὸ ἐσωτερικὸ τῆς ἐκκλησίας καὶ τὰ γλυπτὰ τῶν ζώων σὲ μερικὰ σπίτια δείχνουν ὅτι ἦταν καλλιτέχνες. Τὰ ἱστορικὰ ἀρχεῖα ἀναφέρουν ὅτι οἱ Ὀθωμανοὶ σουλτάνοι περνοῦσαν ἀπὸ τὸ Alibeyköy, ἀπὸ τὸ Βοğazköy κι ἀπὸ ἐκεῖ πήγαιναν στὴν Εὐρώπη. Τὸ χωριὸ ἦταν χτισμένο σὲ μιὰ πολὺ ὀμορφὴ τοποθεσία, πάντως σὲ κεντρικὸ ὁδικὸ ἄξονα γι' αὐτὸ ἀναπτύχθηκε καὶ διευρύνθηκε. Ἦταν γραφικὸ μέρος γι' αὐτὸ καὶ ἀργότερα γύρισαν οἱ Τούρκοι 30 τουριστικὰ κινηματογραφικὰ φιλμ στὸς δρόμους του.

Ήταν ένα ειδυλλιακό χωριό με δύο ξύλινες γέφυρες και δάση ενώ υπάρχουν πολλά σπήλαια στους γύρω λόφους. Η παλαιότερη ήμερομηνία που αναγράφεται σε σπίτι του χωριού είναι το 1454. Το χωριό είναι γνωστό στην περιοχή τα τελευταία 600 χρόνια».

Διωγμοί - Στο βιβλίο «Μαύρη Βίβλος Διωγμών και Μαρτυριών του έν Τουρκία Έλληνισμού»,²⁴ αναφέρονται τὰ ἐξῆς σχετικά με τὸ χωριό κατά τὴν περίοδο τοῦ Α΄ Βαλκανικοῦ Πολέμου: «*Ὁ ἐκ τῶν προκρίτων τοῦ χωριοῦ Βογάτζιοῖ, Ἰωάννης Σερετάκης, δαρεῖς ἀνηλεῶς καὶ ἀλυσσοδεθεῖς περιεφέρετο ἐπὶ ἄρας ὀλοκλήρους ἀνά τὰς ὁδοὺς τοῦ χωριοῦ ὡς ὁ ἔσχατος τῶν κακούργων. Τὸ αὐτὸ ὑπέστησαν καὶ δύο ἕτεροι τῶν προκρίτων δράσται τῆς βιαιοπραγίας ταύτης ὑπῆρξαν αὐτοὶ οὔτοι οἱ χωροφύλακες.*

Στὶς 18 Ἰανουαρίου τοῦ ἔτους 1920, Τούρκοι στρατιώτες συνέλαβαν στὸ Βογάτζιοῖ Ἑλλῆνες ἐνόπλους χωρικούς. Τὸ Πάσχα τοῦ ἔτους 1924, οἱ Τούρκοι δολοφόνησαν 5 κατοίκους τοῦ χωριοῦ ποὺ βρέθηκαν νὰ βόσκουν τὰ ζῶα τους στὸ βουνό.²⁵

Σὲ δημοσίευμα τῆς ἐφημερίδας «Μακεδονία»²⁶ τοῦ 1920, ὑπὸ τὸν τίτλο «Τὸ κίνημα τῆς Ἀνδριανουπόλεως - Ἐπίκειται ἡ κατάληψις ὀλοκλήρου τῆς Θράκης», ἀναφέρονται τὰ παρακάτω σχετικά με τὴν τρομοκρατία ποὺ ἀσκοῦσαν οἱ Τούρκοι, τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, στὸ χωριό Βογάτζιοῖ: «*Ἀγγέλεται ἐκ Τσατάλτζας ὅτι ἡ νεοτουρκικὴ ὀργάνωσις ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Θράκῃ ἐντείνει βαθμὴδὸν ἐτι μᾶλλον τὴν δράσιν τῆς. Ἀξιωματικοὶ (Τοῦρκοὶ) τοῦ στρατοῦ καὶ τῆς χωροφυλακῆς στρατολογοῦν βίᾳ τοὺς Τούρκους εἰσπράττοντες ἐπίσης βίᾳ φόρους διὰ τὴν συντήρησίν των. Ὅπλα καὶ πολεμοφόδια διανέμονται εἰς τοὺς Τούρκους. Οἱ Τοῦρκοὶ ἐπετέθησαν διὰ πολυβόλων κατὰ τοῦ χωριοῦ Μπυογάτζιοῖ, εἰς τὸ ὅποιον ἐπὶ δύο ὀλοκλήρους ἄρας ἔρριπτον βροχὴν σφαιρῶν. Ἐφονεύθησαν δύο ἔργνοι γυναῖκες, εἷς νέος καὶ πολλὰ ζῶα. Αἱ οἰκίαι εἶναι διάτρητοι ἐκ σφαιρῶν. Ἐλεηλατήθη ἡ ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, τῆς ὁποίας αἱ εἰκόνες, ἀφοῦ ἐποδοπατήθησαν, ἐθραύσθησαν διὰ πελέκεων. Αἱ ἀρχαὶ εἰσπράττουν διὰ τῆς βίας, τοὺς καθυστερουμένους φόρους μὴ λαμβάνουσαι ποσῶς ὑπ' ὄψει, τὰ ἐξ ἐπιτάξεων χρέη τοῦ τουρκικοῦ Κράτους πρὸς τοὺς Χριστιανούς. Πρὸ τῆς τρομοκρατίας ταύτης οἱ Χριστιανικοὶ πληθυσμοὶ ἐζήτησαν καὶ πάλιν, ἵνα καταληφθῇ ἡ Θράκη ὑπὸ συμμαχικῶν στρατευμάτων».*

Σὲ δημοσίευμα τῆς ἐφημερίδας «Μακεδονία»²⁷ τοῦ 1921, ὑπὸ τὸν τίτλο «Τὰ ἐν Τσατάλτζῃ - Δικαιολογία μίας ἐπιθέσεως» ἀναγράφονται τὰ σχετικά με τὸ Βογάτζιοῖ καὶ τὴν εὐρύτερη περιοχή: «*Κατὰ τὰς τουρκικὰς ἐφημερίδας τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ ἐκεῖ ἀρχηγὸς τῆς τουρκικῆς χωροφυλακῆς ἐδήλωσεν ὅτι ἐφ' ὅσον ἐν τῇ περιφερείᾳ Μετρῶν - Τσατάλτζας αὐξάνονται οἱ λόχοι τῆς τουρκικῆς χωροφυλακῆς ἐπὶ τοσοῦτον καὶ οἱ Ἑλλῆνες αὐξάνουν τοὺς ἐπὶ τῶν συνόρων ἰδικούς των.*

²⁴ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως, «Μαύρη Βίβλος Διωγμῶν καὶ Μαρτυριῶν τοῦ έν Τουρκία Ἑλληνισμού, 1914 - 1918» 1919, στὴν ἐνόητα «Διωγμοὶ καὶ μαρτύρια τοῦ έν Θράκῃ ὁμογενοῦς πληθυσμοῦ» στὸ κεφάλαιο Η΄ «Ἐπαρχία Δέρκων» σελ.49

²⁵ Κωνσταντῖνος Σ. Ἀρβανιτάκης, «Σπύρος Κ. Ἀρβανιτάκης - Τετράδι Μνήμης», 2009, ἐκδόσεις UNIVERSITY STUDIO PRESS.

²⁶ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 10^{ης} Μαρτίου 1920.

²⁷ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 5^{ης} Αὐγούστου 1921.

‘Ο Τούρκος άρχηγός άπέδωκε τήν τελευταίαν επίθεσιν τών Τούρκων χωροφυλάκων κατά του έλληνικού χωριού Μπογάζκιοί τής Τουρκίας εις άπέιθιαν τών κατοίκων αυτού εις τήν Ύψηλήν Πύλην.»

Στήν Τουρκία, μετά τήν ανταλλαγή τών πληθυσμών, οι περισσότερες χριστιανικές εκκλησίες αφέθηκαν να καταρρεύσουν κι άλλες μετατράπηκαν σε τζαμιά. Στην όδδ Milli Egemenlik, στο Βογάζκιοί, βρίσκεται ή εκκλησία που κατασκευάστηκε τό 1907 και οι Τούρκοι τήν μετέτρεψαν σε τζαμί, ενώ πρώτα τήν διατηρούσαν σε άθλια κατάσταση ως αποθήκη και στη συνέχεια ως βιοτεχνία γαλακτοκομικών!²⁸

Έγκατάσταση στην Έλλάδα - Οι Έλληνες κάτοικοι του Βογάζκιοί ύποχρέώθηκαν, από τή Συνθήκη που όριζε τήν Άνταλλαγή Πληθυσμών, να φορτώσουν τά πράγματά τους σε κάρα και στις 13 Ιουνίου 1924 να φύγουν από τό χωριό, ενώ είχαν ήδη άφιχθεί στο Βογάζκιοί οι τούρκοι πληθυσμοί που μετακινήθηκαν από τις ελληνικές περιοχές.²⁹

Άπό τις οικογένειες που άφιχθηκαν στην Έλλάδα: τό 65,5% τών οικογενειών έγκαταστάθηκαν στο χωριό Φιλώτας Φλωρίνης. Τό 19% τών οικογενειών έγκαταστάθηκαν στο χωριό Καρασινάν (Πλάγια) Παιονίας στο Κιλκίς. Τό 5% τών οικογενειών έγκαταστάθηκαν στο χωριό Δογάνης Παιονίας στο Κιλκίς, Το 2% τών οικογενειών έγκαταστάθηκαν στο χωριό Νικηφόρος Δράμας. Τό 2% τών οικογενειών έγκαταστάθηκαν στο χωριό Νέα Ραιδεστός Θεσσαλονίκης. Τό ύπόλοιπο 6,5% τών οικογενειών έγκαταστάθηκαν στα χωριά Μακρυχώρι Καβάλας, Βερτσιανή Σερρών, Γραβούνα Καβάλας, Ζαρκαδιά Καβάλας, Καβακλί Θεσσαλονίκης, Άγιοι Άπόστολοι Πέλλας, Άσσυρος Θεσσαλονίκης, Καριώτισσα Γιαννιτσών, Κουντουριώτισσα Πιερίας, Κρύα Νερά Καστοριάς, Μυροβλήτης Δράμας, Νέα Μανωλάδα Ήλειας, Τσομπλέκ Δερέ και Ρουσοχώρι Ηρακλείου.³⁰

Δημώδη άσματα - «Άχ μάνα μ' κι αν είδα»³¹ τό άσμα τραγουδιόνταν στα χωριά Βογάζκιοί, Άρναούτκιοί, Άγιασματάκι, Ίμβροχώρι και στον Πύργο κατά τις οικιακές εργασίες. Ύπαγόρευση: Γαρουφαλιά Στυλ. Μαρούφογλου.

²⁸ Σχετικό άρθρο του Ercan SEKI στην τουρκική έφημερίδα TURKIJE τής 20^{ης} Αύγουστου 1989: <https://emlakkulisi.com/1989-yilinda-bogazkoy-cami-mandira-olarak-kullanilyormus/355688>

²⁹ Κωνσταντίνος Σ. Άρβανιτάκης, «Σπύρος Κ. Άρβανιτάκης - Τετράδια Μνήμης», 2009, εκδόσεις UNIVERSITY STUDIO PRESS.

³⁰ Τά στοιχεία τών τόπων έγκατάστασης τών προσφύγων είναι άποτέλεσμα τής έρευνας τής ιστοσελίδας «Στά Πλάγια Παιονίας» <http://plagia-paionias.blogspot.com>, (Φεβρουάριος 2020) ύστερα από άνάλυση του «Όνομαστικού εύρετηρίου άγροτών προσφύγων» τής Έπιτροπής Άποκαταστάσεως Προσφύγων, Άθήνα, 1928, που περιλαμβάνει όνομαστικούς καταλόγους προσφύγων με άναγραφή του τόπου καταγωγής τους και του τόπου έγκατάστασής τους στην Έλλάδα. Στην έρευνα τής ιστοσελίδας, καταμετρώνται οι άρχηγοί τών οικογενειών τών προσφύγων και όχι τά μέλη τών οικογενειών ή οι κληρονόμοι τους. Κατά τήν έπεξεργασία τών στοιχείων βρέθηκε να έχουν γίνει διπλοεγγραφές στους αριθμούς δηλώσεων τών προσφύγων και παραλείψει έγγραφών προσφύγων.

³¹ Γεώργιος Δ. Παχτικός, «260 Δημώδη ελληνικά άσματα - Άπό του στόματος του ελληνικού λαού», «Θράκη», Άθήνα 1905.

Ἄχ! μάνα μ' κι ἂν εἶδα,
 μιὰν ἐψές τὸ βράδυ
 ἴς τῆς ἐκκλησιάς τὴν πόρτα·
 ἴς τὴν εἶχα κι ἄς τὴν ἴφιληγα,
 κι ἄς ἔβγαине ἡ ψυχὴ μου.
 -Τί εἶν' τὸν λόγο ποῦ μὲ λές,
 γυιὲ μ', καὶ μὲ πικραίνεις;
 Γυναίκεια ροῦχα φόρεσε
 κοριτσίσσα φακιολίσου,
 βάλτα κι ἄιντε μιὰ βραδυὰ
 κι ἓνα Σαββάτω βράδυ,
 ἄιντε κτύπα τὴν πόρτα τῆς
 καὶ σεῖς' καὶ τὸν χαλκᾶ τῆς
 κ' ἡ κόρη θὰ βγῆ ἀπὸ ψηλὰ
 νὰ σᾶς γλυκομιλήση.
 Σηκώνεται καὶ πάει τὸ βράδ'
 κτυπάει καὶ τὴν πόρτα τῆς·
 ἴβγῆκε ἡ κόρη ἀπὸ ψηλὰ
 καὶ τὸν γλυκορωτάει·
 -Ποῖος κτυπάει τὴν πόρτα μου
 καὶ σεῖει τὸν χαλκᾶ μου;
 -Ἐγὼ κτυπῶ τὴν πόρτα σου
 μ' ἔστειλε ἡ μάνα μου,
 γιὰ νὰ μὲ μάθῃς ἀργαλειό,
 γιὰ νὰ μὲ μάθῃς ξώμπλια.
 Δὲν εἶναι βραδυὰ γιὰ ἀργαλειό,
 δὲν εἶναι βραδυὰ γιὰ ξώμπλια.
 -Ἡ μάνα μου μ' ἔστειλε,
 πίσω νὰ μὴ γυρίσω.
 -Ἀτίτε, σκλάβαις, ἀνοίξτε
 τὴν κόρη νᾶρθ' ἐπάνω·
 ἀτίτε, σκλάβαις, βάλτε τὴν
 τὴν κόρη γιὰ νὰ φάη·
 ἀτίτε, σκλάβαις, στρῶστε
 τὴνα τὴν κόρη νὰ πλαγιάση.
 ἴΑν δὲν ἀρέσει μοναχὴ τς
 πές τὲ τὴ νᾶρθ' κοντά μου.

Τὸ Ἀρναούτκιο ἢ Παπτσού τῆς Μητροπόλεως Δέρκων (Arnavutköy)

Τὸ χωριὸ Ἀρναούτκιο βρίσκεται στὴν Ἀνατολικὴ Θράκη. Ἦταν ἑλληνικὸ χωριὸ ποὺ προϋπήρχε ἀπὸ τὸν 19^ο αἰῶνα. Τὸ 1873 - 74 εἶχε πληθυσμὸ 106 οἰκογένειες ἢ 600 ἄτομα.³² Κατὰ τὰ ἔτη 1910 - 1912 καταγράφηκαν στὸ χωριὸ 972 Ἕλληνες κάτοικοι καὶ κανένας Τοῦρκος.³³ Μὲ τὴ συνθήκη τῶν Σεβρῶν ποὺ ὑπογράφηκε στὶς 10 Αὐγούστου τοῦ 1920, τὸ Ἀρναούτκιο δὲν παραχωρήθηκε στὴν Ἑλλάδα καὶ ἀπέμεινε περὶ τὰ 15 χιλιόμετρα ἀνατολικά ἀπὸ τὰ προσωρινὰ ἑλληνικά σύνορα. Ὑπῆρξε μία ἀπὸ τὶς 36 κοινότητες τῆς Μητροπόλεως Δέρκων ποὺ ὁ πληθυσμὸς τῆς διώχθηκε στὴν Ἑλλάδα μὲ τὴ συνθήκη τῆς Λωζάνης τὸ 1923.³⁴

Πρὸ τῆς ἀνταλλαγῆς πληθυσμῶν (1923 - 1924) ἀνῆκε στὴ Μητρόπολη Δέρκων. Οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ ἀσχολοῦνταν μὲ τὴ γεωργία, τὴν κτηνοτροφία, τὴ μελισσοκομία καὶ τὴν παραγωγή ξυλανθράκων (κάρβουνων). Τὰ προϊόντα ποὺ παρήγαγαν ἦταν: λινάρι, σιτάρι, σταφύλι κ.ἄ. Τὸ Ἀρναούτκιο τῆς ἐπαρχίας Δέρκων δὲν πρέπει νὰ συγχέεται μὲ τὴ συνοικία τῆς Κωνσταντινούπολης, Ἀρναούτκιο (Μέγα Ρέμα), τῆς περιοχῆς Μπεσίκτας ποὺ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὀνομαζόταν Ἑστία³⁵ ἢ Ἀνάπλους, οὐτε μὲ τὸ χωριὸ Ἀρναούτκιο τῆς περιοχῆς Ἀδριανουπόλεως.

Τὸ Ἀρναούτκιο (Arnaout kevi σὲ χάρτη τοῦ 1850), (Arnautkioi σὲ χάρτη τοῦ 1890) εἶναι χωριὸ ποὺ βρίσκεται βορειοδυτικὰ τῆς Κωνσταντινούπολης καὶ εἶναι χτισμένο στὴ δυτικὴ ὄχθη τοῦ ποταμοῦ Βορβύση (Alibey), κοντὰ στὸ χωριὸ Βογάτσιο. Ἀπέχει 25 χιλιόμετρα βορειοδυτικὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχεῖου Κωνσταντινουπόλεως.

Βρίσκεται σὲ ὑψόμετρο 158 μέτρων, εἶναι χτισμένο βόρεια τοῦ δάσους Samlar μὲ βορειοανατολικὸ στίγμα: 41°11'8"N, 28°44'21"E. Ἡ εὐρύτερη περιοχὴ σήμερα ὑπάγεται στὸν νομὸ Κωνσταντινουπόλεως, καὶ βρίσκεται στὸ βορειοδυτικὸ τμῆμα τῆς τουρκικῆς ἐπαρχίας Gaziosmanpasa.

Γιὰ τὸ Ἀρναούτκιο ἀναγράφονται τὰ ἐξῆς στὸ περιοδικὸ «Θρακικά»:³⁶ «Ἀρναούτκιο ἢ Παπτσού· οἱ κάτοικοι Παπτιανίτες.

³² Ἄρης Τσοκάνας, «Μητρόπολις Δέρκων», ἐκδόσεις Ἴστος καὶ Ἱερὰ Μητρόπολις Δέρκων, Πόλη 2015.

³³ Περιοδικὸ «Θρακικά», σύγγραμμα περιοδικὸν ἐκδιδόμενον ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀθήναις «Θρακικοῦ Κέντρου», τόμος 19^{ος}, ἐν Ἀθήναις 1939». Θεματικὴ ἐνότητα: «Τὸ δέλτα τοῦ Βυζαντίου» τοῦ Μιλτιάδου Σαραντῆ.

³⁴ Περιοδικὸ «Θρακικά», σύγγραμμα περιοδικὸν ἐκδιδόμενον ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀθήναις «Θρακικοῦ Κέντρου», τόμος 23^{ος}, ἐν Ἀθήναις 1955. Θεματικὴ ἐνότητα: «Ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς κατὰ τὸ ἔτος 1911 εἰς τὰς περιοχὰς τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους ἀπὸ τὰς ὁποίας ἐξεδιώχθη διὰ τῆς Συνθήκης τῆς Λωζάνης τῆς 1923» τοῦ Μιλτιάδου Σαραντῆ. Στοιχεῖα γιὰ τὸν πληθυσμὸ τῆς Μητροπόλεως Δέρκων (1911): Κοινότητες 36, Ἕλληνες κάτοικοι 25.937.

³⁵ Ἀχιλλέας Θ. Σαμοθράκης, «Λεξικὸν γεωγραφικὸν καὶ ἱστορικὸν τῆς Θράκης», Ἑταιρεία Θρακικῶν Μελετῶν, Ἀθήναι 1963 - «Ἑστία».

³⁶ Περιοδικὸ «Θρακικά», σύγγραμμα περιοδικὸν ἐκδιδόμενον ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀθήναις «Θρακικοῦ Κέντρου», τόμος 12^{ος}, ἐν Ἀθήναις 1939. Θεματικὴ ἐνότητα: «Ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴν Θράκην - Ἡ ἐπαρχία Δέρκων», σελ. 184 [8. Ἀρναούτκιο] τοῦ Ἀθ. Γαϊτάνου - Γιαννιοῦ.

Μεσόγειον χωρίον ΝΑ και πλησιέστατα πρὸς τὸ Ἁγιοσματονάκι, ἀπὸ τὸ ὁποῖον εἶναι και μεγαλύτερον. Εἶχε ναὸν τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου, πανηγυρίζοντα τὴν 2^η Μαΐου, ὁπότε ἐγένετο μετὰ πλειοψηφίαν περιέρχον ἢ δωρεάν προσφορὰ λαδιοῦ πρὸς τὸν ναὸν ἀπὸ τοὺς κατοικοὺς! Κατὰ τὴν πανηγυρίαν τῶν ὄλοι ἐμαγεύεον ἀρνὶ ψητό. Καὶ τὸ χωρίον αὐτὸ εἶχεν ἐκδόσει χάρτινα «ἀντικαταστατικά» ἢ «παράδες τῆς ἐκκλησίας»³⁷ κατὰ τὰ δύο χρόνια τῆς τραγικῆς ζωῆς τῶν Κωνσταντινουπολιτῶν και τῶν περιχώρων ἐπὶ ρωσοτουρκικοῦ πολέμου· ἀντίτυπον ἀξίας 20 παράδων, κατέχει ἢ συλλογὴ τοῦ Μουσείου Μπενάκη.

Τὸ 1884 εἶχεν 130 οἰκογενείας· τὸ μικρὸν μικτὸν σχολεῖον του εἶχε 50 παιδιὰ μετὰ διδάσκαλον, ἀντὶ 30 λίρες Τουρκίας ἐτησίως, προερχομένων ἀπὸ τὰ κοινοτικά κτήματα. Τὸ 1909 - 1911 εἶχε περὶ τὰς 160 οἰκογενείας ὀρθοδόξων, πού συνετήρουν εἰς διάρροφον οἶκημα σχολεῖον τριτάξιον δημοτικόν, ἀλλ' ἀκατάρτιστον.

Οἱ κάτοικοί του περιληφθέντες εἰς τὴν ἀνταλλαγὴν, προσέφυγον τὸ 1924 εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐγκατασταθέντες ἄλλοι εἰς τοὺς Δώδεκα Ἀποστόλους τῆς ὑποδιοικήσεως Κιλκίς τῆς Μακεδονίας και ἄλλοι εἰς τὴν Χαλκιδικὴν, εἰς τὸ Ἀκιντζιλάρ και Καρασινάν, ζῶντες μαζί μετὰ ἐντοπίους ἀκτῆμονας».

Ἄνακαινιση τῆς ἐκκλησίας - Ὁ Ἄρης Τσοκῶνας³⁸ σημειώνει: «Μετὰ τὴν προτροπὴ και φροντίδα τῆς Μητρόπολης Δέρκων ἢ ἐκκλησία (Ι. Ν. Ἁγίου Ἀθανασίου) τοῦ χωριοῦ ἀνεγέρθηκε ἀπὸ τὰ θεμέλιά της. Ἡ οἰκοδομὴ ἄρχισε τὸ 1886 και ἀποπερατώθηκε μόλις τὸ 1895. Στις 19 Αὐγούστου ἔγιναν τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ «...τελεταρχοῦντος τοῦ Μητροπολίτου Δέρκων κ. Καλλινίκου, συλλειτουργοῦντων τῶν ἱερέων πάντων τῶν περίξ χωριῶν, ὅθεν θρόοι συνέρρευσαν οἱ κάτοικοι, ὑπερβάντες τὰς τρεῖς χιλιάδας. Τὸ δὲ προῖόν τῶν δίσκων τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἀνήλθεν εἰς 100 περίπου λίρας, ὅπερ σπουδαιότατον διὰ τὰ πτωχὰ ἐκεῖ χωρία».

Ἡ ἐκκλησία τῆς ὁδοῦ Necip Fazil, στὸ Ἄρναούτκι, ἔχει μετατραπεῖ ἀπὸ τὸ 1991 σὲ τζαμί (Osmanli camii). Ἐξ ἀπὸ τὸ τζαμί ὑπάρχει μία πινακίδα στὴν τουρκικὴ γλῶσσα πού ἀναγράφει: «...ὁ ναὸς ἐκτιμᾶται πῶς χτίστηκε τὸ 1595».

Διωγμοί - Σύμφωνα μετὰ τὸ βιβλίον «Θράκη»:³⁹ «Ἀπὸ 50 - 70 μαθητῆς φοιτοῦσαν (στὰ τέλη τοῦ 19^{ου} αἰῶνα) σὲ καθένα ἀπὸ τὰ σχολεῖα τοῦ Ἀκαλάνη, τοῦ Ἀμπαρλή, τοῦ Ἄρναούτκι και τοῦ Βελιγραδίου».

³⁷ [Κατὰ τὸ 1877, εἰς τὴν μεγάλην ἔλλειψιν ἀργυροῦ και χαλοῦ... πολλοὶ θρακικαὶ κοινότητες, ἐξέδωκαν χάρτινον «ἀντικαταστατικόν» νόμισμα ἢ «παράδες τῆς ἐκκλησίας» ἀξίας 5 - 40 παράδων, πού εἶχε δικαίωμα κυκλοφορίας μόνον ἐντὸς τοῦ ναοῦ. Ἀντίτυπα παράδων τῶν ἐκκλησιῶν θρακικῶν χωριῶν κατέχει τὸ Μουσεῖον Μπενάκη Ἀθηνῶν. Τὰ ἐκ χαρτονίου λεπτοῦ αὐτὰ ἀναπληρωτικὰ νομίσματα δὲν εἶναι χαρτονομίσματα (καίμεδες) οὔτε κέρματα, ἐφόσον ἢ λέξις ἐξυπακοῦσει μέταλλον, ὁ λαὸς τὰ ἔλεγε «παράδες τῆς ἐκκλησίας». Ἡ νομισματολογία ὀνομάζει «σύμβολα» τὰ ἀνταλλασσόμενα μετὰ νόμισμα· ἀλλ' αὐτῆς δὲν ἀντηλλάσσοντο, ἐξπροσώπου αὐτὸ τὸ νόμισμα...] Περιοδικὸ «Θρακικά», τ.12^{ος}. Θεματικὴ ἐνότητα: «Ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴν Θράκην - Ἡ ἐπαρχία Δέρκων» τοῦ Ἄθ. Γαϊτάνου - Γιαννιοῦ, σελ. 172.

³⁸ Ἄρης Τσοκῶνας, «Μητρόπολις Δέρκων», ἐκδόσεις Ἰστός και Ἰερά Μητρόπολις Δέρκων, Πόλη 2015.

³⁹ Κωνσταντῖνος Α. Βακαλόπουλος, «Θράκη», ἐκδόσεις Ἄφοι Κυριακίδη, 1993.

Στο ίδιο βιβλίο αναφέρεται ότι «...μικρός αριθμός Έλλήνων διαβίωσε στις αρχές της δεύτερης δεκαετίας του 20^{ου} αιώνα στα χωριά Άη Πιάς, Άη Γιώργης, Ακαλάνι, Αμπαρλή, Άρναούτκιοϊ, Γαλατάρια, Γενή Μαχαλέ και Γρύπες».

Στο βιβλίο «Μαύρη Βίβλος Διωγμών και Μαρτυρίων του έν Τουρκία Έλληνισμού, 1914 - 1918»⁴⁰ αναφέρονται τὰ ἐξῆς σχετικά με τὸ χωριὸ κατὰ τὴν περίοδο τοῦ Α΄ Βαλκανικοῦ Πολέμου: «Εἰς τὸ χωριὸν Άρναούτκιοϊ ἐπεκράτησε πλήρης τρομοκρατία. Ὁ Σωτήριος Ράλλης, ὁ Παναγιώτης Γεωργίου καὶ ὁ Θεοδοσίος Ἀλεξάνδρου τὴν 11^η Μαΐου μεταβά- ντες εἰς τὸ δάσος τοῦ χωριοῦ πρὸς κατασκευὴν ἀνθράκων ὑπέστησαν ἐπίθεσιν ἐνόπλων Τούρκων· καὶ ὁ μὲν πρῶτος κατὰ τὴν γενομένην νεκροψίαν ἐφονεύθη διὰ ξιφολόγησιν, θραυσθέντος καὶ τοῦ κρανίου αὐτοῦ, ὁ δεύτερος ἐπιροβολήθη ἐκ τῶν ὄπισθεν καὶ ἐκτυπήθη διὰ μαχαίρας εἰς τὸν λαιμόν, ἀπὸ τοῦ σώματος δὲ αὐτοῦ ἐξήχθησαν τέσσαρα κυβερνητικὰ φυσίγγια, ἀπὸ δὲ τοῦ νεκροῦ τοῦ Θεοδοσίου ἐξήχθησαν τρεῖς σφαῖραι.

Ἐν τῷ αὐτῷ χωριῷ ἐν διαστήματι δύο ἐβδομάδων ἐφονεύθησαν 14 οἰκογενεὶς ἀρχαί.

Ὁ Χαρίτων Ἐμμανουήλ τῇ 28 Ἰουνίου 1914 μεταβᾶς ἵνα ξυλευθῆ ἀπὸ τοῦ κοινοτικοῦ δάσους παρὰ τὸ ὀθωμανικὸν χωριὸν Σαμλάρ ἐτραυματίσθη διὰ πυροβολισμοῦ ὑπὸ τριῶν ὀπλισμένων Τούρκων, ἐκ τῶν ὁποίων δύο στρατιῶται καὶ εἷς χωροφύλαξ».

Ἐγκατάσταση στὴν Ἑλλάδα - Κατὰ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν (1923 - 1924) οἱ Ἕλληνες κάτοικοι τοῦ Ἀρναούτκιοϊ ἀναγκάστηκαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ χωριό. Ἀπὸ τίς οἰκογένειες ποὺ ἀφίχθησαν στὴν Ἑλλάδα: τὸ 50,8% τῶν οἰκογενειῶν ἐγκαταστάθηκαν στὸ χωριὸ Ἅγιος Διονύσιος (Διονυσίου) τῆς Χαλκιδικῆς. Τὸ 28,3% τῶν οἰκογενειῶν ἐγκαταστάθηκαν στὸ χωριὸ Ἅγιοι Ἀπόστολοι (Πέλλα) Πέλλας. Το 11,8% τῶν οἰκογενειῶν ἐγκαταστάθηκαν στὸ χωριὸ Καρασινᾶν (Πλάγια) Παιονίας Κιλκίς. Τὸ ὑπόλοιπο 9,1% τῶν οἰκογενειῶν ἐγκαταστάθηκαν στὰ χωριά Νικηφόρο Δράμας, Μυροβλήτη Δράμας, Φιλώτας Φλωρίνης, Πρόχωμα Θεσσαλονίκης, Νέα Ραιδεστός Θεσσαλονίκης, Γέφυρα Θεσσαλονίκης, Κασκάρκα (Καλοχώρι) Θεσσαλονίκης, Ροδό- κηπος Χαλκιδικῆς, Κοπανὸς Ἡμαθίας, Γουμένισσα Κιλκίς καὶ Νέα Πέλλα Πέλλας.⁴¹

⁴⁰ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως, «Μαύρη Βίβλος Διωγμῶν καὶ Μαρτυρίων τοῦ έν Τουρκία Ἑλληνισμού, 1914 - 1918», 1919, ἐνότητα «Διωγμοὶ καὶ μαρτύρια τοῦ έν Θράκη ὁμογενοῦς πληθυσμοῦ» στὸ κεφάλαιο Η΄ «Ἐπαρχία Δέρκων», σελ.50.

⁴¹ Τὰ στοιχεῖα τῶν τόπων ἐγκατάστασης τῶν προσφύγων εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἔρευνας τῆς ἱστοσελίδας «Στὰ Πλάγια Παιονίας» <http://plagia-paionias.blogspot.com>, (Φεβρουάριος 2020) ὕστερα ἀπὸ ἀνάλυση τοῦ «Όνομαστικοῦ εὔρετηριοῦ ἀγροτῶν προσφύγων» τῆς Ἐπιτροπῆς Ἀποκαταστάσεως Προσφύγων, Ἀθῆνα 1928, ποὺ περιλαμβάνει ὀνομαστικούς καταλόγους προσφύγων με ἀναγραφὴ τοῦ τόπου καταγωγῆς τους καὶ τοῦ τόπου ἐγκαταστάσῆς τους στὴν Ἑλλάδα. Στὴν ἔρευνα τῆς ἱστοσελίδας, καταμετρῶνται οἱ ἀρχηγοὶ τῶν οἰκογενειῶν τῶν προσφύγων καὶ ὄχι τὰ μέλη τῶν οἰκογενειῶν ἢ οἱ κληρονόμοι τους. Κατὰ τὴν ἐπεξεργασία τῶν στοιχείων βρέθηκε νὰ ἔχουν γίνῃ διπλοεγγραφῆς στους ἀριθμοὺς δηλώσεων τῶν προσφύγων καὶ παραλείψει ἐγγραφῶν προσφύγων.

Δημώδη ἄσματα - «Κάτω στὸ ρορορορὸρ καὶ ᾽ς τὸ Βελιγράδι»⁴². Τὸ ἄσμα τραγουδιόταν στὸ Ἀρναούτκιο Δέρκων καθὼς καὶ στὰ χωριά Μπουγάτσιοί, Ἁγιασματάκι, Ἰμβροχώρι, Βελιγράδι καὶ Πύργο. Χορὸς κασάπικος. Ὑπαγόρευση: Σουλτάνα ΧΨ Νικολάου.

Κάτω ᾽ς τὸ ρορορορὸρ καὶ ᾽ς τὸ Βελιγράδι
᾽σέρνανε οἱ ἔμμορφαις τὸν χορὸ γαϊτάνι.

Γιόκ, γιόκ, γιόκ, γιόκ, σεντὲν πασκά, γιάριμ, γιόκ.⁴³

Ἦτανε καὶ μιὰ ἔμμορφη ποὺ λάμπει σὰν φεγγάρι
λάμπουν καὶ τὰ ματάκια της σὰν τὰ μαργαριτάρια
Γιόκ, γιόκ κ.λπ.

-Δέρνομαι, σκοτώνομαι νὰ σὲ πάρω θέλω.

-Κι ἂν δαρθῆς καὶ σκοτωθῆς πάλι δὲν σὲ πέρνω.

Γιόκ, γιόκ κ.λπ.

-Δέρνομαι, σκοτώνομαι νὰ σὲ πάρω θέλω.

-Κι ἂν δαρθῆς καὶ σκοτωθῆς πάλι δὲν σὲ θέλω.

Γιόκ, γιόκ κ.λπ.

Ἰμπρισίμι⁴⁴ γένομαι, ᾽ς τὸ τσαρσί πηγαίνω.

-Πέντε ἰπεκτζῆ ὀλούρουμ⁴⁵ ἔρχομαι σὲ πέρνω.

Γιόκ, γιόκ κ.λπ.

-Δέρνομαι, σκοτώνομαι νὰ σὲ πάρω θέλω.

-Κι ἂν δαρθῆς καὶ σκοτωθῆς πάλι δὲν σὲ θέλω.

Γιόκ, γιόκ κ.λπ.

-Μπαρπονάκι γένομαι, ᾽ς τὸ γιαλὸ πηγαίνω.

-Πέντε μπαλουκτζι ὀλούρουμ⁴⁶ ἔρχομαι σὲ πέρνω.

Γιόκ, γιόκ κ.λπ.

Ἰορνιθίτσα γίνομαι ᾽ς τὸ κουμάσι⁴⁷ μπαίνω.

-Πέντε πῖρ Χορὸζ⁴⁸ ὀλούρουμ ἔρχομαι σὲ πέρνω.

Γιόκ, γιόκ κ.λπ.

-Χορταράκι γίνομαι ᾽ς τὸ βουνὸ φυτρώνω.

-Πέντε πῖρ Κουζού⁴⁹ ὀλούρουμ ἔρχομαι σὲ τρώγω.

Γιόκ, γιόκ κ.λπ.

Ἦ ἔρρευα γιὰ τὸ Ἀρναούτκιο δημοσιεύτηκα στὸ περιοδικὸ ΕΝΔΟΧΩΡΑ τχ.121 τὸν Σεπτέμβριο 2021 μὲ τίτλο: «Θοδωρῆς Π. Μποράκης - Τὸ Ἀρναούτκιο ἢ Παπτσοῦ τῆς Μητρ. Δέρκων στὴν Ἀνατολικὴ Θράκη».

⁴² Γεώργιος Δ. Παχτικός, «260 Δημώδη ἑλληνικὰ ἄσματα - Ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ», «Θράκη», Ἀθήνα 1905.

⁴³ Τουρκικὲς λέξεις «...δὲν ὑπάρχει, δὲν ὑπάρχει ἀγάπη μου, ἀπὸ σένα ἄλλη δὲν ὑπάρχει.»

⁴⁴ Μεταξωτὴ κλωστή.

⁴⁵ Κι ἐγὼ μεταξὰς γίνομαι.

⁴⁶ Κι ἐγὼ ψαράς γίνομαι.

⁴⁷ Κοτέτσι.

⁴⁸ Κι ἐγὼ πετεινὸς γίνομαι.

⁴⁹ Κι ἐγὼ πρόβατο γίνομαι.

‘Ο Πύργος τῆς Μητροπόλεως Δέρκων (Kemerburgaz)

‘Ο Πύργος βρίσκεται στήν Ἀνατολική Θράκη καί πρό τῆς ἀναλλαγῆς τῶν πληθυσμῶν ἀνῆκε στή Μητρόπολη Δέρκων. Βρίσκεται δυτικά ἀπό τὸ Δάσος τοῦ Βελιγραδίου, 14 χιλιόμετρα ἀνατολικά ἀπὸ τὸ χωριὸ Ἀρναούτκιοι, 10 χιλιόμετρα δυτικά τῶν ἀκτῶν τοῦ Βοσπόρου καί 15 χιλιόμετρα βόρεια - βορειοδυτικά τοῦ Οἰκουμεικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως. ‘Ο Πύργος ὑπάγεται στὸν νομὸ Κωνσταντινουπόλεως κι ἔχει γεωγραφικὸ στίγμα: 41°9'34"N, 28°54'46"E καί ὑψόμετρο 59 μέτρα.

Γιὰ τὸν Πύργο ἀναγράφονται τὰ ἐξῆς στὸ περιοδικὸ «Θρακικά»,⁵⁰ «Πύργος⁵¹ - τ. Μπουργκάζ, νῦν Κεμέρ Μπουργκάζ. Κεῖται νοτιοδυτικά τοῦ Μπαχτσέ Κιοϊ καί τοῦ Βελιγραδίου, ἐπὶ τοῦ Βορβύσου. Εἶναι κτίσμα καί θερινὴ διαμονὴ τοῦ Ἀνδρονικοῦ Κομνηνοῦ, 1183 - 1185 ποὺ ὑψώσεν ἐδῶ τὸν Πύργον του. Αὐτὸς μεταχέτευσεν εἰς τὸν ἐπισκευασθέντα ἀγωγὸν τοῦ Οὐάλεντος τὸν ποταμὸν Ὑδράλην πρό τοῦ 1185. Ἡ νεότερα οἰκοδομὴ τοῦ Πύργου τοῦ νεοῦ (Βουργάζ) ὀφείλεται εἰς τὸν Ὀσμὰν Β', γενομένη πρό τοῦ Ὀκτωβρίου 1622 καί ἀποτελοῦσα τὸ μοναδικὸν ἔργον τῆς 4ετοῦς ἀτυχοῦς βασιλείας του. Ὑπεράνω τοῦ Πύργου ὑπάρχουν 4 ὑδραγωγοί, οἱ 3 τῶν ὁποίων ἔχουν ἀπὸ 50 ἀψίδας· ὁ πλησιέστερος πρὸς τὸ χωριόν, ὁ κυρίως Μακρός, εἶναι Βυζαντινός, διώροφος καί ἀραιότατος. Αὐτὸς μετοχεύει τὰ νερά τῆς κοιλάδος τοῦ Βελιγραδίου καί τῶν μετ' αὐτῆς καί καταλήγει νοτίως εἰς τὴν δεξαμενὴν τοῦ Ἐγρύκαποῦ. Ἡ κοιλάς αὐτὴ σκιαζεται ἀπὸ ἰτιές καί λεῦκες, τὸ δὲ πλησίον πυκνὸν καί ἄγριον δάσος ἔχει βαλανιδιές, πλατάνια, φτελιές καί πεῦκα. Εἰς τὴν ἀπέναντι τοῦ δάσους κατωφέρειαν ἦσαν τὰ σπίτια τοῦ μεγάλου αὐτοῦ χωριοῦ· καί πέραν, εἰς τὸ ἄκρον λόφου, βορειοδυτικῶς, τὸ τουρκοκατασκευμένον Πετεινοχώρι, διατηροῦν τὸ ὄνομά του ἀπὸ τὸν θεμελιωτὴν του βυζαντινὸν στρατηγὸν Πετεινόν. Εἰς τὸ λουτρὸν τοῦ Πετεινοχωρίου ἐπήγαιναν πεζῆι αἱ κυραὶ τοῦ Πύργου, διημερεύουσαι εἰς αὐτό, ὅπως λέγει ὁ Βυζάντιος κατὰ τὴν γνωστὴν τουρκικὴν συνῆθειαν. Ὁ Πύργος ἦτο τὸ μεγαλύτερον καί πολυανθρωπότερον τῶν μεσογείων χωριῶν τῆς Δέρκων. Εἶχε 550 οἰκογενείας μὲ ναὸν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου. Ἐνωρίτατα δὲ ἀπέκτησεν, ἀπὸ τὸ 1782, λίθινον σχολεῖον, τὸ δὲ 1878 ἐκτίσθη, φαίνεται, τὸ δεῦτερον μεγάλῃ καί λαμπρᾷ λίθινῃ οἰκοδομῇ. Εἰς αὐτὴν ἐστεγαζέτο ἡ ἑλληνοδημοτικὴ σχολὴ του μὲ 160 ἄρρενα ὑπὸ δύο διδασκάλους καί τὸ παρθεναγωγεῖον του μὲ 60 κορίτσια ὑπὸ μίαν διδασκάλισσαν. Εἰς τὰς δύο ἀνωτέρας τάξεις τῶν ἀρρένων ἐδιδάσκετο καί ἡ γαλλικὴ.

⁵⁰ Περιοδικὸ «Θρακικά», σύγγραμμα περιοδικὸν ἐκδιδόμενον ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀθήναις «Θρακικοῦ Κέντρου», τόμος 13^{ος}, ἐν Ἀθήναις 1940. Θεματικὴ ἐνότητα: «Ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴν Θράκην - Ἡ ἐπαρχία Δέρκων», σελ. 140 [35. Πύργος] τοῦ Ἀθ. Γαϊτάνου - Γιαννιοῦ.

⁵¹ «Λεξικὸν γεωγραφικὸν καί ἱστορικὸν τῆς Θράκης» τοῦ Ἀχιλλέα Θ. Σαμοβράκη, Ἑταιρεία Θρακικῶν Μελετῶν, Ἀθήναις 1963 - ΠΥΡΓΟΣ «Κώμη τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης κειμένη περὶ τὰ 12 χιλιόμετρα Β.Δ. τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐπὶ λόφου δεσπόζοντος τῆς κοιλάδος Κεάτ Χανέ Σού. Ὀλίγον βορειότερον αὐτῆς πηγάζει ὁ ποταμὸς Κύδαρις⁵¹ (νῦν Ἀλῆ Μπέη ἢ Σιλιχτάρ). Ἦτο ἡ θερινὴ διαμονὴ τοῦ Ἀνδρονικοῦ. Ἐν τῇ κώμῃ ταύτῃ ὑπάρχει ἡ μεγάλῃ δεξαμενὴ Μπάλ Χαβουζῆ καλουμένη οἰκοδομηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀνδρονικοῦ τοῦ Κομνηνοῦ (1183 - 1185). Ἐπισκευασθεῖσα τὸν XVII αἰῶνα, χρησιμεύει πρὸς περισυλλογὴν τῶν ὑδάτων διαφόρων ἄλλων δεξαμενῶν, ἐντεῦθεν δὲ παροχετεύεται τὸ ὕδωρ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Νῦν Κεμέρ Μπουργκάζ».

Ὁ Καλέμης τὸ 1884 διεπίστωσε ὅτι τὸ χωρίον εἰσέπραττε τριπλάσια τῶν ἐξόδων του ἀπὸ ἐνοίκια κτημάτων τοῦ δήμου προερχόμενα. Ἦτο ὁ πρῶτος τόσο πλούσιος δήμος τῆς Δέρκων μὲ ἐτήσιον προϋπολογισμόν τῶν σχολείων λ.Τ. 130. Ἰδρυτὴς τοῦ σχολείου του ἦτο ὁ ἀπὸ Ἀγχιάλου γενόμενος μητροπολίτης Δέρκων Ἀνανίας (1773 - 1791) «ὀλίγον πρὸ τοῦ 1780», ὅπως γράφει ὁ Ξ. Σιδερίδης, *στηριζόμενος ἐπὶ τῶν Χρονικῶν τῆς Πατρ. Ἀκαδημίας*, σελ. 222 τοῦ Μ. Γεδεῶν, *ἐνῶ ἡ ὑπέρυθρος τῆς σχολῆς χρονολογία, 1782*, στηρίζεται εἰς τὸ Ἑορτολόγιον, σελ. 238, τοῦ ἰδίου σοφοῦ ἀναδιφητοῦ τῶν ἐκκλησιαστικῶν κειμένων, ἀντεγράφη δὲ ἐξ αὐτῆς καὶ ἀπὸ τὸν Τρ. Εὐαγγελίδην (αὐτ. σ. 45). Ὁ Μ. Γεδεῶν ἀναφέρει διδάσκαλον τῆς σχολῆς Πύργου τὸν Δημήτριον Ντεβετζήν, πατέρα τοῦ τότε ὀκταετοῦς καὶ εἴτα Οἰκ. Πατριάρχου Ἰωακείμ τοῦ Γ' διδάξαντα 1833 - 1842, μὲ πολλὴν πρωτοτυπία: ὁ διδάσκαλος ἔρειπτεν ἐν κινήτῳ γράμμα τοῦ ἀλφαβήτου πρὸς τὴν ὀροφήν, ὅπως παίζον τὰ παιδιὰ ρίπτοντα νόμισμα εἰς ὑψὸς ἐπιφωνοῦντα «κοράνα ἢ γράμματα», καὶ ὁ μαθητὴς ποῦ θὰ διέκρινε πρῶτος τὸ γράμμα, ἐλάμβανε ἐν λουκούμῳ ὡς βραβεῖον! Τὸ 1909 - 1911 ἐδίδαξεν ὁ Μ. Σαραντῆς.

Ἡ κωμόπολις ἀπετέλει δήμον καὶ ἦτο ἔδρα τοῦ μουδῆρη, εἰς τὸν ὁποῖον ὑπήγοντο αἱ κοινότητες τῶν πέριξ χωρίων, τῶν ὁποίων οἱ μουκτάρηδες συνερχόμενοι κατὰ Δευτέραν εἰς αὐτό, συνεσκέπτοντο διὰ τὰ κοινοτικά των. Ἀπὸ τοῦ 1882 ὁ Πύργος εἶχε «Φιλόμεουσον Ἀδερφότητα» ἰδρυθεῖσαν ἀπὸ τοὺς νέους τῆς κωμοπόλεως, μὲ σκοπὸν νὰ συνδράμει τὰ ἐκπαιδευτήριά του. Τὸ 1918 ἡ δημογεροντία του κατέγραψεν 992 σπίτια μὲ 5.000 πληθυσμόν. Οἱ κάτοικοί του, πτηνοτρόφοι καὶ ἀγρόται, ἀλλὰ οἱ ἴδιοι ἰδιοκτῆται, ἐργάται καὶ πωλητὰι συχρόνως τῶν προϊόντων τῶν ἐκτεταμένων κήπων των, διετήρουν τὰ ἄραϊα ἐθιμὰ των.

Κατὰ τὴν τριήμερον τῆς 15 Αὐγούστου μετὰ τὴν λειτουργίαν, μετέβαινον εἰς τὸ πλησίον ἀγίασμα, ὅπου κάποιος ἐξ αὐτῶν προσήγε μέγαν ἄρτον· ὁ ἴδιος ὑποχρεοῦτο νὰ προσφέρει εἰς τὴν ἐκκλησίαν ποσότητα λαδιοῦ εἰς πρώτην προσφοράν, ποῦ πολλακίς ἔφτανε τὰς 150 ὀκ. ἐπειδὴ οἱ δυνάμειοι ἐκ τῶν κατοίκων ὀλονὲν ἐπλειοδύοντο. Τὸ ἔθιμον ἐτηρεῖτο καὶ εἰς τὸ μικρὸν Ἀρναούτκιον τῆς Δέρκων. Ἐπειτα ἐμοιράζοντο εἰς τὸν λαὸν τὰ κόλλυβα καὶ τὸ ψητὸν βωδινόν, ἀπὸ τὰ σφαχτά, ποῦ προσεφέροντο, ὡς ἰλαστήριος θυσία (κουρμπάνι).

Ποιητικωτάτῃ ἐπίσης ἦτο ἡ τελετὴ τοῦ γάμου. Μετὰ τὴν στέψιν ὁμιλος γυναικῶν ἔφερε τοὺς νεονύμφους γύρα ἀπὸ τὸ «τρισκελί», ἐνῶ ἐτραγουδοῦσε:

Καλῶς ἄρισες, περδικίτσα,

μὲς σ' αὐτὴν τὴ γειτονίτσα.

Ἔλα ἐδῶ πουλιά νὰ βγάλῃς,

ἔλα ἐδῶ νὰ ξεπουλιάσεις.

Ἄστραπὲς βροντὲς ν' ἀκούσης,

τὰ πουλιά σου μὴν τ' ἀφήσεις.

Νᾶναι ἡ νύφη τριγονάκι

κι ὁ γαμβρὸς περιστεράκι.

Νᾶναι καὶ τὰ συμπεθέρια

περιβόλια μὲ τὰ δένδρα.

Διωγοί - *Αί πιέσεις και ο τρόμος ήνάγκασαν τους Πυργίους ή Μπουργαζλήδες, συμποσομένους τότε εις 1.650, όπως και του Καλφά και του Ίμβροχωριού, να εγκαταλείψουν τα σπίτια των από του 1914 και μετά περιπλάνησιν καθ' όλον τον εύρωπαϊκόν πόλεμον, εις την έπαρχίαν τής Νικαίας, κατέφυγον εις την Έλλάδα. Ήδη είναι εγκατεστημένοι ΒΔ και εις 17 χιλ. από τής Αίδηψού απόστασιν, παρά τους Ώρεούς πρώην Ίστιαίαν, συνοικίσαντες τον Νέον Πύργον. Επίσης Πυργιώτες κατοικούν εις τα νέα σφαγεία, τον συνοικισμόν Περιστέρι και την Κηφισιάν των Άθηνών. Ζούν ως άγρόται και περιβολάρηδες».*

Στο βιβλίο «Μαύρη βίβλος διωγμών και μαρτυριών» αναγράφονται για τον Πύργο: «Ήδη από του Άπριλίου 1915 ή κωμόπολις αύτη πολλαχώς και ιδίως δι' αύστηρού έμπορικού αποκλεισμού πιεσθείσα ήρξατο σιγά και κάτ' όλίγον διαλυομένη· πολλοί τών κατοίκων φεύγοντες τās άπειλάς και τās διαρπαγās τών εγκατασταθέντων εκεί τουρκαλβανών προσφύγων μετηνάστευσαν εις την πρωτεύουσιν. Ή εγκατάστασις και άλλων Τούρκων μεταναστών εξήνάγκασεν αύτην εις τέλειον έκπατρισμόν (κατά Μάϊον 1915), οι δέ κάτοικοι διεσκορπίσθησαν ανά την έπαρχίαν Νικαίας».⁵²

Την 10^η Οκτωβρίου 1924 οι κάτοικοι του Πύργου, ως ανταλλάξιμοι, μετακινήθηκαν στο Μπουγιούκ Ντερέ όπου επιβιβάστηκαν σε πλοία με προορισμό την Έλλάδα.

Δημώδη άσματα - Α' «Το καμαρωτό».⁵³ Τραγουδιόταν από γυναίκες στον Πύργο όταν ή νύφη οδηγούνταν από την πατρική της οικία στην έκκλησία για τη στέψη. Ύπαγόρευση Γαρουφαλιάς Στυλ. Μαρούφογλου.

1. Πορπάτα, νύφ' και 'βράδυνασε
(άχ!) κι ό γήλιος βασιλεύει.
2. Δεν είναι κρίμα ς' τον γαμβρό
(άχ!) πού κάθεται και κλαίει;
3. Πορπάτα, νυμφοπούλα μου
(άχ!) πώς περπατούσες πρώτα.
4. Και ό γαμβρός σε καρτερεϊ
(άχ!) ς' τής έκκλησιās την πόρτα.
5. Ήβγα μητέρα του γαμβρού
(άχ!) και πεθερά τής νύμφης.
6. Ήρθε ή νύμφη ς' την αύλή
(άχ!) κουφέτα να ραντίσεις.
7. Ή νύμφη μας είναι χρυσή
(άχ!) σαν την χρυσή λαμπάδα.
8. Καλά να την κοιτάζετε
(άχ!) γιατί δεν έχει μάνα.

⁵² Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, «Μαύρη Βίβλος Διωγμών και Μαρτυριών του έν Τουρκία Έλληνισμού, 1914 - 1918», 1919, ένότητα «Διωγοί και μαρτυρία του έν Θράκη όμογενούς πληθυσμού» στο κεφάλαιο Η' «Έπαρχια Δέρκων» σελ.53.

⁵³ Γεώργιος Δ. Παχτικός, «260 Δημώδη ελληνικά άσματα - Από του στόματος του ελληνικού λαού», «Θράκη», Άθήνα 1905.

Β' «Διῶξε με, μάνα μ', διῶξε με»⁵⁴ Τραγουδιόταν στὸν Πύργο ἀπὸ ὁμάδα γεροντότερων γυναικῶν ποὺ θρηνοῦσαν. Ὑπαγόρευση Ἀναστασίας Λ. Μπόσχου.

Διῶξε με, μάνα ἴμ, διῶξε με
καὶ γῶ νὰ πάγω θέλω
καὶ νὰ μαυρίσ' ἢ γειτονιά,
νὰ κάμω μῆνες δώδεκα
καὶ χρόνια δεκαπέντε.
Ἄντε μάνα μ', ἔς τὴν ἐκκλησιὰ
καὶ κάμε τὸν σταυρό σου
καὶ διὲ τὶς νειαῖς
ἂ διῆς τὶς νειοὺς,
ἂ διῆς τὰ παλλικάρια
ἂ διῆς τὸν τόπο μ' ἄδειονα
καὶ τὸ στασίδι μαῦρο.
Πᾶρε, μάνα μ', τὰ βουνά,
μάνα μ', τὰ μονοπάτια
νὰ λές ποῦ εἶν' ὁ γιοῦτσος μου
ὁ καπετὰν Γιωργάκης.
-Ἐψὲς βράδυ τὸν εἶδαμε
ἔς τῆς Ἐρετῆς τὴν πόρτα·
ἔχει τὸ χῶμα πάπλωμα
τὴν γῆ τὴν εἶχε στρώμα
ἓνα κομμάτι μάρμαρο
τὸ εἶχε μαξιλάρι.
Μαῦρα πουλιὰ τὸν τρώγανε
κι ἄσπρα τὸν τριγυρίζανε.
Ἔνα χρυσὸ χρυσοῦτσικο
κάθεται καὶ τὸν κλαίει.
Φάγε κι ἐσύ, χρυσὸ πουλί,
ἀντρεωμένες πλάτες
νὰ κάμεις φτερούγιες παχυνὲς
καὶ μύτη κοκαλένια,
νὰ βγάλω τὴν φτερούγα σου
τρία χρυσὰ κοντύλια
νὰ γράψω τρία γράμματα
τρία κακὰ μαντάτα.
Ἔνα τὸ δώκεις στὴ μάνα μου
τ' ἄλλο στὴν ἀδερφή μου,

⁵⁴ Γεώργιος Δ. Παχτικός, «260 Δημῶδη ἑλληνικὰ ἄσματα - Ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ», «Θράκη», Ἀθήνα 1905.

τὸ τρίτο τὸ φαρμακερὸ
τὸ δῶκεῖς στήν καλή μου.
“Ὄντας ν’ ἀναγνώνει ἡ μάνα μου
νὰ κλαίει ἡ ἀδερφή μου,
κι ὄντας ν’ ἀγνώνει ἡ ἀδερφή μου
νὰ κλαίει ἡ καλή μου,
κι ὄντας ν’ ἀγνώνει ἡ καλή μου
νὰ κλαίει ὁ κόσμος ὅλος.

Ἡ Ἀρτάκη τῆς Μητροπόλεως Κυζίκου (Erdek)^{55 56}

Ἡ Ἀρτάκη εἶναι παραλιακὴ πόλη στὸ νότιο - νοτιοδυτικὸ τμήμα τῆς Κυζικηνῆς χερσονήσου στὰ μικρασιατικὰ παράλια τῆς Προποντίδας. Σύμφωνα μὲ τὸν Δημήτριο Σταματόπουλο: «...ἀπέχει 16 χιλιόμετρα βορειοδυτικὰ τῆς Πανόρμου, 110 χιλιόμετρα δυτικὰ - βορειοδυτικὰ τῆς Προύσας καὶ 120 χιλιόμετρα νοτιοδυτικὰ τοῦ Οἴκουμεικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως. Σήμερα ἔχει πάνω ἀπὸ 20.000 κατοίκους, τουρκοκρατητικῆς καταγωγῆς στήν πλειονότητά τους, καὶ εἶναι ἡ πρωτεύουσα τοῦ ἐνοποιημένου, πλέον, Δήμου ποὺ περιλαμβάνει ὅλα τὰ χωριά τῆς Κυζικηνῆς χερσονήσου.⁵⁷ Ὑπῆρξε μία ἀπὸ τίς 43 κοινότητες τῆς Μητροπόλεως Κυζίκου⁵⁸ ποὺ ὁ πληθυσμὸς τῆς διώχθηκε καὶ ἐγκαταστάθηκε στήν Ἑλλάδα μὲ τὴ Συνθήκη τῆς Λωζάνης τὸ 1923.⁵⁹

⁵⁵ Ἴστοσελίδα τοῦ Ἰδρύματος Μείζονος Ἑλληνισμοῦ, θεματικὴ ἐνότητα «Ἀρτάκη», Δημήτριος Σταματόπουλος, 2002 <http://www.ehw.gr/asiaminor/Forms/flLemmaBody.aspx?lemmaid=3770>

⁵⁶ Ἴστοσελίδα EVIAPORTAL <https://eviaportal.gr/i-istorikh-artaki-tis-kyzikoy/>

⁵⁷ Ἐκδόσεις «Κύζικος» <https://www.kyzikos.gr/h-kyzikos/i-artaki/>

⁵⁸ Στὴν ἴστοσελίδα τοῦ Οἴκουμεικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, στὴν ἐνότητα Μητρό-πολη Κυζίκου [<http://users.sch.gr/markmarkou/katalog/ecp/kyzikos.htm>] ἀναφέρονται 40 κοινό-τητες τῆς Μητροπόλεως: «Στις ἀρχές τοῦ 20^{ου} αἰώνα (μετὰ τὸ 1913) ἡ Μητρόπολη Κυζίκου περιλάμβανε τοὺς κατωτέρω οἰκισμοὺς: 1) Ἀρτάκη (Erdek), 2) Βαθὺ (Turan), 3) Γωνιά (Ocaklar), 4) Διαβατὴ (Çayağzi), 5) Δρακοῦντα (Doğanlar), 6) Καστέλλιον (Kestanelik), 7) Κατάτοπος (Ormanlı), 8) Κάτω Νεοχώριο (Aşağıyarıcı), 9) Ἄνω Νεοχώριο (Yukarıyarıcı), 10) Μηχανιώνα (Çakilköy), 11) Πέραμος (Karsiyaka), 12) Ρόδα (Narlı), 13) Λαγγάδα (Ballıpınar), 14) Χαρακί (İlhanköy), 15) Πάνορμος (Bandırma), 16) Γετζές (Yenice), 17) Σκαμιγιές (Dutlیمان), 18) Ἐδιντζίκι (Edincik), 19) Σμαῦλο (Gölyaka), 20) Μουσατζα ἢ Ἀβασικά (Misakça), 21) Γκιονέν (Gönen), 22) Κιλίκη (Killik), 23) Κοτζιὰ Μπουνάρ (Kocapınar), 24) Σαρὴ Κιοϊ (Sarıköy), 25) Χαβουτζή (Havutça), 26) Ἐλπιζλή (Hafız hüseyinbey), 27) Σογιούτ (Söğüt köy), 28) Μπάλια ἢ Βαλλιὰ (Balya), 29) Μπαλοῦκ Ἐσέρ (Balikesir), 30) Τόμπελεν ἢ Τοπελέν (Toybelen), 31) Γενὴ Κιοϊ (Yeniköy), 32) Ἀλατζὰ Μπαϊρ (Alacabayır), 33) Σιντιργί (Sındırğı), 34) Ἴβρεντή (İvrindi), 35) Παλάτι ἢ Μπαλά (Dursunbey), 36) Τὰς Κεσι (Taşkesiği), 37) Χατζὴ Παγώνη (Şevketiye), 38) Κοπάση (Kubaş), 39) Καραϊδίνι (Karaaydin), 40) Ἄλὰ Κιλισέ (Gündoğdu).»

⁵⁹ Περιοδικὸ «Θρακικά», σύγγραμμα περιοδικὸν ἐκδιδόμενον ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀθήναις «Θρακικοῦ Κέντρου», τόμος 23^{ος}, ἐν Ἀθήναις 1955. Θεματικὴ ἐνότητα: «Ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς κατὰ τὸ ἔτος 1911 εἰς τὰς περιοχὰς τοῦ Ὄθωμανικοῦ Κράτους ἀπὸ τὰς ὁποίας ἐξεδιώχθη διὰ τῆς Συνθήκης τῆς Λωζάνης τῆ 1923» τοῦ Μιλιτιάδου Σαραντιῆ. Στοιχεῖα γιὰ τὸν πληθυσμὸ τῆς Μητροπόλεως Κυζίκου (1911): Κοινότητες 43, Ἕλληγες κάτοικοι 41.331.

Ἡ ἑλληνική ὀνομασία τοῦ οἰκισμοῦ ἦταν Ἀρτάκη (στὴν ἀρχαιότητα ἦταν γνωστή ὡς Ὑρτάκη ἢ Ὑρτάκιον καὶ ἦταν μάλλον ἀποικία τῶν Μιλησίων) καὶ ἔτσι ἦταν καταχωρισμένη στὰ ἐπίσημα ἐκκλησιαστικά ἐγγραφα. Ἡ ἐπίσημη ὀνομασία τοῦ οἰκισμοῦ καὶ ἡ ἀναγραφὴ του στὰ ἐπίσημα ὀθωμανικά ἐγγραφα ἦταν Ἐρντέκ (Erdek). Ἡ Ἀρτάκη ὑπῆρξε πόλη σύγχρονη ἢ καὶ παλαιότερη τῆς ἀρχαίας Κυζίκου, καὶ δὲν ἔπαυσε νὰ κατοικεῖται ἀδιαλείπτως μέχρι τὸ 1922. Βρισκόταν 10 χιλιόμετρα βορειοδυτικὰ τῶν ἐρείπων τῆς ἀρχαίας Κυζίκου, χτισμένη πάνω σὲ ἓνα τριγωνικὸ ἀκρωτήριο καὶ ἔχοντας ἀπέναντί της τὴ νῆσο Κερά, μὲ τὴν ὁποία σχηματίζει ἓνα μικρὸ ἀλλὰ ἀσφαλὲς λιμάνι. Μετὰ τὴν καταστροφὴ τῆς πόλεως τῆς Κυζίκου τὸ 1063 ἀπὸ σεισμό, ἡ Ἀρτάκη ἔγινε ἔδρα τῆς μητροπόλεως Κυζίκου, καὶ ἀπὸ τὴν κατάκτησή της ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανοὺς τὸ 1339 ἔδρα διοικήσεως (ἐπαρχίας, καζά).⁶⁰ Σύμφωνα μετὰ τὰ στοιχεῖα ποὺ διαθέτουμε γιὰ τὶς ἀρχὲς τοῦ 20^{οῦ} αἰῶνα, ἡ Ἀρτάκη ἦταν ἔδρα καϊμακαμλικιοῦ (kaymakamlık), ἡ ὁποία ἀνήκε στὸ μουτεσαριφλίκι (mutasarrıflık) τοῦ Μπαλούκεσερ τοῦ βιλαετιοῦ (vilayet) τῆς Προύσας. Ἡ ἐπαρχία, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ χωριὰ τῆς Κυζικηνῆς Χερσονήσου, περιλάμβανε καὶ τὶς Προικονήσους (Μαρμαρά, Ἀλώνη, Ἀφισιά, Κούταλη). Στὴν Ἀρτάκη λειτουργοῦσε ὀκταμελὴς δημογεροντία, μὲ δύο γραμματεῖς.⁶¹ Ταυτόχρονα ὑπῆρχε ἐφορεία τῶν σχολείων, ὅπως καὶ ἐκκλησιαστικὴ ἐπιτροπὴ. Ἡ Ἀρτάκη ἦταν ἀκόμα ἔδρα Πνευματικοῦ Δικαστηρίου (ἀποτελούμενου ἀπὸ 4 κληρικούς - ἱερεῖς) καὶ Μικτοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαστηρίου (ἀποτελούμενου ἀπὸ 4 δημογέροντες), καὶ τὰ δύο ὑπὸ τὴν προεδρία τοῦ μητροπολίτη Κυζίκου. Ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἀρτάκης ἔφθανε περίπου τοὺς 10.000 κατοίκους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ 7.000 περίπου ἦταν ἑλληνορθόδοξοι καὶ οἱ 3.000 μουσουλμάνοι, ἐκ τῶν ὁποίων 500 Κιρκάσιοι. Ὑπῆρχαν ἐπίσης 5 - 6 οἰκογένειες Ἐβραίων καὶ λίγοι Ἀρμένιοι.⁶²

⁶⁰ Ἱστοσελίδα Ἰδρύματος Μείζονος Ἑλληνισμοῦ, ἐνότητα «Ἀρτάκη». (Σημείωση τοῦ Δημήτριου Σταματόπουλου) Πράγματι ἡ Ἀρτάκη ἀναφέρεται σὲ ἀντίστοιχα ὀθωμανικά ἐγγραφα τοῦ 14^{οῦ} αἰῶνα - βλ. Ertuzun, Resit M., Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar (Κωνσταντινούπολη 1953), σελ. 220.

⁶¹ Ἱστοσελίδα Ἰδρύματος Μείζονος Ἑλληνισμοῦ, ἐνότητα «Ἀρτάκη». (Σημείωση τοῦ Δημήτριου Σταματόπουλου) Ἡ δημογεροντία παλαιότερα διοριζόταν ἀπὸ τὸν μητροπολίτη. Ὑστερα ὁμως ἀπὸ πρωτοβουλία τοῦ μητροπολίτη Κυζίκου Κωνσταντίνου Ἀλεξανδρίδη (1900 - 1903) συντάχθηκε κοινοτικὸς κανονισμὸς τὸ 1900 σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο τὰ μέλη τῆς δημογεροντίας ἐκλέγονταν ἀπὸ γενικὴ συνέλευση ἀντιπροσώπων τῶν ἐνοριῶν τῆς πόλης, ποὺ μὲ τὴ σειρά τους ἀναδεικνύονταν μὲ μυστικὴ ψηφοφορία τῶν κατοίκων. Ἡ θητεία τῶν δημογερόντων ἦταν τετραετής (τὸ ἥμισυ τῶν μελῶν τῆς δημογεροντίας ἀνανεωνόταν κάθε δύο χρόνια), ἐνῶ τῶν μελῶν τῶν ὑπόλοιπων κοινοτικῶν ὀργάνων (Ἐφορία τῶν σχολείων κ.λπ.) διετής -βλ. Μακρής, Ἴπ. Κ., «Πνευματικὴ καὶ ἐκπαιδευτικὴ κατάστασις ἐν Ἀρτάκη καὶ τοῖς πέριξ ἀπὸ τῆς Τουρκικῆς κατακτήσεως μέχρι τοῦ ἔτους 1922», Μικρασιατικά Χρονικά 10 (1963), σελ. 360.

⁶² Ἱστοσελίδα Ἰδρύματος Μείζονος Ἑλληνισμοῦ, ἐνότητα «Ἀρτάκη». (Σημείωση τοῦ Δημήτριου Σταματόπουλου) Σύμφωνα μετὰ τὰ στοιχεῖα διάλεξης τοῦ Α. Μαλκώτση στὸν Σύλλογο «Ἡ Ἀνατολή», ἡ Ἀρτάκη γιὰ τὸ ἔτος 1893 -1894 εἶχε συνολικὸ ἀριθμὸ 12.850 κατοίκους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους τὰ 3/4 ἦταν ἑλληνορθόδοξοι καὶ τὸ 1/4 ὀθωμανοὶ (Τοῦρκοι δηλαδὴ) καὶ Κιρκάσιοι (βλ. Μαλκώτσης, Α., «Περὶ τῆς Χερσονήσου Κυζίκου ἢ Ἀρκτονήσου ἢ (Τουρά) Καπουδαγί, Ξενοφάνης 1 [1896], σελ. 257).

Οι Μουσουλμάνοι τῆς Ἀρτάκης ἦταν γεωργοί, εὐποροὶ κτηματίες ἢ καὶ κρατικοὶ υπάλληλοι. Ωστόσο τὸ ἑλληνορθόδοξο στοιχεῖο ἦταν αὐτὸ ποὺ πρωτοστατοῦσε στὴν οἰκονομικὴ καὶ πνευματικὴ ζωὴ τῆς πόλης. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν καταγωγὴν τῶν ἑλληνορθόδοξων κατοίκων τοῦ οἰκισμού, οἱ περισσότεροὶ ἀπὸ αὐτοὺς θεωροῦνταν ντόπιοι. Ὑπῆρχαν ὡστόσο καὶ ἀρκετοὶ ἔποικοι εἴτε ἀπὸ τὸ χῶρο τοῦ Αἰγαίου (Κρήτη, Δωδεκάνησα, νησιὰ Βορείου Αἰγαίου, καὶ κυρίως Μυτιλήνη) εἴτε ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Μακεδονίας. Ἡ παρουσία πολλῶν κατοίκων νησιωτικῆς καταγωγῆς ἴσως νὰ ἐξηγεῖ τόσο τὸ «νησιώτικο» χρῶμα πολλῶν τραγουδιῶν τῶν Ἀρτακηνῶν ὅσο καὶ τὴν ὑπαρξὴ πολλῶν διαλεκτολογικῶν ιδιαιτεροτήτων ποὺ διέκριναν τὴν Ἀρτακηνὴ ντοπιολαλιά.

Ὅπως ἤδη ἀναφέραμε, ἡ πλειοψηφία τῶν ἑλληνορθόδοξων κατοίκων τῆς Ἀρτάκης θεωροῦνταν ντόπιοι. Σὲ δύο ὁμως συνοικίες τῆς πόλης οἱ ἐκεῖ ἑλληνορθόδοξοι ἦταν ἔποικοι: στὴ συνοικία «Γκῶτκα» καὶ στὴ συνοικία «Κουζάνι». Ἡ ὀνομασία τῆς πρώτης εἶναι κατὰ πάσα πιθανότητα παραφθορὰ τῆς λέξεως «Κῶτκα», ἢ ὁποῖα δείχνει ὅτι ἡ καταγωγὴ τῶν κατοίκων αὐτῶν εἶχε τὶς ρίζες τῆς στήν Κῶ. Ἀντίστοιχα στὴ συνοικία «Κουζάνι», ἢ ὁποῖα βρισκόταν στὸ βορειοανατολικὸ μέρος τοῦ οἰκισμού καὶ ἔξω ἀπὸ τὸν περίβολο τῶν ἀρχαίων τειχῶν, κατοικοῦσαν ἔποικοι ἀπὸ τὴν Κοζάνη. Ἐπίσης ἀνατολικότερα ὑπῆρχε καὶ ἡ συνοικία «Κατσούρι» (συνοικία μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα συναντᾶμε καὶ στὴν Πάνορμο), τῆς ὁποίας οἱ ἑλληνορθόδοξοι κάτοικοι ἦρθαν ἐπίσης ἀπὸ τὴ Μακεδονία (Καστοριά). Οἱ ἑλληνορθόδοξοι τῶν συνοικιῶν «Κουζάνι» καὶ «Κατσούρι» πρέπει νὰ ἐγκαταστάθηκαν ἐκεῖ στὶς ἀρχὲς τοῦ 19^{ου} αἰῶνα καὶ ἦταν κατὰ βάση ξυλοκόποι καὶ ἀνθρακωρυχοί, σὲ ἀντίθεση μὲ τοὺς ὑπόλοιπους Ἀρτακηνοὺς ποὺ ἀσχολοῦνταν κυρίως μὲ τὸ ἐμπόριο καὶ τὴ ναυτιλία. Στὴ συνοικία «Κατσούρι», καὶ πέρα ἀπὸ αὐτὴν στὸ βορειοδυτικὸ ἄκρο τῆς πόλης, ἐγκαταστάθηκαν μετὰ τὸ 1862 καὶ 32 οἰκογένειες Κιρκάσιων προσφύγων. Αὐτοὶ εἶχαν δικό τους τζαμί ἐκεῖ καὶ εἶχαν πολὺ στενότερες σχέσεις μὲ τὸ ἑλληνορθόδοξο στοιχεῖο παρὰ μὲ τὸ τουρκικόν. Τὴν Ἀρτάκη τὴ χάριζε σὲ δύο ἄνισα μέρη ἓνα ρέμα, ὁ Ποταμοκοίτης. Ὁ Ποταμοκοίτης πῆγαζε ἀπὸ τὸ ὄρος Δίνδυμο (ἢ Δίδυμο), στὸν ὄρεινὸ ὄγκο τοῦ Καπί Νταγι (Καρι Daği), καὶ διέσχιζε τὴν πόλη. Εἶχε πλάτος 10 - 15 μ. Ἀρκετὲς φορὲς πλημμύριζε, μὲ συνέπεια νὰ προκαλεῖ καταστροφὲς σὲ ἀποθήκες καὶ σπίτια.

Ἡ ἐπίσημη ὀθωμανικὴ ἀπογραφὴ γιὰ τὸ 1901 δίνει γιὰ τὴν Ἀρτάκη 9.068 κατοίκους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους 6.511 ἦταν ἑλληνορθόδοξοι, 2.400 Τούρκοι, 45 Ἀρμένιοι καὶ 31 Ἑβραῖοι -βλ. Ἀνώνυμος, «Στατιστικὸς πῖναξ τῆς ἐπαρχίας Κυζίκου», Ξενοφάνης 3/1 (1905), σελ. 92.

Ἡ στατιστικὴ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιὰ τὸ 1905 (βλ. Ἡμερολόγιον Ἑθνικῶν Φιλανθρωπικῶν Καταστημάτων [Κωνσταντινούπολη 1905], σελ.178 - 179) ἀναφέρεται σὲ 8.500 ἑλληνορθόδοξους κατοίκους, ἢ στατιστικὴ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιὰ τὸ 1922 δίνει τὸν ἀριθμὸ τῶν 7.000 ἑλληνορθόδοξων κατοίκων (Patriarcat Oecumenique, Les atrocités Kémalistes dans les régions du Pont et dans le reste de l'Anatolie [Κωνσταντινούπολη 1922], σελ. 223).

Ὁ Ἀ.Ν. Ἀναγνωστόπουλος (Γεωγραφία τῆς Ἀνατολῆς. Τόμος πρῶτος: Φυσικὴ Κατάσταση τῆς Ἀνατολῆς [Ἀθήνα 1922], σελ. 69 - 70) δὲν δίνει ἀκριβῆ πληθυσμιακὰ στοιχεῖα, ἐνῶ ὁ Π. Κοντογιάννης, (Γεωγραφία τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Φυσικὴ σύσταση τῆς χώρας, πολιτικὴ γεωγραφία, φυσικὸς πλοῦτος [Ἀθήνα 1921], σελ. 265 - 6) ἀναφέρεται σὲ σύνολο 12.500 κατοίκων ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ 3.000 ἦταν Τούρκοι, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιποι ἦταν ἑλληνορθόδοξοι, πλὴν ἐλάχιστων Κιρκάσιων.

Ἐκκλησία⁶³ - Ἡ Ἀρτάκη ἦταν ἡ ἔδρα τῆς μητρόπολης Κυζίκου. Ὁ πλήρης τίτλος τοῦ μητροπολίτη Κυζίκου ἦταν «μητροπολίτης Κυζίκου, ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος παντὸς Ἑλλησπόντου». Ἡ μητρόπολη ἦταν πέμπτη τῆ τάξει στὴν ἱεραρχία τῶν μητροπόλεων τοῦ κλίματος τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου (στὸ συνταγματίο μάλιστα τοῦ 1905 ἀνέφραται στὴν 4^η θέση). Ἡ Ἀρτάκη εἶχε δύο ναοὺς: τὸν μητροπολιτικὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Νικολάου ποὺ βρισκόταν δίπλα στὴ δυτικὴ παραλία τῆς πόλης καὶ μιὰ ἄλλη ἐκκλησία παλαιότερη, ἀφιερωμένη στοὺς Ἁγίους Θεοδώρους, στὸ κέντρο τῆς Ἀρτάκης. Ὁ μητροπολιτικὸς ναὸς ἦταν παλαιὰ ἐκκλησία, ἡ ὁποία παραδόξως δὲν βρισκόταν ἐντὸς τῆς παλαιᾶς ἐνορίας τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἀλλὰ στὴν ἐνορία τῆς Μεγάλης Παναγίας ἢ Λεβεντίστρας, ἐνῶ ἦταν χτισμένοι πάνω στὰ εἰρήπια τοῦ παλαιοῦ ναοῦ τῆς Θεοτόκου. Ὁ Κων. Μακρῆς ὑποθέτει ὅτι οἱ δύο ναοί, τοῦ Ἁγίου Νικολάου καὶ τῆς Θεοτόκου, πρέπει νὰ καταστράφηκαν ἀπὸ πυρκαγιά (τοποθετεῖ τὸ γεγονός πρὶν ἀπὸ τὸ 1800) καὶ οἱ κάτοικοι ἀποφάσισαν νὰ ἀνεγείρουν ἕναν ἐνιαῖο μητροπολιτικὸ ναό. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ ἐνορίτες τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἦταν πρὸ εὐποροὶ ὡς ἀσχολούμενοι μὲ τὴ ναυτιλία, ἐπέβαλαν ὡς ὄνομα τῆς νέας ἐκκλησίας αὐτὸ τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Πάντως ὁ μητροπολιτικὸς ναὸς καταστράφηκε ἐκ νέου ἀπὸ πυρκαγιά τὸ 1854 καὶ ἀνοικοδομήθηκε μεγαλοπρεπέστερος τὸ 1857 μὲ πρωτοβουλία τοῦ τότε μητροπολίτη Κυζίκου (1845 - 1860) καὶ μετέπειτα πατριάρχη Ἰωακείμ Β' (1860 - 1863, 1873 - 1878). Μέσα στὸν περίβολο τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ χτίστηκε καὶ τὸ νέο κτήριο τῆς μητρόπολης, ποὺ ἀποτελοῦσε κατοικία τοῦ μητροπολίτη καὶ εἶχε ἐπίσης καταστραφεῖ στὴ μεγάλη πυρκαγιά τοῦ 1854. Τὸ κτήριο αὐτὸ ἀποπερατώθηκε ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ μητροπολίτη Κυζίκου Κωνσταντίνου (Ἀλεξανδρίδης) τὸ 1909. Τὸσο ἡ ἐκκλησία ὅσο καὶ τὸ μητροπολιτικὸ μέγαρο καταστράφηκαν ἀπὸ τὴ μεγάλη πυρκαγιά τὸν Αὐγούστο τοῦ 1917. Ἐπίσης στὴν Ἀρτάκη ὑπῆρχε μικρὸς ναὸς τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτήρος ὁ ὁποῖος χτίστηκε ἔξω ἀπὸ τὴν πόλη μὲ πρωτοβουλία ὁμώνυμου σωματείου, ποὺ ἰδρύθηκε ἀπὸ τὶς συντεχνίες καὶ τὶς ἄλλες ἐπαγγελματικὲς τάξεις τῆς πόλης γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτόν. Περιφνημὴ γιὰ τὴν πόλη τῆς Ἀρτάκης ἦταν ἡ Ἱερὰ Μονὴ τῆς Παναγίας τῆς Φανερωμένης, γνωστὴ καὶ ὡς Teke Manastir.⁶⁴ Ἡ μονὴ βρισκόταν 14 χλμ. βορειοανατολικά τῆς Ἀρτάκης καὶ 14 χλμ. βορειοδυτικὰ τῆς Περάμου, σὲ μιὰ κοιλάδα τοῦ Δινδύμου ὄρους ποὺ τὴ διέτρεχε ἀνώνυμος ποταμὸς. Ἡ μονὴ ἦταν γνωστὴ γιὰ τὴ θαυματουργὴ εἰκόνα τῆς Παναγίας, γιὰ τὴν ὁποία ὑπῆρχε ἡ παράδοση ὅτι τὴ ζωγράφησε ὁ Εὐάγγελιστὴς Λουκάς. Πιθανότατα ἡ εἰκόνα μεταφέρθηκε ἐκεῖ ἀπὸ τὴ μονὴ τῆς Θεοτόκου τῆς ἐπονομαζόμενης Σιγριανῆς (ἡ μονὴ τοῦ Μεγάλου Ἄγρου)⁶⁵, ἡ ὁποία βρίσκεται δίπλα στὸ παράλιο χωριὸ Κουρσουμίλι, μεταξὺ τῆς ἐπαρχίας Κυζίκου καὶ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ρυνδάκου.

⁶³ Ἴστοσελίδα τοῦ Ἰδρύματος Μείζονος Ἑλληνισμοῦ, «Ἀρτάκη» Δημήτριος Σταματόπουλος 2002. <http://www.chw.gr/asiaminor/Forms/flemmaBody.aspx?lemmaid=3770>

⁶⁴ Ἴστοσελίδα Ἰδρύματος Μείζονος Ἑλληνισμοῦ, ἐνότητα «Ἀρτάκη». (Σημείωση τοῦ Δημήτριου Σταματόπουλου) Janin, R., Les églises et les monastères des grands centres byzantins (Bithynie, Hellespont, Latros, Galésios, Trébizonde, Athènes, Thessalonique) (Paris 1975), σελ. 203 - 205.

⁶⁵ Ἴστοσελίδα Ἰδρύματος Μείζονος Ἑλληνισμοῦ, ἐνότητα «Ἀρτάκη». (Σημείωση τοῦ Δημήτριου Σταματόπουλου) Janin, R., Les églises et les monastères des grands centres byzantins (Bithynie, Hellespont, Latros, Galésios, Trébizonde, Athènes, Thessalonique) (Paris 1975), σελ.195 - 199.

Ἡ εἰκόνα φιλοξενοῦνταν σέ ἀπλό παρεκκλήσι μέχρι τὸ 1846, ὅποτε ὁ τότε ἀρχιμανδρίτης Παναγιώτης Παπαδόπουλος ἢ Παπαδημητρίου (πιὸ γνωστός ὡς παπὰ Πάνος), ἀπὸ τῆ Βύσανη τῆς Ἠπείρου, ἀποφάσισε νὰ χτίσει ἐκκλησία, ἡ ὁποία ἀποτελέσει τὸν πυρήνα τῆς νέας μονῆς. Ὁ παπὰ Πάνος ὑπῆρξε ἡγούμενος τῆς μονῆς γιὰ σχεδὸν μία τριακονταετία. Μετὰ τὴν ἀνακαίνισή της τὸ 1895 μὲ τὸ χτίσιμο νέων ξενώνων γιὰ τοὺς προσκυνητές, τὰ ἔσοδα τῆς μονῆς αὐξήθηκαν κατακόρυφα, μὲ ἀποτέλεσμα ὁ ἔλεγχός της νὰ ἀποτελέσει πηγὴ χρόνιας διαμάχης μεταξὺ τῶν δημογεροντιῶν τῆς Ἀρτάκης καὶ τῆς Περάμου. Τελικὰ ἡ ἀντιπαράθεση ἔλαβε τέλος τὸ 1903, ὅταν τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο ἀποφάσισε νὰ μετατρέψει τὴ μονὴ σὲ σταυροπηγιακὴ καὶ νὰ διαμοιράζει τὰ εἰσοδήματά της μὲ τὴν ἐξῆς ἀναλογία: τὸ 60% στὴ δημογεροντία τῆς Περάμου καὶ τὸ 40% στὴ δημογεροντία τῆς Ἀρτάκης καὶ τῶν γύρω χωριῶν. Στὴν Ἀρτάκη ἐπίσης ὑπῆρχαν πολλὰ παρεκκλήσια: τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς (μέσα στὴν πόλη), τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους, τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέα (Αἱ Ἀντριά), τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, τοῦ Αἱ Λιά, τοῦ Αἱ Συμιοῦ (Συμειών), τῆς Ἁγίας Σωτήρας (παρεκκλήσι πίσω ἀπὸ τὸ ἀρρεναγωγεῖο τῆς πόλης, τὸ ὁποῖο εἶχε καὶ ἀγίασμα).

Ἐκπαίδευση⁶⁶ - Τὸ πρῶτο σχολεῖο στὴν Ἀρτάκη λειτούργησε, πιθανὸν σὲ ἐνοικιαζόμενο κτήριο, στὶς ἀρχές τοῦ 19^{ου} αἰῶνα ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ μητροπολίτη Κυζίκου Μακαρίου (1806 - 1811). Στὴν ἴδρυση ὅπως καὶ στὴ χρηματοδότησή του ἔπαιξε ἰδιαίτερα σημαντικὸ ρόλο ἡ ἀρτακηνὴ οἰκογένεια τῶν Θεολόγων. Ὅταν αὐτὴ ἐγκατέλειψε τὴν Ἀρτάκη καὶ ἐγκαταστάθηκε στὴν Πόλη ἐξαιτίας ἐνδοκοινοτικῶν ἀντιπαράθεσεων, τὸ σχολεῖο αὐτὸ παρήκμασε καὶ ἔκλεισε. Ὑστερα ἀπὸ δύο δεκαετίες περίπου, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ μητροπολίτη Κυζίκου Ματθαίου Β' (1827 - 1831), χτίστηκε τὸ πρῶτο σχολεῖο τῆς πόλης. Τὸ σχολεῖο αὐτὸ δὲν κάηκε στὴ μεγάλη πυρκαγιὰ τοῦ 1854 καὶ συνέχισε νὰ λειτουργεῖ μέχρι τὸ 1890 - 1891, ὅποτε καταδαφίστηκε καὶ στὴ θέση του χτίστηκε τὸ νέο ἀρρεναγωγεῖο. Μέχρι τὸ 1878 ἡ Ἀρτάκη διέθετε μόνον δύο ἐκπαιδευτικὰ καταστήματα: μία ἀστικὴ σχολή, τὴν ὁποία παρακολουθοῦσαν περὶ τοὺς 300 μαθητές, ἀγόρια καὶ κορίτσια, μὲ ἕναν δάσκαλο τὸν ὁποῖο βοηθοῦσε στὸ ἔργο του ἕνας ψάλτης τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ, καὶ μία ἐλληνικὴ σχολή, ὅπου περίπου 30 μαθητές μοιρασμένοι σὲ 3 τάξεις διδάσκονταν ἀποκλειστικὰ ἐλληνικὰ μαθήματα. Ἀπὸ τὸ 1878 - 1879 τὰ ἐκπαιδευτικὰ πράγματα ἀρχισαν νὰ βελτιώνονται μὲ τὴν ἴδρυση παρθεναγωγείου καὶ νηπιαγωγείου καὶ τὴν ταυτόχρονη μετατροπὴ τῆς ἀστικῆς σχολῆς σὲ ἀρρεναγωγεῖο.

Ἡ εἰκόνα τῶν ἐκπαιδευτικῶν καταστημάτων τῆς Ἀρτάκης στὶς ἀρχές τοῦ 20^{ου} αἰῶνα εἶχε ὡς ἐξῆς: α) ἕνα ἑπτατάξιο ἀρρεναγωγεῖο, τὸ ὁποῖο στεγαζόταν σὲ κτήριο ψηλὸ, εὐήλιο καὶ εὐάερο, χτισμένο τὸ 1890 - 1891, σὲ αὐτὸ φοιτοῦσαν περὶ τοὺς 400 μαθητές καὶ δίδασκαν 7 δάσκαλοι, β) ἕνα παρθεναγωγεῖο, πού στεγαζόταν σὲ ἐνοικιαζόμενο ἀπὸ τὴν κοινότητα κτήριο, πεντατάξιο, μὲ 4 δασκάλες καὶ 150 μαθήτριες, καὶ γ) ἕνα νηπιαγωγεῖο, ἐπίσης σὲ ἐνοικιαζόμενο οἶκημα, μὲ 200 - 300 νήπια.

⁶⁶ Ἰστοσελίδα Ἰδρύματος Μείζονος Ἑλληνισμοῦ, «Ἀρτάκη». Δημήτριος Σταματόπουλος, 2002. <http://www.ehw.gr/asiaminor/Forms/flLemmaBody.aspx?lemmaid=3770>

Ἡ κοινοτική δαπάνη ἐτησίως ἀνερχόταν στὸ ποσὸ τῶν 500 περίπου χρυσῶν ὀθωμανικῶν λιρῶν.⁶⁷ Τὸ 1908, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ μητροπολίτη Κυζίκου Ἀθανασίου (Μεγακλέους), μπήκαν τὰ θεμέλια τοῦ νέου ἀρρεναγωγείου, τὰ σχέδια τοῦ ὁποίου ἐκπονήθηκαν ἀπὸ τὸν ἀρχιτέκτονα Καμπανάκη, ὁ ὁποῖος διέμενε στὴν Κωνσταντινούπολη. Ἀρχιτεκτονικὰ τὸ κτήριο ἀποτελοῦσε μινιατούρα τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἡ οἰκοδόμησή του στοίχισε 7.000 χρυσές ὀθωμανικὲς λίρες καὶ ἐγκαινιάστηκε στὶς 8 Νοεμβρίου 1911 ἐπὶ μητροπολίτη Κυζίκου Γρηγορίου Ζερβουδάκη (τοῦ μετέπειτα Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου Ζ'). Ἐπίσης στὴν Ἀρτάκη ὑπῆρχε καὶ ὀθωμανικὸ σχολεῖο, τὸ ὁποῖο συντηροῦνταν ἀπὸ τὸ κράτος καὶ τὸ παρακολουθοῦσαν περὶ τοὺς 150 μαθητές. Τὴν ἐκπαιδευτικὴ κίνηση στὴν Ἀρτάκη τὴ στήριξαν σωματειακὲς ἐνώσεις ὅπως τὸ φιλεκπαιδευτικὸ σωματεῖο «Δίνδυμος» (τὸ ὁποῖο συνετέλεσε ἰδιαίτερα στὴν οἰκοδόμηση τοῦ ἀρρεναγωγείου τὸ 1890 - 1891) καὶ ἡ «Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότητα τῶν Ἀρτακηνῶν» στὴν Κωνσταντινούπολη (τῆς ὁποίας ὅμως οἱ προσπάθειες εἶχαν ἐμποδιεῖ ἀπὸ τὸν τότε μητροπολίτη Κυζίκου Νικόδημο). Ἐπίσης στὴν Ἀρτάκη λειτούργησε καὶ μιὰ σειρά ἄλλων σωματείων, ὅπως ἡ «Ἀδελφότης τοῦ Ἁγίου Νικολάου» (ιδρύθηκε γιὰ τὸν καλλωπισμὸ τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ τῆς πόλης, ἐνῶ μετὰ τὴν καταστροφὴ του στὴν πυρκαγιά τοῦ 1917 συνέβαλε στὴν ἀνοικοδόμησή του), τὸ «Σωματεῖον τῆς Μεταμορφώσεως», ἡ «Ἀδελφότης πρὸς ἐξωραϊσμὸν τοῦ Νεκροταφείου "Ὁ Πλούτων"», ἡ ἀκόμα ὁ Μορφωτικὸς κοινοτικὸς σύνδεσμος «Κύζικος», πολλὰ μέλη τοῦ ὁποίου εἶχαν συνδεθεῖ μετὰ τὴν «Ἐθνικὴ Ὀργάνωση Κωνσταντινουπόλεως» τῶν Ἴωνα Δραγούμη καὶ Σουλιώτη-Νικολαΐδη.

Ὀικονομία⁶⁸ - Ἡ Ἀρτάκη ἀποτελοῦσε τὸ ἐμπορικὸ κέντρο ὄλων τῶν χωριῶν τῆς Κυζικηνῆς Χερσονήσου (Γωνιά, Ρόδα, Χαράκι, Δρακούντα, Βαθύ, Κατάτοπος). Τόσο τὰ μαγαζιά (οἱ ἔμποροι δηλαδὴ τῶν χωριῶν αὐτῶν) ὅσο καὶ οἱ ἀπλοὶ κάτοικοι τους προμηθεύονταν ἐμπορεύματα ἀπὸ τὴν ἀγορὰ τῆς Ἀρτάκης. Τὸ ἴδιο συνέβαινε μὲ τὰ χωριά τῶν Προικονήσων (Μαρμαρά, Ἀλώνη, Ἀφισιά, Κούταλη). Ἀντίστοιχα, οἱ ἔμποροι τῆς Ἀρτάκης ἀγόραζαν τὰ εἶδη τροφίμων ἀπὸ τὴν Πάνορμο καὶ τὰ εἶδη ἐνδύσεως ἀπὸ τὴν ἀγορὰ τῆς Κωνσταντινούπολης. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς Ἀρτακηνοὺς ἀσχολοῦνταν μὲ τὴ γεωργία καὶ τὴν ἀλιεία. Οἱ γεωργικὲς δραστηριότητες τῶν Ἀρτακηνῶν ἐπικεντρώνονταν στὴν καλλιέργεια τῆς ἐλιάς καὶ τοῦ ἀμπелиοῦ. Μεγάλῃ ἔκτασῃ τῶν κτημάτων τῆς Ἀρτάκης ἦταν καλυμμένη ἀπὸ ἐλαιόδεντρα. Ἡ ἐτήσια παραγωγή ἔφθανε τὰ τέσσερα ἑκατομμύρια ὀκάδες, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὰ μισὰ ἀλατίζονταν γιὰ νὰ χρησιμοποιηθοῦν πρὸς βρώση καὶ τὰ ὑπόλοιπα χρησιμοποιοῦνταν γιὰ τὴν παραγωγή λαδοῦ.

⁶⁷ Ἰστοσελίδα Ἰδρύματος Μείζονος Ἑλληνισμοῦ, ἐνότητα «Ἀρτάκη». (Σημείωση τοῦ Δημήτριου Σταματόπουλου). Τὰ στοιχεῖα ποῦ δίνει ἡ στατιστικὴ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιὰ τὸ 1905 ἀναφέρονται σὲ μιὰ ἀστικὴ σχολὴ (ἀρρεναγωγεῖο) μὲ 350 μαθητές καὶ 5 δασκάλους, ἕνα παρθενγωγεῖο μὲ 75 μαθήτριες καὶ 2 δασκάλες καὶ ἕνα νηπιαγωγεῖο μὲ 150 νήπια καὶ μιὰ νηπιαγωγό. Ὁ προϋπολογισμὸς τῶν σχολείων ἔφθανε ἐτησίως τίς 450 χρυσές ὀθωμανικὲς λίρες-βλ. Ἡμερολόγιον Ἐθνικῶν Φιλανθρωπικῶν Καταστημάτων (Κωνσταντινούπολη 1905), σελ. 179.

⁶⁸ Ἰστοσελίδα Ἰδρύματος Μείζονος Ἑλληνισμοῦ, «Ἀρτάκη». Δημήτριος Σταματόπουλος, 2002. <http://www.ehw.gr/asiaminor/Forms/flLemmaBody.aspx?lemmaid=3770>

Μεγάλο τμήμα τής ελαιοπαραγωγής κατευθυνόταν προς τὸ ἐξωτερικό: Ρουμανία, Ρωσία, ἀλλὰ καὶ βέβαια καὶ πρὸς τὶς ἐσωτερικὲς ἀγορᾶς (Κωνσταντινούπολη). Σπουδαιότερο ὅμως γεωργικὸ προϊόν τής Ἀρτάκης θεωροῦνταν τὸ σταφύλι, σὲ πάρα πολλές ποικιλίες (βασιλάκια, λευκά, κολόβικα, ροζακιά, τραγανά, μοσχάτα κ.ο.κ.). Ἀπὸ τὰ σταφύλια παράγονταν ἐτησίως περὶ τὰ τέσσερα ἑκατομμύρια ὀκάδες κρασί, τὸ ὁποῖο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὸ ἀπορροφοῦσε ἡ ἀγορὰ τής Κωνσταντινούπολης λόγω τής ἐξαιρετικῆς ποιότητάς του. Τὸ κρασί μεταφερόταν στὴν Πόλη μὲ ἰστιοφόρα, τὰ ὁποῖα ἦταν συνήθως ἰδιοκτησία κατοίκων ποῦ ἦταν ταυτόχρονα καὶ οἰνοπαραγωγοί. Πολλοὶ Ἀρτακηνοὶ οἰνοπαραγωγοὶ καὶ οἰνέμποροι εἶχαν πλουτίσει κατὰ τὴν περίοδο ποῦ φυλλοξήρα εἶχε πλήξει τὴ γαλλικὴ ἀμπελοργία στὰ τέλη τοῦ 19^{ου} αἰώνα. Ἐπίσης σπουδαῖο προϊόν γιὰ τὴν ἀγροτικὴ οἰκονομία τής πόλης ἦταν καὶ τὸ μετάξι, τὸ ὁποῖο πωλοῦσαν στὴν ἀγορὰ τῶν Μουδανιῶν. Ἡ ἐτήσια παραγωγή κουκουλιῶν ἐφθανε στὴν Ἀρτάκη τὶς 250.000 - 300.000 ὀκάδες. Τέλος, σημαντικὴ ἦταν καὶ ἡ παραγωγή διαφόρων ὀπωρικῶν (κεράσια, βερύκοκα, πεπόνια, καρπούζια). Βασικὴ ἐπίσης γιὰ τὴν οἰκονομικὴ ζωὴ τής πόλης ἦταν ἡ ἐνασχόληση μὲ τὴν ἀλιεία καὶ τὴ ναυτιλία. Οἱ ψαράδες τής Ἀρτάκης ἀλλέυαν κυρίως σαρδέλες, σκουμπριά, κολιούς καὶ παλαμίδες. Ὁ συνήθης τρόπος ψαρέματος ἦταν τὸ πυροφάνι. Οἱ Ἀρτακηνοὶ διέθεταν πρὶν ἀπὸ τὴ Μικρασιατικὴ Καταστροφὴ περὶ τὰ 60 ἰστιοφόρα. Ἀπὸ αὐτὰ μόνο ἓνα ἀνήκε σὲ Τούρκο ἰδιοκτήτη, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ εἶχε πλήρωμα ἑλληνικό. Ἡ Ἀρτάκη εἶχε δύο ἀγορᾶς: τὴν τουρκικὴν, ποῦ βρισκόταν δίπλα στὴν τοποθεσία «Πόρτα», ὅπου καὶ ἡ παλαιὰ πύλη τοῦ φρουρίου τής πόλης, καὶ τὴν ἑλληνικὴν, ἡ ὁποία βρισκόταν δίπλα στὸ λιμάνι, γύρω ἀπὸ μεγάλην τετράγωνη πλατεία. Ἡ πρώτη εἶχε λίγα καφενεῖα, παντοπωλεῖα καὶ ἐργαστήρια (πεταλωτήρια κ.λπ.). Ἡ ἑλληνικὴ ἀγορὰ διέθετε τὰ περισσότερα ἐμπορικὰ καταστήματα τής πόλης καὶ ἐκεῖ γινόταν σὲ ἐβδομαδιαία βάση τὸ μεγάλο παζάρι τής πόλης (κάθε Σάββατο). Πάνω ἀπὸ τὴν ἀποβάθρα τῶν ἀτμόπλοιων ἦταν χτισμένο τὸ Δημαρχεῖο τής πόλης, δίπλα τὸ Τελωνεῖο, τὸ κτήριο τοῦ Μονοπωλίου τῶν Καπνῶν, ὅπως ἐπίσης καὶ τὰ μεγάλα καφενεῖα τής Ἀρτάκης, μὲ σημαντικότερο τὸ κοινοτικό, γνωστὸ μὲ τὸ ὄνομα «Τσαρδάκι».

Λαϊκὸς Πολιτισμὸς⁶⁹ - Ἐνα ἀπὸ τὰ πιὸ χαρακτηριστικὰ ἔθιμα ποῦ χαρακτηρίζε ἓνα μέρος τής ἀρτακηνῆς κοινωνίας, μὲ εὐρύτερες ἐπιπτώσεις καὶ στὴ λειτουργία τῶν κοινωνικῶν θεσμῶν, ἦταν τὸ γαμήλιο ἔθιμο ποῦ ἤθελε τὴν κόρη νὰ μὴ ἐγκαταλείπει τὴν πατρικὴ οἰκία μετὰ τὸ γάμο της ἀλλὰ νὰ προικίζεται μὲ αὐτὴ, οὕτως ὥστε νὰ γηροκομῆ τοὺς γονεῖς της. Τὸ ἔθιμο αὐτὸ εἶναι γνωστὸ καὶ ἀπὸ περιπτώσεις αἰγαιοπελαγίτικων νησιῶν, ὅπως ἡ Μυτιλήνη καὶ ἡ Σάμος. Ἐνα ἄλλο ἔθιμο ἐπίσης, χαρακτηριστικὸ γιὰ τοὺς ὀρθοδόξους πολλῶν περιοχῶν τής Ὀθωμανικῆς Ἀυτοκρατορίας, ἦταν τὸ κάψιμο ἐνὸς ὁμοιώματος Ἑβραίου τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα, μετὰ τὴ Δευτερανάσταση (γιὰ τὴν ἀκρίβεια πυροβολοῦσαν τὸ ὁμοίωμα μὲ μικρὰ ἐμπροσθογεμὴ τουφέκια, τὰ καρτίσια, ἐνῶ αὐτὸ κρεμόταν ἀπὸ δένδρο στὸν περίβολο τής ἐκκλησίας. Ἦταν ἡ μοναδικὴ περίπτωση ποῦ ἡ ὀθωμανικὴ διοίκηση ἐπέτρεπε στοὺς κατοίκους νὰ ὀπλοφοροῦν).

⁶⁹ Ἴστοσελίδα Ἰδρύματος Μείζονος Ἑλληνισμοῦ, «Ἀρτάκη». Δημήτριος Σταματόπουλος, 2002. <http://www.ehw.gr/asiaminor/Forms/flEmmaBody.aspx?lemmaid=3770>

Μετανάστευση - προσφυγιά⁷⁰ - Αρκετοί κάτοικοι τῆς Ἀρτάκης ἀναγκάστηκαν νά μεταναστεύουν μακριά ἀπό τόν τόπο τους. Πολλοί μετανάστευσαν στήν Ἀμερική στίς ἀρχές τοῦ αἰώνα, κυρίως μετά τήν ἀπόφαση τῆς ὀθωμανικῆς κυβέρνησης μετά τήν Ἐπανάσταση τῶν Νεοτούρκων νά ἐπιστρατεύει καί χριστιανούς στόν ὀθωμανικό στρατό. Στήν Ἀστούρια τῆς Νέας Ὑόρκης ὑπάρχει παροικία Ἀρτακηνῶν. Ἐκτός ὅμως ἀπό τήν ἐξωτερική μετανάστευση, ὑπῆρξε καί ἐσωτερική, ἐντός τῶν πλαισίων τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, κυρίως πρὸς τήν Κωνσταντινούπολη. Ἐκεῖ ἦταν ἐγκατεστημένες περί τίς 30 οἰκογένειες Ἀρτακηνῶν, πού ἀσχολοῦνταν κυρίως μέ τήν πώληση κρασιοῦ. Μετά τήν Ἔξοδο, οἰκογένειες ἀπό τήν Ἀρτάκη ἐγκαταστάθηκαν στό Μαυροχώρι καί τήν Πολυκάρη Καστοριάς καί τῆ Νέα Ἀρτάκη Εὐβοίας. Ἀντίθετα, στήν Ἀρτάκη ἐγκαταστάθηκαν τουρκικές-μουσουλμανικές οἰκογένειες ἀπό τήν Ἱεράπετρα τῆς Κρήτης.

Διωγμοί - Στό βιβλίο «Μαύρη Βίβλος Διωγμῶν καί Μαρτυριῶν τοῦ ἐν Τουρκίᾳ Ἑλληνισμοῦ, 1914 - 1918»⁷¹ ἀναφέρονται γιά τήν περιοχή τῆς Κυζίκου: «Καί τήν ἐπαρχίαν ταύτην ἀριθμοῦσαν κοινότητος 43 καί πληθυσμὸν 43.331, δὲν ἄφκει ἀνεπηρέαστον μῆτε ὁ διωγμός, μῆτε ὁ ἐμπορικός ἀποκλεισμός. Ὁμάδες πολυαριθμῶν Τούρκων ἐπὶ τούτῳ ἐντεταλμένοι περιέτρερον νυχθημερὸν τὰς κωμοπόλεις καί τὰ χωρία καί ἐπεσκέπτοντο τὰ ὁμογενῆ καταστήματα ἐμποδίζουσαι δι ὕβρεων καί ἀπειλῶν τήν εἰς αὐτὰ εἴσοδον πελατῶν· ἱεροσπουδασταὶ Τούρκοι ἐκήρυττον τακτικώτατα ἐντός τῶν τεμενῶν ἐκστομίζοντες πλεῖστα ὅσα ἐναντίον τοῦ ἡμετέρου στοιχείου πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ἀποκλεισμοῦ· ἐντυπα φυλλάδια διανεμόμενα εἰς τοὺς συνοίκους μουσουλμάνους ἐπέπειρον τὸ μῖσος καί τήν ἔχθραν κατὰ παντὸς ἑλληνικοῦ [...] πάντα τὰ χωρία τῆς Κυζικηνῆς χερσονήσου καί ἐν γένει τῆς ἐπαρχίας, κατοικοῦμενα ὑπὸ φιλησύχων καί νομοταγῶν πληθυσμῶν, ὑπέστησαν λεηλασίας οὐκ ὀλίγας. Ἰδιαιτέρως ὅμως ἐδοκιμάσθησαν αἱ κοινότητες Ἀρτάκης, Συνδιργί, Πανόρμου καί Βάλιας».

Στό ἴδιο βιβλίο⁷² ἀναφέρονται τὰ ἐξῆς σχετικά μέ τήν πόλη: «Τὴν 2^η Αὐγούστου 1914 ἐν τῇ δεκάλεπτον τῆς Ἀρτάκης ἀπεχούση ἀγροτικῇ θέσει «Μύλος» εὐρέθῃ κυριολεκτικῶς ἐσφαγμένος μείραξ 15ετής, ὀνόματι Χρῆστος Βασιλείου Σαρηγιοβάννη, ἀντὶ δὲ τοῦ ἀσυλλήπτου, γνωστοῦ ὅμως κακούργου, ἐκρατεῖτο ἐν ταῖς φυλακαῖς ἐπὶ μῆνας ὀλοκλήρους ὁ πατὴρ τοῦ θύματος ὡς διαπράξας δῆθεν τὴν τραγωδίαν ταύτην. Τῇ 23^η Ὀκτωβρίου 1914 εὐρέθησαν ἐσφαγμένοι διὰ τοῦ μᾶλλον σκληροῦ καί θηριώδους τρόπου ἐν τῷ ἡμίωρον τῇ Ἀρτάκης ἀπέχοντι μύλῳ αὐτῶν ὁ Παναγιώτης Γεωργίου καί ὁ υἱὸς αὐτοῦ Γεώργιος. Τῇ 22^η Νοεμβρίου 1914 ἐσφάγη ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ ὁ ἐξ Ἀρτάκης Ἰωάννης Τρούπογλους. Τῇ 8^η Δεκεμβρίου 1914 μουσουλμάνοι μετῆμφισμένοι εἰς στρατιώτας, ἐπέδραμον τὸν πλησίον τῆς Ἀρτάκης μύλον καὶ δείραντες σκληρῶς καί μέχρι παραμορφώσεως τοῦ προσώπου τὸν μυλωθρὸν Παῦλον Ἀ. Κόμνου καί τὸν παρ' αὐτῆς

⁷⁰ Ἰστοσελίδα Ἰδρύματος Μείζονος Ἑλληνισμοῦ, «Ἀρτάκη». Δημήτριος Σταματόπουλος, 2002. <http://www.ehw.gr/asiaminor/Forms/fLemmaBody.aspx?lemmaid=3770>

⁷¹ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως, «Μαύρη Βίβλος Διωγμῶν καί Μαρτυριῶν τοῦ ἐν Τουρκίᾳ Ἑλληνισμοῦ, 1914 - 1918», 1919, ἐνότητα «Οἱ Διωγμοὶ καί τὰ μαρτύρια τοῦ ἐν Δυτικῇ καί Ἀνατολικῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ ὁμογενοῦς πληθυσμοῦ» στό κεφάλαιο Κ' «Ἐπαρχία Κυζίκου» σελ.124.

⁷² Στό ἴδιο.

φιλοξενούμενον Γεώργιον, ἀπήλθον συναποκομίζοντες και τὸ ἐν τῷ μύλῳ εὐρεθὲν ἄλευρον».

Σχετικά με τὴ μεγάλη φωτιά⁷³ τοῦ 1917, σύμφωνα με τὶς μαρτυρίες ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ Ἰδρύματος Μείζονος Ἑλληνισμοῦ, «...ἡ φωτιά ξεκίνησε ἀπὸ μία λάμπα στὴν ὁποία ἀντὶ γιὰ πετρέλαιο ἔβαλαν βενζίνη. Οἱ Τούρκοι, εἶπαν «ἄσε τοὺς γκιαούρηδες νὰ καοῦνε», γιὰ νὰ κάνουν ἀρπαγή. Καὶ πῆρε ἡ Ἀρτάκη φωτιά και κάηκε. Σώθηκε μόνο ἓνα μέρος, γιὰτι μὲς στὴν Ἀρτάκη περνοῦσε ἓνα ποτάμι μεγάλο και ἔτρεχε στὴ θάλασσα. Κι ἔμειναν ἀπὸ 'κεῖ τὰ σπίτια, ἔμεινε τοῦ Μιμίκου (τῆς ἴδιας οἰκογένειας με τοὺς ἐπιχειρηματίες στὴν Εὐβοία) και ἄλλα σπίτια ἔμειναν ἐκεῖ, τὰ μαγαζιά, τοῦ πασᾶ και ὅλος ὁ σνοικισμός, μέχρι τὴν Ἁγία Σωτήρα. Τὸ 1917 ἔγινε ἡ φωτιά. Ἦμουν 7 χρονῶ. Κάηκαν ὅλα, γίνηκαν στάχτη ὅλα».

Ὁ Ξεριζωμός τῶν Ἀρτακιανῶν και ἡ προσφυγιά⁷⁴ - Τὴν 29^η Αὐγούστου 1922 με δύο κουβέρτες και λίγα ρούχα στὰ χέρια τους, οἱ κάτοικοι τῆς Ἀρτάκης, τῆς ἐπαρχίας τῆς Κυζίκου, ἐγκατέλειψαν τὰ σπίτια τους, τὴν περιουσία τους, τὶς δουλειές τους, τὸν τόπο τους και τὴν ἴδια τὴν ζωὴ τους και μετέβησαν στὸ νησί Μαρμαρά. «Ἡ προσφυγικὴ ἡμῶν ζωὴ ἄρχεται ἀπὸ τὴν 29^η Αὐγούστου τοῦ 1922», με αὐτὴ τὴ φράση, Ἀρτακιανὸς πρόσφυγας ξεκινᾷ τὴ διήγηση τοῦ ξεριζωμοῦ τους ἀπὸ τὴν Ἀρτάκη τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἐγκατεστημένοι ἀπὸ τὶς 30 Αὐγούστου στὸ νησί Μαρμαρά, στὶς 20 Σεπτεμβρίου τοῦ 1922 ἔρχεται διαταγὴ ἀπὸ τὸν λιμενάρχη τοῦ Βασιλικοῦ Ναυτικοῦ νὰ ἐκκενωθεῖ και ὁ Μαρμαρὰς και ἔτσι στὶς 25 Σεπτέμβρη τοῦ 1922 ἐπιβιβάζονται στὸ ἀτμόπλοιο «Εὐξείνος» και μετὰ ἀπὸ 4 ἡμέρες στὴ θάλασσα ἀποβιβάζονται στὴ Θεσσαλονίκη. Ἐκεῖ και γιὰ ἓνα ἔτος φιλοξενήθηκαν σὲ στρατιωτικὸς θαλάμου στὴν Ἄνω Τοῦμπα. Ἀκόμα και τριάντα οἰκογένειες σὲ ἓνα θάλαμο, στρώνοντας κάτω ὄχι κιλίμια και κουβέρτες εἶχαν κουβαλήσει μαζί τους. Ὅσο ὑπῆρχε ἡ βοήθεια τοῦ Ἀμερικάνικου Ἐρυθροῦ Σταυροῦ ἡ κατάσταση ἦταν ἀνεκτὴ. Μόλις ὅμως μετὰ ἀπὸ ἕξι μῆνες ὁ Ἀμερικάνικος Ἐρυθρὸς Σταυρὸς ἀποχωρεῖ και ἡ εὐθύνη γιὰ τὴ σίτιση και τὴν ὑγεία τῶν προσφύγων περνᾷ στὸ ἑλληνικὸ κράτος, ἀρχίζει ἡ πείνα, ἡ δυστυχία και οἱ ἀρρώστιες.

Χτυπημένοι ἀπὸ τὴν ἐλονοσία, τὸ κρύο και τὴν πείνα, περίπου 400 Ἀρτακιανὲς οἰκογένειες σύστησαν ἐπιτροπὴ ὑπὸ τὴν ἀρχηγία τοῦ Σωκράτη Παπαζώτου και μέλη τοὺς Μιλτιάδη Ψαθέρη, Κωνσταντῖνο Θεολόγο, Κωνσταντῖνο Ἀμυλίδη ἢ Βουλγαράκη και Νικόλαο Κατζάρη γιὰ νὰ βροῦν κατάλληλα μέρη γιὰ μετεγκατάσταση. Ἡ ἐπιτροπὴ μετὰ ἀπὸ ἀναζήτηση κατέληξε στὸν Βατώντα τῆς Εὐβοίας ποῦ ἦταν παραθαλάσσιος και καλύτερος ἀπὸ ὅλες τὶς ἀπόψεις. Στὶς 24 Σεπτεμβρίου τοῦ 1924 οἱ Ἀρτακιανοὶ πρόσφυγες ἀναχώρησαν με ἀτμόπλοιο ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη και μετὰ ἀπὸ δύο ἡμέρες ἀποβιβάστηκαν στὸ λιμάνι τῆς Χαλκίδας.

Ἐγκατάσταση Ἀρτακιανῶν στὴν Ἑλλάδα⁷⁵ - Σύμφωνα με τὴν ἔρευνα τῆς ἱστοσελίδας «Στὰ Πλάγια Παιονίας», κατὰ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν τὸ 1924, οἱ Ἑλληνες

⁷³ Ἱστοσελίδα EVIAPORTAL <https://eviaportal.gr/i-istorikh-artaki-tis-kyzikoy>

⁷⁴ Στὸ ἴδιο.

⁷⁵ Τὰ στοιχεῖα τῶν τόπων ἐγκατάστασης τῶν προσφύγων εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἔρευνας τῆς ἱστοσελίδας «Στὰ Πλάγια Παιονίας» <http://plagia-paionias.blogspot.com>, (Φεβρουάριος 2020)

κάτοικοι τῆς Ἀρτάκης πού ἀναγκάστηκαν νά ἐγκαταλείψουν τὴν πόλη, ἀφίχθησαν στὴν Ἑλλάδα. Τὸ 73,18% τῶν οἰκογενειῶν ἐγκαταστάθηκαν στὴ Νέα Ἀρτάκη Εὐβοίας. Τὸ 5,12% τῶν οἰκογενειῶν ἐγκαταστάθηκαν στὰ Σήμαντρα Χαλκιδικῆς. Τὸ 3,21% τῶν οἰκογενειῶν ἐγκαταστάθηκε στὸ Καρασιανὸν (Πλάγια) Παιονίας Κιλκίς. Τὸ 1,54% ἐγκαταστάθηκε στὸ Σκλήθρο Φλωρίνης. Τὸ 1,31% τῶν οἰκογενειῶν ἐγκαταστάθηκε στὸν Κορουσσὸ Καστοριάς.

Ἄπὸ 3 ἕως 9 οἰκογένειες ἐγκαταστάθηκαν στὶς παρακάτω περιοχές, μὲ φθίνουσα σειρά: Λακιά Φλωρίνης (9), Γοργόπη Κιλκίς (8), Νέα Πέραμος Καβάλας (6), Λευκόβρυση Κοζάνης (5), Πτελέα Δράμας (5), Ἄργος Ὀρεστικὸ Καστοριάς (4), Βοσκοχώρι Κοζάνης (4), Λειψίστα Κοζάνης (4), Στίβος Θεσσαλονίκης (4), Κατερίνη Πιερίας (3), Κουνάβα Ἡρακλείου (3), Πεῦκα Θεσσαλονίκης (3), Σχολάρι Θεσσαλονίκης (3).

71 οἰκογένειες διασκορπίστηκαν ἀνὰ 1 ἢ 2 οἰκογένειες στὶς περιοχές: (Ἀπὸ 2 οἰκογένειες) Ἄβραμηνιά Δράμας, Ἀριδαία Πέλλας, Ζυγὸς Καβάλας, Καλονέρι Κοζάνης, Κυρακαλή Κοζάνης, Νέα Ρόδα Χαλκιδικῆς, Παλαιὰ Καβάλα Καβάλας, Πυργαδίκια Χαλκιδικῆς, Χωριστὴ Δράμας, Φέρρες Ἔβρου.

Ἄπὸ 1 οἰκογένεια ἐγκαταστάθηκε στὶς περιοχές: Ἄβας Ἔβρου, Ἀδριανὴ Δράμας, Ἀνάβρυτα Κοζάνης, Βαθύλακος Θεσσαλονίκης, Βαμβακούσα Σερρών, Βαρβάρα Εὐβοίας, Βιστρίτσα Εὐβοίας, Βρύουλα Χανίων, Γαστοῦνη Ἀχαΐας, Γέφυρα Θεσσαλονίκης, Γούνιτσα Λαρίσης, Καλαμίτσι Χαλκιδικῆς, Κάτω Λιποχώρι Πέλλας, Κλειστὴ Δράμας, Κοκκινόχωμα Καβάλας, Κοντοπούλιο Λήμνου, Κρῦα Νερά Καστοριάς, Κωνσταντινιά Καβάλας, Λιμενάρια Θάσου, Λιμένας Θάσου, Μακρυχώρι Καβάλας, Μαυροχώρι Καστοριάς, Μεσότοπος Καβάλας, Μικρὸ Ἀλήτσι Λάρισας, Μούσταλη Ἡμαθίας, Νέα Γωνιά Χαλκιδικῆς, Νέα Καρβάλη Καβάλας, Νέα Κερασιά Χαλκιδικῆς, Νέα Λάμπιακος Εὐβοίας, Νέα Μουραλίπολις Εὐβοίας, Νέα Πέραμος Ἀττικῆς, Νέα Ποτίδαια Χαλκιδικῆς, Νέοι Ἐπιβάτες Θεσσαλονίκης, Νέος Μαρμαρὰς Χαλκιδικῆς, Νικήται Καβάλας, Ξηροπόταμος Χαλκιδικῆς, Ξυλοκέριζα Ἀττικῆς, Παναγίτσα Πέλλας, Πιπεργιές Πέλλας, Πολίχνη Θεσσαλονίκης, Προσοτσάνη Δράμας, Πτολεμαῖδα Κοζάνης, Σάρτη Χαλκιδικῆς, Σεβαστιανὰ Πέλλας, Σέρβια Κοζάνης, Σιδηρόνερο Δράμας, Σφενδάμι Πιερίας, Σωτήρης Φλώρινας, Τσάκωνες Πέλλας, Τσάκωνη Καστοριάς, Φουστάνη Πέλλας.

ὕστερα ἀπὸ ἀνάλυση τοῦ «Ὀνομαστικοῦ εὑρετηρίου ἀγροτῶν προσφύγων» τῆς Ἐπιτροπῆς Ἀποκαταστάσεως Προσφύγων, Ἀθήνα, 1928, πού περιλαμβάνει ὀνομαστικούς καταλόγους προσφύγων μὲ ἀναγραφὴ τοῦ τόπου καταγωγῆς τους καὶ τοῦ τόπου ἐγκατάστασής τους στὴν Ἑλλάδα. Στὴν ἔρευνα τῆς ἱστοσελίδας, καταμετρῶνται οἱ ἀρχηγοὶ τῶν οἰκογενειῶν τῶν προσφύγων καὶ ἔχι τὰ μέλη τῶν οἰκογενειῶν ἢ οἱ κληρονόμοι τους. Κατὰ τὴν ἐπεξεργασία τῶν στοιχείων βρέθηκε νὰ ἔχουν γίνῃ διπλοεγγραφές στοὺς ἀριθμοὺς δηλώσεων τῶν προσφύγων καὶ παραλείψει ἐγγραφῶν προσφύγων. Γιὰ ἀναλυτικὴ καταγραφὴ (κατὰ οἰκογένεια πού ἐγκαταστάθηκε ἀπὸ τὴν Ἀρτάκη στὴν Ἑλλάδα, καὶ συγκεντρωτικὸ ἀριθμὸ οἰκογενειῶν κατὰ περιοχὴ ἐγκατάστασης) παρατίθενται στοιχεῖα στὴν ἱστοσελίδα τοῦ κ. Σταυρακούδη: «Ἐγκατάσταση προσφύγων ἀπὸ τὴν Ἀρτάκη - Ἐργαστήριο Ἐφαρμογῶν Πληροφορικῆς καὶ Ὑπολογιστῶν Οἰκονομικῶν». Σημειώνεται δὲ πὼς ἀπὸ τὴν καταγραφὴ τῶν οἰκογενειῶν στὴν ἱστοσελίδα τοῦ κ. Σταυρακούδη δὲν ἀφαιροῦνται οἱ διπλοεγγραφές λόγῳ διπλῶν ἐπωνύμων (πχ. Γωνιάτης - Πασατσιφλικιώτης Κυριάκος καὶ Πασατσιφλικιώτης - Γωνιάτης Κυριάκος) καὶ περιλαμβάνονται σ' αὐτὴ τὰ μέλη τῶν οἰκογενειῶν καὶ οἱ κληρονόμοι.

Δημόδη ἄσματα - «Ἡ Κωνσταντινιά».⁷⁶ Τὸ ἄσμα τραγουδιόταν στὴν Ἀρτάκη καὶ σὲ ἄλλες περιοχὲς τῆς Βιθυνίας καὶ Καππαδοκίας. Χορὸς συρτός. Ὑπαγόρευση: Κ. Καπκανῆ καὶ Ἰ. Ἀμβροδῆ.

1. Δὲν εἶναι κρίμα καὶ ἄδικο
(δὶς) δὲν εἶναι καὶ ἄμαρτία, (Καλὴ Κωνσταντινιά)

2. νὰ τυρανῶ τὴ νειότη μου
(δὶς) χωρὶς καμμιά αἰτία, (Καλὴ Κωνσταντινιά)

Ἐπωδὸς
Κωνσταντινιά καὶ Ἄννα μου
νὰ ζήσεις παραμάνια μου.

Ἡ Μεσαίπολις ἢ Μισόπολις τῆς Μητροπόλεως Προύσης (Aydinpinar)⁷⁷

Μισόπολη ἢ Μεσόπολη ἢ Μεσαίπολη - Ἡ Μισόπολη βρίσκεται κοντὰ στὰ μικρασιατικὰ παράλια τῆς Προποντίδας, 20 χιλιόμετρα βορειοδυτικὰ τῆς Προύσας, 78 χιλιόμετρα νότια τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως καὶ 95 χιλιόμετρα ἀνατολικὰ τῆς Ἀρτάκης. Ὑπῆρξε μιά ἀπὸ τὶς 14 κοινότητες τῆς Μητροπόλεως Προύσης⁷⁸ ποὺ ὁ πληθυσμὸς τῆς διώχθηκε στὴν Ἑλλάδα μετὰ τὴ συνθήκη τῆς Λωζάνης τὸ 1923.⁷⁹

Σύμφωνα μετὰ τὸν Δημήτριο Σταματόπουλο ποὺ ἔγραψε γιὰ τὴ Μεσαίπολη:

Ἀνθρωπογεωγραφία - *Μεσαίπολη: Κωμόπολη ἀνατολικὰ τοῦ ἀμαξίτου δρόμου Προύσας - Μουδανιῶν καὶ σὲ ἀπόσταση 5 χλμ. ἀπὸ τὰ Μουδανιά, σὲ μιά χαράδρα. Ἡ μουσουλμανικὴ ὀνομασία τοῦ οἰκισμού ἦταν Μεσέ Μπολοῦ (ἔτσι ἀναφερόταν καὶ στὰ ἐπίσημα ὀθωμανικὰ ἔγγραφα).*

⁷⁶ Γεώργιος Δ. Παχτίκος, «260 Δημόδη ἑλληνικὰ ἄσματα - Ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ», «Θράκη», Ἀθήνα 1905.

⁷⁷ α) «Ἡμερολόγιον τῶν Ἐθνικῶν καὶ Φιλανθρωπικῶν Καταστημάτων - Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1907», ἐνότητα «Ἡ Μητρόπολις Προύσης», Μεσαίπολις.

β) Σταματόπουλος Δημήτριος, «Μισόπολη», 2001, Ἐγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ἑλληνισμοῦ, Μ. Ἀσία. <http://www.ehw.gr/l.aspx?id=12141>

⁷⁸ Ἰστοσελίδα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, στὴν ἐνότητα Μητρόπολη Προύσης, ἀναφέρονται οἱ 14 κοινότητες τῆς Μητροπόλεως: Στὶς ἀρχὲς τοῦ 20^{οῦ} αἰῶνα ἡ Μητρόπολη Προύσης περιλάμβανε τοὺς κατωτέρω οἰκισμοὺς: 1) Προύσα (Bursa), 2) Δεμιρδέσι (Demirtaş), 3) Κελεσέν ἢ Καλασάνιο (Ismetiyeye), 4) Παλλαδάρι (Gündoğdu), 5) Πλατύαινος (Yunuseli), 6) Τεπετζίκ (Tepecik Köyü), 7) Σουσουρλοῦκ (Kestel), 8) Ἀπάμεια ἢ Μουδανιά (Mudanya), 9) Ἀρβανιτοχώρι (Yıldıztepe), 10) Μεσαίπολη ἢ Μυσόπολη (Aydinpinar), 11) Νεοχώριο ἢ Νεοχωράκι (Güzelyalı), 12) Συγὴ (Kumyaka), 13) Τρίγυλια (Zeytinbağı), 14) Ἐλιγμοὶ ἢ Ἐλεγμοὶ (Kursunlu).

⁷⁹ Περιοδικὸ «Θρακικά», σύγγραμμα περιοδικῶν ἐκδιδόμενων ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀθήναις «Θρακικοῦ Κέντρου», τόμος 23^{ος}, ἐν Ἀθήναις 1955. Θεματικὴ ἐνότητα: «Ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς κατὰ τὸ ἔτος 1911 εἰς τὰς περιοχὰς τοῦ Ὄθωμανικοῦ Κράτους ἀπὸ τὰς ὁποίας ἐξεδιώχθη διὰ τῆς Συνθήκης τῆς Λωζάνης τῆς 1923, τοῦ Μιλτιάδου Σαραντῆ. Στοιχεῖα γιὰ τὸν πληθυσμὸ τῆς Μητροπόλεως Προύσης (1911): Κοινότητες 14, Ἕλληνες κάτοικοι 27.524.

Ἡ σημερινή του ονομασία είναι *Aydıncılar*. Τὸ ἑλληνικὸ ὄνομα τοῦ οἰκισμοῦ -καὶ στὰ ἐπίσημα ἐκκλησιαστικὰ ἔγγραφα- ἦταν Μισόπολη ἢ Μυσόπολη ἢ Μεσόπολη. Σύμφωνα με τὸν Σάββα Ἰωαννίδη (ἀναφέρει σχετικὰ ὁ Βενέδικτος Φ. Ἀδαμαντιάδης ἀλλὰ καὶ ἡ Σία Ἀναγνωστοπούλου, ἡ ὁποία ἐξετάζει τὴν περίπτωσή τῆς Μισόπολης στὸ πλαίσιο τῶν οἰκισμῶν τῆς Βιθυνίας με μακρὰ παράδοση ἑλληνορθόδοξων πληθυσμῶν), ἡ Μισόπολη κατοικήθηκε ἀπὸ ἐποίκους ἀπὸ τὴ Θεσσαλία περίπου τὸ 1500. Σχετικὰ με τὸ ὄνομα τῆς κωμόπολης ὁ Ἰωαννίδης εἰσήγαγε τὴ γραφὴ «Μυσόπολις» ἀντὶ τῆς γραφῆς «Μεσαι-πολις», ἡ ὁποία ἀναφερόταν στὰ ἐπίσημα ἔγγραφα τῆς μητρόπολης, πιστεύοντας ὅτι ἡ λέξη παράγεται ἀπὸ τὸ «Μυσῶν πόλις», ἀφοῦ ἡ περιοχή θεωροῦνταν ὅτι ἀνήκεε στὴ Μυσία. Ὁ Ἰωαννίδης ἰσχυρίζεται ὅτι τὴν ἴδια προέλευση ἔχει καὶ τὸ ὄνομα τοῦ κοντινοῦ μουσουλμανικοῦ χωριοῦ Μυσέ - κιοϊ, ὅπως καὶ τῶν μουσουλμανικῶν χωριῶν δίπλα στὸν ποταμὸ Nilufer, τῶν Μυσή - μπαγλαρι (ἀμπέλια τοῦ Μυσῆ). Ἀντίθετα, ὁ Hammer σέ περιγραφή τοῦ ταξιδιοῦ του στὴν Προύσα ἀναφέρεται στὸ ὄνομα τῆς κωμόπολης ἐξηγώντας ὅτι αὐτὸ σημαίνει «μισὴ πόλις». Ἡ ἐρμηνεία τοῦ Hammer συμφωνεῖ με προφορικὴ παράδοση τῶν κατοίκων, ἡ ὁποία ἀνέφερε ὅτι πράγματι ἡ πόλη καταστράφηκε κάποτε ἀπὸ ληστές καὶ ἔμεινε μισή: ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομά της. Τέλος, οἱ Μ. Κλεώνυμος καὶ Χ. Παπαδόπουλος θεωροῦν ὅτι τὸ ὄνομα τὸ ὀφείλει ἡ κωμόπολη στὴ «μεσόγειο» θέση της. Σύμφωνα με μιὰ ἄλλη ἐρμηνεία, ἡ κωμόπολη χτίστηκε μέσα στὴ χαράδρα ἀπὸ τὸν φόβο τῶν ληστῶν πού τὴν εἶχαν καταστρέψει. Πάντως, φαίνεται ὅτι ἡ πόλη ἀποτελοῦσε συνέχεια ἀρχαίου οἰκισμοῦ: Οἱ κάτοικοι ἀνακάλυπταν κατὰ καιροὺς διάφορα ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα, ἐνῶ τὰ μάρμαρα ἐνὸς ἀρχαίου τάφου τὰ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ τὴν κατασκευὴ τῆς ἐκκλησίας τους. Ὁ πληθυσμὸς τῆς Μισόπολης στὶς ἀρχές τοῦ 20^{οῦ} αἰῶνα ἔφθανε περίπου τίς 350 οἰκογένειες, ὅλες ἑλληνορθόδοξες.

Σὲ πίνακα τῶν χωριῶν τῆς Προύσας, ἀναφέρεται πὼς ἡ Μισόπολη εἶχε πληθυσμὸ 1.500 Ἑλληνες κατοίκους, κανέναν Τοῦρκο καὶ διέθετε ἐκκλησία, ἕνα ἀρρεναγωγεῖο με 3 τάξεις καὶ ἕνα νηπιαγωγεῖο.⁸⁰

Διοικητικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ ἐξάρτηση - Ὀρησκεία - Ἐκπαίδευση - Σύμφωνα με τὰ στοιχεῖα πού διαθέτουμε γιὰ τίς ἀρχές τοῦ 20^{οῦ} αἰῶνα, ἡ Μισόπολη ὑπαγόταν ἀπευθείας στὸ καϊμακαμλίκι τῶν Μουδανιῶν, πού ἀνήκεε στὸ βιλαέτι τῆς Προύσας. Ἡ κοινότητα διοικοῦνταν ἀπὸ ἕναν μουχτάρη (*muhtar*) σέ συνεργασία με 2 - 3 συμβούλους, τοὺς *άζάδες* (*aza*). Παράλληλα λειτουργοῦσαν σχολικὴ ἐφορεία καὶ ἐκκλησιαστικὴ ἐπιτροπὴ. Ἡ κωμόπολη ἀνήκεε ἐκκλησιαστικὰ στὴ δικαιοδοσία τῆς μητρόπολης Προύσης. Στὴ Μισόπολη ὑπῆρχε μιὰ μεγάλῃ ἐκκλησία ἀφιερωμένη στὸν Ἅγιο Ἰωάννη τὸν Πρόδρομο, ἡ ὁποία γιόρταζε στὶς 29 Αὐγούστου· πιθανότατα χτίστηκε στὰ μισὰ τοῦ 19^{οῦ} αἰῶνα. Ἦταν πλούσια διακοσμημένη καὶ εἶχε εἰκόνες πού ἤρθαν ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα. Ἀνατολικά τοῦ χωριοῦ ὑπῆρχε παρεκκλήσι ἀφιερωμένο στὸν ἴδιο ἅγιο, τὸ ὁποῖο γιόρταζε ἐπίσης στὶς 29 Αὐγούστου. Τὸ πανηγύρι ἐπισκεπτόταν κόσμος ἀπὸ τὰ γύρω χωριά: πῆγαιναν δύο μέρες πρὶν ἀπὸ τὴ γιορτὴ καὶ ἔφευγαν δύο μέρες μετὰ. Πολλοὶ φιλοξενοῦνταν ἀπὸ φίλους

⁸⁰ Κώστας Χατζηαντωνίου, «Μικρὰ Ἀσία - Ἱστορία τῶν νέων χρόνων», σελ.114, ἐκδόσεις Γόρδιος, Ἀθήνα 2011.

ή συγγενείς. Μεταξύ Μισόπολης και Μουδανιῶν ὑπῆρχε τὸ παρεκκλήσι τοῦ «Σκοτεινοῦ» Ἀι-Γιώργη. Τὸ ἐπίθετο δικαιολογεῖται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι βρισκόταν μέσα σὲ βραχυῶδη σπηλιά βάρους 20 μ. Μέσα στὴ σπηλιά ὑπῆρχε ἄγίασμα. Σὲ μία γωνιά της ψηλά σὲ μάρμαρο ὑπῆρχε σκαλισμένη ἢ εἰκόνα τοῦ ἁγίου. Ὑπῆρχαν ἄλλα δύο ἀγιάσματα (τῆς Ἁγίας Φωτεινῆς καὶ τῆς Ἁγίας Ἄννας) ὅπως καὶ τρία παρεκκλήσια (τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα καὶ τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ). Τὸ χωριὸ διέθετε ἀρρεναγωγεῖο καὶ παρθεναγωγεῖο, τὰ ὁποῖα συστεγάζονταν σὲ κοινὸ (διώροφο) κτήριο. Τὸ δημοτικὸ ἦταν πεντατάξιο. Κατὰ τὸ ἔτος 1906 δραστηριοποιούνταν στὴ Μισόπολη ἡ Ἀδελφότητα «Πρόοδος».⁸¹

Στοιχεῖα οἰκονομίας - Στὸν οἰκισμὸ ὑπῆρχαν ὀκτὼ καφενεῖα, ἑπτὰ μπακάλικά, τέσσερα ἐλαιοτριβεῖα καὶ ἓνας νερόμυλος. Οἱ βασικὲς συναλλαγές τοῦ οἰκισμοῦ γίνονταν μὲ τὰ Μουδανιά. Κύρια ἀπασχόληση τῶν κατοίκων ἦταν ἡ σιροτροφία. Σύμφωνα μὲ τὴν ἱστορικὸ Σία Αναγνωστοπούλου, ἡ Μισόπολη, ὅπως καὶ ἄλλοι οἰκισμοὶ τῆς Βιθυνίας, εἶχε δεχτεῖ σημαντικὸ ἀριθμὸ μεταναστῶν σιροτρόφων ἀπὸ τὴ Θράκη. Τὰ κουκούλια τὰ πουλοῦσαν στὴν Κίο καὶ στὰ Μουδανιά. Παρῆγαν ἐπίσης ἐλίές, τίς ὁποῖες μάλιστα τίς προωθοῦσαν ἔμποροι ἀπὸ τὰ Μουδανιά, πού ἐπισκέπτονταν τὸ χωριό, στὴν ἀγορὰ τῆς Κωνσταντινουπόλης. Τὸ ἴδιο γινόταν μὲ τὰ σταφύλια.

Ἱστορικὰ γεγονότα - Ἐγκατάσταση - Ἡ κωμόπολη ἐκκενώθηκε τὸ 1914 λόγω τῶν γεγονότων τοῦ Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου καὶ οἱ κάτοικοι ἀναγκάστηκαν νὰ μεταβοῦν στὸ Ντεμίρντεσι τῆς Προύσας. Μάλιστα, ἀρκετοὶ ἄνδρες τὴν περίοδο ἐκείνη μετανάστευσαν στὴν Ἀμερική. Οἱ κάτοικοι ἐπέστρεψαν τὸ 1919, γιὰ νὰ ἐγκαταλείψουν τὸν οἰκισμὸ ὀριστικὰ τὸ 1922.

Στὸ βιβλίο «Μαύρη Βίβλος Διωγμῶν καὶ Μαρτυριῶν τοῦ ἐν Τουρκίᾳ Ἑλληνισμοῦ, 1914 - 1918», ἀναφέρονται τὰ παρακάτω γιὰ τὴν ἐπαρχία Προύσης:⁸² «Ὁ ἐμπορικὸς ἀποκλεισμός, κατ' ἀρχάς μὲν ὑποκώφως, εἶτα δὲ ἀναφανδὸν καὶ ἀγρίως ἐφαρμοζόμενος ὑπῆρξεν ἡ κυριότερα μάλιστα καὶ συμφορὰ καὶ τῆς ἐπαρχίας ταύτης (Προύσης) (κοινότη. 14 καὶ πληθυσμ. 27.524) πρὸ τοῦ ἔτους 1914, κατ' αὐτὸ καὶ μετ' αὐτό. Ἐγκάθετοι ροπαλοφόροι περιερχόμενοι καθ' ὁμάδας τὰ καταστήματα τῶν ὁμογενῶν, ἀπήτουν μετ' ἀπειλῶν τὸ ἄμεσον κλείσιμον αὐτῶν. Καθ' ἐκάστην κακοποία στοιχεῖα μουσουλμάνων, συλλαμβάνοντα καθ' ὁδὸν τοὺς χωρικοὺς τῶν περὶ εὐρισκομένων χωρίων, ἐρχομένουσ εἰς Προύσαν πρὸς πώλησιν τῶν προϊόντων αὐτῶν, ἀπεγύμνουν αὐτούς, κατέστρεφον τὰ ἐμπορεύματα καὶ ἐξηνάγκαζον ὅπως ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια. Τὰ αὐτὰ συνέβαινον ἐν Τριγλία, Σιγῆ καὶ Μουδανίοις, ἔθνα οὐδέποτε διέλειπον ἔκτροπα διαφόρου φύσεως καὶ μορφῆς, ζωοκλοπαί, δαρμοὶ ἀνηλεεῖς, αὐθαιρεσίαι μοῦκουσαδζήδων».

Ἰδιαίτερα γιὰ τὴ Μισόπολη ἀναφέρονται τὰ παρακάτω σχετικὰ μὲ τὴν ἐκκένωση τῶν κοινοτήτων περὶ τὰ τέλη Ἰουνίου καὶ ἀρχές Ἰουλίου τοῦ 1915: «Ἀρβανιτοχώριον, Νεοχώ-

⁸¹ «Ἡμερολόγιον τῶν Ἐθνικῶν καὶ Φιλανθρωπικῶν Καταστημάτων - Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1907» ἐνότητα «Ἡ Μητρόπολις Προύσης», Μεσαίπολις.

⁸² Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως, «Μαύρη Βίβλος Διωγμῶν καὶ Μαρτυριῶν τοῦ ἐν Τουρκίᾳ Ἑλληνισμοῦ, 1914 - 1918», 1919, ἐνότητα «Οἱ Διωγμοὶ καὶ τὰ μαρτύρια τοῦ ἐν Δυτικῆ καὶ Ἀνατολικῆ Μικρᾷ Ἀσίᾳ ὁμογενοῦς πληθυσμοῦ», κεφάλαιο Κ' «Ἐπαρχία Προύσης» σελ.119.

ριον, *Έλιγμοί, Μεσαίοπολις. Και ή εκκένωσις τών κοινοτήτων τούτων ύπήρξεν άπότομος και βιαία, τών κατοίκων αύτής μη δυνηθέντων νά συμπαράλάβωσι μεθ' έαυτών τά άπολύτως άναγκαία».*

Έγκατάσταση Μισοπολιτών στην Έλλάδα - Σύμφωνα με την έρευνα τής ιστοσελίδας «Στά Πλάγια Παιονίας»,⁸³ κατά την άνταλλαγή τών πληθυσμών τó 1924 οί Έλληνες κάτοικοι τής Μισόπολης πού άναγκάστηκαν νά έγκαταλείψουν την κωμόπολη, άφίχθησαν στην Έλλάδα. Τó 32% τών οικογενειών έγκαταστάθηκαν στόν Φανó Παιονίας στό Κιλκίς. Τó 28,35% τών οικογενειών έγκαταστάθηκαν στην Πτολεμαΐδα Κοζάνης. Τó 8,95% τών οικογενειών έγκαταστάθηκαν στις Σέρρες. Τó 8,95% τών οικογενειών έγκαταστάθηκαν στό Καρασινάν (Πλάγια) Παιονίας στό Κιλκίς. Τó 7,46% τών οικογενειών έγκαταστάθηκαν στή Νέα Άπολλωνία Θεσσαλονίκης. Τó 2,98% τών οικογενειών έγκαταστάθηκαν στόν Δογάνη Παιονίας στό Κιλκίς. Τó ύπόλοιπο 11,19% τών οικογενειών έγκαταστάθηκαν στις περιοχές: Μεσóχωρο Καβάλας, Προσοπάνη Δράμας, Χαμηλό Κιλκίς, Άγγιστρο Σερρών, Άνω Κλεινές Φλωρίνης, Άραβυσσός Πέλλας, Κάτω Νευροκόπι Δράμας, Κιβωτός Κοζάνης, Λειψίστα Κοζάνης, Νέα Τρίγλια Χαλκιδικής, Ρίζια Κιλκίς και Τσουρμακλή Λάρισας.

Δημώδη άσματα - Α' «Ένα Σαββάτο βράδυ».⁸⁴ Τó άσμα τραγουδιόταν στή Μισόπολη σέ ώρες διασκεδάσεις. Έπαγόρευση: Άσκληπιάδης Χ. Αικατερινίδης.

Ένα Σαββάτο βράδυ μιá Κυριακή πρωί
βγήκα νά σεργιανίξω μεσ' ζ' την Όβρηακή.
Βλέπω μιá έβραιοπούλα όπου χτενίζουντο
μέ άργυρό κατρέφτη και 'φακιολίζουντο.
Γυρίζω τριγυρίζω νά τής τó 'πώ στ' αύτί·
Μωρή Έβραιοπούλα, νά γίνης Χριστιανή.
Νά λούεσαι Σαββάτο, ν' αλλάζεις Κεργιακή
και νά μεταλαβαίνης Χριστού και τή Λαμπρή.
-Στάς' νά τó 'πώ την μάνα μου νά διώ τί θά με 'πή.
-Μάνα μ', Ρωμηός με λέγει νά γένω Χριστιανή,
νά λούμαι Σαββάτο, ν' αλλάζω Κεργιακή,
και νά μεταλαβαίνω Χριστού και τή Λαμπρή.

⁸³ Τά στοιχεία τών τόπων έγκατάστασης τών προσφύγων είναι άποτέλεσμα τής έρευνας τής ιστοσελίδας «Στά Πλάγια Παιονίας» <http://plagia-paionias.blogspot.com>, (Φεβρουάριος 2020) ύστερα άπό άνάλυση τού «Όνομαστικού εύρετηρίου άγροτών προσφύγων» τής Έπιτροπής Άποκαταστάσεως Προσφύγων, Άθήνα, 1928, πού περιλαμβάνει όνομαστικούς καταλόγους προσφύγων με άναγραφή τού τόπου καταγωγής τους και τού τόπου έγκατάστασής τους στην Έλλάδα. Στην έρευνα τής ιστοσελίδας, καταμετρώνται οί άρχηγοί τών οικογενειών τών προσφύγων και όχι τά μέλη τών οικογενειών ή οί κληρονόμοι τους. Κατά την έπεξεργασία τών στοιχείων βρέθηκε νά έχουν γίνει διπλοεγγραφές στους αριθμούς δηλώσεων τών προσφύγων και παραλείψει έγγραφών προσφύγων.

⁸⁴ Γεώργιος Δ. Παχτικός, «260 Δημώδη έλληνικά άσματα - Άπό τού στόματος τού έλληνικού λαού», «Θράκη», Άθήνα 1905.

-Κάλλιο ἔχω, θυγατέρα μου, σὲ τούρκικο σπαθί,
παρὰ Ρωμῆο νὰ πάρης, νὰ γένης Χριστιανή.

Β' «Ἄχ! Ἄγι'-Γιώργ'⁸⁵ ἀφέντη μου». ⁸⁶ Τὸ ἄσμα τραγουδιόταν στὴ Μισόπολη σὲ φιλικὲς συναναστροφές. Ὑπαγόρευση: Δημητρίου Διαμαντῆ Πολιτοῦδη.

Ἄχ! Ἄγι'-Γιώργ' ἀφέντη μου καὶ μεγαλόχαρέ μου,
αὐτὴν τὴν κόρη ὀπώκρυψες νὰ μὲ τὴν φανερώσης.
Νὰ σὲ καπνίσω μάλαμα, νὰ σ' ἀσημῶσ' ἀσήμι
μὲ τὸ μπεζιροτούλουμο νὰ κουβανῶ τὸ λάδι.
Εὐθύς σκίζει τὸ μάρμαρο καὶ βγαίν' ἡ κόρη ἔξω.
-Παπάδες καὶ πνευματικοί, ποῦ τῶχετε γραμμένο,
νὰ πάρει ὁ Τοῦρκος τὴ Ῥωμῆὰ νᾶναι συγχωρεμένο;

Γ' «Ἀνοίξατε τὸν Κλήδονα». ⁸⁷ Τὸ ἄσμα τραγουδιόταν στὴ Μισόπολη, τὴ νύχτα τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, στίς 24 Ἰουνίου κάθε χρόνο. Ὑπαγόρευση: Σμαράγδας Μεγάλου.

Ἀνοίξατε τὸν κλήδονα τοῦ Ἁγί'-Γιαννιοῦ τὴ χάρι,
ὀπώχει μοίρα νὰ φανῆ κι ὀπώχει ριζικάρι. ⁸⁸
Στὸ ριζικό μου σ' ἔβαλα γιὰ νὰ σὲ ριζικάρω,
ἂν εἶναι θέλημα Θεοῦ, ταίρι μου νὰ σὲ κάνω.

---

⁸⁵ Κοντὰ στὴ Μισόπολη, ὑπογείως, ὑπῆρχε παλαιὸ Ἁγίασμα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου.

⁸⁶ Γεώργιος Δ. Παχτικός, «260 Δημῶδη ἑλληνικὰ ἄσματα - Ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ», «Θράκη», Ἀθήνα 1905.

⁸⁷ Στὸ ἴδιο.

⁸⁸ Τύχη.

Ἡ Ἀναστασία Κουτουλάκη - Μουτσάκη με καταγωγή ἀπὸ τὸ Μπογάζισοι. Εἰκονίζεται μετὰ τὰ παιδιά της, στὰ Πλάγια (Καρασινάν), τῆ δεκαετία τοῦ 1920. Ἀρχεῖο κ. Βάσως Ν. Ἀγόρατζη.

Οἰκογένεια Ἀνεστάκη ἀπὸ τὸ Μπογάζισοι, τὸ 1908. Ἀρχεῖο κ. Νίκου Βεράνη.

ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΣΤΗΝ ΠΑΙΟΝΙΑ

Μετακινήσεις πληθυσμών στη Μακεδονία

Σχετικά με την ευρύτερη περιοχή, κατά το πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα, ο Έλληνικός Στρατός απελευθέρωσε τη Μακεδονία από τον τουρκικό ζυγό και διασφάλισε τη βόρεια ελληνική γη από τις βουλγαρικές απειλές και διεκδικήσεις. Την απελευθέρωση της Μακεδονίας κατά τον Α΄ Βαλκανικό και στη συνέχεια κατά τον Β΄ Βαλκανικό Πόλεμο ακολούθησαν στην περιοχή ανακατατάξεις ελληνικών, τουρκικών και βουλγαρικών πληθυσμών, που όφειλονταν:

α) Στους Α΄ και Β΄ Βαλκανικούς Πολέμους 1912 - 1913.

β) Στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο 1914 - 1918.

γ) Στους διωγμούς που προκάλεσαν οι Τούρκοι (1915 - 1918) κατά τη διάρκεια των οποίων εκπατρίστηκαν προς την Ελλάδα 250.000 Έλληνες από τον Πόντο, την Ανατολική Θράκη κ.λπ. Στους διωγμούς που προκάλεσαν οι Βούλγαροι κατά του έλληνοισμου της Ανατολικής Ρωμυλίας και της Βόρειας Μακεδονίας όταν περιοχές όπως η Γευγελή, το Μοναστήρι κ.λπ. έμειναν εκτός ελληνικής επικράτειας.

δ) Στη Συνθήκη του Νειγϋ στα τέλη του 1919, με τη μετακίνηση σλαβόφωνων πληθυσμών από τις Μακεδονικές πόλεις της ελληνικής επικράτειας προς τη Βουλγαρία.

ε) Στο προσφυγικό ρεύμα μετά τον έλληνοτουρκικό πόλεμο 1919 - 1922 που προκάλεσαν οι διωγμοί που υπέστη το ελληνικό στοιχείο και ο ξεριζωμός του από τις πατρογονικές του εστίες στη Μικρασία αλλά και στη Θράκη μετά τη Συνθήκη των Μουδανιών.

στ) Στην ανταλλαγή των πληθυσμών το 1923 - 1925, ανταλλαγή που προέβλεπε η συνθήκη της Λωζάνης μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας.

ζ) Στις έχθροπραξίες κατά την περίοδο 1940 - 1950, στη διάρκεια του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου και του ελληνικού έμφυλλου πολέμου που ακολούθησε.

Οι Έλληνες πρόσφυγες που εγκαταστάθηκαν το 1914 στο Κιλίκις και την περιφέρεια του προέρχονταν από την Τουρκία, τη Ρωσία (Καύκασο) και τη Βουλγαρία, ενώ κατά τα έτη 1922 - 1924 από τη Μικρά Ασία και την Ανατολική Θράκη και το 1925 από την Ανατολική Ρωμυλία.⁸⁹

Με την έκρηξη του Β΄ Βαλκανικού Πολέμου 15.000 περίπου Βούλγαροι, κυρίως από τις περιοχές Κιλίκις, Γουμένισσας, Δεμίρ Χισάρ και Σερρών, ακολούθησαν τα βουλγαρικά στρατεύματα που υποχωρούσαν.⁹⁰ 10.000 Έλληνες μετανάστευσαν στην ελληνική Μακεδονία από τα μέρη της ευρύτερης Μακεδονίας (καζάδες Μοναστηρίου, Γευγελής, Δοϊράνης, Ράζλογκ, Μελενίκου, Νευροκοπίου και Στρώμνιτσας), που είχαν παραχωρηθεί με τη συνθήκη του Βουκουρεστίου στη Σερβία και στη Βουλγαρία.

⁸⁹ Πασχάλης Ί. Βαλσαμίδης, «Μελέτες ιστορικές για την Ανατολική Θράκη και τη Μακεδονία - Κατά την ύστερη οθωμανική περίοδο», ένότητα «Προσφυγικές εγκαταστάσεις στο Κιλίκις και την περιφέρειά του», έκδ. οίκος Αντ. Σταμούλη, 2011.

⁹⁰ Κωνσταντίνος Α. Βακαλόπουλος, «Θράκη», εκδόσεις Άφοι Κυριακίδη, 1993.

Ἡ ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὴ Μακεδονία περίπου 140.000 σλαβόφωνων καὶ μουσουλμάνων⁹¹ τὴ χρονικὴ περίοδο 1912 - 1919, συνοδεύτηκε ἀπὸ παράλληλη μαζικὴ ἄφιξη Ἑλλήνων προσφύγων ἀπὸ διάφορες περιοχές. Κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Πάλλη, οἱ Ἕλληνες ποὺ μετακινήθηκαν πρὸς τὴ Μακεδονία τὴν περίοδο 1913 - 1914 ἀνέρχονταν σὲ 155.000, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ 80.000 προέρχονταν ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴ Θράκη, οἱ 40.000 ἀπὸ τὴ Δυτικὴ Θράκη καὶ οἱ 20.000 ἀπὸ τὴ Μικρὰ Ἀσία. Περίπου 5.000 Ἕλληνες πρόσφυγες ἤρθαν ἐπίσης ἀπὸ τὴ Σερβία καὶ ἄλλοι 5.000 ἀπὸ τὸν Καύκασο. Σύμφωνα με μίαν συγκεντρωτικὴ ἐκθεση, ἕως τὶς 12 Ἰουλίου 1914 κατέφυγαν στὴν Ἑλλάδα 28.529 οἰκογένειες, ποὺ ἀριθμοῦσαν 108.601 ἄτομα.

<u>Περιοχὲς προέλευσης</u>	<u>Οἰκογένειες</u>	<u>Ἄτομα</u>	<u>Χωριὰ προέλευσης</u>
Θράκη (Ἀνατολικὴ καὶ Δυτικὴ)	14.552	54.292	232
Μικρὰ Ἀσία	6.817	24.771	276
Βουλγαρία - Σερβία	6.127	24.954	76
Βόρειος Ἡπειρος	180	827	12
Καύκασος	853	3.757	-
Σύνολο	28.529	108.601	596

Ὁ ἑλληνικὸς προσφυγικὸς πληθυσμὸς ἀνέβηκε, ἕως τὶς 19 Αὐγούστου τοῦ ἴδιου χρόνου (1914), σὲ 117.090 ἄτομα. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἀπὸ τοὺς 155.000 Ἕλληνες ποὺ, σύμφωνα με τὸν Πάλλη, ἔφτασαν στὴ Μακεδονία ὡς τὰ τέλη τοῦ 1914, οἱ 117.000 μετακινήθηκαν ἕως τὶς 19 Αὐγούστου. Διασώζονται ἀποσπασματικὲς πληροφορίες καὶ γιὰ ὀρισμένα χωριὰ τῶν νομῶν Φλωρίνης, Καστοριάς, Πέλλας καὶ Κιλκίς, τῶν ὁποίων κάτοικοι μετανάστευσαν γιὰ τὴ Βουλγαρία ἕως τὸ 1925, βάσει τῆς Συνθήκης τοῦ Νεϊγῦ. Σύμφωνα με τὰ ἀνωτέρω, ἀπὸ τὸν νομὸ Κιλκίς ἐπρόκειτο νὰ ἀναχωρήσουν γιὰ τὴ Βουλγαρία 125 οἰκογένειες ἀπὸ τὴ Γουμένισσα, 17 ἀπὸ τὴ Γρίβα, 11 ἀπὸ τὴν Καστανερὴ καὶ 1 ἀπὸ τὴ Γοργόπη.⁹²

Ἀπογραφή πληθυσμοῦ τῆς Παιονίας πρὶν τὴν ἐγκατάσταση τῶν προσφύγων⁹³

Ἡ περιοχή τῆς Παιονίας κατὰ τὴν ἀπογραφή τῆς 19 Δεκεμβρίου 1920 ὑπάγονταν στὸν Νομὸ Πέλλης καὶ στὴν Ὑποδιοίκηση Γουμενίτσας. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀπογραφῆς κατὰ κοινότητα ἦταν:

A. Κοινότητα Ἀσικλάρ (Εὐρώπου):

1. Ἀσικλάρ (Εὐρωπος): 896 κάτοικοι.

B. Κοινότητα Γουμενίτσας:

1. Γουμένισσα: 2.859 κάτοικοι.

⁹¹ Σχετικὰ μὲ τὶς μετακινήσεις σλαβόφωνων πληθυσμῶν τῆς περιοχῆς Παιονίας διαβάστε στὴ σελ. 158 τοῦ παρόντος βιβλίου, στὸ κεφάλαιο «Ἱστορικὰ στοιχεῖα τῆς εὐρύτερης περιοχῆς Παιονίας».

⁹² Ἰστοσελίδα τοῦ Ἰδρύματος Μουσείου Μακεδονικοῦ Ἀγώνα, Γιάκωβος Μιχαηλίδης «Πληθυσματικὲς ἀνακατατάξεις στὴ σύγχρονη Μακεδονία»].

⁹³ Ἐθνικὴ Στατιστικὴ Ὑπηρεσία Ἑλλάδος.

2. Γερακάρτσι (Γερακώνα): 244 κάτοικοι.
  3. Λιμπάχοβο (Φιλυριά): 111 κάτοικοι.
  4. Σιδ. Σταθμός Γουμενίτσης: 45 κάτοικοι.
  5. Τοσίλοβον (Στάθης): 349 κάτοικοι.
- Σύνολο: 3.608 κάτοικοι

Γ. Κοινότητα Κούπας:

1. Κούπα: 402 κάτοικοι.

Δ. Κοινότητα Κρίβας (Γρίβας):

1. Κρίβα (Γρίβα): 817 κάτοικοι.

Ε. Κοινότητα Λειβαδίων:

1. Μεγάλα Λειβάδια: 215 κάτοικοι.
  2. Μικρά Λειβάδια: 0 κάτοικοι.
- Σύνολο: 215 κάτοικοι.

ΣΤ. Κοινότητα Λουμνίτσης (Σκρᾶ):

1. Λούμνιτσα (Σκρά): 554 κάτοικοι.

Ζ. Κοινότητα Μαγιαδάγ (Φανοϋ):

1. Μαγιαδάγ (Φανός): 1.789 κάτοικοι.
  2. Δρέβεον (Πύλη): 71 κάτοικοι.
  3. Ίσβορ (Πηγή): 244 κάτοικοι.
  4. Καρασινάντσι (Πλάγια): 894 κάτοικοι.
- Σύνολο: 2.998 κάτοικοι.

Η. Κοινότητα Μπαροβίτσης (Καστανερής):

- Μπαρόβιτσα (Καστανερή): 714 κάτοικοι.

Θ. Κοινότητα Μποεμίτσης (Άξιουπόλεως):

1. Μποέμιτσα (Άξιούπολη): 1.595 κάτοικοι.
  2. Γοργόπ (Γοργόπη): 635 κάτοικοι.
  3. Σιδ. Σταθμός Μποεμίτσης: 5 κάτοικοι.
- Σύνολο: 2.235 κάτοικοι.

Ι. Κοινότητα Όρυζάρτσης (Ρυζιών):

1. Όρύζαρτση (Ρύζια): 393 κάτοικοι.
  2. Βαλκάτς (Καμποχώρι): 165 κάτοικοι.
  3. Δάμποβον (Βαλτοτόπι): 153 κάτοικοι.
  4. Τούμπα: 505 κάτοικοι.
- Σύνολο: 1.216 κάτοικοι.

ΙΑ. Κοινότητα Πέτγας (Πενταλόφου):

1. Πέτγα (Πεντάλοφον): 302 κάτοικοι.
  2. Όρμάνοβον (Δασερό): 76 κάτοικοι.
  3. Ράμνα (Όμαλό): 156 κάτοικοι.
  4. Τσιγάροβον (Άνυδρος): 83 κάτοικοι.
- Σύνολο: 617 κάτοικοι.

ΙΒ. Κοινότητα Πετρόβου (Άγίου Πέτρου):

1. Πέτροβον (Άγ. Πέτρος): 708 κάτοικοι.
  2. Κοσίνοβον (Πολύπετρο): 206 κάτοικοι.
  3. Μπαμπά Κιοϊ (Μεσιά): 387 κάτοικοι.
- Σύνολο: 1.301 κάτοικοι.

ΙΓ. Κοινότητα Σεχόβου (Είδομένης):

1. Σέχοβον (Είδομένη): 235 κάτοικοι.
  2. Άλτσάκ (Χαμηλό): 144 κάτοικοι.
  3. Σλώπνιτσα (Δογάνης): 110 κάτοικοι.
- Σύνολο: 489 κάτοικοι.

ΙΔ. Κοινότητα Τσέρνα Ρέκα (Κάρπης):

1. Τσέρνα Ρέκα (Κάρπη): 696 κάτοικοι.

Σύνολο Υποδιοίκησης Γουμενίτσας: 17.088 κάτοικοι.

Έγκατάσταση προσφύγων στην περιοχή τής Παιονίας

Ό συνολικός αριθμός τών προσφύγων στην Ελλάδα κατά την απογραφή τοῦ 1928 ἦταν 1.221.849 κάτοικοι (589.418 ἢ 48,24% ἄρρενες καὶ 632.431 ἢ 51,76% θήλεις). Ὡς πρὸς τὸν πραγματικὸ πληθυσμὸ τῆς χώρας, ποὺ ἀνέρχονταν σὲ 6.204.684 ἄτομα, οἱ πρόσφυγες ἀποτελοῦσαν τὸ 19,68% τοῦ συνόλου.

Ἀπὸ τοὺς 638.253 (314.423 ἢ 49,26% ἄρρενες καὶ 323.830 ἢ 50,74% θήλεις) πρόσφυγες ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στὴ Μακεδονία, 99.658 (52.031 ἢ 52,21% ἄρρενες καὶ 47.627 ἢ 47,79% θήλεις) ἤρθαν πρὶν τὴ Μικρασιατικὴ Καταστροφὴ καὶ 538.595 (262.392 ἢ 48,72 ἄρρενες καὶ 276.203 ἢ 51,28% θήλεις) ἤρθαν μετὰ τὴ Μικρασιατικὴ Καταστροφὴ.

Ἀπογραφή προσφύγων στὴν Παιονία (Ἀπρίλιος 1923)⁹⁴ - Πρὶν ἀκόμα ὀλοκληρωθεῖ ἡ μετακίνηση τών Ἑλλήνων προσφύγων ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴ Θράκη, τὸν Πόντο καὶ τὴ Μικρασία (ἢ ἀνταλλαγὴ πληθυσμῶν ὀλοκληρώθηκε στὰ μέσα τοῦ 1924) ἔγινε ἀπογραφή τών προσφύγων ποὺ εἶχαν ἐγκατασταθεῖ στὴν ἐλληνικὴ ἐπικράτεια.

⁹⁴ Ὑπουργεῖον Ὑγιεινῆς, Προνοίας καὶ Ἀντιλήψεως - Τμῆμα Στατιστικῆς. Ἀπογραφή προσφύγων ἐνεργηθεῖσα κατ' Ἀπρίλιον 1923. Ἐν Ἀθήναις 1923.

Παρακάτω, στην 5^η στήλη του πίνακα, παρατίθενται οι αριθμοί των Έλλήνων προσφύγων που εγκαταστάθηκαν στις περιοχές που ανήκουν στη σημερινή έπαρχία Παιονίας.

Κίνητρα παραμονής προσφύγων - Για να παραμείνουν οι πρόσφυγες στις παραμεθόριες περιοχές της ελληνικής επικράτειας όπου είχαν εγκατασταθεί, τους δόθηκαν κίνητρα βάσει του Ν.4121, του Μαρτίου 1929:⁹⁵

α) Διάθεση 120.000.000 δραχμών για τις ανάγκες των παραμεθορίων οικισμών Μακεδονίας Θράκης.

β) Άπαλλαγή από τον φόρο γεωργικής παραγωγής, αιγοπροβάτων και χοίρων.

γ) Με την προσκόμιση απόδειξης δαπάνης για ανέγερση σπιτιού, αγοράς ζώου κ.λπ., είσπραξη δανείου με επιτόκιο 6 %.

δ) Άπαλλαγή χρέωσης για δαπάνη κοινής ωφέλειας.

ε) Οι πρόσφυγες που μετακινούνταν αυθαίρετα από τη μεθόριο έχαναν τα δικαιώματά τους.

Πίνακας εγκατάστασης προσφύγων στην περιοχή Παιονίας

Ή Ε.Α.Π. εγκατέστησε στην έπαρχία Παιονίας (Άξιουπόλεως) 4.073 προσφυγικές οικογένειες / 15.315 άτομα σε 36 οικισμούς (συνοικισμούς).⁹⁶

Στον παρακάτω πίνακα παρατίθενται τα στοιχεία εγκατάστασης προσφύγων στους οικισμούς της περιοχής Παιονίας, σύμφωνα με την απογραφή της Ε.Α.Π. το 1928.

Μετονομασία	Παλαιά ονομασία	Οικογένειες το 1928	Άτομα το 1928	Άτομα Απογραφή προσφύγων 4/1923.	Μικτό / Προσφυγικό
Άγιος Πέτρος	Πέτροβον	101	434	-	Μικτό
Άκροποταμιά	Γιαχαλή	97	377	-	Προσφυγικό
Ανθόφυτον	Σαρή Παζάρ	115	417	-	Προσφυγικό
Άξιούπολις	Βοέμιτσα	216	901	320	Μικτό
Άξιχώριον	Βαρδαρόφτσα	126	451	-	Προσφυγικό
Άσπρος	Άμάτοβον	175	621	-	Προσφυγικό
Βαλτοτόπι	Δάμποβον	89	318	-	Προσφυγικό
Γερακώνας	Γερακάρτσι	55	192	-	Μικτό
Γοργόπη	Γοργόπ	123	533	103	Μικτό
Γουμένισσα	Γουμένιτσα	427	1676	73	Μικτό
Γρίβας	Κρίβα	16	79	-	Μικτό

⁹⁵ Ευστάθιος Πελαγίδης, «Η αποκατάσταση των προσφύγων στη Δυτική Μακεδονία», εκδόσεις Άφοι Κυριακίδη, 1994.

⁹⁶ Επιτροπή Άποκαταστάσεως Προσφύγων, «Κατάλογος των προσφυγικών συνοικισμών Μακεδονίας με τās νέας ονομασίες», Θεσσαλονίκη 1928.

Δασερόν	Ορμάνοβον	14	72	88	Προσφυγικό
Δογάνη	Σλόπ	27	113	-	Μικτό
Είδομένη	Σέχοβον	49	173	-	Μικτό
Εύζωνοι	Ματσίκοβον	100	385	254	Μικτό
Εύρωπος	Άσκιλάρ	388	1393	331	Προσφυγικό
Καμπόχωρο	Βαλάτσι	65	221	-	Μικτό
Καστανάς	Καρά Όγλου	56	225	-	Προσφυγικό
Μεσιά	Μπαμπά Κιοϊ	88	358	41	Μικτό
Μικρόν Δάσος	Σμόλ	93	360	411	Προσφυγικό
Όμαλό	Ράμνα	15	44	-	Μικτό
Πεντάλοφον	Πέτγας	27	104	-	Προσφυγικό
Πευκόδασο	Όρέβιστα	120	352	415	Προσφυγικό
Πηγή	Ίσβορον	47	180	149	Προσφυγικό
Πλάγια	Καρασιάν	190	779	374	Προσφυγικό
Πλατάκι	Μπαγιάλτσα	67	243	-	Μικτό
Πολύκαστρον	Καρασούλι	392	1363	371 ⁹⁷	Μικτό
Πολύπετρον	Κασίνοβον	42	168	-	Μικτό
Πρόχωμα	Δογαντζή	165	592	-	Προσφυγικό
Πύλη	Δρέβενον	31	104	-	Προσφυγικό
Ρύζια	Ορυζάρτσι	106	434	-	Μικτό
Στάθης	Τοσίλοβον	30	113	15	Μικτό
Τούμπα	Τούμπα	162	599	80	Μικτό
Φανός	Μαγιαδάγ	146	582	235	Προσφυγικό
Φιλυριά	Λιμπάχοβον	69	234	05	Μικτό
Χαμηλό	Άλτσάκ	44	125	68	Προσφυγικό

Σύμφωνα με τον Άνακεφαλαιωτικό Πίνακα τής Ε.Α.Π./ Γενική Διεύθυνση Έποικισμού Μακεδονίας/ Γραφείο Στατιστικής,⁹⁸ οι έγκατεστημένες οικογένειες στην περιφέρεια του Κιλκίς μέχρι τὸ τέλος τοῦ 1925 ἦταν:

Υποδιοίκηση Γουμένισσης - Έγκατεστημένοι πρόσφυγες

Άριθμὸς συνοικισμῶν	Οικογένειες	Άτομα
27	2.793	10.000

Υποδιοίκηση Κιλκίς - Έγκατεστημένοι πρόσφυγες

Άριθμὸς συνοικισμῶν	Οικογένειες	Άτομα
159	11.325	38.496

⁹⁷ Ο πληθυσμὸς προσφύγων τοῦ Πολυκάστρου τὸν Ἀπρίλιο 1923 ἦταν 307 ἄτομα, προστέθηκαν καὶ τὰ 64 ἄτομα τοῦ οἰκισμοῦ Βάρδενον ποὺ εἶχε συγχωνευθεῖ στὸ Πολύκαστρο.

⁹⁸ Εὐστάθιος Πελαγίδης, «Ἡ ἀποκατάσταση τῶν προσφύγων στὴν Δυτικὴ Μακεδονία», ἐκδόσεις Ἄφοι Κυριακίδη, 1994.

Σχετικά με τις κλιματικές συνθήκες αλλά και τις συνθήκες υγιεινής στους τόπους εγκατάστασης των προσφύγων στη Μακεδονία και τη Θράκη, είναι πολύ πιθανόν ότι οι περισσότεροι θάνατοι των όποιων τὰ αίτια δεν έχουν διαγνωσθεί να οφείλονται στην έλνοσσία.⁹⁹

Διαδικασία εγκατάστασης των προσφύγων στην Έλλάδα

Με την έλευση των προσφύγων στην Έλλάδα, αναζητούνταν από τὸ κράτος τοποθεσίες πὸν θὰ γινόνταν ἡ εγκατάσταση των πληθυσμῶν αὐτῶν. Ἡ διαδικασία εγκατάστασής τους πὸν προβλέπονταν, περιγράφεται στὸ παρακάτω ἀπόσπασμα διδακτορικῆς διατριβῆς:¹⁰⁰

«Γιὰ τὴ σύσταση καὶ ἴδρυση ἑνὸς οἰκισμοῦ ὑπῆρξε συγκεκριμένη νομικὴ διαδικασία, ὁ Ἀναγκαστικὸς Νόμος 6/7/1923. Βάσει τοῦ νόμου αὐτοῦ ἐκλεγόνταν ἀπὸ τοὺς ἐπικεφαλῆς τῶν οἰκογενειῶν ἓνα συμβούλιο πὸν ἐκπροσωποῦσε τὴν ομάδα καὶ πὸν ἦταν ἐπιφορτισμένο με διάφορες ἀρμοδιότητες, ὅπως αὐτὴ τῆς ἀναζήτησης τοῦ κατάλληλου τόπου γιὰ εγκατάσταση. Γιὰ νὰ μπορέσει ἡ ομάδα νὰ εγκατασταθεῖ καὶ νὰ ἀποκτήσει νομικὴ ὑπόσταση ἔπρεπε νὰ γίνει ἡ πράξη συγκρότησης τοῦ συμβουλίου καὶ νὰ κατατεθεῖ στὰ κατὰ τόπους πρωτοδικεῖα. Τὶς πιὸ πολλές φορές δινόταν ἡ δυνατότητα στὰ ἄτομα αὐτὰ νὰ ἀναζητήσουν, περιοδεύοντας με ἔξοδα τῆς Ε.Α.Π., τὸ κατάλληλο μέρος, στὸ ὁποῖο θὰ ἐπέλεγαν νὰ κατοικήσουν. Στὴν περίπτωση πὸν ὑπῆρχε ἡ σύμφωνη γνώμη ὅλης τῆς ομάδας ὑποβαλλόνταν αἴτηση πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο Γεωργίας εἴτε ἀπευθείας εἴτε μέσω τῆς Ε.Α.Π., καὶ ὕστερα ἀπὸ συνεκτίμηση τῆς κατάστασης δινόταν ἡ ἄδεια νὰ προχωρήσουν στὴν εγκατάστασή τους.

Γιὰ τὴν ἐπιτυχή ἔκβαση ὅλων τῶν προηγουμένων καὶ τὴν ἐπανασύσταση τῆς παλιᾶς κοινότητος ἀπαραίτητη προϋπόθεση ἦταν ἡ ὕπαρξη ὁμοιογένειας στὴν ομάδα, πράγμα πὸν σὲ λίγες περιπτώσεις μόνο ἐπιτεύχθηκε.

Ἀπὸ τοὺς 1.221.849 πρόσφυγες πὸν εἶχαν ἔρθει στὴν Έλλάδα, σύμφωνα με τὴν ἀπογραφή τοῦ 1928, οἱ 643.025 ἦταν ἄστοι καὶ 578.824 ἦταν ἀγρότες. Ἀπὸ τοὺς 578.824 ἀγρότες, τὸ μεγαλύτερο μέρος, 446.000 εἶχε εγκατασταθεῖ στὴ Μακεδονία. Γιὰ τὴν εγκατάσταση τῶν ἀγροτῶν προσφύγων φρόντισε τὸ Ὑπουργεῖο Γεωργίας, σὲ περιορισμένη ὁμῶς κλίμακα, παράλληλα με τὴν Ἐπιτροπὴ Ἀποκαταστάσεως Προσφύγων (ἡ ὁποία ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 1923 ἕως τὸ 1930 εἶχε σχεδὸν ἐξολοκληρῶ τὴν κύρια εὐθύνη τῆς ἀποκατάστασης), ἐνῶ τὸ Ὑπουργεῖο Πρὸνοιας καὶ Ἀντιλήψεως μαζί με τὸ Ταμεῖο Περιθάλψεως Προσφύγων καὶ τὴν Ε.Α.Π. κατέβαλαν σοβαρὰς προσπάθειες γιὰ τὴ στέγαση καὶ τὴν ἀποκατάσταση τῶν ἀστῶν προσφύγων.»

⁹⁹ Εὐστάθιος Πελαγίδης, «Ἡ ἀποκατάσταση τῶν προσφύγων στὴν Δυτικὴ Μακεδονία», ἐκδόσεις Ἄφοι Κυριακίδη, 1994.

¹⁰⁰ Χριστίνα Ἀραμπατζή, «Προσφυγικοὶ οἰκισμοὶ στὴν Χαλκιδικὴ κατὰ τὸ πρῶτο μισὸ τοῦ 20^{οῦ} αἰῶνα», διδακτορικὴ διατριβή, σελ. 42, Α.Π.Θ. 2008.

Ἡ Παιονία μετὰ τὴν ἐγκατάσταση τῶν προσφυγικῶν πληθυσμῶν

Πέρασε ἀρκετὰ μεγάλο διάστημα μέχρι νὰ καταφέρουν οἱ τοπικὲς κοινότητες νὰ ἐνσωματώσουν τοὺς προσφυγικοὺς πληθυσμοὺς ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στὴν ἐπαρχία Παιονίας. Στὰ χωριὰ ποὺ εἶχαν ἀμιγῶς τουρκικὸ πληθυσμὸ κι ἐκκενώθηκαν μὲ τὴν ἀνταλλαγή τῶν πληθυσμῶν, ἐκεῖ ἐγκαταστάθηκαν πρόσφυγες. Στὰ χωριὰ αὐτὰ δὲν προέκυψαν ἰδιαίτερα προβλήματα ἐσωτερικῶν προστριβῶν, ἐπειδὴ αποτελοῦνταν ἀπὸ 100% ἀμιγῶς προσφυγικοὺς πληθυσμοὺς (Πλάγια, Φανός, Χαμηλό, Δρέβενο κ.λπ). Στὶς περιπτώσεις αὐτὲς δημιουργήθηκαν προστριβὲς μὲ μικτὰ γειτονικὰ χωριὰ, ἰδιαίτερα στὸν καθορισμὸ τῶν ὁρίων τῶν γαιῶν τους. Στὰ χωριὰ ὅμως μὲ μικτὸ πληθυσμὸ (ντόπιο καὶ προσφυγικὸ) δημιουργήθηκαν προστριβὲς λόγω τῆς διανομῆς γαιῶν καὶ οἰκιῶν ἀλλὰ καὶ λόγω ἡθῶν καὶ νοοτροπιῶν, μὲ ἀποτέλεσμα οἱ προστριβὲς αὐτὲς νὰ ἀποκτήσουν πολιτικὸ ἀντίκτυπο, ἐνισχύοντας τὸν κοινωνικὸ διχασμὸ.

Σὲ γενικὲς γραμμὲς τὰ συμφέροντα τῶν ντόπιων ἀντιπροσωπεύονταν ἀπὸ τὴ φιλοβασιλικὴ παράταξη καὶ τὰ συμφέροντα τῶν προσφύγων ἀπὸ τὴ φιλοβενιζελικὴ παράταξη. Ἐπεισόδια ποὺ καταγράφηκαν στὶς ἑφημερίδες ὅπως αὐτῶν τῆς Γουμένισσας καὶ τοῦ Ἁγίου Πέτρου εἶναι ἐνδεικτικὰ τῆς καταστάσεως ποὺ ἐπικρατοῦσε.¹⁰¹

Οἱ συνθήκες φτώχειας κι ἐξαθλίωσης τῆς ἐπαρχίας Παιονίας ἔνωσαν κατὰ περιπτώσεις τοὺς κατοίκους (ντόπιους καὶ πρόσφυγες) τῶν περιοχῶν, ποὺ ἐκφράζονταν μαζικὰ ὅπως στὶς περιπτώσεις τοῦ συλλαλητηρίου τῆς Γουμένισσας τὴν 17^η Μαρτίου 1929¹⁰² καὶ τῆς διαμαρτυρίας ὄλων τῶν παραμεθόριων χωριῶν στὸ χωριὸ Πλάγια τὴν 28^η Ὀκτωβρίου 1929.¹⁰³ Χρειάστηκε νὰ τελειώσει ὁ Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος καὶ τὸ δρᾶμα τοῦ διχασμοῦ γιὰ νὰ ἐξομαλυνθεῖ σταδιακὰ ἡ κατάσταση στὴν περιοχή.

¹⁰¹ Βλέπε στὴν ἐνότητα «Ἱστορικὰ στοιχεῖα τῆς εὐρύτερης περιοχῆς Παιονίας μέχρι τὸ 1939» στὴ σελ.160 τοῦ παρόντος βιβλίου.

¹⁰² Στὸ ἴδιο.

¹⁰³ Βλέπε στὴν ἐνότητα: «Τὰ Πλάγια ἀπὸ τὴν ἐγκατάσταση τῶν προσφύγων τὸ 1924 μέχρι τὸ 1939» στὴ σελ.60 τοῦ παρόντος βιβλίου.

Η ΖΩΗ ΣΤΑ ΠΛΑΓΙΑ

Τὸ Καρασινὰν πρὶν τὸ 1924

Τὸ χωριὸ πρὶν τὴν ἐγκατάσταση τῶν ἀνταλλάξιμων προσφύγων εἶχε τὸ τοπωνύμιο Καρασινὰν. Τὰ πρῶτα διαθέσιμα στοιχεῖα γιὰ τὴν ἐγκατάσταση πληθυσμῶν στὸ χωριὸ ἔχουν ὡς ἀφετηρία τὶς ἀρχές τοῦ 19^{ου} αἰῶνα.

Σύμφωνα μὲ πηγὴ τοῦ διαδικτύου,¹⁰⁴ εἰκάζεται πὼς κατὰ τὴν τουρκοκρατία στὴν περιοχὴ μεταφέρθηκαν καὶ ἔζησαν πληθυσμοὶ Κονιάρων (Κονιαλίδων) ἀπὸ τὸ Ἰκόνιο. Αὐτοὶ κατοικοῦσαν στὴν ἴδια θέση ποῦ βρίσκονται τὰ χωριά Πλάγια, Φανός, Χαμηλό. Ἴσως νὰ ἐγκαταστάθηκαν στὴν περιοχὴ καὶ λόγω τοῦ μεταλλευτικοῦ πλούτου τοῦ ὑπεδάφους ποῦ διαπιστώθηκε ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα στὶς περιοχὲς γύρω ἀπὸ τὸ ρέμα Κοτζὰ Ντερέ, ποῦ εἶχαν βρεθεῖ κατὰ καιροὺς σιδηροῦχα ὀρυκτά: αἱματῆτης, μαγνητίτης, λειμωνίτης κ.λπ. Ἡ ἐκδοχὴ αὐτὴ ἐνισχύεται ἀπὸ τὴ φήμη ποῦ ἐπικρατοῦσε ἀπὸ παλιὰ στὶς τοπικὲς κοινωνίες σχετικὰ μὲ τὸ ρέμα Κοτζὰ Ντερέ, ὅτι εἶναι χρυσοφόρο.

Στὴν ἱστοσελίδα τοῦ χωριοῦ Φανός¹⁰⁵ ἀναφέρεται ὅτι: Μετὰ τὴν ἴδρυση τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας τὸ 1814, ἡ ἐπανάσταση πιά ἔγινε πανελλήνια ὑπόθεση. Ἡ Τουρκία ἐπειδὴ φοβήθηκε μήπως ἐπεκταθεῖ ἡ ἐλληνικὴ ἐπανάσταση, ξεσήκωσε πολλοὺς Τούρκους Κονιάρους (προφανῶς καταγόμενους ἀπὸ τὸ Ἰκόνιο τῆς Μ. Ἀσίας) καὶ τοὺς μετέφερε στὴν Κεντρικὴ Μακεδονία. Πράγμα ποῦ ὄχι μόνον διαφαίνεται ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν ἀμιγῶν χωριῶν ποῦ ὑπῆρχαν στὸν Καζὰ Ἀβρὲτ Χισσὰρ (περιοχὴ Κιλίκις) ποῦ ὑπερτεροῦσαν τῶν χριστιανῶν, ἀλλὰ καὶ στὰ χωριά δυτικὰ τοῦ Ἀξιοῦ, Μαγιαδάγ (Φανό), Καρασινὰν (Πλάγια), Ἄλτσὰκ (Χαμηλό) καὶ Γκόρνιτσετ (Γιουγκοσλαβίας), ποῦ σχηματίστηκαν ἀπὸ ἀμιγῆ μουσουλμανικὸ πληθυσμό.

Κατὰ τὸν Ἄν. Κεραμόπουλο:¹⁰⁶ «...ἀπὸ τὴ συγκριτικὴν μελέτην πολλῶν στοιχείων καὶ ἀπὸ τὴ σύμπτωσιν ὀρισμένων γεγονότων πολλῶν ἀπόψεων φαίνεται καθαρὰ ὅτι καὶ εἰς τὴν περιφέρειαν Γευγελῆς μετεφέρθησαν πολλοὶ Τούρκοι Γιουρούκηδες ἢ Κονιάρηδες προφανῶς καταγόμενοι ἐξ Ἰκονίου τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἐγκατασταθέντες εἰς τὰ περίεξ τῆς Γευγελῆς, ἐσχημάτισαν τὰ ἀμιγῆ ὀθωμανικοῦ πληθυσμοῦ χωρία Φανόν (Μαγια Ντάγ), Πλάγια (Καράσιναν), Χαμηλό (Ἄλτσιάκ) καὶ Γκορνιτσετ (Σερβίας), καὶ τοῦτο λόγω τοῦ ἀποκλειστικοῦ γνωρίσματος τῆς ὁμοιομόρφου καὶ ἰδιαζούσης ὀθωμανικῆς γλώσσης καὶ προφορᾶς τῶν ὡς ἄνω τεσσάρων χωριῶν. Οἱ Τούρκοι κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821 ἦσαν τόσον ἐξηγριωμένοι κατὰ τῶν Ἑλλήνων, ὥστε πλὴν τῆς μεταφορᾶς Τούρκων ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας κατέστρεψαν εἰς τὴν κεντρικὴν Μακεδονίαν 42 πόλεις καὶ χωρία».

¹⁰⁴ Ἔργασια τῆς Μαρίας Παπαγεωργίου «Ἔστι ἐκ τῆς Πρασιάδος λίμνης σύντομος κάρτα ἐς τὴν Μακεδονίην» σελ. 15, 16. <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/makedonika/article/viewFile/6293/6028>

¹⁰⁵ Ἱστοσελίδα χωριοῦ Φανός. <http://www.fanoskilkis.gr>

¹⁰⁶ Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλος, «Οἱ Βόρειοι Ἕλληνες κατὰ τὸ 1821», Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, 1938.

Σύμφωνα με την ιστοσελίδα της Άξιουπόλεως:¹⁰⁷ «...στὰ Πλάγια κατοικοῦσαν Τούρκοι μέχρι τὸ 1922. Τὸ παλιὸ τοπωνύμιον τῶν Πλαγίων, Καρασιανῶν, ἴσως νὰ πῆρε αὐτὴ τὴν ὀνομασία πρὸς τιμὴ τοῦ μεγάλου Τούρκου ζωγράφου Καρασιανῶν ποὺ γεννήθηκε καὶ μεγάλωσε ἐκεῖ. Στὶς ὄρεινές πλαγιές τοῦ χωριοῦ ὑπῆρχαν πολλὰ ἀμπέλια τὰ ὅποια εἶχαν ἐγκαταλείψει οἱ Τούρκοι κάτοικοι κατὰ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν. Μὲ τὰ χρόνια, οἱ κάτοικοι τῶν Πλαγίων κατάλαβαν ὅτι ὁ τόπος τους ἦταν κατάλληλος γιὰ ἀμπελοκαλλιέργεια καὶ ἐπιδόθηκαν στὴ συστηματικὴ καλλιέργεια ἀμπελιῶν εὐγενικῶν ποικιλιῶν Syrah, merlot, cabernet. Μὲ τὴν καλλιέργεια αὐτὴ ἐμφανίστηκαν τὰ πρῶτα κρασιά ὑψηλῆς ποιότητος γιὰ νὰ ἐπαληθεύσουν τὸ παλιὸ τοπικὸ ἄσμα «...τσίπουρο ἀπὸ τὸ Μαγιαναῶν (Φανός) καὶ κρασιά ἀπὸ τὴν Πλαγιά». Παλιότερα ποὺ ἡ φαρμακευτικὴ δὲν ἦταν τόσο ἀναπτυγμένη, οἱ γιατροὶ πρότειναν σὲ ἀσθενεῖς μὲ ἀναπνευστικὰ προβλήματα, διαμονὴ στὸ χωριὸ λόγῳ τῆς ξηρότητος καὶ γενικότερα τῆς καταλληλότητος τοῦ κλίματος γιὰ τέτοιου εἶδους παθήσεις. Φημισμένη ἦταν ἐπίσης ἡ βρύση Χαμίτ Σογιοῦ»¹⁰⁸ ποὺ κατὰ τὴν παράδοση ἔπινε νερὸ ὁ Σουλτάνος Χαμίτ Β΄ ὅταν ἐπισκεπτόταν τὴ Θεσσαλονίκη».

Δημοσιεύματα γιὰ τὸ Καρασιανῶν πρὶν τὸ 1924 - Στὸν Τύπο τῆς ἐποχῆς ὑπάρχουν ἀναφορὲς γιὰ τοὺς μουσουλμάνους κατοίκους τοῦ Καρασιανῶν:

Σὲ δημοσίευμα στὴν ἐφημερίδα «Μακεδονία» τοῦ 1920,¹⁰⁹ ὁ ὑποψήφιος βουλευτῆς τοῦ Κόμματος τῶν Φιλελευθέρων Χ. Καραμανώλης δημοσίευσε: «...Αφικνόμενη χθὲς εἰς Μαγιαδαῶν καὶ Καρασιανῶν γενόμενος ἐνθουσιωδῶς δεκτὸς ὑπὸ κατοίκων, πρὸς οὐς ἀνέπτυξα τουρκιστὶ τὸ πρόγραμμα τῶν Φιλελευθέρων».

Ἔνας δημοσιευμένος κατάλογος στὴν ἐφημερίδα «Μακεδονία» τοῦ 1921¹¹⁰ ποὺ σχετίζεται μὲ τὰ ποσὰ δωρεῶν στὸν πανελλήνιο ἔρανο γιὰ τὴν ἀνέγερση ἀνδριάντα τοῦ Ἰωάννα Δραγοῦμη στὴν Ἀθήνα(!) ἀναγράφει τὸ ποσὸ τῶν 254,00 δραχμῶν τῶν κατοίκων τῆς κοινότητος Μαγιαδαῶν - Καρασιανῶν.

Στὴν ἀπογραφή τοῦ πληθυσμοῦ¹¹¹ τῆς 19⁷⁵ Δεκεμβρίου 1920, τὸ Καρασιανῶν ἀποτυπώνεται ὡς «Καρασιανῶν», ὑπάγεται στὸν Νομὸ Πέλλης, στὴν Ὑποδιοίκηση Γουμένιτσας καὶ περιλαμβάνεται στὴν Κοινότητα Μαγιαδαῶν. Στὴν ἀπογραφή ἐκείνη, ποὺ προηγήθηκε τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν πληθυσμῶν καὶ ἀφορὰ τὸν τουρκικὸ πληθυσμὸ τοῦ Καρασιανῶν, ἀπογράφηκαν 894 μόνιμοι κάτοικοι (441 ἄρρενες καὶ 453 θῆλεις).

Σὲ δημοσίευμα τῆς ἐφημερίδας «Μακεδονία» τοῦ 1922¹¹² μὲ τίτλο «Διὰ τοὺς ἀρμοδίους τοῦ ἐπικιοσμοῦ» ἀναφέρονται τὰ ἐξῆς γιὰ τὴν προετοιμασία τῶν προσφυγικῶν οἰκισμῶν τῆς περιοχῆς:

¹⁰⁷ Ἴστοσελίδα Ἄξιουπόλεως <http://www.axioupoli.gr>

¹⁰⁸ Ἀπὸ μαρτυρίες τῶν παλιῶν κατοίκων, ἡ πιθανὴ θέση τῆς βρύσης εἶναι κοντὰ στὴν τοποθεσία Ἄλμπαν Τσεσμέ, στὴ διαδρομὴ ἀπὸ τὰ Πλάγια πρὸς τὸ Ἄγισμα τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς.

¹⁰⁹ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 15⁷⁶ Ὀκτωβρίου 1920.

¹¹⁰ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 15⁷⁶ Ὀκτωβρίου 1921.

¹¹¹ «Πληθυσμὸς τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν ἀπογραφήν τῆς 19⁷⁵ Δεκεμβρίου 1920», Ἀθήνα 1921.

¹¹² Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 6⁷⁶ Ὀκτωβρίου 1922.

«Πληροφορούμεθα ἐγκύρως ὅτι ἐν τῇ περιφερείᾳ Γουμενίτσης καὶ ἐν τοῖς τουρκικοῖς χωριοῖς Μαγιαδάγ καὶ Καρασιναν ὑπάρχουν οἰκήματα τοῦ Δημοσίου ἔτοιμα δι' ἐγκατάστασιν 100 περίπου οικογενειῶν προσφύγων. Ὁ ἀρμόδιος ὑποδιοικητῆς κ. Ἰωάννης Τρωγάνης ἐτηλεγράφησε σχετικῶς εἰς τὴν Γενικὴν Διοίκησιν ζητῶν τὴν ἀποστολὴν προσφύγων ἀσχολουμένων εἰς τὴν καπνοφυτεῖαν, ἀμπελοφυτεῖαν καὶ συροτροφίαν.»

Μιά τουρκική μαρτυρία γιὰ τὸ Καρασινὰν - Σύμφωνα μὲ μαρτυρία,¹¹³ τὸ Καρασινὰν, πρὸ τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν πληθυσμῶν τὸ 1923, εἶχε ἓνα τζαμί (στὴ θέση τοῦ σημερινοῦ Ἱ. Ν. Ἀγίας Παρασκευῆς) καὶ ἓναν τεκέ μὲ τὴν ὀνομασία «Deli Dede»,¹¹⁴ ποὺ βρισκόταν στὴν ἐπάνω γειτονιά τοῦ χωριοῦ, γιὰ τὴν ὁποία οἱ Τούρκοι εἶχαν τὸ τοπωνύμιο «Yukari Mahallede». Ἡ κάτω γειτονιά τοῦ χωριοῦ εἶχε τὸ τοπωνύμιο «Asagi Mahalle». Ἡ ὑπαρξὴ τοῦ τεκέ φανερώνει πὼς ἓνα μέρος τῶν μουσουλμάνων κατοίκων τοῦ χωριοῦ ἦταν Μπεκτασήδες.¹¹⁵ Μεταξὺ τῶν χωριῶν Καρασινὰν (Πλάγια), Μαγιαδάγ (Φανός) καὶ Ἄλτσὰκ (Χαμηλὸ) ὑπῆρχαν ἑπτὰ συνοικισμοὶ μὲ τὰ τοπωνύμια: Barakli, Saracli, Destamarli, Egribucak, Hacibarli, Orucly καὶ Asagi mahalle. Τὸ 1916, κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Α' Παγκοσμίου Πολέμου, ὁ γαλλικὸς στρατὸς πυρπόλησε σπίτια Τούρκων κατοίκων τοῦ Καρασινὰν.¹¹⁶

Οἱ 882 Τούρκοι κάτοικοι τοῦ Καρασινὰν κατὰ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν τὸ 1923, ἀναχώρησαν γιὰ τὴν Τουρκία ὅπου ἐγκαταστάθηκαν στὶς περιοχὲς Sarkoy (Tekirdag), Manisa, Bursa, Samsun καὶ Edirne (Aslihankoy).

¹¹³ Μαρτυρία τοῦ κ. Yasar Bozyuruk (Μάρτιος 2020) ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, ποὺ τυγχάνει συγγενῆς ἀνταλλάξιμων Τούρκων κατοίκων τοῦ Καρασινὰν.

¹¹⁴ Μέρος τῶν ἐγκαταστάσεων τοῦ τεκέ (μιὰ κυκλικὴ κατασκευὴ) εἶχε διασωθεῖ μέχρι τὴ δεκαετία τοῦ 1980, στὴν πάνω γειτονιά τοῦ χωριοῦ, ὅταν καὶ κατεδαφίστηκε λόγω δημοτικῶν ἔργων διάνοιξης τοῦ παρακείμενου δρόμου.

¹¹⁵ Σχετικὴ ἀναφορὰ στὴν ἰστοσελίδα Βικιπαίδεια: Ἡ σέκτα τῶν Μπεκτασήδων (Bektaşî) δερβίσηδων ἀνήκει στὸ Σούφι Ἰσλάμ καὶ ἀποτελεῖ σημαντικὸ κεφάλαιο τῆς ἱστορίας τοῦ Μωαμεθανισμοῦ στὴ Μέση Ἀνατολή, Μικρὰ Ἀσία καὶ Βαλκάνια, πρὶν, κατὰ τὴ διάρκεια, καὶ μετὰ τὴν ὀθωμανικὴ περίοδο, στὴν Περσικὴ Αὐτοκρατορία κ.ἄ. Οἱ Μπεκτασήδες παντρεύουν στοιχεῖα τῆς ὀρθόδοξης χριστιανικῆς πίστεως μὲ τὸν σιιτισμὸ ἀλλὰ καὶ τὸ ὀρθόδοξο ἰσλάμ (σουνιτισμός). Μαζὶ μὲ τοὺς Μεβλεβί καὶ τοὺς Νακσμπαντί θεωροῦνται ὡς οἱ πλέον γνωστὲς κατευθύνσεις τοῦ σουφισμοῦ τὴν περίοδο τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, κατὰ τὴν ἐπικράτησιν τῆς τελευταίας στὰ Βαλκάνια καὶ τὴν Ἀνατολία. Ἐνῶ οἱ Μεβλεβί καὶ Νακσμπαντί εἶχαν περισσότερη ἐπιρροὴ σὲ ἀστικές τάξεις τεχνιτῶν, ἐμπόρων καὶ εὐγενῶν, οἱ Μπεκτασί εἶχαν περισσότερη ἀπήχηση στὰ φτωχὰ κοινωνικὰ στρώματα χωριῶν καὶ κοινοτήτων τῆς Αὐτοκρατορίας τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦνταν ἀπὸ ἀργότες καὶ κτηνοτρόφους.

¹¹⁶ Πιθανὸν ἐφαρμόστηκαν ἀντίποινα κατὰ ἐχθρικών ἐνεργειῶν τῶν χωρικών κατὰ τῶν Γάλλων. Ἴσως νὰ μὴ ἐπρόκειτο γιὰ μιὰ ἐκτεταμένη καταστροφὴ τοῦ χωριοῦ, οὔτε γιὰ μιὰ διαρκῶς κλιμακούμενη ἀντιπάραθεση μεταξὺ Γάλλων στρατιωτῶν καὶ Τούρκων κατοίκων. Στὸ συμπέρασμα αὐτὸ ὀδηγοῦν καὶ οἱ φωτογραφίες τοῦ Γαλλικοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ ποὺ ἐμφανίζουν στρατιώτες τοῦ ὑγειονομικοῦ τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ νὰ περιθάλπουν Τούρκους κατοίκους τοῦ Καρασινὰν τὸ ἔτος 1917.

http://www2.culture.gouv.fr/public/mistral/memsap_fr?ACTION=CHERCHER&FIELD_6=SERIE&VALUE_6=%27Op%E9grations%20militaires%20dans%20la%20r%E9gion%20du%20Gandac
 1^η φωτογραφία: http://www2.culture.gouv.fr/Wave/image/memoire/1512/sap40_or102492_p.jpg
 2^η φωτογραφία: http://www2.culture.gouv.fr/Wave/image/memoire/1512/sap40_or102491_p.jpg

Τὸ Καρασινὰν στὶς μάχες Ραβινέ και Σεμέν ντέ φέρ (1^η Μαΐου 1917)¹¹⁷ - Στὰ τέλη Ἀπριλίου 1917, τὸ χωριὸ πλαισιώθηκε ἀπὸ δυνάμεις τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ ποὺ λάμβαναν θέσεις λίγο πρὶν τὶς μάχες γιὰ τὴν κατάληψη τῶν ὑψωμάτων Ραβινέ και Σεμέν ντέ φέρ, ποὺ τὰ κατεῖχαν βουλγαρικές δυνάμεις. Ἀνατολικά τοῦ Καρασινὰν (Πλάγια) με μέτωπο τὸ χωριὸ Σλόπ (Δογάνης) και τὸ ὕψωμα Σεμέν ντέ φέρ εἶχαν τοποθετηθεῖ δυνάμεις ὑπὸ τὸν Λοχαγὸ Γεώργιο Κονδύλη. Δυτικά τοῦ Καρασινὰν, μεταξύ τῶν χωριῶν Καρασινὰν (Πλάγια) και Μαγιαδαῶ (Φανός), με μέτωπο τὸ ὕψωμα Ραβινέ εἶχαν τοποθετηθεῖ δυνάμεις ὑπὸ τὸν Ἀντισυνταγματάρχη Νικόλαο Ζαφειρίου. Βόρεια τοῦ Καρασινὰν, στὴν περιοχή τοῦ οἰκισμοῦ Μπαρακλή Μαχαλά και τὸ ὕψωμα Ραβινέ εἶχαν τοποθετηθεῖ δυνάμεις ὑπὸ τὸν Ταγματάρχη Βασίλειο Παπακώστα. Βορειοδυτικά τοῦ Καρασινὰν, με μέτωπο τὸν οἰκισμὸ Χατζῆ Μπαρῆ Μαχαλά και τὸ ὕψωμα Ραβινέ εἶχαν τοποθετηθεῖ δυνάμεις ὑπὸ τὸν Λοχαγὸ Γρηγόριο Γουλιανό. Ἡ μάχη τελείωσε νικηφόρα γιὰ τὶς δυνάμεις τῶν Ἑλληνο-γάλλων, με κατάληψη τῶν ὑψωμάτων.

Ἐγκατάσταση τῶν Ἑλλήνων προσφύγων στὸ Καρασινὰν

Ἡ γενιά τῶν ξεριζωμένων - Στὴν ἐπίσημη ἀπογραφή προσφύγων¹¹⁸ ποὺ ἔγινε τὸν Ἀπρίλιο 1923, στὸ Καρασινὰν (Πλάγια) εἶχαν καταγραφεῖ 374 Ἑλληνες πρόσφυγες (191 ἄνδρες και 183 γυναῖκες) (πιθανότατα ἦταν οἱ πρόσφυγες με καταγωγή τὴν Ἀρτάκη, τὴν Μισόπολη και ἄλλες περιοχές, πρὶν ἀκόμα ἔρθουν στὸ χωριὸ οἱ πρόσφυγες ἀπὸ τὸ Μπογαζικό και τὸ Ἄρναουτκιοί τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης). Ὅταν ὀλοκληρώθηκε και ἡ ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν τὸ 1924, οἱ κάτοικοι στὸ Καρασινὰν (Πλάγια), μαζί με τοὺς Μπογαζιώτες και τοὺς Ἄρναουτκιώτες, ἀριθμοῦσαν 779 κάτοικοι (190 προσφυγικές οικογένειες), σύμφωνα με τὴν Ἐπιτροπὴ Ἀποκαταστάσεως Προσφύγων. Ἀπὸ τὴν ἐπεξεργασία τῶν στοιχείων ποὺ βρέθηκαν καταχωρημένα στὸ «Ὄνομαστικὸν εὔρετήριον ἀγροτῶν προσφύγων»¹¹⁹ ποὺ ἐκδόθηκε τὸ 1928 ἀπὸ τὴν Ἐπιτροπὴ Ἀποκαταστάσεως Προσφύγων και ἀφορᾷ τὶς ἀγροτικές ἀποζημιώσεις τῶν προσφύγων ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στὴν Ἑλλάδα, προκύπτουν τὰ παρακάτω σχετικά με τοὺς τόπους καταγωγῆς τῶν προσφύγων ποὺ πρωτοῖδρυσαν τὰ Πλάγια:

Εἶναι καταχωρημένες 170 ἀγροτικές οικογένειες προσφύγων, σύμφωνα με τὰ στοιχεῖα τῶν ἀρχηγῶν τῶν οικογενειῶν.¹²⁰

¹¹⁷ Γεώργιος Θ. Βαρδάκας, «Πρῶτος Παγκόσμιος Πόλεμος - Μάχες: Σεμέν ντέ φέρ, Ραβινέ, Σκρά ντι Λεγκέν, Δοϊράνης, Διασπάσεως Μακεδονικοῦ Μετώπου», Σεπτέμβριος 2018.

¹¹⁸ Ὑπουργεῖον Ὑγιεινῆς, Προνοίας και Ἀντιλήψεως - Τμῆμα Στατιστικῆς «Ἀπογραφή προσφύγων ἐνεργηθεῖσα κατ' Ἀπρίλιον 1923». Ἐν Ἀθήναις 1923.

¹¹⁹ «Ὄνομαστικὸν εὔρετήριον ἀγροτῶν προσφύγων» Ἐπιτροπὴ Ἀποκαταστάσεως Προσφύγων, Ἀθήνα, 1928. Περιλαμβάνει ὀνομαστικούς καταλόγους προσφύγων με ἀναγραφὴ τοῦ τόπου καταγωγῆς τους και τοῦ τόπου ἐγκατάστασής τους στὴν Ἑλλάδα. Οἱ ἀριθμοὶ καταγραφῆς ἀφοροῦν ἀρχηγούς οικογενειῶν ὅταν δὲν συνοδεύονται ἀπὸ γράμμα (μέλη οικογενειῶν ὅταν συνοδεύονται ἀπὸ τὸ γράμμα Μ και κληρονόμους ὅταν συνοδεύονται ἀπὸ τὰ γράμματα ΚΛ).

¹²⁰ Στὴν ἔρευνα καταμετρῶνται μόνο οἱ ἀρχηγοὶ τῶν οικογενειῶν τῶν προσφύγων και ὄχι τὰ μέλη τῶν οικογενειῶν ἢ οἱ κληρονόμοι τους. Κατὰ τὴν ἐπεξεργασία τῶν στοιχείων βρέθηκε νὰ ἔχουν γίνει

Ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν καταγεγραμμένων ἀγροτικῶν οἰκογενειῶν ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στὸ Καρασινᾶν, περίπου τὸ 42% τῶν οἰκογενειῶν κατάγονταν ἀπὸ τὸ Μπογάζικιοί τῆς ἐπαρχίας Δέρκων τῆς Κωνσταντινούπολης. Περίπου τὸ 15% τῶν οἰκογενειῶν κατάγονταν ἀπὸ τὴν Ἀρτάκη τῆς ἐπαρχίας Κυζίκου τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Περίπου τὸ 12% τῶν οἰκογενειῶν κατάγονταν ἀπὸ τὸ Ἀρναούτκιοί τῆς ἐπαρχίας Δέρκων τῆς Κωνσταντινούπολης. Περίπου τὸ 6,5% τῶν οἰκογενειῶν κατάγονταν ἀπὸ τὴ Μισόπολη ἢ Μεσαίπολη τῆς ἐπαρχίας Προύσας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Τὸ ὑπόλοιπο 24,5% τῶν οἰκογενειῶν κατάγονταν ἀπὸ τὶς περιοχὲς ποὺ παρατίθενται κατὰ αὐξητικὴ σειρὰ πληθυσμοῦ οἰκογενειῶν ἀνὰ περιοχὴ (1-3 οἰκογένειες): Πέρματα Ἰκονίου, Τσαντῶ¹²¹ Ραιδεστοῦ, Ἅγιος Γεώργιος¹²² Δέρκων, Ἐλβασάνιο Μετρῶν, Ἐξάστερο¹²³ Σηλυβρίας, Καλφᾶς¹²⁴ Δέρκων, Καρβάλη Ἰκονίου, Κάτω Νεοχώριο Χαλκηδόνος, Πύργος¹²⁵ Δέρκων, Ἁγιασματάκι¹²⁶ Δέρκων, Ἀγχιάλος¹²⁷ Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, Βασιλικὸς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, Βυτσίστη Θεσσαλίας, Δάνξαρ¹²⁸ Νικομηδεῖας, Ἐπιβάτες¹²⁹ Σηλυβρίας, Καγιάμπαση Ἰκονίου, Κοντοῦ Τραπεζούντας, Κωνσταντινούπολη, Μακρο-

---

στοὺς πίνακες τοῦ εὐρετηρίου: διπλοεγγραφές στοὺς ἀριθμούς δήλωσης τῶν προσφύγων, παραλείψει ἐγγραφῶν, διπλοεγγραφές λόγω διπλῶν ἐπωνύμων καὶ καταγραφή προσφύγων σὲ ἄλλα χωριὰ μὲ κωδικούς ὅμως τοῦ Καρασινᾶν. Ἀπὸ τοὺς ἀριθμούς δήλωσης τῶν προσφύγων προκύπτει καὶ ὁ τόπος ἐγκατάστασής τους π.χ. στὸ χωριὸ Καρασινᾶν ἀντιστοιχοῦν οἱ ἀριθμοὶ δηλώσεων ἀπὸ 161661 ἕως 161920. Ἀπὸ τὶς 190 οἰκογένειες ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στὸ χωριὸ ὑπολείπονται ἀκόμη 20 οἰκογένειες οἱ ὁποῖες πιθανὸν κατὰ τὴ διάρκειά τῆς καταγραφῆς νὰ μὴν εἶχαν ἀκόμη μετεγκατασταθεῖ ἀπὸ τὸν Φιλῶτα Φλωρίνης στὰ Πλάγια (Καρασινᾶν), νὰ εἶχαν ἐγκατασταθεῖ πρῶτα στὴν Πέλλα ἢ στὸ Διονύσιο Χαλκιδικῆς ἢ νὰ μὴ δικαιούνταν ἀγροτικῶν ἀποζημιώσεων.

¹²¹ α) Περιοδικὸ «Θρακικά», σύγγραμμα ἐκδιδόμενον ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀθήναις «Θρακικοῦ Κέντρου», Ἀθῆνα 1961, τόμος 34. «Ἱστορία κωμοπόλεως Τσεντῶς (Τσαντῶ)» τοῦ Φωτίου Γ. Ἀποστολίδου.

β) «Ἡμερολόγιον τῶν Ἐθνικῶν καὶ Φιλανθρωπικῶν Καταστημάτων - Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1905», ἐνότητα «Ἡ Μητρόπολις Ἡράκλειας καὶ Ραιδεστοῦ», Τσαντῶ.

¹²² «Ἡμερολόγιον τῶν Ἐθνικῶν καὶ Φιλανθρωπικῶν Καταστημάτων - Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1906», ἐνότητα «Ἡ Μητρόπολις Δέρκων», Ἅγιος Γεώργιος.

¹²³ Ἀχιλλέας Θ. Σαμοθράκης, «Δεξιὸν γεωγραφικὸν καὶ ἱστορικὸν τῆς Θράκης», Ἐταιρεία Θρακικῶν Μελετῶν, Ἀθῆνα 1963, Ἐξάστερο.

¹²⁴ «Ἡμερολόγιον τῶν Ἐθνικῶν καὶ Φιλανθρωπικῶν Καταστημάτων - Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1906», ἐνότητα «Ἡ Μητρόπολις Δέρκων», Καλφᾶς.

¹²⁵ Περιοδικὸ «Θρακικά», σύγγραμμα ἐκδιδόμενον ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀθήναις «Θρακικοῦ Κέντρου», Ἀθῆνα 1940. Τόμος 13, «Ἡ ἐπαρχία Δέρκων» τοῦ Ἀθ. Γαϊτάνου-Γιαννιοῦ, Κεμὲρ Μπουργαζί.

¹²⁶ «Ἡμερολόγιον τῶν Ἐθνικῶν καὶ Φιλανθρωπικῶν Καταστημάτων - Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1906», ἐνότητα «Ἡ Μητρόπολις Δέρκων», Ἁγιασματάκιον.

¹²⁷ Περιοδικὸ «Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ θησαυροῦ», τριμηναῖον περιοδικὸν σύγγραμμα ἐκδιδόμενον ὑπὸ ἐπιτροπῆς Θρακῶν. Τόμος 17, ἐν Ἀθήναις 1952. «Ἡ Ἀγχιάλος» τοῦ Μαργ. Κωνσταντινίδου.

¹²⁸ «Ἡμερολόγιον τῶν Ἐθνικῶν καὶ Φιλανθρωπικῶν Καταστημάτων - Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1906», ἐνότητα «Ἡ Μητρόπολις Νικομηδεῖας», Δάνξαρ.

¹²⁹ Ἀχιλλέας Θ. Σαμοθράκης, «Δεξιὸν γεωγραφικὸν καὶ ἱστορικὸν τῆς Θράκης», Ἐταιρεία Θρακικῶν Μελετῶν, Ἀθῆνα 1963, Ἐπιβάται.

χώρι¹³⁰ Δέρκων, Ματζαρά Χαλδείας, Μέγα Ζαλούφιον Διδυμοτείχου, Μέγα Ρέμα Κωνσταντινουπόλεως, Ναϊπκιοί¹³¹ Ραιδεστοῦ, Νύμφες¹³² Δέρκων, Οὐσάκ Φιλαδέλφειας, Πάνορμος¹³³ Κυζίκου, Σαράντα Ἐκκλησιές¹³⁴ Σαράντα Ἐκκλησιῶν, Τυρολόη¹³⁵ Τυρολόης, Χατζήκιοί Πόντου, Χουδί¹³⁶ Νίκαιας.

Μετακινήσεις κατοίκων στὰ Πλάγια - Μέχρι τὸ 1930 ποὺ σταθεροποιήθηκε ὁ πληθυσμὸς τοῦ χωριοῦ, ὑπῆρχαν μετακινήσεις τῶν οἰκογενειῶν του. Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν προσφύγων ποὺ προέρχονταν ἀπὸ τὸ χωριὸ Μπογάζκιοί τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης, ἐγκαταστάθηκε τὸ 1924 στὴν περιοχή τῶν Καϊλιριῶν (Πτολεμαΐδας), στὸ χωριὸ Φιλώτας (Τσαλτζιλάρ).¹³⁷ Ἀπὸ ἐκεῖνους τοὺς κατοίκους κάποιοι αἰτήθηκαν στὴν Ε.Α.Π. τὴν μετεγκατάστασή τους, λόγω τῶν κακῶν κλιματικῶν συνθηκῶν καὶ ὑγιεινῆς στὸν Φιλώτα (ἐλονοσία κ.λπ.) καὶ μετοίκησαν στὸ Καρασινάν.

Ἀργότερα, μετὰ τὸ 1927, ἓνα μέρος τῶν κατοίκων τῶν Πλαγιῶν (Καρασινάν) ζήτησε ἄδεια ἀπὸ τὴν Ε.Α.Π. καὶ μετοίκησε στὸ χωριὸ Ἅγιος Πέτρος (Πέτροβο) τῆς Παιονίας. Ὑπῆρξαν καὶ οἰκογένειες Πλαγιωτῶν, κατὰ τὰ πρῶτα χρόνια ἐγκατάστασης, ποὺ μετοίκησαν κοντὰ σὲ συγγενεῖς τους στὴ Νέα Ἀράκη τῆς Εὐβοίας.

Μαζικὴ μετακίνηση τῶν Πλαγιωτῶν, γιὰ μεγάλα χρονικὰ διαστήματα, πρὸς διάφορες περιοχές (Ἀξιούπολη, Πέλλα κ.λπ.) πραγματοποιήθηκε τὸν Ἰανουάριο τοῦ ἔτους 1944 ὅταν ὁ βουλγαρικὸς στρατὸς κατοχῆς ἔκαψε μεγάλο μέρος τῶν σπιτιῶν τοῦ χωριοῦ, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ διάστημα τῶν ἐτῶν 1946 - 1949 (πρὸς Ἀξιούπολη, Διονυσίου Χαλκιδικῆς κ.λπ.) λόγω τῶν συνεπειῶν τῶν ἐχθροπραξιῶν τοῦ μεγάλου διχασμοῦ.

¹³⁰ Περιοδικὸ «Θρακικά», σύγγραμμα ἐκδιδόμενον ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀθήναις «Θρακικοῦ Κέντρου» Ἀθήνα 1940. Τόμος 13, «Ἡ ἐπαρχία Δέρκων» τοῦ Ἀθ. Γαϊτάνου - Γιαννιοῦ. Μακρικήοι.

¹³¹ «Ἡμερολόγιον τῶν Ἐθνικῶν καὶ Φιλανθρωπικῶν Καταστημάτων - Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1905», ἐνότητα «Ἡ Μητρόπολις Ἡράκλειας καὶ Ραιδεστοῦ», Ναϊπκιοί.

¹³² Ἀχιλλέας Θ. Σαμοθράκης, «Λεξικὸν γεωγραφικὸν καὶ ἱστορικὸν τῆς Θράκης», Ἐταιρεία Θρακικῶν Μελετῶν, Ἀθήνα 1963. Νύμφαι.

¹³³ «Ἡμερολόγιον τῶν Ἐθνικῶν καὶ Φιλανθρωπικῶν Καταστημάτων - Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1905», ἐνότητα «Ἡ Μητρόπολις Κυζίκου», Πάνορμος.

¹³⁴ Περιοδικὸ «Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ θησαυροῦ», τριμηναῖον περιοδικὸν σύγγραμμα ἐκδιδόμενον ὑπὸ ἐπιτροπῆς Θρακῶν, τόμος 33, Ἀθήνα 1967. Χριστόδουλου Μελισσηνοῦ. Σαράντα Ἐκκλησίαι Ἀνατολικῆς Θράκης.

¹³⁵ α) Ἀχιλλέας Θ. Σαμοθράκης, «Λεξικὸν γεωγραφικὸν καὶ ἱστορικὸν τῆς Θράκης», Ἐταιρεία Θρακικῶν Μελετῶν, Ἀθήνα 1963. Τυρολόη.

β) «Ἡμερολόγιον τῶν Ἐθνικῶν καὶ Φιλανθρωπικῶν Καταστημάτων - Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1905», ἐνότητα «Ἡ Μητρόπολις Ἡράκλειας καὶ Ραιδεστοῦ», Τυρολόη.

¹³⁶ «Ἡμερολόγιον τῶν Ἐθνικῶν καὶ Φιλανθρωπικῶν Καταστημάτων - Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1906», ἐνότητα «Ἡ Μητρόπολις Νίκαιας», Χουδί.

¹³⁷ Ἰστοσελίδα τοῦ Δήμου Φιλώτα: «...ἡ ἱστορία τῆς προσφυγικῆς κοινότητος τοῦ Φιλώτα Νομοῦ Φλώρινας διαγράφεται ἀνάγλυφα ἀπὸ τίς ποφορικῆς μαρτυρίες τῶν ἰδίων τῶν κατοίκων. Οἱ πρόσφυγες ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στὸ χωριὸ Τσαλτζιλάρ (Φιλώτας) ἤρθαν ξεριζωμένοι ἀπὸ τὰ χωριά: α) Αὐδήμι (Ανατολικῆς Θράκης), β) Σούρμενα, Ὀφισ (Πόντος), γ) Μπογάζκιοι (Ανατολικῆς Θράκης), δ) Φλογητὰ Ἰκονίου Μικρᾶς Ἀσίας (Κόνιαληδες) καὶ ε) Γιολτζικ (Ανατολικῆς Θράκης)».

Τὰ Πλάγια ἀπὸ τὴν ἐγκατάσταση τῶν προσφύγων τὸ 1924 μέχρι τὸ 1939

Ὅπως παρουσιάστηκε παραπάνω, ἡ ἐγκατάσταση τῶν 190 ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν προσφύγων στὸ Καρασινὰν ὀλοκληρώθηκε τὸ 1924. Ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν καταγεγραμμένων οἰκογενειῶν ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στὸ Καρασινὰν οἱ περισσότερες κατάγονταν ἀπὸ τὸ Μπογάζικοι τῆς περιοχῆς Δέρκων τῆς Κωνσταντινούπολης, ἀπὸ τὴν Ἀρτάκη τῆς περιοχῆς Κυζίκου τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἀπὸ τὸ Ἄρναούτκιοι τῆς περιοχῆς Δέρκων τῆς Κωνσταντινούπολης καὶ ἀπὸ τὴ Μεσαίπολη τῆς περιοχῆς Προύσας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Τὸ χωριὸ μετονομάστηκε ἀπὸ Καρασινὰν σὲ Πλάγια στὶς 8 Αὐγούστου 1928.¹³⁸

Οἱ πρῶτοι κάτοικοι τοῦ χωριοῦ, μὲ πενιχρὰ μέσα, ἀσχολήθηκαν μὲ τὴ γεωργία, μὲ τὴ σηροτροφία (μεταξοσκώληκες), τὴν παρασκευὴ κάρβουνου, τὸ ἐμπόριο καυσόξυλων καὶ τὴν κτηνοτροφία. Στὶς ἀλγισμόνητες πατρίδες τους, παράλληλα μὲ τὴ γεωργία ἀσχολοῦνταν μὲ τὴν κτηνοτροφία καὶ μὲ τὸ ἐμπόριο κάρβουνου τὸ ὁποῖο διοχετεύειαν στὴν ἀγορὰ τῆς Κωνσταντινούπολης.

Ἡ ποικιλία τῶν σταφυλιῶν «τσάμπουρνο», ἀρχικὰ ἐφαρμόστηκε στὴν περιοχή τὴν ἐποχὴ τοῦ Γαλλικοῦ Μετώπου, ἀπὸ Γάλλους στρατιωτικοῦς, ὡς ἓνα ἀπὸ τὰ ὑβρίδια ποὺ δοκίμαζαν οἱ Γάλλοι ἀμπελοουργοὶ σὲ ὑποβαθμισμένα χῶματα.¹³⁹

Τὰ χρόνια ἀπὸ τὴν ἐγκατάσταση τῶν χωριανῶν στὰ Πλάγια μέχρι καὶ τὸ τέλος τῆς δικτατορίας τοῦ Ἰωάννη Μεταξᾶ, ἀποτελέσαν μιὰ ἐποχὴ φτώχειας ἀλλὰ παράλληλα καὶ ἀνασυγκρότησης τῆς τοπικῆς κοινωνίας ποὺ προσπαθοῦσε νὰ προσαρμοστεῖ στὰ νέα δεδομένα καὶ νὰ πορευτεῖ ἀνάλογα μὲ τὶς περιστάσεις ποὺ δημιουργοῦνταν στὴν ἑλληνικὴ ἐπικράτεια.

Τὰ Πλάγια (Καρασινὰν) μέσα ἀπὸ δημοσιεύματα - Μέσα ἀπὸ τὸν Τύπο τῆς ἐποχῆς καταγράφονται πτυχές τῆς ζωῆς τοῦ χωριοῦ τὴ δύσκολη περίοδο τῆς προσαρμογῆς. Τέτοια ἄρθρα τῆς ἐφημερίδας «Μακεδονία» παρουσιάζονται παρακάτω αὐτούσια:

Σὲ ἄρθρο τῆς ἐφημερίδας «Μακεδονία»¹⁴⁰ τοῦ 1926 μὲ τίτλο «Καθορισμὸς τῶν ἐκλογικῶν τμημάτων ὄλου τοῦ Νομοῦ Θεσσαλονίκης», καθορίζεται ὁ τόπος ψηφοφορίας τῶν κατοίκων τοῦ Καρασινὰν στὶς ἐπερχόμενες βουλευτικὲς ἐκλογές:

«Ἐν τῷ ἐκλογικῷ τμήματι Μαγιαδάγ ψηφοφορήσωσιν οἱ ἐκλογεῖς τῶν κοινοτήτων Μαγιαδάγ καὶ Καρασινὰν καὶ τῶν εἰς ταύτας ὑπαγομένων συνοικισμῶν Λουμνίτσης, Κούπας καὶ Δρέβενον. Τόπον ψηφοφορίας τοῦ τμήματος τούτου ὀρίζομεν τὸ τέμενος Μαγιαδάγ».

Μετὰ τὴν ἐγκατάσταση τῶν Ἑλλήνων προσφύγων στὸ Καρασινὰν, χρειάστηκε νὰ περάσουν ἄρκετὰ χρόνια ὥστε νὰ γίνῃ ἡ ἀπαραίτητη προσαρμογὴ τους καὶ νὰ ἀποφεύγονται οἱ προστριβές μὲ τὰ γειτονικὰ χωριά, προστριβές ποὺ ξεσποῦσαν κατὰ κύριο λόγο ἀπὸ τὴ διανομὴ καὶ ἐκμετάλλευση τῶν χωραφιδῶν.

¹³⁸ Φ.Ε.Κ. 156Α - 8 Αὐγούστου 1928.

¹³⁹ Φωτεινὴ Καραλίδου, «Κοινωνικὲς σχέσεις, Ταυτότητες καὶ Τοπικὴ Αὐτοδιοίκηση στὸν Δῆμο Ἀξιόπολης καὶ στὸν Δῆμο Χέρσου τοῦ Νομοῦ Κιλίκης», διδακτορικὴ διατριβή, Θεσσαλονίκη, 2007.

¹⁴⁰ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 18^{ης} Ὀκτωβρίου 1926.

Στην έφημερίδα «Μακεδονία» τοῦ 1927 ἐμφανίστηκε δημοσίευμα γιὰ τὴν κατάσταση ποῦ ἐπικρατοῦσε στὸν κάμπο: «Χωρισμὸς συνόρων - Οἱ πρόσφυγες Εἰδομένης (Σεχόβου) δι' ἀναφορὰς τῶν πρὸς τὴν Γ.Δ.Ε.Μ. ζητοῦν χωρισμὸν τῶν συνόρων τοῦ συνοικισμοῦ τῶν ἀπὸ τῆς περιφέρειᾶς Καρασινᾶν πρὸς ἀποφυγὴν προστριβῶν».¹⁴¹

Τὸ ἔτος 1927 ἐμφανίστηκαν στὴν περιοχὴ σμῆνη ἀκρίδων ποῦ κατέστρεφαν τὰ σπαρτὰ. Σὲ δημοσίευμα τῆς ἐφημερίδας «Μακεδονία» τοῦ 1927¹⁴² περιγράφεται ἡ προσπάθεια ἀντιμετώπισης τοῦ προβλήματος ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς περιοχῆς. Στὸ ἄρθρο μὲ τίτλο «Καταπολέμησης τῆς ἀκρίδος ἐν Βοεμίτση», ποῦ συνοδεύεται καὶ ἀπὸ φωτογραφία τῶν κατοίκων τοῦ Καρασινᾶν ἐν δράσει, γίνεται ἰδιαίτερη μνεία στὸν πρόεδρο τοῦ Καρασινᾶν, Γ. Τσαμπετζῆ μὲ οἰκογενειακὲς ρίζες ἀπὸ τοὺς Ἐπιβάτες τῆς Ανατολικῆς Θράκης ἀλλὰ καὶ στοὺς Καρασινιώτες, Πατσατζῆ καὶ Μαυροβουνιώτη, μὲ οἰκογενειακὲς ρίζες ἀμφοτέρων ἀπὸ τὸ Μπογάζικι τῆς ἐπαρχίας Δέρκων:

«Ἀπὸ τῆς 1^{ης} Μαΐου ὅποτε ἐνεφανίσθησαν καὶ πάλιν αἱ ἀκρίδες εἰς τοὺς προσφυγικοὺς συνοικισμοὺς Καρασινᾶν, Μαγιαδᾶν καὶ Ἄλτσάκ, διεξάγεται ἄγριος καὶ ἐξοντωτικὸς ἐναντίον τῆς μάστιγος ταύτης πόλεμος ὑπὸ τὴν ἄμμεσον ἐπίβλεψιν τοῦ Ἐπιμελητοῦ τοῦ Γ.Γ.Ε.Β. κ. Λουκῆ. Ἐκ τῶν πέντε συσταθέντων συνεργειῶν δύο ἐργάζονται εἰς Μαγιαδᾶν, δύο εἰς Καρασινᾶν καὶ ἕτερον εἰς Ἄλτσάκ. Ἡ καταπολέμησις ἐνεργεῖται διὰ πετρελαίου καὶ νάφθης, χρησιμοποιοιμένων καταβρεκτῆρων, ψεκαστῆρων καὶ φλογοβόλων μηχανημάτων (ὡς δεικνύει ἡ παρατεθεμένη εἰκὼν, ληφθεῖσα ἐπὶ τόπου). Μέχρι τοῦδε ἔχουσι καταναλωθεῖ 404 δοχεῖα πετρελαίου καὶ νάφθης καὶ εἰργάσθησαν 388 ἄτομα τῶν δύο συνοικισμῶν. Θὰ ἦτο παράλειψις καθήκοντος ἂν δὲν μνημονεύσωμεν ἐνταῦθα τὴν δραστηριότητα καὶ προθυμίαν τοῦ Προέδρου τῆς Κοινότητος Καρασινᾶν κ. Β. Τσαμπατζῆ ὅστις κατὰ πολὺ συντελεῖ εἰς τὴν ταχείαν ἀποπεράτωσιν τῆς καταστροφῆς τῆς ἀκριδοπλήκτου περιφέρειᾶς τῆς ἧς προΐσταται κοινότητος ὡς καὶ τῶν ἀρχιεργατῶν Πατσατζῆ καὶ Μαυροβουνιώτου». [Ε. Σταυρίδης]

Ἡ ἐμφάνιση ἀκρίδας δὲν εἶχε ἀπασχολήσει τοὺς κατοίκους τῆς περιοχῆς γιὰ πρώτη φορὰ τὸ 1929. Σὲ δημοσίευμα τῆς ἐφημερίδας «Μακεδονία»¹⁴³ τοῦ 1920, γίνεται ἀναφορὰ ἐμφάνισης ἀκρίδων στὴν περιοχὴ Μαγιαδᾶν (Φανὸς) καὶ καταγράφεται ἡ ἔκκληση τῶν κατοίκων γιὰ ἀποστολὴ πετρελαίου.

Σὲ δημοσίευμα τῆς ἐφημερίδας «Μακεδονία»¹⁴⁴ τοῦ 1927, σχετικὰ μὲ τὴ χορήγηση δανείου σε κτηνοτρόφους τοῦ χωριοῦ, ἀναφέρεται ὅτι: «Ἡ ὁμάς Θρακῶν συνοικισμοῦ Καρασινᾶν ἐξουσιοδότησε τοὺς Γ. Τζαμπατζῆν καὶ Χρ. Μαυροβουνιώτην ὅπως εἰσπράξουν ἐκ τοῦ ταμείου Βοεμίτσης (Ἀξίουπόλεως) 150.000 δραχμᾶς καὶ διανεμίσωσιν ταύτας ὡς κτηνοτροφικὸν δάνειον εἰς τοὺς πρόσφυγας τῆς ἐν λόγῳ περιφέρειᾶς».

Δημοσίευμα τῆς ἐφημερίδας «Μακεδονία»¹⁴⁵ τοῦ 1927, περιγράφει τὴν κρίσιμη κατάσταση στὴν περιοχὴ: «Ἀπὸ τῆ Γουμένισσαν - Οἱ παραμεθόριοι - Αἱ δοκιμασίαι τῶν.

¹⁴¹ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 5^{ης} Μαΐου 1927.

¹⁴² Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 29^{ης} Μαΐου 1927.

¹⁴³ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 2^{ης} Ἰουνίου 1920.

¹⁴⁴ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 11^{ης} Ἰουνίου 1927.

¹⁴⁵ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 10^{ης} Αὐγούστου 1927

[...] τὴν 1^η Αὐγούστου, περιήλθον τοὺς παραμεθορίους συνοικισμοὺς ἔναντι τῆς Γευγελῆς, Μαγιαδάγ, Καρασινάν, Σλόπ, Ἄλτσάκ καὶ Σέχοβον. Αἱ ἐντυπώσεις μου δὲ ὑπῆρξαν ἀπογοητευτικαὶ ἐκ τῆς ἐπελθούσης, τρομερᾶς καταστροφῆς ὧν τῶν εἰδῶν τῶν καλλιεργείων τῶν λόγῳ τῆς ἐξακολοθούσης εἰσέτι ἀνομβρίας ἀφ' ἑνός, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκ τῆς ἐφετεινῆς ἀποτυχίας τῆς συροτροφίας καὶ τῶν χαμηλῶν τιμῶν εἰς ἃς ἐπώλησαν τὰ κουκούλια τῶν. Ἐξαιρέσει τοῦ Σεχόβου πού ἦτο ἐπιτυχῆς ἡ σιτοπαραγωγὴ ὅλοι οἱ ἄλλοι προαναφερθέντες συνοικισμοὶ ὑπέστησαν καταστροφὴν ἀνωτέραν πάσης περιγραφῆς. Τὰ κουκούλια τῶν ἀπέδωσαν κατὰ κυτίον 5 - 10 ὀκάδας μὲ τιμὴν πωλήσεως 60-63 δρχ. κατ' ὀκά. Ἀπὸ τὰ σιτηρὰ τῶν οὔτε τὸν σπόρον δὲν συναπεκόμισαν. Ὅλαι αἱ ὀψιμοκαλλιέργειαι κατεστραμμένα. Αἱ ἄμπελοι τῶν κατεστραμμένα ἐκ τῆς φυλλοξήρας καὶ τῆς ἀνομβρίας. Γενικῶς δὲ εἶναι τοιαύτη καταστροφὴ σὰν νὰ ἐπέρασεν ἐκεῖθεν ὁ δαίμων τῆς κολάσεως...».

Τὸν Τύπο τῆς ἐποχῆς ἀπασχόλησε μιὰ δολοφονία στὸ Καρασινάν τὸ 1927. Στὴν ἐφημερίδα «Μακεδονία»¹⁴⁶ δημοσιεύεται ἡ εἰδηση: «Θανάσιμος τραυματισμὸς - Προχθὲς τὸ ἑσπέρας ἐν Καρασινάν, ὁ Χρῆστος Λιαπούδης ἐνεδρεῦν ἕξωτι τοῦ χωριῦ του, ἐτραυματίσεν θανασίμως διὰ μαχαίρας τὸν συγχωριανὸν του Θεόδωρον Κατόγλου. Ὁ δρᾶστης μετὰ τὴν πράξιν του, ἐξιφανίσθη.»

Στὸ ἴδιο φύλλο τῆς ἐφημερίδας γίνεται ἀναφορὰ σὲ κάποια θανατηφόρα ἐπιδημία πού ἐπληξε τὸ χωριό, ἐπιδημία πού συνδέονταν μὲ τὶς ἄθλιες συνθήκες ὑγιεινῆς πού ἐπικρατοῦσαν στὸ χωριό λόγῳ φτώχειας καὶ ἔλλειψης ἱατροφαρμακευτικῆς φροντίδας τοῦ πληθυσμοῦ: «Θανατηφόρος ἐπιδημία - Εἰς Καρασινάν ἀπὸ τῆς 23 Ὀκτωβρίου ἐνέσκυψεν ἄγνωστος ἐπιδημικὴ θανατηφόρος ἀσθένεια. Μέχρι σήμερον (11 Νοεμβρίου) ἐσημειώθησαν 5 θανατηφόρα κρούσματα. Εὐτυχῶς ἡ νόσος βρίσκεται ἐν ὑφέσει».

Κατὰ τὰ πρῶτα χρόνια ἐγκατάστασης τῶν Ἑλλήνων προσφύγων στὴν ἐλληνικὴ ἐπικράτεια, ἦταν συνηθισμένες οἱ μετεγκαταστάσεις οἰκογενειῶν ἀπὸ τὴν περιοχὴ ἐγκατάστασής τους σὲ ἄλλη. Τὴν τύχη τοῦ αἰτήματος γιὰ τὴ μετακίνηση οἰκογενειῶν μεταξὺ τῶν χωριῶν Πλαγιῶν (Καρασινάν) καὶ Ἁγ. Πέτρος (Πέτροβο) κατέγραψε στὸν Τύπο τῆς ἐποχῆς τὸ παρακάτω δημοσίευμα τῆς ἐφημερίδας «Μακεδονία» τοῦ 1927,¹⁴⁷ στὴν ἐνότητα «Προσφυγικὴ ζωὴ»: «*Η Γ.Δ.Ε.Μ. δι' ἐγγράφου τῆς πρὸς τὸ προσφυγικὸν γραφεῖον Βοεμίτης γνωρίζει ὅτι ἐνέκρινε τὴν μετακίνησιν 40 οἰκογενειῶν Καρασινάν καὶ Πετρόβου.*».

Οἰκονομικῆς φύσεως εἶναι τὸ παρακάτω δημοσίευμα τῆς ἐφημερίδας «Μακεδονία»¹⁴⁸ τοῦ 1928, μὲ τίτλο «Θεραπεία ἀναγκῶν τῶν συνοικισμῶν»: «*Διετάχθη τὸ Γραφεῖον Ἀξιουπόλεως νὰ γνωρίσει ἐπιεικῶς τίνα ποσὰ διατέθεισαν συνολικῶς κατὰ Συνοικισμόν δι' ἐφοδιασμόν τῶν προσφύγων τῶν συνοικισμῶν Μαγιαδάγ, Καρασινάν, Σέχοβον, Δρέβενον, Ματσικόβον, Σλόπ καὶ Ἄλτσάκ καὶ τίνα ποσὰ δέον νὰ διατεθῶσιν ἀκόμη πρὸς θεραπείαν τῶν ἀναγκῶν τῶν.*».

¹⁴⁶ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 11^{ης} Νοεμβρίου 1927.

¹⁴⁷ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 28^{ης} Νοεμβρίου 1927.

¹⁴⁸ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 28^{ης} Δεκεμβρίου 1928.

Σε δημοσίευμα στην εφημερίδα «Μακεδονία» τοῦ 1929, με τίτλο «Οἱ παραμεθόριοι» περιγράφεται ἡ «ύλική βοήθεια» ποῦ δόθηκε πρὸς τοὺς κατοίκους: «*Ἐπιτροπὴ τῶν συνόρων Καρασινῶν, Σεχόβου [...] τὴν θλιβεράν κατάστασιν τῶν ἐκεῖ κατοίκων, διὰ τοὺς ὁποίους τὸ ἅπαντον τῆς διανομῆς ὑπῆρξαν ὄλιγα δεκάδες χάρτου καὶ μισὴ ὀκτὸ σταφίδα εἰς κάθε ἄτομον. Ἡ ἐπιτροπὴ ἐπεκαλέσθη τὴν συναντήληψιν τῆς Κυβερνήσεως καὶ ἐζήτησεν οἰκονομικὴν ἐνίσχυσιν*».¹⁴⁹

Ἔνας ἀκόμη θάνατος κατοίκου τοῦ Καρασινῶν καταγράφεται στὴν εφημερίδα «Μακεδονία» τοῦ 1929,¹⁵⁰ σὲ δημοσίευμα με τίτλο «Ποῖος ὁ πνιγείζ»: «*Ἐλήφθη χθὲς ἀναφορὰ τοῦ ἀστυνομικοῦ Σταθμάρχου Ἀξιουπόλεως γνωστοποιούσα ὅτι τὸ ὑπὸ τοῦ λεμβούχου Γ. Σταύρου ἀνασυρθὲν προχθὲς πτώμα ἐκ τοῦ Ἀξιοῦ ποταμοῦ ἀνήκεν εἰς τὸν ἐκ Καρασινῶν καταγόμενον πρόσφυγα Βασ. Ζαραφάκην τὸν ὁποῖον ἀνεγνώρησεν καὶ ἡ μήτηρ του ἐπὶ τούτῳ ἐλθοῦσα ἐκ Καρασινῶν. Ὁ Ζαραφάκης ὡς διεπιστώθη ἐκ τῶν διεξαχθεισῶν ἀνακρίσεων, ἐνῶ ἐκολύμβη εἰς τὸν Ἀξιὸν παρεσύρθη ὑπὸ τοῦ ρεύματος καὶ ἐπνίγη, ἀποκλείεται δὲ οἰαδήποτε ὑπόνοια περὶ ἐγκλήματος.*»

Στὶς 28 Ὀκτωβρίου 1929, κάτοικοι τῶν χωριῶν Πλάγια, Φανός, Εἰδομένη, Δογάνη, Χαμηλὸ καὶ Πύλη εἶχαν συγκεντρωθεῖ στὸ σχολεῖο τῶν Πλαγιῶν γιὰ νὰ διαμαρτυρηθοῦν κατὰ τῆς ἀπόφασης τῆς «Ἐπιτροπῆς παραμεθοριῶν τῆς ἐποπτείας Ἀξιουπόλεως» ποῦ χορηγοῦσε στοὺς κατοίκους βοήθεια σὲ εἶδος καὶ ὄχι σὲ χρήματα, ὅπως ζητοῦσαν οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς. Μετὰ τὴ λήξη τῆς συγκέντρωσης διαμαρτυρίας, ἀποστάλθηκαν τηλεγραφήματα:

Α) Πρὸς τὸν Πρόεδρο τῆς Κυβέρνησης Ἐλευθέριο Βενιζέλο ποῦ ὑπέγραφαν: ὁ πρόεδρος συλλόγου Φιλελευθέρων Γ. Τσαμπεζής, ὁ πρόεδρος τῆς Κοινότητος Πλαγιῶν Ἀνέστης Ἀνθάκης, ὁ πρόεδρος τῆς κοινότητος Φανοῦ Π. Τεκτονίδης καὶ ὁ πρόεδρος τῆς κοινότητος Εἰδομένης Ἐ. Χατζόπουλος.

Β) Πρὸς τὸν Ὑπουργὸν Γενικὸ Διοικητὴ Μακεδονίας, ποῦ ὑπέγραφαν ὁ πρόεδρος τῆς κοινότητος Πλαγιῶν Ἀν. Ἀνθάκης, ὁ πρόεδρος προσφύγων Πλαγιῶν Ἀ. Μπούρας, ὁ πρόεδρος τῆς κοινότητος Φανοῦ Π. Τεκτονίδης, ὁ πρόεδρος τῆς κοινότητος Εἰδομένης Ἐ. Χατζόπουλος, ὁ πρόεδρος προσφύγων Εἰδομένης Τ. Μικρόπουλος, ὁ εἰδικὸς πάρεδρος τοῦ συνοικισμοῦ Δογάνη Χρ. Μπαρτζάκης, ὁ πρόεδρος προσφύγων Δογάνη Ἀθ. Μποτοζάκης, ὁ εἰδικὸς πάρεδρος τοῦ συνοικισμοῦ Πύλης Ἰ. Συμεωνίδης, ὁ πρόεδρος προσφύγων Πύλης Γεωργιάδης, ὁ εἰδικὸς πάρεδρος τοῦ συνοικισμοῦ Χαμηλοῦ Ἰ. Περσιτινίδης καὶ ὁ πρόεδρος προσφύγων Χαμηλοῦ Χαρ. Σαχπαζίδης.¹⁵¹

Ἔνα μεγάλο πρόβλημα ποῦ ἀπασχολοῦσε τοὺς κατοίκους τοῦ χωριοῦ ἦταν τὸ ζήτημα τῶν περιοχῶν ποῦ θὰ ἀνάπτυσσαν τὶς καπνοκαλλιέργειές τους, ζήτημα ποῦ καθόριζε τὴν οἰκονομικὴ ζωὴ τῶν οἰκογενειῶν τοῦ τόπου. Σὲ δημοσίευμα τῆς εφημερίδας «Μακεδονία» τοῦ 1930¹⁵² δημοσιεύεται ἡ ἀπόφαση γιὰ τὶς περιοχὲς ποῦ ἀπαγορεύεται ἡ καλλιέργεια

¹⁴⁹ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 9^{ης} Ἀπριλίου 1929.

¹⁵⁰ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 25^{ης} Ἰουνίου 1929.

¹⁵¹ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 29^{ης} Ὀκτωβρίου 1929.

¹⁵² Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 1^{ης} Μαρτίου 1930.

καπνοῦ. Γιὰ τὰ χωριὰ Πλάγια, Εἰδομένη καὶ Δογάνη ἡ ἀπόφαση ὄριζε ὅτι ἡ καπνοκαλλιέργεια ἀπαγορεύονταν νὰ πραγματοποιεῖται στὸν κάμπο τῆς Εἰδομένης.

Ἡ ἑλληνικὴ πολιτικὴ κατάσταση τῆς δεκαετίας τοῦ '30 ποὺ ἐπηρέαζε καὶ τὴν κοινότητα τῶν Πλαγιῶν (κομματισμὸς τῶν κατοίκων καὶ πολιτικὴ δράση τῶν πολιτευτῶν), ἀποτυπώνεται σὲ ἄρθρα τῶν ἐφημερίδων τῆς ἐποχῆς.¹⁵³ Χαρακτηριστικὸ εἶναι τὸ ἄρθρο τῆς ἐφημερίδας «Μακεδονία» τοῦ 1931,¹⁵⁴ μὲ κύριους τίτλους «*Συνεχίζεται ἡ περιοδεία βουλευτῶν εἰς τὴν ὑπαίθρου - Παντοῦ διαπιστοῦται τὸ φιλελεύθερον φρόνημα τῶν κατοίκων - Ἐνθουσιώδης ὑποδοχὴ τῶν βουλευτῶν καὶ γερουσιαστῶν Θεσσαλονίκης - Εἰς τοὺς παραμεθορίους συνοικισμοὺς Ἀξιούπολεως, Εἰδομένης, εἰς τὸν Φανὸν καὶ τὴν ἀκραιὰν κωμόπολιν Καρὰ - Σινάν*». Καὶ ἀκολουθεῖ τὸ ἄρθρο:

«Εἰς τὸ Καρασινάν - Περὶ τὸ μεσονύκτιον τῆς χθὲς ἀφίκνοντο οἱ φιλελεύθεροι πολιτευταὶ κ.κ. Π. Λεβαντῆς, Γ. Ζαφειρόπουλος καὶ Π. Αυγουστίδης. Παρὰ τὸ προκεχωρηκὸς τῆς ἄρας ὄλοι οἱ κάτοικοι ἦσαν συγκεντρωμένοι εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ χωρίου, ἐπευφημήσαντες ἐκ νέου τὴν Κυβέρνησιν καὶ τοὺς πολιτευτάς, τοὺς ὁποίους ἀνερχομένους εἰς Μαγιαδάγ προηγούμενως, ἐχαιρέτων κατὰ μῆκος τῆς ὁδοῦ ἐγκαρδίως τὰ γυναικόπαιδα κατ' ἀντανάκλασιν τοῦ γενναίου φιλελευθέρου φρονήματος τῶν ἀρρένων κατοίκων τοῦ συνοριακοῦ τούτου συνοικισμοῦ. Πρὸς τοὺς συγκεντρωμένους πολίτας τοῦ Καρὰ - Σινάν ἀμίλησεν ὁ βουλευτὴς κ. Λεβαντῆς, ὅστις μετὰ τοῦ ὑπουργοῦ κ. Ἰασωνίδου, τυγχάνει ἐπίτιμος δημότης τοῦ συνοικισμοῦ. Ὁ κ. Λεβαντῆς ἀνέπτυξε τὸ πρόγραμμα τῆς Κυβερνήσεως ὑπὸ τὰς ἐπευφημίας τῶν κατοίκων, οἵτινες παραμένουν μέχρι ἐνὸς ὁπαδοῦ τοῦ Κόμματος τῶν Φιλελευθέρων. Ἐν τέλει ἐγένετο μακρὰ σύσκεψις διὰ τὸ ζήτημα τῆς στεγιάσεως, ἀνάλογος πρὸς τὴν λαβοῦσαν χώρα τοιαύτην καὶ εἰς τὸν Φανόν. Οἱ πολιτευταὶ μας διανυκτέρευσαν ἐνταῦθα παραμείναντες καὶ καθ' ὅλη τὴν ἡμέραν τῆς σήμερον, ἐπεδαφιλεύθησαν δὲ αὐτοῖς μύριας περιποιήσεις ὑπὸ τῶν κατοίκων εἰς διαδύλῳσιν τοῦ ἀκμαίου φιλελευθέρου φρονήματος αὐτῶν. Οἱ πολιτευταὶ μας ἐδέχθησαν καὶ ἐπιτροπὰς τῶν περίξ χωρίων ἀκούσαντες τὰ αἰτήματα αὐτῶν...»

Στὸ χωριό, τὴν περίοδο τῆς ἔντονης πολιτικῆς δράσης, εἶχε ἰδρυθεῖ ὁ «Σύλλογος Φιλελευθέρων παραμεθορίων συνοικισμῶν».

Στὸν Τύπο τῆς ἐποχῆς (1928 - 1931) κυκλοφόρησαν δημοσιεύματα σχετικὰ μὲ τὶς ἐκκλήσεις τῶν τοπικῶν ἀρχῶν τοῦ χωριοῦ πρὸς τὴν Κυβέρνησιν γιὰ ἐπίλυση σημαντικῶν ζητημάτων. Τὰ αἰτήματα αὐτὰ ὑπογράφηκαν, κατὰ περίπτωσιν, ἀπὸ τὸν πρόεδρο τῆς Κοινότητος, ἀπὸ τὸν πρόεδρο προσφύγων καὶ ἀπὸ τὸν πρόεδρο τοῦ συλλόγου Φιλελευθέρων. Τέτοια δημοσιεύματα κυκλοφόρησαν:

¹⁵³ Περιοδεῖς πολιτευτῶν καὶ βουλευτῶν στὰ Πλάγια κατὰ τὸ χρονικὸ διάστημα 1929 - 1931 ἀναφέρονται σὲ δημοσιεύματα τῆς ἐφημερίδας «Μακεδονία» μὲ ἡμερομηνίες: α) 18^η Ἀπριλίου 1929, β) 6^η Νοεμβρίου 1929, γ) 10^η Σεπτεμβρίου 1930, δ) 5^η Φεβρουαρίου 1931, ε) 4^η Σεπτεμβρίου 1931.

¹⁵⁴ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 4^{ης} Σεπτεμβρίου 1931.

α) Στην εφημερίδα «Μακεδονία», τὸ 1928:¹⁵⁵ ἀναφέρεται ὅτι, ἐπιτροπὴ ἀπὸ τὰ χωριὰ Καρασινὰν καὶ Δρέβενο, ἀποτελούμενη ἀπὸ τὸν Ἰ. Γκούφα καὶ Γ. Τσαμπατζῆ ἐπισκέφθηκαν τὸν ὑπουργὸ Προνοίας κ. Κύρκο καὶ ζήτησαν τὴ χορήγηση ξυλείας καὶ πίστωση γιὰ τὴν ἐπισκευὴ τοῦ σχολείου τοῦ Καρασινὰν καθὼς καὶ χορήγηση πιστώσεων γιὰ τὴν ἀνέγερση διδαστηρίου στὸ Δρέβενο.

β) Στην εφημερίδα «Μακεδονία», τὸ 1929:¹⁵⁶ ἀναφέρεται ὅτι ὁ πρόεδρος τῆς Κοινότητος Πλαγίων ἐπισκέφθηκε μὲ μέλη τοῦ κοινοτικοῦ συμβουλίου τὸν Γενικὸ Διοικητὴ καὶ ζήτησε μέριμνα ὑπὲρ τῶν προσφύγων τοῦ χωριοῦ ποῦ ἔχουν πληγεῖ ἀπὸ 3μῆνου ἀπὸ ἀλλεπάλληλες θεομηνίες, στὸ σημεῖο ὥστε νὰ ἀπειλοῦνται καὶ θάνατοι ἀπὸ τὴν πείνα λόγω ἔσχατης ἔνδειας καὶ ἀθλιότητος.

γ) Στην εφημερίδα «Μακεδονία», τὸ 1929:¹⁵⁷ ἀναφέρεται ἔκκληση τῆς Κοινότητος Πλαγίων γιὰ ἀποστολὴ ζωοτροφῶν καὶ τὴν ἀντιμετώπιση τῆς ἐπερχόμενης συμφορᾶς τῶν κτηνοτρόφων λόγω τῆς χιονοθύελλας ποῦ ἐπληξε τὴν περιοχὴ.

δ) Στην εφημερίδα «Μακεδονία» τὸ 1929:¹⁵⁸ ἀναφέρεται ὅτι οἱ πρόεδροι τῶν χωριῶν Πλαγίων, Φανοῦ καὶ Εἰδομένης διαμαρτυρήθηκαν γιὰ τὴν ἀπόφαση ἐνίσχυσεως τῶν κοινοτήτων σὲ εἶδος κι ἔχι σὲ χρῆμα.

ε) Στην εφημερίδα «Μακεδονία» τὸ 1930:¹⁵⁹ ἀναφέρεται ὅτι οἱ πρόεδροι τῶν χωριῶν Πλαγίων, Φανοῦ καὶ Εἰδομένης διαμαρτυρήθηκαν γιὰ τὴν κομματικὴ χροιά ποῦ εἶχε τὸ ἀγροτικὸ συλλαλητήριο τῆς Θεσσαλονίκης.

στ) Τὸν Μάρτιο τοῦ 1931, μετὰ ἀπὸ ἔντονη σεισμικὴ δραστηριότητα στὴν περιοχὴ τῆς Νότιας Σερβίας (σημερινὴ περιοχὴ τῶν Σκοπίων) δημιουργήθηκαν οἰκιστικὰ προβλήματα στὰ Πλάγια. Στην εφημερίδα «Μακεδονία» βρέθηκαν δημοσιεύματα ποῦ ἀφοροῦσαν στὶς ἀναζητήσεις λύσεων ἀπὸ τοὺς τοπικοὺς παράγοντες.¹⁶⁰ Στὰ ἴδια δημοσιεύματα ἀποτυπώθηκε καὶ ἡ ἀπόφαση ἐνίσχυσης τῆς Κοινότητος Πλαγίων μὲ τὶς ἀπαραίτητες πιστώσεις γιὰ τὰ στεγαστικὰ ἔργα.¹⁶¹

Μιὰ σειρά ἀπὸ δημόσια ἔργα ὑποδομῶν ποῦ πραγματοποιήθηκαν στὴν περιοχὴ, τὴν περίοδο 1930 - 1931, περιγράφονται σὲ δημοσίευμα τῆς εφημερίδας «Μακεδονία»¹⁶² τοῦ 1931: Μὲ τὸν τίτλο «Ποία ἐργασία γίνεται εἰς τὴν μεθόριον» περιγράφονται:

«[...] Οὕτω ἐπεσκευάσθησαν αἱ γέφυραι τοῦ Κοτζᾶ - Δερὲ καὶ ἡ ἐκκλησία τῆς Πύλης διὰ τὰς ὁποίας ἐδαπανήθησαν 103.000 δραχμαί, διερρυθμίσθη τὸ τέμενος τῆς Πλαγιαῖς εἰς ἐκκλησιαν διὰ δαπάνης 68.000, διὰ τὸν ἐσωτερικὸν διάκοσμον τῆς ἐκκλησίας τῆς Πλαγιαῖς 17.000, ἀνηγγέρει τὸ σχολεῖον Πλαγιαῖς καὶ ἐπεσκευάσθη τὸ ὑδραγωγεῖον ταύτης διατεθεισῶν 305.000, ἐπεσκευάσθη τὸ σχολεῖον Δογάνης, διὰ τὸ ὁποῖον ἐδαπανήθησαν 10.000, ἐπεσκευάσθησαν τὰ ὑδραγωγεῖα τοῦ Χαμηλοῦ διὰ δαπάνης

¹⁵⁵ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 5^{ης} Ἰανουαρίου 1928.

¹⁵⁶ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 6^{ης} Μαρτίου 1929.

¹⁵⁷ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 7^{ης} Μαρτίου 1929.

¹⁵⁸ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 29^{ης} Ὀκτωβρίου 1929.

¹⁵⁹ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 10^{ης} Σεπτεμβρίου 1930.

¹⁶⁰ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 22^{ης} Μαρτίου 1931.

¹⁶¹ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 4^{ης} Ὀκτωβρίου 1931.

¹⁶² Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 26^{ης} Φεβρουαρίου 1931.

20.000 και τοῦ Φανοῦ διὰ δαπάνης 114.000 [...] 74.718 διὰ τὴν κατασκευὴν σχεδιάς μετ' ἀποβαθρῶν τῆς Εἰδομένης, 17.000 διὰ τὴν προέκτασιν τοῦ γυναικωνίτου καὶ τὴν διακόσμησιν τοῦ Ἰ.Ν. τοῦ Φανοῦ, 60.000 διὰ τὴν ἐπισκευὴν ἐκκλησίας τῶν Εὐζώνων, 100.000 διὰ τὴν κατασκευὴν ἐκκλησίας Χαμηλοῦ, 60.000 διὰ τὴν ἐπισκευὴν ἐκκλησίας Δογάνης [...]

Ἐκτὸς ὅμως τῶν δημοσιευμάτων ποὺ ἀφοροῦσαν προβλήματα τοῦ χωριοῦ, εἶχε ἐμφανιστεῖ στὸν Τύπο ἓνα ἐγκωμιαστικὸ γιὰ τὰ Πλάγια ἄρθρο, παρόμοιο μὲ τὶς σύγχρονες τουριστικὲς διαφημίσεις, ποὺ πρόβαλε τὴ θέα καὶ τὸ ἄριστο κλίμα τοῦ χωριοῦ ἀλλὰ παρέλειπε νὰ ἀναφερθεῖ στὴ γαστρονομία καὶ στὰ φημισμένα κρασιά τῆς περιοχῆς. Τὸ ἄρθρο δημοσιεύτηκε στὴν ἐφημερίδα «Μακεδονία» τὸ 1932¹⁶³ ὑπὸ τὸν γενικὸ τίτλο «Αἱ Μακεδονικαὶ ἐξοχαῖ», κύριον τίτλο «Καρά - Σινὰν τὸ μαγευτικὸ θέρετρο» καὶ μὲ ὑπότιτλο «Παρά τῷ Σκρᾶ»:

«Καρά - Σινὰν. Ἰούλιος. - Κοντὰ στὰ ἐλληνοβουλγαρικὰ σύνορα καὶ σὲ ἀπόστασιν δυόμισι ὥρῶν σχεδὸν ἀπ' τὴν Θεσσαλονίκην, βρίσκεται ἓνα ἀγνοημένο ὁμορφο χωριουδάκι ποὺ συγκεντρώνει ὅτι ζηλευτὸ μπορεῖ νὰ ἐπιθυμήσει κανεὶς στοὺς μῆνες τῶν κυνικῶν καυμάτων.

Εἶναι κτισμένο σὲ μιὰ πλαγιὰ τῆς ὄροσειρᾶς τοῦ ἱστορικοῦ Σκρᾶ καὶ δεσπόζει λόγῳ τοῦ ὕψους τοῦ ὅλης τῆς γύρω περιφέρειας. Ὀνομαστὸ γιὰ τὰ κρύα καὶ ἄφθονα νερά του ποὺ φθάσαν ὡς τὰ χαρέμια τοῦ Χαμῆτ καὶ ποὺ συναγωνίζονται τὴν γλύκα καὶ αὐτὸ τὸ μέλι τοῦ Ὑμηττοῦ. Στομαχικοὶ ποὺ χρόνια ὑπέφεραν καὶ ποὺ τίποτε δὲν μπορούσαν νὰ τοὺς κάμει καλὰ, τὸ νερὸ τοῦ Καρασινᾶν τοὺς γιάτρεψε. Ὅσο ἀπὸ ἀπόψεως ὀρίζοντος καὶ κλίματος, τὸ Καρασινᾶν δὲν ἔχει τὸ ταῖρι του. Αἱ ἀρρώστιες εἶναι ἀγνωστες ἐκεῖ, χρόνια τώρα ἔχουν οἱ χωριανοὶ ν' ἀντικρύσουν τὴ θλιβερὴ συνοδεία ἐνὸς νεκροῦ ποὺ εἶναι τόσο συνηθισμένο πράγμα στὰ περισσότερα χωριά ποὺ θεωροῦνται ὡς τὰ καλύτερα θέρετρα. Ἐκεῖ ὄργια ἢ ζωὴ μ' ὅλη τῆς τὴν ἔντασιν.

Μαζὶ δὲ μὲ τὶς ἄπειρες φυσικὲς καλλονές τὸ Καρασινᾶν συνδιάζει τώρα καὶ τὴν οἰκιακὴ ἄνεση γιὰτὶ τελευταῖα χάρις στὶς δραστήριες ἐνέργειες τοῦ φιλοπρόδου καὶ ἀόκνου προέδρου των κ. Γ. Τσαμπατζῆ καὶ στοῦ ἰδιαιτέρου ἐνδιαφέρον τοῦ βουλευτοῦ κ. Πέτρου Λεβαντῆ, οἱ χωριανοὶ ἔχουν ἀποκτήσει ὄλοι των καινούργια οἰκήματα.

Καρασινᾶν εἶναι ἢ παλαιὰ ὀνομασίᾳ του, σήμερα λέγεται Πλαγιὰ καὶ εἶναι πραγματικὰ μιὰ μαγευτικὴ πλαγιὰ βουνοῦ ποὺ ὅποιος ἐξῆσε ἐκεῖ καὶ ἀπόλαυσε ἔστω καὶ γιὰ λίγο καιρὸ τὴν ὁμορφὴ χωρικὴ καὶ ξέγνοιαστὴ ζωὴ τῆς, θὰ τὴν ἀναπολεῖ πάντοτε σὰν ἓνα ὁμορφο ὄνειρο ποὺ πέρασε. Ὅσοι θέλετε νὰ ζήσετε εὐχάριστες στιγμὲς τὸ καλοκαίρι στὴν ἀγκαλιὰ τῆς φύσεως δὲν ἔχετε παρὰ νὰ πάρετε τὸ τρένο τῆς γραμμῆς Εἰδομένης καὶ σὲ μιὰμιση ὥρα θὰ εἴστε στὸν ἀνωτέρω τελευταῖο ἐλληνικὸ σταθμὸ, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ μιὰ ὁμορφὴ γαϊδουροδρομία σὲ λίγη ὥρα σᾶς ἔφερε σὲ μιὰ νέα ζωὴ ἀπὸ τὴν ὁποία ἀσφαλῶς δὲν θὰ μετανοήσετε.»

¹⁶³ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 17^{ης} Ἰουλίου 1932.

Τὸ Καρασινὰν ποὺ τὸ ὄνομασαν καὶ Νίκαια... - Τὴν περίοδο αὐτή, περιέργως, σὲ κάποια ἐπίσημα ἔντυπα, τὸ τοπωνύμιο τοῦ χωριοῦ ἀναφερόταν ὡς Νίκαια, παρὰ τὴν ἐπίσημη ἀπόφαση τῆς μετονομασίας τοῦ Καρασινὰν σὲ Πλάγια τὴν 8^η Αὐγούστου 1928.

Ἡ πρώτη περίπτωση ἀφορᾷ τὸ «Ὄνομαστικὸν εὐρετήριον ἀγροτῶν προσφύγων» τῆς Ἐπιτροπῆς Ἀποκαταστάσεως Προσφύγων ποὺ ἐκδόθηκε στὴν Ἀθήνα τὸ 1928. Στὶς ὀνομασίες συνοικισμῶν ποὺ ἀντιστοιχοῦσαν στοὺς ἀριθμοὺς δηλώσεων τῶν ἐγκατεστημένων προσφύγων, βρέθηκαν τὰ Πλάγια καταχωρημένα μὲ τὸν ἐξῆς τρόπο: «ἀριθμοὶ 161661 - 161920, Νίκαια [πρ. Καρασινὰν], Γραφεῖο Ἐπικοισμοῦ Ἀξίουπόλεως».

Ἡ δευτέρα περίπτωση ἀφορᾷ δημοσίευμα τῆς ἐφημερίδας «Μακεδονία» τοῦ 1930¹⁶⁴ μὲ τίτλο «Αἱ ἀποζημιώσεις τῶν ἀγροτῶν προσφύγων τῆς ἀγροτικῆς περιοχῆς Γιαννιτσῶν» ὅπου ἀναγράφονται ὀνόματα συγχωριανῶν (Γραϊτσας, Ἐκατοδράμης, Καρβουνᾶς, Καραογλάνης κ.ἄ.) μὲ τόπο κατοικίας τὴ Νίκαια! Οἱ δύο περιπτώσεις δὲν εἶναι ἀνεξάρτητες γιατί ἀφοροῦν τὸ θέμα τῶν ἀποζημιώσεων καὶ πιθανότατα τὸ δημοσίευμα νὰ ἀντέγραψε τὸ τοπωνύμιο ἀπὸ τὶς καταστάσεις τῆς Ε.Α.Π., ἐκτὸς ἂν στὰ σχέδια τοῦ κράτους, πρὶν τὴν 8^η Αὐγούστου 1928, ἦταν ἡ μετονομασία τοῦ χωριοῦ σὲ Νίκαια καὶ τελικὰ κατέληξε στὴν ὀνομασία Πλάγια. Πάντως σὲ καμία ἄλλη περίπτωση δὲν ἀναφέρθηκε ξανά τὸ χωριὸ μὲ τὸ τοπωνύμιο Νίκαια.

Τὰ Πλάγια ἀπὸ τὸ 1940 μέχρι τὸ 1940¹⁶⁵

Κατὰ τὴ δραματικὴ δεκαετία τοῦ '40, τὸ χωριὸ εἶχε ὑποστῆ τὶς αἱματηρῆς συνέπειες τοῦ πολέμου. Ξένοι στρατοὶ, πολιτικὰ πάθη καὶ διχασμὸς, φτώχεια καὶ ἀγρομαματοσύνη καὶ ἡ κατὰρα τοῦ νὰ ζεῖς δίπλα στὰ σύνορα, στοιχείωσαν τὴν περιοχὴ μας, χάραξαν τὴ μνήμη τῶν κατοίκων καὶ ἡ χαρακιά αὐτὴ μὲ ματώνει, ἀκόμα καὶ τώρα ποὺ γράφω αὐτὲς τὶς γραμμές, μ' ἔνα «γιατί» νὰ στοιχειώνει κάθε λέξη καὶ μιὰ φωνὴ νὰ φωνάζει σὲ κάθε τελεία: «...νὰ μὴν ξανάρθουν τέτοια χρόνια!»

Ὁ ἑλληνοϊταλικὸς πόλεμος - Οἱ στρατεύσιμοι Πλαγιῶτες ἐπιστρατεύθηκαν κατὰ τὸν ἑλληνοϊταλικὸ πόλεμο τοῦ 1940 καὶ πολέμησαν στὸ Ἀλβανικὸ Μέτωπο. Κατὰ τὶς μάχες σκοτώθηκαν τρεῖς Πλαγιῶτες (οἱ δύο στὸ Μέτωπο, ὁ τρίτος ἦταν τραυματίας καὶ ὑπέκυψε στὰ τραύματά του μετὰ τὴν ἐπιστροφή του στὸ χωριὸ).

Κατὰ τὸ διάστημα ἀπὸ τὴν 14^η Νοεμβρίου 1940 μέχρι τὴν 19^η Νοεμβρίου 1940,¹⁶⁶ σὲ μία ἀπὸ τὶς φονικότερες πολεμικῆς ἐπιχειρήσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ κατὰ τῶν Ἰταλῶν εἰσβολῶν, στὸ ὕψωμα Μόροβα τῆς Ἀλβανίας, φονεύθηκαν μαχόμενοι 16 στρατιῶτες ἀπὸ τὴν ἐπαρχία Παιονίας. Οἱ πεσόντες εἶχαν τόπους καταγωγῆς: τὴ Γουμένισσα, τὸν Εὐρωπο, τὴν Ἀξιόπολη, τὸν Ἅγιο Πέτρο, τὴ Γοργόπη καὶ τὰ Πλάγια.

¹⁶⁴ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 7^{ης} Ὀκτωβρίου 1930.

¹⁶⁵ Τὰ στοιχεῖα τῆς ἐνόητης ἐλήφθησαν ἀπὸ τὶς διηγήσεις τῶν κ.κ. (+) Θεοδώρου Ἰ. Μποράκη - Τασανάκη, Κωνσταντίνου Καρύδη, Ὀδυσσέα Χατζόπουλου, Παναγιώτη Θ. Μποράκη, Ἄννας Μποράκη - Μουτσάκη, Ἐλένης Μποράκη - Βαλάση, Ἀνέστη Γ. Ἀνθάκη, Ἰωάννη Μαργέλου.

¹⁶⁶ Ἰστοσελίδα Γενικοῦ Ἐπιτελείου Στρατοῦ - Δ/ση Ἱστορίας Στρατοῦ - Ἀναζήτηση πεσόντων.

Κατά τὸ διάστημα ἀπὸ τὴν 13^η Φεβρουαρίου 1941 μέχρι τὴν 18^η Φεβρουαρίου 1941, σὲ μία ἀπὸ τὶς πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ κατὰ τῶν Ἰταλῶν εἰσβολέων, στὸ ὕψωμα 1736 τῆς Ἀλβανίας, φονεύθηκαν μαχόμενοι 15 Ἑλληνες στρατιῶτες ἀπὸ τὴν ἐπαρχία Παιονίας, μὲ τόπους καταγωγῆς: τὴ Γουμένισσα, τὸν Εὐρωπο, τὴν Ἀξιούπολη, τὸν Ἅγιο Πέτρο, τὸ Πολύκαστρο, τὸ Μικρόδασος καὶ τὸν οἰκισμὸ Δογάνη.¹⁶⁷

Ἡ γερμανικὴ Κατοχὴ

Κατὰ τὸν Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, ἀπὸ τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1941 οἱ χώρες τοῦ Ἄξονα (Γερμανία, Ἰταλία, Βουλγαρία) κατέλαβαν τὴν Ἑλλάδα. Ἡ ἐπαρχία Παιονίας, ὅπως κι ὁλόκληρη ἡ Κεντρικὴ Μακεδονία, περιήλθε στὶς γερμανικὲς ἀρχὲς κατοχῆς. Ὁ πόλεμος ἔφερε ἐλλείψεις σὲ βασικὰ διατροφικὰ ἀγαθὰ μὲ ἀποκορύφωμα τὴν πείνα τοῦ 1941, ποὺ προέκυψε καὶ ἀπὸ τὸν βρετανικὸ ναυτικὸ ἀποκλεισμὸ τῆς κατεχόμενης Ἑλλάδας. Ἡ πείνα εὐτυχῶς δὲν ἄφησε νεκροὺς στὰ Πλάγια πού, παρὰ τὴ φτώχεια, οἱ κάτοικοι συντηροῦνταν λόγω τῆς γεωργικῆς αὐτάρκειας. Στὸ χωριὸ δὲν εἶχαν ἐγκατασταθεῖ κατοχικὰ στρατεύματα. Γερμανοὶ στρατιῶτες ποὺ εἶχαν ἔδρα τὴν Εἰδομένη, ἐμφανίζονταν συχνὰ στοὺς κατοίκους τοῦ χωριοῦ γιὰ νὰ ἀγοράσουν τρόφιμα (γάλα, αὐγά κ.λπ.) Κάτοικοι τῶν χωριῶν εἶχαν ἐνταχθεῖ σὲ ἀνταρτικὲς ὁμάδες, ποὺ ἀπὸ τὸ 1942 ἀναπτύχθηκαν καὶ συνεργάστηκαν, σὲ πανελλαδικὴ κλίμακα, κατὰ τῶν ἀρχῶν κατοχῆς, συντονισμένες κυρίως ἀπὸ τὴ Μεγάλῃ Βρετανία ἢ τὴ Ρωσία (πρῶν Ε.Σ.Σ.Δ).

Κατοχικὲς δυνάμεις τῆς περιοχῆς - Ὁ κατοχικὸς στρατὸς εἶχε τὶς παρακάτω γερμανικὲς δυνάμεις στὴν Ἐπαρχία Παιονίας (μαζὶ μὲ ἰταλικὲς μέχρι τὸν Σεπτέμβριο 1943) αὐξομειούμενες κατὰ περίσταση: στὴν Γουμένισσα 140, στὸν Σιδηροδρομικὸ σταθμὸ Ἀξιούπολης 200, στὸ Πολύκαστρο 150, στὸ μεταλλεῖο Πηγῆς 80, στὸ 76^ο φυλάκιο σιδηροδρομικῆς γραμμῆς Ἀξιούπολης - Εἰδομένης 80, στὴν Εἰδομένη 20.¹⁶⁸

Ἀνταρτικὲς ὁμάδες στὸν Νομὸ Κιλκίς - Ἀπὸ τὶς πρῶτες μέρες τῆς Κατοχῆς, στὰ ἀνατολικά τοῦ Νομοῦ Κιλκίς, ἔδρασε ἡ ὀργάνωση Υ.Β.Ε. (Ὑπερασπιστὲς Βορείου Ἑλλάδος) ποὺ ἀργότερα μετονομάστηκε σὲ Π.Α.Ο. (Πανελλήνια Ἀπελευθερωτικὴ Ὀργάνωση), ποὺ εἶχε ὀργανωθεῖ ἀπὸ στελέχη τῆς Χωροφυλακῆς (Μήτσου, Τζαμαλοῦκας κ.ἄ.) καὶ δραστηριοποιούνταν στὸ ὄρος Κρούσια. Στόχοι τῆς ὀργάνωσης ἦταν ἡ ἐξάλειψη τῆς βουλγαρικῆς προπαγάνδας (Βουλγαρικὴ Λέσχη Θεσσαλονίκης), τῶν βουλγαρικῶν συμμοριῶν ποὺ ἐφομοῦσαν ἀπὸ τὰ βόρεια σύνορα στὴν περιοχή, ἀλλὰ καὶ τὴ συνδρομὴ σὲ Ἑλληνες φυγάδες ἀπὸ τὴν βουλγαρικὴ κατοχικὴ ζώνη τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης. Στὴν περιοχή τῆς Παιονίας, μὲ ὀρηγτῆριο τὸ ὄρος Πάικο, δροῦσε τὸ 30^ο Σύνταγμα ἀνταρτῶν τοῦ Ε.Λ.Α.Σ. (Ἑλληνικὸς Λαϊκὸς Ἀπελευθερωτικὸς Στρατὸς) μὲ διοικητὴ τὸν Φώτιο Ζησόπουλο «Παππού» καὶ πολιτικὸ καθοδηγητὴ τὸν Θανάση Μητσόπουλο «Σταῦρο». Ὁ Ε.Λ.Α.Σ. εἶχε πολιτικὸ βραχίονα τὸ Ε.Α.Μ. (Ἐθνικὸ Ἀπελευθερωτικὸ Μέτωπο) καὶ τὴ διακριτικὴ -στὴν ἀρχὴ τῆς Κατοχῆς ἀλλὰ ξεκάθαρη ἀργότερα- καθοδήγηση τοῦ Κ.Κ.Ε. (Κομμουνιστικὸ Κόμμα Ἑλλάδας).

¹⁶⁷ Ἱστοσελίδα Γενικοῦ Ἐπιτελείου Στρατοῦ - Δ/ση Ἱστορίας Στρατοῦ - Ἀναζήτηση πεσόντων.

¹⁶⁸ Θανάσης Μητσόπουλος, «Τὸ 30^ο Σύνταγμα τοῦ Ε.Λ.Α.Σ.», ἐκδόσεις EDITEX, 1971, Γενεύη.

Στόχοι του Ε.Λ.Α.Σ. ήταν η στρατεύση και ανταρτική εκπαίδευση πολιτών, η οργάνωση δικτύου πληροφοριών, τροφοδοσίας και καθοδήγησης στις τοπικές κοινωνίες και η διενέργεια κρούσεων και σαμποτάζ κατά των κατοχικών αρχών και του γερμανικού στρατού.

Ἡ ζωὴ στὴν Κατοχὴ

Οἱ ἀντίξοες συνθήκες τῆς ἐποχῆς, ὀδήγησαν σὲ ἐπικίνδυνες περιστάσεις τὴν καθημερινότητα μὲ ἀκραΐα γιὰ τοὺς κατοίκους περιστατικά:

Ἔνοπλες συμπλοκὲς λαθρεμπόρων μὲ τὴ Χωροφυλακὴ - Ἐνα ἀπὸ τὰ πολλὰ περιστατικά καταδίωξης λαθρεμπόρων ποὺ βρέθηκε καταγεγραμμένο, ἐκτυλίχθηκε στὶς 9 Σεπτεμβρίου 1941, στὰ ὄρια μὲ τὴ Γευγελή, μεταξὺ χωροφυλάκων τοῦ Τμήματος Χωροφυλακῆς Εἰδομένης καὶ Βουλγάρων στρατιωτῶν - λαθρεμπόρων τῆς Γευγελῆς, ποὺ ἐπιδίωκαν τὴν παράνομη εἴσοδο στὴν Ἑλλάδα.¹⁶⁹

Βουλγαρικὲς μεθοδεύσεις διχασμοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ - Μὲ τὴν ἐγκατάσταση τῶν ἀρχῶν κατοχῆς, ἡ περιοχὴ τοῦ Κιλκίς ἐντάχθηκε στὴ γερμανικὴ ζώνη. Ὅμως οἱ Γερμανοὶ παραχώρησαν στοὺς Βούλγαρους συμμάχους τοὺς δικαίωμα ἐγκατάστασης βουλγαρικῶν φρουρῶν, μαζὶ μὲ τὶς γερμανικὲς, στὴ Γευγελή τῆς Γιουγκοσλαβίας καὶ στὰ ἑλληνικὰ χωριὰ Εὐζώνοι καὶ Εἰδομένη. Αὐτὴ ἡ ἀπόφαση τῶν Γερμανῶν καὶ ὁ αὐταρχισμὸς τῶν Βουλγάρων, προκάλεσαν ἀντιδράσεις στὸν τοπικὸ πληθυσμὸ μὲ ἀποτέλεσμα νὰ δημιουργηθοῦν στὶς 25 Ἀπριλίου 1941 αἰματηρὰ ἐπεισόδια στὸ χωριὸ Εὐζώνοι, μεταξὺ κατοίκων τῆς περιοχῆς καὶ τοῦ βουλγαρικοῦ στρατοῦ, μὲ συνέπεια τὸν θάνατο 3 κατοίκων.¹⁷⁰

Ἄλλο χαρακτηριστικὸ ἐπείσοδο ἦταν ἡ ἀγανάκτηση τῶν Εἰδομενιωτῶν στρατιωτῶν, ποὺ ἐπέστρεφαν ἀπὸ τὸ Μέτωπο τῆς Ἀλβανίας, ὅταν ἀντίκρυσαν στὴν πλατεία τοῦ χωριοῦ τοὺς τὴ βουλγαρικὴ σημαία!

Οἱ Βούλγαροι βρῆκαν μὲ διάφορους τρόπους ἐρείσματα στὶς τοπικὲς κοινωνίες καὶ δημιούργησαν κλίμα διχασμοῦ στὸν ἑλληνικὸ πληθυσμὸ τῶν Εὐζώνων καὶ τῆς Εἰδομένης, συλλέγοντας πληροφορίες σχετικὰ μὲ τοὺς κατοίκους τῆς περιοχῆς καὶ καλλιεργώντας, μὲ ἀθέμιτα μέσα, τὴν ἀντιπαράθεση μεταξὺ τῶν ντόπιων Ἑλλήνων καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ προσφυγικοῦ στοιχείου ποὺ εἶχε ἐγκατασταθεῖ στὰ χωριὰ αὐτὰ κατὰ τὴν περίοδο 1922 - 1924. Ὑπὸ αὐτὲς τὶς συνθήκες, ἀναγκάστηκαν προσφυγικὲς οἰκογένειες νὰ ξαναζήσουν τὴν προσφυγιὰ διωγμένοι ἀπὸ τοὺς Βούλγαρους ἀλλὰ καὶ ὅσοι κάτοικοι ἐξυπηρετήσαν τὰ σχέδια τῶν Βουλγάρων, ἐμελλε, μὲ τὴ λήξη τοῦ πολέμου, νὰ ἐγκαταλείβουν ὀριστικὰ τὰ χωριὰ τοὺς καὶ νὰ ζήσουν πλέον ἐκτὸς Ἑλλάδας.

Πλαγῶντες στὸ ἀντάρτικο - Ἡ περιοχὴ τοῦ χωριοῦ βρισκόταν στὸν τομέα δράσης τοῦ 30^{ου} Συντάγματος τοῦ Ε.Λ.Α.Σ. ποὺ εἶχε ἔδρα τὸ ὄρος Πάικο. Πρόσβαση ἄλλης ἀνταρτικῆς ὁμάδας στὴν περιοχὴ, λόγω τῆς δυναμικῆς τοῦ Ε.Λ.Α.Σ., δὲν ὑπῆρχε. Ἀπὸ τὸ ξεκίνημα τοῦ ἔνοπλου ἀγώνα, ὅσο ἀκόμα δὲν εἶχε πολιτικοποιηθεῖ, οἱ χωριανοὶ στὸ

¹⁶⁹ Ἀπόστολος Δασκαλάκης, «Ἱστορία Ἑλληνικῆς Χωροφυλακῆς 1936 - 1950», Ἀθήνα 1973.

¹⁷⁰ α) Ἱστοσελίδα ΒΙΚΙΠΑΙΔΕΙΑ: «Μάχη τῶν Εὐζώνων».

β) Ἱστοσελίδα ΕΙΔΗΣΕΙΣ gr, δημοσίευμα τῆς 25^{ης} Ἀπριλίου 2011 «Ἡ μάχη τῶν Εὐζώνων».

σύνολό τους συνέδραμαν, ανάλογα με τις δυνατότητές τους, στην τροφοδοσία του Ε.Λ.Α.Σ. Ὑπήρξαν καὶ συγχωριανοί¹⁷¹ πού «βγήκαν στὸ βουνό», στρατευτήκαν στὶς ἀνταρτικὲς δυνάμεις τοῦ Ε.Λ.Α.Σ. κι ἔδρασαν κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Κατοχῆς ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ διχασμοῦ, ἀμέσως μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση.

Φυλακίσεις κατοίκων - Οἱ συγχωριανοὶ Θεόδωρος Μποράκης καὶ Ἀπόστολος Μίντογλου, ὀδηγήθηκαν ἀπὸ τὶς γερμανικὲς ἀρχές, ὑπόδικοι, στὶς φυλακὲς «Παῦλος Μελάς» στὴ Θεσσαλονίκη, ἐπειδὴ εἶχαν παραχωρήσει τὰ ὑποζύγια τους στοὺς ἀντάρτες.

Σαμποτάζ κατὰ τοῦ στρατοῦ κατοχῆς - Τὴ νύχτα, στὶς 25-26 Δεκεμβρίου 1943, δυνάμεις ἀνταρτῶν τοῦ 30^{ου} Συντάγματος τοῦ Ε.Λ.Α.Σ., πού ἔδρευε στὸ ὄρος Πάικο, σὲ συνεργασία μὲ Βρετανούς καταστροφεῖς, ὑπονόμευσαν καὶ κατέστρεψαν τὴ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ στὰ «στενὰ τῆς τσιγγάνας»,¹⁷² πετυχαίνοντας παράλληλα καὶ τὸν ἐκτροχιασμό τρένου πού κινούνταν ἀπὸ τὴν Ἀξιούπολη πρὸς τὴν Εἰδομένη.¹⁷³

Στράτευση χωριανῶν γιὰ τὴ φύλαξη ἐγκαταστάσεων - Οἱ γερμανικὲς ἀρχές κατοχῆς, ἀπὸ τὰ Χριστούγεννα τοῦ 1943, λόγω τῶν δολιοφθορῶν στὴ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ ἀπὸ τοὺς Βρετανούς καταστροφεῖς καὶ τοὺς Ἑλλήνες ἀντάρτες, καθόριζαν ἐκ περιτροπῆς, ἀπὸ τὸν ἀνδρικό πληθυσμὸ τῶν Πλαγίων, ὁμάδες χωρικῶν τὶς ὁποῖες ἐξόπλιζαν καὶ τὶς διέθεταν κάθε νύχτα γιὰ τὴ φύλαξη δύο φυλακίων σὲ σιδηροδρομικὲς γέφυρες, στὴ διαδρομὴ Θεσσαλονίκης - Εἰδομένης, ἐκθέτοντάς τους στὸν κίνδυνο νὰ χτυπηθοῦν ἀπὸ ἀντάρτες. Τὸ πρῶτο φυλάκιο, τὸ ὑπ' ἀριθμ. 70, βρισκόταν στὴν περιοχὴ πού ἐκβάλλει ὁ χεῖμαρος τῆς «Ἁγίας Παρασκευῆς» στὸν Ἄξιό ποταμὸ καὶ κάλυπτε γέφυρα τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς Θεσσαλονίκης - Εἰδομένης. Στὸ ὕψος τῆς παλαιᾶς στάσης τρένου τοῦ χωριοῦ Δογάνης βρισκόταν τὸ δεύτερο φυλάκιο, ὑπ' ἀριθμ. 74, πού κάλυπτε γέφυρα τοῦ ρέματος «Ἄλτσὰκ ντερὲ»¹⁷⁴ πού ρεεὶ στὴν περιοχὴ ἀπὸ τὸ χωριὸ Χαμηλό.

Ἐπιδρομὴ βουλγαρικοῦ στρατοῦ στὰ Πλάγια - Στὶς 17 Ἰανουαρίου 1944, βουλγαρικὸς στρατὸς κατοχῆς, μὲσω τῆς Γευγελῆς, κατέλαβε προσωρινὰ τὰ χωριά τῆς παραμεθόριας περιοχῆς, κατέστρεψε σχολεῖα καὶ σπίτια καὶ δολοφόνησε κατοίκους μὲ κύριο στόχο τοὺς παλιούς Μακεδονομάχους καὶ τὸ προσφυγικὸ στοιχεῖο τῆς Μακεδονίας. Στρατιώτες τοῦ βουλγαρικοῦ στρατοῦ, στὴ διαδρομὴ γιὰ τὸ χωριὸ δολοφόνησαν τὸν Θεόφιλο Ἀρναουτίδη ἀπὸ τὰ Πλάγια, πού ἐργαζόταν στὸν μύλο, στὴν περιοχὴ Μπαρρακλῆ. Ὅταν ἤρθαν οἱ Βούλγαροι στο χωριό, συγκέντρωσαν τοὺς κατοίκους στὴν πλατεῖα (πού τότε ἦταν ἡ περιοχὴ πού ἐκτείνεται πίσω ἀπὸ τὸ Ἱερὸ τῆς ἐκκλησίας) καὶ στὸ προαύλιο τοῦ παλιοῦ

¹⁷¹ α) Ὁ Χρῆστος Κόζας, στὴ διάρκεια τῆς Κατοχῆς κατατάχθηκε ἀντάρτης στὸν Ε.Λ.Α.Σ. Στὸ διάστημα αὐτὸ συνελήφθη στὴν κατοικία του στὰ Πλάγια ἀπὸ τὶς κατοχικὲς ἀρχές ἀλλὰ κατάφερε νὰ δραπετεύσει στὰ στενὰ τοῦ χωριοῦ. Σκοτώθηκε πρὶν τὴν ἀπελευθέρωση, κάτω ἀπὸ ἀδιευκρίνιστες συνθῆκες, στὴν περιοχὴ τοῦ χωριοῦ Νότια, πιθανότατα κατὰ τὴν ἐπιχείρηση μεταφορᾶς πολεμικοῦ ὕλικου στὰ κρησφύγετα τοῦ Ε.Λ.Α.Σ. μετὰ ἀπὸ συμμαχικὴ ρίψη.

β) Ὁ Σεραφεῖμ Μαργέλος, στὴ διάρκεια τῆς Κατοχῆς κατατάχθηκε ἀντάρτης στὸν Ε.Λ.Α.Σ. ἀλλὰ ζήτησε νὰ ἐπιτρέψει στὴν ἀγροτικὴ ζωὴ στὸ χωριό. Στὸ σύντομο διάστημα τῆς ἐπιστροφῆς του, πρὶν τὴν ἀπελευθέρωση, σκοτώθηκε κάτω ἀπὸ ἀδιευκρίνιστες συνθῆκες.

¹⁷² Βλέπε στὴν ἐνότητα «Γοπωνύμια τῆς περιοχῆς τῶν Πλαγίων» στὴ σελίδα 85.

¹⁷³ Θανάσης Μητσόπουλος, «Τὸ 30^ο Σύνταγμα τοῦ Ε.Λ.Α.Σ.», ἐκδόσεις EDITEX, 1971, Γενεύη.

¹⁷⁴ Βλέπε στὴν ἐνότητα «Γοπωνύμια τῆς περιοχῆς τῶν Πλαγίων» στὴ σελίδα 85.

σχολείου (στο χώρο του σημερινού γραφείου τής κοινότητας). Οί στρατιώτες διασκορπίστηκαν σε όλο το χωριό όπου λεηλάτησαν και έκαψαν 66 σπίτια όπως και το σχολείο ενώ ξυλοκόπησαν τόν ιερέα του χωριού.¹⁷⁵ Αίχμαλώτισαν και όδηγησαν τους άντρες του χωριού προς τό χωριό Φανός, για να τους εκτελέσουν, αλλά με τήν παρέμβαση τών γερμανικών αρχών που διοικούσαν τήν περιοχή, επέστρεψαν τελικά οί χωριανοί σώοι στο χωριό.¹⁷⁶ Στίς 19 Ίανουαρίου 1944, οί ίδιες βουλγαρικές μονάδες προχώρησαν στη σφαγή κατοίκων του χωριού Χαμηλό.¹⁷⁷

Άστεγοι από τήν βουλγαρική έπίδρομη - Οικογένειες που έμειναν άστεγες μετά τις βουλγαρικές θηριωδίες του 1944, πήραν τόν δρόμο τής προσφυγιάς σε συγγενείς τους στην Άξιούπολη, στη Νέα Μηχανιώνα Θεσσαλονίκης, στόν Άγ. Διονύσιο Χαλκιδικής, στην Πέλλα κ.λπ. "Όσοι άστεγοι παρέμειναν στο χωριό κατασκήνωσαν πρόχειρα στην περιοχή τής «Κρούβρυσης», στην περιοχή τών άμπελιών στη διαδρομή προς τό «άγίασμα τής Άγίας Παρασκευής»,¹⁷⁸ στα άμπριά που βρίσκονταν στα ύψώματα κοντά στόν παλιό οικισμό Μπαρκαλή, και στην περιοχή «Τσάγκα» στο χωριό Φανός.

Άντάρτες στα βουνά τής περιοχής - Από τόν Μάρτιο του 1944, έδρασε στην περιοχή μία μικρή ομάδα άνταρτών του Ε.Λ.Α.Σ. ως «Ανεξάρτητη Όμάδα Κρούσης του 30^{ου} Συντάγματος του Ε.Λ.Α.Σ.» με αρχηγό τόν άντάρτη με τά ψευδώνυμα «Γσικβασίλης» ή «Σαλταπίδας» που καταγόταν από τήν Είδομένη. Σκοπός τής ομάδας ήταν τά σαμποτάζ αλλά και ή τρομοκράτηση τών αντικομμουνιστών κατοίκων τών χωριών.¹⁷⁹

Δολοφονία του Γερμανού στρατιώτη και αντίποινα - Τό φθινόπωρο του 1944, στην περιοχή του γηπέδου τών Πλαγιών, οί άντάρτες έστησαν ενέδρα κι επιτέθηκαν κατά τεσσάρων Γερμανών στρατιωτών που επέβαιναν σε κάρο που τό έφερε άλογο και πιθανόν κατευθύνονταν προς τήν κοντινή πόλη Γευγελή τής Γιουγκοσλαβίας.

Οί άντάρτες έξόντωσαν τόν έναν Γερμανό στρατιώτη και τό άλογο και καταδίωξαν τους άλλους τρεις που διέφυγαν στην όρεινή περιοχή Πλαγιών - Δογάνη. Μετά από τή δολοφονία, ό φόβος για γερμανικά αντίποινα κατά τών χωριανών ήταν έκδηλος, μετά τήν εκτέλεση 52 κρατουμένων στην περιοχή Γουμένισσας από τόν γερμανικό στρατό στις

¹⁷⁵ Στράτος Δορδανάς, «Τό αίμα τών άθώων - Άντίποινα τών γερμανικών αρχών κατοχής στη Μακεδονία 1941-1944», εκδόσεις Έστία, 2007.

¹⁷⁶ Στράτος Δορδανάς, «Τό αίμα τών άθώων - Άντίποινα τών γερμανικών αρχών κατοχής στη Μακεδονία 1941 - 1944», εκδόσεις Έστία, 2007.

¹⁷⁷ Στίς 19 Ίανουαρίου 1944, δολοφονήθηκαν από τόν βουλγαρικό στρατό κατοχής, στο χωριό Χαμηλό, οί κάτοικοι: Άναστασιάδης Νικόλαος έτών 18, Άνδρεάδης Νικόλαος έτών 45, Άνδρεάδης Χαράλαμπος έτών 48, Ζυρίδης Ίλιριών έτών 46, Κουκλίδης Κωνσταντίνος έτών 45, Κουλαξίδης Νικηφόρος έτών 65, Κόκκαλης Ίωάννης έτών 18, Κελασίδης Νικόλαος έτών 66, Κελασίδης Γεώργιος έτών 19, Κυριακίδης Ήρακλής έτών 64, Μουρατίδης Άβραάμ έτών 45, Μουρατίδης Γεώργιος έτών 18, Παναγιωτίδης Χαράλαμπος έτών 46, Παναγιωτίδης Νικόλαος έτών 16, Παντελίδης Χαράλαμπος έτών 46, Παπαδόπουλος Λάζαρος έτών 46, Σαββίδης Φίλιππος έτών 40, Σερεμετίδης Σάββας έτών 48, Τούνας Ίωάννης έτών 17, Χαλαραμπίδης Κωνσταντίνος έτών 28. Τά όνόματα ελήφθησαν από τό μνημείο πεσόντων του χωριού Χαμηλό.

¹⁷⁸ Βλέπε στην ένότητα «Τοπωνύμια τής περιοχής τών Πλαγιών» στη σελίδα 85.

¹⁷⁹ Θανάσης Μητσόπουλος, «Τό 30^ο Σύνταγμα του Ε.Λ.Α.Σ.», εκδόσεις EDITEX, 1971, Γενεύη.

25 Μαΐου 1944,¹⁸⁰ εφαρμόζοντας μέτρα αντίποινων απέναντι σε ανταρτικές δολοφονίες. Έτσι, πριν την αποχώρησή τους οι Γερμανοί, τὸ φθινόπωρο τοῦ 1944, πιθανότατα γιὰ ἀντίποινα μετὰ τὸν φόνο τοῦ Γερμανοῦ στρατιώτη, ἔβαλαν στόχο -ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Εἰδομένης με βολὲς πυροβόλου- τὸν ὄρεινὸ ὄγκο τοῦ ὑψώματος «412» καὶ τὴν τοποθεσία «Τσάνγκα» ποὺ ὑπῆρξε λημέρι ἀνταρτῶν, προκαλώντας ζημιὲς στὰ ἀμπέλια καὶ σὲ σπίτια τοῦ χωριοῦ χωρὶς νὰ ὑπάρξουν θύματα.

Πρὸς τὸ τέλος τοῦ 1943 καὶ ἰδιαίτερα στὰ μέσα τοῦ 1944, καθὼς τὰ γεγονότα φανέρωναν τὴν ἥττα τῆς Γερμανίας, οἱ μεγάλες δυνάμεις (Μ. Βρετανία καὶ πρῶν Ε.Σ.Σ.Δ.) ὀδήγησαν τὶς ἑλληνικὲς ἔνοπλες ὁμάδες σὲ μεταξὺ τους ρήξη. Στόχος τους ἦταν νὰ ἐνταχθεῖ ἡ χώρα, μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση, στὸν ἔλεγχο ἑνὸς ἀπὸ τὰ δύο παγκόσμια μπλόκ τῆς ἐποχῆς, τὸ Δυτικὸ ἢ τὸ Ἀνατολικό.

Ὁ ἀγώνας τῶν ἀντάρτικων ὁργανώσεων εἶχε πολιτικοποιηθεῖ ξεκάθαρα καὶ ἄρχισε ἡ πρώτη φάση τοῦ ἐμφυλίου πολέμου με κύριους πρωταγωνιστὲς τὸν Ε.Λ.Α.Σ. (Ἑλληνικὸς Λαϊκὸς Ἀπελευθερωτικὸς Στρατὸς) ἀπὸ πλευρᾶς τῆς Ἀριστερᾶς καὶ τῶν Ε.Δ.Ε.Σ. (Ἐθνικὸς Δημοκρατικὸς Ἑλληνικὸς Στρατὸς), Π.Α.Ο. (Πανελλήνια Ἀπελευθερωτικὴ Ὁργάνωση), τὴν «Ὁργάνωση Χ» κ.λπ. ἀπὸ πλευρᾶς τῆς Δεξιᾶς.

Ὁμιλία τοῦ Ε.Λ.Α.Σ. στὰ Πλάγια - Στὶς 12 Δεκεμβρίου 1943, ξεκίνησαν περιοδεῖα ἐνημέρωσης γιὰ τὸ Ε.Α.Μ. - Ε.Λ.Α.Σ. στὰ χωριά Κούπα, Σκρά, Φανός, Χαμηλό καὶ Πλάγια, ὁ ὑπεύθυνος πολιτικῆς διαφώτισης Θανάσης Μητσόπουλος «Σταύρος» καὶ ὁ Γιάννης Ἀναστασόπουλος «Αχιλλέας», στελέχη τοῦ 30^{ου} Συντάγματος τοῦ Ε.Λ.Α.Σ. συνοδευόμενοι ἀπὸ ὁμάδα ἀνταρτῶν.¹⁸¹

Στὸ βιβλίο «Τὸ 30^ο Σύνταγμα τοῦ Ε.Λ.Α.Σ.» ὁ Θανάσης Μητσόπουλος διηγεῖται ἐκείνη τὴν ἐπίσκεψή του στὰ Πλάγια: «...Τὴν τρίτη βραδιὰ φθάσαμε στὸ Χαμηλό. Μιλήσαμε σὲ μιὰ μικρὴ συγκέντρωση, ἄλλωστε καὶ τὸ χωριὸ ἦταν μικρὸ καὶ τραβήξαμε γιὰ τὸ χωριὸ Πλαγιά. Οἱ κάτοικοι τοῦ πρόσφυγες ἀπὸ τὴ Μικρὰ Ἀσία. Ἄρκετὰ μεγάλο τὸ χωριό, πᾶν ἀπὸ διακόσια σπίτια. Φθάσαμε κατὰ τὶς ὀχτώμιση μὲ ἑννιά τὸ βράδυ. Μᾶς ὀδηγοῦν στὸ σχολεῖο, ὅπου μᾶς περίμεναν οἱ χωρικοί. Τὸ σχολεῖο ἔλαμπε φωταγωγημένο. Μπαίνομε στὴν αὐλὴ. Ἡ πόρτα ἀνοιχτὴ καὶ μέσα στὴν αἴθουσα κόσμος πολὺς. Ὁ ὑπεύθυνος τοῦ Ε.Α.Μ. ἀνοίγει δρόμο. Μπαίνομε στὴν αἴθουσα. Θυελλώδη χειροκροτήματα μᾶς ὑποδέχονται, ἐπευφημίες γιὰ τὸ Ε.Α.Μ. καὶ τὸν Ε.Λ.Α.Σ. Ὁρμοῦν νὰ μᾶς χαιρετίσουν μὲ χειραψία. Οἱ κοπέλες, μὲ χάρη καὶ λέγοντας ὁμορφα λόγια, μοίραζαν σ' ὅλους τοὺς ἀντάρτες ἀπὸ ἕνα κεντημένο μαντηλάκι γιὰ ἐνθύμιο. Καὶ μέσα σὲ χειροκροτήματα καὶ ἐπευφημίες ἀρχίζω τὴν ὁμιλία μου. Μιλᾶω γιὰ τὸν Ε.Α.Μ. καὶ τοὺς σκοποὺς του. Γιὰ τὴν ἀποστολὴ τοῦ Ε.Λ.Α.Σ. Ἐνθουσιασμὸς μεγάλος. Ἐξαρση πατριωτικῆ, χαρὰ. Σὲ μιὰ στιγμή ὁ κομματικὸς ὑπεύθυνος τοῦ χωριοῦ μοῦ ψιθυρίζει πῶς μπορῶ νὰ μιλήσω καὶ γιὰ τὸ Κόμμα ὅτι ὅλοι συμπαθοῦν πολὺ τὸ Κόμμα. Ἐνθουσιασμένους καὶ ἴγω ἀπὸ τὶς θερμὲς ἐκδηλώσεις γιὰ τὸ Ε.Α.Μ. καὶ τὸν Ε.Λ.Α.Σ. κάνω κορώνα γεμάτη ἐξαρση γιὰ τὸ ρόλο τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος Ἑλλάδας. Τὰ ἐμπνευσμένα λόγια μου γιὰ τὸ Κόμμα ἀντίθετα ἀπ' ὅτι περίμενα τὰ ὑποδέχθηκε μιὰ

¹⁸⁰ Ἱστοσελίδα «Goymenissa Blog».

¹⁸¹ Θανάσης Μητσόπουλος, «Τὸ 30^ο Σύνταγμα τοῦ Ε.Λ.Α.Σ.», ἐκδόσεις EDITECH, 1971, Γενεύη.

άπροσδόκητη σαστισιμάρα, ένα άκαριαίο μούδιασμα, ένα αυτόματο κούμπωμα του κόσμου. Τα χειροκροτήματα πολύ λίγα σχετικά με τα άλλα, τα προηγούμενα χειροκροτήματα. Δαγκώθηκαν. Μοϋ μπήκαν ψύλλοι στ' αυτιά, μα τὸ πράγμα είχε γίνει. Οί άκροατές όχι μόνο δέν συμπαθούσαν όλοι τὸ Κόμμα, μα αντίθετα ήταν ποτισμένοι με πολύ προκατάληψη έναντιόν του. Δέν τούς παραξένεψε τὸ ότι και τὸ Κ.Κ.Ε. παίρνει μέρος στὸ ἐθνικοαπελευθερωτικὸ κίνημα. Τούς έκανε νά κλωτσίσουν εκείνο πὸν εἶπα ότι τὸ Κ.Κ.Ε. καθοδηγεί και εἶναι επικεφαλής του άγώνα. Αυτό τούς ζεμάτισε, βέβαια όχι όλους -γιατί ανάμεσά τους ὑπήρχαν πολλοί με ξεκαθαρισμένη και συνειδητοποιημένη συμπάθεια πρὸς τὸ Κ.Κ.Ε.- αλλά τούς ανθρώπους εκείνους πὸν μπήκαν στὸν άγώνα από πατριωτισμό, χωρίς νά ξέρουν τὸν ιδιαίτερο ρόλο του Κ.Κ.Ε. Μα οί κομμουνιστές δαγκώθηκαν γιατί καταλάβαιναν τί συνέπειες θά είχαν αυτά πὸν εἶπα».¹⁸²

Τροφοδοσία τῶν ανταρτῶν στὰ Πλάγια - Ὁ πληθυσμὸς τῶν Πλαγιῶν τροφοδοτοῦσε κρυφά τὴν «Ἐπιμελητεία του Ἀντάρτη» του Ε.Λ.Α.Σ. Ἀντάρτες γύριζαν στὰ σπίτια και συγκέντρωναν τρόφιμα (γάλα, αὐγά, άλεύρι, όσπρια, ζυμαρικά, ψωμί, ζάχαρη) καθώς και μαλλι για ὕφανση, όπου τὰ φύλασσαν σὲ συγκεκριμένα σπίτια μέχρι νά τὰ προωθήσουν στὸ βουνό. Ἡ τροφοδοσία πραγματοποιούνταν με ἐπιτυχία παρὰ τούς ἐλέγχους τῶν κατοχικῶν ἀρχῶν πὸν εἶχαν τὴν ἔδρα τους στὴν Εἰδομένη.

Τὰ «Αετόπουλα» στὰ Πλάγια - Στὰ Πλάγια ὀργανώθηκε από τούς αντάρτες ένα «σχολεῖο» καθοδήγησης για τὰ παιδιά και τούς ἐφήβους του χωριού, τὰ «Αετόπουλα». Οί συγκεντρώσεις τῶν «Αετόπουλων» γίνονταν 3 - 4 φορές τὸν μήνα, στὸ «Κουβούσι» πὸν προπολεμικά λειτουργοῦσε τὸ καφενεῖο του Γεώργιου Ἀγορατζή. Οί καθοδηγητές τῶν «Αετόπουλων» ἔρχονταν από άλλες περιοχές αλλά και κάποιες γυναίκες του χωριού μπορούσαν και τίς ἀναπλήρουν σὲ ἔκτακτες περιστάσεις. Για τὴ συγκέντρωση τῶν «Αετόπουλων» γινόταν δημόσιο κάλεσμα. Οί αντάρτες φώναζαν με τὰ χωνιά: «...ἀπόψε τὸ ἀπόγευμα συγκέντρωση στὸ Κουβούσι...»

Ξεκίνημα του Ἐθνικοῦ Διχασμοῦ

Ἀπὸ τὰ μέσα του 1943 ἔφταναν στὸ χωριὸ οί θλιβερές εἰδήσεις του διχασμοῦ, πὸν ξεκίνησε ὅσο ακόμα διοικοῦσαν οί Γερμανοί. Στῆς 15 Αὐγούστου 1943, στὸ ὄρος Κρούσια, στὸ Κιλκίς, συγκρούστηκαν μεταξύ τους οί ανταρτικὲς ὀργανώσεις Ε.Λ.Α.Σ. και Π.Α.Ο.¹⁸³

¹⁸² Θανάσης Μητσόπουλος, «Τὸ 30^ο Σύνταγμα του Ε.Λ.Α.Σ.», ἐκδόσεις EDITEX, 1971, Γενεύη.

¹⁸³ α) Γιώργος Ἐχέδωρος, «Ἱστορία του Κιλκίς», Κιλκίς 1996.

β) Ἡ διαμάχη κράτησε μέχρι τὸν Ἰανουάριο 1944 όπου στὴν τελευταία συμπλοκή του Ε.Λ.Α.Σ. με τὴν Π.Α.Ο. στῆς 9 Ἰανουαρίου 1944, στὸ ὄρος Κρούσια, ἡ Π.Α.Ο. διαλύθηκε. Ἡ μονοπώληση του ἀνικατοχικοῦ άγώνα ἔφερε ἀποτελέσματα πὸν εὐνόησαν μόνο τούς κατακτητές. Ἡ προπαγάνδα του Ε.Λ.Α.Σ. «πᾶς μη ΕΛΑΣίτης εἶναι δοσίλογος» στιγματίζε τους παλιούς αντάρτες τῆς Π.Α.Ο. και ὅσους δέν ἐντάχθηκαν στὸν Ε.Λ.Α.Σ. λόγω πολιτικῶν φρονιμάτων. Ἡ τρομοκρατία του Ε.Λ.Α.Σ. κατὰ ἐλληνικῶν οἰκογενειῶν ἢ και ὀλόκληρων χωριῶν (δολοφονίες, πυρπολήσεις οἰκιῶν, ὀμηρείες κ.τ.δ) με τὸ πρόσχημα του «δοσιλογισμοῦ», ἐνίσχυσε τὴ δημιουργία αὐτόνομων τοπικῶν ἀντικομμουνιστικῶν ἐνοπλων ὀμάδων (Ε.Ε.Σ. κ.λπ.) πὸν για νά ἐξασφαλίσουν τὸν ἐξοπλισμὸ τους ἀπευθύνθηκαν ακόμα και στῆς κατοχικὲς ἀρχές.

Στις 14 Νοεμβρίου 1943, οί άντάρτες τοῦ Ε.Λ.Α.Σ. δολοφόνησαν στοῦ Κιλκίς τὸν πρῶην Νομάρχη¹⁸⁴ καὶ Δήμαρχο Κιλκίς, Συναγματάρχη ἐ.ά. Χρῆστο Δρέλλια.¹⁸⁵ Στις 16 Μαρτίου 1944, άντάρτες τοῦ Ε.Λ.Α.Σ. ἔκαψαν τὰ χωριά Μεσιά καὶ Ἅγιος Πέτρος, ἐνῶ δολοφόνησαν δεκάδες χωρικοῦς.¹⁸⁶ Τὸ Πάσχα τοῦ 1944 άντάρτες τοῦ Ε.Λ.Α.Σ. ἀπήγαγαν καὶ δολοφόνησαν 9 προεστοῦς τῆς Γουμένισσας.¹⁸⁷ Στις 16 Αὐγούστου 1944, άντάρτες τοῦ Ε.Λ.Α.Σ. ἀπήγαγαν καὶ δολοφόνησαν τὸν ἱερέα τοῦ χωριοῦ Φανὸς καὶ τὸν ἀδερφό του.¹⁸⁸

Ἡ μάχη τοῦ Κιλκίς¹⁸⁹

Ἐνῶ οί τελευταῖες κατοχικὲς δυνάμεις ἐγκατέλειπαν τὴν Ἑλλάδα, μεταφερόμενες μὲ τρένα μέσω Εἰδομένης πρὸς Γιουγκοσλαβία, στις 3 Νοεμβρίου 1944 καὶ ὠρα 16.00, καταστρέφοντας πίσω τους, μὲ εἰδικὰ μηχανήματα καταστροφῆς ὄλο τὸ σιδηροδρομικὸ δίκτυο, τὶς γέφυρες, τὰ φυλάκια κ.λπ.¹⁹⁰ ἢ ἀποκορύφωση τοῦ ἀδελφοκτόνου δράματος προετοιμάζονταν στὴν πόλη τοῦ Κιλκίς.

Στὴ μάχη τοῦ Κιλκίς, στις 4 Νοεμβρίου 1944, μόλις εἶχαν ἀποχωρήσει οί Γερμανοὶ κατακτητῆς, πολέμησαν ἀντιμέτωπες οί δυνάμεις τῶν άνταρτῶν τῆς Ἄριστερᾶς κατὰ δυνάμειων ἀντικομμουνιστικῶν ἐνόπλων ὁμάδων, κατοίκων τῆς Κεντρικῆς Μακεδονίας, ποὺ εἶχαν ὀχυρωθεῖ στὴν πόλη καὶ στοῦ λόφο τοῦ Κιλκίς, περιμένοντας ἐπίθεση τῶν άνταρτῶν κατὰ τὰ πρότυπα τῆς μάχης τοῦ Μελιγαλᾶ στὴν Πελοπόννησο (Σεπτέμβριος 1944). Μετὰ ἀπὸ πολῦωρες μάχες καὶ τὴν ἦττα τῶν ἀντικομμουνιστικῶν ὁμάδων, ἀκολούθησε εἰσοδος στὴν πόλη τοῦ Κιλκίς τῶν άνταρτικῶν δυνάμειων καὶ πολυήμερη σφαγὴ τῶν ἐθνικιστῶν καὶ τῶν οικογενειῶν τους.

Ἐ ἄριθμὸς τῶν νεκρῶν ἀνήλθε μέχρι καὶ τὶς 7.500 περίπου ἐκ τῶν ὁποίων οί περισ-

¹⁸⁴ Ὁ Χρῆστος Δρέλλιας ὑπῆρξε Νομάρχης καὶ Δήμαρχος Κιλκίς κατὰ τὴν περίοδο 1936-1941. Τὸ ὄνομά του ἔχει συνδεθεῖ μὲ τὴν πρωτοβουλία του νὰ ἀνεγερθεῖ καὶ νὰ ἐξοπλιστεῖ τὸ νοσοκομεῖο τοῦ Κιλκίς, ποὺ ἐγκαινιάστηκε κι ἄρχισε νὰ λειτουργεῖ στις ἄρχές τοῦ 1939 μετὰ τὴν προσωπικὴ ἐργασία τοῦ λαοῦ τοῦ Κιλκίς. Σχετικὴ μὲ τὸ θέμα πηγὴ: «Τὸ λεκανοπέδιο τῶν Μουριῶν» τοῦ Παύλου - Σωκράτη Παυλίδη, Δήμος Μουριῶν, 2005.

¹⁸⁵ Ἱστοσελίδα «Θέματα στρατιωτικῆς ἱστορίας».

¹⁸⁶ Θανάσης Μητσόπουλος, «Τὸ 30^ο Σύνταγμα τοῦ Ε.Λ.Α.Σ.», ἐκδόσεις EDITEX, 1971, Γενεύη.

¹⁸⁷ Στὸ ἴδιο.

¹⁸⁸ Ἱστοσελίδα «Θέματα στρατιωτικῆς ἱστορίας».

¹⁸⁹ Δημοσιεύματα σχετικὰ μὲ τὴν μάχη τοῦ Κιλκίς τὴν 4^η Νοεμβρίου 1944:

α) Θανάσης Μητσόπουλος, «Τὸ 30^ο Σύνταγμα τοῦ Ε.Λ.Α.Σ.», ἐκδόσεις EDITEX, 1971, Γενεύη.

β) Κωνσταντῖνος Δογιάμας, «Οἱ μακεδονομάχοι ἀδερφοὶ Δογιάμας», Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, 2009, ἐκδόσεις Univercity Studio Press.

γ) Παῦλος Σωκράτης Παυλίδης, «Καὶ διηγώντας τα νὰ κλαῖς», ἐκδόσεις Γνώμη Κιλκίς - Παιονίας, Κιλκίς 2008.

δ) Ἐφημερίδα «Ριζοσπάστης» τῆς 7^{ης} Νοεμβρίου 1944.

ε) Ἐφημερίδα «Νέα Ἀλήθεια» τῆς 20^{ης} Φεβρουαρίου 1945. «Νομάρχης Κιλκίς Δημοσθένης Ἀμπατζόπουλος - Ἐπίσημη Ἐκθεση καὶ περιγραφὴ τῆς μάχης τοῦ Κιλκίς τῆς 4^{ης} Νοεμβρίου 1944».

¹⁸⁹ Θανάσης Μητσόπουλος, «Τὸ 30^ο Σύνταγμα τοῦ Ε.Λ.Α.Σ.», ἐκδόσεις EDITEX, 1971, Γενεύη.

¹⁹⁰ Στὸ ἴδιο.

σότεροι αιχμάλωτοι τῶν ἀνταρτῶν, πού δολοφονήθηκαν με συνοπτικές διαδικασίες σέ διάφορα σημεία τῆς πόλης¹⁹¹ καί στά γύρω χωριά.¹⁹²

Ἀπελευθέρωση - Μετά τήν ἀπελευθέρωση, ἡ τρομοκρατία ἀπό τήν προσπάθεια ἐπικράτησης τοῦ Κ.Κ.Ε. ἐντάθηκε μέ δολοφονίες ἀστυνομικῶν, ὀμηρεῖες πολιτικῶν ἀντιπάλων, «λαϊκά δικαστήρια», ἐπιθέσεις γιά τήν κατάληψη πόλεων καί χωριῶν, ἐπιθέσεις καί δολιοφθορές σέ ἀστυνομικά τμήματα καί στρατόπεδα τῆς ἐθνοφρουρᾶς, ἀπαγωγές παιδιῶν καί μεταφορά τους στίς γειτονικές κομμουνιστικές χῶρες, ληστεῖες, ναρκοθετήσεις κ.λπ. μέ ἀπολογισμό χιλιάδες θύματα καί ἀνυπολόγιστες ὑλικές καταστροφές. Γιά τήν ἀντιμετώπιση τῆς τρομοκρατίας, τὸ κράτος ἐφάρμοσε μπλόκα ἐλέγχου, ἐκκαθαριστικές ἐπιχειρήσεις στά βουνά, ἔκτακτα στρατοδικεῖα, ἐκτελεστικά ἀποσπάσματα, ἐκποτίσεις, ἐξορίες κ.ἄ.

«Παράταξις Ἐθνικοφρόνων» - Τὸ 1945 ἰδρύθηκε στὸ χωριὸ ἡ ὀργάνωση «Παράταξις Ἐθνικοφρόνων - «Βασιλεὺς Γεώργιος Β'»» μέ πρόεδρο τὸν Γρηγόριο Μαμτζαδέρη. Τὰ μέλη τῆς «Παράταξης Ἐθνικοφρόνων» τοῦ χωριοῦ ἦταν ἐφοδιασμένα μέ δελτίο ταυτότητας μέλους πού ἀνέγραφε «Παράταξις Ἐθνικοφρόνων - Βασιλεὺς Γεώργιος Β' - Δελτίο Ταυτότητος» μέ τὴ φωτογραφία καί τὰ στοιχεῖα τοῦ μέλους καί ὑπογραφή τοῦ προέδρου τῆς τοπικῆς ὀργάνωσης.

Ἡ δίπτυχη αὐτὴ ταυτότητα ἔγραφε στὴν 2^η σελίδα της, στὰ ἀγγλικά: «Party of Nationalists - King George B'» - Identity card, κι ἀνέγραφε τὸ ὀνοματεπώνυμο τοῦ κατόχου στὰ ἀγγλικά: This is to certify Mr [...] Whos photographis is here up, is a Menher of our corporation.¹⁹³

Τὸ δράμα «1946 - 1949»

Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1946, κύμα τρομοκρατίας σάρωσε τήν περιοχή. Ἀνάρτες ἐπιτέθηκαν στὸν Σταθμὸ Χωροφυλακῆς Εἰδομένης, ἐνῶ ὁ Εἰδομενιώτης πού ἦταν ὑπεύθυνος τῆς ἐπίθεσης, θά συλληφθεῖ ἀργότερα καί θά ἐκτελεστεῖ στὰ Γιαννιτσά, μετὰ ἀπὸ ἀπόφαση τοῦ ἔκτακτου στρατοδικείου.¹⁹⁴

¹⁹¹ Παῦλος Σωκράτης Παυλίδης, «Καί διηγώντας τα νὰ κλαῖς», ἐκδόσεις Γνώμη Κιλκίς - Παιονίας, Κιλκίς 2008: Τοποθεσίες στὴν πόλη τοῦ Κιλκίς πού δολοφονήθηκαν οἱ ἀντικομμουνιστές κατὰ τὸν Νοέμβριο 1944: στὸν «Ἀγ Γώργη», στίς χαράδρες τοῦ «Προφήτη Ἥλια», στὴν «Ζωαγορά», στὰ «Σφαγεῖα», στὴν «Μάνδρα Γεωργίου Κυπραίου», στὰ «Ἀσβεστοκάμινα», στὴν «Μάνδρα Σαμολαδά», στὴν «Καπναποθήκη τοῦ Βογιατζῆ», στὸν «Σινεμά τοῦ Σταμπουλῆ», στὸν λόφο «Στρέσσοβο» κ.λπ.

¹⁹² Παῦλος Σωκράτης Παυλίδης, «Καί διηγώντας τα νὰ κλαῖς», ἐκδόσεις Γνώμη Κιλκίς - Παιονίας, Κιλκίς 2008: Χωριά γύρω ἀπὸ τήν πόλη τοῦ Κιλκίς πού ὀδηγήθηκαν αιχμάλωτοι καί δολοφονήθηκαν μαζικά ἀντικομμουνιστές κατὰ τὸν Νοέμβριο 1944: Μεταλλικό, Ροδόπολη, Σούρμενα, Καβαλάρι, Δοῖράνη, Μαυρονέρι, Νέα Καβάλα κ.λπ.

¹⁹³ Τὰ στοιχεῖα ἐλήφθησαν ἀπὸ τὸ Δελτίο Ταυτότητας, μέ ἀριθμὸ 2, μέλους τῆς «Παράταξης Ἐθνικοφρόνων» πού ἐκδόθηκε στὰ Πλάγια τὴν 1^η Ἰουλίου 1945. [Πηγὴ στοιχείου: κ. Ἀναστασία Γρ. Γκέρλοβα].

¹⁹⁴ Ἐφημερίδα «Ἐμπρὸς» τῆς 25^{ης} Ἰουλίου 1946.

Τὸ ἴδιο διάστημα, ὁ Πλαγιώτης ἀντάρτης Γεώργιος Μουτσάκης ποὺ εἶχε συλληφθεῖ μετὰ τὴν ὁμάδα ἀνταρτῶν τῆς Εἰρήνης Γκίνη, στὴν περιοχὴ τῆς Ἔδεσσας, ἐκτελέστηκαν στὰ Γιαννιτὰ μετὰ ἀπὸ ἀπόφαση τοῦ ἑκτακτοῦ στρατοδικείου.¹⁹⁵

Στὴν διάρκεια τοῦ καλοκαιριοῦ, στὴν διαδρομὴ πρὸς τὴν Ἀξιούπολη, ἀντάρτες δολοφόνησαν τὸν πρόεδρο τῶν Πλαγιῶν Γρηγόριο Μαρτζαδέρη, τὸν ἀγροφύλακα τῶν Πλαγιῶν Νικόλαο Συμυρλίδη καὶ τὸν ἀρχηγὸ προσκόπων τοῦ χωριοῦ Φανὸς Ἰωάννη Τσακιρίδη.¹⁹⁶ Στὴν περιοχὴ τοῦ Ἀξιοῦ ποταμοῦ, στὸν κάμπο τῆς Εἰδομένης, ἀντάρτες δολοφόνησαν τὸν δάσκαλο τοῦ χωριοῦ Εἰδομένη, Γεώργιο Σιδηρόπουλο.¹⁹⁷ Κατὰ τὸ ἴδιο διάστημα οἱ ἀντάρτες ἀπήγαγαν ἀπὸ τὴν οἰκία του καὶ στὴ συνέχεια δολοφόνησαν στὴν τοποθεσία «κόκκινη χαράδρα», τὸν γραμματέα τῶν Πλαγιῶν, Θωμὰ Κακάκη μαζὶ μετὰ ἄλλους 3 συγχωριανούς. Στὶς 13 Νοεμβρίου 1946, ἀντάρτες ἐπιτέθηκαν στὸ χωριὸ Σκρὰ ὅπου δολοφόνησαν δεκάδες στρατιῶτες τῆς φρουρᾶς καὶ κατοίκους, μετὰξὺ αὐτῶν καὶ τὴν δασκάλα Βασιλικὴ Παπαθανασίου.¹⁹⁸ Τὸν Δεκέμβριο 1946, στὴν περιοχὴ τοῦ ὄρους Πάικο, ὁ στρατὸς καὶ ἡ χωροφυλακὴ ἐπιτέθηκαν κατὰ βάσεων τῶν ἀνταρτῶν, στὰ πλαίσια ἐκκαθαριστικῶν ἐπιχειρήσεων καὶ πυρπολήθηκε τὸ χωριὸ Κούπα, ποὺ χρησιμοποιοῦνταν ὡς ἀνταρτικὸ ὄρμητήριο.¹⁹⁹

Ἄρκετοὶ χωριανοὶ παρέμειναν ἀπὸ τὸν καιρὸ τῆς Κατοχῆς στὸ βουνὸ καὶ ἐντάχθηκαν στὶς ἀνταρτικὲς ὁμάδες τοῦ Δ.Σ.Ε. (Δημοκρατικὸς Στρατὸς Ἑλλάδας) ποὺ ἰδρύθηκε σὲ συνέχεια τοῦ Ε.Λ.Α.Σ. ἐναντία στὸν κυβερνητικὸ στρατό, μετὰ κύρια ἐπιδίωξη τὴν ἐπιβίωσις κομμουνιστικοῦ καθεστώτος. Πάνω ἀπὸ 10 ἐθελοντὲς ἐντάχθηκαν στὴ Χωροφυλακὴ ὡς χωροφύλακες «ἄνευ θητείας» καὶ στὴν Ἐθνικὴ Φρουρὰ, προκειμένου νὰ συνδράμουν στὴν ἀντιμετώπιση τῆς ἀνταρσίας.

Τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1946, οἱ Ἐνοπλῆς Δυνάμεις τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς ὀργάνωσαν καὶ ἐξόπλισαν κατοίκους τοῦ χωριοῦ ποὺ ἐντάχθηκαν στὶς Μ.Α.Υ.²⁰⁰ (Μονάδες Ἀσφάλειας

¹⁹⁵ Ἐφημερίδα «Ριζοσπάστης» τῆς 27^{ης} Ἰουλίου 1946.

¹⁹⁶ Ἐφημερίδα «Ἐμπρὸς» τῆς 1^{ης} Αὐγούστου 1946.

¹⁹⁷ Ἐφημερίδα «Ἐλευθερία» τῆς 17^{ης} Αὐγούστου 1946.

¹⁹⁸ Ἐφημερίδα «Ἐλευθερία» τῆς 15^{ης} Νοεμβρίου 1946.

¹⁹⁹ Ὑπ' ἀριθμ. 4 ἀνακοινωθὲν Δημοκρατικοῦ Στρατοῦ Ἑλλάδας τῆς 26^{ης} Ἰανουαρίου 1947. Ἐκθεση δράσεως Δ.Σ.Ε. Αὐγούστου ἕως Δεκεμβρίου 1946. Ἰστοσελίδα «Θέματα στρατιωτικῆς ἱστορίας».

²⁰⁰ Ἦταν τὰ πρῶτα χρόνια μετὰ τὸν πόλεμο, τὸ 1946, ὅταν ἡ Κυβέρνησις ἐξόπλισε τοὺς «Μαύδες», δηλαδὴ ὄσους πολίτες τῶν παραμεθρίων περιοχῶν καλοῦνταν, ὡς ἐφεδροὶ, νὰ ἀποτελέσουν μὲλη τῶν Μ.Α.Υ. (Μονάδων Ἀσφάλειας Ὑπαίθρου) ποὺ θὰ συνδράμουν στὸ ἔργο τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων σὲ περίπτωσις κινδύνου ἀπὸ ἐπιθέσεις ἀνταρτῶν. Ἀπὸ τὸ 1948 οἱ Μ.Α.Υ. μετονομάστηκαν σὲ Τ.Ε.Α. (Τάγματα Ἐθνοφυλακῆς Ἀμύνης). Ὁ ὄρος «ΜΑΥδες» ὅμως κυριάρχησε καὶ μετὰ τὴν μετονομασίαν. Σύμφωνα μετὰ τὸν Στρατιωτικὸ Κανονισμὸ (Σ.Κ.) 522, ἀποστολὴ τῶν Τ.Ε.Α. ἦταν: «...ἡ ἐσωτερικὴ ἀσφάλεια τῆς Χώρας, ἢτοι ἡ μὴ ἀναμολυνσις τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ Κομμουνιστοσυμμοριτισμοῦ, ἡ ἀντιμετώπισις ἐχθρικών ἀεραγυμάτων καὶ ἡ ἐξασφάλισις τῆς ἡσυχίας τῶν κατοίκων τῆς ὑπαίθρου ἀπὸ κακοποιῶν, ἐγκληματικῶν καὶ Ἀναρχικῶν στοιχείων ἐν στενῇ συνεργασίᾳ μετὰ τῆς Χωροφυλακῆς τόσον ἐν εἰρήνῃ ὅσον καὶ ἐν πολέμῳ».

Οἱ «ΜΑΥδες» διοικοῦνταν ἀπὸ ἀξιωματικὸ τοῦ Στρατοῦ, διατηροῦσαν τὸν ὀπλισμὸ στὰ σπίτια τους, ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ τὸν συντηροῦν καὶ νὰ μετέχουν σὲ ἐξάσκηση σκοποβολῆς ὅποτε καλοῦνταν. Κατὰ τὰ λοιπὰ ζοῦσαν στὰ χωριά τους καὶ ἀσχολοῦνταν μετὰ τὴ γεωργίαν ἢ τὴν

Ἵπαιθρου) γιὰ τὴν υπεράσπιση τοῦ χωριοῦ ἀπὸ τὶς ἀνταρτικὲς ἐπιθέσεις. Οἱ ΜΑΥδες (ἄνδρες τῶν Μ.Α.Υ.) τοῦ χωριοῦ, κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ ἀνταρτοπολέμου ἢ ἀλλιῶς συμμοριτοπολέμου κατὰ τὴν ἐπίσημη ὀνομασία του ὡς τὸ 1980, τὶς νύχτες φρουροῦσαν τὰ περάσματα στὴν πλαγιά τοῦ ὑψώματος «412». Ἵπῆρξαν πολλὲς περιπτώσεις ποὺ τὰ γυναικόπαιδα τοῦ χωριοῦ διανυκτέρευαν γιὰ ἀσφάλεια στὸν λόχο τῆς ἐθνοφρουρᾶς ποὺ ἔδρευε στὸ χωριὸ Φανός, γιὰ τὴν προστασία τους ἀπὸ ἐνδεχόμενες ἀπαγωγὲς καὶ βίαια στρατολόγησή τους ἀπὸ τοὺς ἀντάρτες.

Χαρακτηριστικὴ γιὰ τὸ πολιτικὸ κλίμα τῆς ἐποχῆς στὴν περιοχὴ, εἶναι ἡ ἀνταπόκριση τῶν Σπύρου Μελλά καὶ Βασίλη Τσιμπιδάρου γιὰ τὴν ἐφημερίδα «Ἐμπρός»²⁰¹ μὲ τίτλο «Εἰς τὸν θρυλικὸν Φανόν»:

«Κατὰ τὴν νυκτερινὴν διέλευσίν μας ἐκ τοῦ ὄρειοῦ χωριοῦ Φανός, ἐγγὺς τῶν Γιουγκοσλαβικῶν συνόρων, ἐπικοινωνήσαμε μετὰ προυχόντων καὶ τοῦ Προέδρου τῆς Κοινότητος, Τσακιδῆ. Ὡς μᾶς ἐπληροφόρησαν, οἱ ἀντάρται ἔχουν καταδικάσει εἰς θάνατον ὀγδοήκοντα δύο κατοίκους, οἱ ὁποῖοι ἀναγκάζονται ὡσάκις ἐξέρχονται τοῦ χωριοῦ διὰ μακρυνὴν διαδρομὴν νὰ ἐξοπλίζονται καὶ νὰ συγκροτοῦνται εἰς ἰσχυρὰς ὁμάδας. Κατὰ τὴν διαδρομὴν μας, διατελοῦντες ὑπὸ τὴν προστασίαν εὐαρίθμων στρατιωτῶν, φερόντων ὀπλοπολυβόλα, ἠναγκάσθημεν νὰ ἀλλάξωμεν ὁδόν, λόγῳ ναρκῶν τοποθετημένων κατὰ μῆκος τῆς διαδρομῆς, δύο ἐκ τῶν ὁποίων ἐξεράγησαν κατὰ τὴν τελευταίαν ἐπιχειρήσιν καὶ ἀνετίναξαν ἀμαξαν χωρικοῦ, φονευθέντος τοῦ ὄηγου καὶ τῶν ἵππων. Σήμερον τὴν πρωῒαν συνεργεῖον ναρκοσυλλεκτῶν ἀνεῦρεν ὑπολοιπομένης νάρκας καὶ προέβη εἰς τὴν ἀρχήστυσίν των. Χαρακτηριστικὸν τῶν συνθηκῶν τῆς συγκοινωνίας εἶναι ὅτι κατὰ τὴν ἀνοδὸν πρὸς Φανόν ἠναγκάσθημεν, ἐκτὸς τῆς ἀνωτέρω ἀλλαγῆς τῆς ὁδοῦ, νὰ λάβωμεν διατάξεις ἀσφαλείας. Κατὰ τὴν κάθοδον παρατηρήθη κίνησις εἰς τὰ ὑψώματα τῆς ὄρεινης διαβάσεως ἐκατέρωθεν τῆς ὁποίας ὑπάρχουν τὰ δύο χωρία Πηγὴ καὶ Πύλη. Ἰδίως τὸ πρῶτον εἶναι μόνιμον κρησφύγετον ἀνταρτῶν. Πρόκειται περὶ τῆς περιοχῆς εἰς τὴν ὁποίαν δρᾷ ὁ καπετὰν Τσικβασιλῆς, γνωστὸν κάθαρμα, ἐξ Εἰδομένης. Οὗτος εἶναι ραιβόπους καὶ ἀπαισίας μορφῆς, μέχρι σήμερον δὲ τὰ θύματά του ὑπερβαίνουν τὰ ἑκατόν. Εὐτυχῶς ἐκ τῆς ἀντιθέτου κατευθύνσεως κατήρχετο καὶ εὐρίσκετο εἰς ἀπόστασιν δύο χιλιομέτρων ἰσχυρὸν ἑλληνικὸν τμήμα, προερχόμενον ἐξ Ἀρχαγγέλου, τοῦ ὁποίου ἡ ἐμφάνισις καὶ μόνον ἤρκεσε νὰ καταστήσει τὴν διάβασιν λίαν ἀνετον. Οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ ἄνδρες τοῦ στρατοῦ μας, κατεχόμενοι ὑπὸ ὑψηλοῦ φρονήματος, εὐθύς ὡς μᾶς ἀνεγνώρισαν, ἐδήλωσαν: «Δὲν ζῶμεν παρὰ μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ ἐκδικηθοῦμεν τὸν δολοφονικὸν σφαγιασμὸν τῶν συναδέλφων μας τοῦ Σκρᾶ καὶ τῆς Νωτίας.»

κτηνοτροφία. Ὅταν ἡ Μονάδα λάμβανε μέρος σὲ παρελάσεις ἢ σὲ μνημόσυνα πεσόντων, οἱ «ΜΑΥδες» ἔφεραν πολιτικὴ περιβολὴ καὶ τὸν πολεμικὸ ὄπλισμό τους. Τὴ δεκαετία τοῦ '80 τὰ Τ.Ε.Α. καταργήθηκαν.

²⁰¹ Ἐφημερίδα «Ἐμπρός» τῆς 22^{ης} Νοεμβρίου 1946.

Επώδυνα για τους κατοίκους τής περιοχής ήταν και τα τελευταία χρόνια του μεγάλου διχασμού. Στις αρχές Ιανουαρίου 1947, οι αντάρτες ανατίναξαν την γέφυρα του Κοτζιά Ντερέ και οι κάτοικοι των παραμεθόριων περιοχών για να φτάσουν στην Άξιούπολη περνούσαν μέσα από τον χειμάρρο.²⁰² Τον Ιανουάριο του 1948, οι αστυνομικές αρχές διαλεύκαναν την υπόθεση των 7 δολοφονιών που έγιναν από τους αντάρτες στα Πλάγια αλλά και στο Φανό και οι ένοχοι δικάστηκαν και καταδικάστηκαν σε θανατικές ποινές.²⁰³

Στις 2 Οκτωβρίου 1948, στρατιωτικό όχημα προσέκρουσε σε νάρκη που είχαν τοποθετήσει αντάρτες στην διαδρομή Φανός - Σκρά, με αποτέλεσμα να χάσουν τη ζωή τους 7 όπλιτες Μ.Α.Υ. από τα χωριά Πλάγια, Είδομένη και Χαμηλό.²⁰⁴ Στο διάστημα αυτό, δύο κάτοικοι του χωριού μας, σε διαφορετικές τοποθεσίες γύρω από το χωριό, πηγαίνοντας ανύποπτοι στις αγροτικές εργασίες τους, τραυματίστηκαν από νάρκες που είχαν τοποθετηθεί στον δρόμο και σακατεύτηκαν για όλη τους τη ζωή.

Από το 1949 σταμάτησαν οι έχθροπραξίες και η κατεστραμμένη χώρα εντάχθηκε στο δυτικό μπλόκ. Περί τους δέκα Πλαγιώτες, από όσους συμμετείχαν στις ανταρτικές δυνάμεις τής Άριστερας, ύποχωρώντας εγκαταστάθηκαν ως πρόσφυγες στις χώρες του Ανατολικού Μπλόκ (Βουλγαρία, Γιουγκοσλαβία, Άλβανία, Ρουμανία, Ε.Σ.Σ.Δ., Πολωνία, Τσεχοσλοβακία κ.ά.) στις οποίες παρέμειναν για να αποφύγουν τις δίκες που ακολούθησαν στην Ελλάδα και τις άντεκδικήσεις στις τοπικές κοινωνίες όπου έδρασαν. Στις χώρες του Ανατολικού Μπλόκ έζησαν οι περισσότεροι πρόσφυγες μέχρι τη δεκαετία του '80 που άμνηστεύθηκαν τα εγκλήματα τής ανταρσίας κι ολοκληρώθηκε ο επαναπατρισμός όσων επιθυμούσαν. Άλλοι δέκα συγχωριανοί, λόγω εμπλοκής τους στα έκτροπα τής ανταρσίας, μετά την ήττα των ανταρτών, εξορίστηκαν για κάποιο χρονικό διάστημα στη Μακρόνησο²⁰⁵ και σε άλλους τόπους που είχε διαμορφώσει το κράτος από το 1928 και το 1947 για έκτοπισμό, και ξαναεπέστρεψαν στο χωριό μετά από ένα διάστημα εξορίας.

²⁰² Έφημερίδα «Έμπρός» τής 16^{ης} Ιανουαρίου 1947.

²⁰³ Έφημερίδα «Έμπρός» τής 21^{ης} Ιανουαρίου 1948, δημοσίευμα σχετικό με την καταδίκη σε θάνατο του Γ. Σκρέκα από το Σκρά ως υπεύθυνου των δολοφονιών των κατοίκων Πλαγίων και Φανού: Θωμά Κακάκη, Π. Κορφύτη, Κ. Ευγενίδη, Ιερέα Θ. Ευγενίδη, Α. Μπιρμπουτζόγλου, Άγγ. Άγόρατζη, Άν. Σταυροπούλου και Διαμαντίνιας Τετελήρ.

²⁰⁴ Έφημερίδα «Έμπρός» τής 9^{ης} Οκτωβρίου 1948.

²⁰⁵ Ίτσοσελίδα ΒΙΚΙΠΑΙΔΕΙΑ «Στρατόπεδο Μακρονήσου»: Στη Μακρόνησο, ένα άγιο νησί 15 τετραγωνικών χιλιομέτρων, ξεκίνησε η λειτουργία του στρατοπέδου συγκέντρωσης με είσηψηση του Γενικού Έπιτελείου Στρατού προς το υπουργείο Στρατιωτικών στις 19 Φεβρουαρίου 1947. Στο αρχικό εισηγητικό σημείωμα που συντάχθηκε μετά τις εκλογές τής 1^{ης} Απριλίου 1946, αναφέρεται επί λέξει: «Αποφασίζεται ο περιορισμός των άριστερών στρατευσίμων εις άρισμένα στρατόπεδα διά να ύποστούν άποτοξίνωσι. Όλες οι στρατιωτικές μονάδες δέον όπως εκκαθαρισθούν από άριστερίζοντες ή ύπόπτους άριστεριισμού». Η ίδρυση του Οργανισμού Αναμορφώσεως Μακρονήσου τον Οκτώβριο/Νοέμβριο του 1949 ψηφίστηκε όμόφωνα και με ένδοξιασμό από σχεδόν όλα τα κόμματα τής τότε Βουλής. Έπρόκειτο για το Ψήφισμα ΟΓ' τής 14-10-1949, «Περί μέτρων έθνικης αναμορφώσεως» [...] Σκοπός του άνωτέρω Οργανισμού είναι ή διά τής διαφωτίσεως και διαπαιδαγωγήσεως αναμόρφωσις των εις αυτό ύπό του Κράτους παραπεμπομένων άτομων συμφώνως ταις διατάξει του παρόντος Ψηφίσματος [...]

Τὰ Πλάγια ἀπὸ τὸ 1950 ἕως σήμερα²⁰⁶

Οἱ δεκαετίες μέχρι τὸ 1970 - Μετὰ τὸν πόλεμο ξεκίνησε ἡ ἀνασυγκρότηση, πάντα μέσα στὰ πλαίσια τῆς φτώχειας. Οἱ κάτοικοι ἀσχολήθηκαν μὲ τὴ γεωργία (ἀμπελοργία, σιτηρά, μεταξοκαλλιέργεια, καπνοκαλλιέργεια), τὴν κτηνοτροφία καὶ τὸ ἐμπόριο ἐνῶ μερικὲς γυναῖκες τοῦ χωριοῦ ὕφαιναν χαλιά σὲ ἀργαλειοὺς ποὺ εἶχαν ἐγκαταστήσει στὶς κατοικίες τους.

Οἱ ἀνέσεις ποὺ ἐξασφάλιζαν οἱ μεγάλες πόλεις, ὅπως γιὰ παράδειγμα ἡ ψυχαγωγία, ἦταν γιὰ τὸ χωριὸ ἀκόμα στὰ πρῶτα τους στάδια. Ἡ κυρίαρχη μορφή ψυχαγωγίας γιὰ τοὺς ἄνδρες ἦταν τὰ καφενεῖα ἐνῶ γιὰ τὶς γυναῖκες ἦταν τὸ ἐργόχειρο ἢ ὁ ἀργαλειός. Μεταπολεμικά, ἐρχόταν κατὰ διαστήματα στὸ χωριὸ στρατιωτικὸ συνεργεῖο παραστάσεων θεάτρου σκιῶν κι ἔσθηνε δωρεάν παραστάσεις Καραγκιόζη στὴν πλατεία, στὸν τοῖχο τῆς ἐκκλησίας ἢ στὸν τοῖχο τοῦ παλιοῦ σχολείου (στὸν χῶρο τοῦ σημερινοῦ γραφείου τῆς κοινότητας). Ἀργότερα τὸ χωριὸ ἀπόκτησε φορητὸ κινηματογράφο τοῦ Ἰωάννη Πασατσιφλικιώτη, μὲ προβολὲς στὰ καφενεῖα τοῦ χωριοῦ καὶ στὰ χωριά τῆς εὐρύτερης περιοχῆς.

Ἐλεγχος εἰσερχομένων στὴν παραμεθόρια περιοχή - Μετὰ τὸν πόλεμο καὶ μέχρι τὰ τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ '70, στὴν εἴσοδο τοῦ χωριοῦ Φανὸς ὅπου εἶχε ἔδρα καὶ ὁ Στρατιωτικὸς Λόχος Φανοῦ, ὑπῆρχε σημεῖο ἐλέγχου εἰσερχομένων στὴν παραμεθόρια περιοχή. Στὸ σημεῖο ἐλέγχου ὁ ἐπαρχιακὸς δρόμος διακοπτόταν μὲ ἀλυσίδα καὶ ἀπὸ στρατιωτικούς γινόταν ἔλεγχος στοιχείων ὅσων μετακινούνταν στὸ ὄδιο δίκτυο τῶν χωριῶν Φανός, Πλάγια, Δογάνης, Εἰδομένη καὶ Χαμηλό. Οἱ κάτοικοι τῶν παραμεθόριων χωριῶν, μέχρι τὰ τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ '70, ἦταν ἐφοδιασμένοι μὲ Ἀτομικὰ Δελτία Κυκλοφορίας ποὺ ἔκδιδε ἡ Ὑποδιοίκηση Χωροφυλακῆς Παιονίας, βάσει τῶν ὁποίων ἐπιτρέπονταν ἡ ἐλεύθερη κυκλοφορία τους σὲ ἀκτίνα 30 χιλιομέτρων ἀπὸ τὸν τόπο τῆς μονίμου ἐγκατάστασής τους.²⁰⁷

Σιδηροδρομικὸ δυστύχημα στὴν Εἰδομένη - Στις 29 Δεκεμβρίου 1958, ἓνα δυστύχημα στὴν περιοχή συντάραξε τὸ πανελλήνιο. Ἡ ἐφημερίδα «Ἐλευθερία»²⁰⁸ ἔγραφε: «Μητέρα ἐφονεύθη προσπαθοῦσα νὰ σώσει τὸ παιδί της - Σπαρακτικὴ σκηνὴ παρὰ τὴν Εἰδομένην». Τὸ δημοσίευμα περιέγραφε τὴν τραγωδία τῆς 27χρονης Ἀντωνίας Μουμιάδου, ἡ ὁποία ἦταν ἐγκυος, καὶ προσπάθησε νὰ σώσει ἀπὸ κατερχόμενη ἀμαξοστοιχία, τὸν τετραετὴ γιό της Στέλιο ποὺ ἔπαιζε στὶς σιδηροδρομικὲς γραμμές, μὲ ἀποτέλεσμα τὸ παιδί νὰ ἐκσφενδονιστεῖ νεκρὸ καὶ ἡ μητέρα νὰ διαμελισθεῖ φρικωδῶς ἀπὸ τοὺς τροχοὺς τῆς ἀμαξοστοιχίας. Ἡ μητέρα τῆς νεκρῆς Ἀντωνίας ἦταν ἡ Ἀνδρονίκη Γροζίδη - Σβάνου ποὺ εἶχε καταγωγή ἀπὸ τὰ Πλάγια.

²⁰⁶ Τὰ στοιχεῖα τῆς ἐνότητας ἐλήφθησαν ἀπὸ διηγήσεις τῶν κ.κ. Βούλας Ἰντζέ - Πασατσιφλικιώτη, Πόπης Λαζάρου.

²⁰⁷ Τὰ στοιχεῖα ἐλήφθησαν ἀπὸ τὸ ὑπ' ἀριθμ. 3416 Ἀτομικὸ Δελτίο Κυκλοφορίας κατοικοῦ τῶν Πλαγιῶν, μὲ ἡμ. ἐκδόσης 30 Νοεμβρίου 1967, στὴ Γουμένισσα, ἀπὸ τὴν Ὑποδιοίκηση Χωροφυλακῆς Παιονίας. [Πηγή: κ. Θεοδώρα Καστελιώτου].

²⁰⁸ Ἐφημερίδα «Ἐλευθερία» τῆς 30^{ης} Δεκεμβρίου 1958.

Τὰ παιδιά τοῦ χωριοῦ στοῦ Γυμνάσιο τῆς Ἀξιούπολης - Τίς δεκαετίες τοῦ '60 καί τοῦ '70, ὅσοι μαθητές καί μαθήτριες τοῦ χωριοῦ τελείωναν τὸ Δημοτικὸ σχολεῖο μπορούσαν νὰ συνεχίσουν τίς σπουδές τους στοῦ ἐξατάξιου Γυμνασίου ποῦ στεγαζόταν στὴν Ἀξιούπολη. Οἱ γονεῖς ἔπρεπε νὰ ἀποφασίσουν ἂν τὰ παιδιά τους συνεχίσουν τίς σπουδές τους, δεδομένων τῶν δυσκολιῶν τῆς ἐποχῆς ἢ ἂν ἀσχοληθοῦν κι αὐτὰ μὲ τίς γεωργικὲς καί κτηνοτροφικὲς ἀσχολίες τῆς οἰκογένειάς τους. Ἡ πρώτη καί μεγαλύτερη δυσκολία ἦταν ἡ μετακίνηση τῶν παιδιῶν ἀπὸ τὰ Πλάγια στὴν Ἀξιούπολη. Τίς δεκαετίες ἐκεῖνες δὲν διέθετε ὁ καθένας αὐτοκίνητο, καί τὸ δρομολόγιο τοῦ ΚΤΕΛ ἐκτελοῦνταν δύο φορές τὴν ἐβδομάδα (Τετάρτη - Σάββατο). Τὰ παιδιά, γιὰ ὅσα χρόνια διαρκοῦσε τὸ Γυμνάσιο, θὰ ἔπρεπε, στὴν καλύτερη περίπτωση, νὰ φιλοξενοῦνται σὲ συγγενικὲς οἰκογένειες ἢ νὰ νοικιάζουν μόνον τους σπίτι. Στὴν τελευταία περίπτωση ἐπωμιζόνταν τὰ ἴδια τὰ παιδιά καί τὰ τῆς οἰκίας (μαγειρέμα, καθαριότητα κ.λπ.) χωρὶς νὰ ὑπάρχει δυνατότητα ἄμεσης βοήθειας ἀπὸ τοὺς γονεῖς τους, μὲ ἀποτέλεσμα τὴ διόγκωση τῶν δαπανῶν τῶν σπουδῶν (ἐνοίκιο, χρήματα γιὰ διατροφή, σχολικὰ ἀναλώσιμα κ.λπ.) Οἱ ἀνέσεις ψυχαγωγίας, οἱ ἐλεύθερες καί ἀνεξέλεγκτες συναναστροφές στὰ πλαίσια τῆς κωμόπολης κ.ἄ. ἀποτελοῦσαν κινδύνους ποὺ ἐπῆρεσαν πολλές ἀπὸ τίς οἰκογένειες καί δὲν ἔστειλαν τὰ παιδιά τους γιὰ σπουδές στὴν Ἀξιούπολη. "Ὅταν τὸ Γυμνάσιο ἔκλεινε γιὰ τίς καλοκαιρινὲς διακοπές, οἱ μαθητὲς ἐπέστρεφαν στοὺς ρυθμούς τοῦ χωριοῦ καί στίς ἀγροτικὲς ἀσχολίες τῆς οἰκογένειάς τους.

Οἱ δεκαετίες μετὰ τὸ 1970

Ἑλλάς, Ἑλλήνων, Χριστιανῶν... - Οἱ συνέπειες τοῦ διχασμοῦ τῆς περιόδου 1944 - 1949 καί τὸ τεταμένον πολιτικὸ κλίμα τῆς κομματοκρατίας κατὰ τὴ δεκαετία τοῦ '60, ὀδήγησαν στὴ δικτατορία καί τὴν ἐπιβολὴ τῶν στρατιωτικῶν κυβερνήσεων τῆς 21^{ης} Ἀπριλίου 1967 καί τῆς 25^{ης} Νοεμβρίου 1973 ποὺ διατηρήθηκαν στὴν ἐξουσία μέχρι τὴν 24^η Ἰουλίου 1974. Τὴν περίοδο ἐκείνη, λόγω τῶν ἐμφυλιοπολεμικῶν συνεπειῶν ποὺ συνεχίζονταν ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ '40, τέσσερις Πλαγιῶτες ὀδηγήθηκαν ἀπὸ τίς στρατιωτικὲς ἀρχές στὴν ἐξορία. Οἱ λόγοι ἐκτοπισμοῦ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἦταν ἡ ἐμπλοκὴ στὰ ἔκτροπα τοῦ ἐμφυλίου πολέμου ἢ ἡ στενὴ συγγένεια μὲ φυγὰ στοῦ «Σιδηροῦν Παραπέτασμα» ἢ τὰ «δηλωμένα ἀριστερὰ» φρονήματα, ὅμως μὲ παρεμβάσεις καί ἐγγυήσεις τῶν ἀρχῶν τοῦ χωριοῦ ἢ μὲ κυβερνητικὲς ἀμνηστεύσεις τῶν πολιτικῶν διώξεων, συνήθως ἐπέστρεφαν οἱ ἐξόριστοι μετὰ ἀπὸ ἓνα διάστημα κράτησής τους.

Στίς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ '70 ξεκίνησαν στὰ Πλάγια τὰ ἔργα διάνοξης καί ἀσφαλτοστρώσεως τοῦ κεντρικοῦ δρόμου καί διαμορφώθηκε τὸ νεκροταφεῖο τοῦ χωριοῦ μὲ τὴν προσωπικὴ ἐργασία τῶν κατοίκων.

Πολλοὶ συγχωριανοὶ ἐμεταλλεύθηκαν τὴν ἀνάγκη ποὺ εἶχαν οἱ ἀναπτυγμένες χῶρες γιὰ ἐργατικὰ χέρια καί μετανάστευσαν στοῦ ἐξωτερικοῦ (Γερμανία, Αὐστραλία, Η.Π.Α., Καναδὰς κ.ἄ) γιὰ εὕρεση ἐργασίας. Ἄλλοι συγχωριανοὶ βλέποντας τὴν πρόοδο τῶν ἀστικῶν κέντρων, μετακόμισαν στὴ Θεσσαλονίκη. Οἱ περισσότεροὶ Πλαγιῶτες κατοίκησαν σὲ περιοχὲς τῆς δυτικῆς Θεσσαλονίκης (Εὐσόμος, Ἀμπελόκηποι, Σταυροῦπολη κ.ἄ.) λόγω τῆς μικρῆς ἀπόστασής τους ἀπὸ τὸν σιδηροδρομικὸ σταθμὸ καί τὸν σταθμὸ τοῦ ΚΤΕΛ ἀλλὰ καί τῆς εὐκολότερης πρόσβασής τους στοῦ χωριοῦ.

Ἡ μεταπολίτευση και ἡ πτώση τῆς δικτατορίας ἤρθε με τὴ δραματικὴ εἰσβολὴ τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων στὴν Κύπρο, τὸν Ἰούλιο και τὸν Αὐγουστο τοῦ 1974.

Κατὰ τὴν τουρκικὴ εἰσβολὴ εἶχε κηρυχθεῖ στρατιωτικὴ ἐπιστράτευση και πολλοὶ Πλαγιῶτες κλήθηκαν ἐκεῖνο τὸ διάστημα νὰ ὑπηρεθίσουν ὡς ἔφεδροι. Μετὰ τὴ μοιραία γιὰ τὴν Κύπρο κατάληξη, με τὴν κατοχὴ μεγάλου μέρους τοῦ νησιοῦ ἀπὸ τὴν Τουρκία, οἱ Πλαγιῶτες ἐπίστρατοι ἐπέστρεψαν σώοι στὸ χωριό.

Ἡ κοινότης ἡμῶν τυγχάνει ὀρεινὴ και ἄγονος... - Σχετικὰ με τὴν οἰκονομικὴ κατάσταση τῆς τοπικῆς κοινότητος στὰ μεταπολεμικὰ χρόνια και τὴν ἀδυναμία ἀντιμετώπισης τῶν προβλημάτων τοῦ χωριοῦ, ἀναφέρονται τὰ παρακάτω:²⁰⁹ [*...Ὅπως ἀναφέρθηκε ἤδη, ἡ οἰκονομικὴ κατάσταση τῶν κοινοτήτων στὰ ὀρεινὰ και ἡμιορεινὰ χωριά τοῦ Δήμου Ἀξιούπολης εἶναι ἀκόμα πιὸ ἀσχημὴ, σὲ σχέση με τὰ πεδινὰ. Γενικὰ, ἡ ἀντίληψη ποὺ ἐπικρατεῖ μεταξὺ τῶν κατοίκων τοῦ Δήμου, εἶναι ὅτι «...τὰ ὀρεινὰ χωριά εἶναι ἔρημα και φτωχὰ». Στὴν κοινότητα Πλαγιῶν, τοῦ Δήμου Ἀξιούπολης, βρισκόμαστε ὑπομνήματα τοῦ προέδρου, με χαρακτηριστικὲς ἐκφράσεις: α) «...ἡ κοινότης ἡμῶν τυγχάνει ὀρεινὴ και ἄγονος...» (Κοινότητα Πλαγιῶν πρὸς τὸν ὑπουργὸ Ἐσωτερικῶν 16/10/1968) και β) «...παρακαλοῦμε νὰ ἐνισχύσετε τὴν κοινότητα γιὰ ν' ἀντιμετωπίσει τίς ἀνάγκες της, γιατί εἶναι ὀρεινὴ και γι' αὐτὸ δὲν ἔχει πολλὰ ἔσοδα...» (Κοινότητα Πλαγιῶν πρὸς τὸν ὑπουργὸ Ἐσωτερικῶν 29/1/1986).]*

Βαίνομεν πρὸς ἐκλογὰς... - Με τὴ μεταπολίτευση, τὸ 1974, ξεκίνησε ἡ νέα κοινοβουλευτικὴ περίοδος τῆς κομματοκρατίας, τοῦ ἀναίμακτου διχασμοῦ, ποὺ ἐπῆρεσε και τὴ μικρὴ κοινωνία τοῦ χωριοῦ. Ἡ πώλωση γιὰ τὰ κομματικὰ συμφέροντα καθόριζε τίς σχέσεις μεταξὺ τῶν οἰκογενειῶν τοῦ χωριοῦ, ὥστε νὰ διαχωρίζονται με κομματικὰ κριτήρια μέχρι και τὰ καφενεῖα. Στὴ διατριβὴ τῆς Φωτεινῆς Καραλίδου²¹⁰ ἀναφέρονται εὐστοχα οἱ συνήθειες τῶν κατοίκων τῆς Παιονίας, ἰδιαίτερα τῶν ἄμεσα ἐμπλεκομένων με τίς ἐκλογές, συνήθειες ποὺ ἴσχυαν και γιὰ τοὺς Πλαγιῶτες ὅπως και γιὰ ὀλόκληρὴ τὴν ἑλληνικὴ ἐπικράτεια κατὰ τίς ἐποχὲς τῆς κομματικῆς πώλωσης. Σχετικὰ με τὴν Κυριακὴ τῶν ἐκλογῶν²¹¹ σημειώνονται: *Τὴ μέρα τῶν ἐκλογῶν τὸ δημοτικὸ σχολεῖο ὑποδέχεται τοὺς τοπικοὺς κατοίκους ἀλλὰ κι αὐτοὺς ποὺ κατάγονται ἀπὸ τὸ χωριὸ ἀλλὰ ζοῦν στὴ Θεσσαλονικὴ καθὼς και σὲ ἄλλα χωριά και κωμοπόλεις τοῦ Κιλκίς κι ἔρχονται νὰ ψηφίσουν. Πολλοὶ ἠλικιωμένοι ἔρχονται ὑποβασταζόμενοι ἀπὸ τὰ παιδιά τους και με τὸ σημειωμένο ψηφοδέλτιο στὴν τσέπη. Στὴν αὐλὴ τοῦ σχολεῖου, οἱ ὑποψήφιοι ποὺ κατάγονται ἀπὸ τὸ χωριὸ, χαιρετᾶνε τοὺς συγχωριανούς τους, καταμετρώντας νοερά, τίς ψήφους ποὺ θὰ συγκεντρώσουν. Τὸ βράδυ, μέσα στὸ σχολεῖο, οἱ ἐκπρόσωποι τῶν συνδυασμῶν, ἡ ἐφορευτικὴ ἐπιτροπὴ και ὁ δικαστικὸς ἀντιπρόσωπος καταμετροῦν τίς ψήφους, ἐνῶ στὴν αὐλὴ ὁ κόσμος περιμένει τὰ ἀποτελέσματα. Οἱ ἐκπρόσωποι τῶν*

²⁰⁹ Φωτεινὴ Καραλίδου, «Κοινωνικὲς σχέσεις, Ταυτότητες και Τοπικὴ Αὐτοδιοίκηση στὸν Δήμο Ἀξιούπολης και στὸν Δήμο Χέρσου τοῦ Νομοῦ Κιλκίς», διδακτορικὴ διατριβὴ, Θεσσαλονικὴ, 2007.

²¹⁰ Στὸ ἴδιο.

²¹¹ Διαβάστε στὴ σελίδα 123 τοῦ παρόντος βιβλίου, στὴ σχετικὴ ἐνότητα: «Ἀποτελέσματα ἐκλογικοῦ τμήματος Πλαγιῶν».

συνδυασμών επικοινωνούν κρυφά κι ενημερώνουν αυτούς που περιμένουν στην αύλη, με χαρτάκια που γράφουν αποτελέσματα και δίνονται από το παράθυρο ή δείχνουν με νοήματα αν ο συνδυασμός κερδίζει ή χάνει. Οι υποψήφιοι σύμβουλοι (αν οι εκλογές είναι Δημοτικές) μετακινούνται διαρκώς μεταξύ των εκλογικών κέντρων και ενημερώνουν τους υποψήφιους δημάρχους για τ' αποτελέσματα.

Τη δεκαετία του 1980 ξεκίνησε στο χωριό η ανοικοδόμηση από συγχωριανούς μετανάστες που επέστρεψαν στο χωριό από το εξωτερικό, αλλά και συγχωριανών που είχαν εγκατασταθεί στη Θεσσαλονίκη κι επέστρεφαν πλέον ως συναξιούχοι. Παράλληλα, την εποχή εκείνη αυξήθηκαν και οι κάτοχοι Ι.Χ. αυτοκινήτων. Λόγω τής υποχρεωτικής έννεαετούς φοίτησης στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, οι μαθητές μετακινούνταν καθημερινά στο Γυμνάσιο τής Άξιούπολης με την υπεραστική συγκοινωνία του ΚΤΕΛ. Με τη βελτίωση των συνθηκών συγκοινωνίας (Ι.Χ. αυτοκινήτων και ΚΤΕΛ) όρισμένοι νέοι του χωριού έβρισκαν περιστασιακή εργασία στην Άξιούπολη, σε βιοτεχνίες και στη νυχτερινή διασκέδαση. Η πολιτική κατάσταση (άνοιγμα των διορισμών στην περιφέρεια, ψηφοθηρικά ρουσφέτια κ.ά.) ευνόησε τον διορισμό στο δημόσιο αρκετών νέων τής περιοχής -πράγμα αδύνατο μέχρι τότε για λόγους απόστασης των κατοίκων από τα κέντρα έξουσίας και λόγω τής προσφυγικής τους καταγωγής- όμως αυτοί οι διορισμοί παράλληλα επιδείνωσαν το πρόβλημα τής αστυφιλίας.

Η παραμεθόρια περιοχή άρχισε να γίνεται γνωστή στα αστικά κέντρα ιδιαίτερα από τους κυνηγούς θηραμάτων που έρχονταν κατά την περίοδο του κυνηγιού. Πολλοί κυνηγοί ήταν κάτοικοι Άθηνών κι έδειχναν ενδιαφέρον για τα τοπικά προϊόντα του χωριού (τυροκομικά, κρασί, τσίπουρο, κρέατα άμνοερίφων, μέλι κ.λπ).

Στις αρχές τής δεκαετίας του 1990, το χωριό και ολόκληρη η περιοχή αποτέλεσε κομμάτι τής παραμεθόριας διαδρομής που χρησιμοποιούσαν χιλιάδες λαθρομετανάστες για την είσοδό τους στην Ελλάδα, μέσω των βορείων κρατών, έρχόμενοι κατά ομάδες από τις πρώην κομμουνιστικές χώρες τής ανατολικής Ευρώπης. Από τα μέσα αυτής τής δεκαετίας, άρχισαν να κατοικούν μόνιμα στο χωριό οικογένειες αλβανικής, σκοπιανής και βουλγαρικής καταγωγής, αποτελώντας εργατικό δυναμικό στη γεωργία, την κτηνοτροφία, την οικοδομή αλλά και στη νοσηλευτική γερόντων.

Λόγω τής οικονομικής ευημερίας τής δεκαετίας του 2000 η ανοικοδόμηση εξαπλώθηκε. Την περίοδο εκείνη έπλεξαν να χτίσουν οικίες στο χωριό και αρκετοί δημότες άλλων περιοχών τής χώρας. Στα μέσα τής δεκαετίας του 2000 (πριν την οικονομική κρίση) ασφαλτοστρώθηκαν οι περισσότεροι δρόμοι στις γειτονιές του χωριού. Το ρεύμα τής ανοικοδόμησης ανάκοιπε απότομα λόγω τής οικονομικής κρίσης του 2009.

Το καθιερωμένο από 10ετίες παζάρι τής Άξιούπολης, που γίνεται κάθε Τετάρτη, εξακολουθεί να αποτελεί κοινωνικό και οικονομικό πόλο έλξης για την περιοχή.

Παράλληλα όμως με το παζάρι τής Άξιούπολης, οι κάτοικοι τής περιοχής, κατά τη δεκαετία του 2000 επισκέπτονταν συχνότατα και τη γειτονική κωμόπολη τής Δ.Β.Μ., Γευγελή, για αγορά ειδών πρώτης ανάγκης, για λήψη ιατρικών υπηρεσιών αλλά και για ψυχαγωγία στα καζίνο. Η οικονομική αιμορραγία του τόπου προς τα καζίνο τής Γευγελής δέν σταμάτησε ούτε έν μέσω οικονομικής κρίσης τη δεκαετία του 2010.

‘Ο καταυλισμός τών λαθρομεταναστών στην Ειδομένη - Τò 2015 λόγω τών συνθηκών που επικρατούσαν στην Άσία, (πόλεμος στή Συρία, εξέπλωση τών Τζιχαντιστών κ.λπ.) χιλιάδες προσφύγων αλλά και λαθρομεταναστών ασιατικών χωρών (Σύριοι, Πακιστανοί, Αύγανοί, Μαροκινοί κ.ά.) έπλεαν με λέμβους από τήν Τουρκία στα έλληνικά νησιά. Δεκάδες ξένες κι έγχώριες Μ.Κ.Ο. (Μη Κυβερνητικές ‘Οργανώσεις) παραλάμβαναν κατά χιλιάδες τούς άλλοδαπους και συντόνιζαν τή μεταφορά τους στήν ήπειρωτική χώρα (Άθήνα, Θεσσαλονίκη κ.λπ.) Οί μάζες τών μεταναστών, μετά από φήμες για άνοιγμα τών συνόρων, καθοδηγήθηκαν από τις Μ.Κ.Ο. και μετακινήθηκαν μαζικά στήν ευρύτερη περιοχή τής Ειδομένης, με αίτημα τήν ελεύθερη προώθησή τους πρòς τò κράτος τής Βόρειας Μακεδονίας και τή μετάβασή τους στίς χώρες τής κεντρικής Ευρώπης. Τò γειτονικό κράτος, υπό τήν πίεση τών περιστάσεων, έκλεισε τά σύνορά του με φράχτη και ή Ειδομένη μεταβλήθηκε σέ μία τεράστια κατασκήνωση χιλιάδων προσφύγων και λαθρομεταναστών, με ό,τι συνεπάγεται αυτό για τήν περιοχή από άποψη υγιεινής κι έγκληματικότητας. Οί κάτοικοι και οί τοπικοί φορείς άντέδρασαν κατά τής κυβερνητικής άνοχής και κατά τής ύποβάθμισης τής περιοχής. Στάλθηκαν διαβήματα, δημοσιεύτηκαν άρθρα στίς έφημερίδες και πραγματοποιήθηκαν διαδηλώσεις διαμαρτυρίας τών κατοίκων στή γέφυρα του ‘Αξιού ποταμού.²¹²

Τά πλάνα του καταυλισμού μεταδόθηκαν διεθνώς και ή Ειδομένη έγινε γνωστή για τις άθλιες συνθήκες διαβίωσης όσων βρέθηκαν συγκεντρωμένοι εκεί αλλά και για τήν διαχείριση πληθυσμών όχι από τις κρατικές δομές αλλά από τις Μ.Κ.Ο.! Κατά τò τέλος του Μαΐου 2016 άποφασίστηκε ή λήξη τής άποτροπισιακής κατάστασης και έκκενώθηκε ή περιοχή.²¹³ Άμέσως μετά τά γεγονότα τής Ειδομένης, δημιουργήθηκε στήν περιοχή τής Παιονίας άνοιχτό «hot spot» δηλαδή χώρος φιλοξενίας προσφύγων και μεταναστών στο χωριό Νέα Καβάλα όπου έκτοτε διαβιούν εκεί έκατοντάδες άλλοδαποι.

Τά Πλάγια σήμερα - Στο χωριό ζούν μόνιμα περίπου 224 κάτοικοι οί όποιοί άποτελούν τά 109 νοικοκυριά του χωριού (άπογραφή 2011). Οί κυριότεροι λόγοι τής πληθυσμιακής άποδυνάμωσης του χωριού είναι ή μετακίνηση κατοίκων πρòς τά αστικά κέντρα λόγω τών πολέμων τής περιόδου 1940 - 1950, ή οικονομική μετανάστευση στο έξωτερικό (Γερμανία, Αύστραλία κ.ά.) τις δεκαετίες 1960 - 1970 και τò ρεύμα τής άστυφιλίας τών δεκαετιών 1980 - 1990, όπου δεκάδες νέοι μετακινήθηκαν στή Θεσσαλονίκη κατά κύριο λόγο και δευτερεύοντος στίς κοντινές κωμοπόλεις του νομού Κιλκίς (Άξιούπολη, Πολύκαστρο, Γουμένισσα) για βιοποριστικούς λόγους.

Οί Πλαγιώτες ασχολούνται, σέ μικρότερο βαθμό από τò παρελθόν, με τήν κτηνοτροφία άμνοερφιών και βοοειδών. Στόν γεωργικό τομέα, ενώ έχει πιά σταματήσει ή καπνοκαλλιέργεια και ή μεταξοκαλλιέργεια, συνεχίζεται ή καλλιέργεια σιταριού, καλαμποκιού, τριφυλλιού, ήλιόσπορων και σέ περιορισμένο βαθμό ή καλλιέργεια κριθαριού, βίκου και λεβάντας ενώ ή ποιότητα τής γής και τò κλίμα τής περιοχής ευνοεί και τήν καλλιέργεια ρίγανης, θυμαριού και τσαγιού.

²¹² ‘Ιστοσελίδα Enet press. <https://www.enetpress.gr/diamartyria-ton-katoikon-tis-eidomenis>

²¹³ ‘Εφημερίδα «Πρώτο Θέμα» τής 31^{ης} Μαΐου 2016 <https://www.protothema.gr/greece/article/583114/i-eidomeni-prin-kai-meta-tin-ekkatharisi-tou-kataulismou>

Ἡ ἀμπελοργία τὰ τελευταῖα χρόνια ἔχει ἐξελιχθεῖ καὶ ἀναπτύσσεται ἱκανοποιητικῶς, ἐνῶ εἰδικοὶ διατείνονται²¹⁴ πῶς στὴν περιοχὴ ὑπάρχουν οἱ ἰδανικότεροι ἔδαφοκλιματικοὶ παράγοντες σὲ ὅλο τὸ Κιλίκις, γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἀμπελοργίας. Συμπληρώνουν δὲ πῶς ἡ καλλιέργεια τῶν κατάλληλων οἰνοποιήσιμων ποικιλιῶν, ἀπὸ τοὺς ἐξοικειωμένους μὲ τὴν καλλιέργεια τοῦ ἀμπελιοῦ κατοίκους, μπορεῖ νὰ δώσει στὴν περιοχὴ ὑπεραξία ἴσως καὶ μεγαλύτερη ἀπὸ αὐτὴ ποὺ μὲ τὸ σπαθὶ τῆς ἀπέκτησε ἡ Γουμένισσα.

Ἵποδομές στὰ Πλάγια²¹⁵

Ἄσπυρ Νὰς Ἁγίας Παρασκευῆς - Ὁ Ἱερὸς Νὰς Ἁγίας Παρασκευῆς Πλαγίων διοικητικῶς ὑπάγεται στὴν Ἱερὰ Μητρόπολη Γουμένισσης, Ἀξιουπόλεως καὶ Πολυκάστρου, ἐνῶ πρὶν τὸ ἔτος 1991 ὑπαγόταν στὴν Ἱερὰ Μητρόπολη Πολυάνης καὶ Κιλικισίου. Ὁ νὰς εἶναι ἀφιερωμένος στὴν προστάτιδα τοῦ χωριοῦ Μπογάζιοι Ἀνατολικῆς Θράκης, Ἁγία Παρασκευή, τὸ εἰκόνημα τῆς ὁποίας μετέφεραν ἀπὸ τὴν ἀλησμόνητη πατρίδα κατὰ τὸν ξεριζωμὸ τους οἱ πρόσφυγες χωριανοί.

Ὁ νὰς εἶναι χτισμένος στὸ κέντρο τοῦ χωριοῦ, στὴ θέση ποὺ στεγαζόταν, πρὶν τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν, τὸ μουσουλμανικὸ τέμενος τοῦ χωριοῦ Καρασιῶν.

Σὲ δημοσίευμα τοῦ 1931 ἀναφέρονται οἱ δαπάνες γιὰ τὴ διαρρύθμιση τοῦ παλιοῦ τεμένους τοῦ χωριοῦ σὲ ἐκκλησία καὶ τὴν πραγματοποίηση ἐργασιῶν γιὰ τὴν ἐσωτερικὴ τῆς διακόσμηση.²¹⁶

Σύμφωνα μὲ τὸν νόμο περὶ τῆς «Αναγνώρισις συστάσεως Ἐνοριῶν τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Γουμένισσης, Ἀξιουπόλεως καὶ Πολυκάστρου»:²¹⁷ Ἡ Ἐνορία τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ Ἁγίας Παρασκευῆς τοῦ χωριοῦ Πλάγια ἰδρύθηκε τὸ 1942, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ Βιβλίον Γάμων τοῦ Ναοῦ.

Στις 17 Ἰανουαρίου 1944, ὁ κατοχικὸς βουλγαρικὸς στρατὸς λεηλάτησε τὸ χωριὸ καίγοντας σπίτια τῶν κατοίκων καὶ τὸ σχολεῖο τοῦ χωριοῦ, μὲ ἀποτέλεσμα ἡ διδασκαλία τῶν μαθητῶν νὰ γίνεται ἀπὸ τὸν δάσκαλο Σοφρῶνιο Σουλτανίδη μέσα στὴν ἐκκλησία μέχρι τὴν ἀνακατασκευὴ τοῦ σχολεῖου μεταπολεμικά.

Στις 21 Δεκεμβρίου 1990, ἡ περιοχὴ πλήγηκε ἀπὸ ἰσχυρὸ σεισμὸ μεγέθους 6R μὲ ἐπίκεντρο τὴν Ἀριδαία Πέλλας. Ἀπὸ τὸν σεισμὸ προκλήθηκαν ὑλικὲς ζημιὲς σὲ οἰκίες τοῦ χωριοῦ. Σημαντικότερες ζημιὲς δῆλγησαν στὸ κλείσιμο τοῦ Ἱ.Ν. Ἁγίας Παρασκευῆς. Γιὰ ἓνα μεγάλο διάστημα ἡ τέλεση τῶν θρησκευτικῶν μυστηρίων γίνονταν σὲ λυόμενο παρεκκλήσι τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς ποὺ ἐγκαταστάθηκε, γιὰ τὴν προσωρινὴ μεταστέγαση τῆς ἐκκλησίας, στὴν πλατεία τοῦ χωριοῦ. Οἱ ἐργασίες ἀναστύλωσης καὶ ἀνακαίνισις τοῦ Ἱ.Ν. Ἁγίας Παρασκευῆς ξεκίνησαν τὸ ἔτος 1991 καὶ ὀλοκληρώθηκαν τὸ ἔτος 1994.

²¹⁴ Ἱστοσελίδα «Flora Kristonia - Ἡ βιοποικιλότητα τοῦ Κιλίκις».

²¹⁵ Τὰ στοιχεῖα τῆς ἐνότητος ἐλήφθησαν ἀπὸ διηγήσεις τῶν κ.κ.: Παναγιώτη Θ. Μποράκη, Κωνσταντίνου Ι. Πασχαλέρη, Δημητρίου Ἀπ. Μουτσάκη, Ἀντωνίας Κούντιου - Πασατσιφλικιώτη.

²¹⁶ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 26^{ης} Φεβρουαρίου 1931.

²¹⁷ Ἀριθμ. 405/2015/486/6.3.2015/15 (Φ.Ε.Κ. 793 Β/6/5/2015).

Τὸ διάστημα ἐκεῖνο ἀγιογραφήθηκε γιὰ πρώτη φορά στὴν ἱστορία του τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ μὲ δωρεές τῶν κατοίκων.

Ψάλτες τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς - Ἀπὸ τὸ ψαλτήρι τῆς ἐκκλησίας πέρασαν κι ἔψαλλαν γιὰ μεγάλα χρονικὰ διαστήματα οἱ: Δημήτριος Πουρίδης, Ἀναστάσιος Καραμανλῆς, Μπαρμπάκος Ἀντωνόπουλος, Ἰωάννης Ἐκατοδράμης, Γεώργιος Γκέρλοβας, Γρηγόριος Τσοτσάκης, Ἐλευθέριος Γιαννουλάκης, Ἐλένη Γιαννουλάκη - Δάλλα κ.ἄ.

Τὸ γραφεῖο τῆς Κοινότητας - Τὸ γραφεῖο τῆς Κοινότητας στεγαζόταν ἀρχικὰ λίγα μέτρα βόρεια - βορειοανατολικά τῆς ἐκκλησίας. Πάνω ἀπὸ τὴν εἴσοδο τοῦ γραφείου ὑπῆρχε πινακίδα ποὺ ἔγραφε «ΚΟΙΝΟΤΗΣ ΠΛΑΓΙΩΝ». Ἀπὸ τὸ κοινοτικὸ γραφεῖο, ὁ γραμματέας τοῦ χωριοῦ ἐκφωνοῦσε, μέσω μεγαφώνων, τὶς ἀνακοινώσεις ποὺ ἀφοροῦσαν δημόσια θέματα τῶν κατοίκων (κρατικὲς παροχές, διακοπὲς νεροῦ ἢ ρεύματος κ.λπ.) Ἀπέναντι ἀπὸ τὸ γραφεῖο ὑπῆρχε διαμορφωμένος χώρος μὲ τὸ μνημεῖο ἠρώων πεσόντων τοῦ χωριοῦ, στὸν ἄντρο ἐκεῖνο τελοῦνταν οἱ δοξολογίες ὑπὲρ πεσόντων καὶ οἱ καταθέσεις στεφάνων. Στὸν δρόμο ποὺ χώριζε τὸ γραφεῖο ἀπὸ τὸ μνημεῖο γινόταν οἱ παρελάσεις τῶν μαθητῶν καὶ τῶν ἀνδρῶν τῶν Μ.Α.Υ. κατὰ τὶς ἐθνικὲς γιορτές, μὲ τοὺς συγχωριανοὺς θεατὲς νὰ συγκεντρώνονται μπροστὰ καὶ δίπλα στὸ γραφεῖο τῆς κοινότητας. Τῆ δεκαετία τοῦ 1980 τὸ κοινοτικὸ γραφεῖο μαζί μὲ τὸ ἠρῶο ἐγκαταστάθηκαν ἀπέναντι ἀπὸ τὸ σχολεῖο, σὲ σύγχρονο νεόδμητο κτήριο ποὺ πλέον διαθέτει καὶ γραφεῖο γιὰ τὸν κοινοτικὸ γιατρὸ τὶς μέρες ποὺ ἐπισκέπτεται τὸ χωριό.

Τὸ δημοτικὸ σχολεῖο - Στὶς ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ '50 θεμελιώθηκε καὶ χτίστηκε τὸ νέο δημοτικὸ σχολεῖο τοῦ χωριοῦ ὅπου ὑφίσταται μέχρι σήμερα. Εἶναι σύγχρονο κτήριο μὲ ἐπαρκὲς προαύλιο ποὺ ὅσο λειτουργοῦσε χωροῦσε πολυάριθμους μαθητὲς ἀλλὰ καὶ θεατὲς κατὰ τὶς γυμναστικὲς ἐπιδείξεις τῶν μαθητῶν, ποὺ ὀργάνωναν οἱ διδάσκοντες μέχρι τὰ μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ '70, στὸ τέλος κάθε διδακτικῆς χρονιάς.

Τὰ χρόνια ποὺ διδάσκονταν δεκάδες μαθητὲς στὸ χωριό, σὲ κάθε αἴθουσα τοῦ σχολείου συγκεντρώνονταν τὰ παιδιὰ 2 ἢ ἀκόμα καὶ 3 διδακτικῶν ἐτῶν, κι ὅποτε χρειαζόταν, οἱ αἴθουσες μποροῦσαν νὰ μετατραποῦν σὲ χώρους γιὰ θεατρικὲς μαθητικὲς παραστάσεις στὶς ἐθνικὲς γιορτές. Στὸ σχολεῖο διεξάγονται μέχρι σήμερα οἱ ἐκλογικὲς διαδικασίες. Ἀπὸ τὰ μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ '90, τὸ σχολεῖο σταμάτησε νὰ λειτουργεῖ λόγω ἔλλειψης παιδιῶν.

Ὁ βοηθητικὸς χώρος τοῦ σχολείου, μιὰ αἴθουσα ποὺ βρίσκεται στὸ πίσω μέρος τοῦ κτηρίου, εἶχε μετατραπῆ σὲ ἐντευκτήριο τοῦ πολιτιστικοῦ συλλόγου τοῦ χωριοῦ κατὰ τῆ δεκαετία τοῦ '80.

Προπολεμικὰ ὑπῆρχε τὸ παλιὸ σχολεῖο, ἓνα κτίσμα ποὺ κατασκεύασαν οἱ πρώτοι κάτοικοι τοῦ χωριοῦ τῆ δεκαετία τοῦ 1920 κι ἦταν χτισμένο στὸν ἄντρο τοῦ σημερινοῦ γραφείου τῆς κοινότητας. Σὲ δημοσίευμα²¹⁸ τοῦ 1931 ἀναφέρεται ἡ δαπάνη γιὰ τὴ συντήρηση τοῦ παλιοῦ σχολείου. Τὸ σχολεῖο ἐκεῖνο καταστράφηκε στὶς 17 Ἰανουαρίου 1944, ὅταν τὸ πυρπόλησε ὁ βουλγαρικὸς στρατὸς κατοχῆς.

Ἡ διαμόρφωση τῆς πλατείας - Τὸ 1954 οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ διαμόρφωσαν τὸν ἄντρο τῆς πλατείας, ποὺ τὴν μετέτρεψαν σὲ μιὰ ἔκταση ὑπερυψωμένη σὲ σχέση μὲ τὴν ἐκκλη-

²¹⁸ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 26^{ης} Φεβρουαρίου 1931.

σία τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, ὅπως ὑφίσταται στὴν σημερινή της μορφή. Ἀναμνηστικὴ μαρμάρινη πλάκα ποὺ βρίσκεται τοποθετημένη στὸν τοῖχο τῆς πλατείας, ἀπέναντι ἀπὸ τὴν ἐκκλησία, ἀναγράφει: «Κοινότης Πλαγίων - Κατεσκευάσθη τὸ ἔτος 1954 δαπάναις τῆς κοινότητος καὶ τὴν προσωπικὴ ἐργασία τῶν κατοίκων». Στὴν πλατεία γίνεται μέχρι σήμερα τὸ πανηγύρι τοῦ χωριοῦ, ἐκεῖ στηνόταν παλιὰ τὸ γαϊτανάκι τῆς Ἀποκριᾶς, ἐκεῖ συγκεντρώνονται οἱ συγχωριανοὶ γιὰ τὴν Ἀναστάσιμη λειτουργία τῆ νύχτα τοῦ Μεγάλου Σαββάτου, καὶ γύρω ἀπὸ τὴν πλατεία εἶναι συγκεντρωμένα μέχρι σήμερα τὰ καταστήματα τοῦ χωριοῦ. Παλαιότερα, ἡ πλατεία τοῦ χωριοῦ ἦταν ὁ εὐρύτερος χῶρος πίσω ἀπὸ τὸ Ἱερό τῆς ἐκκλησίας, ποὺ τότε ἐπεκτείνονταν γιὰτὶ δὲν ὑπῆρχαν ἐκεῖ τὰ καταστήματα.

Τὰ ἀναχώματα τοῦ Ἄξιου ποταμοῦ στὸν κάμπο - Τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1963, ὁ Ἄξιός ποταμὸς πλημμύρισε τὸν κάμπο τῶν Πλαγίων.²¹⁹ Ἡ στάθμη τοῦ νεροῦ εἶχε ἀνεβεῖ σὲ μεγάλο ὕψος ποὺ ξεπέρασε τὰ δύο μέτρα στὴν σιδηροδρομικὴ γραμμὴ! Ἀπὸ τὴν πλημμύρα ἐκείνη, ἔλλαξε ἡ κοίτη τοῦ ποταμοῦ, σπάζοντας τὴ δυτικὴ του ὄχθη, μὲ ἀποτέλεσμα πολλὰ παρόχθια χωράφια Πλαγιωτῶν νὰ βρεθοῦν πέρα ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ ὄχθη τοῦ ποταμοῦ, στὴν περιοχὴ τοῦ χωριοῦ Εὐζωνοί. Στὰ μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ 1960, ἀπὸ τὸ σημεῖο τῆς σημερινῆς γέφυρας στὸν κάμπο μέχρι τὸ ὕψος τοῦ χωριοῦ Δογάνης, τοποθετήθηκαν πρόβολοι στὴ δυτικὴ ὄχθη τοῦ ποταμοῦ. Οἱ πρόβολοι εἶναι ἀναχώματα κατασκευασμένα ἀπὸ χοντρά συρματοπλέγματα ποὺ συγκρατοῦν ὀγκώδεις πέτρες ὥστε νὰ σχηματιστεῖ τοῖχος, γιὰ τὴν προστασία τῆς ὄχθης ἀπὸ τὴ φθορά.

Ἠλεκτροδότηση τοῦ χωριοῦ - Τὰ δύσκολα χρόνια, πρὶν τὴν ἠλεκτροδότηση, ὅταν νύχτωνε, οἱ νοικοκυραῖοι ἄναβαν τὶς γκαζόλαμπες στὶς κάμαρες τῶν σπιτιῶν κι ἂν δὲν εἶχε πανσέληνο καὶ ξαστεριά ἦταν ἀδύνατο νὰ κυκλοφορήσει κάποιος στοὺς δρόμους τοῦ χωριοῦ δίχως φανάρι. "Ὅσες οἰκογένειες εἶχαν πηγᾶδι στὴν αὐλὴ τους, τὰ καλοκαίρια κατέβαζαν ἐκεῖ μέσα τὰ σκεύη μὲ τὸ γάλα ποὺ ἦταν νὰ παραδώσουν στὸν γαλατά, γιὰ νὰ διατηροῦνται δροσερά, τὸ ἴδιο ἔκαναν καὶ μὲ τὰ καρπούζια τους.

Περὶ τὸ 1965 ἠλεκτροδοτήθηκε τὸ χωριό. Στὴν ἀρχὴ στήθηκαν οἱ ξύλινες κολῶνες γιὰ τοὺς ἀγωγούς. "Ὑστερα σκαρφάλωσαν στὶς κολῶνες οἱ τεχνίτες, ποὺ φοροῦσαν στὰ πόδια τους τὰ χαρακτηριστικὰ πέδιλα ἀναρρίχησης κι ἐγκατέστησαν τοὺς ἀγωγούς. "Ἐτσι ὀργανώθηκε ὁ δημοτικὸς φωτισμὸς καὶ σταδιακὰ ἀπόκτησαν ἠλεκτρικὸ ρεῦμα τὰ νοικοκυριά τοῦ χωριοῦ.

Τὴ δεκαετία τοῦ 1980, ὅταν καίγονταν οἱ λάμπες στὶς κολῶνες, τὶς ἔλλαζε ὁ Ἀναστάσιος Μουτσάκης ποὺ ἦταν συντηρητὴς στὸ χωριό. Εἶχε γι' αὐτὸ τὸν σκοπὸ ἐνωμένους μεταλλικὸς σωλήνες ποὺ ἔφταναν μέχρι τὴ λάμπα κι εἶχαν στὴν ἄκρη τους κατ'ἀλληλὴ ὑποδοχὴ. "Ἐτσι ξεβίδωνε τὶς καμένες λάμπες καὶ βίδωνε τὶς καινούργιες.

Ὁ νέος δρόμος (τῆ δεκαετία τοῦ 1970) - Κατὰ τὰ τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ '60, διαμορφώθηκε ἡ πλαγιά τοῦ ὑψώματος «412», μὲ ἀνατινάξεις βράχων στὶς «πετράρες», γιὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ νέου δρόμου τῆς ἐπαρχιακῆς ὁδοῦ Ἀξιουπόλεως - Εἰδομένης.

Ὁ κεντρικὸς δρόμος ἀσφαλτοστρώθηκε κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἐτῶν 1970 - 1974 καὶ διάσχιζε πλέον τὸ χωριὸ Φανός. Ὑπῆρχε κι ἓνας χωματόδρομος μεταξὺ Πλαγίων καὶ Φανοῦ, νῦτα τοῦ «412», ἀλλὰ λόγω μορφολογίας δὲν ἀξιοποιήθηκε ὡς κύρια διαδρομὴ.

²¹⁹ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 8^{ης} Φεβρουαρίου 1963.

Άρχικά, πριν από τις άρχές του 20^{ου} αιώνα -με τη μορφή καρδρόδρομου- ο κεντρικός δρόμος μέσα από τα Πλάγια (που παράκαμπτε το χωριό Φανός) διέσχιζε το άγιασμα της Άγιας Παρασκευής, στη συνέχεια διέσχιζε το έγκαταλειμμένο από τους κατοίκους του (κατά τις έχθροπραξίες στη διάρκεια του ανταρτοπολέμου) χωριό Πύλη (Δρέβено) και συνέχιζε, όπως και σήμερα, από τη γέφυρα του Κοτζά Ντερέ προς την Άξιούπολη.

Το γήπεδο - Μεταπολεμικά διαμορφώθηκε ο χώρος του γηπέδου ποδοσφαίρου, στη βόρεια είσοδο του χωριού, στην τοποθεσία που βρισκόταν το παλιό μουσουλμανικό νεκροταφείο. Τα καλοκαίρια, μέχρι και τη δεκαετία του 1960, στο χώρο του γηπέδου, οι χωριανοί μετά τον θερισμό του σιταριού έστηναν τις θημωνιές για να έρθει να άλωνισει η πατόζα του Ντουνούση. Στις άρχές της δεκαετίας του 1970, ο χώρος του γηπέδου είχε χρησιμοποιηθεί για ένα διάστημα ως εργοτάξιο, για κατασκευή τσιμεντόλιθων και δεν γίνονταν ποδοσφαιρικοί αγώνες.²²⁰

Το νηπιαγωγείο - Στα όρια του χωριού, στην έξοδο προς την Είδομένη, στην περιοχή της «Βόλτας» και του γηπέδου, το 1970 χτίστηκε νηπιαγωγείο για τα παιδιά του χωριού και των γύρω περιοχών, το οποίο λειτούργησε μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '90.

Ο χώρος που χτίστηκε το νηπιαγωγείο αποτελούσε στο παρελθόν πλάτωμα για το λίχνισμα του σιταριού, μετά τον άλωνισμό, λόγω της μεγάλης κι επίπεδης επιφάνειάς του, δεδομένου πως τότε δεν υπήρχε και το πευκοδάσος πίσω από το προαύλιο του νηπιαγωγείου. Όταν σταμάτησε να λειτουργεί το νηπιαγωγείο, έλλειψαι παιδιών, το προαύλιό του με τις κούνιες γινόταν στέκι των εφήβων του χωριού.

Υδροδότηση του χωριού - Μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1970 που ξεκίνησε η εγκατάσταση του δικτύου ύδρευσης στα Πλάγια, οι χωριανοί υδρεύονταν από τη βρύση της πλατείας που βρίσκεται μέχρι και σήμερα έξω από την εκκλησία. Άλλη βρύση βρισκόταν κοντά στο σπίτι του Τραγάρη, κάτω από το ύψωμα «Καστανιά» κι άλλη βρύση, της επάνω γειτονιάς, βρισκόταν κοντά στο σπίτι του Καραογλάνη. Από νωρίς το πρωί οι χωριανοί έφερναν στάμνες και τενεκέδες για να πάρουν σειρά προτεραιότητας για τη βρύση και συχνά δημιουργούνταν μεταξύ τους διαπληκτισμοί. Οι κάτοικοι της βόρειας άκρης του χωριού υδρεύονταν από την τοποθεσία «Σκοτωμένοι», από την πηγή που υπήρχε κάτω από τους μεγάλους βράχους της τοποθεσίας αυτής. Για τους «Σκοτωμένους» ξεκινούσαν οι γυναίκες του χωριού με καζάνια και στάμνες, γέμιζαν νερό για το σπίτι τους κι έπλεναν εκεί τα ρούχα. Οι θάμνοι της περιοχής γέμιζαν φρεσκοπλυμένα ρούχα που απλώνονταν για στέγνωμα. Άλλοι συγχωριανοί προμηθεύονταν νερό από τις βρύσες των τοποθεσιών του «Αλμάν Τσεσμέ» και της «Κρούβρυσης» που βρίσκονταν έξω από το χωριό, μεταφέροντας τα σκεύη τους με τα γαϊδουράκια.

Ο δρόμος Είδομένης - Εύζωνων²²¹ - Το έτος 2007 διανοίχθηκε στο 4^ο χιλιόμετρο της επαρχιακής οδού Είδομένης - Άξιούπολης κοντά στο ύψωμα «Σεμέν ντέ φέρ», ο νέος δρόμος 3,5 χιλιομέτρων όπου κατασκευάστηκε κι η γέφυρα του Άξιου ποταμού.

²²⁰ Σε διήγησή του, ο κ. Αθανάσιος Πολιτούδης (2021), έλεγε για το υπερβολικό βάρος που είχαν οι τσιμεντόλιθοι που κατασκεύαζε ο Κ. Καρύδης: «...οι συγχωριανοί μου ζητούσαν να τους χτίσω τις αποθήκες τους κι αν οι τσιμεντόλιθοι ήταν από του «Καρύδα» δεν αναλάμβανα ...ήτανε σκέτο σακάτεμα!»

²²¹ Εφημερίδα «Μακεδονία» της 7^{ης} Σεπτεμβρίου 2007.

Ο νέος δρόμος ένωνε την εθνική οδό Θεσσαλονίκης - Ευζώνων με τα χωριά: Πλάγια, Είδομένη, Χαμηλό, Δογάνης, Φανός κ.ά. Άλλοτε για να φτάσει κανείς από την περιοχή μας στο χωριό Ευζωνοί ή για να ταξιδέψει οδικώς εκτός Ελλάδας, χρειαζόταν να διανύσει απόσταση μιάς ώρας αφού έπρεπε να κατευθυνθεί προς την Άξιούπολη, από τον έπαρχιακό δρόμο, να φτάσει στο Πολύκαστρο και από εκεί να κατευθυνθεί πάλι προς τα σύνορα. Μέχρι τα τέλη τής δεκαετίας του 1960, για να περάσει κάποιος από τον κάμπο τών Πλαγίων στον κάμπο τών Ευζώνων, διέσχισε τον Άξιό ποταμό με βάρκα, το «Σέλι», που ήταν τοποθετημένη στην όχθη, περίπου 500 μέτρα από τη σημερινή γέφυρα του Άξιού, με κατεύθυνση το χωριό Δογάνη. Η βάρκα ήταν μια πλατφόρμα μεταλλική που χωρούσε ένα κάρο με το άλλο. Η κατασκευή αυτή κρεμόταν από τροχαλία σε ισχυρό συρματόσχοινο και μετακινούνταν, από τον βαρκάρη που εργαζόταν εκεί, με τη βοήθεια χοντρών σχοινιών.

Τοπωνύμια τής περιοχής τών Πλαγίων²²²

Στο χωριό χρησιμοποιούνταν κάποια χαρακτηριστικά τοπωνύμια για την κατάδειξη θέσεων όπως για παράδειγμα τής τοποθεσίας που βρίσκονταν τα άμπελια κι άλλες εκτάσεις του χωριού αλλά και τοποθεσίες που είχαν χαρακτηριστική μορφολογία ή γίνονταν χώροι συνάντησης γιατί υπήρχε εκεί άγιασμα, πηγή, ποτίστρα για τα ζώα κ.ά. Μερικά από τα γνωστότερα τοπωνύμια τών Πλαγίων άποτυπώθηκαν εδώ:

Άγιασμα του χωριού - (Βλέπε σελ. 106 «Πλαγιώτικα ήθη κι έθιμα»).

Άγιασμα τής Άγίας Παρασκευής - (Βλέπε σελ. 106 «Πλαγιώτικα ήθη κι έθιμα»).

Άγιασμα του Προφήτη Ηλία - (Βλέπε σελ. 109 «Πλαγιώτικα ήθη κι έθιμα», καθώς και τοπωνύμιο «Υψωμα 412»).

Άλμπαν Τσεσμέ - Πηγή και ποτίστρα για τα ζώα σε απόσταση 900 μέτρων νοτιο-ανατολικά του χωριού στη διαδρομή για το «Άγιασμα τής Άγίας Παρασκευής». Από την πηγή ύδρευονταν οί κάτοικοι του χωριού όσο δέν υπήρχε οικιακή ύδρευση και μετέφεραν το νερό στο χωριό με ύποζυγια.

Άλτσάκ Ντερέ - Είναι το ρέμα του χωριού Χαμηλό που, μέσω τής περιοχής Δογάνη, καταλήγει στον Άξιό ποταμό. Τα χρόνια που υπήρχαν χωματόδρομοι, όταν φούσκωνε το ρέμα, έκλεινε τον δρόμο Πλαγίων - Είδομένης, στην τοποθεσία «Ματζαδέρια». Στην τοποθεσία εκείνη, τα μεγάλα πλατάνια κι ή ποτίστρα του χωριού Δογάνης προσφέρονται για έκδρομη τών κατοίκων του χωριού την Καθαροδευτέρα ή την Πρωτομαγιά.

Άλωνάρα - Περιοχή με τα χωράφια τών Πλαγιωτών 1.500 μ. δυτικά - νοτιοδυτικά από το χωριό.

Βρύση Δογάνη & Πλατάνια - Οδικώς απέχει περίπου 3 χιλιόμετρα βόρεια - βορειο-ανατολικά από τα Πλάγια. Βρίσκεται στη διακλάδωση του δρόμου Πλαγίων - Είδομένης με τον δρόμο που οδηγεί στο χωριό Δογάνης. Η τοποθεσία τής ποτίστρας, τα «Ματζαδέρια» και το «Άλτσάκ Ντερέ» έχουν συνδεθεί στη μνήμη τών παλιών κατοίκων με τις

²²² Τα στοιχεία ελήφθησαν από διηγήσεις τών κ.κ. Άντωνίας Κούντιου - Πασατσιφλικιώτη, Παναγιώτη Θ. Μποράκη, Κωνσταντίνου Ί. Πασχαλέρη, Δημητρίου Άπ. Μουτσάκη.

σχολικές έκδρομές τους καθώς και με τις εξόδους τής Καθαράς Δευτέρας και τής Πρωτομαγιάς.

Έκκλησία Δρέβενου - Ο Ίερὸς Ναὸς τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων εἶναι τὸ μοναδικὸ κτίριο τοῦ χωριοῦ Πύλη (Δρέβενου).²²³ Τὸ χωριὸ ἐγκαταλειφθῆκε ἀπὸ τοὺς Τούρκους κατοίκους του κατὰ τὸν Α' Παγκόσμιον Πόλεμον, ὅταν ἡ περιοχὴ ἀποτέλεσε πεδίο μάχης. Στὴν περιοχὴ εἶχαν ἐγκατασταθεῖ τὸ διάστημα τοῦ πολέμου γαλλικὲς δυνάμεις. Τὴν παρουσίαν τῶν Γάλλων φανερώνει καὶ τὸ στρατιωτικὸ μνημεῖο πεσόντων ποῦ βρίσκεται στὴ βόρεια πλευρὰ τῆς ἐκκλησίας καὶ ἀναγράφει «LE 148 R.I. - A SES MORTS POUR LA FRANCE 1916 - 1917». Τὴν ἡμέρα τῆς μνήμης τῶν Ἁγίων ὁ ναὸς γίνεται ἐπισκέψιμος καὶ τελεῖται Θεία Λειτουργία.

Καστανιά - Ὁρεινὴ ἔκτασις στὸ χωριό, ποῦ πῆρε τὸ ὄνομά της ἀπὸ τὸ παλιὸ δέντρο καστανιάς ποῦ δέσποζε τοῦ ὑψώματος, στὰ νότια τοῦ χωριοῦ, σὲ ἀπόστασις 300 μέτρων ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς. Τὸ ὕψωμα τῆς «Καστανιάς» γινόταν νεανικὸ στέκι κατὰ τὴ δεκαετία τοῦ 1970 καὶ τόπος διασκέδασις τῶν συγχωριανῶν τὴν Πρωτομαγιά καὶ τὴν Καθαρὰ Δευτέρα, μετὰ τὸ πέταγμα τῶν χαρταετῶν.

Κατσούρι - Τοπωνύμιον ποῦ λέγονταν γιὰ τὴν ἐπάνω γειτονιά τοῦ χωριοῦ. Πιθανότατα προήλθε ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας πρόσφυγες ποῦ κατάγονταν ἀπὸ τὴν Ἀρτάκη τῆς Κυζίκου γιὰτὶ μετὰ τὸ ἴδιον τοπωνύμιον ὑπῆρχε περιοχὴ στὴν πόλιν τῆς Ἀρτάκης πρὶν τὴν μικρασιατικὴν καταστροφὴν.

Κοτζῆ Ντερέ (Μεγάλον Ρέμα) - Εἶναι ποτάμι ποῦ πηγάζει ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Σκρᾶ. Τὰ νερά του γεμίζουν, μαζὶ μετὰ ἄλλους χειμάρρους, τὸ τεχνητὸ φράγμα «Μεταλλείου» κοντὰ στὸ χωριὸ Πηγή, γιὰ νὰ καταλήξουν στὰ «Στενὰ τῆς Τσιγγάνας», στὸν Ἄξιον ποταμὸ. Παλιὰ ἐπικρατοῦσε στὴν περιοχὴ ἡ φήμη σχετικὰ μετὰ τὸ «Κοτζῆ Ντερέ», ὅτι ἦταν χρυσοφόρον. Κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Α' Παγκοσμίου Πολέμου, ἡ περιοχὴ γύρω ἀπὸ τὸ ποτάμι βρισκόταν στὸ κέντρο τῶν ἐπιχειρήσεων τῶν ἀντιμαχόμενων δυνάμεων, γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ κατασκευάσθηκαν σημαντικὲς ὑποδομὲς κατὰ μῆκος του (γεφύρια, σιδηροδρομικὸ δίκτυον, ὀχυρωματικὰ ἔργα, καταυλισμοὶ στρατιωτῶν κ.τ.δ.).

Μετὰ τὴν κατασκευὴ τῆς νέας γέφυρας, τῆς διαδρομῆς Ἀξιούπολεως - Εἰδομένης (τὴν παλιὰ γέφυρα τὴν ἀνατίναξαν τὸν Ἰανουάριον 1947 οἱ ἀντάρτες) καὶ τὴν ἀσφαλτοστρωσὴν τοῦ δρόμου στὶς ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ '70, ἡ περιοχὴ τῆς γέφυρας τοῦ Κοτζῆ Ντερέ ἔγινε ἐπισκέψιμος τόπος ἐκδρομῶν κατὰ τὴν Πρωτομαγιά καὶ τὴν Καθαροδευτέρα.

Ἡ γέφυρα τοῦ Κοτζῆ Ντερέ ἀπέχει περίπου 11 χιλιόμετρα ἀπὸ τὰ Πλάγια καὶ 4 χιλιόμετρα ἀπὸ τὴν Ἀξιούπολιν.

Κρυόβρυση - Πηγὴ καὶ ποτίστρα γιὰ τὰ ζῶα ἔξω ἀπὸ τὰ Πλάγια. Ἀπέχει 700 μ. βορειοδυτικὰ ἀπὸ τὸ χωριό. Ἀπὸ τὴν πηγὴν τῆς ὑδρεύονταν οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ ὅσο δὲν ὑπῆρχε οἰκιακὴ ὑδρευσις καὶ μετέφεραν τὸ νερὸ στὸ χωριὸ μετὰ ὑπόζυγια.

Μαλαρέκα - «Ἡ Μαλαρέκα», ἔτσι ἦταν γνωστὴ ἡ τοποθεσίαν τοῦ ρέματος ποῦ βρίσκεται δίπλα στὰ ἑλληνοσκοπιανὰ σύνορα, πρὶν τὸ χωριὸ Χαμηλό. Μετὰ τὸ Χαμηλό, πρὸς τὸ χωριὸ Δογάνης, τὸ ρέμα λεγόταν «Ἀλτσᾶκ Ντερέ».

²²³ Τὸ χωριὸ Δρέβενον καταστράφηκε κατὰ τὴν δεκαετίαν τοῦ 1940 ἀπὸ τὶς ἐχθροπραξίαις τοῦ ἐμφυλίου πολέμου καὶ οἱ κάτοικοι του μετεγκαταστάθηκαν στὴν Ἀξιούπολιν.

Μαρμάργια - Περιοχή που βρίσκεται βόρεια του χωριού. Στη διαδρομή Πλαγίων - Ειδομένης, στο ύψος του παρεκκλησιού, στο «Σταυροδρόμι», άριστερά στον αγροτικό δρόμο, σε 500 μέτρα βρίσκεται η τοποθεσία «Μαρμάργια» όπου τη δεκαετία του 2020 είχε οριστεί από την Κοινότητα Πλαγίων ως χώρος έναρξης στερεών απορριμμάτων.

Ματζαδέρια - "Ετσι έλεγαν οι χωριανοί την περιοχή των πλατανιών στη βρύση Δογάνη. Τα «Ματζαδέρια» ήταν τόπος υπαίθριας διασκέδασης των χωριανών την Πρωτομαγιά. Μέχρι την δεκαετία του '70, στην περιοχή εκείνη πήγαιναν ημερήσιες εκδρομές οι μαθητές των σχολείων Πλαγίων, Φανοῦ, Χαμηλοῦ και Ειδομένης.

Μαῦρο δέντρο - Είναι περιοχή που απέχει περίπου 2,2 χλμ βόρεια - βορειοανατολικά από το χωριό. Βρίσκεται στο σημείο που η όρεινη διαδρομή Πλαγίων - Ειδομένης, διασταυρώνεται με το «Αλτσάκ Ντερέ». Ή παλιά εκείνη διαδρομή ξεκινούσε άριστερά από το εκκλησάκι, στη θέση «Σταυροδρόμι» κι έβγαζε κοφτά στην Ειδομένη.

Στη θέση «Μαῦρο Δέντρο» συνήθιζαν να πηγαίνουν εκδρομή τους μαθητές της περιοχής τις δεκαετίες του 1950 και του 1960, όταν ακόμα δεν είχε κατασκευαστεί ο άσφαλτοστρωμένος επαρχιακός δρόμος Άξιουπόλεως - Ειδομένης.

Το ρέμα στην περιοχή «Μαῦρο Δέντρο» σχημάτιζε φυσικές δεξαμενές νερού (γκιόλες). Στις γκιόλες είχε γίνει κι ένα δυστύχημα πριν το 1950, όταν ένας νεαρός Πλαγιώτης, ο Ἀπόστολος Βατασάκης, που έβσκε τα ζώα του στην περιοχή, χωρίς να γνωρίζει κολύμπι, πνίγηκε παίζοντας. Από τον σημερινό άσφαλτόδρομο και τη θέση «Πλατάνια», η περιοχή «Μαῦρο Δέντρο» απέχει λιγότερο από 1.000 μέτρα κατά τη διαδρομή μέσα από το ρέμα προς το χωριό Χαμηλό.

Μπαίρα του Τσάμπα - Η «μπαίρα του Τσάμπα» είναι η πρώτη ανηφορική διαδρομή από τη βρύση Δογάνη προς τα Πλάγια. Πήρε την ονομασία από ένα κτήμα με όπωροφόρα που είχε στην περιοχή ο Γιάννης Τσάμπας.

Μπαρακλή - Οικισμός βορειοδυτικά του χωριού, στον παλιό αγροτικό δρόμο Πλάγια - Χαμηλό. Βρίσκεται κοντά στο Χαμηλό, κατοικήθηκε από Τούρκους κατοίκους της περιοχής και πιθανότητα καταστράφηκε με την ανταλλαγή των πληθυσμών και την αποχώρηση των κατοίκων του. Πλέον από τον οικισμό απόμειναν μόνο λιγοστά ερείπια.

Πετράρες - Είναι τα επιβλητικά βραχώδη συμπλέγματα στη βόρεια πλαγιά του ύψωματος «412». Οι «πετράρες» δεσπόζουν των Πλαγίων και βρίσκονται δεξιά κι άριστερά του δρόμου στη διαδρομή Φανός - Πλάγια, πριν τη στροφή για τη νότια είσοδο του χωριού, στο «κατσούρι». Τη δεκαετία του '70, όταν γίνονταν οι εργασίες διάνοιξης του δρόμου Φανοῦ - Πλαγίων με τη χρήση έκρηκτικών, οι χωριανοί φοβούνταν μήπως κυλίσουν οι «πετράρες» στα σπίτια του χωριού.

Πλατανάκι - Περιοχή στην «Καστανιά», 900 περίπου μέτρα νότια του χωριού όπου υπήρχε πηγή κάτω από ένα πλατάνι. Από το «Πλατανάκι» υδρεύονταν οι κάτοικοι του νότιου τμήματος του χωριού όταν ακόμα δεν είχε εγκατασταθεί στα Πλάγια το δίκτυο ύδρευσης. Στο πλατανάκι πήγαιναν εκδρομή οι μαθητές τη δεκαετία του '60.

Σαράντα Κάμαρες - "Ετσι έλεγαν οι χωριανοί τα καταφύγια που κατασκεύαζαν οι Γάλλοι στρατιώτες τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο για τις μάχες Σκρά - Ραβινέ. Ή θέση τους προσδιορίζεται στην παλιά διαδρομή Πλάγια - Χαμηλό, σε ύψωμα κοντά στον παλιό οικισμό Μπαρακλή. Τα καταφύγια, είχαν είσοδο από τη μία πλευρά του όρεινου

όγκου και έξοδο από την άλλη πλευρά κι είχαν τόσες κρύπτες που θα μπορούσε κάποιος να χαθεί. Χρησιμοποιήθηκαν από τους κατοίκους του χωριού σαν καταφύγια κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και κατά τον εμφύλιο διχασμό. Οί παλιοί κάτοικοι του χωριού δεν άφηναν τὰ παιδιά τους νὰ πηγαίνουν στις «Σαράντα κάμαρες» λόγω του κινδύνου τῶν ἄσκατων βλημάτων που ὑπῆρχαν στο χωριό από τους πολέμους.

Σαρή Μεσέ - Εἶναι εὐφορη τοποθεσία ἀνάμεσα στους δασώδεις ὄρεινους ὄγκους τῆς εὐρύτερης περιοχῆς νοτιοδυτικὰ τῶν χωριῶν Φανὸς και πρώην Δρέβενο. Τὴ διασχίζει γιὰ περίπου 4 χιλιόμετρα ὁ δρόμος Πλαγίων - Αἰξιοπόλεως. Ἡ τοποθεσία «Σαρή Μεσέ», προσδιορίζεται στο 6^ο χιλιόμετρο τῆς διαδρομῆς Πλαγίων - Ἀξιοπόλεως και ἐκτείνεται μέχρι τὸ 10^ο χιλιόμετρο, στὴν κορυφὴ τῆς κατηφόρας πρὶν τὸ ποτάμι «Κοτζὰ Ντερέ».

Σέλι - Ἦταν περιοχή στὸν κάμπο, στὴν ὄχθη τοῦ Ἀξιοῦ ποταμοῦ. Ἡ περιοχή πῆρε τὸ ὄνομα ἀπὸ τὸ «Σέλι» δηλαδὴ τὴ βάρκα και ἀργότερα ἀπὸ τὴν πλωτὴ μεταλλικὴ κατασκευὴ που ἦταν ἐγκατεστημένη στὴν ὄχθη ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ περάσει κανεὶς μαζί μὲ τὸ ὑποζύγιο και τὸ κάρου του στὴν ἀπέναντι ὄχθη, πρὸς τὸν κάμπο τοῦ χωριοῦ Εὐζώνοι. Τὸ «Σέλι» βρισκόταν λίγο μετὰ τὸ χωριὸ Δογάνης, πρὸς τὴν Εἰδομένη, στο σημεῖο που ξεκινοῦν οἱ προστατευτικοὶ πρόβολοι τῆς ὄχθης τοῦ Ἀξιοῦ ποταμοῦ.

Σκοτωμένοι - Βραχώδης περιοχή, περίπου 500 μ. βόρεια - βορειοδυτικὰ τοῦ χωριοῦ, στὴν παλιὰ ὄρεινὴ διαδρομὴ Πλαγίων - Χαμηλοῦ. Στὴν περιοχή τῶν «σκοτωμένων» εὐρίσκταν ἄμεσο καταφύγιο οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ σὲ περίπτωσι κινδύνου, στὴ διάρκεια τῆς Κατοχῆς. Τὸ τοπωνύμιο πιθανότατα προήλθε ἀπὸ τὸν θάνατο χωριανῶν που μεταπολεμικὰ μάζευαν μέταλλα, τὸ ἀτύχημα ἔγινε ὅταν ἀνακάλυψαν και περιεργάζονταν ἄσκαστες ὀβίδες, ἀπομεινάρια τῶν πολέμων.

Κάτω ἀπὸ τοὺς μεγάλους βράχους τῆς τοποθεσίας, τὶς ἐποχὲς τῆς ἐγκατάστασης τῶν προσφύγων στο χωριό, μέχρι και μετὰ τὸν Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ὑπῆρχε πηγὴ νεροῦ ἀπ' ὅπου οἱ κάτοικοι ὑδρεύονταν.

Στάση τρένου «Δογάνη» - Παλιὰ στάση τρένου στὴ σιδηροδρομικὴ διαδρομὴ Εἰδομένης - Θεσσαλονίκης. Δίπλα στὴ στάση εἶναι κατασκευασμένα ἀπὸ τὰ παλιὰ χρόνια τὸ ἐκκλησάκι τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ και δύο πολυβολεῖα στὴ γέφυρα τοῦ ρέματος τοῦ Χαμηλοῦ. Ἡ στάση βρίσκεται σὲ ἀπόστασι 3.200 μ βορειοανατολικά ἀπὸ τὰ Πλάγια. Τὴν ἐποχὴ τῶν χωματόδρομων, οἱ χωριανοὶ κατέβαζαν τοὺς μουςαφίρηδες στὴ στάση, με γαϊδουράκια και ἀργότερα μὲ τρακτέρ ἢ μὲ τὸ ταξί τοῦ Παλάδη. Ἐκεῖ ἔκανε στάση ἡ Ὀτομοτρίς, γιὰ τὸ Πολύκαστρο και τὴ Σαλονίκη. Ἄλλοι συγχωριανοὶ που ἐπέστρεφαν μὲ τὸ τρένο, ἀνηφόριζαν στὰ Πλάγια πεζοπορώντας. Ἄν ἦταν νὰ ταξιδέψει κάποιος μὲ τὸ Σεμπλόν, ἐκεῖνο ἔκανε στάση μόνο στὸν σιδηροδρομικὸ σταθμὸ τῆς Εἰδομένης.

Σταυροδρόμι - Στὸν ἀσφαλτόδρομο ἀπὸ Πλάγια πρὸς Δογάνη, τὸ σταυροδρόμι εἶναι στο ὕψος του παρεκκλησιοῦ, πρὶν τὴ στροφὴ γιὰ τὴν κατηφόρα τοῦ «Γσάμπα». Στο «Σταυροδρόμι» διακλαδώνεται ὁ ἀσφαλτόδρομος Πλαγίων - Εἰδομένης μὲ τὸν χωματόδρομο που ὀδηγεῖ στὰ «Μαρμάρια» και στο «Ἀλτσὰκ Ντερέ». Τὸ «Σταυροδρόμι» ἀπέχει περίπου 2 χιλιόμετρα βόρεια - βορειοανατολικά τοῦ χωριοῦ.

Στενὰ τῆς Τσιγγάνας - Νοτιοδυτικὰ τῶν Πλαγίων (3 χιλιόμετρα στὴν εὐθεία ἀπὸ τὸ κοντινότερο σημεῖο τῶν στενῶν ἀπὸ τὸ χωριό) εἶναι ἡ περιοχή που διαρρέει ὁ Ἀξιὸς ποταμὸς ἀνάμεσα ἀπὸ βουνά.

Τὰ στενά βρίσκονται μετά τὸ χωριὸ Δογάνης, στὸ ὕψος τῆς νέας σιδηροδρομικῆς γέφυρας τοῦ Ἄξιου, καὶ ἐπεκτείνονται πρὸς τὴν Ἄξιούπολη, σὲ ἀπόσταση περίπου 6 χιλιομέτρων, μέχρι τὶς ἐκβολές τοῦ Μεγάλου Ρέματος (Κοτζὰ Ντερὲ) στὸν ποταμὸ Ἄξιό. Τὰ στενά τῆς Τσιγγάνας διασχίζει ἡ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ στὴν παλιὰ διαδρομὴ Θεσσαλονίκης - Εἰδομένης. Σὲ δημοσίευμα τῆς ἐφημερίδας «Ἐμπρός»,²²⁴ σχετικὸ μὲ τὶς Γαλλο-γερμανικὲς μάχες στὴν περιοχὴ, τὰ στενά ἀναφέρονται μὲ τὸ τοπωνύμιο «Τσεγγενὲ Μπαίρι». Σὲ ἄρθρο τῆς ἐφημερίδας «Μαχητής»,²²⁵ τὰ στενά ἀναφέρονται καὶ μὲ τὸ τοπωνύμιο «Τσιγγενὲ Δερβέν».

Τῆς Λιμπὸς τὸ ἀμπέλι - Εἶναι ἡ τοποθεσία πού βρίσκονται τὰ νεκροταφεῖα, στὴν κάτω γειτονιά, στὴν ἔξοδο τοῦ χωριοῦ πρὸς τὸ χωριὸ Εἰδομένη. Πρόκειται γιὰ τὸ ἀμπέλι τῆς «Λιμπὸς», τῆς Ὀλυμπίας Ἀρναουτίδου, πού τὸ παραχώρησε στὸ χωριὸ γιὰ νὰ γίνουν τὰ μνήματα, «τὸ Λιμποχώρι» ὅπως λέγαν οἱ παλιοί. Στὶς ἀρχές τοῦ 1970, μὲ προσωπικὴ ἐργασία τῶν κατοίκων, τὰ μνήματα διαμορφώθηκαν καὶ περιφράχθηκαν. Τῆ δεκαετία τοῦ 2010, οἱ κληρονόμοι τῆς «Λιμπὸς» δώρισαν στὴν Κοινότητα καὶ τὸ ὑπόλοιπο ἀμπέλι τους κι ἔγινε ἐπέκταση τῶν μνημάτων.

Ἦψωμα «412» - Εἶναι τὸ ὕψωμα πού δεσπάζει τοῦ χωριοῦ. Τὸ χωριὸ εἶναι χτισμένο στὴν πλαγιά τοῦ ὕψωματος πού ἔχει ὑψόμετρο 412 μέτρα. Στὶς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ '70, διαμορφώθηκαν τὰ βραχῶδη συμπλέγματα τοῦ ὕψωματος καὶ διανοίχθηκε ὁ νέος δρόμος πρὸς τὸ χωριὸ Φανὸς καὶ τὴν Ἄξιούπολη. Οἱ ἐκρήξεις γιὰ τὴν ἰσοπέδωση τῶν βράχων καὶ ἡ ἀνησυχία μήπως κυλήσουν τὰ βράχια στὸ χωριὸ, ἦταν τὸ σπουδαιότερο τοπικὸ ἐπίκαιρο τῆς ἐποχῆς. Στὴν κορυφὴ τοῦ ὕψωματος κατασκευάστηκε μετὰ τὴν περίοδο τῆς γερμανικῆς κατοχῆς, στρατιωτικὸ παρατηρητήριο δίπλα ἀκριβῶς στὸ ἀγίασμα τοῦ Προφήτη Ἡλία. Μεταπολεμικὰ εἶχε ἐγκατασταθεῖ στὴ θέση ἐκεῖνη στρατιωτικὸ φυλάκιο. Τῆ μέρα τῆς μνήμης τοῦ Προφήτη οἱ συγχωριανοὶ ἀνέβαιναν στὸ «412», στὸ ἀγίασμα, γιὰ τὴ δοξολογία καὶ τὶς ἀποδόσεις τιμῶν ἀπὸ τὸν στρατό. Τὴν πρωτοχρονιά οἱ συγχωριανοὶ ἐπισκέπτονταν τοὺς στρατιῶτες τοῦ φυλακίου γιὰ νὰ τοὺς προσφέρουν συμβολικὰ δῶρα.

Ἦψωμα «Ραβινὲ» - Ἦψωμα πού ἀπέχει 1.000 μέτρα δυτικὰ - βορειοδυτικὰ ἀπὸ τὸ χωριὸ Χαμηλό. Τὸ «Ραβινὲ» ἀπέχει ἀπὸ τὰ Πλάγια, σὲ εὐθεῖα γραμμὴ, περίπου 3.800 μέτρα, βόρεια - βορειοδυτικὰ. Τὸ ὕψωμα ἔγινε γνωστὸ ἀπὸ τὴ φονικὴ μάχη μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων τὴν 1^η Μαΐου 1917. Κατελήφθη ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ στρατὸ παρὰ τὶς μεγάλες ἀπώλειες σὲ ἀξιωματικούς καὶ στρατιῶτες. Ἀπὸ τὶς πλαγιές τοῦ ὕψωματος, τὰ δύσκολα χρόνια τῆς κατοχῆς, οἱ χωρικοὶ μάζευαν καὶ πουλοῦσαν μέταλλα πού ὑπῆρχαν σὲ ἀφθονία ἀπὸ τὸν καιρὸ τῆς μάχης τοῦ Ραβινὲ.

Ἦψωμα «Σεμὲν ντὲ φέρ» - Ἀπέχει 4 χιλιόμετρα ὀδικῶς ἀπὸ τὰ Πλάγια, (3,5 χιλ. στὴν εὐθεία) στὴ διαδρομὴ Πλαγίων - Εἰδομένης. Τὸ ὕψωμα διακρίνεται δυτικὰ τοῦ δρόμου, πρὶν τὴ διακλάδωση μὲ τὸν νέο δρόμο πού ὀδηγεῖ στὴν Ἑθνικὴ Ὀδὸ καὶ δεσπάζει τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς Εἰδομένης - Θεσσαλονίκης. Οἱ παλιοὶ εἶχαν δώσει στὸ ὕψωμα τὸ τοπωνύμιο «Γρύπα».

²²⁴ Ἐφημερίδα «Ἐμπρός» τῆς 9^{ης} Μαρτίου 1916.

²²⁵ Ἐφημερίδα «Μαχητής» (Κιλκίς) τῆς 14^{ης} Μαρτίου 2018.

Στους στρατιωτικούς χάρτες σημειώνεται ως ύψωμα «Δογάνης». Το ύψωμα πήρε τή γαλλική ονομασία τὸ 1917 καὶ ἔμεινε στὴν ἱστορία ἀπὸ τὴν σφοδρὴ μάχη, μεταξὺ ἑλληνικοῦ καὶ βουλγαρικοῦ στρατοῦ καὶ τὴν κατάληψή του στὶς 22 Ἀπριλίου 1917 ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ στρατό, μετὰ ἀπὸ πολλὲς βουλγαρικὲς ἀντεπιθέσεις.²²⁶

Τὸ κοινοτικὸ γραφεῖο καὶ τὸ ἥρωο πεσόντων τῶν Πλαγίων τὸ 2021.
Ἄρχεῖο κ. Γεωργίας Πασχαλέρη.

²²⁶ Πληροφορίες γιὰ τὴ μάχη τοῦ Σεμὲν ντέ φέρ θα βρεῖτε στὸ παρὸν βιβλίο στὴν ἐνότητα: «Ἡ μάχη τοῦ Ραβινὲ (1^η Μαΐου 1917) καὶ τοῦ Σεμὲν ντέ φέρ (22^η Ἀπριλίου 1917)» στὴ σελ. 152.

ΟΙ ΠΛΑΓΙΩΤΕΣ

Πίνακας τών προσφύγων που έγκαταστάθηκαν στο Καρασινάν το 1924²²⁷

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΠΡΟΣΦΥΓΑ	ΤΟΠΟΣ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ
Άλεξόγλου ή Ήλιάδου Δάμα σύζ. Σάββα γέν. Δουλκέρογλου	Πέρματα Ίκονιού
Άλμπάντης ή Ναλμπάντης του Κωνσταντίνου	Μπογάτζικιοί Δέρκων
Άνασασιάδης Άντώνιος του Σάββα	Νεοκαισάρεια Νεοκαισάρειας
Άνδικάκης Χαράλαμπος του Χρήστου	Μπογάτζικιοί Δέρκων
Άνέστενα Αναστασία γέν. Άθανασίου Τσορπόγλου	Μπογάτζικιοί Δέρκων
Άνθάκης Άνέστης του Άθανασίου	Άρναούτκιοί Δέρκων
Άντωνίου ή Θεοδοσιάδου Σουλτάνα του Χρήστου	Έλβασάνιο Μετρών
Άρβανίτη ή Ψωμά Βασιλική σύζ. Δημητρίου γέν. Παγώνη	Κάτω Νεοχώριο Βιζύης
Άρβανίτης Σταύρος του Πέτρου	Μπογάτζικιοί Δέρκων
Άργυράκης Ίωάννης του Γεωργίου	Άρτάκη Κυζίκου
Άρναουτίδης Σεραφεΐμ του Κωνσταντίνου	Σαράντα Έκκλησιές Άν. Θράκης
Άρσένη ή Παππαδιά Φωτεινή γέν. Άθανασίου Κουντουρατζή	Έξάστερο Σηλυβρίας
Βαξεβανάκης ή Βαξεβάνης Ίωάννης του Θωμά	Μπογάτζικιοί Δέρκων
Βαξεβάνη Άνθη συζ. Ίωάννη γέν. Φερτάκη	Μπογάτζικιοί Δέρκων
Βατασάκη Αναστασία συζ. Γεωργίου γέν. Ί. Σερίμη	Μπογάτζικιοί Δέρκων
Βατασάκης Γεώργιος του Άναστασίου	Μπογάτζικιοί Δέρκων
Βαφειάδης Βασίλειος του Άθανασίου	Μπογάτζικιοί Δέρκων
Βαφειάδης Παρασκευάς του Δημητρίου	Μπογάτζικιοί Δέρκων
Βαφειάδης Σωτήριος του Αποστόλου	Μπογάτζικιοί Δέρκων
Βεζαρυτάσογλου ή Βεζαρτζόγλου Δημήτριος του Παντελή	Πέρματα Ίκονιού
Βεράνης Νικόλαος του Σωτηρίου	Μπογάτζικιοί Δέρκων
Βορεκτής ή Πριστάκης Κωνσταντίνος του Σταματίου	Καλφάς Δέρκων
Βουτσάκης Βασίλειος του Άθανασίου	Άρναούτκιοί Δέρκων
Βουτσάκης ή Βουτσόπουλος Παντελής του Χρήστου	Μπογάτζικιοί Δέρκων
Βουτσάκης ή Βούτσος Άθανάσιος του Στεφάνου	Άρναούτκιοί Δέρκων
Βουτσή Μαρία συζ. Ίωάννη γέν. Δημ. Ζωλότα	Άρτάκη Κυζίκου
Βουτσής Ίωάννης του Άντωνίου	Άρτάκη Κυζίκου
Γαζάνη Ουράνια συζ. Ίωακείμ γέν. Π. Παρτάλη	Τσαντώ Ραιδεστού
Γαφάρης Ήλιος του Ίωακείμ	Τσαντώ Ραιδεστού
Γελαδάρης Παναγιώτης του Άθανασίου	Βυτιάτη Θεσσαλίας
Γεωργιάδου Έλισάβετ του Σπυρίδωνος	Τσαμούρ Θεοδοσιουπόλεως
Γιαννουλάκης ή Λαμπρινός Θεόκλητος του Λάμπρου	Μπογάτζικιοί Δέρκων
Γιαννουλάκης Χρήστος του Θεοκλείτου	Μπογάτζικιοί Δέρκων
Γουρούκενα Δάμα σύζ. Άναστασίου γέν. Μπουγαρτζή	Μπογάτζικιοί Δέρκων
Γκέρλοβας Άναστάσιος του Νικολάου	Μπογάτζικιοί Δέρκων
Γκινκούδης ή Νικούδης Συμεών του Νικολάου	Μεσαίπολις Προύσας

²²⁷ Στόν πίνακα συμπεριλαμβάνονται τὰ στοιχεΐα όσων προσφύγων έγκαταστάθηκαν το 1924 στο Καρασινάν και περιλαμβάνονται στις καταστάσεις του έντύπου «Όνομαστικόν εύρετήριο άγροτών προσφύγων» τής Έπιτροπής Άποκαταστάσεως Προσφύγων. Άθήνα, 1928. Δέν περιλαμβάνεται το σύνολο τών κατοίκων που έγκαταστάθηκαν στο χωριό αλλά μόνο οι άγρότες δικαιούχοι άποζημιώσεων, ανάμεσά τους άρχηγοί οικογενειών ή χήρες γυναΐκες, κάποιιο σύζυγοι και λιγοστοί κληρονόμοι τους.

Γκιούρνταλη Άγγελικη σύζ. Καλούδη γέν. Ταμαράκη	Άρναούτσιοι Δέρκων
Γκιούρνταλης ή Γκιουρύταλης Καλούδης του Ίωάννη	Άρναούτσιοι Δέρκων
Γκούμας Γεώργιος του Χρήστου	Μπογάτζιοι Δέρκων
Γκούμας ή Γκουμάκης Γεώργιος του Παντελή	Μπογάτζιοι Δέρκων
Γκούμας ή Καραμιχαήλ Ίωάννης του Χρήστου	Μπογάτζιοι Δέρκων
Γκούμας ή Καραμιχαήλ Χρήστος του Άντωνίου	Μπογάτζιοι Δέρκων
Γουλέρη Συρματένια σύζ. Γεωργίου γέν. Αθ. Ίτζέ	Άρτάκη Κυζίκου
Γουλέρης Γεώργιος του Παναγιώτη	Ναϊπκιοι Ραιδεστού
Γραίτσας Θωμάς του Νικολάου	Άρτάκη Κυζίκου
Γρηγοριάδη Σμαράγδα σύζ. Νικολάου γέν. Πολιτούδη	Μεσαίπολις Προύσας
Γρηγοριάδης Νικόλαος του Γρηγορίου	Μεσαίπολις Προύσας
Δελάκης Άθανάσιος του Τριαντάφυλλου	Μπογάτζιοι Δέρκων
Δεληπαναγιώτου Άντώνιος του Παναγιώτη	Άρναούτσιοι Δέρκων
Δεληπαναγιώτου Τριανταφυλλιά σύζ. Άντωνίου γέν. Πάγκα	Πύργος Δέρκων
Δερλαμπάκη Γαρφαλιά σύζ. Ίωάννη γέν. Σλούσιου	Άρναούτσιοι Δέρκων
Δερλαμπάκης ή Δεληλαμπάκης Ίωάννης του Γεωργίου	Άρναούτσιοι Δέρκων
Διαμαντακάκης Παναγιώτης του Τριαντάφυλλου	Μπογάτζιοι Δέρκων
Έκατοδράμης Ίωάννης του Άθανασίου	Άρτάκη Κυζίκου
Έκμετζόγλου Αρχοντού σύζ. Γεωργίου γέν. Νικάκη	Μπογάτζιοι Δέρκων
Έκμετζόγλου Γεώργιος του Κωνσταντίνου	Μπογάτζιοι Δέρκων
Έλεζόγλου ή Ήλιάδης Σάββας του Κυριάκου	Ούσα Φιλαδέλφειας
Ζωγράφος Κωνσταντίνος του Ζωγράφου	Άρναούτσιοι Δέρκων
Θεοχαρίδης Παναγιώτης του Γεωργίου	Βασιλικός Ανατολικής Ρωμυλίας
Ίωαννίδης Άριστειδης του Ίωάννη	Τσαντά Ραιδεστού
Ίωαννίδης Θεόδωρος του Ίωσήφ	Έξαστερο Σηλυβρίας
Ίωαννίδου Χαρίκλεια του Αν.	Άγχιαλος Ανατολικής Ρωμυλίας
Ίωάννου Άδάμ του Ίωάννη	Μπογάτζιοι Δέρκων
Ίωάννου Γεώργιος του Άδάμ	Μπογάτζιοι Δέρκων
Καγιά Μαρία σύζ. Νικολάου γέν. Τσακίρογλου	Δάνξαρ Νικομηδείας
Καγιάς ή Κεγιάς Νικόλαος του Καγ.	Δάνξαρ Νικομηδείας
Καζάκης Δημήτριος του Νικολάου	Μπογάτζιοι Δέρκων
Κακάκη ή Κακίτσα Σουλτάνα του Παντελή	Μπογάτζιοι Δέρκων
Κακάκης ή Κιρκάκης Άναστάσιος του Ίωάννη	Μπογάτζιοι Δέρκων
Καραγιαννίδης Γεώργιος του Ίωάννη	Μακροχώρι Δέρκων
Καραγιαννίδου Πασχάλια σύζ. Γεωργίου γέν. Τσίγκου	Έξαστερο Σηλυβρίας
Καραγκόζη ή Σιδερά σύζ. Κυριάκου γέν. Κариολάκη	Μπογάτζιοι Δέρκων
Καραμανλή Σοφία σύζ. Άναστασίου γέν. Άράπογλου	Δάνξαρ Νικομηδείας
Καραμανλής Άναστάσιος του Αύξεντίου	Καγιάμπαση Ίκονίου
Καράνταγλης Άθανάσιος του Νικολάου	Άρναούτσιοι Δέρκων
Καράνταγλης ή Μαυροβουνιώτης Χρήστος του Άθανασίου	Μπογάτζιοι Δέρκων
Καράνταγλης Νικόλαος του Άθανασίου	Άγιασματάκι Δέρκων
Καραντινεγλής Γρηγόριος του Δημητρίου	Μπογάτζιοι Δέρκων
Καραντινεγλής ή Τσακίριδης Φίλιππος του Νικολάου	Μπογάτζιοι Δέρκων
Καραογλάνη Κυριακή σύζ. Βασιλείου γέν. Φουντούλη	Άρτάκη Κυζίκου
Καραογλάνη Χαϊδεμένη σύζ. Κωνσταντίνου γέν. Λόντου	Άρτάκη Κυζίκου
Καραογλάνης ή Καρασλάνης Βασίλειος του Κωνσταντίνου	Άρτάκη Κυζίκου
Καραογλάνης Παντελής του Κωνσταντίνου	Άρτάκη Κυζίκου
Καρασλάνη Κατίνα σύζ. Παντελή γέν. Πολιτούδη	Μεσαίπολις Προύσας
Καρβουνάς Παναγιώτης του Άντωνίου	Άρτάκη Κυζίκου
Καργιολάκης Δημήτριος του Νικολάου	Μπογάτζιοι Δέρκων
Καργιολάκης Κρυστάλης του Νικολάου	Μπογάτζιοι Δέρκων
Καρνέτατζης Νικόλαος του Δημητρίου	Μπογάτζιοι Δέρκων
Καρούδης Κωνσταντίνος του Κ.	Άρτάκη Κυζίκου

Κασακίδης Θεόδωρος τού Δημητρίου	Τσινιζ΄ Τυφλίδος
Κεχαγιάς Μιχαήλ τού Παναγιώτη	Κωνσταντινούπολη
Κόζας Γεώργιος τού Σταύρου	Μπογάτζιοί Δέρκων
Κορφίτης Παναγιώτης τού Μιχαήλ	Άρτάκη Κυζίκου
Κουνουπάκης Γεώργιος τού Φιλίππου	Μπογάτζιοί Δέρκων
Κουνουπάκης Νικόλαος τού Φιλίππου	Μπογάτζιοί Δέρκων
Κουρτάκης Χαράλαμπος τού Σωτηρίου	Μπογάτζιοί Δέρκων
Κουρφαλής Γεώργιος τού Νικολάου	Μπογάτζιοί Δέρκων
Κουρφαλής Νικόλαος τού Γεωργίου	Μπογάτζιοί Δέρκων
Κουτούδη Αικατερίνη σύζ. Νικολάου γέν. Ζερβουδάκη	Μεσαίπολις Προύσας
Κουτούδης Νικόλαος τού Άλεξίου	Μεσαίπολις Προύσας
Κρουονεράκης ή Κρουονέρης Άριστειδης τού Δημητρίου	Μπογάτζιοί Δέρκων
Λαμπαδάρης Ίωάννης τού Έμμανουήλ	Μπογάτζιοί Δέρκων
Λαμπαδάριος ή Λαμπαδαρίου Άλέξανδρος τού Έμμανουήλ	Άρτάκη Κυζίκου
Λαμπαδαρίου Φωτεινή σύζ. Άλεξάνδρου γέν. Βουζά	Άρτάκη Κυζίκου
Λαμπή ή Πουτεκάκη Έλενή σύζ. Κων/νου γέν. Ναλμπάντη	Μπογάτζιοί Δέρκων
Λαριχατίδης Στέφανος τού Φωτίου	Ματζάρε Χαλδείας
Λιαπούδης Ευάγγελος τού Ίωάννη	Μεσαίπολις Προύσας
Λίτρογλου Άναστάσιος τού Έμμανουήλ	Άρναούτσιοί Δέρκων
Λίτρογλου Φρόσω σύζ. Άναστασίου γέν. Πράγκχαλου	Άρναούτσιοί Δέρκων
Μαιτζαδέρης Άπόστολος τού Γεωργίου	Άρτάκη Κυζίκου
Μαυρόπουλος Δημήτριος τού Σπυριδάνα	Κάτω Νεοχωράκιο Χαλκηδόνας
Μαυρουδής Αντώνιος τού Άναστασίου	Μεσαίπολις Προύσας
Μιτκάκος ή Μιτκέρης Ίωάννης τού Δημητρίου	Άρτάκη Κυζίκου
Μοσχάκης Άθανάσιος τού Μόσχου	Άρναούτσιοί Δέρκων
Μουζάκης Άθανάσιος τού Νικολάου	Μπογάτζιοί Δέρκων
Μουζάκης Άπόστολος τού Νικολάου	Μπογάτζιοί Δέρκων
Μουκατατζάκη Παρασκευή σύζ. Λεόντιου γέν. Μίντογλου	Άγισματάκι Δέρκων
Μουκατατζάκης Λεόντιος τού Άποστόλου	Άρναούτσιοί Δέρκων
Μουτσάκης Ζαφείριος τού Χρήστου	Μπογάτζιοί Δέρκων
Μουτσάκης ή Μουτσόπουλος Σωτήριος τού Χρήστου	Μπογάτζιοί Δέρκων
Μουτσάκης Κωνσταντίνος τού Τριαντάφυλλου	Άρναούτσιοί Δέρκων
Μπαρτζάκη Παρασκευή σύζ. Δημητρίου γέν. Στράντζαλη	Μπογάτζιοί Δέρκων
Μπαρτζάκης Θεόδωρος τού Δημητρίου	Μπογάτζιοί Δέρκων
Μπάρτζενα Μαγδαληνή γέν. Τιτώνη	Μπογάτζιοί Δέρκων
Μπογιατζάκης Έμμανουήλ τού Δημητρίου	Μπογάτζιοί Δέρκων
Μποτοσάκη Ευδοξία σύζ. Χρήστου γέν. Παρ. Παναγιώτου	Δελλιάνες Συλυβρίας
Μποτοσάκης Χρήστος τού Χαράλαμπου	Μπογάτζιοί Δέρκων
Μπούρας Νικόλαος τού Δημητρίου	Μπογάτζιοί Δέρκων
Ναλμπάντης Νικόλαος τού Κωνσταντίνου	Μπογάτζιοί Δέρκων
Νάτσκος Άθανάσιος τού Στεφάνου	Καλφάς Δέρκων
Νικολαΐδης Αντώνιος τού Παναγιώτη	Άρναούτσιοί Δέρκων
Νικολαΐδου Κατίνα σύζ. Ίωάννη γέν. Γκιοβδελη΄	Άρτάκη Κυζίκου
Ντοκμετζής Γεώργιος τού Άδάμ	Άγ. Γεώργιος Δέρκων
Όκτάρης Στυλιανός τού Δημητρίου	Μεσαίπολις Προύσας
Παλαλάκης ή Παραλάκης Βασίλειος τού Νικολάου	Μπογάτζιοί Δέρκων
Παλαμπουγιούκη Έλενή σύζ. Στυλιανού γέν. Γ. Τριμπατζή	Μπογάτζιοί Δέρκων
Παλαμπουγιούκης Νικόλαος τού Άναστασίου	Μπογάτζιοί Δέρκων
Πάντας Άθανάσιος τού Σπύρου	Μέγα Ζαλούφιο Διδυμοτείχου
Παντελέρης Ευστράτιος τού Ευαγγέλου	Άρτάκη Κυζίκου
Παπαδημητρίου Θωμά ή σύζ. Βαλάση γέν. Καφάρη	Τσαντώ Ραιδεστού
Παπαδόπουλος Ίωάννης τού Έμμανουήλ	Άρναούτσιοί Δέρκων
Παπαδόπουλος Μόρφης τού Έμμανουήλ	Άρναούτσιοί Δέρκων

Παπαναστασίω ή Κουβρακίδης Παναγιώτης του Άναστασίου	Κοντού Ζερφυρή Τραπεζούντας
Παραλικιάκης Άθανάσιος του Άναστασίου	Μπογάζιοί Δέρκων
Παρελικιάκης Άνδρέας του Άθανασίου	Μπογάζιοί Δέρκων
Παρλαπάνης Γεώργιος του Κωνσταντίνου	Άρτάκη Κυζίκου
Πασασιφλικιώτης ή Γωνιάτης Κυριάκος του Γαβριήλ	Άρτάκη Κυζίκου
Πασασιφλικιώτης Χαρίτος του Μιχαήλ	Άρτάκη Κυζίκου
Πασχαλέρη Σουλτάνα σύζ. Τηλέμαχου γέν. Φωταριδή	Μεσαίπολις Προύσας
Πασχαλέρης Άθανάσιος του Πασχάλη	Άρτάκη Κυζίκου
Πασχαλέρης Γεώργιος του Άθανασίου	Άρτάκη Κυζίκου
Πασχαλέρης Τηλέμαχος του Άθανασίου	Άρτάκη Κυζίκου
Πασχαλίδου Κατίνα του Γεωργίου	Έλβασάνιο Μετρώων
Πασσατζάκης ή Πατσατζής Χρήστος του Άθανασίου	Μπογάζιοί Δέρκων
Πεσεντζάκης Ιωάννης του Άντωνίου	Μπογάζιοί Δέρκων
Πιλίτση ή Πολίτη Κυριακή σύζ. Ιωάννη γέν. Τραγαράκη	Μπογάζιοί Δέρκων
Πιλίτσης ή Πολίτης Ιωάννης του Δημητρίου	Πύργος Δέρκων
Πιρπουτσούκη Έλενη σύζ. Θεοδώρου γέν. Μίντογλου	Άγιασματάκι Δέρκων
Πιρπουτσούκης Άθανάσιος του Θεοδώρου	Μπογάζιοί Δέρκων
Πιρπουτσούκης Θεόδωρος του Άθανασίου	Μπογάζιοί Δέρκων
Πλατή Κατίνα σύζ. Στυλιανού γέν. Γκιοβδελή	Άρτάκη Κυζίκου
Πλατής Στυλιανός του Δημητρίου	Πύργος Δέρκων
Πολιτούδη Άμαλία σύζ. Αλεξάνδρου γέν. Σαββούδη	Μεσαίπολις Προύσας
Πολιτούδη ή Τσαμούδη Κυριακή σύζ. Ιωάννη γέν. Σαρρή	Μεσαίπολις Προύσας
Πολιτούδης Αλεξάνδρος του Παναγιώτη	Μεσαίπολις Προύσας
Πολιτούδης ή Τσαμούδης Ιωάννης του Άθανασίου	Μεσαίπολις Προύσας
Ποτοζάκης Δημήτριος του Χαραλάμπους	Μπογάζιοί Δέρκων
Πουλίδης ή Πουλτογλίδης Ευστάθιος του Σπυριδάνα	Χατζήκιοί Πόντου
Πουπάκης Νικόλαος του Χριστόδουλου	Μπογάζιοί Δέρκων
Ρεϊζάκης Άγγελής του Γεωργίου	Μπογάζιοί Δέρκων
Ρέπος Άγγελής του Παντελή	Άγ. Γεώργιος Δέρκων
Σαββούδη Εύγενία σύζ. Ιωάννη γέν. Λαδά	Μεσαίπολις Προύσας
Σαββούδη Κατίνα γέν. Χατζηανδρέου	Μεσαίπολις Προύσας
Σαββούδη Μερόπη γέν. Καφετζή	Μεσαίπολις Προύσας
Σαββούδης Ιωάννης του Φωτίου	Μεσαίπολις Προύσας
Σαββούδης Φώτιος του Σάββα	Μεσαίπολις Προύσας
Σαββούδης Χρυσός του Σάββα	Μεσαίπολις Προύσας
Σακαλάκης Σοφοκλής του Θωμά	Μπογάζιοί Δέρκων
Σαραφάκης Βασίλειος του Σαράφη	Άρναούτκιοί Δέρκων
Σαρρή Γενοβέφα του Βασιλείου	Μεσαίπολις Προύσας
Σαρρής Παναγιώτης του Βασιλείου	Μεσαίπολις Προύσας
Σβάνος Αλεξάνδρος του Κωνσταντίνου	Άρτάκη Κυζίκου
Σβάνος Κωνσταντίνος του Αλεξάνδρου	Άρτάκη Κυζίκου
Σβάνου Χαρίκλεια του Κωνσταντίνου	Άρτάκη Κυζίκου
Σιδεράς ή Κυραγκόζης Κυριάκος του Σερκής	Τυρολόη Τυρολόης
Σινδάκης Κωνσταντίνος του Λαζάρου	Μπογάζιοί Δέρκων
Σισιάκης Χρήστος του Κωνσταντίνου	Άρναούτκιοί Δέρκων
Σμυρλίδης Στέφανος του Δημητρίου	Νύμφες Δέρκων
Σουλτανίδης Σοφρώνιος του Βασιλείου	Χουδί Νίκαιας (Μπουρχανιέ)
Σταμούλη Κωνσταντινιά σύζ. Γεωργίου γέν. Τσακανά	Μπογάζιοί Δέρκων
Σταμούλης Γεώργιος του Θεοδώρου	Μέγα Ρέμα Κωνσταντινούπολης
Στογιάν ή Κεχαγιά Βασιλική σύζ. Άν. γέν. Θεοχάρη	Μαρμαράς Προικονήσσου
Στογιάν Κεχαγιάς Άναγνώστης του Δημητρίου	Άρτάκη Κυζίκου
Στραντζαλής Μιχαήλ του Σωτηρίου	Μπογάζιοί Δέρκων
Ταρσάκη Αναστασία σύζ. Θωμά γέν. Κασσέρη	Άρναούτκιοί Δέρκων

Ταρσάκης Θωμάς του Ίωάννη	Μπογάζιοι Δέρκων
Τασανάκη Σμαράγδα σύζ. Κοσμά γέν. Άναστ. Τασανάκη	Μπογάζιοι Δέρκων
Τασανάκης Κοσμάς του Χρήστου	Μπογάζιοι Δέρκων
Τζαμπετζή Ζωή σύζ. Γεωργίου γέν. Αποστολίδου	Μακροχώριον Δέρκων
Τζαμπετζής Γεώργιος του Δημητρίου	Έπιβάτες Σηλυβρίας
Τζώτσena Κυριακή χήρα Κωνσταντίνου του Χαράλαμπου	Μπογάζιοι Δέρκων
Τουλκέρογλου ή Τουλκερίδης Ιορδάνης του Θεοδώρου	Πέρματα Ίκονιου (Ακσεχέρ)
Τουλκέρογλου Κατίνα του Θεοδώρου	Πέρματα Ίκονιου
Τραγαράκη Άναστασία σύζ. Γεωργ. γέν. Νταλούπη ή Άγγελάρη	Μπογάζιοι Δέρκων
Τρουγουνάκης ή Τουρκουνάκης Βασίλειος του Δημητρίου	Μπογάζιοι Δέρκων
Τσαγκαράς Δημήτριος του Σωτηρίου	Άρτάκη Κυζίκου
Τσαμούρης Χρήστος του Ζαφείρη	Μπογάζιοι Δέρκων
Τσάμπας Κωνσταντίνος του Ίωάννη	Άρτάκη Κυζίκου
Τσανάκας Κυριάκος του Νικολάου	Μπογάζιοι Δέρκων
Τσαταλιμπάσoγλου Αικατερίνη σύζ. Νικολ. γέν. Όκτζέλογλου	Καρβάλη Ίκονιου (Κέλβερι)
Τσαταλιμπάσoγλου Νικόλαος του Προδρόμου	Καρβάλη Ίκονιου
Τσίμπας Γεώργιος του Χρήστου	Άρναούτσιοι Δέρκων
Τσιφτάκης ή Τσεφτάκης Δημήτριος του Χρήστου	Άρναούτσιοι Δέρκων
Τσολπάκη Γιαννούλα σύζ. Χρήστου γέν. Άμπατζή	Έξάστερο Σηλυβρίας
Τσολπάκης Χρήστος του Δημητρίου	Μπογάζιοι Δέρκων
Τσαχάκης Νικόλαος του Ίωάννη	Μπογάζιοι Δέρκων
Φωταρίδης Άναστάσιος του Λάμπρου	Μεσαίπολις Προύσας
Φωτεινός ή Νούρογλου Ίωάννης του Κωνσταντίνου	Καρβάλη Ίκονιου
Χαλβατζής Σωκράτης του Γεωργίου	Άρτάκη Κυζίκου
Χανούογλου Άργυρη σύζ. Σωτηρίου γέν. Σβάνου	Άρτάκη Κυζίκου
Χατζηανδρέου Μαρία του Κωνσταντίνου	Μεσαίπολις Προύσας
Χατζηλαζάρου Δημήτριος του Νικολάου	Άρτάκη Κυζίκου
Χατζηλαζάρου Κυριακούλα σύζ. Δημητρίου γέν. Λόντου	Άρτάκη Κυζίκου
Χατζησταυρίδης Γεώργιος του Σταύρου	Πάνορμος Κυζίκου
Χατζησταυρίδου Δόμνα σύζ. Γεωργίου γέν. Έμμ. Λαμπαδαρίου	Άρτάκη Κυζίκου
Χατζόγλου Όλυμπία σύζ. Κρυστάλη γέν. Γκούμα	Μπογάζιοι Δέρκων
Χατζόπουλος Παναγιώτης του Νικολάου	Κάτω Νεοχώριο Χαλκηδόνος
Χιρκελετζή Θεοπούλα χήρα Άχιλλέα γέν. Σαραφάκη	Άρναούτσιοι Δέρκων
Χιρκελετζής Άναστάσιος του Αχιλλέα	Τσιφλίκιοι Δέρκων
Χρήστου Καλλιόπη	Έξάστερο Σηλυβρίας

Κοινωνικές συνθήκες και ζωή των Πλαγιωτών²²⁸

Σύμφωνα με τὰ «Τεκμήρια ἀπὸ τὸ Κέντρο Ἔρευνας τῆς Ἑλληνικῆς Κοινωνίας» σχετικὰ μὲ τοὺς κατοικοὺς τοῦ χωριοῦ Πλάγια Παιονίας:

Γενικὰ γιὰ τοὺς κατοικοὺς τοῦ χωριοῦ - Τὸ παλαιότερο τοπωνύμιο τοῦ χωριοῦ ἦταν *Καρασιάν*. Πρὸ τοῦ 1922 στὸ χωριὸ κατοικοῦσαν *Τοῦρκοι*.

Οἱ σημερινοὶ τοῦ κάτοικοι εἶναι πρόσφυγες Θρακιῶτες καὶ Μικρασιάτες. Σὴν Χριστιανικὴ ἐκκλησία (Ἁγία Παρασκευή) χρησιμοποιοῦν τὸ παλιὸ τουρκικὸ τζαμί μετὰ ἀπὸ ὀρισμένες μετατροπές.

Γιὰ πρώτη φορὰ λειτούργησε σχολεῖο τὸ 1923 μὲ τὴν ἀφίξη τῶν προσφύγων.

Οἱ κυριότερες ἀσχολίες τῶν κατοίκων γύρω στὸ 1940 ἦταν ἡ γεωργία καὶ λιγότερο ἡ κτηνοτροφία, ἡ παραγωγή ξυλοκάρβουνοῦ καὶ ἡ καλλιέργεια τοῦ μεταξοσκώληκα. Τὰ κύρια γεωργικὰ προϊόντα ἦταν τὸ σιτάρι, τὸ καλαμπόκι, ἡ σπηροτροφία, τὸ τριφύλλι καὶ τὰ φασόλια. Ἀπὸ τὰ προϊόντα, ὅλα προορίζονταν γιὰ τὸ ἐμπόριο ἐκτὸς ἀπὸ τὸ τριφύλλι ποὺ προοριζόταν γιὰ ζωοτροφή. Στὴ σύγχρονη ἐποχὴ ἔπαψε ἡ καλλιέργεια τοῦ μεταξοσκώληκα, ἐλαττώθηκε κατὰ πολὺ ἡ καλλιέργεια φασολιῶν καὶ ἀπὸ τὸ 1953 στὶς ὑπάρχουσες καλλιέργειες προστέθηκε καὶ ὁ καπνός.

Παλαιότερα τὸ χωριὸ δὲν ἀποτελοῦσε τσιφλίκι, βακουφί ἢ κεφαλοχώρι.

Κάποιος κλῆρος θεωροῦνταν μεγάλος ὅταν ξεπερνοῦσε τὰ 50 στρέμματα καὶ κανέναν ἀπὸ τοὺς χωρικοὺς δὲν εἶχε τόσο μεγάλο κλῆρο. Τὸ μέγεθος ἑνὸς μέσου γεωργικοῦ κλῆρου εἶναι τὰ 15 στρέμματα. Ἡ κτηνοτροφία στὸ χωριὸ ξεκίνησε τὸ 1923 μὲ τὴν ἀφίξη τῶν προσφύγων. Στὴν περιοχή δὲν ὑπῆρχαν τσελιγκάτα. Στὸ χωριὸ δὲν ὑπῆρχαν ὀργανωμένες βιοτεχνίες γιὰ κύρια καὶ συστηματικὴ ἀπασχόληση μιᾶς μερίδας τῶν κατοίκων. Ἦταν συνηθισμένο οἱ κάτοικοι νὰ προσφέρουν «προσωπικὴ ἐργασία» χωρὶς ἀμοιβὴ γιὰ τὴν ἐκτέλεση ἔργων ποὺ τυχὸν ἦταν ἀναγκαῖα στὴν κοινότητα (π.χ. χτίσιμο σχολείου, ἐκκλησίας, κατασκευὴ πλατείας, δρόμων κ.λπ.) Ἡ συμμετοχὴ ἦταν ὑποχρεωτικὴ γιὰ ὅλους τοὺς ἄνδρες τοῦ χωριοῦ μετὰ τὸ 20^ο ἔτος τῆς ἡλικίας τους. Ἄν κάποιος ἀρνοῦνταν τὴν «προσωπικὴ ἐργασία» ὄφειλε νὰ πληρῶσει τὸ χρηματικὸ ποσὸ ποὺ ἀντιστοιχοῦσε στὸ μεροκάματο κάθε ἐποχῆς.

Προσφωνήσεις μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς οἰκογένειας - Ἡ οἰκογένεια ἀποτελοῦνταν ἀπὸ τὸν πατέρα τοῦ ἀνδρα, ἀπὸ τὴ μητέρα τοῦ ἀνδρα, τὸν ἀνδρα, τὴ γυναίκα καὶ τὰ παιδιά ποὺ συνήθως ἦταν ἀπὸ 3 - 6. Δηλαδή μιὰ οἰκογένεια ἀποτελοῦνταν ἀπὸ 8 - 9 μέλη περίπου. Τὰ παιδιά προσφωνοῦσαν τὸν πατέρα τους «παπαμπά» καὶ τὴ μητέρα τους «μάννα». Τοὺς γονεῖς τοῦ πατέρα καὶ τῆς μητέρας τους: «παπποῦ» καὶ «μαγιά». Οἱ παπποῦδες κι οἱ γιαγιάδες προσφωνοῦσαν τὰ ἐγγόνια τους μὲ τὸ βαπτιστικὸ τους ὄνομα. Ἐνα παιδί προσφωνοῦσε τὸν κάθε ἀδερφό του «νταντά» ἂν ἦταν ἀπὸ θρακιώτικη οἰκογένεια καὶ μὲ τὸ βαπτιστικὸ του ὄνομα ἂν ἦταν ἀπὸ μικρασιάτικη, ἐνῶ προσφωνοῦσε τὴν κάθε ἀδερφή του «τσατσά» ἂν ἦταν ἀπὸ θρακιώτικη οἰκογένεια καὶ μὲ τὸ βαπτιστικὸ τους ὄνομα ἂν

²²⁸ «Τεκμήρια ἀπὸ τὸ Κέντρο Ἔρευνας τῆς Ἑλληνικῆς Κοινωνίας» ποὺ δημοσιεύεται στὴν ιστοσελίδα repository.academy ofathens.gr τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Ἡ κατανομὴ σὲ ἐνότητες καὶ οἱ τίτλοι τους καθορίστηκαν ἀπὸ τὸν συγγραφέα κατὰ τὴ σελιδοποίηση τοῦ βιβλίου.

ήταν από μικρασιάτικη. Τα παιδιά προσφωνούσαν τους αδερφούς και τις αδερφές των γονιών τους: «θείο» και «θεία». Το πρωτότοκο παιδί, οι γονείς του το προσφωνούσαν «ό μεγάλος», το ύστερότοκο «ό μικρός». Τα παιδιά από άλλο πατέρα ή άλλη μητέρα ονομάζονταν «προγόνια» και «μελαδέρφια». Οι γονείς του γαμπρού προσφωνούσαν τους γονείς της νύφης «συμπεθέρια». Η νύφη προσφωνούσε τον πεθερό της «πατέρα» και την πεθερά της «μητέρα», τους αδερφούς και τις αδερφές του άντρα της «κουριάδε» και «κουριάδα». Ο γαμπρός προσφωνούσε τον πεθερό του «πατέρα» και «παππού», την πεθερά του «μητέρα» και «γιαγιά» και τους αδερφούς και τις αδερφές της γυναίκας του «κουριάδε» και «κουριάδα». Ο πεθερός και η πεθερά προσφωνούσαν το γαμπρό «γαμπρέ» ή με το βαφτιστικό του όνομα ενώ τα αδέρφια της νύφης τον προσφωνούσαν με το βαφτιστικό του όνομα. Οι γονείς του γαμπρού προσφωνούσαν τη νύφη «νύφη» ή με το βαφτιστικό της όνομα ενώ τα αδέρφια του γαμπρού την προσφωνούσαν με το βαφτιστικό της όνομα.

Καταμερισμός έργων στην οικογένεια - Η γυναίκα, εκτός από τις δουλειές του σπιτιού και την ανατροφή των παιδιών, βοηθούσε τον άντρα της στις γεωργικές δουλειές του τρύγου, του θερισιού, του σκαλίσματος, στη φροντίδα των μεταξοσκωλήκων αν ασχολούνταν με την καλλιέργειά τους, στη μεταφορά νερού στο σπίτι και στη φροντίδα των οικόσιτων ζώων. Αποκλειστικά ανδρικές δουλειές θεωρούνταν το όργωμα, η σπορά, η βοσκή ζώων, το κουβάλημα των ξύλων, η παραγωγή κάρβουνου. Τα παιδιά άρχιζαν να βοηθούν στις δουλειές μετά το 13^ο έτος της ηλικίας τους. Τα αγόρια βοηθούσαν τον πατέρα σε όλες τις δουλειές και τα κορίτσια βοηθούσαν την μητέρα τους στις δουλειές του σπιτιού.

Γάμος - Σχετικά με τη σειρά γάμου στα παιδιά, προτεραιότητα είχαν τα κορίτσια της οικογένειας και μετά τα αγόρια. Ως ηλικία γάμου θεωρούνταν τα 20 έτη για τις γυναίκες και τα 23 έτη για τους άνδρες. Μπορούσε να παντρευτεί ή γυναίκα έναν μικρότερο της άνδρα αλλά δεν ήταν συνηθισμένο. Δεν ήταν απαραίτητο ο γαμπρός και η νύφη να είναι από το ίδιο χωριό. Το νέο ζευγάρι είτε έμενε στο πατρικό σπίτι του γαμπρού είτε στο πατρικό σπίτι της νύφης είτε σε καινούργιο σπίτι που δεν ήταν απαραίτητο να είναι προίκα της νύφης. Τα αδέρφια δεν κρατούσαν αδιαίρετη την πατρική περιουσία την οποία τους μοίραζε αναλογικά ο πατέρας όταν αυτά νυμφεύονταν. Τα αδέρφια χώριζαν μεταξύ τους μόλις έκανε ο καθένας τη δική του οικογένεια. Όταν τα παιδιά άνοιγαν το δικό τους σπίτι τότε με τους γονείς έμενε ο μικρότερος γιός. Δύο άτομα δεν μπορούσαν να παντρευτούν μεταξύ τους όταν ήταν δεύτερα ξαδέρφια και κάτω, ούτε και τα δεύτερα ξαδέρφια επιτρέπονταν να παντρευτούν. Συνήθως στεφάνωνε το ζευγάρι ο νονός του γαμπρού. Σε περίπτωση που μια οικογένεια ήθελε να βρει άλλον κουμπάρο τότε διάλεγε κάποιον πλούσιο και κοινωνικά ανώτερο. Μεταξύ οικογενειών που συνδέονταν με κουμπαριά απαγορεύονταν ο γάμος.

Σώγαμπρος - Μια οικογένεια έπαιρνε σώγαμπρο όταν η οικογένεια δεν είχε αγόρια ή τα αγόρια δεν εμφανιούνταν με τους γονείς τους. Σε περίπτωση που η οικογένεια είχε 2 ή 3 κορίτσια συνήθως έπαιρναν σώγαμπρο για το μικρότερο. Όσο ο πεθερός ζούσε δεν ήταν υποχρεωμένος να γράψει τίποτε στον εσώγαμπρο, μετά τον θάνατό του όμως συνήθιζε

νά ήταν γραμμένο στο όνομά του το μεγαλύτερο μέρος της περιουσίας. Σε αυτή την περίπτωση δεν έπαιρνε ο γαμπρός το επώνυμο του πεθερού του.

Προίκα - Παλαιότερα υπήρχε στο χωριό ο θεσμός της προίκας κι η προικοδοσία γινόταν προφορικά. Ένα κορίτσι έπαιρνε ως προίκα από τους γονείς της είδη οικιασκειυής και ρουχισμού και χρήματα περί τις 30.000 δραχμές και παρόλο που έπαιρνε προίκα από τους γονείς της, το κορίτσι είχε δικαίωμα να ζητήσει και κληρονομικό μερίδιο. Άν μια παντρεμένη γυναίκα πέθαινε άτεκνη ή προίκα της παρέμενε στον άνδρα της.

Βάφτιση - Για την επίλογή βαφτιστικού ονόματος έρχονταν σε συνεννόηση οι γονείς με τον νονό ή τη νονά. Το πρώτο αγόρι έπαιρνε το όνομα του παππού από τον πατέρα, το πρώτο κορίτσι έπαιρνε το όνομα της γιαγιάς από τον πατέρα. Μετά είχαν σειρά τα όνόματα του πατέρα και της μητέρας της γυναίκας. Το πρώτο παιδί που θα γεννιόταν θα το βάφτιζε ο κουμπάρος που στεφάνωσε το ζευγάρι, τα υπόλοιπα παιδιά μπορούσε να τα βαφτίσει κι άλλος.

Κληρονομιά - Στην κληρονομιά της πατρικής περιουσίας συνήθως ο ύστερότοκος κληρονομούσε το μεγαλύτερο μερίδιο. Το μερίδιο της κληρονομιάς που έπαιρναν τα κορίτσια ήταν συνήθως μικρότερο από αυτό των αγοριών. Η μεταβίβαση της κληρονομιάς γινόταν προφορικά ή με διαθήκη αλλά ποτέ με λαχνό. Όταν πέθαινε ο σύζυγος, ή γυναίκα του κληρονομούσε τα 2/3 της περιουσίας του εκτός αν δεν είχαν τέκνα. Άν κάποιος είχε μόνο κόρες αυτές κληρονομούσαν την περιουσία του κι όχι τα αδέρφια του νεκρού πατέρα. Άν κάποιος ζευγάρι δεν είχε παιδιά τότε αποφάσιζε να υιοθετήσει κάποιο παιδί όρφανό. Τα υιοθετημένα παιδιά είχαν τα ίδια κληρονομικά δικαιώματα με τα άλλα παιδιά της οικογένειας.»

Διοίκηση του χωριού - υπάλληλοι και υπηρεσίες

Πρόεδροι - Γεώργιος Τσεμπεζής, Άνέστης Άνθάκης, Γρηγόριος Μαμτζαδέρης, Νικόλαος Καράνταγλης, Δημήτριος Δελάκης, Ίωάννης Πεσεντζάκης, Περικλής Βαφειάδης, Θεόδωρος Μποράκης, Νικόλαος Τζουρτζουκλής, Γεώργιος Μπούρας, Ίωάννης Πασχαλέρης, Θεμιστοκλής Ίωαννίδης, Κωνσταντίνος Παλαλάκης, Κωνσταντίνος Πασχαλέρης κ.ά.

Γραμματείς - Θωμάς Κακάκης, Αλέξανδρος Χαμπαΐος, Γρηγόριος Τσοτσάκης, Κούλα Καραογλάνη.

Ίερείς - Άπόστολος Θεοδωρίδης, Ήλιος Λαπόρδας, Κωνσταντίνος Ίωαννίδης, Κωνσταντίνος Παπαδημητρίου, Γεώργιος Μπαξεβάνης, Κωνσταντίνος Χατζάκος, Άναγνώστης Στογιανκεχαγιας κ.ά.

Δάσκαλοι - Σοφρώνιος Σουλτανίδης, Βιργινία Χαμπαΐου, Βασίλειος Σουλτανίδης, Στέλλα Σουλτανίδου, Άριστειδής Κωνσταντινίδης, Στέλλα Κωνσταντινίδου, Βασίλειος Μασούρας, Δημήτριος Νατσιός, Άπόστολος Άλεξιάδης, Ίωάννης Δάλλας, Γεώργιος Γιαπαλής, Γεώργιος Χουμουρούδης, Άναγνωστίδης Ίωάννης, Παναγιώτα Άντωνοπούλου κ.ά.

Νηπιαγωγοί - Έφη Καραμανλή, Βασιλική Βεληγκέκα, Μαρία Ψωμακάκη κ.ά.

Νηπιοτρόφος - Έλένη Μποράκη - Βαλάση.

Άγροφύλακες που υπηρέτησαν ως μόνιμοι: Νικόλαος Συμυρίδης, Στέφανος Χαλβατζής, Μιχαήλ Μπούρας, Νικόλαος Πραγκαλάκης, Χρήστος Μποράκης κ.ά.

Θηροφύλακας (με έδρα την Είδομένη): Γεώργιος Μουταφτσίδης.

Ταχυδρόμοι (με έδρα την Είδομένη): Στέλιος Φαχουρίδης, Ίωάννης Τερτσινίδης κ.ά.

Τò χωριό δέν διαθέτει αστυνομικό τμήμα. Μεταπολεμικά αστυνομούνταν από τόν Σταθμό Χωροφυλακής Είδομένης που μετέπειτα ονομάστηκε Άστυνομικό Τμήμα Είδομένης και από τις αρχές τής δεκαετίας του 2000 αστυνομούεται από τò Άστυνομικό Τμήμα Παιονίας με έδρα τò Πολύκαστρο.

Δέν στρατοπέδευε στο χωριό στρατιωτική μονάδα αλλά μεταπολεμικά υπαγόταν στην περιοχή του Στρατιωτικού Λόχου του χωριού Φανός που έδρευε εκεί μέχρι τις αρχές τής δεκαετίας του 1980 και του Στρατιωτικού Φυλακίου που ήταν έγκατεστημένο στο ύψωμα «412» μέχρι τις αρχές τής δεκαετίας του 2010.

Έπαγγέλματα τών Πλαγιωτών

Οί κάτοικοι του χωριού, πέρα από την απασχόλησή τους με τò εμπόριο (παντοπωλεία, ψιλικά, πλανόδιοι όπωροπώλες, λιανέμποροι κ.ά), τις τέχνες (οικόδομοι, τσαγκάρηδες, πεταλωτήδες, καροπιοί, κουρείς κ.ά), την ψυχαγωγία (διαχείριση καφενείων, κινητός κινηματογράφος κ.ά) και τις δημόσιες θέσεις (ιέρεας, δάσκαλος, νηπιαγωγός, άγροφύλακας, γραμματέας κ.λπ.) στην πλειονότητά τους ήταν γεωργοί, κτηνοτρόφοι, σηροτρόφοι και καρβουνάδες.

Άπό τά πρώτα χρόνια τής έγκατάστασής τους άσχολήθηκαν με την παραγωγή ξυλοκάρβουνου, τή σηροτροφία (κουκούλια), τήν καπνοκαλλιέργεια, τήν καλλιέργεια σιτηρών και όπωροκηπευτικών, τήν άμπελουργία και τήν οίνοποιεία -τά τελευταία χρόνια με τήν καλλιέργεια ήλιανθων (ήλιοτρόπια)- τήν κτηνοτροφία βοοειδών και άμνοεριφίων και τή μελισσοκομία, ενώ στα συμπληρωματικά και περιστασιακά μέσα βιοπορισμού περιλαμβάνεται και τò κυνήγι θηραμάτων (λαγοί, άγριόχοιροι κ.τ.δ) και τò ψάρεμα στον Άξιό ποταμό (γουλιανοί κ.τ.δ). Παρακάτω παρουσιάζονται τά κυριότερα έπαγγέλματα ή δεξιότητες τών συγχωριανών ταξινομημένα σε δύο χωριστές περιόδους, προπολεμικά (πριν τò 1940) και μεταπολεμικά.

Έπαγγέλματα προπολεμικά

Έκτροφή μεταξοσκωλήκων (σηροτροφία) - Ή πρώτη και κυριότερη άσχολία τών Πλαγιωτών, από τήν έποχή έγκατάστασής τους στο χωριό και μέχρι τά μέσα τής δεκαετίας του 1970 ήταν τά «κουκούλια» (σηροτροφία). Ό χώρος έκτροφής τών μεταξοσκωλήκων έπρεπε να διαμορφώνεται σε κλειστό χώρο (δωμάτιο σπιτιού, άποθήκη κ.λπ.) και για τή διατροφή τους χρειαζόνταν άρκετά δέντρα μουριάς. Αυτός είναι κι ό λόγος που στο χωριό υπάρχουν πολλές μουριές. Ή επώαση τών αυγών γινόταν στα μέσα Άπριλίου σε θερμαινόμενο δωμάτιο.

Σε 10 μέρες έβγαιναν οί προνούμφες πού τρέφονταν με καλά τεμαχισμένα και τρυφερά φύλλα μουριάς ενώ στο τελικό στάδιο τής ηλικίας τους οί μεταξοσκώληκες τρέφονταν με όλόκληρα φύλλα. Περι τὰ τέλη Μαΐου οί μεταξοσκώληκες δημιουργούσαν με μετάξι τὸ κουκούλι τους επάνω στα κομμένα κλαδιά μουριάς πού υπήρχαν τοποθετημένα μέσα στον χώρο. Μέχρι τὰ μέσα Ίουνίου έπρεπε να παραδοθούν τὰ κουκούλια στον έμπορο (συνήθως στη Γουμένισσα) γιατί αλλιώς αν θά ξεκινούσε ή μεταμόρφωση του μεταξοσκώληκα σε πεταλούδα, τὸ κουκούλι θά μαλάκωνε και τὸ μετάξι του θά ήταν πλέον άχρηστο.

Καπνοκαλλιερητές - Η δεύτερη κύρια άπασχόληση τών κατοίκων του χωριού ήταν ή καλλιέργεια του καπνού, μέχρι τὰ μέσα τής δεκαετίας του 1980. Σύμφωνα με νόμο του 1930, άπαγορευόταν ή καλλιέργεια του καπνού στην περιοχή του κάμπου γι' αυτό τὰ καπνοχώραφα τών Πλαγιωτών ήταν διασκορπισμένα σε διάφορες εκτάσεις. Ο τύπος καπνού πού καλλιερηούσαν ήταν ο Μπασμάς Μακεδονίας. Τὰ σπορεία του καπνού (γιαστίκια) ήταν κατάλληλα διαμορφωμένα στη γη φυτάρια, κοντά στα σπίτια τών παραγωγών κι ήταν προστατευμένα με νάιλον. Η σπορά στα γιαστίκια γινόταν τον Μάρτιο. Προς τὰ τέλη Μαΐου γινόταν ή φύτευση του καπνού στο χωράφι. Από τὰ τέλη Ίουνίου ξεκινούσε ή συγκομιδή τών φύλλων του καπνού, στην όποία συμμετείχαν όλα τὰ ενήλικα μέλη τής οικογένειας και διαρκούσε μέχρι και τὰ μέσα Σεπτεμβρίου. Η συγκομιδή γινόταν πριν να ξεμερώσει. Συλλέγονταν τὰ φύλλα καπνού και την ίδια μέρα ή οικογένεια τὰ άρμάθιαζε στην αυλή του σπιτιού -με τὸ χέρι σε βελόνες παλαιότερα, και με μηχανές τὰ τελευταία χρόνια- και οί άρμαθίες τοποθετούνταν για ξήρανση σε νάιλον αντίσκηνα. Τὸ άρμάθισμα άποτελούσε και ένα είδος κοινωνικής εκδήλωσης γιατί συγκεντρώνονταν προς βοήθεια συγγενείς και φίλοι τής οικογένειας. Μέχρι τὸ τέλος του έτους, οί καπνέμποροι παραλάμβαναν από τις άποθήκες τών καπνοπαραγωγών τὰ άποξηραμένα καπνά τους.

Καρβουνάδες - Οί περισσότερες οικογένειες πού κατάγονταν από την Άνατολική Θράκη, (Μπογαζικιώτες, Άρναουτκιώτες κ.ά.), πέραν τών άγροτικών άσχολιών, δραστηριοποιήθηκαν και στην κατασκευή κάρβουνου. Ίδιαίτερα στο διάστημα τής Κατοχής, οί χωριανοί έκοβαν ξύλα από τὰ γύρω βουνά κι έφτιαχναν στο χωριό τὰ καμίνια τους.

Τὰ ξυλοκάρβουνα τὰ φόρτωναν στα ύποζύγια και κατέβαιναν στις κωμοπόλεις τής Παιονίας για να τὰ πουλήσουν. Στην Άξιούπολη, στο Πολύκαστρο, στη Γουμένισσα, στον Άγιο Πέτρο, στα Κουφάλια μέχρι και στη Νέα Χαλκηδόνα έφταναν την εποχή εκείνη τὰ πλαγιώτικα ξυλοκάρβουνα.

Καφενεΐα - α) Τὸ καφενεΐο του Νάτσκου, ο όποιος καταγόταν από τον Καλφά τής Άνατολικής Θράκης, βρισκόταν 90 μέτρα νοτοδυτικά τής εκκλησίας, στο χώρο πού άργότερα λειτουργήσε ο φούρνος του χωριού. β) Τὸ καφενεΐο και μαζί κρεσπωλεΐο του Σωκράτη Καράδαγλη με ρίζες από τὸ Μπογάζιοί τής Άνατολικής Θράκης, βρισκόταν απέναντι και νοτοδυτικά τής εκκλησίας, στο χώρο πού άργότερα λειτουργήσε τὸ παντοπωλεΐο του «Παντή» Άθανασίου Πολιτούδη. γ) Τὸ καφενεΐο του Γιάννη Γκέρλοβα με ρίζες από τὸ Μπογάζιοί τής Άνατολικής Θράκης, βρισκόταν απέναντι και νοτιοδυτικά τής εκκλησίας (διέθετε γραμόφωνο κι είχε τὰ τραπεζοκαθίσματά του στην πλατεία).

δ) Τò καφενεῖο τοῦ Θεόδωρου Ἰωαννῖδη ποὺ εἶχε καταγωγὴ ἀπὸ τὸ Ἐξάστερο Σηλυβρίας, βρισκόταν δίπλα καὶ βορειότερα ἀπὸ τὸ παλιὸ γραφεῖο τῆς κοινότητος. ε) Τὸ δυόροφο καφενεῖο καὶ παντοπωλεῖο τοῦ Γιάννη Σαββούδη ποὺ καταγόταν ἀπὸ τὴν Μισόπολη Προύσας, βρισκόταν στὴν πάνω γειτονιά (στὸ «κατσούρι» ποὺ λέγανε οἱ παλιοί), λίγο ψηλότερα ἀπὸ τὸ σημερινὸ σχολεῖο. στ) Τὸ καφενεῖο τοῦ Ἀδὰμ Ἰωάννου ποὺ καταγόταν ἀπὸ τὸ Μπογάζκιοὶ τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης (ἀργότερα τὸ ἀνέλαβε ὁ «Κουμπάρκης», ὁ Δημήτριος Μαυρόπουλος ποὺ καταγόταν ἀπὸ τὸ Κάτω Νεοχωράκι τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης) ποὺ βρισκόταν δίπλα στὴν ἐκκλησία ἀπὸ τὴ βόρεια πλευρὰ τῆς, στὸ σημεῖο ποὺ βρίσκεται τὸ σπίτι τοῦ «Ἀποστολάκη» καὶ ἡ σημερινὴ παιδικὴ χαρὰ. Ἐκεῖ εἶχε ἔρθει προπολεμικὰ καὶ τραγούδησε ἡ ξακουστὴ στὴν περιοχὴ, τραγουδίστρια Ρεβέκα μὲ τὴ συνοδεία βιολιοῦ καὶ οὔτι. ζ) Τὸ καφενεῖο τοῦ Γεώργιου Ἀγόρατζη, τὸ «Κουβούσι», στὴ μικρὴ πλατεία ποὺ βρισκόταν 90 μέτρα δυτικὰ τῆς ἐκκλησίας καὶ λειτουργοῦσε μέχρι πρὶν τὸν πόλεμο (μεταπολεμικὰ, τὸ 1958, τὸ κατὰστημα ἀνακαινίστηκε ἀλλὰ δὲν ξαναλειτούργησε).

Παντοπωλεῖα - α) Τὸ παντοπωλεῖο τοῦ «Σταυράκη», ποὺ διατηροῦσε ὁ Σταῦρος Χατζησταυρίδης μὲ καταγωγὴ ἀπὸ τὴν Πάνορμο τῆς Κυζίκου, βρισκόταν δυτικὰ τῆς ἐκκλησίας μέχρι ποὺ τὸ λεηλάτησαν καὶ τελικὰ τὸ ἔκαψαν οἱ Βούλγαροι ὅταν πυρπόλησαν τὸ χωριὸ στὶς 17 Ἰανουαρίου 1944. β) Τὸ παντοπωλεῖο τοῦ Δήμου Τσαγκαρά, μὲ ρίζες ἀπὸ τὴν Ἀρτάκη τῆς Κυζίκου, βρισκόταν ἀνατολικά τῆς πλατείας, στὸ χωρὸ ποὺ ἀργότερα λειτουργοῦσε τὸ καφενεῖο τοῦ Νίκου Τζουρτζουκλή.

Ἐπαγγέλματα - Ὑπῆρχαν τρεῖς κουρεῖς στὸ χωριό: α) ὁ Γιώργος Μουτσάκης μὲ ρίζες ἀπὸ τὸ Ἀρναούτκιο τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης, β) ὁ Κώστας Μουτσάκης μὲ ρίζες ἀπὸ τὸ Ἀρναούτκιο τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης καὶ γ) ὁ Γιάννης Πεσεντζάκης μὲ ρίζες ἀπὸ τὸ Μπογάζκιο τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης, ποὺ χρησιμοποιοῦσαν σὰν χωρὸ ἐξάσκησης τῆς τέχνης τους τὰ καφενεῖα.

Φωτογράφος τοῦ χωριοῦ ἦταν ὁ Ἰωάννης Φωτεινὸς ποὺ καταγόταν ἀπὸ τὴν Καρβάλη Ἰκονίου, καὶ ἀργότερα μετὰ τὸν πόλεμο τὸν διαδέχθηκε στὴν τέχνη ὁ γαμπρὸς του Γεώργιος Τσαγκαράς.

Νερόμυλος ὑπῆρχε κοντὰ στὸ χωριὸ Χαμηλό, στὸν παλιὸ ἀγροτικὸ δρόμο Πλαγίων - Χαμηλοῦ κι ἀνῆκε στὸν Ἰωάννη Τερτσινῖδη μὲ ρίζες ἀπὸ τὸν Πόντο.

Ἡ μαμὴ τοῦ χωριοῦ ἦταν ἡ Ζωὴ Καράνταγλη, ἡ «παψανῆ» ποὺ κατάγονταν ἀπὸ τὸ Ἀρναούτκιο τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ἡ μαμὴ τοῦ χωριοῦ ἦταν καὶ πρακτικὴ γιατρὸς σὲ περιπτώσεις μικροτραυμάτων καὶ κρυολογημάτων, ἀλλὰ καὶ περίτεχνη ξεματιάστρα.

Ἐπαγγέλματα μεταπολεμικὰ

Ἐπαγγελματικὴ κατάρτιση - Στὰ μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ 1950, νέοι τοῦ χωριοῦ σπούδασαν σὲ ἐπαγγελματικὲς σχολές - ἰδρύματα. Στὸ ἴδρυμα τῆς Καστοριάς ἔμαθαν τὴν οἰκοδομικὴ τέχνη οἱ: Παναγιώτης Μποράκης, Ἰορδάνης Ἠλιάδης καὶ Ἀθανάσιος Πολιτοῦδης. Στὸ ἴδρυμα τῆς Λέρου ἔμαθε τὴν ξυλουργικὴ τέχνη ὁ Χριστόδουλος Κακάκης καὶ τὴ ραπτικὴ ὁ Νικόλαος Μουκατατζάκης.

Μερικοί νέοι μαθήτευσαν για μήνες δίπλα σέ παλιούς μαστόρους τῆς περιοχῆς κι ἔμαθαν τὴν οἰκοδομικὴ τέχνη ὅπως ὁ Κλήμης Κακατσέρης. Δίπλα σέ παλιές κι ἔμπειρες ὑφάντρες, κυρίως τοῦ χωριοῦ Φανός, μαθήτευσαν νέες τοῦ χωριοῦ καὶ κατόπιν συνέχισαν τὴν ὑφαντικὴ τέχνη μὲ δικούς τους ἀργαλειούς μέχρι τὰ μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ 1970. Στὰ μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ 1960 καὶ τοῦ 1970, οἱ Πλαγιῶτες: Δημήτριος Ἄπ. Μουτσάκης, Κωνσταντῖνος Τσάμπας καὶ Ἰωάννης Λαμπαδάρης σπούδασαν στὴ Θεσσαλονίκη, στὴν Τεχνικὴ Σχολὴ «Αριστοτέλης». Τὴν ἴδια περίοδο σπούδασαν στὸ Πολύκαστρο, ἠλεκτρολόγοι ἐγκαταστάσεων, οἱ Πλαγιῶτες: Δημήτριος Ἐριφάκης, Ἰωάννης Παπαναστασίου καὶ Παντελῆς Ρέπος.

Καφενεῖα - α) Στὸ σημεῖο ποὺ ὑπῆρχε προπολεμικὰ τὸ παντοπωλεῖο τοῦ Δήμου Τσαγκαρᾶ, ἀνατολικά τῆς πλατείας, λειτουργοῦσε ἀπὸ τὸ 1965 τὸ καφενεῖο τοῦ ὁ Νίκος Τζουρτζουκλῆς μὲ ρίζες ἀπὸ τὴν Ἀρτάκη. Τὸ 1967 τὸ εἶχε ἀνακαινίσει ξεκινώντας ἐπίσημα τὴ λειτουργία του. Τὸ καφενεῖο τοῦ Νίκου Τζουρτζουκλῆ στὶς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ 1960 χρησιμοποιούνταν ὡς ραφεῖο ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖνο Τζουρτζουκλῆ. β) Τὸ καφενεῖο τοῦ «Ἀλμπάνη» ποὺ βρισκόταν ἀνατολικά κι ἀπέναντι ἀπὸ τὴν ἐκκλησία, τὸ διατηροῦσε ὁ Γεώργιος Ναλμπάντης ποὺ καταγόταν ἀπὸ τὸ Μπογάζιοι τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης κι ἀργότερα ὁ γαμπρὸς του Γεώργιος Διουσόπουλος, ὁ «Καλαμάτας», μέχρι τὰ τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ '80. γ) Ἀνατολικά τῆς πλατείας, δίπλα στὸ καφενεῖο τοῦ Τζουρτζουκλῆ λειτουργεῖ τὸ καφενεῖο τοῦ Λευτέρη Γιαννουλάκη ἀπὸ τὸ 1979 καὶ συνεχίζει τὴ λειτουργία του μέχρι σήμερα ἢ Ἐλένη Δάλλα - Γιαννουλάκη. δ) Τὸ καφενεῖο τοῦ Πεσεντζάκη, βρίσκεται ἀπέναντι καὶ ἀνατολικά ἀπὸ τὴ σημερινὴ παιδικὴ χαρὰ, ἄλλαξε ἀρκετοὺς ἰδιοκτῆτες καὶ συνεχίζει νὰ λειτουργεῖ μέχρι σήμερα.

Ἐμπορικὰ καταστήματα - Λίγα μέτρα πίσω ἀπὸ τὸ καφενεῖο τοῦ Νίκου Τζουρτζουκλῆ, σέ ἓνα μικρὸ οἶκημα, λειτούργησε τὸ κρεοπωλεῖο του ὁ Περικλῆς Βαφειάδης μέχρι τὶς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ 1970. Γιὰ κάποια χρόνια, ἀργότερα, τὸ οἶκημα ἐκεῖνο στέγαζε τὸ κοινοτικὸ ἰατρεῖο καὶ μέχρι τὶς ἀρχές τοῦ 1980 ποὺ τὸ κοινοτικὸ ἰατρεῖο στεγάστηκε ὀριστικὰ στὸν χώρο τοῦ νέου κοινοτικοῦ γραφείου.

Ἀνάμεσα στὰ καφενεῖα τοῦ «Καλαμάτα» καὶ τοῦ Νίκου Τζουρτζουκλῆ, σ' ἓνα μικρὸ οἶκημα, λειτούργησε ἀπὸ τὸ 1955 μέχρι τὰ μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ '80 τὸ κουρεῖο του ὁ Λευτέρης Γιαννουλάκης ποὺ εἶχε ρίζες ἀπὸ τὸ Μπογάζιοι.

Ἀνατολικά τῆς πλατείας, δίπλα στὸ κουρεῖο τοῦ Λευτέρη Γιαννουλάκη, ὑπῆρχε ἓνα ἄλλο μικρὸ οἶκημα, ἐκεῖνο λειτούργησε γιὰ κάποιο διάστημα στὶς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ '70 ὡς κρεοπωλεῖο ἀπὸ τὸν Νίκο Γκέρλοβα.

Νοτιανατολικά τῆς πλατείας, ἀπέναντι ἀπὸ τὰ καφενεῖα τοῦ Λευτέρη Γιαννουλάκη καὶ τοῦ Νίκου Τζουρτζουκλῆ, λειτούργησε μέχρι τὴ δεκαετία τοῦ '90 τὸ παντοπωλεῖο του - ποὺ ἦταν καὶ πρατήριο καυσίμων- ὁ Γεώργιος Σαββούδης μὲ ρίζες ἀπὸ τὴ Μεσαίπολη. Στὸ σημεῖο ποὺ ὑπῆρχε προπολεμικὰ τὸ καφενεῖο τοῦ Σωκράτη Καράδαγλη, λειτούργησε τὸ παντοπωλεῖο του μέχρι τὴ δεκαετία τοῦ '90 ὁ Ἀθανάσιος Πολιτοῦδης μὲ καταγωγὴ ἀπὸ τὴ Μεσαίπολη Προύσας.

Στὸ σημεῖο ποὺ βρισκόταν τὸ καφενεῖο τοῦ Γιάννη Γκέρλοβα λειτούργησε ἀπὸ τὸν ἴδιο κατὰστῆμα ψιλικῶν μέχρι καὶ τὴ δεκαετία τοῦ '80.

Στη θέση του παντοπωλείου του Χατζησταυρίδη, περί το 1955 λειτούργησε κατάστημα με είδη ψιλικών και ραπτικής από τη Μαρίκα Παπαδοπούλου, μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1970.

Μοδίστρα στο χωριό ήταν η Κατίνα Γκιούρνταλη που διέθετε άργαλειό και ύφαινε χαλιά. Δίπλα στον χώρο της οικίας του Γεώργιου Τσαγκαρά, στη δυτική πλευρά της πλατείας, διαμορφώθηκε τη δεκαετία του 1990 το κατάστημα ψιλικών της Βαρβάρας Τσαγκαρά μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 2000.

Στην κάτω γειτονιά, περί το 1955 λειτούργησε καροποιείο, στον χώρο του σπιτιού του, ο Ίωάννης Πασατσιφλικιώτης μέχρι το 1966 που απέβίωσε. Ο ίδιος γνώριζε την τέχνη της επίσκευης ραδιοφώνων, την ηλεκτρολογία και ήταν ο πρώτος συγχωριανός που είχε αγοράσει και κυκλοφόρησε στο χωριό αυτοκίνητο. Επίσης διέθετε συσκευή προβολής κινηματογράφου. Είχε τη φέρμα «Κινηματογράφος Τά Αστέρια» στο αυτοκίνητό του κι όργωνε προβολές στα καφενεία του χωριού και της γύρω περιοχής.

Το 2^ο καροποιείο του χωριού διατηρούσε ο Αντώνιος Πεσεντζάκης και βρισκόνταν σε οίκημα 100 μέτρα νοτιοανατολικά της πλατείας.

Άνάμεσα στο καφενείο του «Καλαμάτα» και στο καφενείο του Πεσεντζάκη διατηρούσε τσαγκαράδικο ο Γεώργιος Τσαγκαράς που ήταν και φωτογράφος (το μαγαζί του ήταν ο χώρος που φυλάσσονταν οι στολές της ποδοσφαιρικής ομάδας «Όμιλος Πλαγίων» την δεκαετία του '70). Αργότερα, κατά τη δεκαετία του '80, ο ίδιος άσκησε και το επάγγελμα του πλανόδιου όπωροπώλη. Στο σημείο που βρισκόταν το τσαγκαράδικο του Γεωργίου Τσαγκαρά, σήμερα λειτουργεί κατάστημα έστιασης (πιτσαρία) της Γιώτας Κακατσέρη.

Ακόμη ένα τσαγκαράδικο διατηρούσε ο Δήμος Βαλάσης στον χώρο του σπιτιού του.

Σε μικρή απόσταση, ανατολικά και παραπλεύρως του σημερινού γραφείου της κοινότητας, υπήρχε κτήριο που κατά το παρελθόν στέγαζε το κοινοτικό ιατρείο. Εκεί τη δεκαετία του '60 γίνονταν τὰ μαθητικά συσσίτια και για ένα διάστημα χρησιμοποιήθηκε και για κατοικία του Ιερέα του χωριού. Σήμερα το κτήριο εκείνο έχει κατεδαφιστεί.

Μετά τη δεκαετία του '60, δραστηριοποιήθηκε ως φωτογράφος στο χωριό, εκτός από τον Γεώργιο Τσαγκαρά και ο Διαμαντής Πλατής.

Με την επίσκεψη σαμαριών άσכולούταν ο Σοφοκλής Σακαλάκης που είχε στο χώρο του σπιτιού του τὰ κατάλληλα για τη δουλειά έργαλεία.

Άπέναντι από το καφενείο του Πεσεντζάκη, τὰ χώριζε δρόμος, υπήρχε το πεταλωτήριο που διατηρούσε ο Δημήτριος Ναλμπάντης.

Χαμηλότερα από το σχολείο και το σημερινό γραφείο της κοινότητας, στον χώρο που βρισκόνταν προπολεμικά το καφενείο του Νάτσκου, λειτούργησε άρτοποιείο ο Γιάννης Σακαλάκης μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '80.

Σιδεράς δὲν υπήρχε στο χωριό αλλά στο χωριό Δογάνη, που λειτουργούσε σιδεράδικο ο Άλέξανδρος Ζαφειρόπουλος.

Στον Άξιό ποταμό, στον κάμπο τῶν Πλαγίων, ἐργαζόταν ὡς βαρκάρης ὁ Ἀπόστολος Μουκατατζάκης, ὅπου στὴν ὄχθη τοῦ Ἀξιοῦ ποταμοῦ χειριζόταν τὴν κατασκευή (τὸ «σέλι»), καὶ μεριμνοῦσε γιὰ τὴ μεταφορὰ τῶν χωριανῶν μὲ τὸ ὑποζύγιο καὶ τὸ κάρο τους στὴν ἀπέναντι ὄχθη τῆς περιοχῆς Εὐζώνων.

Άγοραίο ταξί στην περιοχή είχε ο Κωνσταντίνος Παλάδης, από το Σκρά, κι αργότερα κατά τη δεκαετία του 1990 ο Εύαγγελος Παπαδόπουλος από την Είδομένη.

Άπασχολήθηκαν με το επάγγελμα του πλανόδιου όπωροπώλη οι: Απόστολος Μουτσάκης, Ιωάννης Λαμπαδάρης (παππούς), Παντελής Λαμπαδάρης, Αντώνιος Τσαγκαράς, Γεώργιος Τσαγκαράς κ.ά.

Τη δεκαετία του 1970, δραστηριοποιούνταν στην κτηνοτροφία περί τις 10 οικογένειες με ισάριθμες στάνες για γιδοπρόβατα και βοοειδή.

Τις τελευταίες δεκαετίες λειτουργεί το σύγχρονο οινοποιείο Σακαλάκη, οι εγκαταστάσεις του βρίσκονται στην κάτω γειτονιά του χωριού, στον κεντρικό δρόμο λίγο πριν το γήπεδο. Στις αρχές της δεκαετίας του 2020, ασχολούνται με την αμπελουργία και την οινοποιία περί τις 16 οικογένειες ενώ υπάρχουν και οικογενειακές εγκαταστάσεις επεξεργασίας προϊόντων μελιού.

<http://plagia-paionias.blogspot.com>

Το καρροποιείο του Γιάννη Πασατσιφλικιώτη αρχές δεκαετίας 1960.

Άρχειο κ. Αντωνίας Κούντιου - Πασατσιφλικιώτη.

Πλαγιώτικα ήθη και έθιμα²²⁹

Πανηγύρι του Ίερού Ναού Άγίας Παρασκευής

Στις 26 Ίουλίου γιορτάζει ή πολιούχος του χωριού, Άγία Παρασκευή, ή προστάτιδα του χωριού Μπογάζκιοί στις άλησμώνητες πατρίδες τής Άνατολικής Θράκης. Τήν εικόνα τής Άγίας Παρασκευής, τήν έφεραν στο Καρασινάν εύλαβικά οί πρόσφυγες του χωριού τις μέρες τής προσφυγιάς, και τήν τιμούν με ιδιαίτερη εύλάβεια κάθε χρόνο. Οί πανηγυρικές έκδηλώσεις διατηρούνται ώς έθιμο από τó παρελθόν, από τότε που τά γλέντια διαρκούσαν μέχρι και τρεις μέρες και προσέλκυαν τó ενδιαφέρον ντόπιων και κοντοχωριανών που συμμετείχαν στις έκδηλώσεις, μετακινούμενοι από τά χωριά τους με όποιο μέσο διέθεταν. Σύμφωνα με τά λεγόμενα τών παλιών, έρχονταν ακόμα και πεζοπόροι (ιδιαίτερα οί κάτοικοι από τά χωριά Φανός και Χαμηλό που βρίσκονται πλησιέστερα). Προπολεμικά, που ύπήρχαν στα Πλάγια καμιά δεκαριά καφενεία, κατά τήν παραμονή τής γιορτής, τó χωριό γίνονταν κέντρο άναφοράς όλης τής περιοχής. Οί κάτοικοι του χωριού διοργάνωναν άγώνες πάλης με συμμετοχή παλικαριών του χωριού και τών περιχώρων με έπαθλα καλοθρεμμένα ζυγούρια.

Σήμερα, οί πανηγυρικές έκδηλώσεις, γίνονται όπως και τότε στην πλατεία και οργανώνονται από τους καταστηματαρχες που διατηρούν ψησταριές και καφενεία. Στα μέσα τής δεκαετίας του 2000, πέρα από τις έρασιτεχνικές κομπανίες που έπαιζαν λαϊκή μουσική μέχρι άργά τή νύχτα, παρουσιάστηκαν, ιδίως κατά τήν παραμονή τής γιορτής, και τοπικοί παραδοσιακοί σύλλογοι γειτονικών περιοχών χορεύοντας στην πλατεία δημοτικούς χορούς. Ή αίγλη τών παλιών πανηγυριών, όπως και νά έχει, χάθηκε μαζί με τή γραφικότητα τών πρώτων κατοίκων του χωριού, με τη θρακιώτικη ντοπιολαλιά (τά πλαγιώτ'κα, που λέμε...), με τις φορεσιές τους, όπως ντύνονταν ό καθένας στο Μπογάζκιοί, στο Άρναούτκιοί, στην Άρτάκη ή στη Μεσόπολη. Χάθηκε ή αίγλη τών πανηγυριών μαζί με τις μουσικές που έπαιζαν οί πλάκες του γραμμόφωνου στο καφενείο του Γκέρλοβα, μαζί με τó βιολί του Άδαμάκη και τó ούτι του Τσαλκιτζή -μέσα σ' εκείνες τις μουσικές που μέχρι και ή Ρεβέκα τραγούδησε κάποτε, και τά παλικάρια έστηναν χορό μπροστά της μέσα στο καφενείο του Κουμπάρακη.

Τό ματωμένο πανηγύρι του 1946 -²²⁹Ήταν οί συνέπειες του μεγάλου διχασμού που έμελλε νά χτυπήσουν και τó χωριό και νά μαυροφορέσουν πλαγιώτικες οικογένειες, τις μέρες του ματωμένου πανηγυριού του 1946. ²²⁹Ήταν άνήμερα τής Άγίας Παρασκευής, στις 26 Ίουλίου, όταν με άπόφαση του Στρατοδικείου έκτελέστηκε στα Γιαννιτά, μεταξύ άλλων καταδικασμένων, ό συγχωριανός Γεώργιος Μουτσάκης, που ήταν μέλος τών άνταρτικών ομάδων τής Άριστεράς. Μερικές μέρες άργότερα στις 29 Ίουλίου, οί άντάρτες δολοφόνησαν δύο συγχωριανούς, τόν πρόεδρο Γρηγόριο Μαμτζαδέρη και τόν άγροφύλακα Νικόλαο Συμυρλίδη, στη διαδρομή Πλαγίων - Άξιουπόλεως, λίγο πριν τó Κοτζά Ντερέ.

²²⁹ Τά στοιχεία έλήφθησαν από διηγήσεις τών κ.κ. (+) Θεοδώρας Ί. Μποράκη - Τασανάκη, Παναγιώτη Μποράκη, Νικολάου Τσαχάκη, Άντωνίας Κούντιου - Πασατσιφλιωίωτη, Βάσως Κανάκη και Κούλας Κεχαΐδου - Καραογλάνη.

Όργανοπαίχτες του χωριού - Μεταπολεμικά υπήρξαν χωριανοί που έπαιζαν μουσικά όργανα στο πανηγύρι και σε άλλες κοινωνικές εκδηλώσεις:

Ο Βασιλάκης Καραογλάνης (Τσαλκιτζής) έπαιζε ούτι, ο Άγγελος Ρέπος έπαιζε κλαρίνο, ο Γιώργος Ίωάννου (Αδαμάκης) έπαιζε βιολί, ο Απόστολος Πουλίδης κι ο Παναγιώτης Πασατσιφλικιώτης έπαιζαν άκορντεόν, ο Κωνσταντίνος Γκιούρνταλης έπαιζε γκάντα, ο Γιάννης Πασατσιφλικιώτης έπαιζε μπουζούκι και άκορντεόν. Αργότερα, τη δεκαετία του '80 ο Στέλιος Πλατής έπαιζε άρμόνιο ενώ μπουζούκι παίζουν: ο Νίκος Γκιούρνταλης, ο Καλούδης Γκιούρνταλης, ο Γιάννης Άρναουτίδης.

Τò Άγίασμα

Βρίσκεται έξω από τò χωριό, στην άρχη τής διαδρομής προς τήν τοποθεσία Κρυόβρυση. Ήταν παλιά πηγή (μουνάρι) που υπήρχε πριν τήν έγκατάσταση τών πρώτων Πλαγιωτών στο χωριό. Ήταν χτισμένη με πέτρα, ήμικυκλικά από τή μία πλευρά της, κι έχει βάθος περίπου 1 μέτρο. Οί πρώτοι Έλληνες κάτοικοι του χωριού τή θεωρούσαν άγίασμα και στην περίπτωση που κάποιος άσθενοῦσε, ή οικογένειά του πήγαινε στο άγίασμα κι έδενε -στον θάμνο που φύτρωνε δίπλα στο νερό- κορδέλες ή κομμάτια ύφασματος του άρρώστου, σαν άφιερώματα για τή θεραπεία του ανθρώπου τους.

Άγίασμα Άγίας Παρασκευής

Σέ άπόσταση 2 χιλιομέτρων νοτιανατολικά από τὰ Πλάγια, σε μιá περιοχή με πλατάνια, βρίσκεται τò ρέμα (τò άγίασμα) τής Άγίας Παρασκευής που χύνεται στον Άξιό ποταμό. Τήν κατάφυτη εκείνη τοποθεσία διέσχιζαν παλαιότερα οί κάτοικοι τών χωριών τής περιοχής που κατευθύνονταν προς τò χωριό Δρέβενο και τήν Άξιούπολη. Οί παλαιότεροι θυμούνται τὰ γλέντια τών νέων που γίνονταν εκεί αλλά και τίσ προτροπές τών γονέων τους, να τούς φέρουν στον γυρισμό άγίασμα για να ραντίσουν τὰ χωράφια ώστε να γίνουν πιό γόνιμα, να τò πιούν οί άτεκνες γυναίκες για να τεκνοποιήσουν και να ραντίσουν τὰ ζώα για να γίνουν πιό άποδοτικά. Σύμφωνα με τήν παράδοση και με ίσχυρισμούς πολλών κατοίκων του χωριού, ή Άγία Παρασκευή πριν από κάθε μεγάλο γεγονός (πολέμους, θεομηνίες κ.τ.δ.) έμφανιζόταν πάντα για να έμψυχώσει και να προστατέψει τούς κατοίκους.

Χαρταετοί τήν Καθαροδευτέρα

Τήν Καθαροδευτέρα άλλα παιδιά του χωριού ανέβαιναν στην Καστανιά και άλλα στο γήπεδο ή στους πρόποδες του «412», λίγο ψηλότερα από τὰ σπίτια του χωριού, για να σηκώσουν τούς χαρταετούς που έφτιαχναν μόνα τους.

Ήταν μεσοβδόμαδα που έτοιμαζαν και δοκίμαζαν τούς χαρταετούς «...άμα σε δεί ο δάσκαλος τέτοια ώρα στην Καστανιά με χαρταετό, κήκης...» έλεγαν μεταξύ τους, κι έρχοταν ο δάσκαλος Δ. Ν. και μάζευε από τήν Καστανιά τούς χαρταετούς και τούς μαθητές, κι ύστερα μόλις κόντευε ή μέρα, τούς ξαναμοίραζε.

Ήθελε να ξέρεις καλά τήν τέχνη για να πετύχει ο χαρταετός: "Έφτιαχναν έξάγωνο με όμόκεντρες ακτίνες από σχισμένα καλάμια, κάλυπταν τή μιá μεριά με λεπτό χαρτί,

κολούσαν τις άκρες του χαρτιού με κουρούτι από αλεύρι, ταίριαζαν τὰ ζύγια, έβαζαν για ούρα στον χαρταετό κομμένες λουρίδες έφημερίδας κι ή καλούμπα ήταν από σπάγκο που ράβανε τις άρματιές των καπνών. Άμα τύχαινε να φυσάει, τότε βλέπανε ποιανού χαρταετός ήταν καλοφτιαγμένος κι ανέβαινε ψηλά, όσο να φαίνεται. Άλλοι χαρταετοί, σαν ζαλισμένοι, κλυδωνίζονταν κι έπεφταν καταγής κι οι «ειδικοί» φωνάζανε: «...σιάξε τὰ ζύγια, πρόσθεσε ούρα, μην άμολᾷς άπότομα καλούμπα...»

Έκδηλώσεις για τή μνήμη των νεκρών

Ένα από τὰ σημαντικότερα Ψυχασάββατα του χρόνου είναι ή ήμέρα τής γιορτής των Άγίων Θεοδώρων που γιορτάζεται τὸ πρώτο Σάββατο μετά τήν Καθαρά Δευτέρα, και τὸ άλλο Ψυχασάββατο είναι τὸ Σάββατο πριν τήν Κυριακή τής Πεντηκοστής.

Οί γυναίκες του χωριού πηγαίνουν και φροντίζουν τὰ μνήματα των νεκρών συγγενών τους, φτιάχνουν κόλλυβα και προσφέρουν άρτοσκευάσματα. Ο ιερέας του χωριού βρίσκειται κι εκείνος στα μνήματα και διαβάζει εύχες ύπέρ των ψυχών των νεκρών.²³⁰

Πρωτομαγιά

Κατὰ τὸ έθιμο τής πρωτομαγιάς οι χωριανοί συγκεντρωμένοι σέ συντροφίες, με τις οικογένειές τους, κατέβαιναν στα "Πλατάνια", στη βρύση Δογάνη, για να «πιάσουν τὸν Μάη» όπως λέγανε. Διασκεδάζαν στρώνοντας καταγής, ψήνοντας κρέατα, μετά μουσικής και χοροῦ, από τὸ πρωί μέχρι τὸ άπόγευμα τής μέρας. Έκτος από τούς μουσικούς του χωριού, έρχονταν στίς παρέες και μουσικοί άλλων περιοχών.

Τὸ άπόγευμα τής πρωτομαγιάς γινόταν «βόλτα», στὸν κεντρικό δρόμο Δογάνη - Είδομένης, στα «Πλατάνια», κι αὐτή ή διαδρομή τής βόλτας άρχιζε από τή βρύση Δογάνη κι έφτανε μέχρι και τὸν σιδηροδρομικό σταθμό Είδομένης.

Όσοι δὲν είχαν τὰ μέσα για να μετακινηθοῦν ως τὰ «Πλατάνια», έσπευδαν στήν «Καστανιά», στὸ πευκοδάσος του χωριού στὸ νηπιαγωγείο, στὸ γήπεδο, στήν πλαγιά του ύψώματος του «412» ή στα «Μαρμάργια» (περιοχή ανάμεσα στα Πλάγια και στὸ Χαμηλό).

Άπό τή δεκαετία του '90, πολλοί χωριανοί, τήν πρωτομαγιά, σπεύδουν για τὸ έθιμο και στή γέφυρα του ποταμοῦ «Κοτζᾶ Ντερῆ», στή «Γαλάζια Λίμνη» στὸ Σκρά ή τή λίμνη «Μεταλλείου» μετά τὸ χωριὸ Πηγῆ.

Τής Ἀναλήψεως του Κυρίου

Στὸ Μπυογάτσιοι αλλά και στίς γύρω περιοχές τής Ἀνατολικής Θράκης, συνηθίζονταν να φτιάχνουν οι νοικοκυρές γαλατόπιτα τήν μέρα τής γιορτής τής Ἀναλήψεως του Κυρίου. Άλλά και οι κτηνοτρόφοι εκείνη τή μέρα μοίραζαν τήν παραγωγή των γαλακτοκομικών τους στὸν κόσμο, για τὸ καλό.²³¹

²³⁰ Ἱστοσελίδα ekklisiaonline.gr

²³¹ Πληροφορία από τὸν Σύλλογο Θρακιωτῶν Φιλώτα.

Οί φωτιές τοῦ Ἁΐ Γιαννιοῦ κι ὁ Κλήδονας στὶς 23 Ἰουνίου²³²

Ἀνάβουνε φωτιές στὶς γειτονιές... Στὶς 24 Ἰουνίου ἡ ἐκκλησία γιορτάζει τὴ γέννηση τοῦ Ἁΐ Γιάννη τοῦ Προδρόμου: «Γ' Ἁΐ Γιαννιοῦ τοῦ Λαμπαδάρη», ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα ποῦ δίνεται στὸν Ἰούνιο «Ἀΐγιαννίτης» ἢ «Ἀγιογιαννίτης».

Ἡ γιορτὴ του εἶναι ταυτισμένη μὲ δύο κύκλους ἐθίμων: μὲ τὸν Κλήδονα ἀλλὰ καὶ μὲ τὶς φωτιές ποῦ ἀνάβονται στὶς γειτονιές τὴν παραμονὴ τῆς ἐορτῆς στὶς 23 Ἰουνίου.

Στὸ χωριό, τὶς φωτιές τὶς ἀνάβαν τὸ ἀπόγευμα τῆς παραμονῆς τοῦ Ἁΐ Γιαννιοῦ σὲ κάθε γειτονιά ἀλλὰ κυρίως στὸν κεντρικὸ δρόμο τοῦ χωριοῦ. Στὶς φωτιές ἐκεῖνες καίγονταν καὶ τὰ ἤδη ξεραμένα στεφάνια τῆς πρωτομαγιάς ποῦ οἱ κάτοικοι ἔφερναν ἀπὸ τὶς ἐξώπορτες τῶν σπιτιῶν τους. Οἱ νέοι τοῦ χωριοῦ, ὅλη τὴ νύχτα, περνοῦσαν μὲ φόρα πάνω ἀπὸ τὶς φωτιές κάνοντας κάθε φορὰ μιὰ εὐχή.

«Ἀπόψε στὶς φωτιές τοῦ Ἁΐ Γιαννιοῦ...» στίχοι τοῦ Θεοδωρῆ Βοριά:

Στὴ γειτονιά, ἐκεῖνα τ' ἀντράκια/ ποῦ ἤθελαν νὰ δειχτοῦνε στὰ κορίτσια/ δὲν περίμεναν.../ Ἐπαιρναν φόρα/ καὶ ρίχνονταν πάνω ἀπὸ τὶς φλόγες/ τὴν ὥρα ποῦ ἡ πυρὰ τῆς καρδιάς/ ἦταν στὸ ἀποκορύφωμά της.

Ὁ Κλήδονας (κληδῶν=οἰωνός) ἦταν μιὰ μαντικὴ πράξη, ποῦ τελοῦνταν μὲ σκοπὸ νὰ φανερωθεῖ, ἰδιαίτερα στὶς κοπέλες, τὸ ριζικὸ ἢ ἡ τύχη τους. Ἀπαραίτητα συστατικά, μιὰ στάμνα μὲ «τὸ ἀμίλητο» νερὸ κι ἓνα φρούτο ἢ κάποιον προσωπικὸ μικροαντικείμενο μιᾶς κοπέλας.

Λιτανεῖα Ἱερῶν Εἰκονισμάτων τῆς Ἐκκλησίας

Σὲ μεγάλες γιορτές τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀπὸ τὰ πρῶτα του χρόνια, γινόταν περιφορὰ Ἱερῶν Εἰκονισμάτων ἢ Ἱερῶν Κειμηλίων στοὺς δρόμους γύρω ἀπὸ τοὺς ναοὺς. Προπορευόταν ὁ ἱερέας τοῦ ναοῦ μὲ τὰ Ἱερὰ Εἰκονίσματα καὶ τὰ ἐξαπτέρυγα ποῦ τὰ μετέφεραν ἐπίτροποι τοῦ ναοῦ ἢ νεαροὶ πιστοί, ἀκολουθοῦσαν οἱ ψάλτες, στὴ συνέχεια τὰ ἐπίσημα πρόσωπα καὶ τέλος τὸ πλῆθος τοῦ ἐκκλησιάσματος.

Οἱ κορυφαῖες ἀπὸ τὶς περιφορές εἶναι τοῦ Ἐπιταφίου τὴν Μεγάλῃ Παρασκευῇ, ἡ περιφορὰ τοῦ λάβαρου τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου στὴν πρωινὴ Λειτουργία τῆς Κυριακῆς τῆς Ἀναστάσεως, ἡ περιφορὰ τῆς εἰκόνας τοῦ Ἁγίου κατὰ τὴν παραμονὴ τῆς γιορτῆς τῆς ἐνορίας ἀλλὰ καὶ ἡ περιφορὰ κατὰ τὴν ὑποδοχὴ ἱερῶν λειψάνων στὸν ναό. Στὸ χωριό, κατὰ τὶς λιτανεῖες, τηρεῖται ἡ διαδρομὴ: Ἐκκίνηση ἀπὸ τὸν ναὸ μὲ κατεύθυνση πρὸς τὸν κεντρικὸ δρόμο (πρὸς τὸ ἀνατολικὸ μέρος τοῦ ναοῦ). Κατεύθυνση πρὸς τὴν παιδικὴ χαρὰ, ὕστερα ἀριστερὰ (στὸν δρόμο ποῦ ὀδηγεῖ στὸ δυτικὸ μέρος τοῦ ναοῦ). Στὴ συνέχεια κίνηση στὴν ἀνηφόρα δυτικὰ τῆς πλατείας μέχρι τὴ διασταύρωση ποῦ ἀριστερὰ τῆς ὀδηγεῖ στὸ σχολεῖο. Ἀκολουθῶς ἡ περιφορὰ ἀπὸ τὸ σχολεῖο κατευθύνεται μὲσω τοῦ κεντρικοῦ δρόμου πρὸς τὰ καφενεῖα, στὴν πλατεία καὶ καταλήγει στὸν ναό.

²³² Οἱ γενικὲς πληροφορίες γιὰ τὸ ἔθιμο ἐλήφθησαν ἀπὸ τὴν ἴστοσελίδα «Σὰν σήμερα» [https:// www.sansimera.gr](https://www.sansimera.gr)

Άγίασμα του Προφήτη Ήλία στο «412»

Στην γιορτή του Προφήτη Ήλία, με μεγάλη συμμετοχή των συγχωριανών μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '80, οι κάτοικοι του χωριού ανηφόριζαν στο ύψωμα «412» κι έφταναν στην κορυφή του, όπου βρίσκονταν το στρατιωτικό φυλάκιο, στον χώρο που υπάρχει το άγίασμα και ναΐδριο του Προφήτη Ήλία. Στο στρατιωτικό φυλάκιο, τις πρωινές ώρες, τελούνταν θρησκευτικές εκδηλώσεις, με παρουσία αξιωματικών του στρατού. Στα πλαίσια των εκδηλώσεων οι επισκέπτες έφεραν δώρα στους στρατιώτες κι εκείνοι ξεναγούσαν τα μικρά παιδιά και τους νέους στο παρατηρητήριο του φυλακίου που διέθετε στρατιωτικό τηλεσκόπιο και μπορούσε να δει κανείς λεπτομερώς το χωριό και τη γύρω περιοχή. Το στρατιωτικό φυλάκιο του «412» ανακαινίστηκε το 1996 αλλά σταμάτησε να λειτουργεί κι εγκαταλείφθηκε στις αρχές της δεκαετίας του 2010.

Εισόδια τής Θεοτόκου

Στις 21 Νοεμβρίου ή εκκλησία γιορτάζει τα Εισόδια τής Θεοτόκου, τής «Παναγίας τής ξεσπορίστρας» που λέγανε οι παλιοί κάτοικοι του χωριού.

Την παραμονή τής γιορτής, οι γυναίκες του χωριού ετοίμαζαν κολοκυθόπιτα με σουσάμι και καρύδια, χαλβά σιμιγδαλένιο, και τὸ γλυκό τῶν Πλαγιωτῶν τις πεπέλες. Αὐτὰ τὰ γλυκίσματα ἔφεραν δῶρο οἱ γυναῖκες τοῦ χωριοῦ, τὰ βράδια τῆς παραμονῆς και ἀνήμερα τῆς γιορτῆς, στις οικογενειακές ἐπισκέψεις τους σὲ συγγενικά και φιλικὰ σπίτια.

Γαμήλιο κέρασμα στὸν δρόμο ἢ γαμήλιο κλείσιμο δρόμου...

Μέχρι τὴ δεκαετία τοῦ 1980 τηροῦνταν δύο γαμήλιες παραδόσεις στὸ χωριό, κι εἶναι ἄγνωστο ἀπὸ ποῦ προήλθαν: α) "Ὅταν ὁ γαμπρὸς και ἡ νύφη ἦταν ἀπὸ τὸ χωριό μας, μετὰ τὴ στέψη, ὅταν οἱ νεόνυμφοι μετὰ τὴ συνοδεία τοῦ κουμπάρου πῆγαιναν στὸ σπίτι τους, στὴ διαδρομὴ, ἔξω ἀπὸ ὅποιο σπίτι τοῦ χωριοῦ περνοῦσαν, οἱ χωριανοὶ τοὺς κερνοῦσαν γλυκό τοῦ κουταλιοῦ «...γιὰ νὰ εἶναι γλυκιὰ ἢ ζωή τους». β) "Ὅταν ὁ γαμπρὸς δὲν ἦταν συγχωριανὸς και δὲν θὰ ἔμενε τὸ νιόπαντρο ζευγάρι στὸ χωριό, μετὰ τὴ στέψη, ὅταν τὸ ζευγάρι θὰ ταξίδευε μετὰ τοὺς κουμπάρους γιὰ τὸν τόπο ποῦ θὰ ζοῦσε, οἱ νέοι ἔβγαιναν στὴν ἔξοδο τοῦ χωριοῦ κι ἐκλειναν μετὰ σκονιὶ τὸν δρόμο, ἐμποδίζοντας τὸ νηφικὸ αὐτοκίνητο, κι «ἀπαιτοῦσαν» ἀπὸ τοὺς νιόπαντρους και τὸν κουμπάρο χρήματα. Ἄνοιγαν τὸ δρόμο μονάχα ὅταν ικανοποιοῦνταν ἡ ἀπαίτησή τους, και μετὰ ἀπὸ πολλὰ παζάρια.

Πανηγύρια τῶν γύρω χωριῶν

Οἱ Πλαγιῶτες τιμοῦσαν τις γιορτὲς τῶν γειτονικῶν χωριῶν κι ἔσπευδαν στὰ τοπικὰ πανηγύρια. Ὁλόκληρη τὴ θερινὴ περίοδο τὰ πανηγύρια ἀποτελοῦσαν τις διεξόδους διασκέδασης και ἐπικοινωνίας τῶν κατοίκων τῶν χωριῶν. Τὰ πανηγύρια τῆς περιοχῆς κατά ἡμερολογιακὴ σειρὰ εἶναι:

Μέσα στὴν ἑβδομάδα τῆς Διακαινησίμου γιορτάζει τὸ παρεκκλήσι τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς στὸν συνοικισμό Δογάνη. Στις 26 Ἰουλίου γιορτάζει ὁ ἱ.Ν. Ἁγίας Παρασκευῆς στὰ Πλάγια. Στις 15 Αὐγούστου γιορτάζει ὁ ἱ.Ν. Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου στοὺς Εὐζώνους. Στις 29 Αὐγούστου γιορτάζει ὁ ἱ.Ν. Ἁγίου Ἰωάννου Προδρόμου στὸν Φανό.

Στις 8 Σεπτεμβρίου γιορτάζει ο Ί.Ν. Γενεσίου τῆς Θεοτόκου στήν Εἰδομένη. Στις 14 Σεπτεμβρίου γιορτάζει ο Ί.Ν. Ὑψώσεως Τιμίου Σταυροῦ στοῦ Χαμηλό. Στις 26 Ὀκτωβρίου γιορτάζει ο Ί.Ν. Ἀγίου Δημητρίου στόν οἰκισμό Δογάνη. Στις 26 Ὀκτωβρίου γιορτάζει ο Ί.Ν. Ἀγίου Δημητρίου στοῦ Σκρά.

Στό ἀγίασμα τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς στή Δογάνη - Κατὰ τή δεκαετία τοῦ 1960, οἱ Πλαγιῶτες, τή μέρα τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, κατηφόριζαν ἀπό τὸ «πατέκι», δηλαδή τὸ μονοπάτι στή μεγάλη στροφή τοῦ κεντρικοῦ δρόμου, στήν περιοχή τῆς «βόλτας», γιὰ νὰ βρεθοῦν στόν οἰκισμό Δογάνη καὶ στοῦ μικροῦ παρεκκλήσι μὲ τὸ ἀγίασμα τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς. Τὴ μέρα ἐκείνη, στὰ δύο καφενεῖα τοῦ οἰκισμοῦ -τοῦ Παντελῆ Φερτάκη καὶ τοῦ Διαμαντῆ Χαραλαμπίκη- μαζεύονταν κόσμος ἀπὸ τὰ γύρω χωριά, οἱ πιὸ πολλοὶ Εἰδομενιώτες, Πλαγιῶτες, Χαμηλιῶτες καὶ κάποιοι Φανιώτες. Στό καφενεῖο τοῦ Φερτάκη ἔρχονταν κι ὀργανοπαῖκτες. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἐπισκέπτες κάθονταν στὰ καφενεῖα, ἄλλες παρέες ἔστρωναν καταγῆς τοὺς μεζέδες τους, κάτω ἀπὸ τὰ πλατάνια τῆς περιοχῆς τοῦ ἀγιάσματος κι οἱ πιτσιρικάδες ἀναμετρίονταν σὲ ὁμάδες, κατὰ χωριό, στοῦ ποδόσφαιρο. Ἔκαναν γυπέδὸ τους «τόν ἄμμο», κάτω ἀπὸ τὸν οἰκισμό Δογάνη. «Ὁ ἄμμος» ἦταν ἡ κοίτη τοῦ ρέματος ποῦ ἦταν ξερὸ τέτοια ἐποχὴ κι εἶχε μεγάλο πλάτος στήν περιοχή ἐκείνη.

Δοξασίες, προλήψεις καὶ γνωμικὰ τῶν Πλαγιωτῶν²³³

Οἱ παλιοὶ Πλαγιῶτες, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ κειμήλιά τους, εἶχαν φέρι ἀπὸ τὶς ἀλησιμόνητες πατρίδες καὶ τὰ λαογραφικά τους στοιχεῖα ὅπως τὶς δοξασίες, τὰ γνωμικά, τὶς προλήψεις καὶ τὶς συνήθειές τους (ὅπως τὸ νὰ φτιάχνουν μὲ εὐρηματικότητα καὶ νὰ «κολλοῦν» σὲ κάποιον ἕνα παρατσούκλι).

Δοξασίες καὶ γνωμικά - Οἱ σύγχρονοι Πλαγιῶτες, σκόρπιοι πλέον σὲ μεγάλες πόλεις ἀλλὰ καὶ σὲ περιοχὲς ἐκτὸς Ἑλλάδας, τείνουν νὰ ξεχάσουν τὴ λαογραφικὴ κληρονομία τοῦ χωριοῦ. Παραθέτω σὲ ἀνάμνηση τῶν παλιῶν Πλαγιωτῶν κάποια χαρακτηριστικὰ γνωμικά ποῦ λέγονταν ἀπὸ τοὺς χωριανούς ἀνάλογα μὲ τὴν περίσταση:

α) «**Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς γεννιέται τὰ σκυλιὰ βουβαίνονται**» ἦταν μιὰ ἐπίκληση ποῦ σκέφτονταν οἱ διαβάτες ὅταν περνοῦσαν τὴ νύχτα κοντὰ ἀπὸ μαντρί μὲ ζῶα, γιὰ νὰ μὴν γαυγίσουν τὰ σκυλιὰ τοῦ μαντριοῦ. Τὴν ἴδια ἐπίκληση σκεφτόταν ὅποιος ἤθελε νὰ ἔχει αἶσιο τέλος μιὰ συζήτηση μὲ δύστροπο συνομιλητὴ του.

β) «**Ἄιντε, λάλησε καὶ φέτος ὁ κούκος**» τὸ ἔλεγαν ἐνθαρρυσμένοι ὅταν πρωτοάκουγαν τὸ πουλὶ κούκο, τὸν Μάρτιο. Τὸ λάλημα τοῦ κούκου φανέρωνε τὴν ἔλευση τῆς Ἀνοιξῆς καὶ τὸ τέλος τῶν θανάτων τῶν χωριανῶν ἀπὸ τὶς ἀρρώστιες τοῦ χειμῶνα.

γ) «**Ὁ λύκος στήν ἀναμπουμπούλα χαίρεται**» μ' αὐτὸ ἐννοοῦσαν πῶς ὁ δόλιος ἄνθρωπος ἐκμεταλλεύεται μὲ ἐπιτηδεΐότητα τὴ σύγχυση καὶ τὴν ἀναταραχὴ τῶν ἄλλων.

δ) «**Τὸ φεγγάρι ἔχει ἄλωνι, θά ἔχουμε βροχὴ**» τὸ ἔλεγαν ὅταν τὸ φεγγάρι εἶχε γύρω του φωτιστέφανο.

²³³ Τὰ στοιχεῖα ἐλήφθησαν ἀπὸ διηγήσεις τῶν κ.κ. Ἄνας Μποράκη - Μουτσάκη, Ἀντωνίας Κούντιου - Πασατσιφλικιώτη, Κούλας Κεχαΐδου - Καραογλάνη.

ε) «*Πώ - πώ φεγγάρι! Για κλεισιά...*» έτσι έλεγαν όταν είχε ξαστεριά και πανσέληνο ώστε να μη χρειάζεται φανάρι στον δρόμο και να εύνοούνται οι κλέφτες μες στη νύχτα.

στ) «*Αυτός ό ήλιος, κόβει χιόνι κι έρχεται*» τό έλεγαν όταν μέσα στο καταχείμωνο είχε ήλιόλουστη μέρα κι αυτό προμήνυε πώς θα έρθει χιονιάς.

ζ) «*Η μικρή ή κότα πάντα πουλαδίτσα φαίνεται*» τό έλεγαν για τις μικροκαμωμένες γυναίκες.

η) «*Βρήκες φαί, κάτσει! Βρήκες ξύλο, φύγε!*» Εύνόητο!!!

θ) «*Θά καεί ό σπόρος και δέν θα φυτρώσουν τά γεννήματα*» τό έλεγαν για να αποτρέψουν σε κάποιον από τό να φρυγανίσει τό ψωμί, την έποχή προτού να σκάσει ό σπόρος του σταριού στο χωράφι, συνήθως στις άρχές τής άνοιξης.

ι) «*Μην πατάς στα τσαλιά και στα τσουρούπια*» λέγονταν προκειμένου να προσέξει κανείς βαδίζοντας ώστε να μη βουλιάζει στις λάσπες (τσουρούπια) και να μην γεμίζει τά ρούχα του με κολλισίδες από τους άκανθώδεις θάμνους (τσαλιά).

ια) «*Τετάρτη και Παρασκευή τά νύχια σου μην κόψεις, και Κυριακή μην λούξεται άν θέλεις να προκόψεις*» τό έλεγαν γιατί την Τετάρτη και την Παρασκευή ήταν νηστεία και την Κυριακή είχε στην έκκλησία Θεία Λειτουργία.

ιβ) «*Παπαντή γκελντι γιορτουλάρ καπαντή*» (τουρκικά), πού θα πεί: «*Ηρθε ή Ύπαπαντής; Τέλειωσαν οι γιορτές!*» με αυτό τό γνωμικό ένοούσαν πώς ή 2^α Φεβρουαρίου (τής Ύπαπαντής του Χριστού) όριοθετούσε τό κλείσιμο τής έορταστικής περιόδου.

ιγ) «*Ποιά κουστή και ποιά στραβή τον Μάρτη νυχτερεύει;*» Τά βράδια οι γυναίκες έπλεκαν έργόχειρα. Τό γνωμικό λεγόταν για εκείνες πού συνέχιζαν αυτή τή συνήθεια και τον Μάρτιο πού ξεκινούσε ή Σαρακοστή αλλά και οι έξωτερικές άγροτικές δουλειές τής οικογένειας.

ιδ) «*Όπου πατήσει άσαράντιστη λεχάνα εκεί ούτε χόρτο δέν φυτρώνει*» όταν γεννούσε ή γυναίκα, δέν έπρεπε για 40 μέρες να βγει από τό σπίτι της. Αν έβγαине πριν να σαραντίσει, πίστευαν πώς θα κινδύνευε ή ίδια και τό μωρό και πώς έφερνε κακοτυχία.

ιε) «*Σάν τό νερό να κυλλσει και τό παιδί από πάνω της*» τό έλεγαν ρίχνοντας έναν κουβάρ νερό στην αύλη τής έγκύου όταν την έπιαναν οι πόνοι τής γέννας.

ιστ) «*Σαράντα φάς, σαράντα πιείς, σαράντα δώσ για την ψυχή σ'*» λεγόταν τή μέρα τής γιορτής των Άγιών Σαράντα Μαρτύρων στις 9 Μαρτίου.

ιζ) «*Ο Άγιος Άνδρέας έφτασε, τό κρύο άντρείβει... Βαρβάρα βαρβαρώνει, Άι Σάββας σαβανώνει, Άι Νικόλας παραχώνει*» οι γιορτές πού προμηνούν τον έρχομό του χειμώνα.

Προλήψεις - Τήν έποχή πού ή τεχνολογία και ή ιατρική ήταν άνύπαρκτες, ό κόσμος έφάρμοζε έμπειρικές λύσεις στα προβλήματά του. Όλες οι μικρές κοινωνίες άνάπτυσαν διάφορες προλήψεις για να προστατευόνται από τους κινδύνους τής φύσης, έρμηνεύοντας συμπεριφορές των ζών και προσδίδοντας σε άντικείμενα μεταφυσικές ιδιότητες. Παρακάτω παραθέτω κάποιες από τις γνωστότερες πλαγιώτικες προλήψεις:

α) Από την 1^η Φεβρουαρίου μέχρι την 3^η Φεβρουαρίου, (τις γιορτές του Άγ. Τρύφωνα, τής Ύπαπαντής του Χριστού και του Άγ. Συμεών) οι έγκυμοι έπρεπε να απαγορεύονταν να πιάσουν μαχαίρι ή ψαλίδι για να μην γεννηθεί τό παιδί με σημάδι στο σώμα.

β) Τῆς λεχώνας καὶ τοῦ νεογέννητου τὰ ροῦχα δὲν ἔπρεπε νὰ τὰ βρεῖ ἡ νύχτα ἀπλωμένα ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι.

γ) Ἄν κάποιος εἶχε σπάνιο βαπτιστικὸ ὄνομα (π.χ. Θρασύβουλος, Κλεονίκη κλπ) καὶ δὲν τὸ εἶχε κανεὶς ἄλλος στὸ χωριό, τότε τὴν παραμονὴ τῆς 1^{ης} Μαρτίου, γιὰ τὸ καλὸ, ἢ οἰκογένειά του ἔσπαζε στὴν αὐλὴ τοῦ σπιτιοῦ κάποιον κεραμικὸ ἀντικείμενο.

δ) Τὸν «Μάρτη» (τὸ βραχιολάκι ἀπὸ κοκκινόλευκες κλωστὲς ποὺ φοροῦσαν τὰ παιδιὰ τὴν 1^η Μαρτίου) ἔπρεπε νὰ τοὺς τὸν δέσει στὸ χέρι νιόπαντρη γυναίκα.

ε) Ὅταν τὸ σκυλὶ οὔρλιαζε σὰν τὸν λύκο, ἔλεγαν πὼς κάτι κακὸ θὰ συμβεῖ.

στ) Ὅταν τὸ σκυλὶ κρυβόταν κοντὰ στὸν ἀφέντη του, πίστευαν πὼς θὰ ἔρθει καταγίδα ἢ σεισμός.

ζ) Ἄν στεκόταν καὶ φώναζε ἢ κουκουβάγια στὴν στέγη σπιτιοῦ, πίστευαν ὅτι κάποιον κακὸ θὰ γίνεῖ σ' ἐκεῖνο τὸ σπίτι.

η) Ὅταν τὰ ξύλα ποὺ καίγονταν στὸ τζάκι ἔσκαζαν καὶ τίναζαν σπινθῆρες, στὴν οἰκογένεια πίστευαν πὼς κάποιον τοὺς σχολιάζαν.

θ) Τὸ νὰ δρασκελίζεις πάνω ἀπὸ τὰ πόδια κάποιου ξαπλωμένου, τὸ θεωροῦσαν γρουσουζιά.

ι) Ἄν ἄφηναν ἀνοιχτὸ τὸ ψαλίδι θεωροῦνταν γλωσσοφαγιά.

ια) Ἄν ἄφηναν τὶς παντόφλες ἀνάποδα (μὲ τὶς σόλες πρὸς τὰ πάνω) θεωροῦνταν γρουσουζιά.

ιβ) Ὅταν τὸ φεγγάρι κοκκίνιζε, ἔλεγαν πὼς τὴν ἄλλη μέρα θὰ σηκωθεῖ ἀέρας.

ιγ) Τὸν χειμῶνα, ἂν ἔβλεπαν τὰ πουλιὰ νὰ κατεβαίνουν στὶς αὐλὲς καὶ νὰ τρῶνε, πίστευαν ὅτι θὰ ἔρθει χιονιάς.

ιδ) Ὅποτε ἔκαναν μπάνιο στὴ σκάφη τὶς νυχτερινὲς ὥρες, μέσα στὰ ἀπόνερα ποὺ θὰ πετοῦσαν στὴν αὐλὴ, ἔριχναν πρῶτα δύο ἀναμμένα κάρβουνα γιὰ νὰ σβῆσουν.

ιε) Ἐκεῖνοι ποὺ θὰ ἔδιναν δανεικὸ ψωμὶ σὲ κάποια οἰκογένεια, πρὶν τὸ δώσουν ἔκοβαν μιὰ μπουκιά καὶ τὴν κρατοῦσαν στὸ σπίτι τους.

ιστ) Ἄν στὸ νοικοκυριὸ ὑπῆρχε πένθος, σκέπαζαν τοὺς καθρέφτες τοῦ σπιτιοῦ μὲ ὑφάσματα γιὰ νὰ τοὺς κρύβουν.

ιζ) Τὴν ὥρα τῆς κηδείας, ἂν κάποιος στὸ χωριὸ κοιμόταν, τοῦ ἔβαζαν πάνω του κάποιον σιδερένιο ἀντικείμενο.

Παρατσούκλια - Στὶς συναναστροφὲς τῶν χωριανῶν, ἰδιαίτερα μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν, ἀπὸ τὸν στενὸ τους κύκλο, δινόταν συχνὰ σὲ κάποιον ἓνα προσωνύμιον (παρατσούκλι) φιλικό, χαϊδευτικὸ ἢ κοροϊδευτικὸ. Τὸ παρατσούκλι ποὺ ἐπικρατοῦσε γιὰ κάποιον στὶς μικρὲς κοινότητες, τὸν συνόδευε σὲ ὅλη του τὴ ζωὴ, καὶ τὸ πιθανότερο εἶναι νὰ τὸν γνώριζαν οἱ περισσότεροι συγχωριανοὶ μὲ τὸ παρατσούκλι παρὰ μὲ τὸ ὄνομά του. Συνήθως τὸ παρατσούκλι ποὺ τὸ χωριὸ «κολλοῦσε» σὲ κάποιον ἦταν μετατροπὴ ἢ σύντμηση τοῦ βαπτιστικοῦ ὀνόματός του (π.χ. Ἰθανάσιος - «Νάσος») ἢ τοῦ ἐπωνύμου του (π.χ. Τασανάκης - «Τασανάς»). Σπανιότερα προέρχονταν ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ πατέρα κάποιου (π.χ. «Ἀδαμάκης»: Τὸ τέκνο τοῦ Ἀδάμ). Ἄλλοτε πάλι χαρακτηρίζε τὴν ἰδιοσυγκρασίαν κάποιου ἢ πρόκυπτε ἀπὸ προσφιλεῖς καθημερινὲς φράσεις του.

Συχνότερα τὰ παρατσούκλια προέρχονταν ἀπὸ τὶς συνήθειες, τὸ ἐπάγγελμα, τὰ σωματικά χαρακτηριστικά, τὶς ιδιαιτερότητες ἢ τὸ χειρότερο, ἀπὸ τὶς ἀναπηρίες κάποιου. Στὶς γυναῖκες συνήθως γίνονταν σύντμηση τῶν ὀνομάτων τους (π.χ. Ὀλυμπία - «Λυμπιά»). Ἄλλες φορές πάλι ἔπαιρναν σὰν παρωνύμιο τοῦ ὀνόματός τους τὸ ὄνομα (σύζυγος τοῦ Γιώργου - «Γιώργαινα» ἢ τὸ παρατσούκλι τοῦ συζύγου τους ἂν ἦταν παντρεμένες ἢ τοῦ πατέρα τους ἂν ἦταν ἀνύπαντρες (π.χ. Ἡ Γιάννα τοῦ «Τσιφτσῆ» δηλαδή τοῦ ζευγαῖ). Ἰδιαίτερα τὰ πρῶτα χρόνια τῆς ἐγκατάστασης στὸ χωριό, ἦταν σύνθητες, ἢ ἰδιαίτερη καταγωγή νὰ γίνεται παρατσούκλι (π.χ. «Παψανή», δηλαδή ἐκείνη πού ἔχει καταγωγή ἀπὸ τὸ Ἄρναούτκιοι (Παπτσού) τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης, ἢ «Σμυριά» κ.ἄ. Ἄλλοτε πάλι «κολλοῦσαν» στὶς γυναῖκες παρατσούκλι ὅταν αὐτὲς εἶχαν ἔντονη προσωπικότητα καὶ δὲν προσαρμόζονταν εὐκόλα στὰ ἥθη τῶν μικρῶν κοινωπιῶν. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρονται κάποια ἀπὸ τὰ παρατσούκλια τῶν παλαιότερων κατοίκων τοῦ χωριοῦ ὅπως: ἢ «Παψανή», ἢ «Λυμπιά», ὁ «Τασανάς», ὁ «Ἀτσαλένιος», ὁ «Τσίφτης», ὁ «Τσαλιτζής», ὁ «Κόκκαλης», ὁ «Κουμπαράκης», ὁ «Ἀδαμάκης», ὁ «Καραϊσκάκης», ὁ «Παντής», ὁ «Γάτος» κ.ἄ.

«Πλαγιώτικα» - Μικρὸ λεξιλόγιο

Στὴν καθημερινότητά τους οἱ Πλαγιῶτες, ἰδιαίτερα κατὰ τὶς πρῶτες γενιές τους, χρησιμοποιοῦσαν λεξιλόγιο, πού οἱ νεότεροι τὸ χαρακτηρίζουν «πλαγιώτικο». Τὰ «πλαγιώτικα» δὲν ἦταν ἄλλα ἀπὸ τὰ θρακιώτικα καὶ τὰ μικρασιάτικα πού τὰ μιλοῦσαν αἰῶνες πρὶν οἱ πρόγονοι στὶς ἀλησμόνητες πατρίδες. Ἔτσι μεταφέρθηκαν στοὺς σύγχρονους τὰ «πλαγιώτικα», μέσα στὰ χρόνια, καὶ ἀκούγονται ἀκόμα καὶ μεταξύ νεώτερων, λέξεις ὅπως: «ἀχμάκης» πού σημαίνει ἀνόητος, «βίτσα» πού σημαίνει βέργα, «γανιάζω» πού σημαίνει ἀγανακτῶ, «κατσιρντίζω» πού σημαίνει τὰ χάνω, «καλπαζάνης» πού σημαίνει τεμπέλης, «μισκίνης» πού σημαίνει βρώμικος, «μπατάκι» πού σημαίνει κατακάθι, «πίτσκο» πού σημαίνει νόθο, μπάσταρδο, «παρτάλης» πού σημαίνει κουρελιάρης, «σασκίνης» πού σημαίνει γελοῖος, «σαιψάλης» πού σημαίνει ὄχι σταθερὸς στὸ βάδισμα καὶ στὰ λόγια, «χουσμετεύω» πού σημαίνει ὑπηρετῶ καὶ ἄλλες πολλὲς λέξεις πού ἀποτυπώνονται στὰ τεύχη τοῦ περιοδικοῦ «Θρακικά».²³⁴

Ἔνα δείγμα τοῦ λεξιλογίου:

Ἄγναυρτίζω	Λέγω, συζητῶ
Ἄγριεύομαι	Φοβᾶμαι
Ἄδεξιμ'(-ι) (τὸ)	Ἄναδυστός, βαφτιστικὸς (ὁ ἀδεξιμὸς, ἢ ἀδεξιμιά)
Ἄλατζιάρης (ὁ)	Χρωματισμένος μὲ διάφορα χρώματα
Ἄλμπάντης (ὁ)	Πεταλωτῆς

²³⁴ Τὰ στοιχεῖα ἐλήφθησαν ἀπὸ διηγήσεις τῶν συγχωριανῶν καὶ ἀπὸ τοὺς τόμους 13 (ἔτος 1940) καὶ 15 (ἔτος 1941) τοῦ περιοδικοῦ «Θρακικά» καὶ συγκεκριμένα ἀπὸ τὴν ἐνότητα «Τὸ Τσακίλι τῶν Μετρῶν - Γλωσσάριον» τοῦ Κ. Χουρμουζιάδη ἀλλὰ καὶ τὸ περιοδικὸ «Ἀρχεῖο τοῦ Θρακικοῦ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ θησαυροῦ».

Ἀμελέδες (οἱ)	Βοηθοὶ τῶν χτιστῶν
Ἄμνια (ἡ)	Θεία (ἡ)
Ἄνασκουμπώνομαι	Γυρίζω τὰ μανίκια πάνω ἀπὸ τὸν ἀγκώνα
Ἄντετ (τὸ)	Συνήθεια
Ἄντιδερο (τὸ)	Ἄντιδωρο
Ἄρκουδίζω	Βαδίζω μὲ τὰ γόνατα στὰ τέσσερα
Ἄρσιζ'(ι)κο (τὸ)	Ἀτίθασο, σκληρό, κακοδιάλεχτο
Ἄχμάκης (ὁ)	Ἀνόητος
Βίτσα (ἡ)	Βέργα
Βολοδέρνω	Κουράζομαι ἄδικα, περιφέρομαι, ἀγωνίζομαι
Βούβα (ἡ)	Κωφαλαλιά
Βούκα (ἡ)	Μπουκιὰ
Γανιάζω	Θυμῶνω, ἀγανακτῶ
Γιαβάσ'(ι)κος (ὁ)	Σιγανὸς
Γιανίσκω	Γίνομαι καλὰ
Γιατάκι (τὸ)	Θέσις, τόπος ὕπνου, στῶμα ἢ κρεβάτι
Γιοργάνι (τὸ)	Πάπλωμα
Γιουρούκης (ὁ)	Ἀπολίτιστος
Γκεβεζές (ὁ)	Πειραχτήρι
Γκιουζλεμές (ὁ)	Εἶδος τηγανίτας
Γκιριζ (τὸ)	Ἵπνόμοιος ἢ βόθρος
Γκούτζος (ὁ)	Τελευταῖος (ἢ καὶ κοντὸς)
Γκυργκυλιάνος (ὁ)	Ἵ λάρυγγας
Δρασκελιά (ἡ)	Τὸ μικρὸ ἄλμα πάνω ἀπὸ ἐμπόδιο
Δριμόν'(-ι) (τὸ)	Μεγάλο κόσκινο γιὰ τὰ ἀλώνια
Ἐρμο (τὸ)	Ἐγκαταλελειμμένο, ἀδέσποτο
Ζαμακῶνω	Χτυπῶ γροθιές, κλέβω, συλλαμβάνω
Ζεβζέκ'(-η)ς (ὁ)	Ἀνόητος
Ζέρντελο (τὸ)	Βερύκοκο
Ζίγρα (ἡ)	Νωπὸ ἔδαφος
Ζουφῶνω	Κρύβω, σκεπάζω
Ζχούν'(-ι) (τὸ)	Ἄσθμα
Καβάκια (τὰ)	Λεῦκες (οἱ)
Καβές (ὁ)	Καφές
Καζαντίζω	Κερδίζω
Καϊνάτ'(η)σα	Φούσκωσα, κουράστηκα, χωρὶς ἀναπνοή
Καλές (ὁ)	Πύργος
Καλιώρα (ἡ)	Φόβητρο τῶν παιδιῶν
Καλπαζάνης (ὁ)	Τεμπέλης, ἀχαῖρευτος
Καμώνομαι	Γίνομαι
Καντιρντίζω	Καταπείθω, ἀποπλανῶ
Καπαρντίζω	Φουσκῶνω, ὑπερηφανεύομαι

Καπίστρι (τὸ)	Σχοιnéνιο σύμπλεγμα πού τὸ περνοῦν στοῦ κεφάλι του ἀλόγου ἢ τοῦ γαϊδάρου γιὰ νὰ τὰ ὀδηγοῦν.
Καρακατσάνης (ὁ)	Σκηινίτης κτηνοτρόφος
Κάργα (ἡ)	Καλιακούδα
Καρτάλ'(-ι) (τὸ)	Ἄετός, ὄρνεο
Κάρτικο (τὸ)	Παληό, γηρασμένο
Κασαβέτ'(-ι) (τὸ)	Στεναχώρια, βάσανο
Κάσπη	Πολύ ἀρμυρὸ στὴ γεύση
Καταπόδ'(-ι) (στὸ)	Κατόπι, ὀπίσω
Κατηρντίζω	Συμβουλεύω, νουθετῶ, λέγω
Κατσάκης (ὁ)	Λιποτάκτης, φυγαδεμένος, κρυμμένος
Κατσαμάκ'(-ι) (τὸ)	Εἶδος ζυμαρικοῦ ἀπὸ καλαμποκίσιο ἀλεύρι καὶ πετιμέξι
Κατσίβελος (ὁ)	Γύφτος
Κατσιρτ'(η)σε	Τὰ ἔχασε, ζαλίστηκε
Κατσοδιάζομαι	Πάσχω ἀπὸ χρόνια νόσημα
Καύκαλο (τὸ)	Κέλυφος ἀπὸ ὄστρακο
Κεκὲς (ὁ)	Βραδύγλωσσος
Κελέκης (ὁ)	Φαλακρὸς
Κηρλαντίζω	Φεύγω ἀπὸ τὴν ἀπελπισία μου
Κιβοῦρι (τὸ)	Φέρετρο
Κιλίμια (τὰ)	Ἵφαντὰ πατώματος (χαλιὰ)
Κιμπάρης (ὁ)	Ἄξιοπρεπής [κιμπάρ'(ι)κο (τὸ): Ἄξιοπρεπές]
Κιόρης (ὁ)	Τυφλὸς [Κιόρ'κα (τὰ): Τυφλὰ]
Κοπούκης (ὁ)	Ἄξεστος, ἀγράμματος
Κορδώνω	Καμαρώνω
Κορώνω	Ἀνάβω
Κοσὴ (ἡ)	Τρέξιμο
Κότσια (τὰ)	Ἄστράγαλοι
Κοτάγω	Τολμῶ
Κοτζαμάν'	Μεγάλο [μέχρι ἐκεῖ ἀπάνω]
Κουητής (ὁ)	Ἀπάνεμο μέρος
Κουλὸς (ὁ)	Μὲ κομμένο χέρι
Κουμασ'(-ι) (τὸ)	Ὀρνιθώνας [λέγεται καὶ γιὰ παράξενο ἄνθρωπο]
Κουνουστίζω	Μιλῶ
Κουρσοῦμι (τὸ)	Βολίδα τουφεκιοῦ - σφαῖρα
Κουτουρντίζω	Ἐπαναστατῶ, δὲν ἡσυχάζω
Κουτουροῦ	Χωρὶς ὑπολογισμό
Μαλὰς (ὁ)	Μυστρί
Μάνε - μάνε	Γρήγορα
Μανίτσα (ἡ)	Μαία
Μάξους	Ἐπίτηδες
Μαραφét'(-ι) (τὸ)	Τέχνασμα, μικροκατασκευή

Μασιά (ή)	Τσιμπίδα για κάρβουνα
Μαστραπας (ό)	Ποτήρι νερού, χάλκινο, έμαγιέ
Μείντανι (τò)	Πλατεία
Μερεμετίζω	Έπιδιορθώνω
Μεσέδες (οί)	Δρύς, δρύινα ξύλα
Μηλαδέρφια (τὰ)	Έτεροθαλή αδέρφια
Μίξης (ό)	Μηξιάρης
Μισίρι (τò)	Καρπός καλαμποκιού
Μισκίνης (ό)	Βρωμερός
Μοϋρτζος (ό)	Μουτζουρωμένος
Μπαήλντισα	Λιποθύμηση (Μπαγιλντίζω)
Μπαϊρ'(-ι) (τò)	Ύψωμα
Μπαλτάς (ό)	Πέλεκυς
Μπερντέδες (οί)	Ύφασματα παραθύρων (κουρτίνες)
Μπιζιρίζω	Βαριέμαι
Μπίρμπα (ή)	Αίσχρός, αλήτης
Μπογάζ'(-ι) (τò)	Στομάχι (λέγεται και όρεξις)
Μπογάζ'(-ι) (τò)	Τò ρεύμα μεταξύ δύο θυρών, παραθύρων
Μπούζ'(-ι) (τò)	Πάγος, πάγωμα
Μπουρντίζω	Εύνουχίζω
Μπουχάν'(-ι) (τò)	Τò φυσικό τών σιδεράδων
Μποχτσάς (ό)	Μπόγος
Μπρέ	Βρέ
Μπρομιτώ	Σκύβω ή πέφτω
Μπόσκος (ό)	Άσταθής, άκαιρος, ασόβαρος
Μπόσκα (τὰ)	Πράματα χωρίς αξία
Μπουγας (ό)	Άρσενικό βόδι (μοσχάρι) αναπαραγωγής
Μπουνάρ'(-ι) (τò)	Πηγή
Μπούχτ'(ι)σα	Παραχόρταση
Νεμπιμπλιά (τὰ)	Στραγάλια
Νιάσ'(τη)κα	Άρρώστησα, έχω πυρετό
Νιάσ'(τη)κα	Ένδιαφέρθηκα
Νίβομαι	Πλύνουμε [Νίφ'(τη)κα: πλύθηκα]
Νταγιαντώ	Βαστώ [Νταγιάντ'(η)σα: βάσταξα]
Νταλώνομαι	Ζαλιζομαι
Νταντάς (ό)	Άδερφός
Ντερές (ό)	Ποτάμι
Ντιψίζης (ό)	Άναισχητος
Ντουζντίζω	Έτοιμάζω, στρώνω
Ντουσκέκ'(-ι) (τò)	Τò σοκάκι, ή γωνιά του δρόμου
Όργαντίζω	Συναντώ κακό πνεύμα και κακοπαθαίνω
Όφλαντίζω	Έκδηλώνω θλίψη, στενοχώρια

Παρτάλ'(η)ς (ό)	Κουρελιάρης
Παρτάλι (τό)	Κουρέλι ύφασματος
Πασπατεύω	Ψηλαφῶ κάτι νά βρω
Πατήγια (τά)	Παπούτσια τῶν βρεφῶν
Πατιρντί (τό)	Θόρυβος, ἀναστάτωση
Περτσιά (ή)	Χαίτη ἀλόγου
Πηδηκλώνουμαι	Σκονταύτω, μπερδεύω τὰ πόδια μου
Πισμάνεψα	Μετανόησα
Πλαλῶ	Τρέχω
Πρίτσος (ό)	Τράγος
Προγόνια (τά)	Τὰ παιδιά πού φέρνει ὁ ἄντρας στὸν δεύτερο γάμο του
Ριμάχ'(τη)καν	Καταστράφηκαν
Σαβουρντίζω	Πετῶ πέρα [τὰ σαβούρντ'(-η)σα]
Σαγλαντίζω	Ἐνισχύω, ἐπιδιορθώνω
Σακαλῆς (ό)	Γενάτος, ἀξύριστος
Σαματὰς (ό)	Θόρυβος
Σασιρντίζω	Χάνω τὴν ψυχραιμία μου, σαστίζω
Σασκίν'(η)ς (ό)	Γελίος, ἡλίθιος, εὐκολόπιστος
Σαψάλ'(η)ς (ό)	Ἀνεπιτήδευτος, ἀσταθῆς στὸ βάδισμα καὶ στὰ λόγια
Σερμπέτ'(-ι) (τό)	Σιρόπι, πολὺ γλυκὸ
Σερσέμ'(η)ς (ό)	Ἀκατανόητος, ἡλίθιος [σερσερῆς]
Σερσερῆς (ό)	Ἀνόητος
Σκρόφα (ή)	Γουρούνα
Σουρουκλεμές (ό)	Ἄνευ ἀξίας ἄνθρωπος
Σουρτούκης (ό)	Περιφερόμενος, ἀλήτης
Σούτα (ή)	Γίδα χωρὶς κέρατα
Ταμὰμ	Σωστά, μόλις
Ταμαχιάρ'(η)ς (ό)	Ἄπληστος, τσιγγούνης
Τιμαρεύω	Δέρνω, τιμωρῶ
Τοκάς (ό)	Πόρπη τῆς ζώνης
Τομάρι (τό)	Δέρμα ἢ τὸ καθαράμα (στὸν χαρακτήρα)
Τσάκνα (τά)	Ξυλάκια
Τσαλεύω	Ἀνακατώνω μὲ τὰ χέρια, μαλάσσω
Τσαρῆς (ό)	Αἰτία ἢ συμμάζεμα [κάνε ντὸ τσαρέ σου]
Τσαρσί (τό)	Ὁ χῶρος τῆς ἀγορᾶς
Τσάσκα (ή)	Φλιτζάνι
Τσατσά (ή)	Ἀδερφή (στὰ θρακιώτικα)
Τσεγνῆς (ό)	Σαγόνι
Τσεκμές (ό)	Κυρτὸ κλαδευτήρι
Τσικίτσι (τό)	Σφυράκι
Τσιπλάκ'(ι)κο (τό)	Γυμνὸ, φτωχὸ
Τσιρώθ'(η)κα	Καιψαλίστηκα

Τσομάκα (ή)	Εύρωστη γυναίκα, άντρογυναίκα
Τσομάκ'(-ι) (τό)	Ραυδί ή ξυλοδαρμός
Τσουλτούρια (τά)	Παγοκρύσταλλοι που κρέονται από τις στέγες
Φάγουσα (ή)	Άνιατη ασθένεια, καρκίνος [λέγεται σε κατάρες]
Φουρλαντίζω	Έξορμώ, ξεπετώ
Χαιϊβάν'(-ι) (τό)	Ζώο
Χαϊνης (ό)	Όκηρός
Χουζμετεύω	Ύπηρετώ
Χτυκιό (τό)	Φυματίωση

Πολιτιστικές δραστηριότητες των Πλαγιωτών²³⁵

Μαθητικές παραστάσεις, παρελάσεις και γυμναστικές επιδείξεις - Οί μαθητές του σχολείου, τις εποχές που όλες οι τάξεις του Δημοτικού ήταν πλήρεις παιδιών, κατά τις έθνικες γιορτές αλλά και κατά το τέλος τής σχολικής χρονιάς, με μέριμνα των διδασκόντων, έδιναν παραστάσεις μπροστά στο κοινό, είτε σε μορφή θεατρικών δρώμενων μέσα στο κτήριο του σχολείου, είτε σε μορφή γυμναστικών επιδείξεων κατά το τέλος τής σχολικής χρονιάς, στον χώρο του προαύλιου. Κατά τις έθνικες γιορτές οί μαθητές με παραδοσιακές φορεσιές, παρέλαυαν στον κεντρικό δρόμο του χωριού μετά τη λήξη των εκδηλώσεων κατάθεσης στεφάνων στο μνημείο πεσόντων που βρισκόταν παλαιότερα απέναντι από το γραφείο τής παλιάς κοινότητας. Μέχρι τη δεκαετία του 1970, στήν παρέλαση εκτός των μαθητών συμμετείχε και ούλαμός των Μ.Α.Υ. (Μονάδων Ασφαλείας Υπαίθρου), συγχωριανών που δέν φοροούσαν στολή αλλά ήταν ένοπλοι γιατί διέθεταν πολεμικά τουφέκια που τους τά είχε χορηγήσει ό στρατός. Οί ούλαμοί ξεκινούσαν την εποχή εκείνη από την κάτω γειτονιά και περνούσαν μπροστά από το γραφείο τής Κοινότητας όπου βρίσκονταν οί επίσημοι και το σύνολο των θεατών.

Σχολικοί αγώνες δημοτικών σχολείων - Προς το τέλος τής σχολικής χρονιάς, στα τέλη Μαΐου, μέχρι τά μέσα τής δεκαετίας του 1970, διοργανώνονταν οί «σχολικοί αγώνες δημοτικών σχολείων τμήματος Φανοῦ» (που μετά το 1969 μετονομάστηκαν σε «σχολικοί αγώνες δημοτικών σχολείων Ν. Κιλκίς». Άργότερα οί σχολικοί αγώνες εξέλιχτηκαν σε πανελλήνιους για μαθητές γυμνασίων και λυκείων. Στους αγώνες αυτούς λάμβαναν μέρος μαθητές των τελευταίων τάξεων του δημοτικού που διακρίνονταν για τη φυσική τους κατάσταση. Οί Πλαγιώτες μαθητές που λάμβαναν μέρος, αγωνίζονταν συνήθως στο γήπεδο Άξιουπόλεως (ένώ παλαιότερα αγωνίζονταν στο προαύλιο του σχολείου του Φανοῦ) στα άθλήματα: άγώνας δρόμου, άλμα εις ύψος, άλμα εις μήκος, ρίψη σφαίρας κ.ά. Στους μαθητές και τίς μαθήτριες που διακρίνονταν στα άθλήματα, απονέμονταν έπαινος και μετάλλιο.

²³⁵ Τά στοιχεία ελήφθησαν από διηγήσεις των κ.κ. Παναγιώτη Θ. Μποράκη, Κωνσταντίνου Ί. Πασχαλέρη, Ίωάννη Π. Λαμπαδάρη, Δημητρίου Άπ. Μουστάκη, Βούλας Ίντζε - Πασατσιφλικιώτη, Άντωνίας Κούντιου - Πασατσιφλικιώτη και Έλένης Δάλλα - Γιαννουλάκη.

«**Όμιλος Πλαγίων**» - Τη δεκαετία του 1970 είχε οργανωθεί έρασιτεχνική ποδοσφαιρική ομάδα με νέους του χωριού, με τόν τίτλο «Όμιλος Πλαγίων». Στις μαύρες φανέλες των παικτών υπήρχε στο μέρος της καρδιάς ένας λευκός κύκλος με τὰ μονογράμματα «Ο.Π.» τυπωμένα με μαύρο χρώμα.

Ἡ ομάδα του χωριού διοργάνωνε ποδοσφαιρικά παιχνίδια με τις ομάδες τῶν χωριῶν Εἰδομένης, Χαμηλοῦ, Φανοῦ, Σκρᾶ και τοῦ στρατιωτικοῦ φυλακίου στο ὕψωμα «412». Για τοὺς ἐκτὸς ἔδρας ἀγῶνες οἱ παῖκτες τῆς ομάδας μετακινούνταν ἀπὸ τὸ χωριὸ με τρακτέρ, πεζὴ ἢ με τὸ ἀγοραῖο ταξὶ τοῦ Κώστα Παλάδη.

Κατὰ τὸ διάστημα ἀπὸ τὸ 1957 - 1970 ἀγωνίστηκαν κατὰ διαστήματα στὴν ομάδα τοῦ χωριοῦ οἱ: Κωνσταντῖνος Παλαλάκης, Δημήτρης (Μίμης) Γκέρλοβας, Ἀθανάσιος Γκέρλοβας, Γιώργος Πεσιτζάκης, Κώστας Πεσιτζάκης, Σπύρος Ζηγόπουλος, Ἀθανάσιος Γκότσης, Δαμιανὸς Παρλαπάνης, Ἰωάννης Τσαχάκης, Ἀπόστολος Τσαχάκης, Θεόδωρος Οὐλῆς, Τάσος Καραδενιζλῆς, Κώστας Φωτεινός, Κλήμης Κακατσέρης, Παναγιώτης Ταρσάκης, Ἀναστάσιος Καλάθιας, Θρασύβουλος Γκέρλοβας, Παντελῆς Ρέπος (τερμ.), Ἀνδρέας Σμυρλίδης (τερμ.) κ.ἄ.

Στὴν ομάδα τοῦ χωριοῦ, κατὰ τὸ διάστημα τῆς δεκαετίας τοῦ 1970 ἀγωνίστηκαν οἱ: Γιάννης Λαμπαδάρης, Γιάννης Βουτσῆς, Ἀνέστης Ἀνθάκης, Θεόφιλος Ἀρναουτίδης, Θρασύβουλος Γκέρλοβας, Κώστας Πεσιτζάκης, Κώστας Ρέπος, Σοφρώνης Ρέπος, Κώστας Σβάνος, Κώστας Σβωρόνος, Θανάσης Δελάκης, Γιώργος Ντοκμετζῆς, Παναγιώτης Ἐκατοδράμης, Ἰωάννης Ἐκατοδράμης, Στέλιος Πλατῆς, Κλήμης Κακατσέρης, Δημήτριος Ἀπ. Μουτσάκης, Γιώργος Πασχαλέρης, Ἀναστάσιος Παπαναστασίου, Τάσος Μπούρας, Στάθης Πουλίδης, Κώστας Διονυσόπουλος, Παντελῆς Ρέπος (τερμ.) κ.ἄ.

Τὸ 1965, χαρακτηριστικὸς ἦταν ὁ ἀγῶνας ποὺ διοργανώθηκε μεταξύ τῆς ομάδας τῶν Πλαγίων και τοῦ στρατιωτικοῦ προσωπικοῦ τῆς Μ.Ο.Μ.Α. (Μικτὲς Ὁμάδες Μηχανημάτων Ἀνασυγκροτήσεως) ποὺ διαμόρφωνε τὸν κεντρικὸ χωματόδρομο τοῦ χωριοῦ. Ἡ νίκη τῆς ομάδας τοῦ χωριοῦ ἔγινε ἡ αἰτία νὰ διαμορφωθεῖ ὁ χῶρος τοῦ γηπέδου με τὰ μηχανήματα τῆς Μ.Ο.Μ.Α (ἦταν τὸ στοίχημα γιὰ τὴν νίκη τῶν Πλαγιωτῶν)!

Ἀπὸ τοὺς σημαντικότερους ἀγῶνες τοῦ «Όμιλου Πλαγίων» ἦταν ὁ ἀγῶνας ποὺ ἔγινε τὸ 1972 στὴν ἔδρα τοῦ χωριοῦ Τοῦμπα Παιονίας, ἐναντίον τῆς ομάδας «Παῖον Τοῦμπας» ἀλλὰ κι ὁ ἀγῶνας ποὺ ἔγινε τὸ 1973 στὴν ἔδρα τῆς Ἀξιούπολης ἐναντίον τῆς ομάδας «Ἐθνικὸς Ἀξιουπόλεως» ποὺ ἔληξε 5-2 ὑπὲρ τοῦ «Ἐθνικοῦ».

Ἦταν και τὰ τοπικὰ ντέρμπι ποὺ εἶχαν γίνεῖ ἔθιμο ὅπως τὸ ντέρμπι τοῦ πανηγυριοῦ τοῦ χωριοῦ ποὺ διεξάγονταν στὰ Πλάγια κάθε χρόνο, μεταξύ Πλαγίων και Φανοῦ. Ὑπῆρχε μεγάλη ἀντιπαλότητα μεταξύ αὐτῶν τῶν ομάδων, ποὺ ἐκδηλωνόταν με πολλὲς ἀντιπαράθεσεις. Ἡ χαρακτηριστικότερη και κωμικότερη ὄλων ἦταν στὶς ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ '70, ὅταν οἱ νεαροὶ Πλαγιώτες, κατὰ τὴ διάρκεια ἐνὸς ἀπὸ τοὺς ἀγῶνες με τὸν Φανό, ἔλυσαν κι ἔδιωξαν τὰ ἄλογα με τὰ ὅποια εἶχαν ἔρθει στὰ Πλάγια οἱ Φανιώτες, καθὼς τὰ εἶχαν δεμένα στὰ πεῦκα, κοντὰ στο γῦπεδο.

Ἄλλο ντέρμπι ἦταν ὁ ἀγῶνας μεταξύ νυμφευμένων και ἀνύμφευτων τοῦ χωριοῦ, ποὺ διεξάγονταν κάθε χρόνο, τὸ ἀπόγευμα τῆς Κυριακῆς τῆς Ἀνάστασης.

Τὴν ἐποχὴ τῆς ἐπιστράτευσης, τὸ 1974, τὰ στρατιωτικὰ φυλάκια τῆς περιοχῆς εἶχαν ἐνισχυθεῖ σημαντικὰ μὲ στρατιώτες καὶ μὲ ἐπιστρατευμένους ἐφέδρους, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ πυκνώσουν καὶ οἱ διεξαγωγὲς ἀγώνων μεταξὺ τῶν στρατιωτῶν καὶ τοῦ «Ομίλου Πλαγίων». Ἦταν συνηθισμένο, στὰ ἐντὸς ἔδρας παιχνίδια, ὅταν ἡ ὁμάδα τοῦ χωριοῦ εἶχε ἀπουσίες παικτῶν, τοὺς ἀπόντες νὰ τοὺς ἀναπληρῶνουν στρατιῶτες τοῦ φυλακίου τοῦ «412».

Ἀπὸ τὸ 1977 μέχρι καὶ τὸ 1982, τὴν ὁμάδα ὀργάνωσαν: ὁ Βασίλης Δρουγουνάκης, ὁ Διαμαντῆς Πλατῆς ποὺ ὑπῆρξε καὶ ὁ φωτογράφος τῆς ὁμάδας, ὁ Κώστα Πασχαλέρης, ὁ Ἀλέξανδρος Πουλίδης, ὁ Κώστας Στράντζαλης, ὁ Πρόδρομος Παλαμπογιούκης, ὁ Νίκος Κοντούδης κ.ἄ. Οἱ παίχτες πλέον φοροῦσαν κιτρινόμαυρες στολές -χωρὶς τὰ μονογράμματα «Ο.Π.»- ποὺ τίς διατηροῦσε στὸ τσαγκαράδικό του ὁ Γιώργης Τσαγκαράς καὶ τίς παρέδιδε στοὺς παίχτες πρὶν τὴν ἔναρξη τοῦ ἀγώνα. Ὁ Διαμαντῆς Πλατῆς, ἐκεῖνο τὸ διάστημα, εἶχε καταφέρει νὰ ἀνανεώσει τίς στολές τῆς ὁμάδας τοῦ χωριοῦ, φέροντας στολές καὶ παπούτσια ἀπὸ τὸν Π.Α.Ο.Κ. καὶ τὸν Ἐθνικὸ Ἀξιοπόλη.

Ποδόσφαιρο καὶ κυριακάτικη βόλτα - Μέχρι τὰ μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ 1980, συνηθίζονταν τὰ κυριακάτικα ἀπογεύματα τοῦ καλοκαιριοῦ, μόλις τελείωναν καὶ οἱ -σχετικὲς μὲ τὰ καπνὰ- δουλειές τῆς μέρας, νὰ συγκεντρῶνεται ἡ νεολαία τοῦ χωριοῦ στὴν περιοχὴ τοῦ γηπέδου καὶ νὰ διοργανῶνεται ἐρασιτεχνικὸς ποδοσφαιρικὸς ἀγώνας ἀπὸ τοπικοὺς ἀλλὰ καὶ ὅσους Πλαγιῶτες ἔπαιζαν σὲ ἐρασιτεχνικὲς ὁμάδες τῆς Θεσσαλονίκης. Οἱ νεαροὶ τοῦ χωριοῦ, ἄλλοτε διοργάνωναν μεταξὺ τους ἀγῶνα καὶ ἄλλοτε μὲ ὁμάδες τῶν γειτονικῶν χωριῶν τῆς Εἰδομένης ἢ τοῦ Φανοῦ. Μὲ τὴ λήξῃ τοῦ ἀγώνα, καὶ ἐνῶ ἔκαναν τὴν ἐμφάνισή τους σιγὰ καὶ οἱ νεαρὲς Πλαγιώτισσες, ποδοσφαιριστὲς καὶ θεατὲς τοῦ ἀγώνα ἔσπευδαν νὰ ἐτοιμαστοῦν γιὰ τὴν κυριακάτικη βόλτα.

Ὁ δρόμος τῆς «βόλτας» ἦταν τὸ τμήμα τῆς διαδρομῆς Πλαγίων - Εἰδομένης ποὺ ξεκινοῦσε ἀπὸ τὴν πινακίδα «ΠΛΑΓΙΑ» στὴν εἴσοδο τοῦ χωριοῦ καὶ ἔφτανε μετὰ τὸ ἀμπέλι τοῦ Τζουρτζουκλή, μέχρι τὴν πρώτη μεγάλη στροφὴ πρὸς Εἰδομένη.

Τὸ σούρουπο κάθε Κυριακῆς, τὸ κομμάτι ἐκεῖνο τοῦ κεντρικοῦ δρόμου γινόταν δύσκολα προσπελάσιμο ἀπὸ τὰ αὐτοκίνητα λόγω τῆς πυκνῆς κοσμοσυρροῆς. Συγχωριανοὶ ἀνεξαρτήτως ἡλικίας ἀλλὰ καὶ στρατιῶτες τοῦ φυλακίου τοῦ «412» διάλεγαν τὴ «βόλτα» γιὰ τὴν κυριακάτικη ψυχαγωγία τους, ἐνῶ παράλληλα μὲ τὸν κεντρικὸ δρόμο, ἔπαιρναν ζωὴ τὸ παλιὸ νηπιαγωγεῖο ποὺ βρισκόταν στὴν περιοχὴ καὶ τὰ «πευκάκια», τὸ παρακείμενο δασάκι.

Πολιτιστικὸς Σύλλογος - Ὁ Πολιτιστικὸς Σύλλογος Πλαγίων πρωτοιδρύθηκε τὴν δεκαετία τοῦ 1980. Δραστηριοποιοῦνταν κατὰ ἐποχὲς ἀλλὰ μὲ μακρὲς περιόδους ἀδράνειας. Γιὰ τὴν ὀργάνωσή του πρόσφεραν κατὰ διαστήματα οἱ: Γρηγόρης Καραδενιζλής, Στέλιος Πλατῆς (Τρόμπας), Κωνσταντῖνος Πασχαλέρης, Λάμπης Ἐκιντζίδης κ.ἄ. Τὸ ἐντευκτήριο τοῦ συλλόγου, τὴ δεκαετία τοῦ '80, στεγαζόταν σὲ μιὰ βοηθητικὴ αἴθουσα στὸ πίσω μέρος τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, ποὺ εἶχε διαμορφωθεῖ κατάλληλα.

Ἀπὸ τὸ 2010, γιὰ 3 συνεχόμενα χρόνια, στὶς ἀρχὲς τοῦ Σεπτεμβρίου, ὁ σύλλογος διοργάνωνε «Γιορτὲς Κρασιοῦ»²³⁶ μὲ μουσικὲς ἐκδηλώσεις στὴν πλατεία τοῦ χωριοῦ.

²³⁶ Ἰστοσελίδα Greenagenda «Οἶνος... ἐκλεκτὸς ἀπὸ τὰ Πλάγια τοῦ Κιλκίς».

Τò 2013, σύμφωνα με στιγμιότυπα σχετικού βίντεο, γιορτάστηκαν στην πλατεία του χωριού τὰ «κουλούμα», με τὸ παραδοσιακὸ «γαΐτανάκι» καὶ τοὺς «μασκαράδες».

Ἐκδρομὲς - Ἀπὸ τὰ τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ 1960, διοργανώνονταν ἀπὸ τὸν Διαμαντὴ Πλατὴ ἐκδρομὲς με̄ τουριστικὰ λεωφορεῖα, με̄ προορισμὸ τῆ Νέα Μηχανία (στὴ γιορτὴ τῶν ἐννιάμερων τῆς Θεοτόκου), τὸν Μακρύγυαλο Πιερίας καὶ τὰ Νέα Μουδανιά Χαλκιδικῆς γιὰ τὰ καλοκαιρινὰ μπάνια τῶν συγχωριανῶν. Μετὰ τὸν Διαμαντὴ Πλατὴ, τὴ διοργάνωση τῶν ἐκδρομῶν συνέχισε ἡ Αἰκατερίνη Γκιούρταλη.

Τὰ πάρτι τῆς δεκαετίας τοῦ 1970 - Τὸ πρῶτο πάρτι στὸ χωριὸ εἶχε διοργανώσει τὸ 1970 ὁ Γ. Π. στὸ σπίτι του. Εἶχε φέρει πικὰπ με̄ δίσκους τῶν The Beatles καὶ πάνω ἀπὸ 20 νεαροὶ καὶ νεαρὲς τοῦ χωριοῦ διασκεδάσαν με̄ βερμουτ καὶ οὔισκι τὸ βράδυ ἐκεῖνο. Ἡ ἐμφάνιση τῆς νέας μόδας προκάλεσε ἀντιδράσεις στὶς οἰκογένειες τῶν χωριανῶν, ποὺ καταφθάναν ἔξω ἀπὸ τὸν χῶρο τοῦ πάρτι γιὰ νὰ συμμαζέψουν τὰ παιδιὰ τους!

Στὶς ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ '70, τὶς Κυριακὲς τὰ ἀπογεύματα, ὁ Θ. Α. ἔφερε πικὰπ με̄ μπαταρίες στὴν Καστανιά καὶ πλῆθος νεολαίων τοῦ χωριοῦ ὀργανῶναν ὑπαίθρια πάρτι. Ἀργότερα, τὴ δεκαετία τοῦ '80, τὰ πάρτι γίνονταν στὸν σύλλογο, στὸ σχολεῖο.

Παίζοντας ἑλληνο-κομίτατζ... - Τὸ ἑλληνο-κομίτατζ ἦταν ὀμαδικὸ παιχνίδι ποὺ ἔπαιζαν τὶς νύχτες τὰ παιδιὰ κι οἱ ἔφηβοι στὸ χωριὸ ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ μεσοπολέμου με̄χρι καὶ τὴ δεκαετία τοῦ '80. Ἦταν παρόμοιο με̄ τὸ κρυφτό, με̄ τὴ διαφορά ὅτι σχηματίζονταν δύο μεγάλες ὀμάδες παιδιῶν, με̄ ἕναν ἀρχηγὸ ἀνὰ ὀμάδα, ποὺ οἱ μὲν κρύβονταν κι οἱ δὲ τοὺς ἀναζητοῦσαν. Πεδίὸ δράσης τῶν ὀμάδων ἦταν ὀλόκληρο τὸ χωριὸ. Οἱ συνήθεις κρυψῶνες ἦταν προσβάσιμοι ἀχυρῶνες, πλατφόρμες τῶν τρακτέρ, κοτάρες (κατασκευὲς ἀπὸ ξύλο καὶ συμμάτινο πλέγμα ποὺ χρησίμευαν στὴ φύλαξη καλαμποκιοῦ), μπαξέδες, γεφύρια ποὺ βρίσκονταν στὸν κεντρικὸ δρόμο, τὰ προαῦλια τοῦ σχολεῖου καὶ τοῦ νηπιαγωγεῖου, ἐρείπια γκρεμισμένων σπιτιῶν, δέντρα ποὺ παρείχαν εὐκόλη ἀναρρίχηση, κοντινὰ στὸ χωριὸ πολυβολεῖα τοῦ στρατοῦ, τὰ «πενκάκια» στὴν περιοχή τοῦ γηπέδου, ἡ «Καστανιά» κ.λπ. Μέσα σὲ καθορισμένο χρόνο ἡ μία ὀμάδα σχεδίαζε τὴ δράση της καὶ διασκορπίζονταν γιὰ νὰ κρυφτεῖ. Ἡ ἄλλη ὀμάδα ξεκινοῦσε τὴν ἀναζήτηση χωρισμένη σὲ παρέες τῶν 2 ἢ τριῶν ἀτόμων. Ἄν ἀνακαλύπτονταν ὁ ἀρχηγὸς τῆς ὀμάδας τῶν «κρυμμένων», ἤττοῦνταν ὀλόκληρη ἡ ὀμάδα κι ὑποχρεοῦνταν οἱ ἠττημένοι πιά, νὰ ἀναζητοῦν τὴν ἀντίπαλη ὀμάδα. Ὅποιοιδήποτε ἄλλον ἀνακάλυπταν ἀπὸ τοὺς «κρυμμένους» ἐκεῖνος ἔμενε ἐκτὸς παιχνιδιοῦ, με̄χρι νὰ βρεθεῖ ὁ ἀρχηγὸς του. Οἱ «καμένοι» συγκεντρώνονταν στὴν πλατεία καὶ προσπαθοῦσαν κρυφά, με̄ προκαθορισμένα τεχνάσματα, σημάδια καὶ συνθηματικὰ νὰ βοηθήσουν τὶς κινήσεις τοῦ ἀρχηγοῦ τους, γιὰ ν' ἀποφύγει τὴν ἀνακάλυψή του ἀπὸ τοὺς διώκτες του.

Πεσόντες τοῦ χωριοῦ

Τρεῖς Πλαγιῶτες φονεύθηκαν στὸν ἑλληνοϊταλικὸ πόλεμο 1940 - 1941.

Ἕνας Πλαγιῶτης δολοφονήθηκε στὸν μύλο, στὴν περιοχή τοῦ χωριοῦ Χαμηλό, ἀπὸ τὸν βουλγαρικὸ στρατὸ κατοχῆς στὶς 17 Ἰανουαρίου 1944.

Δύο Πλαγιῶτες δολοφονήθηκαν, στὴ διαδρομὴ πρὸς τὴν Εἰδομένη, ἀπὸ τοὺς ἀντάρτες τὸ καλοκαίρι τοῦ 1944.

Τέσσερις Πλαγιώτες σκοτώθηκαν στο Κιλκίς πολεμώντας στο πλευρό των ένοπλων αντικομμουνιστών, στη μάχη κατά των ανταρτών της Άριστεράς τον Νοέμβριο του 1944. Τέσσερις Πλαγιώτες σκοτώθηκαν πολεμώντας στο πλευρό των ανταρτικών ομάδων του Ε.Λ.Α.Σ. στη διάρκεια της Κατοχής και της άνταρσίας του «Δημοκρατικού Στρατού» της Άριστεράς, ο ένας εκ των οποίων εκτελέστηκε στα Γιαννιτσά στις 26 Ιουλίου 1946, μετά από απόφαση του έκτακτου στρατοδικείου.

Δύο Πλαγιώτες (ο πρόεδρος κι ο άγροφύλακας του χωριού) δολοφονήθηκαν σε ένεδρα από τους αντάρτες της Άριστεράς, την 29 Ιουλίου 1946, στον δρόμο για την Άξιούπολη. Τέσσερις Πλαγιώτες (μεταξύ αυτών και ο γραμματέας της κοινότητας) τους άρπαξαν οι αντάρτες της Άριστεράς από το χωριό, κατά το διάστημα 1946 - 1949, και τους δολοφόνησαν στην περιοχή «κόκκινη χαράδρα» που βρίσκεται στην όρεινη διαδρομή από τα Πλάγια προς το Σκρά.

Δύο Πλαγιώτες δολοφονήθηκαν στην Άξιούπολη από επίθεση αντικομμουνιστικών ομάδων.

Ένας Πλαγιώτης, όπλιτης Μ.Α.Υ., φονεύθηκε από έκρηξη νάρκης που τοποθέτησαν αντάρτες στον δρόμο Φανού - Σκρά στις 2 Οκτωβρίου 1948.

Στοιχεία απογραφής του έτους 2011 από την Ε.Σ.Υ.Ε. σχετικά με τα Πλάγια²³⁷

Άπογραφή πληθυσμού Πλαγιών

Έτος απογραφής - Πληθυσμός

1928	684 κάτοικοι
1940	749 -//-
1951	734 -//-
1961	618 -//-
1971	422 -//-
1981	334 -//-
1991	333 -//-
2001	257 -//-
2011	224 -//-

Συνολική επιφάνεια των Πλαγιών το έτος 2011: 13.650 στρέμματα, ύψόμετρο: 280 μέτρα, πυκνότητα πληθυσμού ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο: 22,27 κάτοικοι/Km²

Άπογραφή οικονομικά ενεργού πληθυσμού το έτος 2001

Σύνολο ενεργού πληθυσμού: 108 κάτοικοι

Άπασχολούμενοι: 106 κάτοικοι

Άνεργοι συνολικά: 2 κάτοικοι

Άνεργοι νέοι: 2 κάτοικοι

Οικονομικώς μη ενεργοί: 189 κάτοικοι.

²³⁷ Ίστοσελίδα Geodata.gov.gr

Άποτελέσματα του εκλογικού τμήματος Πλαγίων**ΕΘΝΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ - Ίούλιος 2019**

Νέα Δημοκρατία: 75

ΣΥ.ΡΙΖ.Α.: 45

ΚΙΝ.ΑΛ.: 24

Χρυσή Αύγή: 13

Κ.Κ.Ε.: 7

Έλληνική Λύση: 4

Μέ.Ρ.Α. 25: 4

Πλεύση Ελευθερίας: 2

Δημιουργία Ξανά: 1

ΕΥΡΩΕΚΛΟΓΕΣ 2019

Νέα Δημοκρατία: 62

ΣΥ. ΡΙΖ.Α.: 43

ΚΙΝ. ΑΛ. (ΠΑΣΟΚ) - "ΚΙ.ΔΗ.ΣΟ." - "Ε.Δ.Ε.Μ." - Άνανεωτική Άριστερά - Προοδευτικό

Κέντρο - Κινήσεις Πολιτών): 27

Χρυσή Αύγή: 20

Έλληνική Λύση: 9

Κ.Κ.Ε.: 7

Έλληνες Ριζοσπάστες: 4

Α.Κ.Κ.ΕΛ: 3

Νέα Δεξιά: 3

ΛΑ.Ο.Σ.- ΠΑΤ.ΡΙ.Ε.: 3

Πολίτες: 2

ΕΝ.ΥΠ.Ε.Κ.Κ. - "Όρθια Ελλάδα: 2

Έλλάδα ό άλλος δρόμος: 2

Μέ.Ρ.Α.25: 2

Τò Ποτάμι: 1

Έθνικò Μέτωπο – Πατριωτικός Σύνδεσμος - Λιοντάρια Συνέργεια για τήν Ελλάδα: 1

Έλληνες Οικολόγοι: 1

Νέα Έλληνική Όρμη: 1

ΑΡΜΑ - Έλληνική Πολιτική Συνείδηση, Πανελλήνιο Άρμα Πολιτών – Πατριωτικό Κοινωνικό Κίνημα: 1

ΑΝΤ.ΑΡ.ΣΥ.Α. - Μέτωπο τής αντικαπιταλιστικής, επαναστατικής, κομμουνιστικής Άριστεράς και τής ριζοσπαστικής Οικολογίας & Μετωπική Άριστερή Συμπόρευση – Μ.ΑΡ.Σ. – Πολιτική συνεργασία δυνάμεων και αγωνιστών/στριών: 1

Οικολόγοι Πράσινοι: 1

ΛΑ.Ε. – Μέτωπο Ανατροπής (ΛΑ.Ε. – Κόμμα Πειρατών Ελλάδας - Συνεργαζόμενοι): 1

Πλεύση Έλευθερίας: 1

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ 2019

Τζιτζικώστας Άπ. :124

Γιαννούλης Χρ.: 28

Παπαστεργίου Χ.: 15

Άβραμίδης Γ.: 8

Χρυσομάλης Ν.: 6

Άγαπητός Ά.: 3

Γκανούλης Φ.: 3

ΔΗΜΟΤΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ 2019

Σιωνίδης Κ.: 122

Γκουντενούδης Χ.: 75

Βασιλακάκης Α.: 10

ΚΟΙΝΟΤΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ 2019**Έκλογική Περιφέρεια Πλαγίων**

Υποψήφιοι Πλαγίων

(+)Παλαλάκης Κωνσταντίνος: 88

Πασχαλέρης Κωνσταντίνος: 69

Μουτσάκης Δημήτριος: 55

Πλαγιώτες στο καφενείο του Γιάννη Γκέρλοβα τὸ 1959. (Έμμ. Παπαναστασίου, Γρ. Γκέρλοβας, Δ. Ταρσάκης, Ί. Πασχαλέρης, Γ. Έκατοδράμης, Θ. Μποράκης, Γ. Ίωάννου). Αρχείο κ. Δημητρίου Άπ. Μουτσάκη.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΗΣ ΕΥΡΥΤΕΡΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΠΑΙΟΝΙΑΣ ²³⁸

Μακεδόνες φύλο ελληνικό

Σχετικά με τους κατοίκους τής Μακεδονίας, αναφέρει το πόρισμα τής επιστημονικής έρευνας του Καθηγητή Γενετικής Κωνσταντίνου Τριανταφυλλίδη:²³⁹ «Τά υπάρχοντα γενετικά στοιχεία επιτρέπουν νά ρίξουμε φώς και στήν αντιδικία ανάμεσα στους Έλληνες και Σλαύους ιστορικούς σχετικά μέ τήν έθνική προέλευση τών κατοίκων τής Μακεδονίας. Είναι ενδιαφέρον ότι ανάμεσα στις γονιδιακές συχνότητες τών κατοίκων τής Μακεδονίας και του πληθυσμού τής Βουλγαρίας, στατιστικώς σημαντικές διαφορές διαπιστώθηκαν συνολικά σέ τέσσερα (PGM, ACPH, 6-PGD και ABO) από τά έπτά συστήματα που εξετάστηκαν (PGM, ACPH, 6-PGD, ABO, AK, ADA και Hρ). Η πιθανότητα ότι οι παρατηρηθείσες διαφορές στις τέσσερις από τις έπτά συγκρίσεις όφειλονται στήν τύχη είναι πρακτικώς μηδέν. Τά αποτελέσματα αυτά καταρρίπτουν τους ισχυρισμούς τών Σλαύων ιστορικών ότι οι σημερινοί κάτοικοι τής Μακεδονίας δέν είναι Έλληνες αλλά Βούλγαροι ή γενικά Σλαύοι. Από τις έργασίες προκύπτει πώς οι Τούρκοι και οι Βούλγαροι δείχνουν μεγαλύτερη συγγένεια μέ τη μογγολική ομάδα από όλους τους κατοίκους τής Β. Μεσογείου, πράγμα που υποστηρίζει τήν καταγωγή τόσο τών Τούρκων όσο και τών Βουλγάρων από τήν Κεντρική Άσία και τους διαχωρίζει από τους Έλληνες.»

Ο Δημήτριος Δημόπουλος²⁴⁰ αναφέρει για τήν περιοχή: «Σέ όλη τή διάρκεια τής μεσαιωνικής ιστορίας ή Μακεδονία άκολούθησε τις τύχες τής λοιπής Ελλάδος, και μέσα στα πλαίσια τής Έλληνικής Αυτόκρατίας του Βυζαντίου μέ τον Χριστιανισμό και τήν νεότερη εποχή μέ τήν τουρκοκρατία και τήν έθνική παλιγγενεσία. Μακεδονία και Έλληνισμός είναι έννοιες άξεχώριστες. Άλλά και στήν Βόρειο Μακεδονία ή δημιουργία εκεί αυτού του Ανάμεικτου Γλωσσικού Ιδιώματος δέν μπορεί νά θεμελιώσει ποτέ αίτια χαλκείσεως νέου έθνους. Για τήν ύπαρξη έθνους άπαιτείται κοινή καταγωγή και κοινή συνείδηση ενός πληθυσμού, οι όποιες νά διαφοροποιούνται από τήν καταγωγή και τή συνείδηση άλλων λαών».

Για τήν Βόρεια Μακεδονία ό Δ. Δημόπουλος αναφέρει στο ίδιο βιβλίο: «...ή ζώνη Μοναστηρίου, Γευγελής, Στρώμνιτσας, ή πραγματική δηλαδή Βόρειος Μακεδονία, κατοικείται σέ μέγιστο ποσοστό από Μεσογειακούς, από ανθρώπους άρα ελληνικής καταγωγής. Αυτή δέ ή Βόρειος Μακεδονία, ή άρχαία Πελαγονία, έπεκτείνεται και

²³⁸ Παρατίθενται στοιχεία μέχρι και τό έτος 1939. Για τή δεκαετία 1940 - 1950, δημιουργήθηκε από τήν ιστοσελίδα «Στά Πλάγια Παιονίας» ξεχωριστό ψηφιακό βιβλίο μέ τίτλο «Ιστορικά στοιχεία έπαρχίας Παιονίας 1940 - 1950» που είναι ελεύθερα διαθέσιμο και περιέχει τά κυριότερα δημοσιευμένα περιστατικά τής περιόδου εκείνης καθώς και πίνακες πεσόντων πολέμων.

²³⁹ Κωνσταντίνος Τριανταφυλλίδης Καθηγητής Γενετικής. Επιστημονική έρευνα διατυπωμένη στήν Θεσσαλονίκη τό έτος 1993 υπό τον τίτλο «Η γενετική σύσταση τών κατοίκων τής Ελλάδας».

²⁴⁰ Δημήτριος Δημόπουλος «Η καταγωγή τών Έλλήνων», 1996, εκδόσεις «Ελεύθερη Σκέψις».

ἀνατολικότερα, μέσα στη Βουλγαρία: Είναι ή λεγομένη σήμερα «Μακεδονία του Πιρίν» (περιοχή Πετριτσίου, Τζουμαγιάς, Νευροκοπίου), μέχρι του όρους της Ροδόπης.»

Άρχαίοι χρόνοι

Σχετικά με την Παιονία, αναφέρει ή ιστοσελίδα Βικιπαίδεια: «Κατά τόν 12^ο αιώνα π.Χ. ή περιοχή τής Παιονίας και Αμφαξίτιδας²⁴¹ κατοικήθηκε από Κρήτες, που ονομάστηκαν Βοττιαίοι, λόγω του οικιστή Βότωνα. Οί Βοττιαίοι ίδρυσαν, στην περιοχή τήν Αταλάντη (σημερινή Αξιούπολη), τή Γόρτυνα (σημερινή Γοργόπη) και τήν Είδομένη.»²⁴²

Παίονες

Η περιοχή τής Παιονίας πήρε τὸ τοπωνύμιό της ἀπό τούς ἀρχαίους κατοίκους της. Σχετικά με τούς ἀρχαίους Παίονες²⁴³ ή ιστοσελίδα τής Θρακικής Έστίας Θεσσαλονίκης²⁴⁴ ἀναφέρει:

«Παίονες - Ίσχυρότατη Θρακική φυλή, ὑποδιαίρουμένη σέ πολλές μικρότερες φυλές: Σιροπαιόνες, Γρααίοι, Λαιαίοι, Παίοπλες, Παναίοι. Κατοικοῦσαν βόρεια τής Δοϊράνης Λίμνης, και στίς δύο όχθες του Αξιού ποταμοῦ. Πρὸς Βορρά συνόρευαν με τούς Δαρδανούς και τούς Αρδιαίους Θράκες, ἐκτείνονταν ἀνατολικά μέχρι τήν Πρασιάδα λίμνη και πέρα ἀπό τόν Στρυμόνα ποταμό μέχρι τὸ Παγγαίό όρος. Κατά τούς ιστορικούς, τήν παλαιά εποχή, οί Παίονες εἶχαν καταλάβει μεγάλο μέρος τής σημερινής Νότιας Μακεδονίας, τήν Κρηστωνίδα, τήν Μυγδονία και μέρος τής Χώρας τῶν Αγριάνων (ἵππομάχων= Πομάκων) μέχρι τὸ Παγγαίό όρος. Εἶχαν ἐκστρατεύσει πρὸς Ἀνατολὰς μέχρι τήν Πέρινθο (Σημερινή πόλη Ἡράκλεια τής Ἀνατ. Θράκης). Συμμάχησαν με τούς Ἀθηναίους ἀλλά και τούς πολέμησαν ὑπό τόν Φίλιππο Β΄ ὡς σύμμαχοι και ἠττημένοι τὸ 355-354 π.Χ.

Βασιλεῖς τῶν Παίωνων: Ἄγις, (σύγχρονος του Φιλίππου ὁ ὁποῖος ἐπιτέθηκε στους Παίονες μετά τόν θάνατο του Ἄγη), **Λύγκειος** 359-340 π.Χ., **Πατράος** 340-315 π.Χ., **Αὐδολέων**, υἱός του Πατράου, 315-286 π.Χ., ὁ **Ἀρίστων** υἱός του Αὐδολέοντα και ὁ **Δροπίων** 279 π.Χ. υἱός του Δέοντα.

Τὸ ὄνομα Παίονες (κατά τόν Πανσ. Ε,1) ἐπικράτησε ἀπό τόν Παίωνα, υἱὸ του Ἐνδυμίωνα (ἐραστή τής Σελήνης) ἀπό τήν Ἀρκαδία, ὁ ὁποῖος Παίων ἀπομακρύνθηκε στην πάνω ἀπό τόν Αξιὸ Χώρα ὅταν ἠττήθηκε στους Ὀλυμπιακούς ἀγῶνες ἀπό τόν ἀδελφό του Ἐπειό.

²⁴¹ Ἀχιλλέας Θ. Σαμοθράκης, «Λεξικὸν γεωγραφικὸν και ἱστορικὸν τής Θράκης», Ἐταιρεία Θρακικῶν Μελετῶν, Ἀθήνα 1963, «Αμφαξίτις: ἐκαλεῖτο ή ἐκατέρωθεν του Αξιού ποταμοῦ χώρα τής Μακεδονίας, ή ὁποία ἀνῆκε εἰς τήν Παιονίαν διαιρουμένην εἰς τήν Δυτικὴν Παιονίαν ή Δερρίσπον, τήν Αμφιξίτιδα και τήν Παρορβηλίαν...»

²⁴² Ἴστοσελίδα Βικιπαίδεια «Νομός Κιλκίς»

²⁴³ Ἀχιλλέας Θ. Σαμοθράκης, «Λεξικὸν γεωγραφικὸν και ἱστορικὸν τής Θράκης», Ἐταιρεία Θρακικῶν Μελετῶν, Ἀθήνα 1963, «Παίονες, Παιονία».

²⁴⁴ Ἴστοσελίδα Θρακικής Έστίας Θεσσαλονίκης.

Πόλεις τῶν Παιόνων:²⁴⁵ **Ἀμυδῶν** - Ἀρχαιότατη θρακική πόλη μνημονευόμενη ἀπὸ τὸν Ὅμηρο καθὼς καὶ πηγή τῆς Αἴας πού ἔχυνε τὰ διαυγέστατα νερά της στὸν Ἄξιό ποταμό. Ἦταν ὄχρωραμένη καὶ βρισκόταν στὴν ἀνατολική ὄχθη τοῦ Ἄξιου ποταμοῦ στὴν Β. Μακεδονία. Ἀργότερα ὀνομάστηκε Ἀβυδῶν καὶ καταστράφηκε ἀπὸ τὴν οἰκογένεια Ἀργεαδῶν. Ἀπὸ τὴν Ἀμυδῶνα ἦρθαν οἱ Παιῖνες στὸν Τρωικὸ πόλεμο ὡς σύμμαχοι τῶν Τρώων. Πύδνα (Στράβ. Ζ 330).

Στεναί - Ὁ Στέφανος Βυζάντιος καὶ ὁ Σουίδας τὴν ὀνομάζουν Ἀμυδῶνα καὶ παραμένει ἀγνωστο ἂν τὸ Ἄμυρτον ἢ τὸ βυζαντινὸ φρούριο Προύσακο εἶναι ἡ Ἀμυδῶνα. Ἡ πόλη Στεναί βρισκόταν στὴν περιοχή Ντεμίρ Καπού, στὴ Β. Μακεδονία, στὰ στενά τοῦ Ἄξιου ποταμοῦ. Σύμφωνα μὲ τὸν Στράβωνα, τὴν κατέστρεψαν οἱ πρῶτοι βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας.

Ἄσπιβος - Μὲ τὸ ὄνομα αὐτὸ ἦταν γνωστὸς στὴν ἀρχαιότητα ἕνας παιονικὸς ποταμὸς. Ὑποθίεται πῶς ὑπῆρχε καὶ πόλη μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα ἢ ὁποία τοποθετεῖται στὸ σημερινὸ Ἴστιπ τῆς Β. Μακεδονίας.

Σκοῦποι²⁴⁶ - Ἀπὸ τίς βορειότερες πόλεις τῶν Παιόνων χτισμένη ἐκεῖ πού βρίσκεται ἡ σημερινή πόλη τῆς Β. Μακεδονίας, Σκόπια. Στὰ βυζαντινὰ χρόνια ἐξελίχθηκε σὲ ἀξιόλογο κέντρο. Στὴν πόλη αὐτὴ γεννήθηκε ὁ αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου Ἰουστινιανός.

Ἀντιγόνη - Βρισκόταν μεταξύ Ἀμυδῶνας καὶ Στοβῶν.

Ἄλκομενές - Τοποθετεῖται κοντὰ στὸν παραπόταμο τοῦ Ἄξιου, Ἐριγῶνα.

Δόβηρος²⁴⁷ ἢ **Δόβειρα** - Ἦταν πρωτεύουσα τῶν Δοβήρων Παιόνων. Ἦταν ἀρχαία θρακική πόλη πού ἔκτισαν οἱ Δόβηρες μεταξύ τῶν ποταμῶν Ἄξιου καὶ Ἐχεδάρου, περὶ τῆ σημερινῆ Δοϊράνη (Β. Πλ 40^ς, 45 - Α.μ. 46^ς, 40). Τὸ 429 π.Χ. καταλήφθηκε ἀπὸ τὸν Σιτάλκη, βασιλιὰ τῶν Ὀδρουσῶν Θρακῶν στὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ Περδικέα τῶν Μακεδόνων (Θουκιδ. Β, 99). Καταστράφηκε ἀπὸ τοὺς Βούλγαρους καὶ στὴ θέση της κτίστηκε ἡ Δοϊράνη (Ἀχ. Σαμοθράκης. Θρ. Λεξ. 163).

Ἄστραϊο - Ἦταν χτισμένο βορειότερα τῆς Δοβήρου.

Ἰωρο - Τοποθετεῖται μεταξύ τῶν ποταμῶν Ἄξιου καὶ Ἄστραϊου, βόρεια τῆς Δοϊράνης.

Ταυριανὰ - Πόλη χτισμένη νοτιότερα τῆς Δοβήρου.

Βυλαζάρα - Ἀρχαία παιονική πόλη ἀπὸ τίς βορειότερες, χτισμένη στὴ δυτικὴ ὄχθη τοῦ Ἄξιου ποταμοῦ.

Στόβοι²⁴⁸ - Ἦταν ἀρχαία πόλη τῆς Παιονίας καὶ μετέπειτα, στὰ βυζαντινὰ χρόνια, σπουδαῖο ἐμπορικὸ κέντρο. Τοποθετεῖται στὴ συμβολὴ τῶν ποταμῶν Ἄξιου καὶ Ἐριγῶνα. Σπουδαῖο μνημεῖο της ἦταν τὸ ἀρχαῖο ἐλληνικὸ θέατρο χωρητικότητας 5.000

²⁴⁵ Χρήστος Π. Ἰντος, «Παιονία καὶ Παῖνες - Ἀπὸ τὰ μυθικὰ χρόνια ὡς τὴν τουρκοκρατία», ἐκδόσεις Μαχητῆς, Γουμένισσα 1983.

²⁴⁶ Ἀχιλλέας Θ. Σαμοθράκης, «Λεξικὸν γεωγραφικὸν καὶ ἱστορικὸν τῆς Θράκης», Ἐταιρεία Θρακικῶν Μελετῶν, Ἀθῆνα 1963, «Σκοῦποι».

²⁴⁷ Ἀχιλλέας Θ. Σαμοθράκης, «Λεξικὸν γεωγραφικὸν καὶ ἱστορικὸν τῆς Θράκης», Ἐταιρεία Θρακικῶν Μελετῶν, Ἀθῆνα 1963, «Δόβηρος».

²⁴⁸ Ἀχιλλέας Θ. Σαμοθράκης, «Λεξικὸν γεωγραφικὸν καὶ ἱστορικὸν τῆς Θράκης», Ἐταιρεία Θρακικῶν Μελετῶν, Ἀθῆνα 1963, «Στόβοι».

θεατών. Μετά την ύποταγή στους Ρωμαίους έγινε κέντρο εμπορίου και ιδιαίτερα αλατιού. Την ίδια περίοδο έγινε πρωτεύουσα της περιοχής που είχε το τοπωνύμιο Μακεδονία Β'. Από τους Στόβους καταγόταν ο μεγάλος συγγραφέας του Βυζαντίου (5^{ος} μ.Χ. αιώνας) Ιωάννης ο Στοβαίος.

Στυβάρα ή Στούβερα και Βρυάνιο - Πόλεις πλησίον του ποταμού Έρίγωνα που χύνεται στον Άξιό ποταμό.

Άλμανα, Γορτυνία, Αταλάντη, Εύρωπος, Ίχνηι - Πόλεις που βρίσκονται στη δυτική όχθη του Άξιου ποταμού και η πόλη Άλωρος που βρίσκεται στις έκβολές του ποταμού Αλιάκμωνα.

Είδομένη²⁴⁹ ή Ίδομένη - Ο Άχιλλέας Θ. Σαμοθράκης αναφέρει στο λεξικό του: «Άρχαία πόλις τῆς Βοττιαίας, κειμένη ἐπὶ τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ καὶ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὀχθῆς τοῦ Ἄξιου ποταμοῦ. Ἀπέιχε ἀπὸ μὲν τῆς Θεσσαλονίκης 53 χιλιόμετρα ἀπὸ δὲ τῶν Στοβῶν 35 χιλιόμετρα (Πτολεμ. Γεωγρ. Γ. 12, 36). Ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου (Β. 100) ἀναφέρεται ὡς μία τῶν πόλεων, τὰς ὁποίας ἐκυρίευσεν ὁ Σιτάλκης, βασιλεὺς τῶν Ὀδρυσῶν, κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὅτε οὗτος κηρύξας τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Περδίκᾳ τῆς Μακεδονίας, εἰσέβαλεν εἰς τὴν χώραν αὐτοῦ [...] Τὴν Εἰδομένην ἀναφέρει ἐπίσης ὁ Στράβων (VIII, 331, 36) ὡς κειμένη ἐν τῇ Παρορρηλία χώρα τῆς Μακεδονίας [...] Ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν χρόνων μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Ἱεροκλέους (Συνεκ. 639) καὶ τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, ὡς μία τῶν 32 πόλεων τοῦ Δευτέρου Θέματος τῆς Μακεδονίας. Ἐπὶ τῶν ἐρείπιων τῆς Εἰδομένης κεῖται σήμερον ἡ Γευεγλή...»

Κύρρος - Ἦταν χτισμένη στὸ δυτικὸ τμήμα τῆς Παιονίας.

Σχετικά με τους αρχαίους Παίονες αναφέρει και ο Δημήτριος Ε. Εὐαγγελίδης στην ιστοσελίδα Ἐθνολογικά²⁵⁰ καθώς και σὲ ἔργα του που ἀφοροῦν τὴ Μακεδονία:^{251,252}

«Παίονες - Ἐνα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα καὶ ἰσχυρότερα φύλα τῶν κεντρικῶν περιοχῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου, κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Οἱ Παίονες μνημονεύονται ἀπὸ τὸν Ὅμηρο ὡς σύμμαχοι τῶν Τρώων, με ἀρχηγὸ τὸν Πυραΐχημ (Ἰλιάς, Β 848) «...ποὺ ὀδηγοῦσε τοὺς Παίονες με τὰ κυρτὰ τόξα, μακριὰ ἀπὸ τὴν Ἄμυδὸνα, ἀπὸ τὸν πλατὺ Ἄξιό...» καὶ στὴ συνέχεια, μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Πυραΐχημ ἀπὸ τὸ δόρυ τοῦ Πατρόκλου (Π 284-293), τὸν γιὸ τοῦ Ἴππασου, Ἀπισάονα, (Ρ 347-351) «...τὸν κυβερνήτη τοῦ στρατοῦ, ποὺ εἶχε ἔλθει ἀπὸ τὴν εὐφορὴ Παιονία...», ὁ ὁποῖος σκοτώθηκε ἀπὸ τὸν Λυκομήδη. Βασιλιάς τους ἦταν ὁ Ἀστεροπαῖος, ὁ γιὸς τοῦ Πηλεγόνα, ποὺ τὸν γέννησε ὁ Ἄξιός. Ὁ Ἀστεροπαῖος θὰ βρεῖ τὸν θάνατο ἀπὸ τὸν Ἄχιλλέα, ὅπως καὶ ἄλλοι Παίονες ποὺ ἀναφέρονται ὀνομαστικά: Θερσίλοχος, Μύδων, Ἀστύπυλος, Μνήσος, Θράσιος, Αἴνιος καὶ Ὀφελέστης (Φ 139-212).

²⁴⁹ Ἀχιλλέας Θ. Σαμοθράκης, «Λεξικὸν γεωγραφικὸν καὶ ἱστορικὸν τῆς Θράκης», Ἐταιρεία Ἐρακικῶν Μελετῶν, Ἀθήνα 1963, «Εἰδομένη».

²⁵⁰ Ἰστοσελίδα Ἐθνο-λογικά. <http://ethnologic.blogspot.com/2009/11/blog-post.html>

²⁵¹ Δημήτριος Εὐαγγελίδης, «Λεξικὸ τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν καὶ περι-ελλαδικῶν φύλων», εκδ. Κυρομάνος, 2005.

²⁵² Δημήτριος Εὐαγγελίδης, «Ἀρχαία Μακεδονία», ἐκδόσεις Ἴνφογνώμων, 2012.

Ὁ Ἡρόδοτος (Ἱστορία, Ε' 1 και 12-17 Ζ' 113, 124) ἀναφέρει τοὺς Παίονες ὡς κατοίκους τῆς βόρειας περιοχῆς μεταξύ τοῦ Ἄξιου καὶ τοῦ Στρυμόνα, καθὼς καὶ τὰ παιονικὰ φύλα τῶν Ἀγριάνων, Λαιαίων, Παιόπλων, Σιριοπαιόνων καὶ Δοβήρων.

Ὁ Στράβων (Γεωγραφικά, Ζ' ἀποσπ. 4 και 38) τοὺς ταυτίζει μὲ τοὺς Πελαγόνες, τονίζοντας μάλιστα ὅτι οἱ Παίονες παλαιότερα λέγονταν Πελαγόνες καὶ συσχετίζει τὸ ὄνομα τοῦ πατέρα τοῦ Ἀστροπαίου, τοῦ Πηλεγόνα (βλ. παραπάνω), μὲ τοὺς Πελαγόνες (Πηλεγόνας - Πελαγόνες), ἐνῶ ἀναφέρει καὶ τὴν ἄποψη ὅτι οἱ Παίονες θεωροῦνται ἄποικοι Φρυγῶν ἢ σύμφωνα μὲ ἄλλους, ἀρχηγοὶ τους. Σὲ ἄλλο ὅμως σημεῖο (Ζ' ἀπόσπασμα 11) τοὺς θεωρεῖ Θράκες. Τέλος, ὁ Θουκυδίδης (Ἱστορία, Β' 96) ἀναφέρει τὰ παιονικὰ φύλα τῶν Ἀγριάνων καὶ Λαιαίων ὡς ὑπηκόους τοῦ βασιλιά τῶν Ὀδρυσῶν, τοῦ Σιτάλχη. Ἡ νεώτερη ἔρευνα δὲν ἔχει καταλήξει ἀκόμη ὀριστικά στὸ ζήτημα τῆς καταγωγῆς τῶν Παίωνων. Ἄλλοι τοὺς θεωροῦν Θράκες (βλ. Λεξικὸ Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογίας), ἄλλοι Ἰλλυριοὺς (βλ. R. A. Crossland - Cambridge Ancient History, Vol. III part 1, σελ. 837), ἐνῶ τελευταίως ὑποστηρίζεται ἡ φρυγικὴ καταγωγή τῶν Παίωνων (βλ. Λεξικὸ Π-Λ-Μπ). Κατὰ τὸν N. G. L. Hammond (Macedonian State, σελ. 40) οἱ Παίονες δὲν ἦσαν Ἰλλυριοὶ οὔτε Θράκες καὶ φυσικὰ οὔτε Ἑλληνες, ἀφοῦ μιλοῦσαν μιὰ διαφορετικὴ γλῶσσα ἀπὸ τοὺς λαοὺς αὐτοῦς. Ὁ ἴδιος συγγραφέας ἀναφέρει (βλ. C.A.H. Vol. III. part 3, σελ. 278-279) ὅτι οἱ Παίονες ἐκτόπισαν τοὺς Ἰλλυριοὺς καὶ ἐξοπλῶθηκαν σὲ μεγάλες ἐκτάσεις μεταξύ τῶν ἐτῶν 750 - 530 π.Χ.».

Γιὰ τοὺς Παίονες ἀναφέρει καὶ ἡ ἱστοσελίδα Ἑλλήνων Δίκτυο:²⁵³ «Μιὰ ἐπιγραφή ποὺ βρέθηκε στὴν περιοχὴ Τίχβες τοῦ κράτους τῶν Σκοπιῶν καὶ δημοσιεύθηκε πρὶν ἀπὸ μιὰ εἰκοσαετία περίπου, ἀναφέρεται στὸν βασιλιά τῶν Παίωνων Δροπίωνα τὸν γιό τοῦ Λέοντος. Ἡ ἐπιγραφή αὐτὴ ἔχει ὡς ἐξῆς:

«ΔΡΟΠΙΟΝΑ ΛΕΟΝΤΟΣ Π(ΑΤΕΡΑ?)

ΚΑΙ ΜΩΑΝΤΑ

ΒΑΣΙΛΕΑ ΠΑΙΟΝΩΝ

ΤΩΝ Π- ΑΠΙΕΤΗ»

Ἡ γραφὴ τῆς ἐπιγραφῆς, ποὺ ἦταν στὴν ἐλληνικὴ, δὲν ἐντυπωσίασε ιδιαίτερα τὴν ἱστορικὴ κοινότητα. Ἐκεῖνο, ὅμως, ποὺ ἀνέτρεπε δεδομένα ἦταν ἡ ἀναφορὰ τῆς στὸν βασιλιά τῆς Παιονίας Δροπίωνα!

Ὁ Δροπίων βασιλεύσε περὶ τὸ 279 π.Χ., καὶ ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Πausanias. Ἔστησε, μάλιστα, στοὺς Δελφούς, ὅπως ἀναφέρει, ὡς τιμητικὸ ἀνάθεμα, μιὰ χάλκινη κεφαλὴ βίσωνος. Ἀξίζει ἐδῶ νὰ σημειωθεῖ πὼς σύμφωνα μὲ τὸν Πausanias, οἱ βίσωνες τῆς περιοχῆς ἦταν ιδιαίτερα δασεῖς (μαλλιανοὶ) στὸ στήθος καὶ στὴ γενειάδα. (Πaus. Θ, 21). Ἐντυπωσίασε, λοιπόν, τὸ γεγονός τῆς παρουσίας τῶν Παίωνων στὴ μετααλεξανδρινὴ ἐποχὴ μὲ ἐλληνικὴ γραφὴ καὶ ἐλληνικὰ ὀνόματα. Μέχρι τότε πιστεύονταν πὼς ἐπρόκειτο γιὰ ἓναν βόρειο καὶ ἄγριο λαό, σχεδὸν βάρβαρο.

²⁵³ Ἱστοσελίδα: Ἑλλήνων Δίκτυο.

Ήταν γνωστά, βέβαια, τὰ βασιλικά ὀνόματα τῶν Παιόνων ἀλλὰ δὲν γνωρίζαμε τίποτε σχετικὰ μὲ τὴ γλῶσσα καὶ τὴ γραφὴ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Οἱ μαρτυρίες τοῦ Ἡροδότου, τοῦ Στράβωνα, τοῦ Παυσανία ἢ ἀκόμη καὶ τοῦ Θουκυδίδη, δὲν ἦταν πολὺ κολακευτικὲς γιὰ τὸν λαὸ αὐτόν. Ὅταν ὁμως ἀνακαλύφθηκε τὸ ἔτος 1877, στὴν Ὀλυμπία, τὸ βᾶθρο ἐνὸς ἀνδριάντα στὸ ὁποῖο ὑπῆρχε ἀνάγλυφη ἐπιγραφή πού ἔγραφε πὼς εἶχε στηθεὶ ἀπὸ τὸ Κοινὸ τῶν Παιόνων πρὸς τιμὴ τοῦ βασιλιά Δροπίωνα, τότε διασαφηνίστηκε πλήρως πὼς ἐπρόκειτο γιὰ ἓνα ἀρχαῖο ἐλληνικὸ φύλο.

Ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή τῆς Ὀλυμπίας:

“[Δρω]πίωνα Λέοντος

[βα]σιλέα Παιόνων

[κ]αὶ κτίστην τὸ κοινόν

τῶν Παιόνων ἀνέθηκε

ἀρετῆς ἔνεκεν

καὶ εὐνοίας τῆς ἐς αὐτούς”

ἐπιβεβαιώνεται πὼς οἱ Παιῶνες συμμετείχαν στοὺς Ὀλυμπιακοὺς Ἀγῶνες στοὺς ὁποίους ἔπαιρναν μέρος μόνον Ἑλληνας».

Ἑλληνιστικὴ περίοδος

Σχετικὰ μὲ τὴν ἱστορία τῆς περιοχῆς κατὰ τὴν Ἑλληνιστικὴν περίοδο, ἀναφέρονται στὴν ἱστοσελίδα e-ἱστορία:²⁵⁴ [Ἡλίας Κ. Σβέρκος - Τὰ ὄρια τοῦ μακεδονικοῦ βασιλείου στὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου Α' (Θουκ. II.99)]. «Στοὺς Μακεδόνες ἀνήκουν καὶ οἱ Λυγκηστὲς καὶ οἱ Ἐλιμιῶτες καὶ ἄλλα φύλα στὴν πάνω Μακεδονία, τὰ ὁποῖα εἶναι βέβαια σύμμαχα καὶ ὑπήκοα, διοικοῦνται ὁμως ἀπὸ δικούς τους βασιλεῖς. Τὴ σημερινὴ ὁμως Μακεδονία, πού εἶναι κοντὰ στὴ θάλασσα, πρῶτοι κατέκτησαν ὁ Ἀλέξανδρος, ὁ πατέρας τοῦ Περδίκκα, καὶ οἱ πρόγονοί του, οἱ Τημενίδες, οἱ ὁποῖοι κατάγονταν ἀρχικὰ ἀπὸ τὸ Ἄργος· καὶ ἀνέλαβαν ἐκεῖ τὴ βασιλικὴ ἐξουσία, ἀφοῦ ἐξεδίωξαν κατόπιν μάχης τοὺς Πίερες ἀπὸ τὴν Πιερία, οἱ ὁποῖοι ἀργότερα ἐγκαταστάθηκαν στὶς ὑπῄριες τοῦ Παγγαίου πέρα ἀπὸ τὸν Στρυμόνα δημιουργώντας οἰκισμοὺς στὸν Φάργητα καὶ ἄλλα μέρη (ἀκόμα καὶ σήμερα ἡ χώρα ἀπὸ τοὺς πρόποδες τοῦ Παγγαίου ὡς τὴ θάλασσα ἀποκαλεῖται Πιερικὴ λεκάνη), τοὺς Βοττιαίους ἀπὸ τὴν ὀνομαζόμενη Βοττία, οἱ ὁποῖοι σήμερα γειτιάζουν μὲ τοὺς Χαλκιδικεῖς. Ἐπίσης κυριεψαν μιὰ στενὴ λουρίδα τῆς Παιονίας, πού ἀρχίζει ἀπὸ ψηλὰ καὶ ἀκολουθώντας τὶς ὄχθες τοῦ Ἄξιου φτάνει στὴν Πέλλα καὶ τὴ θάλασσα καὶ πέρα ἀπὸ τὸν Ἄξιό μέχρι τὸν Στρυμόνα τὴν περιοχὴ πού ὀνομάζεται Μυθδονία, ἀφοῦ ἐξεδίωξαν τοὺς Ἡδωνοὺς. Ἐπίσης ξεσήκωσαν ἀπὸ τὴν περιοχὴ πού τώρα ὀνομάζεται Ἐορδαία τοὺς Ἐορδοὺς, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ περισσότεροι ἐξολοθρεύτηκαν -κάποιο μικρὸ μέρος ἀπ' αὐτοὺς ἐγκαταστάθηκε γύρω ἀπὸ τὴ Φύσκα- καθὼς καὶ τοὺς Ἄλμωπες ἀπὸ τὴν Ἄλμωπία. Αὐτοὶ οἱ Μακεδόνες κυριάρχησαν καὶ σὲ ἄλλα φύλα, τὴν κυριαρχία τῶν ὁποίων κατέχουν ἀκόμη καὶ τώρα, δηλαδὴ τὸν Ἄνθεμόντα, τὴ Γρηστωνία, τὴ Βισαλτία καὶ μεγάλο τμῆμα τῆς χώρας τῶν ἰδίων τῶν Μακεδόνων.

²⁵⁴ Ἱστοσελίδα e-istoria

‘Ολόκληρη ή χώρα ονομάζεται Μακεδονία και ό Περδίκκας, ό γιός του Άλεξάνδρου ήταν βασιλιάς τους, όταν επιτέθηκε ό Σιτάλκης».

Τò 429 π.Χ. ό βασιλιάς τών ‘Οδρυσών (θρακιικού λαού) Σιτάλκης, με τή στήριξη τών Άθηναίων επιτίθεται στή Μακεδονία κατά του βασιλιά της Περδίκκα Β’. ‘Ο Σιτάλκης συγκέντρωσε στον Δόβηρο 50.000 ίππείς και 100.000 πεζούς, έφτασε στον Άξιό ποταμό και έλωσε κατά κράτος τήν Εϊδομένη, κατέλαβε χωρίς αντίσταση τις πόλεις Γορτυνία και Άταλάντη ενώ ό Εϋρωπος ήταν ή μόνη πόλη που αντίσταθηκε.²⁵⁵

Τò 282 π.Χ. ή τò 284 π.Χ. ό βασιλιάς του Άνατολικού Μακεδονικού κράτους, Λυσίμαχος, επιχειρεί νά δολοφονήσει τον νεοστευθέντα βασιλιά τών Παιόνων Άρίστωνα, που για νά γλιτώσει κατέφυγε στή Δαρδανία. Τήν εποχή εκείνη ή Παιονία καταλήφθηκε από τους Μακεδόνες.²⁵⁶

Τò 167 π.Χ. μετά τή νίκη τών Ρωμαίων επί τών Μακεδόνων, ή Μακεδονία διαμοιράστηκε σέ τέσσερις περιοχές, βάσει τής συνθήκης τής Άμφίπολης. ‘Η Παιονία διαμοιράστηκε στις τρεις από αυτές και από τότε έμεινε γνωστή ως ιστορικός - γεωγραφικός όρος.^{257, 258}

Τò 108 π.Χ. οι κάτοικοι του Εϋρωπου ανακήρυξαν ευεργέτη τους τον Ρωμαίο στρατιωτικό Μάρκο Μινούτιο Ρούφο, για τή συμβολή του στην καταδίωξη τών βαρβάρων εισβολών Βαστάρνων, Γετών αλλά και Θρακών που επέδραμαν κατά τών κατοίκων τής Παιονίας.

Βυζάντιο

Για τήν περιοχή, κατά τή βυζαντινή περίοδο, αναφέρεται ή ιστοσελίδα τής ‘Ιερᾶς Μητροπόλεως Πολυάνης και Κιλκισίου:²⁵⁹ «*Στά μέσα του 10^{ου} αιώνα μ.Χ. στην περιοχή αναφέρεται ή ‘Επισκοπή Πολυανής, στην όποία προσαρτίστηκε ή ‘Επισκοπή Λητής και Ρεντίνης (επανιδρύθηκε τον 18^ο αιώνα) και ή ‘Επισκοπή τών Βαρδαριωτών Τούρκων. Πρόκειται για Ούγγρους τής ίδιας φυλετικής καταγωγής με τους Τούρκους, που είχαν εγκατασταθεί στην περιοχή του Άξιού ποταμού και είχαν εκχριστιανισθεί*».

Τò 479 οι ‘Οστρογόθοι με άρχηγό τον Θεοδώριχο Άμάλη κατέλαβαν και κατέστρεψαν τήν πόλη τής Παιονίας Στόβοι.²⁶⁰

Τò 481 στην περιοχή τής Παιονίας οι βυζαντινές δυνάμεις συνέτριψαν τους Γότθους εισβολείς.²⁶¹

²⁵⁵ Χρήστος Π. Ίντος, «Παιονία και Παίονες - Άπό τὰ μυθικά χρόνια ως τήν τουρκοκρατία», έκδόσεις Μαχητής, Γουμένισσα 1983.

²⁵⁶ Στο ίδιο.

²⁵⁷ Στο ίδιο.

²⁵⁸ Γ. Ί. Θεοχαρίδης, «Ιστορία τής Μακεδονίας κατά τους μέσους χρόνους 285 - 1354».

²⁵⁹ Ιστοσελίδα ‘Ιερᾶς Μητροπόλεως Πολυάνης και Κιλκισίου.

²⁶⁰ Χρήστος Π. Ίντος, «Παιονία και Παίονες - Άπό τὰ μυθικά χρόνια ως τήν τουρκοκρατία», έκδόσεις Μαχητής, Γουμένισσα 1983.

²⁶¹ Στο ίδιο.

Τò 934 με μέριμνα τῆς βυζαντινῆς κυβέρνησης ἐγκαταστάθηκε στὴν περιοχή τῆς Γευγελῆς μιὰ φυλὴ Τούρκων ποὺ ἦταν αἰχμάλωτοι τῶν Οὐγγρων. Οἱ Τούρκοι αὐτοὶ πῆραν τὴν ὀνομασία Βαρδარიῶτες ἀπὸ τὸν Βαρδάρη (Ἄξιό ποταμὸ).²⁶²

Τò 1003 ὁ αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου Βασίλειος Β' κατατρόπωσε στὴν πόλη τῶν Σκοπίων τὰ βουλγαρικά στρατεύματα τοῦ βασιλιᾶ Σαμουήλ.²⁶³

Τò 1346 παραχωρήθηκε ἡ ἐκκλησία τῆς Παναγίας τῆς Γουμένισσας καὶ ἡ περιοχή της στὴν Ἱ.Μ. Ἰβήρων ὅπου παρέμεινε στὴ δικαιοδοσία της μέχρι τὸ 1931 ὅταν καὶ παραχωρήθηκε στὸ κράτος.²⁶⁴

Τò 1383 με τὴν κατάληψη τοῦ Γυναικόκαστρου ξεκινᾷ ἡ μόνιμη ἐγκατάσταση στὴν περιοχή τοῦ Κιλκίς καὶ τῆς Παιονίας, Ὁσμανιδῶν Τούρκων τῶν λεγόμενων Γιουρούκων.²⁶⁵

Περίοδος τῆς τουρκοκρατίας

Ἡ ἴστοσελίδα Βικιπαίδεια,²⁶⁶ ἀναφέρει γιὰ τὴν περίοδο τῆς τουρκοκρατίας: «Τò 1397, ἡ περιοχή περιέρχεται στὰ χέρια τῶν ὀθωμανῶν. Περιγραφές ὀθωμανῶν τῆς ἐποχῆς (ὅπως ὁ χρονογράφος Χατζῆ Καλφά), ἀναδεικνύουν τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο ὡς τὸ μόνον στὴν περιοχή. Βαθμιαίᾳ, ἀπὸ τὸν 15^ο αἰῶνα, ἔρχονται στὴν περιοχή Βούλγαροι ὡς ἐργάτες στοὺς ἀγρούς. Τοὺς ἐπόμενους 3 αἰῶνες ἐγκαθίστανται στὴν περιοχή πολλοὶ Βλάχοι, ἐκδιωγμένοι ἀπὸ τὴ Βόρειο Ἡπειρο καὶ Δυτικὴ Μακεδονία ἀπὸ τὶς λεηλασίες τῶν Τουρκαλβανῶν. Ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι οἱ κάτοικοι τοῦ Σκρά, τῆς Εἰδομένης καὶ τῆς Κούπας ὁμιλοῦν ἓνα βλαχοσλαβικὸ ἰδίωμα, τὴν Μογλενίτικη διάλεκτο, μὲ πλῆθος ἑλληνικῶν στοιχείων».

Σύμφωνα με τὴν ἐρευνήτρια Μαρία Παπαγεωργίου: «...ἀπὸ τὸ Σκρά, στὴ Μογλενίτικη διάλεκτο διατηρήθηκαν προφορικά, ὡς παραμύθια, ἔργα ἀρχαίων Ἑλλήνων ποιητῶν, ποὺ δὲν σώζονται σήμερα. Στὸ τέλος τοῦ 17^{οῦ} αἰῶνα, ξεσπᾷ ἐπανάσταση στὴν περιοχή κατὰ τῶν κατακτητῶν Τούρκων καὶ πολλὰ χωριά καταστρέφονται ἀπὸ τὰ ἀντίποινα τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ. Εἶναι αξιοσημείωτο ὅτι, βορείως τοῦ Σκρά, κοντὰ στὰ σύνορα Ἑλλάδας - Σκοπίων, καταστράφηκε τὸ χωριὸ Σελέστη καὶ οἱ κάτοικοι ἀναγκάστηκαν νὰ τὸ ἐγκαταλείψουν. Πολλοὶ Σελεστιανοὶ ἐγκαθίστανται στὸ Σκρά, συνεχίζοντας ὁμῶς νὰ θάβουν τοὺς νεκροὺς τους σὲ ξεχωριστὸ νεκροταφεῖο. Τὸ νεκροταφεῖο τῆς Σελέστης βρίσκεται βορείως τοῦ Σκρά καὶ περιλαμβάνει τάφους ἕως τὸ 1750. Οἱ μαρμάρινες πλάκες ἔχουν χαραγμένα ἑλληνικὰ ὀνόματα καὶ κάποια σύμβολα, ἀλλὰ δὲν ἔχουν σταυρούς. Τὰ σύμβολα αὐτὰ παραπέμπουν στὴν προχριστιανικὴ περίοδο τῆς περιοχῆς».

²⁶² Γιώργος Ἐχέδωρος, «Ἱστορία τοῦ Κιλκίς», Κιλκίς 1996.

²⁶³ Στὸ ἴδιο.

²⁶⁴ Χρήστος Π. Ἰντος, «Παιονία καὶ Παίονες - Ἀπὸ τὰ μυθικὰ χρόνια ὡς τὴν τουρκοκρατία», ἐκδόσεις Μαχητῆς, Γουμένισσα 1983.

²⁶⁵ Γιώργος Ἐχέδωρος, «Ἱστορία τοῦ Κιλκίς», Κιλκίς 1996.

²⁶⁶ Βικιπαίδεια «Ἀξιούπολη».

Διά φερμανίου τῆς 3^{ης} Σιαμπάν 1117 τ.χ., δηλαδή τῆς 20^{ης} Νοεμβρίου 1715 ἐπιβλήθηκε εἰσπραξὴ κεφαλικοῦ φόρου ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας κατοίκους τῆς περιφέρειας Γευγελῆς καὶ Βογδάντσας.²⁶⁷

Τὸ 1720, ἡ Ἄξιούπολη ἐπανιδρύθηκε ἀπὸ κατοίκους τῶν γύρω χωριῶν, λόγω τῶν ἐκτεταμένων καταστροφῶν ποὺ προκάλεσαν σὲ αὐτά, τὰ τουρκικὰ ἀντίποινα. Ἡ πόλη ὀνομάστηκε Μπόέμιτσα ἴσως λόγω τῆς θέσης της στὴ δυτικὴ ὄχθη τοῦ Ἄξιου ποταμοῦ. Διοικητικὰ ἀνῆκε στὸν καζὰ τῆς Γευγελῆς. Τὸ 1873 εἶχε 30 μωαμεθανικὲς καὶ 90 χριστιανικὲς οἰκογένειες, ἐνῶ τὸ 1903 εἶχε 1.413 κατοίκους.²⁶⁸

Τὸ 1772 οἱ χριστιανοὶ τῶν περιοχῶν τῆς Κεντρικῆς Μακεδονίας, μὲ ἐπικεφαλεῖς τοὺς ἐπισκόπους τους, προσπαθοῦν νὰ ξεσηκωθοῦν κατὰ τῶν ὀθωμανῶν μὲ τραγικὲς συνέπειες γιὰ τοὺς χριστιανικοὺς πληθυσμοὺς.²⁶⁹

Τὸ 1803 χτίζεται στὴ Γευγελή ὁ πρῶτος χριστιανικὸς ναὸς (Ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ). Γιὰ τὸν ναὸ ἀναφέρει διεξοδικὰ ὁ Ἰωάννης Ξανθός, συνταξιούχος δημοδιδάσκαλος καὶ Μακεδονομάχος:²⁷⁰ «Ἡ ἐκκλησία αὐτὴ ὡς ἐκ τῆς θαυματουργοῦ δυνάμεως τῆς εἰκόνης τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ, ἀπέκτησε μεγάλην φήμην καὶ ἐγένετο τὸ προσκυνητήριον ὄλων τῶν χριστιανῶν τῶν πέριξ τῆς Γευγελῆς χωριῶν καὶ κωμοπόλεων εἰς ἀκτῖνα ἕξ καὶ ὀκτὼ ὥρῶν μακρὰν αὐτῆς, ἀδιακρίτως θρησκευάματος, ἄσοι ἀπέδιδον μεγάλην πίστην εἰς αὐτήν. Πρὸς φιλοξενίαν καὶ περίθαλψιν τῶν ἐκ διαφόρων μερῶν καὶ κατὰ διαφόρους καιροὺς προσερχομένων προσκυνητῶν, εἶχον κτισθὴ πέριξ τῆς ἐκκλησίας διάφορα δωμάτια πρὸς παραμονὴν τῶν προσκυνητῶν, ἄλλα τοιαῦτα διὰ τοὺς ἀσθενεῖς, τοὺς πάσχοντα ἀπὸ διάφορα νοσήματα καὶ ἄλλα διὰ ψυχοπαθεῖς. Οἱ ἀσθενεῖς μετὰ παραμονὴν τεσσαράκοντα ἡμερῶν καὶ ἐκκλησιασμὸν πρῶϊαν καὶ ἐσπέραν, ὑγιεῖς ἐγίνοντο «ὡ δῆποτε κατείχοντο νοσήματι» ὅπως λέγει καὶ τὸ Ἱερὸν Εὐαγγέλιον. Εἶναι δὲ ἀξιοσημείωτον τὸ γεγονός, ὅτι οὐδεὶς τῶν πασχόντων ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν ἀσθενής. Ὡς καὶ οἱ ψυχοπαθεῖς ἀκόμη ἀνέκτων τὸ λογικόν των.»²⁷¹

Μετὰ τὴν ἴδρυση τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας τὸ 1814 καὶ τὴν ἐπανάσταση τὸ 1821, οἱ Τοῦρκοι φοβήθηκαν μήπως ἐπεκταθεῖ ἡ ἐλληνικὴ ἐπανάσταση. Ξεσήκωσαν πολλοὺς Τούρκους Κονιάρους (προφανῶς καταγόμενους ἀπὸ τὸ Ἰκόνιο τῆς Μ. Ἀσίας) καὶ τοὺς μετέφεραν στὴν Κεντρικὴ Μακεδονία. Πράγμα ποὺ ὄχι μόνον διαφαίνεται ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν ἀμιγῶν χωριῶν ποὺ ὑπῆρχαν στὸν καζὰ Ἀβρὲτ Χισσάρ (περιοχὴ Κιλίκης) ποὺ ὑπερτεροῦσαν τῶν χριστιανῶν, ἀλλὰ καὶ στὰ χωριά δυτικὰ τοῦ Ἄξιου ποταμοῦ: Μαγιαντὰν (Φανός), Καρασιανὰν (Πλάγια), Ἄλτσάκ (Χαμηλὸ) καὶ Γκῶρνιτσετ (Γιουγκοσλαβίας), ποὺ σχηματίστηκαν ἀπὸ ἀμιγῆ μουσουλμανικὸ πληθυσμὸ.²⁷²

²⁶⁷ Ἱστοσελίδα http://yaunatakabara.blogspot.gr/2012/10/blog-post_9.html

²⁶⁸ Ἱστοσελίδα Βικιπαίδεια «Ἄξιούπολη».

²⁶⁹ Χρήστος Π. Ἰντος, «Ἡ Ἄξιούπολη στὴν ἱστορικὴ της διαδρομὴ», ἐκδόσεις Μαχητῆς, Κιλίκης, 2000.

²⁷⁰ Ἰωάννης Ξανθός, «Ἱστορία τῆς Γευγελῆς καὶ ἐθνικὴ δράσις τῶν κατοίκων αὐτῆς καὶ τῶν πέριξ χωριῶν», Θεσσαλονίκη 1954.

²⁷¹ α) Ἱστοσελίδα: http://yaunatakabara.blogspot.gr/2012/10/blog-post_9.html καὶ β) Ἱστοσελίδα Βικιπαίδεια «Βογδάντσα».

²⁷² Γιώργος Ἐχέδωρος, «Ἱστορία τοῦ Κιλίκης», Κιλίκης 1996.

Τò 1822, σημειώθηκαν επαναστατικές κινήσεις, ένθαρρυνμένες από την εξέγερση τῆς Νάουσας καὶ τοῦ Ὀλύμπου. Κατὰ τῶν Τούρκων ξεσηκώθηκαν: τὸ Κιλκίς, ἡ Στρώμνιτσα, ἡ Γευγελή, τὸ Πολύκαστρο (Καρασοῦλι) μὲ τὰ γύρω χωριά τους. Διεξήχθησαν ἀρκετὲς μάχες μὲ ἰσχυρὲς τουρκικὲς δυνάμεις, πὺ τελικὰ ὀδήγησαν στὴν ἦττα τῶν ἐπαναστατῶν.

Γνωστότεροι ἀγωνιστὲς τοῦ '21 στὴν περιοχή Παιονίας

α) Ὁ **Ζαφεῖριος Σταματιάδης** ἀπὸ τὴν Εἰδομένη (Σέχοβο). Ὁ Ζαφεῖριος Σταματιάδης μετὰ τὴν ἦττα τῶν Ἑλλήνων στὴν περιοχή, ἔσπευσε στὸν Ὀλυμπο κι ἐνώθηκε μὲ τὸ σῶμα τοῦ Μῆτρου Διακόπουλου. Πολέμησε στὴ Χαλκιδικὴ καὶ ἀπὸ 'κεῖ στὸ σῶμα τοῦ Διαμαντῆ Νικολάου, στὴ Νάουσα, στὸν Κολινδρό, στὴν Καστανιά, στὴ Σκιάθο, στὴ Σκόπελο καὶ στὴν Εὐβοία. Στὴ συνέχεια ἐπέστρεψε στὴν Εἰδομένη καὶ χειροτονήθηκε παπάς. Οἱ ἀπόγονοὶ του υιοθέτησαν τὸ ἐπώνυμο Παπαζαφερίου.

β) Ὁ Κλέφτης τοῦ Ὀλύμπου **Δημήτριος Τσώρας**, ἀπὸ τὴ Γρίβα Παιονίας, τὸ 1821 συγκέντρωσε ἄντρες ἀπὸ τὸ Πάικο καὶ τὴν περιοχή Ἕδεσσας προκειμένου νὰ συνδράμει στὴν ὑπόθεση τῆς ἐπανάστασης.²⁷³

Στὶς 13 Αὐγούστου 1828 τὸ ὀθωμανικὸ κράτος πραγματοποιεῖ καταγραφή τῶν ζιμιῶν πὺ ὑπέστησαν τὰ τσιφλίκια τῆς περιοχῆς (Καρασοῦλι, Ἄρτζάν, Ἀμάτοβο, Σέχοβο κ.λπ.) λόγω τῶν ἐπιχειρήσεων τῶν Τούρκων κατὰ τῶν Ἑλλήνων στὴν κεντρικὴ Μακεδονία, ὅπου καταστράφηκαν 42 πόλεις καὶ χωριά.²⁷⁴

Στὶς 21 Αὐγούστου 1832, στὰ χωριά Γουμένισσα, Γρίβα καὶ Κάρπη κατασχέθηκαν ἀπὸ τὶς τουρκικὲς ἀρχὲς 49 τουφέκια.²⁷⁵

Περὶ τὰ 1840 - 1850 ἐγκαταστάθηκαν στὰ Μ. Λιβάδια καὶ τὰ γύρω χωριά τοῦ ὄρους Πάικο, βλάχοι πὺ κατάγονταν ἀπὸ τὰ βλαχόφωνα χωριά Βόιο, Γράμμουσα, Σαμαρίνα, Περιβόλι καὶ Μοσχόπολη Κορυτσᾶς. Οἱ πληθυσμοὶ αὐτοὶ εἶχαν μετακινηθεῖ ἀπὸ τὶς ἐστίες τους στὶς ἀρχὲς τοῦ 1800 λόγω τῆς τρομοκρατίας πὺ ἀσκοῦσε ὁ Ἄλῃ πασὰς καὶ εἶχαν ἀρχικὰ ἐγκατασταθεῖ στὸ Βιλαέτι Θεσσαλονίκης.²⁷⁶

Στὶς 23 Σεπτεμβρίου 1859 ἰδρύθηκε ἡ πρώτη βουλγαρικὴ κοινότητα τῆς Μακεδονίας στὴν πόλη τοῦ Κιλκίς. Οἱ Βούλγαροι γιὰ τὴν ἐπέκτασή τους στὸ Κιλκίς ἐκμεταλλεύθηκαν τὴ διάσπαση τῆς ὀρθόδοξης κοινότητας τῆς περιοχῆς.²⁷⁷

Τὸ 1860 λειτούργησε τὸ πρῶτο ἑλληνικὸ σχολεῖο στὴ Γευγελή.²⁷⁸

Τὸ 1862 ἐγκαινιάστηκε ὁ μεγαλοπρεπὴς ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στὴ Γουμένισσα.²⁷⁹

²⁷³ Ἐφημερίδα «Μαχητὴς» (Κιλκίς) τῆς 26^{ης} Μαρτίου 2016. Χρήστος Καραθόδωρος "Ἡ Ἐπανάσταση τοῦ 1821 στὴν εὐρύτερη περιοχή τοῦ Κιλκίς".

²⁷⁴ Γιώργος Ἐχέδωρος, «Ἱστορία τοῦ Κιλκίς», Κιλκίς 1996.

²⁷⁵ Στὸ ἴδιο.

²⁷⁶ Στὸ ἴδιο.

²⁷⁷ Στὸ ἴδιο.

²⁷⁸ Στὸ ἴδιο.

²⁷⁹ Στὸ ἴδιο.

Τὸ 1872 ἐγκαινιάστηκε ἡ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ Θεσσαλονίκης - Μητρόβιτσας ἀπὸ τὴν ἔταιρεία Χίρς (Hirsch), μήκους 362 χιλιομέτρων²⁸⁰ καὶ ξεκίνησε τὴ λειτουργία του ὁ Σιδηροδρομικὸς Σταθμὸς Καρασουλίου (Πολυκάστρου).²⁸¹

Τὸ 1873 λειτουργοῦσαν στὴ Γουμένισσα δύο σχολεῖα ποὺ ἐνισχυθήκαν οἰκονομικὰ ἀπὸ τὸν Φιλεκπαιδευτικὸ Σύνλλογο Βοδενῶν (Ἐδέσσης).²⁸²

Τὸ 1875 τὸ βουλγαρικὸ στοιχεῖο ἐνεργοποιήθηκε ἀπὸ τὴ διάδοση τῆς προπαγάνδας γιὰ τὴ διεκδίκηση τῆς Μακεδονίας καὶ ἴδρυσε στὴ Γουμένισσα βουλγαρικὴ κοινότητα.²⁸³

Τὸν Ἀπρίλιο 1876, ἡ 14χρονη Στεφάνα Γκιόζα, (ποὺ στάθηκε ἡ πέτρα τοῦ σκανδάλου καὶ ἡ ἀφορμὴ τῶν γεγονότων τῆς σφαγῆς, ἀπὸ τὸν τουρκικὸ ὄχλο, τῶν προξένων στὴ Θεσσαλονίκη στὶς 6 Μαΐου 1876), βουλγαρικῆς καταγωγῆς, ἀπὸ χριστιανικὴ οἰκογένεια τῆς Μπογδάντσας, μετὰ τὴν κρυφὴ φυγὴ της ἀπὸ τὴν πατρικὴ ἐστία της στὶς 12 Ἀπριλίου 1876, μὲ πρόσχημα ὅτι ἤθελε νὰ γίνει μουσουλμάνα, βρέθηκε στὴ Γευγελή καὶ στὰ χωριὰ Μαγιαδαῶν καὶ Καρασινὰν. Ἐκεῖ ἡ Στεφάνα κρύφτηκε γιὰ κάποιες μέρες σὲ τουρκικὲς οἰκογένειες καὶ ἐφοδιάστηκε μὲ ρούχα, πρὶν πάει τὸ τρένο ἀπὸ τὸ Καρασούλι καὶ βρεθεῖ στὴ Θεσσαλονίκη στὶς 5 Μαΐου 1876.²⁸⁴

Τὸν Μάρτιο τοῦ 1878 ὑπογράφηκε ἡ Συνθήκη τοῦ Ἁγίου Στεφάνου βάσει τῆς ὁποίας ἡ Μακεδονία παραχωροῦνταν στὴν Βουλγαρία, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη καὶ τὴ Χαλκιδική.²⁸⁵

Τὸν Ἰούνιο τοῦ 1878 ἡ ὑπογραφή τῆς Συνθήκης τοῦ Βερολίνου ἀνέτρεψε τὰ σχέδια τῆς Βουλγαρίας γιὰ τὴν προσάρτηση τῆς Μακεδονίας.²⁸⁶

Περὶ τὰ 1880 ἡ βουλγαρικὴ προπαγάνδα διαδίδεται μὲ μεγαλύτερη ἔνταση. Βούλγαροι πράκτορες, μὲ ἐξαγορὰ κατοίκων καὶ ἀπειλές, κατάφεραν καὶ ἴδρυσαν βουλγαρικὲς κοινότητες στὰ χωριὰ Γοργόπη καὶ Τούμπα. Ἐκτὸς τῆς βουλγαρικῆς προπαγάνδας, δραστηριοποιεῖται κατὰ τῶν πατριαρχικῶν καὶ ἡ οὐνιτικὴ (λατινικῶν συμφερόντων) προπαγάνδα. Ἡ Οὐνία ἔχτισε ἐκκλησίες στὴν Εἰδομένη καὶ τὴ Γευγελή.²⁸⁷

Τὸ 1882 θεμελιώθηκε μεγάλο σχολικὸ κτήριο στὴ Γουμένισσα μὲ πρωτοστάτες τὸν Μητροπολίτη Ἐδεσσας Ἱερόθεο, τὸν εὐεργέτη Θάνο Ζελέγκο²⁸⁸ καὶ τὸν Φιλεκπαιδευτικὸ Σύνλλογο Ἐδεσσας.

²⁸⁰ Γιώργος Ἐχέδωρος, «Ἱστορία τοῦ Κιλίκις», Κιλίκις 1996.

²⁸¹ Βικιπαίδεια «Πολυκάστρο».

²⁸² Γιώργος Ἐχέδωρος, «Ἱστορία τοῦ Κιλίκις», Κιλίκις 1996.

²⁸³ Στὸ ἴδιο.

²⁸⁴ α) Περιοδικὸ «Βαλκανικὰ σύμμεικτα», περιοδικὴ ἔκδοση τοῦ Ἰδρύματος Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἴμου. Τόμος 11, Θεσσαλονίκη 1999 - 2000. Ζωὴ Σέμπη «Τὰ γεγονότα τῆς σφαγῆς τῶν προξένων στὴ Θεσσαλονίκη (Μάιος 1876)».

β) Διαβάστε ὀλόκληρη τὴ μελέτη τῆς κ. Ζωῆς Σέμπη, σὲ ψηφιακὴ μορφή στὴν ἴστοσελίδα ποὺ περιέχει τὴν ὕλη τοῦ περιοδικοῦ: https://www.imxa.gr/publish/symmikta_index.htm

²⁸⁵ Γιώργος Ἐχέδωρος, «Ἱστορία τοῦ Κιλίκις», Κιλίκις 1996.

²⁸⁶ Στὸ ἴδιο.

²⁸⁷ Στὸ ἴδιο.

²⁸⁸ Ἡ βιογραφία τοῦ εὐεργέτη τῆς Γουμένισσας Θάνου Ζελέγκου στὴν ἴστοσελίδα: <http://www.goumenissa.eu/sillogoi.htm>

Κατά τὸ ἴδιο χρονικὸ διάστημα λειτούργησαν ἑλληνικὰ σχολεῖα στὰ χωριά Ἅγιος Πέτρος, Γρίβα, Καστανερή, Πολύπετρο, Πεντάλοφο, Στάθη καὶ Κάρπη.²⁸⁹

Τὸ 1889 ἀνεγέρθηκε στὴ Γευγελή τὸ διόροφο κτήριο τῶν «Γσουφλείων Ἐκπαιδευτηρίων» γιὰ τὴ στέγαση τῶν ἑλληνικῶν σχολείων τῆς πόλης.²⁹⁰

Τὸ 1892 στὴν πόλη τῆς Στρώμνιτσας, παρὰ τὴν ἀντίδραση τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου, οἱ Βούλγαροι τοποθέτησαν ἐπίσκοπο τῆς Ἐξαρχίας.²⁹¹

Τὸ 1893 ξεκίνησε τὴ δράση της στὴ Μακεδονία, μὲ σκοπὸ τὴν διὰ τῆς τρομοκρατίας ἐπιβολὴ τῆς βουλγαρικῆς προπαγάνδας, ἡ ὀργάνωση Ε.Μ.Ε.Ο. (Ἐσωτερικὴ Μακεδονικὴ Ἐπαναστατικὴ Ὀργάνωση). Τὰ μέλη τῆς ὀργάνωσης ἦταν γνωστὰ ὡς «Σαντραλιστές».²⁹²

Τὸ 1895 ξεκίνησε τὴ δράση της στὴ Μακεδονία ἡ βουλγαρικὴ τρομοκρατικὴ ὀργάνωση Β.Μ.Ο.Κ. «Βερχόβνα». Τὰ μέλη της ἦταν γνωστὰ ὡς «Βερχοβιστές». Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἡ ἔννοια «κομιτατζής» εἶχε γίνεи συνώνυμο τῆς βίας, μὲ τὶς βουλγαρικὲς ὀργανώσεις νὰ ὀργανίζουν κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου τῆς Μακεδονίας. Τὴν ἴδια ἐποχὴ ἐμφανίζονται ὄργανα τῆς Ρουμανικῆς καὶ τῆς Σερβικῆς προπαγάνδας στὶς περιοχὲς τῶν χωριῶν Σκρά, Κούπα, Ἀρχάγγελος, Λιβιάδια καὶ Λαγκαδιά.²⁹³

Στὶς 29 Φεβρουαρίου 1898 σχισματικοὶ κατέλαβαν μὲ τὴ βία τὸ σχολεῖο καὶ τὴν ἐκκλησία τοῦ Προφήτη Ἥλια ποὺ ἀνῆκαν στὴν ἑλληνικὴ κοινότητα Καρασουλίου (Πολυκάστρου).²⁹⁴ Μετὰ ἀπὸ ἐκκλήσεις τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος ἐπιστράφηκαν τὸ σχολεῖο καὶ ἡ ἐκκλησία καὶ ἡ λειτουργία τελοῦνταν πλέον ἐναλλάξ σὲ ἑλληνικὰ καὶ βουλγαρικὰ.

Ὁ 20^{ος} αἰώνας

Μακεδονικὸς Ἀγώνας

Στὶς 25 Σεπτεμβρίου 1902 οἱ Σαντραλιστές τῆς Ε.Μ.Ε.Ο. ὀργάνωσαν ἐξέγερση τῶν σλαβόφωνων κατοίκων στὸ χωριὸ Γκράντοβο τῆς Ἄνω Τζουμαγιάς ὅμως τὸ ἐγχείρημα ἀπέτυχε. Τὸ διάστημα αὐτὸ ἐνεργοποιήθηκαν 3 ἔνοπλες σπείρες κομιτατζήδων γύρω ἀπὸ τὴ Γευγελή καὶ δροῦσαν κατὰ τῶν Ἑλλήνων.²⁹⁵

Τὸ 1903 γεννήθηκε στὴ Γευγελή ὁ ποιητὴς Γεώργιος Βαφόπουλος. Ἡ οἰκογένειά του μετακόμισε τὸ 1917 στὴ Θεσσαλονίκη.²⁹⁶

²⁸⁹ Γιώργος Ἐχέδωρος, «Ἱστορία τοῦ Κιλίκις», Κιλίκις 1996.

²⁹⁰ Στὸ ἴδιο.

²⁹¹ Στὸ ἴδιο.

²⁹² Στὸ ἴδιο.

²⁹³ Στὸ ἴδιο.

²⁹⁴ Στὸ ἴδιο.

²⁹⁵ Στὸ ἴδιο.

²⁹⁶ Ἰστοσελίδα Βικιπαίδεια «Γεώργιος Βαφόπουλος».

Γνωστοί και λιγότερο γνωστοί αγωνιστές στην περιοχή Γευγελής²⁹⁷ - Στο περιοδικό «Μακεδονικά» αναφέρονται τὰ παρακάτω σχετικά με τὴν περιοχή: «*Ένα ἀπὸ τὰ πρῶτα θύματα τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνα στὴν περιοχή Γευγελῆς, ὅταν οἱ Ἕλληνες τῆς Μακεδονίας μόνι τους, χωρὶς καμιά βοήθεια ἀπὸ τὴν ἐλεύθερη Ἑλλάδα, ἀνταπέδιδαν τὰ χτυπήματα τῶν Βουλγάρων, ἦταν ὁ Χατζήζαφείρης, στυλοβάτης τῶν πατριαρχικῶν καὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ. Στις 22 (π. ἡμ.) Ἀπριλίου 1881 ἐνεδρεύουσα ομάδα Βουλγάρων τοῦ ἐπιτέθηκε σὲ ἀπόκεντρη τοποθεσία τῆς Γευγελῆς· ὁ Χατζήζαφείρης ἀντιστάθηκε, σκοτώθηκε Βούλγαροι, ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος πληγώθηκε καὶ ἀπεβίωσε τὴν 1^η Μαΐου 1881. Ἄλλο θῦμα τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνα στὴν περιοχή Γευγελῆς, πρὶν τὸ 1903, ἦταν ὁ πρόκριτος αὐτῆς **Γεώργιος Βαφόπουλος**. Ὁ Γ. Βαφόπουλος γεννήθηκε τὸ 1849 καὶ νέος ὑπηρέτησε ὡς δάσκαλος στὸ χωριὸ τῆς Χαλκιδικῆς Ταξιάρχης. Ἀργότερα ἀλλάξε ἐπάγγελμα, ἔγινε ἔμπορος κουκουλιῶν καὶ ἐφοροεπίτροπος τῆς ὀρθόδοξης ἐλληνικῆς κοινότητος Γευγελῆς. Ὁ Γ. Βαφόπουλος, πηγαίνοντας στὴ Γουμένισσα νὰ ὀργανώσει τὸ ἐλληνικὸ στοιχεῖο κατὰ τῶν Βουλγάρων, προδόθηκε καὶ ἔπεσε «ὑπὸ δολοφονικῆς Βουλγάρου χειρὸς» ἔξω ἀπὸ τὸ χωριὸ Στάθη (Τοσίλοβο) στὶς 26 Ἰουνίου 1897. Κατὰ τὴν κηδεία του, ἡ ὁποία ἦταν μεγαλοπρεπῆς, ἔκλεισαν ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἐλληνικὰ καὶ τὰ τουρκικὰ καταστήματα τῆς Γευγελῆς. Τὸν ἔθαψαν «τιμῆς ἕνεκεν» πίσω ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν κόγχη τοῦ ἱεροῦ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναλήψεως, ὅπου ἔθαβαν τοὺς ἱερεῖς. Ὁ τάφος του μετὰ τὴν μεγάλη ἐπιτάφια ἐπιγραφή, γραμμμένη στὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ γλῶσσα, καταστράφηκε τὴν ἐποχὴ τοῦ Τίτο.*

Τὸν πρόκριτο **Χρήστο Ναοῦμ Τσίτσο**, καταγόμενο ἀπὸ τὸ Κρούσοβο, τὸν πλουσιότερο Ἕλληνα τῆς Γευγελῆς, τὸν δολοφόνησαν οἱ σχισματικοὶ στὴ μέση τοῦ δρόμου τὸ βράδυ τῆς 25^{ης} Μαΐου 1898, λίγο μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσή του ἀπὸ τὸν καιμάκη καὶ τὸν Βούλγαρο ἀρχιμανδρίτη, οἱ ὁποῖοι τὸν εἶχαν καλέσει νὰ τοὺς ἐπισκεφθεῖ καὶ ὅταν ἔφευγε τὸν συνοδέυσαν καὶ τὸν παρέσυραν πρὸς τὸν δρόμο ὅπου περίμεναν οἱ δολοφόνου του. Ὅταν πλέον τὸ 1903 ἀνέλαβε τὴν ὀργάνωση τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνα τὸ Ἑλληνικὸ Προξενεῖο Θεσσαλονίκης καὶ ἡ ὅλη ὀργάνωση στηρίχθηκε σ' ἓνα ἐπιμελημένο δίκτυο πρακτῶρων, ὁ ὑπολοχαγὸς **Ἀθανάσιος Ἐξαδάκτυλος (Ἀντωνίου)** ἀνέλαβε νὰ ὀργανώσει τὴν περιοχή τῆς Γευγελῆς καὶ στάλθηκε σὰν ἔμπορος ὁ ἀξιωματικὸς - πράκτορας **Παναγιώτης Κλείτος (Λίβρας ἢ Κλεισούρας)**, ὁ ὁποῖος διηύθυνε καὶ τὴν πολιτοφυλακὴ, πού ἐγκαταστάθηκε μετὰ τὴν ἀφίξή του, γιατί ἦταν δυσχερὴς στὴν ἀρχὴ τοῦ ἔνοπλου ἀγῶνα ἡ ἐγκατάσταση σώματος. Τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1905 πῆγε στὴν περιοχή τῆς Γευγελῆς ὁ **Γεώργιος Κακουλίδης (Δράγας)** μετὰ τὸ σῶμα του, τὸν Νοέμβριο τοῦ 1905 ὁ ἀνθυπὶλαρχος **Χρήστος Πραντούνας (Καψάλης)** ἐπίσης μετὰ τὸ σῶμα του καὶ ἀπὸ τὸν Ἰούνιο ἕως τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1907 ὁ **Λουκάς Παπαλουκάς (Ρουμελιώτης)** ὑπάρχῃς σώματος. Στὴν περιοχή αὐτὴ ἔδρασαν καὶ οἱ **Δημήτριος Κάκκαβος (Ζῶης)**, **Χρήστος Καραπάνος**, **Κωνσταντῖνος Μαζαράκης - Αἰνιάν (Στεργιάκης ἢ Ἀκρίτας)** κ.ἄ.

²⁹⁷ Περιοδικὸ «Μακεδονικά» τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, τόμος 31, ἔτος 1998, στὴν ἔρευνα τῆς Ἐ. Ζέλλιου - Μαστροκώστα μετὰ τίτλο «Ἀγνωστοὶ καὶ ἐλάχιστα γνωστοὶ ἀγωνιστὲς τῆς περιοχῆς Γευγελῆς κατὰ τὸν Μακεδονικὸ Ἀγῶνα».

Πρέπει να σημειωθεί ότι πριν έλθουν τα ένοπλα σώματα από την ελεύθερη Ελλάδα, αλλά και συγχρόνως με αυτά, δρούσαν στην περιοχή της Γευγελής και γύρω από τον Άξιό ποταμό τα παρακάτω ένοπλα σώματα ντόπιων καπεταναίων, τα οποία συνέβαλαν ουσιαστικά στην άμυνα του έλληνισμού: τὸ σώμα τοῦ **καπετᾶν Γιωβάκη** ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ βουνοῦ Τίγκες, ὁ ὁποῖος γνωρίζοντας καλὰ τὰ χρησφύγετα τῶν κομιτατζήδων τὰ εἰδείξε στὰ ἑλληνικὰ ἀνταρτικὰ σώματα ποὺ τοὺς ἐπίτεθηκαν καὶ τοὺς ἀνάγκασαν νὰ ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τὴν περιοχὴ· ἐπίσης τὰ σώματα τοῦ **καπετᾶν Γκόνου** ἀπὸ τὰ Γενιτσά, τοῦ **καπετᾶν Ζήρα**, τοῦ **καπετᾶν Γεωργίου Καραϊσκάκη** ἀπὸ τὴ Βογδάντσα (τὸ ὁποῖο μὲ μεγάλη ἀνδρεία πολέμησε καὶ καταδίωξε τοὺς κομιτατζήδες), τοῦ **καπετᾶν Ἐμμανουὴλ Κατσιγάρη**· τὸ σώμα τοῦ **καπετᾶν Λάζου** ἀπὸ τὴν Καστανερὴ (Μπαροβίτσα) Παιονίας, στὸ ὁποῖο ὑπηρετοῦσαν καὶ οἱ ἀδελφοὶ τοῦ καπετανοῦ, Γκόνος καὶ Δημήτριος -οἱ ὀπλίτες τοῦ σώματος αὐτοῦ προέρχονταν ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Γουμένισσας- τὰ σώματα τοῦ **καπετᾶν Μιχαὴλ Μωραϊτῆ**, τοῦ **καπετᾶν Γκόνου Πελετέκη** ἀπὸ τὸν Ἀρχάγγελο (᾽Οσσιανή) Ἀλμωπίας (Πέλλας), τοῦ **καπετᾶν Γρίππα Πάικου (Κόδρα)**, τοῦ **καπετᾶν Γιάνκου Σακελλαρίου** καὶ τῶν **καπεταναίων Λεωνίδα καὶ Μιχάλη Σιωινῆ** ἀπὸ τὴ Βογδάντσα. Ἦταν, τέλος, τὸ σώμα τοῦ **καπετᾶν Βασιλείου Στογιάνου** μὲ ὀπλίτες ἀπὸ τὰ Τρία Ἐλατα (Λέσκοβο) καὶ ἄλλα χωριά τῆς Ἀλμωπίας καὶ τὸ σώμα τοῦ **καπετᾶν Δημητρίου Τσισίμη**. Τὸν ὄργανισμὸ Μακεδονικοῦ Ἁγῶνα Γευγελῆς ἀποτελοῦσαν οἱ **Ἀθανάσιος Ἀρβανίτης, Χρῆστος Δέλλιος, Θεοχάρης Κονδύλης, Γεώργιος Μένος, Βασίλειος, Διονύσιος καὶ Χρῆστος Σιωινῆς, Τσίτσος, Γεώργιος Τσορλῆνης, Χατζηδέλλιος, Χατζηζαφειρίου, Χατζηθωμᾶς** καὶ οἱ ἐκάστοτε ἀρχιερατικοὶ ἐπίτροποι.

Στὴ Γευγελὴ δολοφονήθηκαν: ὁ **Γεώργιος Κεχαγιᾶς** τοῦ Νικολάου, ἀφοῦ λεηλατήθηκε ἀπὸ τοὺς κομιτατζήδες ἡ πατρικὴ του οἰκία καὶ κατασφάχθηκαν περίπου 500 πρόβατά του, ὁ δάσκαλος καὶ ἱεροψάλτης **Χρῆστος Κρετσόβαλης** καὶ ὁ νεαρὸς **Γεώργιος Τσορλῆνης**, ὁ ὁποῖος σχημάτιζε ὁμάδες συνομηλικῶν του ποὺ περιέρχονταν τὶς συνοικίες τῆς Γευγελῆς τραγουδώντας ἐθνικὰ καὶ δημοτικὰ τραγούδια καὶ ἐμψύχωναν τοὺς Ἕλληνες. Καὶ ὁ καταγόμενος ἀπὸ τὴ Νέγκορτσα Γευγελῆς **Πέτρος Χαριζάνης** δολοφονήθηκε μὲ τσεκούρι ἀπὸ τὸν κομιτατζὴ Τάνο Μαλάσση. Ἡ κηδεὶα του ἔγινε μὲ μεγαλοπρέπεια στὴ Γευγελή. Στὴ Γευγελὴ ἀγωνίσθηκε γιὰ τὴν ἐθνικὴ ἰδέα ὁ **Κωνσταντῖνος Ἀμβράσογλου**, πρᾶκτορας, ὡς δῆθεν διευθυντῆς τῶν ἐλληνικῶν σχολείων κατὰ τὸ σχολικὸ ἔτος 1906 - 1907. Γιὰ τὴν ἐθνικὴ ἰδέα ἀγωνίσθηκαν ἡ καταγόμενη ἀπὸ τὴ Γευγελὴ δασκάλα **Ἐλένη Ἀθανασιάδου**, οἱ ἐπίσης καταγόμενοι ἀπὸ τὴ Γευγελὴ **Αἰκατερίνη καὶ Ζωὴ Βαφοπούλου**, δασκάλες, ὁ σφοδρόφωτος προύχοντας καὶ ἔφορος τῶν ἐλληνικῶν σχολείων **Θωμᾶς Βαφόπουλος** -καὶ οἱ τρεῖς παιδιὰ τοῦ δολοφονηθέντος τὸ 1897 προκρίτου τῆς Γευγελῆς Γ. Βαφοπούλου- καὶ ὁ δάσκαλος **Δημήτριος Βαφόπουλος**, ἀδελφὸς τοῦ Γεωργίου. Ἀκόμη ἀγωνίσθηκαν οἱ ἐπίσης καταγόμενες ἀπὸ τὴ Γευγελὴ δασκάλες **Θωμαῖ Γάτσου, Μαρῖκα Γκερτζάκη, Ἀντωνία Γκίκα, Καλλιόπη Δημητριάδου, Αἰκατερίνη Καραβάνα, Φανὴ Κεχαγιᾶ, Αἰκατερίνη καὶ Θεανὼ Κρετσόβαλη, Μαρῖκα Κύρκου, Μαρῖκα Κωνσταντινίδου, Εὐθαλία Μαρκοπούλου, Αἰκατερίνη Μόσχου, Ἐλῖζα Ντιντικα**, οἱ δάσκαλοι **Ἰωάννης Ξανθός**, ποὺ ἐργάστηκε μὲ θάρρος καὶ αὐτοθυσία σὲ Γευγελή, Εἰδομένη, Κιλκίς, Φλώρινα, καὶ **Παπαδόπουλος**, ποὺ ἐργάστηκε ἐπίσης μὲ θάρρος καὶ αὐταπάρνηση στὴν ἰδιαίτερη πατρίδα του τὴ Γευγελή,

οι δασκάλες **Αικατερίνη Παπαθεοσίου, Ανδρομάχη και Δήμητρα Παπαϊωάννου, Φανή Παπαπέτρου, Εύφημία Πιάτσα** από τη Θεσσαλονίκη, η οποία με κίνδυνο τῆς ζωῆς της μετέφερε ὄπλα ἀπὸ τῆς Γευγελῆς, ὅπου ὑπηρετοῦσε, στὰ γύρω χωριά μέσα σὲ χόρτα φορτωμένα σὲ ἀραμπάδες, καθὼς καὶ τὴν ἀλληλογραφία ἀπὸ τῆς Γευγελῆς στὸ Κέντρο Θεσσαλονίκης. Ὁ καταγόμενος ἀπὸ τῆς Γευγελῆς **Γεώργιος Σαμαρτζίδης**, δάσκαλος, δίδαξε μὲ θάρρος τὰ ἑλληνικὰ ἰδεώδη στὰ σχολεῖα τῆς περιφέρειας Γευγελῆς. Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ἐργάσθηκαν καὶ ὁ πράκτορας **Γεώργιος Σαραντόπουλος** ὡς δάσκαλος στῆς Γευγελῆς καὶ **Βογδάντσα**, οἱ δασκάλες **Ἀλεξάνδρα Στακτοπούλου, Γλυκερία Σταματάκου, Ἐριφύλη Σταματίου**, ὁ δάσκαλος φαινομενικὰ, πράκτορας οὐσιαστικὰ, **Γκαϊτε Τζιοβαρόπουλος**. Γιὰ τὴν ἐθνικὴν ἰδέαν ἐπίσης ἀγωνίσθηκαν οἱ δασκάλες **Μαργίτσα καὶ Φανή Φλόκα, Ὀλυμπία Χατζήζαφειρίου** καὶ ὁ **Χαρῖτων Χατζήζαφειρίου**, ὁ ὁποῖος ἦταν πολὺ ἐνθερμος ὑπερασπιστὴς τῶν ἑλληνικῶν δικαίων καὶ σύνδεσμος τῆς Γευγελῆς καὶ τῶν περιχώρων της μὲ τὸ Κέντρο Θεσσαλονίκης.

Στὴν Ἀξιούπολη ἀγωνίσθηκαν γιὰ τὴν ἐπιβίωση τοῦ ἑλληνισμοῦ στὴ Μακεδονία ὁ **Χρήστος Γούτας** καὶ τὰ παιδιά του Ἀθανάσιος καὶ Εὐάγγελος. Στὸ χωριὸ Ἀρχάγγελος Ἀλμωπίας ἀγωνίσθηκε ὁ **Τρύφων Μούρτζιος** καὶ ὁ **Παπαχρήστος Οἰκονόμου**. Στὴν κωμόπολη Βογδάντσα δολοφονήθηκε ἀπὸ τοὺς ἐξαρχικούς ὁ **Κωνσταντῖνος** καὶ ὁ **Λεωνίδας Σιωνίδης**, ὁ **Ἀχιλλεὺς Δέλλιος** καὶ ὁ **Θεόδωρος Χρηστάκης**, ἐνῶ ὁ καπετὰν **Μιχαὴλ Σιωνίδης** ἀγωνίσθηκε σὲ πολλὰς περιοχὰς τῆς Μακεδονίας. Στὸ χωριὸ Γραϊτσοῖτα ἢ Γκρήτσοῖτα ἢ Γκίρτσοῖτα ὑπηρετοῦσε ὡς δασκάλα ἡ **Αἰκατερίνη Χατζηγεωργίου**, καταγόμενὴ ἀπὸ τῆς Γευγελῆς. Οἱ κομιτατζῆδες τὴν ἐδιώξαν ἀπὸ τῆς Γραϊτσοῖτα πέντε φορές, ἀλλ' αὐτὴ ἐπανερχόταν στὴν ὑπηρεσίαν της. Τὴν τελευταία φορὰ τὴν ἐγκατέστησε στὸ σχολεῖο μικρὸ ἑλληνικὸ σῶμα. Πρὶν ἀπομακρυνθεῖ τὸ σῶμα αὐτὸ, τριπλάσιοι σὲ ἀριθμὸ κομιτατζῆδες ἐπιτέθηκαν κατὰ τῶν κατοίκων τοῦ χωριοῦ, γιὰ τὴν δέχθηκαν πάλι τῆς δασκάλας, ἀλλὰ ἀποκρούστηκαν. Μετὰ πέντε ἡμέρας, τὴν 14^η Ὀκτωβρίου 1904, ἔχοντας τὴν πληροφορίαν ὅτι στὸ χωριὸ ὑπῆρχαν ἐλάχιστοι ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ τὸ ὑπερασπιστοῦν, οἱ κομιτατζῆδες μὲ ἀρχηγὸ τὸν ἄγριο βοεβόδα Λεῶνε ἐπιτέθηκαν. Ἡ Χατζηγεωργίου μὲ τοὺς ἐλάχιστους ὑπερασπιστὰς της κατέφυγε στὴν οἰκίαν τοῦ Ἁγγέλου Σίσκου. Οἱ κομιτατζῆδες τοὺς περικύκλωσαν καὶ τοὺς ἀπειλοῦσαν ὅτι θὰ τοὺς κάψουν, ἐὰν δὲν παραδοθῶν. Οἱ Ἕλληνες τοὺς ἀπάντησαν περιφρονητικὰ καὶ ἀντιστάθηκαν μὲ τὰ περιστροφὰ τους. Οἱ κομιτατζῆδες πυρπόλησαν τὴν οἰκίαν καὶ μὲ τὴν δασκάλαν κάηκαν ὁ οἰκοδεσπότης, ἡ σύζυγός του Βασιλική, ἡ θυγατέρα του Ζαχαρούλα, ὁ Γρηγόριος Μηλόβας, ὁ συγγενὴς τοῦ Σίσκου παντοπώλης Κ. Σιωνίδης καὶ ἡ θυγατέρα του Ἀνδρομάχη. Τὴν 18^η Ὀκτωβρίου 1904 σκοτώθηκε ὁ **Γρηγόριος Μήλιος**. Στὴν Εἰδομένη ἀγωνίσθηκαν ἕως τὸ τέλος τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνα ὁ **Δέλλιος Κουβάτσης**, ὁ **Γεώργιος Παπαζαφειρίου**, ὁ **Παπαζαφειρίου Σταματιάδης** καὶ ὁ **Ἀντώνιος Τανούλης**. Στοὺς Εὐζώνους ἀγωνίσθηκαν ὁ **Γεώργιος Δημήτριος** καὶ **Χρήστος Δοῖτσίνης**, ὁ ὁποῖος ὡς ὀπλίτης δολοφονήθηκε στὸ Σκρά (Λούμ(π)νιτσα), ὁ δάσκαλος καὶ πράκτορας **Δημήτριος Παπαγεωργίου**, ὁ **Ἀναστάσιος Σταυρίδης** καὶ οἱ κτηματίες **Βλάχος καὶ Χρήστος Τάντης**. Στὴν Καστανερῆ Παιονίας ἀγωνίσθηκαν ὁ **Ἄγκος Δάκος**, ὁ ὁποῖος δολοφονήθηκε ὡς ὀπλίτης, καὶ ὁ **ἱερέας Παπαχρήστος**, ὁ ὁποῖος ἀγωνίσθηκε μὲ αὐτοθυσίαν ὡς τὸ τέλος τοῦ ἀγῶνα.

Στή Λαγκαδιά (Λούγγουντσα) Άλμωπίας αγωνίσθηκαν με αυτοθυσία ο δάσκαλος **Πέτρος Παπαϊωάννου** και οι **άδελφοί Παπαστογιάννη**. Στά Λειβάδια αγωνίσθηκαν οι δάσκαλοι **Παρλής Μπάρμπας**, **Αναστάσιος Ντίντας**, **Νικόλαος Οικονόμου**, **Μιχαήλ** και **Παρλής Παπανικολάου**. Αγωνίσθηκαν επίσης ο **Νικόλαος Τσιντσιρικός** και ο **Μιχαήλ Χατζηβρέττας**, ο οποίος κατόρθωσε να διασώσει την από 136 τόμους σχολική βιβλιοθήκη, δωρεά τής Μαρασλείου Βιβλιοθήκης Άθηνών, από τις επανειλημμένες προσπάθειες τών κομιτατζήδων να την καταστρέφουν. Ή βιβλιοθήκη κάηκε τελικά τó 1944 από τούς Γερμανούς.

Στό Μουίν βρήκε μαρτυρικό θάνατο ο δάσκαλος **Δημ. Καραμπατάκης** και αγωνίσθηκαν οι δαιμόνιοι πράγματι πράκτορες **Άγκος Άθανασίου** και **Άθανάσιος Παπαδόπουλος**. Στό χωριό Νέγκορτσα προσέφεραν μεγάλη υπηρεσία στον άγώνα ή δασκάλα **Μαρία Οικονόμου** και οι κτηματίες **Δημήτριος**, **Νικόλαος** και **Πέτρος Χαρισιάδης**, οι όποιοι δολοφονήθηκαν από τούς κομιτατζήδες. Στό πλησίον τής Γευγελής χωριό Παρδέιτσα δολοφονήθηκε από τούς Βουλγάρους ο δάσκαλος **Τραιάνος Κύρκου**. Καταγόμενος από τή Γευγελή έργαζόταν για πολλά χρόνια στο μικρό έλληνορθόδοξο χωριό. Ασθένησε όμως και έπειδή δέν υπήρχε Έλληνας ιατρός, κάλεσε Βούλγαρο, ο όποιος γνώριζε τήν έθνική δράση του, τόν δηλητηρίασε και πέθανε τήν επόμενη ήμέρα. Στό Σκρά οι κομιτατζήδες εκτέλεσαν άνανδρα τόν πρόκριτο **Δ. Βλάικο**, τόν καταγόμενο από τή Γευγελή δάσκαλο **Χαράλαμπο Γκάρτζιο**, τόν **Νικόλαο Δ. Μπέλλη**, τήν 5^η Ίουλίου 1905 στα κτήματά του, όπου έπιτηρούσε τīs γεωργικές εργασίες, και συγκεκριμένα στο μέρος όπου πριν λίγο καιρο προσάβησαν να δολοφονήσουν τόν άρχιερατικό επίτροπο **Λεόντιο Οικονόμου**. Οι κομιτατζήδες σκότωσαν και τόν ιερέα **Γεώργιο Τάντισο**, ενώ οι ρουμανίζοντες -υπήρχαν βλαχόφωνοι στους όποιους ή ρουμανική προπαγάνδα είχε αποδώσει καρπούς- τήν 1^η Μαρτίου 1906 δολοφόνησαν τόν **Στέφανο Άθ. Παπαστεφάνου**, παλικάρι 30 ετών. Στό χωριό Σμόκβιτσα δολοφονήθηκαν ο **Γεώργιος (γιός)** και ο **Δημήτριος (πατέρας) Παπαοικονόμου**, γιατί αγωνίζονταν για τά δίκαια τών Έλλήνων. Στό πλησίον τής Γευγελής χωριό Στογιάκοβο μεγάλη έθνική δράση επέδειξε ή δασκάλα **Έλένη Δασκαρίδου**. Τέλος, στα Τρία Έλατα τής Άλμωπίας εργάσθηκαν επίσης με πολύ πατριωτισμό καθ' όλη τή διάρκεια του Μακεδονικού Άγώνα οι **Βασίλειος Βάνδος** και **Βασίλειος** και **Νικόλαος Τσελεμπής**».

Φιλόπτωχος Άδελφότητα τής Γευγελής - Στήν ιστοσελίδα Βικιπαίδεια²⁹⁸ με θέμα τόν Χρήστο Δέλλιο αναφέρονται: «Λόγω τής έντεινόμενης βουλγαρικής βίας στην περιοχή τής Γευγελής, ο Χρήστος Δέλλιος ίδρυσε τó 1902 τή Φιλόπτωχο Άδελφότητα. Ή Φιλόπτωχος Άδελφότητα τής Γευγελής οργανώθηκε στα πρότυπα τής Φιλικής Έταιρείας και ενώ φαινομενικά έμφανίζονταν στις Όθωμανικές άρχές ως φιλανθρωπικό ίδρυμα, δρούσε κρυφά ως ένοπλος πυρήνας προκειμένου να αντιμετώπισει τīs βουλγαρικές βιαιότητες (δολοφονίες, καταστροφές οικιών και καταστημάτων, απόσπαση χρημάτων κ.ά). Ο Χρήστος Δέλλιος μύησε στην αδελφότητα σημαντικούς και ίκανούς Γευγελιώτες. Τά άρχικά στελέχη ήταν ο Άθανάσιος Αρβανίτης, ο Γεώργιος Τσολάκης, ο

²⁹⁸ Ίστοσελίδα Βικιπαίδεια «Χρήστος Δέλλιος»

Χαρίσιος Χατζήζαφειρίου και ο Βασίλειος Σιωνίδης. Για να οργανώσει την ένοπλη ομάδα ο Χρήστος Δέλλιος φρόντισε να προμηθευτεί όπλισμό με ίδιους πόρους. Η πολιτοφυλακή αυτή, υπό την ηγεσία του Χρήστου Δέλλιου, έδρασε στην πόλη της Γευγελής και στα περιχώρα της και κατάφερε να αποτρέψει τη συνέχιση των δολοφονιών κατά των στελεχών του έλληνισμού της περιοχής από μέρους του βουλγαρικού κομιτατού».

Τὰ γεγονότα τοῦ Ἰλιντεν καὶ ἡ περιοχὴ - Στις 20 Ἰουλίου 1903, στὸν Περλεπέ, οἱ βουλγαρικές ὀργανώσεις τῶν Βαρχοβιστῶν καὶ τῶν Σαντραλιστῶν μὲ κοινὴ δράση ὀργάνωσαν τὴν ἐξέγερση τοῦ Ἰλιντεν.²⁹⁹

Σύμφωνα μὲ τὸν Χρήστο Π. Ἴντο: «*Η κινητικότητα τῶν κομιτατζήδων ὀπλαρχηγῶν τίς παραμονές τοῦ Ἰλιντεν, τῆς ἐξέγερσης πού προετοίμαζαν γιὰ τὴν ἡμέρα τοῦ Προφήτη Ἡλία, 20 Ἰουλίου 1903, καὶ πού συνίστατο στὴ δολοφονία Πατριαρχικῶν πρὸς ἐκφοβισμό καὶ στὴν πίεση προσήλυτων νὰ προσχωρήσουν στὴν Ἐξαρχία, ἐφαρμόστηκε στὰ χωριά τῆς Γουμένισσας, ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ ἐκεῖνα τοῦ ὄρους Πάικου, Ὅσιν (Ἀρχάγγελος), Κούπα καὶ Λιούμιτσα (Σκρά), ὅπως ἀναφέρει ὁ Βρετανὸς γενικὸς πρόξενος Sir Alfred Biliotti πρὸς τὸν Βρετανὸ ἐπιτετραμμένο J. B. Whitehead ἀπὸ τῆ Θεσσαλονίκη στὶς 26 Ἰανουαρίου 1903.*

Δολοφονία ἐξέχοντα Πατριαρχικοῦ εἶχαμε στὸ χωριὸ Γερακάρτσι (Γερακῶνα) καθὼς καὶ ἀπειλές κατὰ τοῦ ἱερέα τῶν Λιβαδιῶν παπὰ-Νικόλα [...] Τὰ χωριά στὴ νοτιοδυτικὴ περιοχὴ τῆς Γευγελῆς, Γοργόπ (Γοργόπη), Μποιέμιτσα (Αἰξίουπολη), Μπογδάντσα, Μπόρες (ἢ Μπόγρος), Στογιάκοβο, Ματσούκοβο κ.λπ., (κάποια ἀπὸ αὐτὰ ἀνήκαν καὶ ἀνήκουν καὶ σήμερα στὴν ἐπαρχία τῆς Γουμένισσας), εἶναι μόνον ἐν μέρει ἐξαρχικά, ἀλλὰ τὰ χωριά τοῦ Γιαντισέ Βαρδάρ, Κρίβα (Γρίβα), Μπαρόβιτσα (Καστανερή), Τσεναρέκα (Κάρπη), Πέτγες (Πεντάλοφο), Ράμνα (Ὀμαλό), Πέτροβο (Ἅγιος Πέτρος) (ὅλα τῆς ἐπαρχίας Γουμένισσας), μαζί μὲ τὰ Κοφάλια ἢ Κορφάλια (Κουφάλια) στὴ Θεσσαλονίκη εἶναι ἐξ ὀλοκλήρου ὀρθόδοξα».³⁰⁰

Τὸ πῶς ἔδρασαν οἱ κομιτατζήδες, κατὰ τὴν ἐξέγερσή τους, ὥστε νὰ βλαφθεῖ ἰδιαίτερα τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο τῆς Μακεδονίας, φανερώνεται ἀπὸ τὴν κατάληψη τοῦ Κρουσόβου: «...σύμφωνα μὲ ἑλληνικές καὶ σερβικές πηγές, ὁ βουλγαρομακεδῶν ἀρχικομιτατζῆς Ἰβάνωφ, πού πρῶτος μπῆκε μὲ τὸ σῶμα του στὸ Κρούσοβο, διέταξε νὰ σφάζουν 50 γυναικοπαῖδα Τούρκων κι ἀρκετοὺς Ἕλληνες Γραικομάνοους [...] Στὴ μάχη τοῦ Κρουσόβου πού εἶχε ἀρχίσει τὰ ξημερώματα τῆς 22 Ἰουλίου τοῦ 1903 ἔλαβον μέρος 80 κομιτατζήδες. Οἱ κομιτατζήδες μὲ λάβαρα καὶ φωνές «ἐλευθερία ἢ θάνατος» περικύκλωσαν τοὺς στρατῶνες. Ἐκεῖ βρέθηκαν 60 Τούρκοι στρατιῶτες... ἀπὸ αὐτοὺς 17 κατάφεραν νὰ διαφύγουν [...] ἔτσι ἐγκαθιδρύθηκε στὸ Κρούσοβο ἡ «Δημοκρατία τοῦ Κρουσόβου» γιὰ 10 μέρες!

²⁹⁹ Γιώργος Ἐχέδωρος, «Ἱστορία τοῦ Κιλίκις», Κιλίκις 1996.

³⁰⁰ Χρήστος Π. Ἴντος, «Κέντρα ὀργάνωσης, δράσης καὶ ἀντίστασης τῶν Ἑλλήνων στὸν Ν. Κιλίκις κατὰ τὴν περίοδο τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνα». Ἐνότητα ἀπὸ τὸ βιβλίο «Μακεδονικὸς Ἀγῶν» - Ἐκατὸ χρόνια ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ Παύλου Μελά (Ἐπιστημονικὸ Σύνεδριον) 12-13 Νοεμβρίου 2004. Συλλογικὸ. Ἐκδόσεις Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, 2006.

[...] Τῆ δέκατη μέρα ὁ Μουχτάρ Πασάς πολιορκήσε τὸ Κρούσοβο μὲ 10.000 στρατὸ καὶ 18 κανόνια. Οἱ κομιτατζήδες ἐξαγόρασαν τὴν ἐπιβίωσή τους, μὲ χρήματα ποῦ λήστεψαν ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας τοῦ Κρουσόβου, ἀποχώρησαν καὶ ἄφησαν τὸ Κρούσοβο στὸ ἔλεος τῶν Τούρκων [...] Οἱ Τούρκοι, ἀφοῦ ἀποχώρησαν οἱ Βούλγαροι κομιτατζήδες, μπήκαν στὸ ἑλληνικὸ Κρούσοβο καὶ κατέσφαξαν 300 ἄτομα, κατέστρεψαν 300 καὶ λεηλάτησαν 600 σπίτια, πυρπόλησαν 200 καταστήματα καὶ 1 ἐκκλησία». ³⁰¹

Στὶς 20 Ἰουλίου 1903, πάνω ἀπὸ 300 κομιτατζήδες ἐπιτέθηκαν στὴ Γουμένισσα. Ἀρχικὰ κινήθηκαν, γιὰ ἀντιπερισπασμὸ, κατὰ τῆς τουρκικῆς στρατιωτικῆς δύναμης ἀλλὰ ὁ στόχος ἦταν ἡ περικύκλωση τῆς πόλης, τὸ χτύπημα τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ καὶ ἡ ἐξόντωση τοῦ Ἑλληνα γιατροῦ Ἀγγελου Σακελλαρίου. ³⁰²

Στὶς 21 Ἰουλίου 1903, κομιτατζήδες ἐπιτέθηκαν στὸ χωριὸ Γρίβα, δολοφόνησαν τὸν ἀγροφύλακα Θάνο Καρατζο καὶ πυρπόλησαν τὰ σπίτια τῶν Χρ. Πίψου καὶ παπα-Δημήτρη. ³⁰³

Στὶς ἀρχές Σεπτεμβρίου 1903, ὑπῆρξε συμπλοκὴ τουρκικοῦ ἀποσπάσματος στοὺς βάλτους τῆς λίμνης Ἀματόβου μὲ τσέτα κομιτατζήδων τοῦ Γιοβάν. Στὴ συμπλοκὴ φονεύθηκε ὁ Γιοβάν. ³⁰⁴

Στὶς 7 Φεβρουαρίου 1904, ὑπῆρξε συμπλοκὴ στὸ χωριὸ Γοργόπη μεταξὺ Ἑλλήνων ἀνταρτῶν τοῦ καπετᾶν Γκόνου καὶ τῶν κομιτατζήδων τοῦ Θεοδωρῶφ μὲ θύματα 2 κομιτατζήδες. ³⁰⁵

Στὶς 19 Ἰουνίου τοῦ 1904, ³⁰⁶ «...ἡ Γουμένισσα ἀπειλήθηκε ἀπὸ μεγάλη πυρκαγιὰ μετὰ ἀπὸ συμπλοκὴ μελῶν τῆς ομάδας κομιτατζήδων τοῦ Ἀποστόλ Πέτκωφ ³⁰⁷ ποῦ καταγόταν ἀπὸ τὴν Ἄξιούπολη, μὲ ομάδα Τούρκων ὀπλιτῶν. Οἱ κομιτατζήδες εἶχαν εἰσελθεῖ σὲ κατοικία βρισκόμενη στὸ δυτικὸ ἄκρο τῆς καμμόπολης. Μόλις ἔγιναν ἀντιληπτοὶ εἰδοποιήθηκε ὁ στρατὸς καὶ ἄρχισε μεγάλη συμπλοκὴ, ἀποτέλεσμα τῆς ὁποίας ἦταν ἡ μετάδοση πυρκαγιᾶς σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ πλέον πυκνοδομημένα τμήματα τῆς καμμόπολης. Περισσότερα ἀπὸ τριάντα σπίτια κάηκαν, οἱ ζημιές ξεπέρασαν τὶς 15.000 τουρκικὲς λίρες. Πολλοὶ κάτοικοι ἔμειναν γυμνοὶ καὶ ἀνυπόδητοι, περισσότερο ὅμως πλήγηκε ἡ κατοικία τῆς οἰκογένειας Παζαρέντσου, ἡ ὁποία ἦταν ἐντυπωσιακὴ γιὰ τὸ μέγεθος καὶ τὶς ἐγκαταστάσεις τῆς.

³⁰¹ Περιοδικὸ «Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ θησαυροῦ», τριμηνιαῖον περιοδικὸν σύγγραμμα ἐκδιδόμενον ὑπὸ ἐπιτροπῆς Θρακῶν. Τόμος 26, ἐν Ἀθήναις 1961. «Δ' - Ἡ ἐπανάσταση τοῦ «Ἡλιν - ντεν» στὴ Μακεδονία» τοῦ Δ. Κ. Βογαζλή.

³⁰² Γιώργος Ἐχέδαρος, «Ἱστορία τοῦ Κιλίκις», Κιλίκις, 1996.

³⁰³ Στὸ ἴδιο

³⁰⁴ Στὸ ἴδιο

³⁰⁵ Στὸ ἴδιο.

³⁰⁶ Χρήστος Π. Ἴντος, «Κέντρα ὀργάνωσης, δράσης καὶ ἀντίστασης τῶν Ἑλλήνων στὸν Ν. Κιλίκις κατὰ τὴν περίοδο τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνα». Ἐνότητα ἀπὸ τὸ βιβλίον «Μακεδονικὸς Ἀγῶν» - Ἐκατὸ χρόνια ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ Παύλου Μελά (Ἐπιστημονικὸ Συνέδριο) 12 - 13 Νοεμβρίου 2004. Συλλογικὸ. Ἐκδόσεις Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, 2006.

³⁰⁷ Ἰστοσελίδα Βικιπαίδεια «Ἀποστόλ Πέτκωφ».

Οι πρόκριτοι τῆς Γουμένισσας μὲ ἐπιστολὴ τοὺς πρὸς τὸ Ἑλληνικὸ Προξενεῖο Θεσσαλονίκης ζητοῦσαν τὴν ἠθικὴ στήριξη καὶ τὴν ὑλικὴ βοήθεια τοῦ Ἐθνικοῦ Κέντρου, ἢ ὅποια ὀφείλουμε νὰ σημειώσουμε πὼς ἤρθε σὲ μικρὸ χρονικὸ διάστημα. Ἡ κατάσταση ποὺ επικράτησε στὴ Γουμένισσα καὶ στὴν περιοχὴ τῆς τὸ καλοκαίρι τοῦ 1904 περιγράφεται μὲ κάθε λεπτομέρεια πρωτοσέλιδα στὸ 36^ο φύλλο τῆς 25^{ης} Σεπτεμβρίου τοῦ ἴδιου ἔτους, τῆς ἐφημερίδας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια». Ἐμπρησμοί, δολοφονίες, καταστροφές, ἀπειλές ἦταν συνήθη φαινόμενα. Ὁ ἀνταποκριτὴς θέλοντας νὰ ὑπογραμμίσει τὸ μέγεθος τῶν καταστροφῶν καὶ τῶν ὅσων ὑπέφεραν οἱ κάτοικοι σημειώνει: ...ἄλλο τί δὲν πρέπει πράξωμεν ἀλλ' ἢ ὑπομονὴ ἡμῶν κατηντήσε παροικιωῶδης. Ἄλλοτε ἔλεγον ἰώβειος τῶρα θὰ εἴπωμεν καὶ θὰ λέγωμεν μακεδονικὴ...»

Ἡ δολοφονία τῆς δασκάλας Αἰκατερίνης Χατζηγεωργίου - Στὶς 14 Ὀκτωβρίου 1904, στὸ χωριὸ Γκρήτσιστα Γευγελῆς,³⁰⁸ οἱ Βούλγαροι κομιτατζήδες μετὰ ἀπὸ τετράωρη μάχη, ἔκαψαν ζωντανὴ τὴ μαχόμενη, μέσα στὸ σπίτι ποὺ τὴ φιλοξenoῦσε, δασκάλα Αἰκατερίνη Χατζηγεωργίου, ἐξαδέλφη τοῦ μακεδονομάχου Μιχάλη Σιωνίδη, μαζί μὲ πέντε συγχωριανούς τῆς γιὰ λόγους ἀντεκδικήσεως, γιὰ τὴν 11^η Σεπτεμβρίου τοῦ ἴδιου ἔτους, οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ, μὲ τὴν προτροπὴ τῆς δασκάλας, ἀντιστάθηκαν καὶ ἐδιώξαν τὴ συμμορία τοῦ κομιτατζῆ Ἄντωνίου Κίωσε.^{309, 310, 311, 312} Ὄταν ὁ καπετὰν Μιχάλης Σιωνίδης ἐπέστρεψε στὸ χωριό, συγκρότησε ἔνοπλη ὁμάδα καὶ εἰσέβαλε στὸ χωριὸ Μερβίντσα, ὅπου κρῦβονταν οἱ κομιτατζήδες.³¹³ Τὸ 1939 ὁ δάσκαλος τῆς Εἰδομένης Γεώργιος Σιδηρόπουλος βρῆκε στὸ νεκροταφεῖο τῆς Γευγελῆς (ἐκτὸς ἐλληνικῶν συνόρων) τὸν σταυρὸ τῆς δασκάλας Αἰκατερίνης Χατζηγεωργίου. Πάνω στὸ μάρμαρο ἔγραφε τὰ ἑξῆς: «Ἵπὲρ τῆς εἰς τὸν Θεὸν τῶν Ἑλλήνων πίστεως ἀγωνιζομένη, πυρὶ ὑπὸ τῶν Βουλγάρων παραδοθεῖσα, ἐνθάδε κείμει, Αἰκατερίνη Χατζηγεωργίου διδάσκαλος, 14 Ὀκτωβρίου 1904». Τὸν σταυρὸ αὐτὸ μετέφερε ὁ δάσκαλος, ἀπὸ τὴ Γευγελὴ στὴν Εἰδομένη μὲ μιὰ πομπὴ ποὺ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ ἱερεῖς καὶ μὲ συνοδεία μουσικῆς καὶ

³⁰⁸ Ἴστοσελίδα Μεταπαίαιδα: Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ Κομιτάτου, ποὺ ἀναθετὴ στὸν Μακεδονομάχο Μανώλη Κατσίγαρη τὴν προστασία τῆς δασκάλας Αἰκατερίνης Χατζηγεωργίου καὶ τὴν ἀσφαλὴ μεταφορὰ τῆς στὴ Γκρήτσιστα: «Καπετὰν Μανώλη, θὰ προσφέρῃς μεγάλην ὑπηρεσίαν εἰς τὸν ἀγῶνα μας, ἂν προστατεύσῃς τὴν διδασκάλισσαν Αἰκατερίνην Χατζηγεωργίου, ἢ ὅποια ὑπηρετεῖ εἰς τὴν Μπογδάντσα. Οἱ ἐχθροὶ μας τὴν ἔχουν ὀριστικῶς προγράψει, ἂν μείνει ἐκεῖ, καὶ θὰ χάσωμεν πολυτιμωτάτην διὰ τὴν Πατρίδα ὑπαρξήν. Συνάδουσε τὴν λοιπὸν μέχρι τῆς Γρίτσιστας μὲ τὰ παλληκάρια σου, ὅταν μεταβῆς ἐκεῖ. Εἰς τὴν Αἰκατερίνην ἐγράψαμεν νὰ σᾶς ἀκολουθήσῃ μὲ πάσαν ἐμπιστοσύνην».

³⁰⁹ Ἐφημερίδα «Σκρίπ» τῆς 24^{ης} Ὀκτωβρίου 1904.

³¹⁰ α) Διεύθυνση Ἱστορίας Στρατοῦ «Ὁ Μακεδονικὸς ἀγῶν καὶ τὰ εἰς Θράκην γεγονότα», 1979.

β) M. Paillares, «Ἡ Μακεδονικὴ θύελλα», 1994, ἐκδόσεις Τροχαλία.

³¹¹ Σχετικὰ μὲ τὸ χρονικὸ τοῦ θανάτου τῆς δασκάλας, βλέπε στὴν ἐνότητα «Γνωστοὶ καὶ λιγότερο γνωστοὶ ἀγωνιστὲς στὴν περιοχὴ Γευγελῆς» τοῦ παρόντος βιβλίου στὴ σελίδα 139.

³¹² Ἴστοσελίδα Εἰδομένη <http://idomeni.gr>

³¹³ Ἴστοσελίδα Βικιπαίδεια «Μιχάλης Σιωνίδης».

τὸν τοποθέτησε στὸ προαύλιο τοῦ σχολείου ὅπου βρίσκεται μέχρι σήμερα. Δίπλα στὸν τάφο τῆς τάφηκε ἀργότερα, τὸ 1946 ὁ δολοφονημένος ἀπὸ τοὺς ἀντάρτες τῆς ἀριστερᾶς, δάσκαλος πὺ τίμησε τόσο τὴν Αἰκατερίνη Χατζηγεωργίου.

Στὶς 21 Νοεμβρίου 1904, ἔξω ἀπὸ τὴ Γουμένισσα, συμμορία κομιτατζήδων τοῦ Ἀποστόλ Πέτκωφ δολοφόνησε³¹⁴ τὸν Ἑλληνα δάσκαλο Ἰωάννη Πίτσουλα.³¹⁵ Ὁ νέος δάσκαλος πὺ εἶχε ἀποφοιτήσει ἀπὸ τὸ Διδασκαλεῖο τῆς Ἀθήνας, θέλησε νὰ διοριστεῖ σὲ σχολεῖο τῆς Μακεδονίας. Διορίστηκε στὴ Γουμένισσα ὅπου εἶχε ἐγκατασταθεῖ στὰ τέλη Ὀκτωβρίου 1904, ἕνα μῆνα πρὶν τὴ δολοφονία του!³¹⁶

Στὶς 30 Νοεμβρίου 1904, κομιτατζήδες δολοφονοῦν ἔξω ἀπὸ τὴ Γευγελή τὸν ἱεροψάλτη Χρῆστο Κρετζόβαλη καὶ τὸν Λεωνίδα Σιωνίδη πὺ συνταξίδευαν γιὰ τὴ Βογδάντσα.³¹⁷

Στὶς 4 Δεκεμβρίου 1904, ἐπιτροπὴ ἀποτελούμενη ἀπὸ 50 Ἑλληνες τῆς Γευγελῆς καὶ τῶν γύρω περιοχῶν συντάξε ἐπιστολὴ ἐναντίον τῶν θηριαδιῶν τῶν Βουλγάρων κομιτατζήδων καὶ τὴν ἐπέδωσε στὸν Χιμλὴ Πασά.³¹⁸

Στὶς 17 Δεκεμβρίου 1904, ἡ συμμορία τοῦ κομιτατζῆ Ἀποστόλ Πέτκωφ ἐπιτέθηκε στὸ χωριὸ Ἅγιος Πέτρος ὅπου δολοφόνησε τὸν ἱερέα τοῦ χωριοῦ καὶ τρεῖς προκρίτους.³¹⁹

Ἀπογραφή πληθυσμοῦ τὸ 1904³²⁰ - Τὸ 1904, ἐπὶ Χιμλὴ Πασά διενεργήθηκε ἐπίσημη ἀπογραφή τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Μακεδονίας. Οἱ τραγικὲς συνθῆκες πὺ εἶχαν πρὶν χρόνια δημιουργήσει οἱ τρομοκρατικὲς βουλγαρικὲς ὀμάδες κατὰ τῶν πατριαρχικῶν κατοικῶν τῆς περιοχῆς καὶ ἡ ἀπουσία ἀξιόλογης ἀντιστασιακῆς δράσης τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου, ἔφεραν τὶς μετακινήσεις μεγάλης μερίδας τῶν κατοικῶν πρὸς τὶς θέσεις τῆς βουλγαρικῆς ἢ τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας. Χωριὰ πὺ ἦταν ἀδιαμφισβήτητα στηρίγματα τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὑπὸ τὴν ἀπειλὴ τοῦ ἀφανισμοῦ τους, ἀσπάστηκαν τὸν βουλγαρισμό. Ἡ τρομοκρατία τῶν Βουλγάρων δὲν ἀντιμετωπίστηκε δραστικὰ ἀπὸ τὸν Τουρκικὸ κρατικὸ μηχανισμό καὶ οἱ ἐκκλήσεις τῶν πατριαρχικῶν κατοικῶν γιὰ ἔνσπλη βοήθεια δὲν συγκινοῦσαν τὴν Ἀθήνα, πλὴν μεμονομένων περιπτώσεων ἢ κινητοποιοῦσαν περιορισμένες ἀντιδράσεις ἀφοῦ εἶχαν πιά παγιωθεῖ οἱ συμμορίες τῶν κομιτατζήδων στὴ Μακεδονία. Παρακάτω παρατίθενται στοιχεῖα τῆς ἀπογραφῆς πὺ ἀφοροῦν τὴν περιοχὴ τῆς Παιονίας γύρω ἀπὸ τὸ Καρασινὰν (Πιλάγια) ἀλλὰ καὶ τὶς κυριότερες κωμοπόλεις:

Γευγελή: 5.307 [2.305 ὀρθόδοξοι Ἑλληνες, 1.600 σχισματικοὶ βουλγαρίζοντες, 1.200 μουσουλμάνοι, 143 ὀρθόδοξοι σερβίζοντες, 27 ρουμανίζοντες, 14 Βούλγαροι καθολικοὶ, 18 Ἑβραῖοι.]

³¹⁴ Φωτογραφία τοῦ ἀπαγχονισμένου δάσκαλου ὑπάρχει στὴν ἴστοσελίδα τοῦ Μουσείου Μακεδονικοῦ Ἀγῶνα <http://www.imma.edu.gr/imma/dbs/Artifacts/index.html?show=1&start=35>

³¹⁵ Ἐφημερίδα «Σκρίπ» τῆς 4^{ης} Δεκεμβρίου 1904.

³¹⁶ Γιώργος Ἐχέδωρος, «Ἱστορία τοῦ Κιλίκις», Κιλίκις, 1996.

³¹⁷ Στὸ ἴδιο.

³¹⁸ Ἐφημερίδα «Σκρίπ» τῆς 9^{ης} Δεκεμβρίου 1904.

³¹⁹ Ἐφημερίδα «Σκρίπ» τῆς 20^{ης} Δεκεμβρίου 1904.

³²⁰ Γιώργος Ἐχέδωρος, «Ἱστορία τοῦ Κιλίκις», Κιλίκις, 1996.

- Σπρώμιτσα:** 9.725 [3.425 ὀρθόδοξοι Ἕλληνες, 4.800 μουσουλμάνοι, 820 σχισματικοὶ βουλγαρίζοντες, 680 Ἑβραῖοι.]
- Γουμέντσα** (Γουμένισσα): 2.980 [700 ὀρθόδοξοι Ἕλληνες, 750 τρομοκρατημένοι ἀπὸ Βουλγάρους, 1.530 σχισματικοὶ βουλγαρίζοντες.]
- Μποέμιτσα** (Ἀξιούπολη): 1.413 [109 ὀρθόδοξοι Ἕλληνες, 560 μουσουλμάνοι, 221 τρομοκρατημένοι ἀπὸ Βουλγάρους, 523 σχισματικοὶ βουλγαρίζοντες.]
- Καρασούλι** (Πολύκαστρο): 534 [29 ὀρθόδοξοι Ἕλληνες, 260 σχισματικοὶ βουλγαρίζοντες, 245 μουσουλμάνοι.]
- Κρίβα** (Γρίβα): 910 [120 ὀρθόδοξοι Ἕλληνες, 790 τρομοκρατημένοι ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους].
- Πέτροβο** (Ἅγιος Πέτρος): 850 [ὀρθόδοξοι Ἕλληνες].
- Λούμπνιτσα** (Σκρά): 1.468 [1.055 ὀρθόδοξοι Ἕλληνες, 413 ρουμανίζοντες.]
- Λειβάδια:** 3.477 [3.305 ὀρθόδοξοι ἑλληνοβλαχοί, 172 ρουμανίζοντες].
- Κούπα:** 586 [332 ὀρθόδοξοι ἑλληνοβλαχοί, 254 ρουμανίζοντες.]
- Ἴσβορ** (Πηγὴ): 93 [σχισματικοὶ βουλγαρίζοντες].
- Καρασινάν** (Πλάγια): 1.745 [μουσουλμάνοι].
- Μαγιαδάγ** (Φανός): 3.440 [μουσουλμάνοι].
- Δρέβενον** (Πύλη): 76 [ὀρθόδοξοι Ἕλληνες].
- Ἄλτσάκ** (Χαμηλό): 1244 [μουσουλμάνοι].
- Ἄλτσάκ Καλύβαι:** 22 [11 ὀρθόδοξοι, 11 μουσουλμάνοι].
- Σέχοβον** (Εἰδομένη): 711 [85 ὀρθόδοξοι Ἕλληνες, 486 σχισματικοὶ βουλγαρίζοντες, 45 σερβίζοντες, 95 βουλγαροκαθολικοί].
- Σλόπνιτσα** (Δογάνης): 418 [σχισματικοὶ βουλγαρίζοντες].
- Ματσίκωβο** (Εὐζωνοί): 700 [42 ὀρθόδοξοι Ἕλληνες, 658 σχισματικοὶ βουλγαρίζοντες].

Τὸ 1905 ἀπὸ τὴν παραμεθόρια περιοχὴ πέρασε τὸ σῶμα τοῦ Γεωργίου Κακουλίδη (Καπετᾶν Δράγου), τὸ ὁποῖο συγκρούστηκε στὰ χωριά τοῦ Μαγιαδάγ, Πλάγια - Φανός Παιονίας μὲ τὸν τουρκικὸ στρατό.³²¹

Στὶς 13 Ἰανουαρίου 1905, σύμφωνα μὲ τὴν ἱστοσελίδα Βικιπαίδεια,³²² στὸ χωριὸ Σμόλι (Μικρόδασος), ὁ μακεδονομάχος ὄπλαρχηγὸς Μιχαὴλ Σιωινίδης μὲ τὸ ἀπόσπασμά του, κατατρόπωσε τὸν κομιτατζὴ Ἀργύρη καὶ τὴν τσέτα του (σκοτώθηκαν 13 κομιτατζῆδες). Στὴ διάρκειά τοῦ 2^{ου} δεκαήμερου τοῦ Ἰανουαρίου 1905, εἰσήλθε στὸ ἑλληνικὸ χωριὸ Γκρίτσιστα τῆς Γευγελῆς, τὸ μακεδονικὸ σῶμα τοῦ καπετᾶν Ζήρια γιὰ νὰ ἐκδικηθεῖ τὸν φόνου τῆς δασκάλως Αἰκατερίνης Χατζηγεωργίου καὶ τῶν προκρίτων τοῦ χωριοῦ.

³²¹ Σύμφωνα μὲ τὴν Ἱστοσελίδα e-istoria - [Μακεδονικὸς Ἀγώνας]: «Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ξεχώρισαν πολλοὶ ἱερώμενοι τῆς περιοχῆς γιὰ τὴν προσφορὰ καὶ τὸν πατριωτισμὸ τους. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρονται τρία πολὺ γνωστὰ ὀνόματα: τοῦ παπα-Μανόλη ἀπὸ τὸν Ἅγιο Πέτρο, τοῦ παπα-Χρήστου Οἰκονόμου ἀπὸ τὴ Γρίβα καὶ τοῦ παπα-Ζαφειρίου Σταματιάδη ἀπὸ τὴν Εἰδομένη.

³²² Ἱστοσελίδα Βικιπαίδεια «Μικρόδασος Κιλίκης».

Τὸ σῶμα τοῦ Καπετᾶν Ζήρια καταδίωξε βουλγάρικη συμμορία καὶ φόνευσε 15 μέλη τῆς τσέτας τῶν κοιμητᾶτζήδων καὶ 22 χωρικούς συνεργάτες τους.³²³

Στις 29 Ἰανουαρίου 1905 κοντὰ στὴ Γευγελή, τὸ σῶμα τοῦ Καπετᾶν Ρούβα συνεπλάκη μὲ βουλγάρικη συμμορία. Κατὰ τὴ συμπλοκὴ 2 Ἑλληνες τραυματίστηκαν καὶ 4 Βούλγαροι φονεύθηκαν.³²⁴

Σὲ δημοσίευμα τῆς ἐφημερίδας «Ἐμπρὸς» ἀναφέρεται ὁ ἀπαγχονισμὸς τοῦ Βούλγαρου Μουχτάρη τοῦ χωριοῦ Γρίβα ἀπὸ τὴ συμμορία κοιμητᾶτζήδων τοῦ Χρήστου Μπαμπιανλῆ, κατηγορώντας ὡς ὑπαίτιο τὸν Μουχτάρη γιὰ κατάδοση τῶν κινήσεών τους στοὺς Τούρκους.³²⁵

Ἀρχὲς Φεβρουαρίου τοῦ 1905, στὸ χωριὸ Πέντζα τῆς Γουμένισσας ἡ 12μελὴς συμμορία κοιμητᾶτζήδων τοῦ Χρήστου Μπαμπιανλῆ συγκρούσθηκε μὲ τουρκικὸ ἀπόσπασμα. Τέσσερις ἔπεσαν νεκροὶ ἀπὸ τὴ συμμορία καθὼς καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῆς καὶ τέσσερις τραυματίστηκαν. Ἀπὸ τὸ ἀπόσπασμα τραυματίστηκαν δύο στρατιῶτες.³²⁶

Στις 1 Μαρτίου 1905 οἱ τσέτες τοῦ Ἀποστόλ Πέτκωφ καὶ τοῦ Σάββα Μιχαήλοφ, ποὺ ἀριθμοῦσαν 42 ἄνδρες, περικυκλώνονται στὸ Μικρόδασος (Σμόλι) ἀπὸ ὀθωμανικὸ στρατὸ καὶ μπασιμπουζούκους. Μετὰ ἀπὸ 4 - 5 ὥρες αἰματηρῶν συγκρούσεων σκοτώνονται 36 κοιμητᾶτζήδες μαζί μὲ τὸν βοεβόδα Σάββα Μιχαήλοφ. Σῶζονται μόνο ὁ πληγωμένος στὴ φτέρνα Ἀποστόλ Πέτκωφ καὶ 5 ἄνδρες του.

Στις 3 Μαρτίου 1905, τουρκικὰ ἀποσπάσματα περικύκλωσαν στὴν περιοχή τῆς Γευγελῆς καὶ ἐξόντωσαν τὸν Βούλγαρο λήσταρχο Ἀποστόλη καὶ τὴ 40μελὴ συμμορία του ποὺ λυμαίνονταν ἀπὸ 10ετίες τὴν περιοχή τῆς Κεντρικῆς Μακεδονίας.³²⁷

Στις 18 Μαΐου 1905 κάτω ἀπὸ τὸ Γαντάτσι, τὴν κορυφὴ τοῦ Πάικου, στὰ βορειο-ανατολικά τῶν Μεγάλων Λιβαδιῶν, πέφτει ἥρωικὰ ὁ Καπετᾶν Κόδρος μετὰ ἀπὸ μάχη ποὺ ἔδωσε μὲ τὶς τουρκικὲς δυνάμεις καὶ ἐνῶ καταδίωκε τὴν ὁμάδα τοῦ κοιμητᾶτζῆ Ἀντῶν Γιοβάν, ξαδέλφου τοῦ ἐπίσης κοιμητᾶτζῆ τῆς περιοχῆς Ἀποστόλ Πέτκωφ. Μαζί του πέφτει μὲ ἄλλα παλικάρια καὶ ὁ ὑπαρχηγὸς τῆς ὁμάδας του, ὁ Ἀνθυπολοχαγὸς Σπύρος Φραγκόπουλος (Καπετᾶν Ζόγρας). Στις 23 Μαΐου τοῦ 1905 ὁ Λάμπρος Κορομηλᾶς τηλεγραφεῖ ἀπὸ τὸ προξενεῖο τῆς Θεσσαλονίκης πρὸς τὸν Ὑπουργὸ τῶν Ἐξωτερικῶν Ἀλέξανδρο Σκουζέ καὶ τοῦ ἀναφέρει ἐπακριβῶς: «Περὶ τῆς ἐν Λιβαδιοῖς ἐπελθούσης ἡμῖν συμφορᾶς.»³²⁸

Στις 24 Μαΐου 1905, στὴ Γουμένισσα, Ἑλληνες χωρικοὶ περικύκλωσαν καὶ ἐξόντωσαν 12μελὴ συμμορία τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ Ἀποστόλ Πέτκωφ.³²⁹

Στις 4 Σεπτεμβρίου 1905, κοιμητᾶτζήδες δολοφόνησαν μὲ τσεκούρι στὸ Σικρὰ τὸν ἀδερφὸ τοῦ δάσκαλου, Ἀθανάσιο Παπαστεφάνου.³³⁰

³²³ Ἐφημερίδα «Ἐμπρὸς» τῆς 25^{ης} Ἰανουαρίου 1905.

³²⁴ Ἐφημερίδα «Σκρίπ» τῆς 30^{ης} Ἰανουαρίου 1905.

³²⁵ Ἐφημερίδα «Ἐμπρὸς» τῆς 12^{ης} Φεβρουαρίου 1905.

³²⁶ Ἐφημερίδα «Σκρίπ» τῆς 5^{ης} Φεβρουαρίου 1905.

³²⁷ Ἐφημερίδα «Σκρίπ» τῆς 3^{ης} Μαρτίου 1905.

³²⁸ Ἰστοσελίδα «Βλαχόφωνοι». http://vlahofonoi.blogspot.gr/2012/09/blog-post_30.html

³²⁹ Ἐφημερίδα «Σκρίπ» τῆς 25^{ης} Μαΐου 1905.

³³⁰ Γιώργος Ἐχέδωρος, «Ἱστορία τοῦ Κιλίκις», Κιλίκις, 1996.

Στις 2 Ὀκτωβρίου 1905, στή Γρίβα Παιονίας, μακεδονικό σῶμα μπήκε στο χωριό, συνέλαβε πέντε κομιτατζήδες κατοίκους τοῦ χωριοῦ τοὺς ὁποίους δίκασε δημόσια κι ἀκολούθως τούς τιμώρησε παραδειγματικά.³³¹

Στις 25 Ὀκτωβρίου 1905, ὁ Ὑπολοχαγὸς Βλάσης Τσιρογιάννης ποὺ διορίστηκε στή Στρώμνιτσα, στή θέση τοῦ διευθυντῆ τῶν σχολείων, ὀργάνωσε τὸν ἀγῶνα τῆς ἐλληνικῆς νεολαίας τῆς πόλης κατὰ τοῦ βουλγαρισμοῦ.³³²

Στις 30 Ἰανουαρίου 1906, σημαντικὸ γεγονός γιὰ τὸν ἐλληνικὸ πληθυσμὸ τῆς Γουμένισσας ἀποτέλεσε ὁ γάμος τοῦ γιατροῦ Ἄγγελου Σακελλαρίου. Κουμπάρος ἦταν ὁ Ἴων Δραγούμης ποὺ ἦρθε στή Γουμένισσα κι ἔφερε μαζί του δεκάδες ὑπαλλήλους τῶν προξενείων κι ὑποπροξενείων ὅλης τῆς Μακεδονίας.³³³

Στις 9 Φεβρουαρίου 1906, ὑπῆρξε συμπλοκὴ στή θέση Λιβάδι τῆς ἀνταρτικῆς ὁμάδας τοῦ ὄπλαρχηγοῦ Βασίλη Βάνδου μὲ ὁμάδα κομιτατζήδων τοῦ βοεβόδα Νικολῶφ.³³⁴

Στις 3 Μαρτίου 1907, ὑπῆρξε συμπλοκὴ στή θέση Πλατάνια Γευγελῆς μεταξὺ ἀνταρτῶν τοῦ ὄπλαρχηγοῦ καπετᾶν Λάζου καὶ τμήματος τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ.³³⁵

Στις 15 Μαρτίου 1907, τὸ σῶμα τῶν ἀδερφῶν Δογιάμα, στο Πάικο, ἐπιφέρει μεγάλες ἀπώλειες στοὺς Βούλγαρους τῆς συμμαχίας τοῦ Μπόρις Σαρακίνοφ.³³⁶

Στις 15 Μαΐου 1907, τὸ σῶμα τῶν ἀδερφῶν Δογιάμα, στο Πάικο, ἐπιφέρει μεγάλες ἀπώλειες στοὺς Βούλγαρους τῆς συμμαχίας τοῦ Τοντόρ Γκρούεφ.³³⁷

Στις 15 Ἰουνίου 1907, τὸ σῶμα τῶν ἀδερφῶν Δογιάμα, στο Πάικο, κατατροπώνει τὴ συμμαχία τοῦ Ἰτσιο Βασιλέφσκυ.³³⁸

Στις 22 Ἰουνίου 1907, τὸ σῶμα τῶν ἀδερφῶν Δογιάμα, στο Πάικο, ἐξουδετερώνει τὸν κομιτατζὴ Ἴβαν Γκέλεφ.³³⁹

Στις 22 Ἰουνίου 1907, ὑπῆρξε συμπλοκὴ στὴν περιοχὴ τοῦ Ἁγίου Πέτρου Παιονίας μεταξὺ Ἑλλήνων ἀνταρτῶν τοῦ καπετᾶν Νικηφόρου Β' (Γεώργιου Παπαδόπουλου) καὶ τουρκικοῦ στρατοῦ. Στὴ μάχη ἐξουδετερώθηκε τὸ ἀντάρτικο σῶμα καὶ φονεύθηκε ὁ καπετᾶν Νικηφόρος Β'.³⁴⁰

Κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1907, τὸ μικρὸ σῶμα τῶν ἀδερφῶν Δογιάμα ἀπὸ τὴν Μπαρόβιτσα (Καστανερῆ) προσέβαλε τοὺς κομιτατζήδες τοῦ χωριοῦ Κρίβα (Γρίβα) καὶ τοὺς προξένησε σοβαρὲς ἀπώλειες.³⁴¹

³³¹ Ἐφημερίδα «Σκρίπ» τῆς 3^{ης} Ὀκτωβρίου 1905.

³³² Γιώργος Ἐχέδαρος, «Ἱστορία τοῦ Κιλίκις», Κιλίκις 1996.

³³³ Στὸ ἴδιο.

³³⁴ Στὸ ἴδιο.

³³⁵ Στὸ ἴδιο.

³³⁶ Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, «Οἱ Μακεδονομάχοι ἀδερφοὶ Δογιάμα» Θεσσαλονίκη 2009, ἐκδόσεις University Studio Press.

³³⁷ Ἱστοσελίδα Βικιπαίδεια «Γεώργιος Δογιάμας».

³³⁸ Στὴν ἴδια.

³³⁹ Στὴν ἴδια.

³⁴⁰ Χρήστος Π. Ἰντος, «Ἡ Γουμένισσα στὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τῶν λογοτεχνῶν τῆς», Γουμένισσα, 1989.

³⁴¹ Διεύθυνση Ἱστορίας Στρατοῦ, «Ὁ Μακεδονικὸς Ἀγὼν καὶ τὰ εἰς Θράκην γεγονότα» ΓΕΣ, 1979.

Στις 2 Μαΐου 1909, στη διαδρομή Γουμένισσας - Καστανερής, κομιτατζήδες έστησαν ένεδρα στον Γεώργιο Δογιάμα χωρίς έπιτυχία.³⁴²

Στις 5 Μαΐου 1909, στη Γουμένισσα, κομιτατζήδες έστησαν δεύτερη ένεδρα στον Γεώργιο Δογιάμα χωρίς έπιτυχία.³⁴³

Αύγουστος 2010 - Σε άρθρο τής έφημερίδας «Σκρίπ», με τίτλο «Φρικώδη βασανιστήρια Έλληνας Μακεδώνος μαθητού ύπο τής Ρουμανικής προπαγάνδας», αναφέρεται στην κατάσταση πού έπικρατεί στην περιοχή: «*Η ρουμανική προπαγάνδα έξακολουθεί όργιζόυσα εις τά διαμερίσματα Γευγελής, Γεννιτσών και Γουμέντζης. Ήδη άπωλέσθει δι' ήμάς όλόκληρος ή Περιφέρεια Γευγελής έν τή όποία έστησεν τήν έδραν του ό Ρουμανισμός [...] Πρέπει νά έννοηθή καλώς ότι τό διαμέρισμα Γευγελής είνε τό σημαντικότερον διά τόν Έλληνισμόν προπύργιον έν Μακεδονία...*»³⁴⁴

Στις 2 Αύγουστου 1911, ό άρχικομιτατζής Άποστόλ Πέτκωφ μαζί με τούς άρχικομιτατζήδες Γκεόργκι Μουσιτάνοφ Κασάπσέτο και Βασίλ Πούφκα πέφτουν θύματα δηλητηρίασης στις Άμπελιές Γιαννιτσών άπό τό πρώην μέλος και γραμματέα τής τσέτας, Άποστόλ Θεόδωρο Τσιφτέ.³⁴⁵

Οί ρουμανίζοντες άσκοδιν τρομοκρατία κατά τών πατριαρχικών χριστιανών κατά τό διάστημα του δεύτερου έξαμήνου του έτους 1911, στο χωριό Λιούμιτσα (Σκρά).³⁴⁶ Άπό τό καλοκαίρι του 1911 έντείνεται τό δυσμενές κλίμα για τούς έλληνορθόδóξους πού αναγκάζονται νά καταφύγουν στις εκκλησίες τής Γευγελής για εκκλησιασμό ένώ έχασαν άπό τόν έλεγχό τους και τό έλληνικό σχολείο του χωριού. Τόν Νοέμβριο του ίδιου έτους, έπιτροπή κατοίκων του χωριού διαμαρτυρήθηκε στον Τούρκο Νομάρχη τής Θεσσαλονίκης για τό κλίμα τρομοκρατίας τών ρουμανιζόντων σε βάρος τών πατριαρχικών χωρικών.³⁴⁷ Μετά τή διαμαρτυρία ή τρομοκρατία έντείνεται και οί ρουμανίζοντες φτάνουν στο σημείο νά λιθοβολήσουν συγχωριανούς τους χωρίς νά τιμωρηθούν άπό τις τουρκικές άρχές.³⁴⁸ Τόν Δεκέμβριο του ίδιου έτους, παρουσία και τών τουρκικών άρχών, διώχθηκε άπό τή Λιούμιτσα ό άρχιερατικός έπίτροπος Γευγελής, άπό φανατικούς ρουμανίζοντες πού είχαν συγκεντρωθεί με άγριες διαθέσεις έξω άπό τό σπίτι πού τόν φιλοξενούσε.³⁴⁹

Στις 24 Αύγουστου 1912, δολοφονήθηκε στο όρος Πάικο άπό τούς Βούλγαρους κομιτατζήδες, ένώ συναντήθηκε μαζί τους για νά υπογράψει συνθήκη κοινής δράσης κατά τών Τούρκων,³⁵⁰ ό Όπλαρχηγός Λάζαρος Δογιάμας άπό τήν Καστανερή (Μπαροβίτσα).³⁵¹

³⁴² Ίστοσελίδα Βικιπαίδεια «Γεώργιος Δογιάμας».

³⁴³ Στην ίδια.

³⁴⁴ Έφημερίδα «Σκρίπ» τής 21^{ης} Αύγουστου 2010.

³⁴⁵ Ίστοσελίδα Βικιπαίδεια «Άποστόλ Πέτκωφ».

³⁴⁶ Έφημερίδα «Μακεδονία» τής 23^{ης} Ιουλίου 1911.

³⁴⁷ Έφημερίδα «Μακεδονία» τής 24^{ης} Νοεμβρίου 1911.

³⁴⁸ Έφημερίδα «Μακεδονία» τής 26^{ης} Νοεμβρίου 1911 και τής 30^{ης} Νοεμβρίου 1911.

³⁴⁹ Έφημερίδα «Μακεδονία» τής 14^{ης} Δεκεμβρίου 1911.

³⁵⁰ Έταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, «Οί Μακεδονομάχοι άδερφοί Δογιάμα» Θεσσαλονίκη 2009, έκδόσεις University Studio Press.

³⁵¹ Ίστοσελίδα «Στά Πλάγια Παιονίας» http://plagia-paionias.blogspot.com/2011/07/blog-post_19.html

Α΄ Βαλκανικός Πόλεμος

Στις 15 Ὀκτωβρίου 1912, τὸ χωριὸ Γρίβα³⁵² ὑπέστη σχεδὸν ὀλοκληρωτικὴ καταστροφὴ ἀπὸ πυρκαγιὰ πὺν προκάλεσαν οἱ Τούρκοι κατὰ τὴν ἀπελευθέρωση κι ἐνσωμάτωσὴ του στὸ Ἑλληνικὸ Βασίλειο. Πολλοὶ κάτοικοι φονεύθηκαν ἐνῶ διασώθηκε τὸ σχολεῖο καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου.

Στις 23 Ὀκτωβρίου 1912, ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἀπελευθέρωσε τὴ Γουμένισσα Παιονίας. Μὲ τὴν ὑποχώρηση τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, σκόρπιες βουλγαρικὲς στρατιωτικὲς δυνάμεις ἐπιχείρησαν νὰ παγιώσουν τὴ θέση τους στὴ Γουμένισσα, ἐνδεχόμενο πὺν ἀπέτρεψε ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς.³⁵³

Στις 24 Ὀκτωβρίου 1912, ἐγκαταστάθηκαν στὰ χωριὰ Ἅγιος Πέτρος καὶ Κουφάλια οἱ VI καὶ IV Μεραρχίες τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ προκειμένου νὰ ἐγκαταστήσουν τμήματα ἀσφαλείας μέχρι νὰ κατασκευαστεῖ γέφυρα στὸν Ἄξιό ποταμὸ γιὰ τὴν προώθηση τοῦ στρατοῦ στὴν τουρκοκρατούμενη Θεσσαλονίκη.³⁵⁴

Στις 26 Ὀκτωβρίου 1912, καταλήφθηκε ἡ πόλη τοῦ Κιλκίς ἀπὸ τὸν βουλγαρικὸ στρατό.³⁵⁵

Στις 17 Μαΐου 1913, Βούλγαροι δολοφόνησαν στὴ Γευγελή ἑλληνες πατριώτες.³⁵⁶

Β΄ Βαλκανικός Πόλεμος

19^η Ἰουνίου 1913: Ἡ μάχη τοῦ Κιλκίς - Λαχανᾶ

Ἀπὸ πηγὲς τοῦ διαδικτύου³⁵⁷ παρατίθενται οἱ πληροφορίες τῆς σημαντικῆς, γιὰ τὸν Νομὸ Κιλκίς ἀλλὰ καὶ γιὰ ὀλόκληρὴ τὴν Ἑλλάδα, μάχης: «*Οἱ πολύνεκρες μάχες τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἐναντίων τῶν Βούλγαρων, ἀπέτελεσαν προπομπὸ στὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας, σηματοδοτώντας παράλληλα τὸ τέλος τῆς Βουλγαρικῆς παρουσίας στὶς θάλασσες τοῦ Αἰγαίου καὶ τὶς ὅποιες φιλοδοξίες τῶν «γειτόνων» γιὰ κατάκτηση τῆς Θεσσαλονίκης.*

Οἱ Βούλγαροι, εἶχαν καταλάβει τὸ Κιλκίς στὶς 26 Ὀκτωβρίου 1912 καὶ θὰ χρησιμοποιούσαν τὴν τοποθεσία, ὡς ὄρμητήριο κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης ἀλλὰ καὶ τῆς εὐρύτερης περιοχῆς τῆς Μακεδονίας. Συγκεκριμένα, ὁ Βουλγαρικὸς στρατὸς σκόπευε στὶς 19 Ἰουνίου νὰ καταλάβει τὴ Θεσσαλονίκη, ὡστόσο μὲ ἀστραπιαῖες κινήσεις, καὶ μὲ ἐπιθετικὲς ἐνέργειες, ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἀνάγκασε τὴ βουλγαρικὴ πλευρὰ σὲ ἄμυνα στὴν τοποθεσία Κιλκίς - Λαχανᾶ.

³⁵² Ἱστοσελίδα Βικιπαίδεια «Γρίβα Κιλκίς».

³⁵³ Ἱστοσελίδα «Μαχητής». Ἄρθρο τοῦ Χρήστου Ἰντου «Ἡ ἀπελευθέρωση τῆς Γουμένισσας (23/10/1912) καὶ ἡ νικηφόρος πορεία τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ».

³⁵⁴ «Διάβασις τοῦ Ἄξιου ποταμοῦ καὶ προέλασις τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ» http://www.scribd.com/fullscreen/1111051992?access_key=key-2dndt7bl2t2mcgvpmj9&allow_share=true&es_cape=false&view_mode=scroll

³⁵⁵ Γιώργος Ἐχέδωρος, «Ἱστορία τοῦ Κιλκίς», Κιλκίς, 1996.

³⁵⁶ <file:///D:/Downloads/442-2407-1-PB.pdf>

³⁵⁷ Ἱστοσελίδα defencereDEFINED.com.cy (Τὸ ἔπος τῆς μάχης Κιλκίς - Λαχανᾶ).

Ἡ μορφολογία τῆς τοποθεσίας προσφερόταν γιὰ ἀποτελεσματικὸ ἀμυντικὸ ἀγῶνα, ἐνῶ ταυτόχρονα παρουσίαζε μεγάλες δυσκολίες στὶς κινήσεις τμημάτων πεζικοῦ πρὸς βορρὰ καὶ ἀνατολή. Ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς, θὰ προέλαυνε ἀρχικὰ πρὸς τὸ Κιλκίς (βόρεια) μὲ τὴν 2^η, 3^η, 4^η, 5^η καὶ 10^η Μεραρχίες Πεζικοῦ, καθὼς καὶ μία ταξιαρχία ἵππικοῦ. Ταυτόχρονα, οἱ 6^η καὶ 7^η Μεραρχίες, θὰ προέλαυναν πρὸς τὸν Λαχανὰ (ἀνατολικά) οὕτως ὥστε νὰ καταληφθεῖ ἡ διόδος πρὸς τὶς Σέρρες.

Ἡ 2^η βουλγαρικὴ στρατιά ἐγκατέστησε ἀμυντικὰ μία μεραρχία καὶ τρεῖς ταξιαρχίες πεζικοῦ, ἐνῶ διέθετε καὶ ἓνα σύνταγμα ἵππικοῦ γιὰ τὴν ἐκτέλεση ἀντεπιθέσεων.

Ἀπὸ τὸ πρωὶ τῆς 19^{ης} Ἰουνίου, τὰ ἑλληνικὰ τμήματα ἀπώθησαν τὶς βουλγαρικὲς δυνάμεις. Τὸ βράδυ τῆς ἴδιας μέρας ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς εἶχε καταλάβει τὸ ὕψωμα Γερμανικό, τὸ χωριὸ Ὅσσα Θεσσαλονίκης καὶ τὴν περιοχὴ Σκεπαστοῦ. Τὸ πρωὶ τῆς ἐπομένης 20^{ης} Ἰουνίου ξεκίνησε ἡ κύρια ἑλληνικὴ ἐπίθεση. Καθόλη τῆ διάρκειά τῆς μάχης οἱ 1^η καὶ 6^η Μεραρχίες προσπάθησαν μὲ αὐταπάρνηση νὰ πλησιάσουν σὲ ἀπόσταση ἐφόδου τὶς βουλγαρικὲς γραμμές. Τὰ πυρὰ ὅμως τῆς βουλγαρικῆς πλευρᾶς ἦταν καταγινωκτικά, καθὼς ἡ περιοχὴ ἦταν ἐντελῶς ἀκάλυπτη καὶ εὐνοοῦσε τὸν ἀμυνόμενο. Παρόλα αὐτὰ ἡ 7^η Μεραρχία συνέχισε ἐπιτυχῶς τὴν προέλαση καὶ εἰσῆλθε στὴ Νιγρίτα, ἀνατολικά τοῦ Λαχανὰ.

Τὴν ἐπόμενη μέρα, στὶς 21 Ἰουνίου τὸ μεσημέρι ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἔφτασε σὲ ἀπόσταση ἐφόδου καὶ ἐξαπέλυσε γενικὴ ἐπίθεση διὰ τῆς λόγγης. Στὶς 16.00 ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς εἰσῆλθε στὸν Λαχανὰ καταδιώκοντας τὰ βουλγαρικὰ τμήματα μέχρι τὴν κοιλάδα τοῦ ποταμοῦ Στρυμώνα.

Ἡγετικὸ ρόλο στὴ μάχη αὐτὴ εἶχε καὶ ὁ Φωκίων Διαλέτης ὡς διοικητῆς τοῦ 1^{ου} συντάγματος πεζικοῦ.

Ἡ μάχη στὸ Κιλκίς, ἦταν ἐπίμονη καὶ πολλές φορές ἐκ τοῦ συστάδην: σῶμα μὲ σῶμα καὶ ἐφ' ὄπλου λόγῃ. Ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ὑποχρέωσε τὶς βουλγαρικὲς δυνάμεις σὲ σύμπτυση μὲ ἀποτέλεσμα τὴν κατάληψη τῶν βουλγαρικῶν προφυλακῶν ἀπὸ τὴν πρώτη μέρα. Τὸ πρωὶ τῆς 20^{ης} Ἰουνίου παρόλη τὴ γενικὴ ἐπίθεση ποὺ διεξήχθη, ἡ διάσπαση τῆς ἀμυντικῆς γραμμῆς δὲν εἶχε ἐπιτευχθεῖ. Ἐντούτοις μέχρι τὸ ἀπόγευμα οἱ ἑλληνικὲς Μεραρχίες πλησίασαν σὲ ἀπόσταση ἐφόδου ἔχοντας προωθηθεῖ στὴ γραμμὴ: Κάστρο - Μεγάλη Βρύση - Κρησιάνη - Κάτω Ποταμιὰ - Ἀχροποταμιὰ. Τὸ ἑλληνικὸ Γενικὸ Ἐπιτελεῖο στοχεύοντας στὴν ταχεία κατάληψη τοῦ Κιλκίς διέταξε τὴν πραγματοποίηση νυχτερινῆς ἐπίθεσης, κάτι πρωτότυπο γιὰ τὰ δεδομένα τῆς ἐποχῆς.

Ἡ 2^η Μεραρχία ἐκτέλεσε πλευρικὴ νυχτερινὴ αἰφνιδιαστικὴ ἐπίθεση, ποὺ ἦταν ἀπολύτως ἐπιτυχημένη. Μὲ τὴν αὐγὴ, στὶς 21 Ἰουνίου, πραγματοποιήθηκε σφοδρὴ ἐπίθεση ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν διατιθέμενων Μεραρχιῶν μὲ συνεχεῖς ἐφόδους.

Στὶς 9.30 π.μ. διασπάστηκε ἡ βουλγαρικὴ ἀμυντικὴ γραμμὴ καὶ ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἀπελευθέρωσε τὸ Κιλκίς. Ὁ ἀρχιστράτηγος Κωνσταντῖνος διέταξε τὴν 4^η καὶ 5^η Μεραρχία νὰ καταδιώξουν τὶς βουλγαρικὲς δυνάμεις.

Ἡ σπουδαιότητα τῆς ἑλληνικῆς νίκης εἶναι ἀδιαμφισβήτητη, ὡστόσο ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς πληρῶσε βαρὺ φόρο αἵματος, γιὰ αὐτὲς τὶς ἐπιτυχίες. Συγκεκριμένα: οἱ ἀπώλειες τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἦταν 8.828 νεκροὶ καὶ τραυματίες.

Οι απώλειες από τη βουλγαρική πλευρά ήταν 6.971 άνδρες νεκροί και τραυματίες, καθώς και 2.500 αιχμάλωτοι.

Τις επόμενες ημέρες ο ελληνικός στρατός συνέχισε την προέλασή του βόρεια προς τη Δοϊράνη. Έκεί θα διεξαχθεί η επόμενη σύγκρουση Έλλήνων και Βουλγάρων στις 23 Ιουνίου 1913».

Στις 23 Ιουνίου 1913, έλαβε χώρα στη λίμνη της Δοϊράνης, μεταξύ ελληνικών και βουλγαρικών δυνάμεων, η πρώτη μάχη της Δοϊράνης με αποτέλεσμα καταστροφικό για τον βουλγαρικό στρατό.³⁵⁸

‘Ο ξεριζωμός των Έλλήνων της Στρώμνιτσας³⁵⁹ - Στις 27 Ιουνίου 1913 ο ελληνικός στρατός απελευθέρωσε την Στρώμνιτσα και τα γύρω χωριά της (περιοχές βόρεια της λίμνης Δοϊράνης) αλλά η έλευθερία των Στρωμνιτιωτών διήρκασε μόλις έναν μήνα. Στις 28 Ιουλίου επικυρώθηκε η Συνθήκη του Βουκουρεστίου όπου παραχωρήθηκε η περιοχή στη Βουλγαρία. Μέχρι τις 7 Αυγούστου είχαν εκκενωθεί τα 13 από τα 32 ελληνικά χωριά της Στρώμνιτσας, ενώ είχαν εγκαταλείψει την Στρώμνιτσα και τα ¾ των κατοίκων της με κύρια κατεύθυνση την περιοχή του Κιλκίς. Στις 10 Αυγούστου οι έναπομείναντες κάτοικοι της Στρώμνιτσας, πριν την παράδοση της πόλης στους Βουλγάρους, έβαλαν φωτιά στην εκκλησία, στο σχολείο και στα σπίτια τους.

Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος

Στις 9 Μαρτίου 1916, η έφημερίδα «Εμπρός» καταγράφει Γαλλο-γερμανική σύρραξη που έλαβε χώρα στις αρχές Μαρτίου, στην περιοχή του χωριού Σέχοβο (Είδομένη). Στη μάχη οι γαλλικές δυνάμεις απώθηθηκαν προς τα χωριά Καρασινάν (Πλάγια), Μαγιαδάγ (Φανός) καθώς και προς τα στενά Τσεγκενέ Μπαϊρί (τά Στενά της Τσιγγάνας).³⁶⁰

Στις 9 Αυγούστου 1916, έλαβε χώρα στη λίμνη της Δοϊράνης στρατιωτική επιχείρηση του βρετανικού και γαλλικού στρατού έναντι του βουλγαρικού στρατού με ήττα των Βρετανο-γάλλων.³⁶¹

Στις 22 Απριλίου 1917, έλαβε χώρα στη λίμνη της Δοϊράνης στρατιωτική επιχείρηση του βρετανικού στρατού κατά του βουλγαρικού κι έπακολούθησε ήττα των Βρετανών.³⁶²

³⁵⁸ Ίστοσελίδα Βικιπαίδεια «Η μάχη της Δοϊράνης (1913)». Στη Δοϊράνη είχαν διεξαχθεί εκείνη την περίοδο τέσσερις μάχες: α) στις 23 Ιουνίου 1913, β) στις 9 Αυγούστου 1916, γ) στις 22 Απριλίου 1917 και στις 18 Σεπτεμβρίου 1918.

³⁵⁹ Θανάσης Βαφειάδης, «Το χρονικό του Κιλκίς 1913 - 1940», δίδτομο έργο, 2013, Κιλκίς.

³⁶⁰ Έφημερίδα «Εμπρός» της 9^{ης} Μαρτίου 1916.

³⁶¹ Ίστοσελίδα Βικιπαίδεια «Μάχη της Δοϊράνης (1916)».

³⁶² Ίστοσελίδα Βικιπαίδεια «Μάχη της Δοϊράνης (1917)».

Οι μάχες του Ραβινέ (1^η Μαΐου 1917) και του Σεμέν ντε φέρ (22^α Απριλίου 1917)

Στην έφημερίδα «Ειδήσεις»³⁶³ του Κιλκίς, παρατίθεται άρθρο του Νίκου Σιάνα, σχετικά με τη μάχη του Ραβινέ, στο οποίο μεταξύ άλλων αναφέρει: «*Αρχές του 1917 το Μακεδονικό Μέτωπο έκτεινόταν από τις έκβολές του Στρυμώνα, λίμνη Δοϊράνη, Ακρίτα, Μεταμόρφωση, Φανός, Σκρά, Όσσιανη και Αρχάγγελος, μέχρι τη λίμνη Πρέσπα. Παρά όμως τους σκληρούς αγώνες μεταξύ Σεπτεμβρίου 1916 και αρχές του 1917 η γραμμή του Μακεδονικού Μετώπου έμεινε άμετάβλητη. Τον Φεβρουάριο του 1917 οι σύμμαχοι άποφασίζουν να έπιτεθούν εκ των νάτων στις έχθρικές θέσεις σ' όλο το μήκος του Μακεδονικού Μετώπου, ή κύρια όμως έπίθεση θα γινόταν στο κέντρο της Συμμαχικής διάταξης, δηλαδή μεταξύ Δοϊράνης και Σκρά προκειμένου να άποκατασταθεί ή συνένωση των σερβικών και έλληνικών έδαφών. Στην περιοχή αυτή, οι Βούλγαροι είχαν δημιουργήσει προκεχωρημένες και πολύ καλά όχυρωμένες θέσεις, μια τέτοια όχυρή θέση είχαν και στο λόφο Ραβινέ.*³⁶⁴ *Όστερα από την εκδίωξη των Βουλγάρων από τις θέσεις που κατείχαν στα χωριά Σλόπ (Δογάνη), Καρά Σινάτσι (Πλάγια),*³⁶⁵ *Τζέοβο (Εϊδομένη) ξεκινά ή έπίθεση κατά της όχυρομένης τοποθεσίας Ραβινέ, άφου είχαν προηγηθεί προσπελάσεις και καταλήψεις θέσεων γύρω από αυτή, με διοικητή του 1^{ου} Συντάγματος Σερρών τον Αντ/ρχη Ζαφεριού Νικόλαο...*»

‘Η μάχη του Σεμέν ντε φέρ³⁶⁶ - «Το ύψωμα Σεμέν ντε φέρ (Chemin de fer) βρίσκεται τρία χιλιόμετρα νοτιώς του σιδηροδρομικού σταθμού Εϊδομένης και 1.200 μέτρα βόρεια του χωριού Δογάνη (Σλόπ), είχε όχυρωθεί από τους Βούλγαρους ή άποτελούσε ίσχυρό σημείο στήριξης. Κατά του Σεμέν ντε φέρ έπιτέθηκε το 3^ο Τάγμα του 1^{ου} Συντάγματος Σερρών με έπικεφαλής τον Λοχαγό Γεώργιο Κονδύλη. Η έξόρμηση πραγματοποιήθηκε στις 22 Απριλίου 1917 στις 8 το βράδυ και μέσα σε δέκα λεπτά το Τάγμα του Κονδύλη κατέλαβε τον λόφο με πρωτοπόρα τη διμοιρία του Άνθ/γού Ευστάθιου Δογάνη. Οι Βούλγαροι έπιχείρησαν άντεπιθέσεις μέχρι τις πρωινές ώρες αλλά ή διμοιρία, παρά τις μεγάλες άπώλειες, διατήρησε τον λόφο υπό τον έλεγχο της. Ό Άνθ/γός Ευστάθιος Δογάνης έπεσε μαχόμενος μαζί με 16 στρατιώτες του ενώ οι τραυματίες ήταν 3 Άξιωματικοί και 50 όπλίτες.» Μετά τον ήρωικό θάνατό του, ο αίματοβαμμένος λόφος Σεμέν ντε φέρ όνομάστηκε σε λόφο Άνθ/γού Δογάνη και με την όνομασία αυτή αναφέρεται πιά στη στρατιωτική ιστορία ενώ το όνομά του (Δογάνης) πήρε και το χωριό Σλόπ που βρίσκεται πλησίον του λόφου.

‘Η μάχη του Ραβινέ³⁶⁷ - «...Η άπόσταση μεταξύ βουλγαρικών θέσεων και έλληνικών ήταν μόλις 1.200 μέτρα. Μετά την κατάληψη του λόφου Σεμέν ντε φέρ, την κατάληψη

³⁶³ Έφημερίδα «Ειδήσεις» (Κιλκίς) τής 9^{ης} Μαΐου 2011.

³⁶⁴ Ό λόφος Ραβινέ βρίσκεται 1.000 μέτρα δυτικά - βορειοδυτικά από το χωριό Χαμηλό, πρώην τούρκικο χωριό με το τοπωνύμιο Άλτσάκ Μαχαλά.

³⁶⁵ Διαβάστε στο παρόν βιβλίο στην ένότητα «Καθημερινή ζωή στα Πλάγια - Το Καρασινάν πριν το 1924» στη σελ.54, τη διάταξη των δυνάμεων του έλληνικού στρατού γύρω από το χωριό Καρασινάν (Πλάγια).

³⁶⁶ Γεώργιος Θ. Βαρδάκας, «Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος - Μάχες: Σεμέν ντε φέρ, Ραβινέ, Σκρά ντι Λεγκέν, Δοϊράνης, Διασπάσεως Μακεδονικού Μετώπου», Σεπτέμβριος 2018.

³⁶⁷ Έφημερίδα «Ειδήσεις» (Κιλκίς) τής 9^{ης} Μαΐου 2011.

του ύψώματος Ραβινέ ανέλαβε το 2^ο Τάγμα του 1^{ου} Συντάγματος Σερρών υπό τον Λοχαγό Γουλιανό Γρηγόριο. Το 2^ο Σύνταγμα Σερρών (Αρχης Τσερούλης Χαράλαμπος) στο κέντρο και άριστερα της παρατάξεως με τα τρία Τάγματά του· το 1^ο Τάγμα (Λγός Γρηγοριάδης Νεόκοσμος), το 2^ο Τάγμα (Λγός Παλλίδης Παύλος) και το 3^ο Τάγμα (Λγός Τσάκαλος Κωνσταντίνος), προς τα γύρω ύψώματα Μπομπαρντέ και Ντρομαντέρ.

Ἡ επίθεση ξεκίνησε στις 04:35 το ξημέρωμα τῆς 1^{ης} Μαΐου 1917 και κάτω από σφοδρό βομβαρδισμό του ἐχθρικοῦ πυροβολικοῦ και μέσα σέ λίγα λεπτά τὸ ἑλληνικό πεζικό αἰφνυδιάζοντας με τὴν ὀρμητικότητά του τούς Βούλγαρους κυρίευσε τὸν λόφο, συλλαμβάνοντας αἰχμαλώτους 60 ἄνδρες μεταξύ αὐτῶν και 5 Γερμανούς.

Οἱ Βούλγαροι συνέχισαν τὸν βομβαρδισμό τοῦ Ραβινέ προκαλώντας τεράστιες ἀπώλειες στο ἑλληνικό τάγμα, σχεδὸν τὸ 75% τῆς δυνάμει του εἶχε τεθεῖ ἐκτός μάχης, με λίγα πυρομαχικά και καθόλου νερό.

Γύρω στις 14:00 τὸ μεσημέρι προσπάθησαν με ἀντεπίθεση νὰ ἀνακαταλάβουν τὸ Ραβινέ ἀλλὰ ἀπέτυχαν, συνέχισαν ὅμως τὸν βομβαρδισμό μέχρι τὴ νύχτα.

Ἡ κατάληψη τοῦ λόφου Ραβινέ ἦταν γιὰ τούς συμμαχικούς σέ πρώτη προτεραιότητα, οἱ Γερμανοὶ εἶχαν ὀχυρώσει και ἐγκαταστήσει παρατηρητήριο ἀπὸ τὸ ὁποῖο εἶχαν τὴ δυνατότητα νὰ παρακολουθοῦν ὄλες τὶς κινήσεις και ὀργανώσεις τῶν Συμμάχων. Οἱ ἀπώλειες ὅμως τῶν Ἑλλήνων ἦταν βαρύτερες: 5 ἀξιωματικοὶ και 51 ὀπλίτες νεκροί, 9 ἀξιωματικοὶ και 225 ὀπλίτες τραυματίες».³⁶⁸

Στὸ περιοδικὸ ΤΟΛΜΩΝ³⁶⁹, ὁ Γαβριήλ Ν. Συντομόρου παραθέτει τὰ παρακάτω σχετικά με τὴ μάχη: «[...] Εἶναι ἡ στιγμή πού ὁ Γάλλος Στρατηγὸς Ζενέν τηλεγραφεῖ δακρυσμένος στη Θεσσαλονίκη: Εἶδα ἀπὸ ἓνα ὀλόκληρο ἑλληνικό τάγμα νὰ μένουν πενήντα ἄνδρες ὄρθιοι. Τὰ τρία τέταρτα τῶν ἀξιωματικῶν εἶναι ἐκτός μάχης. Ἀλλὰ και ὁ ἐπιτελὴς τῆς Μερραρχίας Συναγματάρχης Κωνσταντῖνος Μαζαράκης, ἀνέφερε: Ἡ σημερινὴ μάχη πρὸς κατάληψιν τοῦ Ραβινέ ἦτο ἀληθῶς ἐπική, ἅπαντες οἱ στρατιῶται τῶν τριῶν συμμετασχόντων λόχων τοῦ 1^{ου} Συν/τός μας, σχεδὸν ἐτραυματίσθησαν ἢ φονεύθησαν, ὁ ἡγῆτωρ λοχαγὸς Γουλιανὸς Γρηγόριος ἐτραυματίσθη θανασίμως, δι ὁ και ἐπρότεινα εἰς τὸν Μέρραρχον νὰ τὸν προτείνῃ πρὸς προαγωγήν πρὸ τοῦ θανάτου του ἴσως, ἄτε ἐπιδειξαμένου θρυλικὴν γενναιότητα και ἰκανότητα. Λόγω τῶν μεγάλων ἀπωλειῶν παρουσιάσθησαν πολλὰ κενὰ και πρὸς τοῦτο παρακαλῶ, ὅπως ἐνεργήσητε ἀποστολὴν ἐνισχύσεων πρὸς συμπλήρωσιν τῶν μονάδων μας».

17^η Μαΐου 1918: Ἡ μάχη τοῦ Σκρᾶ

Στὴν ἱστοσελίδα Βικιπαίδεια³⁷⁰ ἀναφέρονται σχετικά με τὴ μάχη τὰ ἐξῆς: «Ἡ μάχη τοῦ Σκρᾶ θεωρεῖται μία ἀπὸ τὶς σημαντικότερες νικηφόρες μάχες τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ στη διάρκεια τοῦ Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

³⁶⁸ Διεύθυνση Ἱστορίας Στρατοῦ, «Ἡ Ἑλλάς και ὁ πόλεμος στὰ Βαλκάνια 1914 - 1918» - Γενικὸ Ἐπιτελεῖο Στρατοῦ, 1958 - 1987.

³⁶⁹ Περιοδικὸ «Τολμῶν», τχ.26 Ἀπρίλιος Μάιος Ἰούνιος 2008, ἄρθρο «Ἡ μάχη στοῦ Ραβινέ και στοὺς πλησίον λόφους», Γαβριήλ Ν. Συντομόρου.

³⁷⁰ Ἱστοσελίδα Βικιπαίδεια «Μάχη τοῦ Σκρᾶ».

Συγκεκριμένα κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ή περιοχή του Σκρά, τής ομώνυμης σήμερα περιοχής στον Νομό Κιλκίς είχε οργανωθεί άμυντικά από τους Βουλγάρους οί οποίοι και παρενοχλούσαν τά Συμμαχικά στρατεύματα ιδίως στην περιοχή δυτικά του Άξιου ποταμού. Έτσι άποφασίσθηκε από τον Γάλλο έπικεφαλής, άρχιστράτηγο Γκυγιωμά ή κατάληψη τής περιοχής από μονάδες του έλληνικού Σώματος Στρατού Έθνικής Άμύνης, διοικητής τών οποίων ήταν ο άντιστράτηγος Έμμανουήλ Ζυμβρακάκης. Η έπίθεση διεξάχθηκε από πέντε συνολικά συντάγματα πεζικού, τó 5^ο και τó 6^ο τής Μερραρχίας Αρχιπελάγους (ύπό τον ύποστράτηγο Ίωάννου), πλαισιούμενα δεξιά (Α) από τó 7^ο και 8^ο τής Μερραρχίας τής Κρήτης (ύπό τον ύποστράτηγο Σηηλιάδη) και άριστερά (Δ) από τó 1^ο σύνταγμα τής Μερραρχίας τών Σερρών (ύπό τον ύποστράτηγο Έπαμ. Ζυμβρακάκη), με συνολικό άριθμό 14.546 μαχητές πεζικού, ύποστηριζόμενοι από 287 βαρέα και έλαφρά πυροβόλα. Οί Βούλγαροι διέθεταν έπίσης πέντε συντάγματα πεζικού ύποστηριζόμενα από ισχυρό βαρύ και έλαφρό πυροβολικό.

Η μάχη - Στις 16 Μαΐου /29 Μαΐου του 1918 και από τής 5^{ης} ώρας πρωινής άρχισε ή προπαρασκευή του έλληνικού πυροβολικού για την καταστροφή τών διαφόρων άμυντικών έγκαταστάσεων ενώ τά συντάγματα που ήταν έτοιμα για την έπίθεση έξόρμησαν τó πρωί τής έπομένης (17 Μαΐου) καλυπτόμενα από κινητό φραγμό του πυροβολικού. Η βουλγαρική αντίδραση ήταν έπίσης ισχυρή πλην όμως ή όρμη του έλληνικού στρατού ήταν τóση που ύπερφαλάγγισε τή βουλγαρική αντίσταση και στις 06.30 τó Σκρά είχε καταληφθεί. Βέβαια οί Βούλγαροι ύπερασπίσθηκαν με πείσμα τís θέσεις τους και τó άπόγευμα τής 17^{ης} Μαΐου έπεχείρησαν λυσώδεις άντεπιθέσεις ιδίως κατά του 5^{ου} Συντάγματος πεζικού τής Μερραρχίας τής Κρήτης που όλες όμως τελικά άποκρούσθηκαν. Άπώλειες - Οί άπώλειες όμως ύπήρξαν βαρύτατες. Ό συνολικός άριθμός τών άπαιλειών του έλληνικού στρατού ήταν νεκροί: 29 αξιωματικοί και 412 όπλίτες, και τραυματίες: 69 αξιωματικοί και 2.135 όπλίτες. Τόν μεγαλύτερο άριθμό άπαιλειών είχε ή Μερραρχία Αρχιπελάγους με αξιωματικούς νεκρούς 24, τραυματίες 54 και όπλίτες νεκρούς 314 και τραυματίες 1.723.

Λάφυρα - Οί έλληνικές Μερραρχίες παρά τís βουλγαρικές άντεπιθέσεις διατήρησαν τó κατακτηθέν έδαφος. Αίχμαλώτισαν 2.045 Βουλγάρους και περιήλθαν σ' αυτές ως λάφυρα 32 πυροβόλα και 12 βομβιδοβόλα χαρακωμάτων του έχθρου.

Άποτέλεσμα - Η "Νίκη του Σκρά" όπως αναφέρεται στην έλληνική στρατιωτική ιστορία έξέπληξε τóση τούς συμμάχους όσο και τούς έχθρούς. Με δεδομένο την πολú καλή όχύρωση τών βουλγαρικών δυνάμεων που ύποστηριζόταν με πολυάριθμο πυροβολικό, ή θέση τους θεωρούταν άπρόσβλητη και ύστερα μάλιστα από την άποτυχία που είχε σημειώσει έναν χρόνο πριν, τόν Μάρτιο του 1917, ή 122^α γαλλική Μερραρχία στην προσπάθειά της νά την έξουδετερώσει. Κανείς από τούς συμμάχους δέν περίμενε νά δει νά διασπάται από την όρμη τών έλληνικών στρατιωτικών δυνάμεων μιá τέτοια όχύρωση σ' ένα μέτωπο μήκους 12 χλμ και βάθους 1-2 χλμ με συνέπεια την πλήρη κυριαρχία. Η βουλγαρική διοίκηση παρά τís άπεγνωσμένες προσπάθειες έπανακατάληψης και τís σφοδρές άντεπιθέσεις της δέν κατάφερε νά έπανακτήσει τís θέσεις της. Η δέ Γαλλική διοίκηση διαπίστωσε έπίσης πώς άν τελικά ο έλληνικός στρατός περιριζόταν από την

άρχη, μόνο στην κατάληψη της προεξοχής των βουλγαρικών θέσεων της Χούμας ίσως το αποτέλεσμα να είχε δώσει ακόμη και σημαντικά στρατηγικά αποτελέσματα.

Η νίκη του Σκράβ θεωρήθηκε ισχυρότατο πλήγμα για τους Βούλγαρους και μέγα κατόρθωμα του ελληνικού στρατού. Συγκεκριμένα ο αρχιστράτηγος των συμμαχικών δυνάμεων στρατηγός Γκυγιωμά, που είχε εν τῷ μεταξύ αντικαταστήσει τὸν στρατηγὸ Σαράιγ ἀπὸ τὸν προηγούμενο Δεκέμβριο, χαρακτήρισε τὸ ἐλληνικὸ πεζικὸ ὡς "πεζικὸ ἀπαράμιλλης ἀνδρείας καὶ ἔξοχης ὀρμητικότητας".»^{371, 372}

5^η Σεπτεμβρίου 1918: Ἡ μάχη τῆς Δοϊράνης

Στὴν ἰστοσελίδα τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου Στρατοῦ³⁷³ περιγράφεται μὲ λεπτομέρειες³⁷⁴ ἡ μάχη τῆς Δοϊράνης ποὺ ἐπιχείρησαν οἱ σύμμαχοι Ἕλληνες καὶ Βρετανοὶ κατὰ τῶν Βουλγάρων: «Ἡ μάχη τῆς Δοϊράνης ἐντασσόταν στὸ εὐρύτερο σχέδιο διάσπασης τοῦ Μακεδονικοῦ Μετώπου τοῦ Ἀρχιστρατήγου Φρανσαί ντ' Ἐσπεραί (Louis Franchet d'Espèrey), διοικητῆ τῆς Συμμαχικῆς Στρατιάς Ἀνατολῆς. Τὸ σχέδιο προέβλεπε μία κύρια ἐπίθεση στὴν περιοχὴ Ντοπροπόλιε - Βέτερνικ - Κόζιακα καὶ δύο δευτερεύουσες, μία στὸν τομέα Ἀξιοῦ - Δοϊράνης καὶ μία στὸν τομέα τοῦ Στρυμόνα.

Στὸν τομέα Ἀξιοῦ - Δοϊράνης θὰ δροῦσε ἡ βρετανοελληνικὴ Στρατιά, ὑπὸ τὸν Στρατηγὸ Μιλν, ἀποτελούμενη ἀπὸ δύο σώματα Στρατοῦ. Τὸ 12^ο Σῶμα Στρατοῦ, ποὺ περιελάμβανε τὴν 22^η βρετανικὴ Μεραρχία, τὴ Μεραρχία Σερρών, τὴν 83^η βρετανικὴ Ταξιαρχία, τὸ 2^ο γαλλικὸ Σύνταγμα Ζουάβων καὶ τὸ Σύνταγμα Ἴππικοῦ, θὰ ἐνεργοῦσε δυτικὰ τῆς Δοϊράνης. Τὸ 16^ο Σῶμα Στρατοῦ, ποὺ περιελάμβανε τὴν 28^η βρετανικὴ Μεραρχία, τὴν 228^η Ταξιαρχία, ἓνα Σύνταγμα Ἴππικοῦ, τὴ Μεραρχία Κρήτης καὶ τὸ 3^ο ἐλληνικὸ Σύνταγμα Ἴππικοῦ, θὰ ἐνεργοῦσε ἀνατολικὰ τῆς Δοϊράνης. Στὴν τοποθεσία ἀμύνονταν τμήματα τῆς 1^{ης} βουλγαρικῆς Στρατιάς. Ἡ περιοχὴ μεταξὺ τοῦ Ἄξιοι ποταμοῦ καὶ τῆς Δοϊράνης συνιστοῦσε μία ἰσχυρὰ ὀργανωμένη τοποθεσία, μὲ πολυάριθμα βαθιὰ χαρακώματα καὶ πλατιῆς ζώνες συρματοπλέγματος.

Τὸ 12^ο Σῶμα Στρατοῦ ἐκδήλωσε τὴν ἐπίθεσή του στὶς 5/18 Σεπτεμβρίου 1918, μὲ τὴν 22^η βρετανικὴ Μεραρχία ἀριστερὰ καὶ τὴ Μεραρχία Σερρών στὰ δεξιὰ, κατὰ τῆς

³⁷¹ Νεώτερο Ἐγκυκλοπαιδικὸ Λεξικὸ «Ἠλίου», τ.17^{ος}, σ.32.

³⁷² Διεύθυνση Ἱστορίας Στρατοῦ, «Στρατιωτικὴ Ἱστορία νεώτερης Ἑλλάδος», ΓΕΣ, 1980.

³⁷³ Ἱστοσελίδα Γ.Ε.Σ. «Μάχη τῆς Δοϊράνης»

³⁷⁴ Στοιχεῖα τοῦ Γ.Ε.Σ. σχετικὰ μὲ τὴ μάχη τῆς Δοϊράνης:

1) Ἀρχεῖο Γ.Ε.Σ./Δ.Ι.Σ. Α' Παγκόσμιος Πόλεμος, Φ.232/Β/5, Μάχες Δοϊράνης - Ἐπίθεση κατὰ Γκράν Κορονά τῆς Μεραρχίας Σερρών τῆς 21^{ης} Μαΐου 1919.

2) Γ.Ε.Σ./Δ.Ι.Σ. Ἡ Συμμετοχὴ τῆς Ἑλλάδος, 139. Ἀναλυτικὰ γιὰ τὶς ἀπώλειες τῆς Μεραρχίας Σερρών κατὰ τὴ μάχη τῆς Δοϊράνης βλ. στὸ ἴδιο, παράρτ. 13, 222.

3) Ἀρχεῖο Γ.Ε.Σ./Δ.Ι.Σ. Α' Παγκόσμιος Πόλεμος, Φ.228/Β/3. Ἱστορικὸ τῆς Μεραρχίας Κρήτης τῆς 21^{ης} Μαΐου 1919 γιὰ τὸ διάστημα ἀπὸ 1^{ης} Σεπτεμβρίου μέχρι 18^{ης} Νοεμβρίου 1918 (Ἐπίθεση κατὰ Μπλάνγκα Πλάνινα), 14.

4) Ἀρχεῖο Γ.Ε.Σ./Δ.Ι.Σ. Α' Παγκόσμιος Πόλεμος, Φ.398/Γ/2. Ἐπιστολὴ τοῦ Ἀρχιστρατήγου Δαγκλῆ πρὸς τὸν Πρωθυπουργὸ Ἐλευθέριο Βενιζέλο τῆς 7^{ης}/19^{ης} Σεπτεμβρίου 1918.

άμυντικής τοποθεσίας του ύψώματος Πυραμίδα (Γκράν Κορονέ). Ο αγώνας υπήρξε σκληρός με εναλλασσόμενες φάσεις και με βαρύτατες και από τις δύο πλευρές απώλειες. Η Μεραρχία Σερρών, με το 1^ο και το 2^ο Σύνταγμα στην πρώτη γραμμή, επιτέθηκε με μεγάλο ένθουσιασμό και κατάφερε να προωθηθεί εντός της έχθρικής τοποθεσίας, καταλαμβάνοντας τους πρώτους αντικειμενικούς σκοπούς, δηλαδή τα ύψωματα Δοϊράνης, Τέτον και 340. Συνεχίζοντας την επίθετική προσπάθεια, το 1^ο Σύνταγμα Σερρών επιτέθηκε εναντίον του ύψώματος Χίλτ. "Όμως η 22^η βρετανική Μεραρχία συνάντησε σθεναρή έχθρική αντίσταση και, παρ' όλο που ένισχύθηκε με το 3^ο Σύνταγμα Σερρών, δεν κατάφερε να προωθηθεί εντός της έχθρικής τοποθεσίας. Τελικά η βρετανική Μεραρχία αναγκάστηκε να υποχωρήσει, αφήνοντας άκαλυπτο το άριστερο πλευρό του 1^{ου} Συντάγματος Σερρών, το οποίο συμπύχθηκε για να μην αποκοπεί.

Τη νύχτα αναστάλθηκε η συμμαχική επίθεση και η ελληνική Μεραρχία σταθεροποιήθηκε στη γραμμή ύψωματα Δοϊράνης - ύψωμα 340. Στις 6/19 Σεπτεμβρίου το 12^ο Σώμα Στρατού συνέχισε την επίθεσή του στο δυτικό τμήμα της λίμνης Δοϊράνης, χωρίς όμως επιτυχία. Η Μεραρχία Σερρών, παρά τα συνεχή πυρά του έχθρικού πυροβολικού, κατάφερε να καταλάβει το ύψωμα Χίλτ. "Όμως και πάλι η αποτυχία της βρετανικής Μεραρχίας αλλά και η ένισχυση των βουλγαρικών τμημάτων είχαν ως αποτέλεσμα τη συγκέντρωση των έχθρικών δυνάμεων εναντίον του Χίλτ, την ανακατάληψή του από τα βουλγαρικά τμήματα και τη σύμπτυξη της ελληνικής Μεραρχίας. Τελικά το 12^ο Σώμα Στρατού διέκοψε τις ενέργειές του και συμπύχθηκε στις άρχικες θέσεις εξορμήσεως. Οι απώλειες της 22^{ης} βρετανικής Μεραρχίας ανήλθαν σε 165 αξιωματικούς και 3.155 όπλιτες νεκρούς και τραυματίες και των Ελλήνων σε 173 αξιωματικούς και 2.514 όπλιτες. Παράλληλα, το 16^ο βρετανικό Σώμα Στρατού εξαπέλυσε την επίθεσή του στις 03:00 της 5 /18 Σεπτεμβρίου, ανατολικά της λίμνης Δοϊράνης κατά του τομέα της Μπλάνγκα Πλάνινα. Την επίθεση ανέλαβε εξ ολοκλήρου η Μεραρχία Κρήτης, καλυπτόμενη από δεξιά από την 84^η Ταξιαρχία της 28^{ης} βρετανικής Μεραρχίας. Η ελληνική Μεραρχία επιτέθηκε με δύο Συντάγματα στην πρώτη γραμμή, το 9^ο και το 29^ο. Τα ελληνικά τμήματα κατόρθωσαν να διανοίξουν διαδρόμους στα έχθρικά συρματοπλέγματα και να εισχωρήσουν σε μικρό βάθος εντός της έχθρικής άμυντικής τοποθεσίας. Δέχτηκαν όμως σφοδρότατα πυρά πυροβολικού και πεζικού, καθώς και αλληπάλληλες αντεπιθέσεις, και καθηλώθηκαν. Παρά την ένισχυσή τους από βρετανικές δυνάμεις και από το 3^ο Σύνταγμα Ίππικου, δεν επιτεύχθηκαν σημαντικά αποτελέσματα. Την επομένη επικράτησε ήρεμία στον τομέα και σταδιακά άρχισε η αντικατάσταση των ελληνικών τμημάτων πρώτης γραμμής. Οι απώλειες της Μεραρχίας Κρήτης ανήλθαν σε 10 αξιωματικούς και 96 όπλιτες νεκρούς και 34 αξιωματικούς και 540 όπλιτες τραυματίες, ενώ των Βρετανών ανήλθαν σε 100 νεκρούς και τραυματίες.

Η επίθεση της βρετανοελληνικής Στρατιάς στην περιοχή της Δοϊράνης είχε αποτύχει, αφού οι απώλειες ήταν μεγάλες και τα έδαφικά και τακτικά κέρδη ελάχιστα. Σύμφωνα με το Γενικό Έπιτελείο η κύρια αίτια της αποτυχίας ήταν η ανεπαρκής και αναποτελεσματική υποστήριξη των ελληνικών δυνάμεων από το βρετανικό πυροβολικό. Οι επιχειρήσεις όμως στη Δοϊράνη συντέλεσαν στην αγκίστρωση ισχυρών έχθρικών δυνάμεων πεζικού και πυροβολικού».

Ἡ καταστροφή τῆς περιοχῆς τῆς Γευγελῆς ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους³⁷⁵

Ἦταν τέλος τοῦ 1918 ὅταν ἡ ἐφημερίδα «Μακεδονία» δημοσίευσε ἓνα ἄρθρο ὑπὸ τὸν γενικὸ τίτλο: «Ἀπὸ τὰ βουλγαρικὰ ὄργια - Πῶς κατέστρεψαν τὴν Γευγελὴν καὶ τὰ περίχωρα - Ποιοὶ ἦσαν ἐπικεφαλῆς τοῦ ἔργου». Τὸ ἄρθρο αὐτό, παρουσιάζει τὸ βουλγαρικό χτύπημα κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Γευγελῆς καὶ παρατίθεται αὐτοῦσιο:

«Καὶ οἱ Βούλγαροι, οἱ καταλαβόντες τὴν περιφέρειαν Γευγελῆς, μὴ θέλοντες νὰ ὑστερήσουν τῶν λοιπῶν ὁμοφύλων των ὡς πρὸς τὰς βαναυσότητας καὶ ἀγριότητας, ἐξετέλεσαν, ἐν πάσαις ταῖς λεπτομερείαις του τὸ πρόγραμμα τῆς ἐξοντώσεως καὶ ἐξαφανίσεως παντός ἑλληνικοῦ καὶ ἐν τῇ περιφερίᾳ ταύτῃ. Ἐν πρώτοις, ἅμα τῇ καταλήψει τῆς εἰρημένης περιφέρειας, ἐφρόντησαν νὰ ἐκτοπίσουν τοὺς κατοίκους, ἀφοῦ ὑπεχρέωσαν αὐτοὺς νὰ λάβουν μεθ' ἑαυτῶν τὰ ἀναγκαϊότερα μόνον τῶν οἰκιακῶν ἐπίπλων καὶ σκευῶν των, τὰ δὲ λοιπὰ ἐτοιμάσουν εἰς δέματα καὶ τοποθετήσουν εἰς ὠρισμένα οἰκήματα, πρὸς φρούρησιν δῆθεν αὐτῶν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ βουλγαρικοῦ στρατοῦ, καὶ ἀποστολῆν αὐτῶν, ἐν εὐθέτῳ χρόνῳ, ὑπ' αὐτῶν τῶν βουλγαρικῶν ἀρχῶν εἰς τοὺς δικαιοῦχος, ἅμα τῇ ἐγκαταστάσει των εἰς τὸν ἐπὶ τούτῳ ὠρισμένον τόπον! Αφοῦ δὲ διὰ τοῦ ἐντίμου τούτου βουλγαρικοῦ τρόπου κατεκράτησαν ἅπασαν τὴν κινητὴν περιουσίαν τῶν δυστυχῶν κατοίκων, ἔβησαν εἰς ἐνέργειαν ἕτερον σατανικὸν μέσον πρὸς βαθμιαίαν ἐξόντωσιν καὶ αὐτῶν τῶν κατοίκων. Ἀπέσπασαν ὑπὸ τῶν ἀγκαλιῶν πολλῶν οἰκογενειῶν τοὺς μόνους προστάτας των καὶ ἀπέστειλαν αὐτοὺς εἰς διάφορα καταναγκαστικά ἔργα, πολλῶν δὲ οἰκογενειῶν τὰ μέλη διεσκόρπισαν εἰς διάφορα μέρη τῆς Βουλγαρίας, ὅπου, ὑφίσταντο τὰ πάνδεινα, ἐξ ὧν πλείστοι καὶ καθ' ὁδὸν -καθ' ὅσον καθ' ὠρισμένας φαίνεται, χρονικὰς περιόδους μετεφέροντο ἀπὸ τόπου εἰς τόπον πρὸς ἐπιδεινῶσιν τῶν βασάνων των- καὶ εἰς τὰ μέρη ἐνθα ἐτοποθετήθησαν ἀπέθανον.

Ἐν τέλει, πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ σχεδίου των, ἀπεψίλωσαν τὴν περιφέρειαν καὶ τῶν οἰκιῶν καὶ κατέστησαν, οὕτω, ταύτην ἔρημον. Ἐν Γευγελῇ μόνον, ἐκ τῶν 1500 οἰκιῶν καὶ 700 ἐμπορικῶν καταστημάτων καὶ ἐργαστηρίων, κατεδάφισαν ὑπὲρ τὰς 400 οἰκίας, διότι ἀνῆκον εἰς τοὺς φανατικωτέρους τῶν Γραικομάνων. Ἐκ τῶν λοιπῶν δὲ τὰς πλείστας κατεκρήμνισαν, ἀφοῦ ἀφήρσαν τὰς κεράμους καὶ πᾶν ξύλινον ὑλικόν. Ἡ πόλις αὕτη, ἥτις ἄλλοτε ἦτο ὁ στόχος τοῦ Βουλγαρικοῦ Κομιτάτου, μετεβλήθη εἰς σωροὺς ἐρείπιων. Καὶ τῶν ἄλλων χωρίων τῆς περιφέρειας ταύτης ἡ τύχη δὲν ὑπῆρξε καλυτέρα. Τὰ χωρία Σέχοβον, Σλόπιντσα, Μαρζέντσα, Πόμπρεκ, Διαβατό, Παρδέιτσα, Γκόρνιτσεκ, Μουίν, Χούμα εἶναι ἐντελῶς κατεστραμμένα, τῶν δὲ χωρίων Βογδάντσης, Στογιακόβου καὶ Νεγκόρτσης αἱ πλείσται οἰκίαι κατεστραμμένα καὶ αἱ ἐναπομείνουσαι ἀκατάλληλοι πρὸς κατοικίαν. Τοιαύτη, ἐν ὀλίγοις, ἡ διαγωγὴ τῶν Πρώσων τῆς Ἀνατολῆς. Καὶ ὅμως διατείνονται καὶ κόπτονται, ὅτι ἡ περιφέρεια αὕτη εἶνε βουλγαρικὴ καὶ ἐπομένως εἶναι δίκαιον! νὰ δοθῇ εἰς αὐτοὺς ἢ νὰ αὐτονομηθῇ, κατὰ τὴν ἀπαίτησιν τοῦ Μακεδονικοῦ Κομιτάτου. Ἐὰν ὄντως εἰς τὴν ἀπαίτησίν των ταύτην συντρέχουν λόγοι ἐθνολογικοὶ καὶ ἱστορικοὶ, διατὶ τότε προέβησαν οὐ μόνον εἰς τὴν ἐκτόπισιν ἀλλὰ καὶ διασπορὰν τοῦ πλη-

³⁷⁵ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 23^{ης} Δεκεμβρίου 1918.

θυσμοῦ, κατακράτησιν τῆς κινητῆς αὐτοῦ περιουσίας καὶ καταδάφισιν καὶ καταστροφῆν ταύτης, πρωτοστατοῦντος μάλιστα αὐτοῦ τοῦ Βουλγάρου Φρουράρχου Γευγελῆς Θεοδώρου Σίσκωφ, ἀντισυνταγματάρχου 5^{ης} Μεραρχίας 20^{ου} Συντάγματος, ἔχοντος ὡς συνεργοὺς τοὺς Βλάδε Οἰκονόμωφ, Πρόεδρον τοῦ Κομιτάτου καὶ Δήμαρχον Γευγελῆς, Μῆτον Κουβάτσιν, πρόεδρον τῶν ἐπιτάξεων καὶ Μίρτσε Κουβάτσιν διευθυντὴν περιθάλψεως; Ἀλλὰ τὸ μῖσος αὐτῶν κατὰ τῶν κατοίκων τῆς περιφέρειας ταύτης, καὶ ἰδίᾳ τῶν τῆς Γευγελῆς, ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς τουρκικῆς δουλείας καθ' ἣν δὲν ἠδυνήθησαν οἱ κομιτατζήδες διὰ τοῦ πυρός καὶ σιδήρου νὰ καθυποτάξουν αὐτοὺς ὑπὸ τὸ Βουλγαρικὸν σχῆμα, καὶ ἡ ἀποτυχία αὐτῶν κατὰ τὴν κατὰ τὸν Ἑλληνοσερβοβουλγαρικὸν πόλεμον εἰσβολὴν των εἰς Γευγελήν, ὅποτε ἔλαβον τὰ ὄπλα καὶ αὐτοὶ οἱ κάτοικοι τῆς ἀτυχοῦς πόλεως κατ' αὐτῶν, ἐζήτουν ἐκδίκησιν. Καὶ ἡ εὐκαιρία τοῖς ἐδόθη, προσθέτουσα μίαν ἀκόμα μαύρην σελίδα εἰς τὸ παθητικὸν των, τὸ πλήρες θηριωδιῶν, ὠμότητων καὶ βαναυσότητων».

Μετακινήσεις σλαβόφωνων πληθυσμῶν τῆς περιοχῆς Παιονίας

Ἀπὸ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1913 καὶ τῆ λήξῃ τοῦ Β' Βαλκανικοῦ Πολέμου, μὲ τὴν ἦττα τῆς Βουλγαρίας, ξεκινάει στὴ Μακεδονία καὶ τὴ Θράκη ἡ ἀποχώρησις τῶν σλαβόφωνων κατοίκων τῶν περιοχῶν αὐτῶν, μὲ κατεύθυνση κυρίως τὴ Βουλγαρία. Ἰδιαίτερα ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Κιλκίς οἱ ἀποχωρήσεις τῶν σλαβόφωνων τὴν ἐποχὴ ἐκεῖνη ἀνῆλθαν στὶς 13.000 - 14.000 ἄτομα.³⁷⁶

Τὸν Νοέμβριον τοῦ 1919, μὲ τὴ συνθήκῃ τοῦ Νεϊγῦ μετανάστευσαν ἐβελοντικά μὲ προορισμὸ τὴ Βουλγαρία, σλαβόφωνοι πληθυσμοὶ τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης. Μέχρι τὰ τέλη Ὀκτωβρίου 1924 εἶχαν ὑποβληθεῖ συνολικὰ 9.013 αἰτήσεις μετανάστευσις ποὺ ἀντιστοιχοῦσαν σὲ 22.816 ἄτομα.

Στὴν περιφέρεια Κιλκίς εἶχαν ὑποβληθεῖ αἰτήσεις:³⁷⁷

Περιοχὴ	Αἰτήσεις	Ἄτομα
Κιλκίς	929	2.432
Γουμένισσα	1.203	3.526

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ Βουλγαρία, σλαβόφωνοι κάτοικοι τῆς περιοχῆς Παιονίας μετανάστευσαν καὶ στὴ Γιουγκοσλαβία:³⁷⁸ Οἰκογένειες: Ἀξιούπολη 34, Εἰδομένη 25, Δογάνη 12, Πηγὴ 5, Γουμένισσα 2, Τούμπα 2, Εὐζωνοί 2, Ἅγιος Πέτρος 1.

Κατὰ τὴ μετανάστευσις τῶν σλαβόφωνων κατοίκων στὴ Βουλγαρία, ὅσοι κατεῖχαν ἀκίνητη περιουσία εἶχαν ὑποβάλλει αἰτήσεις στὴν ἑλληνικὴ κυβέρνησις γιὰ ρευστοποιήσῃ τῆς.

³⁷⁶ Ἰάκωβος Μιχαηλίδης, «Σλαβόφωνοι μετανάστες καὶ πρόσφυγες ἀπὸ τὴ Μακεδονία καὶ τὴ Δυτικὴ Θράκη (1912 - 1930)» Διατριβή, Α.Π.Θ. 1996.

³⁷⁷ Στὸ ἴδιο

³⁷⁸ Στὸ ἴδιο

Στην περιοχή τῆς Παιονίας ὁ ἀριθμὸς αἰτήσεων ρευστοποίησης περιουσιῶν σλαβόφωνων ἦταν:³⁷⁹ Γουμένισσα 286, Ἀξιούπολη 172, Γρίβα 94, Γοργόπη 78, Καστανερή 75, Τούμπα 74, Πολύκαστρο 47, Εὐζωνοί 44, Γερακῶνας 39, Στάθης 30, Εἰδομένη 28, Πευκόδασος 27, Φιλυριά 24, Καμποχώρι 23, Δογάνη 20, Πεντάλοφο 20, Πηγή 17, Εὐρωπος 10, Σκρά 8, Κάρπη 3, Κούπα 1.

Ἡ Παιονία ἀπὸ τὸ 1920 μέχρι τὸ 1939

Στις 28 Ἰουλίου 1920, ὑπογράφηκε ἡ συμφωνία τῶν Σεβρῶν βάσει τῆς ὁποίας ἡ Τουρκία παραχώρησε στὴν Ἑλλάδα τὰ νησιά Ἴμβρος καὶ Τένεδος, τὴν Ἀνατολικὴ Θράκη μέχρι τὴν Τσατάλτσα καὶ τὴν περιοχή τῆς Σμύρνης.³⁸⁰

Στις 29 Αὐγούστου 1921, ἀποφασίστηκε ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸ Κράτος νὰ ἰδρυθεῖ ὑπηρεσία Τελωνίου στὸ Σέχοβο (Εἰδομένη) Παιονίας.³⁸¹

Στις 11 Ὀκτωβρίου 1922, γίνεται ἑναρξὴ ἰσχύος τῆς ἀνακαυχῆς τῶν Μουδανιῶν ἢ τῆς συνθήκης τῶν Μουδανιῶν ποὺ ὀριζε τὴν ἀπόσυρση τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ ἀπὸ τὴν περιοχή τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης καὶ τοῦ ξεριζωμοῦ 250.000 χριστιανῶν κατοίκων τῆς.³⁸²

Ἐγκατάσταση «ἀνταλλάξιμων» - Κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἐτῶν 1922 καὶ 1924, ἐλληνικοὶ προσφυγικοὶ πληθυσμοὶ ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴ Θράκη, τὴ Μικρὰ Ἀσία καὶ τὸν Πόντο ἐγκαταστάθηκαν στὴν ἐπαρχία Παιονίας μετὰ ἀπὸ τουρκοὺς διωγμοὺς ἀλλὰ καὶ βάσει τῆς συμφωνίας γιὰ τὴν ἀνταλλαγὴ πληθυσμῶν μεταξὺ Ἑλλάδας καὶ Τουρκίας. Μετὰ τὴν ἀποχώρηση τῶν Τούρκων κατοίκων ἀπὸ τὴν παραμεθόρια περιοχή τῆς Παιονίας, ἐγκαταστάθηκαν στὴν περιοχή ἐλληνικοὶ προσφυγικοὶ πληθυσμοί:

Στὸ χωριὸ Καρασινὰν (Πλάγια) ἐγκαταστάθηκαν Ἑλληνες πρόσφυγες ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴ Θράκη καὶ τὴ Μικρασία (Μπογάζιοι, Ἀρναούτιοι, Ἀρτάκη, Μισόπολη). Στὸ χωριὸ Μαγιαδάγ (Φανός) ἐγκαταστάθηκαν Ἑλληνες πρόσφυγες ἀπὸ τὴ Μικρασία (Μισόπολη). Στὸν συνοικισμὸ Ἄλτσὰκ (Χαμηλὸ) ἐγκαταστάθηκαν Ἑλληνες πρόσφυγες ἀπὸ τὸν Πόντο. Στὸν συνοικισμὸ Σλιόπ (Δογάνης) ἐγκαταστάθηκαν Ἑλληνες πρόσφυγες ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴ Θράκη καὶ τὴ Μικρασία (Μπογάζιοι, Μισόπολη). Στὸν συνοικισμὸ Δρέβενο (Πύλη) ἐγκαταστάθηκαν Ἑλληνες πρόσφυγες ἀπὸ τὸν Πόντο (Χαλδεῖα, Ἄμισός). Στὸ χωριὸ Ματσίκασο (Εὐζωνοί) ἐγκαταστάθηκαν Ἑλληνες πρόσφυγες ἀπὸ τὴς ἐλληνικῆς περιοχῆς τῆς Βόρειας Μακεδονίας (Βογδάντσα, Γευγελή, Σπρῶμνιτσα) ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸν Πόντο (Κερασούντα, Κάρς). Στὸ χωριὸ Σμόλι (Μικρόδασος) ἐγκαταστάθηκαν Σαρακατσάνοι καὶ Πόντιοι πρόσφυγες (Κάρς, Τσάλκα, Σάντα, Ἀργυρούπολη). Στὴν Ὀρέβιτσα (Πευκόδασος) ἐγκαταστάθηκαν Ἑλληνες πρόσφυγες ἀπὸ τὸν Πόντο (Κάρς, Ἴμερα, Μπέσας, Μπασκὺρ, Ἐβραμί).

³⁷⁹ Ἰάκωβος Μιχαηλίδης, «Σλαβόφωνοι μετανάστες καὶ πρόσφυγες ἀπὸ τὴ Μακεδονία καὶ τὴ Δυτικὴ Θράκη (1912 - 1930)» Διατριβή, Α.Π.Θ. 1996.

³⁸⁰ Ἰστοσελίδα Βικιπαίδεια «Συνθήκη τῶν Σεβρῶν».

³⁸¹ Ἐφημερίδα «Σκρίπ» τῆς 29^{ης} Αὐγούστου 1921.

³⁸² Ἰστοσελίδα Βικιπαίδεια «Ἀνακαυχὴ τῶν Μουδανιῶν».

Τὸν Ἰούλιο 1924,³⁸³ ἀνταλλάξιμοι ἀπὸ τὴν περιοχή Μετρῶν καὶ Τσατάλτζας, κατήγγειλαν κατὰ τὴν ἀφίξή τους στὴν Ἑλλάδα πὼς οἱ τουρκικὲς ἀρχές, μὲ τὸ πρόσημα ἐπιδημίας ζωικῶν ἀσθενειῶν στὴν περιοχή, ἀπαγόρευσαν τὴ μεταφορὰ τῶν ζώων τους στὴν Ἑλλάδα. Ὅσοι ἀνταλλάξιμοι ἐμπορεύτηκαν τὴν τελευταία σοδεῖα τῶν καλλιερειῶν τους, στὸ διάστημα πρὸ τῆς ἀνταλλαγῆς, ὑποχρεώθηκαν νὰ καταβάλλουν τὰ ἐμπορικὰ τους ἔσοδα στὸ τουρκικὸ κράτος. Κατὰ τὴν ἀποχώρηση τῶν ἀνταλλάξιμων ὑπῆρξαν περιπτώσεις πού οἱ τουρκικὲς ἀρχές ἀπαγόρευσαν τὴ μεταφορὰ στὴν Ἑλλάδα ἐκκλησιαστικῶν σκευῶν.

Τὴν 14 Σεπτεμβρίου 1924, κατόπιν προστριβῶν, δημιουργήθηκαν συμπλοκὲς μεταξὺ τῶν ντόπιων κατοίκων καὶ τῶν προσφύγων τοῦ χωριοῦ Ἅγιος Πέτρος Παιονίας (Πέτροβο) μὲ ἀποτέλεσμα τὸν θάνατο τοῦ κατοίκου Χρήστου Καλλίνη. Ἡ ὑπόθεση τῶν προστριβῶν πέρασε καὶ στὶς στήλες τῶν ἔφημερίδων.³⁸⁴

Στὶς 30 Ὀκτωβρίου 1926, στὴ Γουμένισσα, κατὰ τὴν ὁμιλία τῶν Φιλελεύθερων ὑποψηφίων Ἰασωνίδη, Μουζενίδη, Κύρκου, Βουτυρὰ καὶ Ζαφειρόπουλου πού διεξαγόταν ἀπὸ τὸν ἐξῶστη τοῦ Κέντρου Προσφυγικῆς Ἐνωσης Γουμένισσας, δημιουργήθηκαν ἐπεισόδια στοὺς δρόμους τῆς πόλης μεταξὺ βασιλοφρόνων καὶ βενιζελικῶν ὁπαδῶν, πού ἐξελίχθηκαν σὲ σύρραξη μεταξὺ ντόπιων καὶ προσφύγων, μὲ ἀποτέλεσμα τὸν τραυματισμὸ 5 ἀτόμων. Γιὰ τὴν ἐπιβολὴ τῆς τάξης ἔκανε ἔνοπλη ἐπέμβαση ἡ Χωροφυλακὴ.³⁸⁵

Συλλαλητήριο τῶν κατοίκων τῆς Παιονίας στὴ Γουμένισσα πραγματοποιήθηκε τὴν Κυριακὴ 17 Μαρτίου 1929.³⁸⁶ Οἱ συγκεντρωμένοι ζητοῦσαν ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση τὴν ἐνίσχυση τῶν χωριῶν τῆς περιοχῆς λόγω τῆς φτώχειας τῶν προσφυγικῶν καὶ ντόπιων πληθυσμῶν, λόγω τοῦ μικροῦ κατὰ οἰκογένεια κλήρου πού καταστράφηκε ἀπὸ τὶς μάχες τοῦ Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου καὶ λόγω τῆς καταστροφῆς τῶν ἀμπελιῶν ἀπὸ τὴ φυλλοξήρα. Ζητοῦσαν ἐπίσης καὶ τὴν ἰσχυρὴ φύλαξη τῶν συνόρων γιὰ τὴν ἀποτροπὴ ἐπιθέσεων τῶν κομιτατζήδων στὰ παραμεθόρια χωριά. Ἐνέκριναν καὶ ψήφισμα πού ἐπιδόθηκε στὸν Πρόεδρο τῆς Κυβερνήσεως καὶ στὰ ὑπόλοιπα στελέχη τῆς διοίκησης.

Κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ 1927 ξεκίνησε στὴ Γουμένισσα ἡ κατασκευὴ τοῦ βιομηχανικοῦ συγκροτήματος τοῦ μεταξουργεῖο «Χρυσάλις» ἀπὸ τὴν ἀνώνυμη ἐταιρεία «Μεταξο-ὑφαντουργεῖο ἢ «Χρυσάλις» Στυλινοῦ Ἡ. Παπαδόπουλου Α.Ε.»³⁸⁷

Στὶς 8 Ἀπριλίου 1929 ξεχείλισε ὁ Ἄξιός ποταμὸς καὶ πλημμύρισαν τὰ χωράφια τῶν κατοίκων τῶν χωριῶν Εἰδομένης καὶ Πλαγιῶν.³⁸⁸

³⁸³ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 17^{ης} Ἰουνίου 1924.

³⁸⁴ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 21^{ης} Σεπτεμβρίου 1924 καὶ 26^{ης} Σεπτεμβρίου 1924.

³⁸⁵ Ἐφημερίδες «Μακεδονία» τῆς 31^{ης} Ὀκτωβρίου 1926, «Ταχυδρόμος» τῆς 31^{ης} Ὀκτωβρίου 1926.

³⁸⁶ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 21^{ης} Μαρτίου 1929.

³⁸⁷ Ἴστοσελίδα ertnews.gr

³⁸⁸ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 9^{ης} Ἀπριλίου 1929.

Στις 5 Ίουνίου 1929, συνέβη αεροπορικό δυστύχημα με πτώση στρατιωτικού αεροσκάφους, σε εκπαιδευτική πτήση από τὸ Στρατιωτικὸ Ἀεροδρόμιο τῆς Θεσσαλονίκης πρὸς τὸ αεροδρόμιο τῆς Γοργόπης. Νεκρὸς ἀνασύρθηκε ἕνας μαθητῆς τῆς Σχολῆς Ἀεροπορίας καὶ σοβαρὰ τραυματίας ἕνας λοχίας τοῦ ἴδιου σώματος.³⁸⁹

Στις 24 Ίουνίου 1929 ἔγιναν μὲ μεγάλες τιμὲς τὰ ἀποκαλυπτήρια τοῦ ἠρώου Ἀξιούπολεως. Τὸ πρωτοσέλιδο δημοσίευμα στὴν ἐφημερίδα «Μακεδονία» ἀναφέρεται στὸ μνημεῖο: «...Τὸ μνημεῖον ἐκ Πεντελικοῦ μαρμάρου εἶνε ἔργον τοῦ διασήμου γλύπτου κ. Δημητριάδου τῶν Παρισίων, παριστᾶ δὲ τὴν Πατρίδα ὑποβαστάζουσα γονυπετὴ ἐκ τῶν τραυμάτων πολεμιστῶν κρατοῦντα σφικτὰ τὸ ὄπλον του.»³⁹⁰

Στις 9 Φεβρουαρίου 1930, στὸ χωριὸ Φανὸς Παιονίας, πραγματοποιήθηκε παράσταση καὶ χωροεσπερίδα, τὰ ἔσοδα τῆς ὁποίας διατέθηκαν γιὰ τοὺς ἄπορους πρόσφυγες τῆς Κοινότητος Φανοῦ. Τὴν ἐσπερίδα διοργάνωσαν ὁ πρόεδρος τῆς κοινότητος Παντ. Τεκτονίδης, ὁ ἱερέας Χρυσ. Στεργίου καὶ ὁ Λοχαγὸς Ἡλ. Σφακιανιάκης. Τὰ εἰσιτήρια διανεμήθηκαν στοὺς κατοίκους τῶν κοινοτήτων Γουμενίσσης, Ἀξιούπολεως, Εἰδομένης, Πλαγίων καὶ Φανοῦ. Στὴν παράσταση ἔλαβαν μέρος οἱ: Αἰγ. Κουβουκλιανός, Εὐδ. Κουβουκλιανοῦ, Δέσπ. Πιλαδέρη, Εὐδ. Φιλιππίδη καὶ Κ. Κουβουκλιανοῦ.³⁹¹

Στις 20 Μαΐου 1930, στὴν ἐφημερίδα «Σκρίπ», δημοσιεύονται πληροφορίες τῆς ὑπόθεσης μιᾶς δολοφονίας ποὺ εἶχε τελεστεῖ σὲ ἕνα ἀμπρὶ στὴν περιοχὴ τοῦ χωριοῦ Χαμηλὸ κι ἀφοροῦσε τὸν θάνατο μιᾶς γυναικῆς ἀπὸ τὸν Εὐρωπο Παιονίας, τῆς Μαγδαληνῆς Γκουγκούλη. Οἱ πληροφορίες καθιστοῦσαν ὑποπτους γιὰ τὸν φόνο τοὺς συγγενεῖς της, ποὺ πιθανότατα τὴ δολοφόνησαν γιὰ νὰ καρπωθοῦν τὴν περιουσία της.³⁹²

Στις 17 Μαΐου 1931, ἰδρύθηκε ὁ Προσφυγικὸς Ἀθλητικὸς Ὁμιλὸς Ἀξιούπολεως «Π.Α.Ο.Α».³⁹³

Στις 6 Φεβρουαρίου 1934, μιὰ τραγωδία σ' ἕναν γάμο στὴν Ἀξιούπολη, συντάραξε τὴ δημοσιότητα. Μετὰ τὴν τελετὴ, στὸ γαμήλιο γλέντι, καὶ μετὰ ἀπὸ παρεξήγηση, ἕνας ἀπὸ τοὺς προσκεκλημένους, ὁ Διαμαντῆς Πεντελέκης, πυροβόλησε καὶ σκότωσε 5 παραβρισκόμενους στὴν ἐκδήλωση.³⁹⁴

Στις 8 Αὐγούστου 1934, ἰδρύθηκε ὁ Νομὸς Κιλκίς, ἡ περιοχὴ ἀνῆκε πιὸ πρὶν στὸν Νομὸ Θεσσαλονίκης.³⁹⁵

Στις 18 Ίουνίου 1936 πραγματοποιήθηκε στὴν Ἀξιούπολη πολυπληθὲς συλλαλητήριον τῶν κουκουλοπαργαγωγῶν (σηροτρόφων).³⁹⁶

³⁸⁹ Εφημερίδα «Σκρίπ» τῆς 9^{ης} Ίουνίου 1929.

³⁹⁰ Εφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 24^{ης} Ίουνίου 1929.

³⁹¹ Εφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 10^{ης} Φεβρουαρίου 1930.

³⁹² Εφημερίδα «Σκρίπ» τῆς 20^{ης} Μαΐου 1930.

³⁹³ Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, «Οἱ πρόσφυγες στὴ Μακεδονία», Ἀθήνα 2009.

³⁹⁴ Εφημερίδα «Αναγέννησις Τρικάλων» τῆς 7^{ης} Φεβρουαρίου 1934.

³⁹⁵ Γιώργος Ἐχέδωρος «Ἱστορία τοῦ Κιλκίς», Κιλκίς, 1996.

³⁹⁶ Εφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 19^{ης} Ίουνίου 1936.

Ό Άξιός ποταμός τή δεκαετία 2010 από τή γέφυρα στη διαδρομή Εύζωνοι - Πλάγια.
Άρχείο κ. Θεόδωρου Π. Μποράκη.

Τò Μεγάλο Ρέμα «Κοτζά Ντερè», από τή γέφυρα στη διαδρομή Πλαγιών - Άξιουπόλεως (2010).
Άρχείο κ. Θεόδωρου Π. Μποράκη.

Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΠΑΙΟΝΙΑ

Πληροφορίες για τὸν ἐπισκέπτη - Τὰ Πλάγια καὶ οἱ περισσότερες περιοχὲς τῆς Παιονίας ἀπέχουν 1 ὥρα περίπου ἀπὸ τῆ Θεσσαλονίκη. Οἱ κωμοπόλεις τῆς περιοχῆς Παιονίας εἶναι: ἡ Γουμένισσα, τὸ Πολύκαστρο καὶ ἡ Ἄξιούπολη.

Πρόσβαση στὴν περιοχὴ Παιονίας καὶ στὰ Πλάγια ὑπάρχει μέσω τῶν παρακάτω διαδρομῶν:

α) **Ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη μέσω τῆς ἐθνικῆς ὁδοῦ Θεσσαλονίκης - Εὐζώνων** (ἀπόσταση 78 χιλιομέτρων ἀπὸ τὰ Πλάγια). Λίγο πρὶν τὸ τελωνεῖο Εὐζώνων ὑπάρχει πινακίδα: πρὸς "Εἰδομένη" πὺ κατευθύνει τοὺς ὁδηγοὺς ἀριστερά, στὸν νέο δρόμο 3,5 χιλιομέτρων καὶ στὴ συνέχεια, μετὰ τὴ γέφυρα τοῦ Ἄξιου ποταμοῦ, στὴν παλιὰ ἐπαρχιακὴ ὁδὸ Εἰδομένης - Πλαγίων. (Ἀπόσταση 7,5 χιλιόμετρα ἀπὸ τὴ διασταύρωση ἐθνικῆς ὁδοῦ μὲ τὴν ἐπαρχιακὴ ὁδὸ Εὐζώνων - Εἰδομένης μέχρι τὰ Πλάγια).

β) **Ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη μέσω τῆς ἐθνικῆς ὁδοῦ Θεσσαλονίκης - Εὐζώνων** (ἀπόσταση 88 χιλιομέτρων ἀπὸ τὰ Πλάγια). Στὸ ὕψος τῶν διοδίων (παράκαμψη πρὸς Πολύκαστρο καὶ Κιλκίς), ὑπάρχει πινακίδα: πρὸς "Πολύκαστρο" πὺ κατευθύνει τοὺς ὁδηγοὺς δεξιὰ, στὴν παλιὰ ἐπαρχιακὴ ὁδὸ. Στὴ διαδρομὴ γιὰ τὰ Πλάγια οἱ ἐπισκέπτες διέρχονται ἀπὸ τὶς κωμοπόλεις Πολύκαστρο, Ἄξιούπολη καὶ ἀπὸ τὸ χωριὸ Φανός.

β1) Ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη γιὰ τὸ Πολύκαστρο ὑπάρχει παράλληλη ἐναλλακτικὴ διαδρομὴ, ἡ **παλιὰ ἐπαρχιακὴ ὁδὸς πὺ ὁδηγεῖ στὸ Πολύκαστρο μέσω τῶν χωριῶν Γέφυρα, Πρόχωμα, Ἄσπρος, Λιμνότοπος**. (Ἀπὸ τὴ διασταύρωση τοῦ χωριοῦ Γέφυρα, στὸ ὁδικὸ δίκτυο Θεσσαλονίκης - Γιαννιτσῶν, ἀπόσταση 35 χιλιόμετρα μέχρι τὸ Πολύκαστρο).

β2) Ἀπὸ τὸ Πολύκαστρο πρὸς τὰ Πλάγια ἄλλη ἐναλλακτικὴ διαδρομὴ εἶναι **ἀπὸ τὴν παλιὰ ἐπαρχιακὴ ὁδὸ Πολυκάστρου - Εὐζώνων, μέσω τῶν χωριῶν Πευκόδασσος, Μικρόδασσος, Εὐζωνοί**. (Ἀπόσταση 16 χιλιόμετρα ἀπὸ τὸ Πολύκαστρο μέχρι τὴ διασταύρωση τῆς ἐθνικῆς ὁδοῦ μὲ τὴν ἐπαρχιακὴ ὁδὸ Εὐζώνων - Εἰδομένης).

γ) **Ἀπὸ τὴν κωμόπολη τοῦ Νομοῦ Πέλλας, Ἀριδαία** μέχρι τὰ Πλάγια (ἀπόσταση 65 χιλιόμετρα), περιφερειακὰ τοῦ ὄρους Πάικο, μέσω τῶν χωριῶν Βορεινὸ, Νεοχώρι, Θηριόπετρα, Νότια, Περικλεια, Ἀρχάγγελος, Καταρράχτες Σκρά, Σκρά, Φανός.

δ) **Ἀπὸ τὴ Γουμένισσα** πρὸς τὰ Πλάγια, **ἐναλλακτικὴ διαδρομὴ μὲ ἀνάβαση στὸ ὄρος Πάικο** μέσω τῶν χωριῶν Γρίβα, Καστανερή, Λιβὰδια, Ἀρχάγγελος, Καταρράχτες Σκρά, Σκρά, Φανός. (Ἀπόσταση 63 χιλιόμετρα ἀπὸ τὸ κέντρο τῆς Γουμένισσας μέσω τῆς ὁδοῦ Κακάβου [ἐπαρχιακὴ ὁδὸς Ἄξιουπόλεως - Λιβαδίων] μέχρι τὰ Πλάγια).

ε) **Ἀπὸ τὸ Κιλκίς, μέσω τῆς ἐπαρχιακῆς ὁδοῦ Κιλκίς - Ἄξιουπόλεως**, διαδρομὴ μέσω τῶν χωριῶν: Μεταλλικό, Μεγάλη Βρύση, Βαπτιστής, Χωρῦγι, Βαφιοχώρι, Νέα Καβάλα. (Ἀπόσταση 26 χιλιομέτρων ἀπὸ τὴ διασταύρωση τῆς ὁδοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου (Κιλκίς) καὶ ἐπαρχιακῆς ὁδοῦ Κιλκίς Ἄξιουπόλεως, μέχρι τὴ γέφυρα Πολυκάστρου καὶ Νέας Ἐθνικῆς Ὀδοῦ Θεσσαλονίκης - Εὐζώνων).

Τὸ γεωγραφικὸ στίγμα τῶν Πλαγίων εἶναι: 41.0763889°, 22.4891667°

Διαμονή - Για διαμονή στην Παιονία υπάρχουν διαθέσιμα ξενοδοχεία στις παρακάτω περιοχές:

- α) Στην περιοχή Κοτζά Ντερέ (στον έπαρχιακό δρόμο Άξιουπόλεως - Πλαγίων, δίπλα στη γέφυρα του ομώνυμου παραπόταμου, περίπου 10 λεπτά από τὰ Πλάγια).
- β) Στο χωριό Εύζωνοι (10 περίπου λεπτά από τὰ Πλάγια).
- γ) Στην κωμόπολη Πολύκαστρο (25 περίπου λεπτά από τὰ Πλάγια).
- δ) Στην κωμόπολη Γουμένισσα (30 περίπου λεπτά από τὰ Πλάγια).
- ε) Στο χωριό Σκρά, ένοικιαζόμενα δωμάτια (30 περίπου λεπτά από τὰ Πλάγια).

Περιοχές φυσικού κάλλους

Άξιός ποταμός - Στους έπισκέπτες που είναι περιπατητές, δρομείς ή διαθέτουν όχηματα «έκτος δρόμου» είναι προσβάσιμη ή διαδρομή κατά μήκος τής δυτικής όχθης του Άξιού ποταμού, απόστασης 12 χιλιομέτρων, από τὸ παλιὸ ὕδραγωγεῖο τοῦ Πολυκάστρου μέχρι τὴν τοποθεσία τοῦ Ἁγ. Παντελεήμονα Μικροδάσους, δηλαδή μέχρι τὴν περιοχή που ἔμεινε με τὴν ὀνομασία "Τὰ στενά τῆς Τσιγγάνας". Στὴ δυτικὴ ὄχθη τοῦ Ἁξιού, ἀπὸ τὸ χωριὸ Μικροδάσος, εἶναι προσβάσιμο τὸ ξωκκλήσι τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα.

Όρος Πάικο - Τὸ ὄρος Πάικο βρίσκεται στὴν κεντρικὴ Μακεδονία, στὰ σύνορα τῶν νομιῶν Πέλλας καὶ Κιλκίς, με κορυφὴ τὴν Γκόλα Τσοῦκα σὲ ὑψόμετρο 1.650 μέτρων. Συνδέεται στὰ ἀνατολικά με τὸ ὄρος Βόρρα ἐνῶ στὰ ἀνατολικά του ἔχει τὴν κοιλάδα τοῦ Ἁξιού ποταμοῦ. Τὸ Πάικο ἔχει πλούσια βλάστηση καὶ ἀρκετὲς πηγές κι ἀπὸ βορρὰ πρὸς νότο ἀποτελεῖται ἀπὸ τὶς κορυφές: Σκρά (1.097μ.), Τσοῦμα (1.219 μ.), Βερτόπια (1.490 μ.), Πύργος (1.494 μ.), Κάντασι ἢ Καντάστι (1.607 μ.) καὶ Γκόλα Τσοῦκα (1.650 μ.). Διαθέτει τὸ μεγαλύτερο δάσος καστανιάς τῆς Ἑλλάδας ἀφοῦ υπάρχουν περὶ τὰ 4.500 στρέμματα καστανιῶν, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ 2.500 εἶναι καλλιεργησίμα. Ἔχουν καταμετρηθεῖ 57 διαφορετικὰ εἶδη πεταλούδας στὸ Πάικο, ἀναδεικνύοντας τὸν πλοῦτο τῆς ἐντομοπανίδας τῆς περιοχῆς. Ξεχωριστὴ θέση στὴν πανίδα τοῦ βουνοῦ ἔχει τὸ ἀγριογούρουνο που συναντᾶται σὲ ὅλο τὸ Πάικο. Ἡ χλωρίδα ἀποτελεῖται ἀπὸ περίπου 2.500 δείγματα φυτῶν. Τὰ δέντρα που καλύπτουν τὸ Πάικο εἶναι κυρίως καστανιές, ὀξιές, πεύκα, δρῦς, κέδροι, ἱτίες, λεύκες, σημύδα. Ἀραιότερα συναντῶνται: πλατάνια, μηλιές, καρυδιές καὶ κισσοὶ ἐνῶ εἶναι πλούσιο σὲ φτέρες καὶ σὲ ποικιλίες μανιταριῶν.

Λίμνη Μεταλλείου - Βορειότερα ἀπὸ τὴν Ἁξιούπολη βρίσκεται ἡ τεχνητὴ λίμνη μήκους 2 χλμ. καὶ βάθους 35μ., γνωστὴ καὶ ὡς «Λίμνη Μεταλλείου». Προκαλεῖ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ψαράδων λόγω τοῦ πλοῦτου της σὲ πέστροφες. Σὲ μικρὸ ὕψωμα, δίπλα στὴ λίμνη, εἶναι προσβάσιμο τὸ ξωκκλήσι τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Ἀπὸ τὸ χωριὸ Πηγὴ ἀπέχει περίπου 9 χιλιόμετρα. Ἄλλη δασικὴ διαδρομὴ: ἀριστερὰ μετὰ τὴν γέφυρα τοῦ παραπόταμου Κοτζά Ντερέ, στὸ δρόμο Ἁξιουπόλεως - Πλαγίων.

Καταρράκτες τοῦ Σκρά (Γαλάζια Λίμνη) - Ἔγινε δημοφιλὴς προορισμὸς γιὰ τὴ νεολαία στὴ δεκαετία τοῦ 2010. Βρίσκεται λίγο ἔξω ἀπὸ τὸ χωριὸ Σκρά, πρὸς χωριὸ Ἀρχάγγελο. Μετὰ τὴν πινακίδα «Καταρράκτες Σκρά», ἀκολουθοῦν 700 μέτρα χωματόδρομου, ἡ ξύλινη γέφυρα πρὸς τὸ πέτρινο μονοπάτι που ἀνηφορίζει πρὸς τοὺς καταρράκτες καὶ λίγα

μέτρα πιδό πάνω ύπάρχει ή λίμνη με βάθος περίπου 4 μέτρα όπου τὰ νερά του ποταμού πέφτουν από ύψος 10 μέτρων. Η περιοχή προσφέρεται για κολύμπι και για περίπατο. **Άλλες περιοχές φυσικού κάλλους** - α) Η διαδρομή από τή Γουμένισσα μέχρι τὸ χωριό Λιβάδια στο Πάικο. β) Η περιοχή στη γέφυρα του Μεγάλου Ρέματος (Κοτζᾶ Ντερὲ) στη διαδρομή από Ἀξιούπολη πρὸς Πλάγια. γ) Ὁ λόφος Ραβινὲ στην περιοχή του χωριού Χαμηλό. δ) Τὸ ὕψωμα «412» στην περιοχή του χωριού Φανός. ε) Ἡ περιοχή «πλατάνια» στη διαδρομή Εἰδομένης - Δογάνη. στ) Ἡ περιοχή «ἄγιασμα Ἀγίας Παρασκευῆς» ἔξω από τὰ Πλάγια. ζ) Ἡ περιοχή του παρεκκλησίου τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς στο χωριό Δογάνη. η) Ἡ περιοχή στη γέφυρα τῆς Γοργόπης. θ) Στὴ διαδρομή από τή Γουμένισσα πρὸς τὸ χωριό Κάρπη ή τοποθεσία «Δύο Ποτάμια». ι) Τὸ πάρκο του χωριού Κάρπη κ.ἄ.

Ἀξιοθέατα Παιονίας

Ἱεροὶ Ναοὶ καὶ Ἱερὲς Μονὲς³⁹⁷

Ἱερὸς Ναὸς Ἀγίου Δημητρίου στην Ἀξιούπολη - Ἀποτελεῖ ἱστορικὸ διατηρητέο μνημεῖο του 19^{ου} αἰώνα καὶ βρίσκεται σὲ ὑπερψωμένο λόφο, στο κέντρο τῆς πόλης. Στὸν ἴδιο λόφο εἶναι τὸ κοιμητήριο καὶ τὸ στρατιωτικὸ κοιμητήριο τῆς μάχης του Σκρά (Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος). Ὁ ναὸς εἶναι ἐπισκέψιμος σὲ συνενόηση με τοὺς ἱερεῖς.

Ἱερὸς Ναὸς τῆς Παναγίας «Ἀξιοῦ Ἐστὶ» στην Ἀξιούπολη - Λειτουργεῖ ἀπὸ τὸν Ὀκτώβριο του 2016, πρόκειται γιὰ ἕναν μοναδικό, στην ἀρχιτεκτονική, ἱερὸ ναὸ με ἰδιαίτερη ἀγιογράφηση ἀπὸ τὸν Πειραιώτῃ ἀγιογράφο Κωνσταντῖνο Βαφειάδη.

Ἱερὸς Ναὸς Ἀγίου Γεωργίου στη Γουμένισσα - Ἡ κατασκευή του χρονολογεῖται τὸ 1862, ὅπως ἀναφέρει ἐπιγραφή που σώζεται στὸν ναὸ. Πρόκειται γιὰ τρίκλιτη ξυλόστεγη βασιλική με ξύλινο ζωγραφιστὸ τέμπλο, ἄμβωνα με ξυλόγλυπτη βάση καὶ με ζωγραφικὴ διακόσμηση στὶς ὀροφές καὶ ἀποτελεῖ μοναδικὸ παράδειγμα αὐτοῦ του ἀρχιτεκτονικοῦ τύπου γιὰ τὴν Περιφερειακὴ Ἐνότητα Κιλκίς. Κατὰ τὴ διάρκεια του Μεγάλου Πολέμου εἶχε μετατραπεί σὲ νοσοκομεῖο του γαλλικοῦ στρατοῦ.³⁹⁸

Ἱερὸς Ναὸς Ταξιάρχων Γαβριὴλ καὶ Μιχαὴλ στη Γερακῶνα - Τρίκλιτη βασιλική του 19^{ου} αἰώνα, διαστάσεων 18μ x 10μ.

Ἱερὸς Ναὸς Ἀγίου Νικολάου στη Γοργόπη - Στὸν ναὸ σώζονται κειμήλια ἀπὸ τὸ 1802, χρονιὰ κατὰ τὴν ὁποία χτίστηκε ὁ μεταβυζαντινὸς ναὸς σὲ ρυθμὸ τρίκλιτης βασιλικῆς. Στὸ ἐσωτερικὸ του διατηρεῖται σὲ πολὺ καλὴ κατάσταση ὁ διάκοσμος του 19^{ου} αἰώνα.

Ἱερὸς Ναὸς Ἀγίου Ἀθανασίου στη Γρίβα - Ὁ ναὸς χτίστηκε στὶς ἀρχές του 19^{ου} αἰώνα σὲ ρυθμὸ τρίκλιτης βασιλικῆς καὶ ξεχωρίζει γιὰ τὸ ξυλόγλυπτο τέμπλο καὶ τὶς τοιχογραφίες του.

Ἱερὸς Ναὸς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου στην Κούπα - Ὁ ναὸς εἶναι χτισμένος τὸ πρῶτο μισὸ του 19^{ου} αἰώνα στο ρυθμὸ τῆς τρίκλιτης ξυλόστεγης βασιλικῆς.

³⁹⁷ Διαρκὴς κατάλογος τῶν κηρυγμένων ἀρχαιολογικῶν χώρων καὶ μνημείων τῆς Ἑλλάδος. Ἱστοσελίδα http://listedmonuments.culture.gr/result_declarations.php

³⁹⁸ Βλάσης Βλασίδης, «Μεταξὺ μνημῆς καὶ λήθης. Μνημεῖα καὶ κοιμητήρια του Μακεδονικοῦ Μετώπου», Μουσεῖο Μακεδονικοῦ Ἀγῶνα, Θεσσαλονίκη 2016.

Τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ σώζεται στὴν ἀρχικὴ τοῦ μορφὴ καὶ ἀποτελεῖ μοναδικὴ μαρτυρία αὐτῶν τῶν χρόνων στὴν περιοχὴ.

Ἱερὸς Ναὸς Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης στὴ Μεσιά - Διατηρητέο μνημεῖο στὸ ὁποῖο ἔχει ἐνσωματωθεῖ μουσουλμανικὸ τέμενος 15^{ου} - 16^{ου} αἰώνα.

Ἱερὸς Ναὸς Γεννήσεως Θεοτόκου στὸ Ὀμαλὸ τοῦ Πενταλόφου - Εἶναι χτισμένος τὸ 1856 καὶ στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ διατηροῦνται τοιχογραφίες μὲ εἰκόνες τῆς ἴδιας ἐποχῆς.

Ἱερὸς Ναὸς Ἁγίων Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου στὸν Πεντάλοφο - Μεταβυζαντινὴ τρίκλιτη βασιλικὴ διαστάσεων 14μ χ 9μ, χτισμένη γύρω στὰ 1850. Στὸ ἐσωτερικὸ τῆς σώζονται τοιχογραφίες καὶ τέμπλο μὲ εἰκόνες Κουλακιωτῶν ζωγράφων.

Ἱερὸς Ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου στὴν Τούμπα - Πρόκειται γιὰ μεταβυζαντινὴ τρίκλιτη βασιλική, διαστάσεων 10,5μ χ 10μ, χτισμένη γύρω στὰ 1800 μὲ ἐξωτερικὴ στοὰ στὴ νότια καὶ δυτικὴ πλευρά. Στὸ ἐσωτερικὸ τῆς διατηρεῖται ξυλόγλυπτο τέμπλο, ἀναλόγια καὶ ὀριζμένες εἰκόνες τοῦ 1805 - 1806.

Ἱερὸς Ναὸς Ἁγίας Κυριακῆς στὴ Φιλυριά - Εἶναι μεταβυζαντινὴ τρίκλιτη βασιλικὴ ἐκκλησία διαστάσεων 12,5μ χ 8μ, μὲ κόγχη ποῦ ἔχει ἐξωτερικὰ τυφλὰ ἀψιδώματα καὶ ἡ κατασκευὴ τῆς χρονολογεῖται στὰ 1860.

Ἱερὰ Μονὴ Παναγίας στὴ Γουμένισσα - Ἀποτελεῖ καὶ τὴν ἔδρα τῆς Μητρόπολης Γουμένισσης, Ἀξιουπόλεως καὶ Πολυκάστρου. Τὸ μοναστήρι, ποῦ σήμερα εἶναι ἀνδρικό κοινόβιο καὶ προσκυνηματικὸς χώρος, στὰ πρῶτα χρόνια τῆς λειτουργίας τοῦ ἦταν καθολικὸ καὶ παραχωρήθηκε στὴ Μονὴ Ἰβήρων τοῦ Ἁγίου Ὁρους τὸ 1346 μ.Χ., ἐνῶ ἀποτέλεσε τὴν ἀφορμὴ γιὰ τὴν ἰδρυση τῆς ὁμώνυμης πόλης. Ἡ θαυματουργὴ εἰκόνα τῆς Παναγίας τῆς ἐπονομαζόμενης καὶ Γουμένισσας τιμάται 4 φορές τὸν χρόνο: Τῆς Ὑπαπαντῆς στὶς 2 Φεβρουαρίου (μὲ ἀγρυπνία). Τὴν πρῶτη Κυριακὴ τοῦ Μαρτίου (μὲ λιτανεία). Τὴν τρίτη μέρα τοῦ Πάσχα (μὲ λιτανεία). Τὸ τριήμερο 15 (ἐορτὴ Κοιμήσεως Θεοτόκου), 16 & 17 Αὐγούστου (ἐορτὴ Μεταστάσεως Θεοτόκου).

Τηλέφωνο 23430 43363. E-mail: imgap@imgap.gr, ιστοσελίδα <http://www.imgap.gr>

Ἱερὰ Μονὴ Ὁσίου Νικοδήμου στὸν Πεντάλοφο - Βρίσκεται σὲ μία ἀπὸ τὶς πλαγιές τοῦ ὄρους Πάικο, σὲ ὑψόμετρο 700 περίπου μέτρων, πάνω ἀπὸ τὸν οἰκισμό Πενταλόφου Γουμένισσας. Τὸ Μοναστήρι εἶναι μετόχι τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Σίμωνος Πέτρας Ἁγίου Ὁρους καὶ θεμελιώθηκε τὸ 1981. Ὁ κεντρικὸς ναὸς εἶναι διπλὸς καὶ τὸ ἄνω ἐπίπεδὸ τοῦ εἶναι ἀφιερωμένο στὸν Ἅγιο Νικόδημο, ἐνῶ τὸ ἰσόγειο τμήμα εἶναι ἀφιερωμένο στοὺς Ἁγίους Ραφαήλ, Εἰρήνη καὶ Νικόλαο. Ἑορτάζει στὶς 14 Ἰουλίου. Πεντάλοφο, Γουμένισσα, 61300. Τηλέφωνο 23430 20545.

Ἱερὰ Μονὴ Ἁγίων Ραφαήλ, Νικολάου καὶ Εἰρήνης στὴ Γρίβα - Ἡ Μονὴ εἶναι χτισμένη σὲ ὑψόμετρο 600 μέτρων, στὶς κατὰφυτες πλαγιές τοῦ ὄρους Πάικο, στὴν περιοχὴ τοῦ χωριοῦ Γρίβα. Τὸ μοναστήρι εἶναι ἀνδρικό καὶ ἰδρύθηκε τὸ 1992. Στὴ Μονὴ φυλάσσονται Ἅγια Λείψανα τῶν Ἁγίων Ραφαήλ, Νικολάου καὶ Εἰρήνης, τῆς Ἁγίας Μαρίας Μαγδαληνῆς τῆς Μυροφόρου καὶ μικρὸ τεμάχιο Τιμίου Εὐλοῦ. Ἡ Μονὴ πανηγυρίζει τὴ Δευτέρα τοῦ Πάσχα (ἀπόγευμα) καὶ τὴν Τρίτη τῆς Διακαινησίμου (Τρίτη τοῦ Πάσχα), ἡμέρα κατὰ τὴν ὁποία τελειώθηκαν μαρτυρικὰ οἱ Ἅγιοι στὴ Θερμὴ τῆς Λέσβου τὸ 1463. Τ.Κ. 613 00, Γρίβα. Ἠλεκτρονικὸ ταχυδρομεῖο: agiosrafailgriva@gmail.com
Τηλέφωνο: 23430 20270. Ἰστοσελίδα: <http://www.moni-agiou-rafael.gr>.

Μνημεία και μουσεία

Μουσείο Φυσικής Ιστορίας στην Άξιούπολη - Το μουσείο στεγάζεται στο παλαιό δημοτικό σχολείο της Άξιούπολης, σε μικρή απόσταση από το κέντρο της πόλης. Το μουσείο, που διοικείται από την Έταιρία Ανάπτυξης Πολιτισμού - Τουρισμού Άξιούπολης, αναπτύσσει ενεργό δράση στους τομείς της μελέτης του φυσικού περιβάλλοντος και της διαφύλαξης της πολύτιμης κληρονομιάς του φυσικού πλούτου της περιοχής. Περιλαμβάνει συλλογές με θέμα το περιβάλλον και τον φυσικό πλούτο της περιοχής και ευρύτερα. Τα εκθέματα του μουσείου παρουσιάζονται στις ενότητες: βοτανική, πανίδα, γεωλογία, παλαιοντολογία, πετρώματα και ορυκτολογία. Δ/ση: Άξιούπολη, Τ.Κ. 61400, Τηλέφωνο για τους επισκέπτες: 23430 31656, Email: museumax@otenet.gr.

Άρχαιολογικός χώρος Εύρωπου³⁹⁹ - Ο χώρος βρίσκεται δίπλα στο χωριό Εύρωπος. Οί ανασκαφές έφεραν στο φώς την αρχαία νεκρόπολη και την προϊστορική της πόλη, ή οποία κατοικήθηκε από τον 6^ο αιώνα π.Χ. μέχρι το τέλος της αρχαιότητας. Ανάμεσα στα εύρηματα που αποδεικνύουν τη μεγάλη σημασία της αρχαίας πόλης και τις επαφές της με την υπόλοιπη Ελλάδα, βρίσκεται και ο περίφημος Κοῦρος. Πρόκειται για κυκλαδίτικης τεχνοτροπίας άγαλμα σημαντικού πολιτή, σε φυσικό μέγεθος, που εκτίθεται σήμερα στο Άρχαιολογικό Μουσείο του Κιλκίς. Έντός του αρχαιολογικού χώρου, στην αρχική τους θέση θα δείτε έντυπωσιακούς ρωμαϊκούς τάφους, από τους οποίους οι περισσότεροι είναι άκτεριστοι. Στους κτερισμένους βρέθηκαν άγγεϊα, όπλα, έργαλεία, κοσμήματα, νομίσματα και ειδώλια, που μάς δίνουν πληροφορίες για τα ταφικά έθιμα της εποχής. Η επίσκεψη στον αρχαιολογικό χώρο είναι δυνατή μόνο κατόπιν έπικοινωνίας με την Έφορεία Αρχαιοτήτων Κιλκίς.

Τηλέφωνα: 2310 801402, 23410 22477 efakil@culture.gr

Ταφικός τύμβος στη Μεσιά - Βρίσκεται στη χώρα της αρχαίας Εύρωπου κι έχει διάμετρο 32 μέτρων και ύψος 5 μέτρα. Άποτελεί πιθανότατα τάφο έπιφανούς μέλους της περιοχής κατά τον 3^ο ή 4^ο αιώνα π.Χ.⁴⁰⁰

Μουσείο Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και Μάχης Σκρά, στο Σκρά - Το μουσείο λειτουργεί από τον Μάϊο του 2002 σε ειδικά διαμορφωμένο χώρο. Η έκθεση του Μουσείου, παρουσιάζει κειμήλια, φωτογραφίες και ιστορικά έγγραφα από το Μακεδονικό Μέτωπο του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου καθώς και από την καθοριστική για τους Έλληνες νικηφόρα μάχη του Σκρά, την πασίγνωστη νικηφόρα μάχη της 17^{ης} Μαΐου του 1918, μία από τις σκληρότερες του Μακεδονικού Μετώπου. Για την επίσκεψη στο μουσείο απαιτείται προγραμματισμός ραντεβού με το Μουσείο Φυσικής Ιστορίας.

Τηλέφωνο 23430 31656, Fax : 23430 31484 e-mail: museumax@otenet.gr⁴⁰¹

Λαογραφικό μουσείο Γουμένισσας - Το 1991, ό Χρήστος και ή Κατερίνα Άλευρά ίδρυσαν το μουσείο λαογραφίας στη Γουμένισσα.

³⁹⁹ Ίστοσελίδα filoxeno.com

⁴⁰⁰ Έφημερίδα «Ναυτεμπορική» της 22^{ης} Ιανουαρίου 2021.

⁴⁰¹ Βλάχης Βλασίδης, «Μεταξύ μνήμης και λήθης. Μνημεία και κοιμητήρια του Μακεδονικού Μετώπου», Μουσείο Μακεδονικού Άγώνα, Θεσσαλονίκη 2016.

Στεγάζεται σε ένα νέο διώροφο κτήριο στον δρόμο από τη Γουμένισσα προς το χωριό Γρίβα, και ο σκοπός του είναι να συντηρήσει τη λαϊκή παράδοση και τον πολιτισμό και να μνησει τη νεώτερη γενιά στα μυστικά και τις όμορφιές του λαϊκού πολιτισμού.

Δ/ση: Δημητρίου Κακάβου 18, τηλέφωνο 23430 41362 / 41525.

Λαογραφικό μουσείο Γοργόπης - Η έκθεση παρουσιάζει αντικείμενα οικιακής χρήσης (άργαλειό, πινακοτές κ.ά.) που έφεραν οι κάτοικοι, από τις αλησμόνητες πατρίδες (Μ. Άσία, Πόντο, Θράκη) και τα χρησιμοποιούσαν μέχρι τις δεκαετίες του '70 και του '80. Για την επίσκεψη στο μουσείο απαιτείται να προγραμματιστεί ραντεβού με το Μουσείο Φυσικής Ιστορίας.

Τηλέφωνο 23430 31656, Fax: 23430 31484, e-mail: museumax@otenet.gr

Στρατιωτικό νεκροταφείο πεσόντων Σκρά - Ραβινέ στην Άξιούπολη - Το στρατιωτικό νεκροταφείο της Άξιούπολης βρίσκεται δίπλα στο δημοτικό νεκροταφείο αλλά διαθέτει ξεχωριστή είσοδο. Στο στρατιωτικό νεκροταφείο έχουν ταφεί μαχητές και στελέχη του ελληνικού στρατού που έπεσαν μαχόμενοι στις μάχες του Σκρά και του Ραβινέ. Στην είσοδο του νεκροταφείου υπάρχουν μαρμάρινες επιγραφές που αναφέρουν: (άριστερά της εισόδου) "*Στρατιωτικών νεκροταφείων πεσόντων εις Σκρά και Ραβινέ (1916 - 1918)*". (Δεξιά της εισόδου) "*Ανγέρθη υπό Κοινότητος Άξιούπόλεως τῆ συνεισφορᾶ τῶν κατοίκων και τῆ εὐγενῆ συμβολῆ τοῦ Διοικητοῦ ὑποτομέως Ἀξιοῦ Μπασιάκου Σωτηρίου 1939*".⁴⁰²

Βρετανικό κοιμητήριο στο Πολυκάστρο - Βρίσκεται δίπλα στα δημοτικά κοιμητήρια Πολυκάστρου. Σε μαρμάρινες πλάκες, δεξιά κι αριστερά της εισόδου, αναγράφονται: «*Βρετανικὸν στρατιωτικὸν κοιμητήριον - Ἡ γῆ ὅπου κείται τὸ κοιμητήριον τοῦτο, φέρως εὐγνωμοσύνης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐδόθη πρὸς αἰωνίαν ἀνάπαυσιν τῶν κατὰ τὸν πόλεμον 1914 - 1918 ἐνδόξως πεσόντων μαχητῶν τῶν συμμαχικῶν στρατῶν. Τιμὴ και δόξα εἰς αὐτούς*». Καί ὁμοίως στὴν Ἀγγλικὴ γλῶσσα: «*BRITISH MILITARY CEMETERY The land on which this cemetery stands in the free gift of the Greek people for the perpetual resting place of those of the allied armies who fell in the war of 1914 - 1918. And are honoured here.*»⁴⁰³

Μεταβυζαντινὸ λουτρό Πολυκάστρου - Πρόκειται για ἀνασκαφὴ ἀνάδειξης τοῦ μεταβυζαντινοῦ λουτροῦ Πολυκάστρου τοῦ 14^{ου} αἰῶνα. Ἡ τοιχοποιία τοῦ μνημείου ποὺ εἶναι ἀνάλογη μὲ τὴ Βυζαντινὴ κι αὐτὴ τῶν πρώιμων Ὀθωμανικῶν κτισμάτων τῆς Θεσσαλονίκης, Βέροιας, Σερρών, τὸ τοποθετεῖ χρονολογικὰ στὴν πρώιμη Τουρκοκρατία. Βρίσκεται στὴ νότια πλευρὰ τοῦ Πολυκάστρου, στὴν ὁδὸ Πάικου, κοντὰ στὴν ἔξοδο πρὸς τὴν παλαιὰ ἐπαρχιακὴ ὁδὸ Θεσσαλονίκης - Εὐζώνων.⁴⁰⁴

⁴⁰² Βλάσης Βλασίδης, «Μεταξὺ μνήμης και λήθης. Μνημεία και κοιμητήρια τοῦ Μακεδονικοῦ Μετώπου», Μουσείο Μακεδονικοῦ Ἀγώνα, Θεσσαλονίκη 2016.

⁴⁰³ Στὸ ἴδιο.

⁴⁰⁴ Διαρκὴς κατάλογος τῶν κηρυγμένων ἀρχαιολογικῶν χώρων και μνημείων τῆς Ἑλλάδος. Ἴστοσελίδα http://listedmonuments.culture.gr/result_declarations.php

Άλλα μνημεία τής Παιονίας ^{-405, 406} α) Τò παλαιό διδασκῆριον Γουμένισσας πού χτίστηκε τò 1894 μὲ δαπάνες τοῦ προύχοντα Θάνου Ζελέγκου καὶ στέγασε τò πρῶτο ἑλληνικὸ σχολεῖο κατὰ τὴν Τουρκοκρατία καὶ ἀργότερα, στὸν Μεγάλο Πόλεμο, ἀποτέλεσε νοσοκομεῖο τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ. β) Τò διασυμμαχικὸ μνημεῖο 1916 - 1918 στὴν περιοχὴ Εὐζώνων. γ) Τò μνημεῖο πεσόντων 1917 - 1918 στὴν Ἀξιούπολη πού φιλοτέχνησε ὁ γλύπτης Δημοσθένης Γ. Παπαγιάννης ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, τὸ ἔτος 1926. δ) Τò μνημεῖο πεσόντων τοῦ 1917, στὸν λόφο Ραβινέ, ἔξω ἀπὸ τὸ χωριὸ Χαμηλό. ε) Τò μνημεῖο πεσόντων τοῦ 1918, στὸ Σκρά. στ) Τò μνημεῖο Γάλλων πεσόντων 1916 - 1917 στὴν ἐκκλησία τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων, στὸ παλιὸ χωριὸ Δρέβενο. ζ) Τò μνημεῖο Γάλλων πεσόντων 1916 - 1917 στὴν περιοχὴ Τσάνγκα στὸ χωριὸ Φανός. η) Ἡ βρύση στὴν κεντρικὴ πλατεία τῆς Γουμένισσας πού κατασκεύασαν οἱ Γάλλοι στρατιῶτες τò 1918, σὲ ἀνάμνηση τῶν νεκρῶν συμπατριωτῶν τους στὶς μάχες τῆς περιοχῆς. θ) Τò γαλλικὸ ταφικὸ μνημεῖο στὴ Γουμένισσα. ι) Τò μνημεῖο ἠρώων Ἐθνικῶν Ἀγῶνων Πολυκάστρου, στὸ κέντρο τῆς πόλης. ια) Ὁ Ναὸς Παμμειγίστων Ταξιαρχῶν τοῦ χωριοῦ Μικρὸ Δάσος πού κατὰ τὴ διάρκειά τοῦ Μεγάλου Πολέμου εἶχε μετατραπῆ σὲ νοσοκομεῖο ἀπὸ τὸν βρετανικὸ στρατὸ. ιβ) Τὰ ἀπομεινάρια τοῦ παλιοῦ Ναοῦ Ἁγίου Γεωργίου στὸ χωριὸ Πευκόδασος πού κατὰ τὴ διάρκειά τοῦ Μεγάλου Πολέμου εἶχε μετατραπῆ σὲ νοσοκομεῖο ἀπὸ τὸν γαλλικὸ στρατὸ κ.ἄ.

Δραστηριότητες

Θρησκευτικὲς ἐκδηλώσεις

α) Στὶς 17 Ἰανουαρίου γιορτάζει ὁ Ἱ.Ν. Ἁγίου Ἀντωνίου στὴ Γρίβα. β) Μετὰ τὸ Πάσχα γιορτάζει ὁ Ἱ.Ν. Ζωοδόχου Πηγῆς στὴ Φιλυριά. γ) Στὶς 21 Μαΐου γιορτάζει ὁ Ἱ.Ν. Ἁγίων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης στὴ Γοργόπη. δ) Στὶς 29 Ἰουνίου γιορτάζει ὁ Ἱ.Ν. Ἁγίων Πέτρου καὶ Παύλου στὸν Στάθη. ε) Στὶς 7 Ἰουλίου γιορτάζει ὁ Ἱ.Ν. Ἁγίας Κυριακῆς στὴ Φιλυριά. στ) Στὶς 14 Ἰουλίου γιορτάζει ἡ Ἱ.Μ. Ὁσίου Νικοδήμου στὸν Πεντάλοφο. ζ) Στὶς 26 Ἰουλίου γιορτάζει ὁ Ἱ.Ν. Ἁγίας Παρασκευῆς στὰ Πλάγια. η) Στὶς 27 Ἰουλίου γιορτάζει ὁ Ἱ.Ν. Ἁγίου Παντελεήμονα στο Μικρόδασος. θ) Στὶς 6 Αὐγούστου γιορτάζει ὁ Ἱ.Ν. Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος στὴ Μεταμόρφωση. ι) Στὶς 15 Αὐγούστου γιορτάζει ὁ Ἱ.Ν. Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου στοὺς Εὐζώνους. ια) Στὶς 15 Αὐγούστου γιορτάζει ἡ Ἱ.Μ. Παναγίας στὴ Γουμένισσα. ιβ) Στὶς 23 Αὐγούστου γιορτάζει ὁ Ἱ.Ν. Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου στὸν Εὐρωπό. ιγ) Στὶς 29 Αὐγούστου γιορτάζει ὁ Ἱ.Ν. Ἁγίου Ἰωάννου Προδρόμου στὸν Φανό. ιδ) Στὶς 8 Σεπτεμβρίου γιορτάζει ὁ Ἱ.Ν. Γενεσίου τῆς Θεοτόκου στὴν Εἰδομένη. ιε) Στὶς 14 Σεπτεμβρίου γιορτάζει ὁ Ἱ.Ν. Ὑψώσεως Τιμίου Σταυροῦ στὸ Χαμηλό. ιστ) Στὶς 26 Ὀκτωβρίου γιορτάζει ὁ Ἱ.Ν. Ἁγίου Δημητρίου στὸν συνοικισμὸ Δογάνη. ιζ) Στὶς 26 Ὀκτωβρίου γιορτάζει ὁ Ἱ.Ν. Ἁγίου Δημητρίου στὸ Σκρά.

⁴⁰⁵ Βλάσης Βλασίδης, «Μεταξὺ μνήμης καὶ λήθης. Μνημεία καὶ κοιμητήρια τοῦ Μακεδονικοῦ Μετώπου», Μουσεῖο Μακεδονικοῦ Ἀγῶνα, Θεσσαλονίκη 2016.

⁴⁰⁶ Ἰστοσελίδα «Ὀδυσσεὺς» http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj_id=20073

Άλλες θρησκευτικές εκδηλώσεις - Κάθε Μεγάλη Παρασκευή στην Ίερά Μονή Όσιου Νικοδήμου, στον Πεντάλοφο, γίνεται η αναπαράσταση τῆς Σταύρωσης.

Πολιτιστικές εκδηλώσεις

α) Τὸ «Κουρμπάνι» τοῦ Ἁγίου Τρύφωνα τὸν Φεβρουάριο στὴ Γουμένισσα. β) Οἱ ἐκδηλώσεις γιὰ τὴν Καθαρὰ Δευτέρα στὴ Γουμένισσα. γ) Τὸ «Κουρμπάνι» στὴ γιορτὴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στὸν Εὐρωπο. δ) Τὸ «Κουρμπάνι» στὸ Πολύκαστρο, τὴ Δευτέρα μετὰ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. ε) Τέλη Μαΐου «Γιορτὴ κερασιοῦ» στὴ Φιλυριά. στ) Τὰ «Πολύκαστρινά», στὸ Πολύκαστρο τὸν Ἰούνιο. ζ) Τὸ «Κουρμπάνι» στὸν Ἅγιο Πέτρο, τέλη Ἰουλίου. η) Τὰ «Θεοτόκια» στὴ Γουμένισσα, τὸ 2^ο δεκαήμερο τοῦ Αὐγούστου. θ) Τὸ «Ἀντάμωμα τῶν Βλάχων» στὰ Λιβάδια Πάικου στὶς 15 Αὐγούστου. ι) Τὰ «Ἀξιολογίτικα» στὴν Ἀξιούπολη, τὸ 3^ο δεκαήμερο Αὐγούστου. ια) Τὰ «Εὐρωπιώτικα» στὸν Εὐρωπό, τὸ 3^ο δεκαήμερο Αὐγούστου. ιβ) Ἡ «Γιορτὴ κρασιοῦ» στὴ Γουμένισσα τέλη Σεπτεμβρίου. ιγ) Ἡ ἐπέτειος ἀπελευθέρωσης τῆς Παιονίας ἀπὸ τὸν τουρκικὸ ζυγὸ τὸ 1912, δημόσια τοπικὴ γιορτὴ καὶ ἀργία γιὰ τὸ Δῆμο Παιονίας στὶς 23 Οκτωβρίου. ιδ) Ἡ γιορτὴ «Κάστανο, κρασί, τυρὶ» κάθε φθινόπωρο στὸ χωριὸ Γρίβα. ιε) Ἡ «Γιορτὴ κάστανου» στὴν Καστανερὴ στὰ τέλη Ὀκτωβρίου.

<http://plagia-paionias.blogspot.com>

Ὁ Ἱερὸς Ναὸς Ἁγίας Παρασκευῆς Πλαγίων τὸ 2010.
Ἀρχεῖο κ. Θεοδώρου Π. Μποράκη.

Ἡ Παιονία μέσα ἀπὸ τὴν ποίηση (μικρὴ ἀνθολογία)

Θάνατος τῆς δασκάλας Αἰκατερίνης Χατζηγεωργίου (Ἑλληνικὴ Παράδοση)⁴⁰⁷

- Παιδιά μου, γιατί χύνεται δάκρυα μὲ τόση λαύρα
 κι ὅλα φορᾶτε μαῦρα στὸ ἔρμο αὐτὸ σχολειό;
 - Ἔκαψαν τὴ δασκάλα μας Βούλγαροι δολοφόνοι
 κι ἔχουμε μείνει μόνοι, χωρὶς μανούλα πλειό.
 Γιατὶ ἀπὸ μάνα πιὸ πολὺ μᾶς ἀγαποῦσε ἐκείνη,
 ἢ δόλια Αἰκατερίνη ἀπὸ τὴ Γευγελή.
 Τῆς εἶπαν νὰ παραδοθεῖ τὰ τέρατα ἐκεῖνα.
 Μ' αὐτὴ σὰν Μπουμπουλίνα, ἐνῶ πυροβολεῖ, τοὺς λέει
 «Δὲν παραδίνεται ποτέ της μιὰ Ἑλληνίδα».
 Κι ὡς λύκαινα ἠρώϊδα τρεῖς ὥρες τοὺς κρατεῖ.
 Μὰ τέλος τὴν ἐκάψανε κι ἐπέταξε στὰ οὐράνια
 κι ἐμᾶς σὲ μαύρη ὀρφάνια μᾶς ἄφησε στὴ γῆ.

---

⁴⁰⁷ Ἴστοσελίδα «Ἑλληνικὸ Φῶς» http://ellinikofos.blogspot.gr/2011/10/blog-post_16.html

Γιά τὸν ἀπαγχονισθέντα ἀπὸ τοὺς κομιτατζήδες, δάσκαλο Ἰωάννη Πίτσουλα (Γεώργιος Ἀθάνας) 1918 - 1919 ⁴⁰⁸

Τὸ πλατάνι, πὸ σὲ βρήκαν κρεμασμένο
 μὲ ἀναρίθμητες στὰ στήθη σου πληγές,
 γιγαντώθηκε καὶ μὲ ἄνθη στολισμένο
 τ' ἀντικρίζουν οἱ ζηλιάρες μας ψυχές.

Ἐγონάτισα στῆς ρίζας του τὸ χῶμα
 κι' ὅσα ἐρχόσουνα νὰ εἰπεῖς σ' αὐτὴ τὴ γῆ,
 Γὰ ἔχω νοιώσει! κι ἂν δὲν πρόφτασε τὸ στόμα
 τὰ ρητόρεψε τοῦ τάφου σου ἡ σιγή!

Χρόνια πέρασαν ὁ σπόρος τῆς ιδέας
 νὰ μᾶς δώσει τοὺς μεγάλους του καρπούς.
 Μὰ τὰ πρῶτα ἐδῶ ξεδίπλα τῆς Σημείας
 στοὺς δικούς σου ἀποκρυνότανε σπασμούς!

---

⁴⁰⁸ Ἴστοσελίδα «Γουμένισσα» <http://www.goumenissa.eu/5sugrafeis.htm>

Ἡ μάχη τοῦ Γκραντάτς τοῦ ἔτους Πάικο⁴⁰⁹ (ντόπιο σλαβόφωνο δημοτικὸ τραγούδι)

Νὰ Γκραντάτς πονάγια νὰ Γκομέντζια σλάνσιαγια
 Νὰ Γκομέντζια σλοούσαγια καὶ τοῦ λιστ σὰ στέσαγια
 Γκάρτς Αντάρτοι ψάρλια Μπουγκάρτσκοι κοντσίγια πάιγιακατ.

Μόμιτε μου νόοι ἴα πιοκέσιε νὰ Γκάρτσιτε
 Μόμιτε σὲ σμέια Μπουγκάρτσε κόα μπείνκια
 Γκάρτσιτε οἱ μόλοι Μπουγκάριν νία ζὰ κόλια.

Μπουγκάριν νὰ ζὰ κόλια κράφτα ντὰ μὰ πῖια.
 Κράφτα ντὰ μὰ πῖιαζέμια Γκάτσια ντὰ ισιμία.

(μετάφραση)

Στὸ Γκραντάτς σκάγανε τὰ βόλια, στὴ Γουμένιτσα ἀκούγανε,
 στὴ Γουμένιτσα ἀκούγανε, σὰν τὰ φύλλα ἔτρεμαν,
 Ἕλληγες ἀντάρτες ἔριχναν, βουλγάρικα σκυλιὰ ἔπεφταν.

Τὰ κορίτσια κουβαλοῦσαν δῶρα εἰς τοὺς Ἕλληγας,
 τὰ κορίτσια γελοῦσαν οἱ Βούλγαροι σὰν ἔπεφταν,
 οἱ δὲ Ἕλληγες παρακαλοῦσαν Βούλγαρο νὰ ἔσφαζαν.

Βούλγαρο νὰ ἔσφαζαν τὸ αἷμα του νὰ ἔπιναν.
 Τὸ αἷμα του νὰ ἔπιναν, τὴν γῆ τὴν ἐλληνικὴ νὰ καθάριζαν.

⁴⁰⁹ Τὸ τραγούδι ἀναφέρεται στὴ συμπλοκὴ Ἑλλήνων ἀνταρτῶν, προφανῶς σλαβόφωνων καὶ Βουλγάρων στὴν κορυφὴ τοῦ Πάικου καὶ εἶναι δημοσιευμένο ἀπὸ τὸν ἐπιθεωρητὴ δημοτικῶν σχολείων Ἐδεσσας κ. Γεώργιο Πάλλα στὸ περιοδικὸ «Μακεδονικά» τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν τὸ 1963 [Σύμμεικτα 5^{ος} τόμος], Θεσσαλονίκη.

Μπέλλα Όλυμπία⁴¹⁰ (τραγούδι τῆς περιοχῆς Γρίβα)⁴¹¹

Τὰ ὄργανα βαροῦνε μπέλλα Λυμπία⁴¹²
 τὰ ὄργανα βαροῦνε μπέλλα Λυμπία,
 γλυκιά μου μάνα, Γουμεν'σιῶτες πάνε
 Γουμεν'σιῶτες πάνε τ'ς γκρέντες⁴¹³ νὰ πάρουν.

Σὰ μπροστὰ πααίνει μπέλλα Λυμπία
 σὰ μπροστὰ πααίνει μπέλλα Λυμπία,
 γλυκιά μου μάνα, ρούσο παλικάρι
 ὁ Κωνσταντῖνος τ(οῦ) Χατζημητσώρη.

Ἡ μάνα τ'ς δὲν τὴ δίνει μπέλλα Λυμπία,
 ἡ μάνα τ'ς δὲν τὴ δίνει μπέλλα Λυμπία,
 γλυκιά μου μάνα, πάει κι ὁ Θάνος Μπούζας
 πάει κι ὁ Θάνος Μπούζας κι ὁ Γιάννης Πούλκας.

Πάν' τὰ παλικάρια μπέλλα Λυμπία
 πάν' τὰ παλικάρια μπέλλα Λυμπία,
 γλυκιά μου μάνα, νὰ πάρουν τὴ Λυμπία
 νὰ πάρουν τὴ Λυμπία νὰ πάν' στὴν ἐκκλησιά.

⁴¹⁰ Χρήστος Ἄθ. Κόιος - Ἰσοσελίδα «Εφημερίδα τῆς Γρίβας»: *Τὸ τραγούδι ἐξιστορεῖ τὴν προσπάθεια τῶν ἐπίδοξων γαμπρῶν, μαζὶ μὲ τὶς προσφορὲς προικὸς καὶ ἐπίδειξη τοῦ πλοῦτου τους, νὰ πείσουν τὴν Όλυμπία καὶ τοὺς γονεῖς τῆς μὲ τὰ ταξιδματὰ τους, νὰ τοὺς ἐπιλέξει.* Ἔτσι, μέσα ἀπὸ τὴν προσπάθεια ἐντυπωσιασμοῦ τῆς Όλυμπίας Κόιου (1896), ξεκινᾷ ἡ πορεία τοῦ πρώτου ἴσως λαμπροῦ χορευτικοῦ τραγουδιοῦ ποὺ γέννησε ἡ παράδοση τῆς Γρίβας, κληρονομιά στὴν Μακεδονία μας καὶ τὴν παράδοση τῆς. Ὁ χορὸς εἶναι γυναικεῖος, συρτὸς σὲ κυκλικὴ κίνηση κι ὁ ρυθμὸς δίσσημος.

⁴¹¹ Κάτοικοι τῆς περιοχῆς Γουμένισσας ὑπαγόρευσαν στὴ Δόμνα Μέγγα τοὺς στίχους τοῦ τραγουδιοῦ στὸ σλαβικὸ ἰδίωμα. Μὲ ἐπιφύλαξη γιὰ τὴν ὀρθότητά τους, τοὺς παραθέτω: Τὰ πάηνε τὰ τσοῦκα, μπέλλα Λύμπια / μιλάνα μάικω, Γουμεσάινε ἔντατ γκρέντι ντὰ γρένατ.// Μόρε γιὰ νάι νάπριτ, μπέλλα Λύμπια / μιλάνα μάικω, ρούση Κωνσταντῖνη Χατζημητσόρουφ.// Νέτα νάβα μάικα, μπέλλα Λύμπια / μιλάνα μάικω, ἔπονε διση τὸ Τάνο Μπούζιφ, νὰ τὸ Ἰβάννη Πούλκωφ. // Ἰντροῖστε οὐ τσιλίστε, μπέλλα Λύμπια...

⁴¹² Οἱ στίχοι ἀρχικὰ τραγουδιόταν στὸ σλαβόφωνο ἰδίωμα, ἀργότερα ἔγινε πιστὴ μετάφρασή τους στὰ ἑλληνικά. Καταγράφηκε στὴ συλλογὴ ὅπως ἀποδίδεται στὸ τραγούδι «Μπέλλα Λυμπία» ποὺ ἐρμήνευσε ἡ Δόμνα Μέγγα σὲ μουσικὴ τοῦ συγκροτήματος «Τὰ χάλκινα τῆς Γουμένισσας».

⁴¹³ Γκρέντες: δοκάρια

Στὸ μεγάλο ρεῦμα τοῦ Ἄξιου (Γεώργιος Βαφόπουλος)⁴¹⁴

Πόσες φορές στὸ ρεῦμα σου, μεγάλε, ἐρχόμουν, ποταμέ,
τὰ παιδικὰ μου ὄνειρατα στὸ φλοίσβο σου νὰ πλέκω.

Ἄλλη τρανότερη εὐτυχία ποτὲ δὲ στάθηκε γιὰ μέ,
στὸ ἐπίσημό σου πέρασμα μ' ἔκσταση θεία νὰ στέκω.

Ἡ ἑλληνικὴ παράδοση νύμφη δὲ σοῦ ἔδωκε καμιά,
συντρόφισσα λαχταριστή, κι οὔτε κὰν φαῦνο φίλο.

Ὅμως τὸ ρεῦμα, ὅταν ξεσπᾷ στὴν ἄγριά σου ἀκροποταμιά,
ξυπνᾷ μαζί καὶ τὸν ἀρχαῖο τοῦ Κράλη Μάρκου θρύλο.

---

⁴¹⁴ Ἀπὸ τῆ συλλογῆ «Τὸ ρόδα τῆς Μυρτάλης» (1931), Γ. Θ. Βαφόπουλος «Ἄπαντα τὰ ποιητικά», Θεσσαλονίκη, ἐκδ. Παρατηρητής, 1990.

Περσικά δῶρα (Ντίνος Χριστιανόπουλος)⁴¹⁵

Λένε πῶς γύρω στὰ 600 π.Χ. οἱ Πέρσες
 ἀνακάλυψαν τὰ ἄρβυλα. Μὲ αὐτὰ διείσδυσαν
 σιγὰ σιγὰ σ' ὅλο τὸν κόσμο ἀρχίζοντας
 ἀπ' τὴν Ἑλλάδα, ὅπως μαθαίνουμε
 ἀπ' τὸν Αἰσχύλο καὶ τὸν Εὐριπίδη.
 Μὰ πιὸ πολλὰ σπουδάσαμε
 στὸ ἴδιο τὸ Βαρδάρι.

Ἄλλὰ καὶ τὸ Βαρδάρι εἶναι λέξη περσική.
 Προέρχεται ἀπὸ μιὰ τουρκοπερσικὴ φυλὴ,
 τοὺς Βαρδαριῶτες, ποὺ ὁ βασιλιάς τοῦ Βυζαντίου
 Θεόφιλος, τὸ 837, τοὺς νίκησε
 καὶ τοὺς μετέφερε κοντὰ στὸν Ἄξιό,
 λίγο πιὸ πάνω ἀπ' τὴ Θεσσαλονίκη.

Οἱ νέοι κάτοικοι ὀνόμασαν τὸν ποταμὸ Βαρδάρη,
 κι ἀπὸ αὐτὸν πῆρε τὸ ὄνομά του
 ὄχι μόνο ὁ ἀέρας ποὺ κάνει ἄνω κάτω τὴ Μακεδονία
 ἀλλὰ κι ἡ ἴδια ἡ ἀμαρτωλὴ πλατεία τῆς Θεσσαλονίκης.

Ἄρβυλες καὶ Βαρδάρι, λοιπόν,
 τὰ δύο ἀνεκτίμητα περσικὰ δῶρα
 πρὸς τὴν ἐρωτικὴ Θεσσαλονίκη
 αὐτὴν ποὺ ξέρει νὰ αἰσθάνεται
 μονάχα ὅ,τι λατρεύει.

---

⁴¹⁵ Ντίνος Χριστιανόπουλος «Παράξενο, ποῦ βρίσκει τὸ κουράγιο κι ἀνθίζει», Ἐκδόσεις Αἰγαίου, 2010.

Βαρδάρης (A. Aric)

Μὲ τὰ νερά ἐρωτεύομαι πού τρέχουν στὰ ποτάμια
καὶ τὰ πικρὰ τὰ ντέρτια μου τοὺς ἐξομολογιέμαι.
Μὲ νανουρίζει τὸ γλυκὸ καὶ θεῖο κελάρυσμά τους
καὶ μοῦ περνοῦν τὰ βάσανα μὲ τὴ γοργή ροή τους.
Βαρδάρη, τῆς Μακεδονίας ἐστάθηκες ἡ μάνα.
Σ' ἐσένα ἡ φαντασία μου πετάει σὰν πεταλούδα.
Ἄπάνω στὰ ψηλὰ βουνὰ ξεχύνονται οἱ πηγές σου
καὶ ἤρεμα τρέχουν, καθαρὰ, γαλήνια, τὰ νερά σου.
Κάτω στὸν κάμπο τὸν πλατὺ κυλᾶς θολὸ ποτάμι
καὶ πλημμυρίζοντας συχνὰ χωριὰ καὶ χῶρες πνίγεις.
Τὸ ρέμα σέρνει τῶν παιδιῶν τὶς κούνιες στὴν ὀρμὴ του
καὶ κάνει νὰ μοιρολογοῦν ἑκατοντάδες μάγκες.
Μικρὰ παιδάκια ἀκούγαμε τὸν ζωντανὸ τὸν θρύλο,
πὼς πιάσανε στὴ Γευγελὴ κούνιες μὲ τὶς φασκιές τους.
Ποτάμι, ἐσύ ἀνελέητο, τοῦ ὀλέθρου ἐσύ, ποτάμι.
Ὅμως τριγύρω σου ζωὴ καὶ χαρμονὴ σκορπίζεις.
Τριάντα τρία στὸ πνεῦμα μου σ' ἔχω κλεισμένο χρόνια.
Πολλὲς φορὲς σ' ἀτένισα μέσα στὰ ὄνειράτά μου.
Κι ἀπ' τὴν ἡμέρα πού μικρὸς ἐπέρασα κοντά σου,
ἀχνάρια ἐτύπωσες βαθιὰ μὲς στὴν ἀθάνα ψυχὴ μου.
Μιὰ μέρα θὰ γενεῖς πηγὴ εὐημερίας γιὰ ὅλους
καὶ θὰ σκορπᾶς τριγύρω σου παντοῦ τὴν εὐτυχία.
Στὰ διάφανά σου τὰ νερά θὰ λάμπει τὸ φεγγάρι
καὶ θὰ ἴσονται χαρούμενοι, παιδιά, γυναῖκες κι ἄντρες.
Εἶν' ἓνας χρόνος πού ξανὰ κοντά σου ἔχω περάσει.
Μαγεύτηκα. Δὲν χόρταινα ὥρες νὰ σὲ κοιτάζω.
Ἀπόλαυσα ἀτενίζοντας τὰ ὀρμητικὰ σου ρεῖθρα.
Καὶ εἶχα βυθιστεῖ βαθιὰ στὴ φοβερὴ σου δίνη.
Μὰ τώρα πού ἴμαι μοναχὸς πολὺ μακριὰ ἀπὸ σένα,
γιατί δὲ μὲ τραβᾶς ξανὰ στὶς ὄχθες στὰ νερά σου;

(Ἀπόδοση ἀπὸ τὸ τουρκικὸ κείμενο Κώστας Γαβριηλίδης)⁴¹⁶

⁴¹⁶ Ἀπὸ τὸ περιοδικὸ «Μορφές» τχ.1, Ὀκτώβριος 1948.

Παιονία (Σάκης Ἀθανασιάδης)⁴¹⁷

Ἄπ' τῆ σιωπῆ μὲ λίγες λέξεις
 Θὰ σκαφαλώσω στὸ λόφο Ἄνοιξη
 Πίνοντας μὲ τὸ βλέμμα πράσινο
 Ἄτέλειωτο φῶς.
 Θὰ μαζέψω λίγο κόκκινο χῶμα
 Τὸ αἷμα τῆς ἱστορίας
 Καὶ ἄνεμο.
 Ἄπ' τὰ μυστικά τοῦ Ἄξιου
 Στὴν πλάτη ἑνὸς κορμοῦ
 Θὰ φτάσω στὴ θάλασσα
 Μὲς στὸ Αἰγαῖο νὰ σκορπίζω
 Τὶς μυρωδιὲς τῆς πατρίδας μου.

---

⁴¹⁷ Σάκης Ἀθανασιάδης, ποιητικὴ συλλογὴ «Ὁ μικρὸς ἥλιος κι ἄλλα ὄνειρα τοῦ δρόμου», 2014.

Στήν δική μου πατρίδα (Σάκης Ἀθανασιάδης)⁴¹⁸

Ἡ δική μου πατρίδα ἔχει ἥλιο
 Κόκκινα σύννεφα πού μυρίζουν βοριά
 Ἔχει ἄρωμα ἀπὸ χῶμα στὰ καφενεῖα
 Καὶ κάρβουνα τοῦ ἔμφυλιου
 Ἀνάμεσα στὶς σπασμένες πέτρες

Στὴν δική μου πατρίδα
 Τὰ τρυγόνια τῆς ἀνοιξῆς χορεύουν στὸ φῶς
 Κι ὅταν κουρνιάζουν στὶς λεῦκες
 Ἀκοῦνε τὸ τραγούδι τοῦ Ἀξιοῦ

Ἡ δική μου πατρίδα εἶναι τὸ μάτι ἐνὸς φακοῦ
 Στὴ σιωπὴ τοῦ χειμῶνα
 Τὰ ἐρειπωμένα φυλάκια στὸ χιόνι
 Τὰ τρακτέρ πού οὐρλιάζουν σὰν σκυλιὰ
 Τὸ φιλι τῆς βροχῆς

Ἀσπίδες ἀπὸ χιόνι ἔχουν στὴν δική μου πατρίδα
 Γιά νὰ γλυτώσουν ἀπ' τὸν μεθυσμένο ἥλιο
 Γιατὶ τὸ πολὺ φῶς πονάει
 Αὐτοὺς πού ἀγάπησαν μόνο τὰ μάτια τους.

---

⁴¹⁸ Σάκης Ἀθανασιάδης, ποιητικὴ συλλογὴ « Τὸ δαχτυλίδι τῆς ἐλευθερίας», ἰδιωτικὴ ἔκδοση, 2020.

Ἄφησε τὸν ἀγέρα νὰ κατεβαίνει ἀπὸ τὸ Σκρά (Θοδωρῆς Βοριᾶς)⁴¹⁹

Ἄφησε τὸν ἀγέρα νὰ κατεβαίνει
 μανιασμένος ἀπὸ τὸ Σκρά.
 Νὰ περνάει ἀπὸ τὶς λόγχες τῶν φρουρῶν
 καὶ νὰ ξεσκίζεται,
 νὰ λερώνει μὲ σκόνη τὶς στολές τους
 καὶ νὰ θαμπώνει τὸ φεγγάρι.

Κοίταξέ τους·
 στρατιῶτες ποὺ δὲν καπνίζουνε νωχελικὰ
 τὰ φθηνὰ τους τσιγάρα,
 στρατιῶτες ποὺ δὲν μιλοῦν
 γιὰ τρυφερὰ κορμιά.

Κοίταξέ τους·
 στέκουν ἀκίνητοι
 κι ἀφουγκράζονται τὸν ἄνεμο
 ποὺ ψιθυρίζει ὀνόματα
 νεκρῶν συντρόφων τους
 στὸν Πολικὸ Ἀστέρα.

---

⁴¹⁹ Θοδωρῆς Βοριᾶς, ποιητικὴ συλλογὴ «Χαμένες ψηφίδες», ἰδιωτικὴ ἔκδοση, Θεσσαλονίκη, 2012.

Τὰ στενά τῆς Τσιγγάνας (Θοδωρῆς Βοριάς)

Τὸν Ἄξιό ν' ἀκοῦς
 πὸ κατεβαίνει ἀπὸ τῆ Γευγελή...
 φίδι πὸ σέρνεται στὸ χάρτη.

Τὸν Ἄξιό ν' ἀκοῦς
 καὶ τῆς «Τσιγγάνας τὰ στενά»⁴²⁰
 πὸ ἀκόμα ἀντηχοῦν ἀπὸ τὰ τρένα.

Πέτρινα πολυβολεῖα, ντυμένα μὲ κισσό,
 περνοῦν ἀπὸ τὸν ὕπνο σου·
 σὰν νὰ κοιτᾶς ἀπ' τὸ παράθυρο τοῦ βαγονιοῦ.

Τὸν Ἄξιό ν' ἀκοῦς κι ἄς ξέμεινες στὴ Σαλονίκη,
 μιὰ σκευοφόρος φάντασμα τοῦ ΟΣΕ,
 στέγαστρο ἄστεγων μεταναστῶν
 στὴ Μενεμένη.⁴²¹

Τρίζουν οἱ ράγες κι οἱ σιδερένιες γέφυρες,
 τὸ ὄνειρο δὲν πεθαίνει·
 στοῦ τρένου τὶς γραμμὲς ἀγκομαχάει,
 ἀνηφορίζει γιὰ τὴν Εἰδομένη.

---

⁴²⁰ Τοπωνύμιο τῶν στενῶν μεταξύ Εἰδομένης καὶ Ἀξιούπολης πὸ διαρρεῖ ὁ Ἄξιός ποταμός.

⁴²¹ Συνοικία τῆς δυτικῆς Θεσσαλονίκης.

Μοναχικός γυρισμός (Χρήστος Τουμανίδης)⁴²²

Γυρίζοντας μεσάνυχτα στο σπίτι
 είδα την άπουσία σου.
 Κρατήθηκα μιὰ στιγμή από πράγματα σκοτεινά.
 Πάτησα τὸ διακόπτη καὶ κοίταξα πάλι
 καὶ εἶδα
 τὸ πρόσωπό σου μοιρασμένο
 σὲ κομμάτια χαρτιοῦ,
 σὲ ἀκμές γυάλινες.
 Στὸ τασάκι μὲ τὰ πολλὰ ζουπιγμένα ἀπογεύματα.

Μέσα σὲ στάχτες εἶδα τὸ πρόσωπό σου.
 Καὶ τὸ πρόσωπό μου.

Γυρίζοντας μεσάνυχτα
 μάλωσα μὲ τὰ πιὸ οἰκεῖα μου ἀντικείμενα.
 Οἱ φωτογραφίες ἄδειασαν ξάφνου ἀπ' τὰ πρόσωπα.
 Ἔγιναν μικρὲς τετράγωνες νύχτες.

Ποῦ νὰ βρίσκεσαι τώρα;
 Σὲ ποιά πλαγιά ἀνηφορίζεις μοναχή;
 Ποιά δέντρα ἐπωμίστηκαν τὶς στιγμὲς σου;

Γυρίζοντας, εἶδα
 τὸ Πάικον στὴ μέση τῆς κάμαρας.
 Τὴν Λιθαρία μὲ φεγγάρι καὶ
 τὰ σκυλιὰ νὰ γαυγίζουν.

Εἶδα τὰ χορταριασμένα παιδικὰ ἀπογεύματα.
 Τὴν Κυριακὴ μὲ τὸ κουτσό της ποδάρι,
 νὰ κλωτσάει
 ἀκόμα καὶ τὴν πιὸ ἀνθρώπινη ἐπιθυμία μου,
 «νὰ τρέξω νὰ προλάβω τὸ Καλοκαίρι».

Ἄπο ἓνα παράθυρο κλειστό, ἀγνάντεψα τὶς λιακάδες,
 τὸν Γαλαξία μὲ τοὺς ἄγνωστους παιδότοπους,
 τὰ νερὰ καὶ τὴ γέφυρα τοῦ Ἄξιου.

⁴²² Χρήστος Τουμανίδης, ποιητικὴ συλλογὴ «Ἡ ὥρα τοῦ λιμανιοῦ», 1987.

Ἄπὸ ἓνα παράθυρο χαμηλὸ
τόσο πού,
λές κι ἀκούμπαγε στὸ χῶμα.

Ἄλλὰ ἐσύ
σὲ ποιά γωνιὰ ἀγωνιάς τώρα;
Πάνω σὲ ποιὸ πλευρὸ τῆς νύχτας ὀνειρεύεσαι;
῞Ω! ῞Ας ἦταν ὁ ὕπνος μιὰ γέφυρα νοητὴ ἀνάμεσά μας!
Ἄνάμεσα στὴν ῞Εδεσσα καὶ τὸ Χαϊδάρι.
Μιὰ κορδέλα ἄς ἦταν, ὁ μακρὺς δρόμος
ἔτσι πού, μιὰ κίνηση τοῦ χεριοῦ νὰ τὸν τυλίξει
στοιβάζοντας τὰ χιλιόμετρα.
Τὰ βουνά,
τὶς πεδιάδες καὶ
νὰ σ' ἔφερνε πάλι κοντά μου!

῞Ετσι γιὰ νὰ μπορῶ νὰ μπαίνω ὅπως πρῶτα στὸ σπίτι.

Τοῦ Βουνοῦ (Γιάννης Μυτιληναῖος)⁴²³

Ὦ ἐσὺ Πάικο
 ὄρος ἀνάποδο
 δίχως φεγγάρια
 δίχως φῶς
 Ὦ Πάικον ὄρος
 μὲ τὴν κορφή σου κάτω
 στὰ τρεῖς χιλιάδες πόδια
 βαθιὰ μέσα στὴ θάλασσα
 σὲ μιὰ ζώνη ποὺ τὴ λέν
 ἀβυσσοπελαγική
 σ' ἓνα μέρος
 ποὺ ἄνθρωπος δὲν ζεῖ
 ζοῦν μόνο κάτι ὄντα
 παράξενα, γλυκὰ
 δίχως μάτια
 μὲ διάφανο κεφάλι
 θὰ ζήσω κι ἐγὼ
 θὰ μάθω νὰ ζῶ
 δίχως φεγγάρια
 δίχως φῶς
 δίχως ἀέρα
 θὰ ζήσω νεκρὸς
 μὰ μακριὰ
 ἀπ' τῶν ἀνθρώπων τὸ κακὸ
 Ὦ ἀνάποδο Πάικο
 μακάριο βουνὸ
 τρεῖς χιλιάδες πόδια
 ἀπ' τ' ἀνθρώπου τὸ κακὸ
 ἂν μόνο μποροῦσα
 τὰ ροῦχα μου θὰ ἔσκιζα
 τὰ γόνατα θὰ μάτωνα
 στ' ἀγκάθια τῶν πλαγιῶν σου.

---

⁴²³ Γιάννης Μυτιληναῖος, «Πέντε ποιήματα» στὴν ἰστοσελίδα ΠΟΙΕΙΝ <http://www.poein.gr/archives/14258/index.html#more-14258>.

<https://plagia-paionias.blogspot.com>

Στην 1^η φωτογραφία: Πλαγιώτες στα τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ '50 στὸ γραφεῖο τῆς κοινότητας Πλαγίων. Στὴν 2^η φωτογραφία ὁ δάσκαλος Βασίλης Σουλτανίδης στὰ τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ '50 μὲ τα Πλαγιωτόπουλα. Ἀρχεῖο κ. Δημητρίου Ἀπ. Μουτσάκη.

Ἐπιλογὴ⁴²⁴

Ἔρχονται νεκροὶ συγχωριανοὶ·
 Ἄρναουτικῶτες, Ἄρτακηνοὶ καὶ Μπουγαζιῶτες
 -μὲ τὰ ζωνάρια καὶ τὶς τραγιᾶσκες τους-
 ἔρχονται τοῖχο τοῖχο τὰ Ψυχασάββατα.

Σπρώχνουν νυχτιάτικα τὸ χέρι μου,
 ὀδηγοῦν τὴ γραφίδα στὸ χαρτί.
 Ἐπιμένουν -μὲ τὸ τουφέκι καὶ μὲ τὸ ἄροτρο-
 νὰ γραφοῦν στὴν Ἱστορία.

Ψιθυρίζουν λόγια ἀπὸ τὴν Ἐξόδιο Ἀκολουθία
 καὶ ὑπογράφουν μὲ σταυρὸ
 στὸ βιβλίο μου:

*«...Ποῦ ἔστιν ἡ τοῦ κόσμου προσπάθεια;
 Ποῦ ἔστιν ἡ τῶν προσκαίρων φαντασία;
 Ποῦ ἔστιν ὁ χρυσὸς καὶ ὁ ἄργυρος;
 Ποῦ ἔστιν τῶν οἰκετῶν ἡ πλημμύρα
 καὶ ὁ θόρυβος;
 Πάντα κόνις, πάντα τέφρα, πάντα σκιά...»⁴²⁵*

⁴²⁴ Οδοῦρης Βοριάς, ποίημα «Σκόνη, στάχτη καὶ σκιές» ἀπὸ τὴν «Ἀνθολογία σύγχρονης ἑλληνικῆς ποίησης ἐξ ἰδίων» ἐπιμέλειας Ἀντῶνῆ Δ. Σκιαθᾶ καὶ Τριαντάφυλλου Ἡλ. Κωτόπουλου πού κυκλοφόρησε σὲ ψηφιακὴ μορφή τὸν Ἰούνιο 2021.

⁴²⁵ Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὰ Ἰδιόμελα τῆς Νεκρώσιμης Ἀκολουθίας (Ποίημα τοῦ Ἰωάννου Μοναχοῦ τοῦ Δαμασκηνοῦ).

ΠΗΓΕΣ - ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Άθανασιάδης Σάκης, ποιητική συλλογή «Ο μικρός ήλιος κι άλλα όνειρα του δρόμου», 2014.
- Άθανασιάδης Σάκης, ποιητική συλλογή «Τò δαχτυλίδι τής ελευθερίας», 2020.
- Άλτικής Σ., «Γουμένισσα ή Παιονική στην Ίστορία», Θεσσαλονίκη 1995.
- Άντωνίου Σ. Κωνσταντίνος, «Ίστορία τής Έλληνικής Βασιλικής Χωροφυλακής 1833 - 1967».
- Άραμπατζή Χριστίνα, «Προσφυγικοί οικισμοί στη Χαλκιδική κατά τò πρώτο μισό τού 20^{ου} αιώνα», διδακτορική διατριβή, Α.Π.Θ. 2008.
- Άρβανιτάκης Κ. Σπύρος, «Τετράδια μνήμης τού Κωνσταντίνου Σ. Άρβανιτάκη», 2009, εκδόσεις UNIVERSITY STUDIO PRESS.
- Βακαλόπουλος Ά. Κωνσταντίνος, «Θράκη», εκδόσεις Άφοι Κυριακίδη, 1993.
- Βαλαμιδής Ί. Πασχάλης, «Μελέτες ιστορικές γιά τήν Ανατολική Θράκη και τή Μακεδονία - κατά τήν ύστερη όθωμανική περίοδο», έκδ. οίκος Άντ. Σταμούλη, 2011.
- Βαρδάκας Θ. Γεώργιος, «Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος - Μάχες: Σεμèn ντε φέρ, Ραβινέ, Σκρά ντι Λεγκέν, Δοϊράνης, Διασπάσεως Μακεδονικού Μετώπου», 2018.
- Βαφειάδης Θανάσης, «Τò χρονικό τού Κιλκίς 1913 - 1940», δίτομο έργο, 2013, Κιλκίς.
- Βαφόπουλος Θ. Γεώργιος, «Τà ρόδα τής Μυρτάλης», ποιήματα, 1931.
- Βλασιδής Βλάσης, «Μεταξύ μνήμης και λήθης - Μνημεία και κοιμητήρια τού Μακεδονικού Μετώπου», Μουσείο Μακεδονικού Άγώνα, Θεσσαλονίκη 2016.
- Βοριάς Θοδωρής, ποίημα από τήν «Ανθολογία σύγχρονης έλληνικής ποίησης έξ ίδιων», 2021.
- Βοριάς Θοδωρής, ποιητική συλλογή «Χαμένες ψηφίδες», Θεσσαλονίκη, 2012.
- Γκαλά Έλένη, «Η έγκατάσταση τών προσφύγων στòn Δήμο Έορδαίας - Σύγκριση τής γεωγραφίας τού τόπου μεταξύ τών δεκαετιών τού 1920 και τού 2000», πτυχιακή έργασία, 2011.
- Δασκαλάκης Άπόστολος, «Ίστορία Έλληνικής Χωροφυλακής 1936 - 1950», Άρχηγείον Χωροφυλακής, 1973.
- Δημόπουλος Δημήτριος, «Η καταγωγή τών Έλλήνων», 1996, εκδόσεις Έλεύθερη Σκέψις.
- Διεύθυνση Ίστορίας Στρατού, «Η Έλλάς και ó πόλεμος στα Βαλκάνια», Γενικό Έπιτελείο Στρατού, 1958.
- Διεύθυνση Ίστορίας Στρατού, «Ο Έλληνικός Στρατός κατά τόν Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο» Γενικό Έπιτελείο Στρατού, 2017.
- Διεύθυνση Ίστορίας Στρατού, «Ο μακεδονικός άγων και τὰ εις Θράκην γεγονότα», Γενικό Έπιτελείο Στρατού, 1979.
- Δορδανάς Στράτος, «Τò αίμα τών άθών - Αντίποινα τών γερμανικών άρχών κατοχής στη Μακεδονία 1941 - 1944», εκδόσεις Έστία, 2007.
- Έλληνική Στατιστική Άρχη, «Πληθυσμός τού Βασιλείου τής Έλλάδος κατά τήν άπογραφήν τής 19 Δεκεμβρίου 1920», Άθήνα 1921.
- Έπιτροπή Άποκαταστάσεως Προσφύγων, «Κατάλογος τών προσφυγικών συνοικισμών Μακεδονίας με τὰς νέας όνομασίας», Θεσσαλονίκη, 1928.
- Έπιτροπή Άποκαταστάσεως Προσφύγων, «Όνομαστικόν εύρετήριο άγροτών προσφύγων», Άθήνα, 1928.
- Έταιρεία Θρακικών Μελετών, «Άρχείον Θράκης», Άθήνα, 1976.
- Έταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, «Μακεδονικός Άγών», Έκατό χρόνια από τόν θάνατο τού Παύλου Μελά. Έπισημονικό Συνέδριο 12 - 13 Νοεμβρίου 2004. Συλλογικό. 2006.
- Έταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, «Οί Μακεδονομάχοι άδερφοί Δογιάμα», εκδόσεις University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2009.
- Έταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, «Οί πρόσφυγες στη Μακεδονία», Άθήνα 2009.

- Ευαγγελίδης Δημήτριος, «Λεξικό τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν καὶ περι-ελλαδικῶν φύλων», ἐκδόσεις Κυρομάνος, 2005.
- Ευαγγελίδης Δημήτριος, «Ἀρχαία Μακεδονία», ἐκδόσεις Ἴνφογνώμων, 2012.
- Ἐφημερίδα «Εἰδήσεις» (Κιλκίς).
- Ἐφημερίδα «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια».
- Ἐφημερίδα «Ἐλευθερία».
- Ἐφημερίδα «Ἐμπρός».
- Ἐφημερίδα «Μακεδονία».
- Ἐφημερίδα «Μαχητῆς» (Κιλκίς).
- Ἐφημερίδα «Πρῶτο Θέμα».
- Ἐφημερίδα «Ρίζοσπάστης».
- Ἐφημερίδα «Σκρίπ».
- Ἐφημερίδα «Turkije».
- Ἐχέδωρος Γιώργος, «Ἱστορία τοῦ Ν. Κιλκίς» (Ἡ μεταξὺ Πάικου καὶ Κρουσιῶν χώρα), Κιλκίς 1996, β' ἔκδοση.
- «Ἡμερολόγιον τῶν Ἐθνικῶν καὶ Φιλανθρωπικῶν Καταστημάτων», Κωνσταντινούπολη, (ἔτη 1905, 1906, 1907).
- Ἴντος Π. Χρήστος, Χαραλαμπίδης Δ. Βασίλειος, «Ἡ περιοχή τοῦ Ν. Κιλκίς ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ὡς τὰ νεότερα χρόνια», ἐκδόσεις Ἐπιμελητήριο Κιλκίς, Κιλκίς 1994.
- Ἴντος Π. Χρήστος, «Ἡ Ἀξιόπολη στὴν ἱστορικὴ τῆς διαδρομῆ», ἐκδόσεις Μαχητῆς, Κιλκίς 2000.
- Ἴντος Π. Χρήστος, «Ὁ Ἰ.Ν. Ἀγ. Γεωργίου Γουμένισσας, ἱστορία, τέχνη, παράδοση». Γουμένισσα, 1991.
- Ἴντος Π. Χρήστος, «Ἡ Γουμένισσα στὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τῶν λογοτεχνῶν μας», Γουμένισσα, 1989.
- Ἴντος Π. Χρήστος, «Παιονία καὶ Παίονες ἀπὸ τὰ μυθικὰ χρόνια ὡς τὴν τουρκοκρατία», ἐκδόσεις Μαχητῆς τοῦ Κιλκίς, Γουμένισσα, 1983.
- Ιορδανίδης Σ. Κωνσταντῖνος, «Οἱ ἐγκαταλειφθέντες ἐν Τουρκίᾳ τὸ 1922 ἑλληνικοὶ οἰκισμοὶ - Ἀρχεῖο Πόντου».
- Ἰωαννίδης Α., «Οἱ ναοὶ τῆς Παιονίας καὶ ἡ ἑλληνορθόδοξη παράδοση», Κιλκίς, 1983.
- Καρολίδου Φωτεινὴ, «Κοινωνικὲς σχέσεις, Ταυτότητες καὶ Τοπικὴ Αὐτοδιοίκηση στὸν Δῆμο Ἀξιούπολης καὶ στὸν Δῆμο Χέρσου τοῦ Νομοῦ Κιλκίς», διδακτορικὴ διατριβή, Θεσσαλονίκη, 2007.
- Κεραμόπουλος Δ. Ἀντώνιος, «Οἱ βόρειοι Ἕλληνες κατὰ τὸ Εἰκοσιένα», Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 1938.
- Λάμπρου Ἀθ. Δημήτριος, «Εὐρωπὸς - Ἱστορία - Ἐξέλιξη», Εὐρωπὸς, 1997.
- Λεβέντης Ἀ. Γεώργιος, «Ἡ κατὰ τῆς Μακεδονίας ἐπιβουλὴ», ἐκδόσεις Νέα Θέσις, 1991.
- Μητσόπουλος Θανάσης, «Τὸ 30° Σύνταγμα τοῦ Ε.Λ.Α.Σ.», ἐκδόσεις EDITECH, 1971, Γενεύη.
- Μιχαηλίδης Ἰάκωβος, «Σλαβόφωνοι μετανάστες καὶ πρόσφυγες ἀπὸ τὴ Μακεδονία καὶ τὴ Δυτικὴ Θράκη (1912 - 1930)», διδακτορικὴ διατριβή, Α.Π.Θ. 1996.
- Ξανθὸς Ἰωάννης, «Ἱστορία τῆς Γευγελῆς καὶ ἐθνικὴ δράσις τῶν κατοίκων αὐτῆς καὶ τῶν πέριξ χωριῶν», Θεσσαλονίκη, 1954.
- Paillares M., «Ἡ μακεδονικὴ θύελλα», ἐκδόσεις Τροχαλία, 1994.
- Παπαγεωργίου Μαρία «Ἔστι ἐκ τῆς Πρασιάδος λίμνης σύντομος κάρτα ἐς τὴν Μακεδονίην» (διαδίκτυο).
- Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως, «Μαύρη βίβλος διωγμῶν καὶ μαρτυριῶν τοῦ ἐν Τουρκίᾳ ἑλληνισμοῦ, 1914 - 1918», 1919.
- Παυλίδης Παῦλος - Σωκράτης, «Καὶ διηγώντας τα νὰ κλαῖς», ἐκδόσεις Γνώμη Κιλκίς - Παιονίας, Κιλκίς 2008.
- Παυλίδης Παῦλος - Σωκράτης, «Τὸ λεκανοπέδιο τῶν Μουριῶν», Δῆμος Μουριῶν, 2005.

Παχτίκος Δ. Γεώργιος, «260 Δημόδη ελληνικά ἄσματα - ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ», Ἀθήνα 1905.

Πελαγίδης Εὐστάθιος, «Ἡ ἀποκατάσταση τῶν προσφύγων στὴ Δυτικὴ Μακεδονία», ἐκδόσεις Ἀφοὶ Κυριακίδη, 1994.

Περιοδικὸ «Ἀρχεῖο τοῦ Θρακικοῦ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ θησαυροῦ».

Περιοδικὸ «Βαλκανικά Σύμμεικτα».

Περιοδικὸ «Θρακικά», τριμηνιαῖον ἐπιστημονικὸν σύγγραμμα, Θρακικὸν Κέντρον.

Περιοδικὸ «Μακεδονικά» τῆς Ἑταιρίας Μακεδονικῶν Σπουδῶν.

Περιοδικὸ «Μορφές».

Περιοδικὸ «Τολμῶν» τχ.26, Ἀπρίλιος - Μάιος - Ἰούνιος 2008.

Σαμοθράκης Θ. Ἀχιλλέας, «Λεξικὸν γεωγραφικὸν καὶ ἱστορικὸν τῆς Θράκης», Ἑταιρεία Θρακικῶν Μελετῶν, Ἀθήνα 1963.

Τριανταφυλλίδης Κωνσταντῖνος, «Ἡ γενετικὴ σύσταση τῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδας», Θεσσαλονίκη, 1993.

Χατζηαντωνίου Κώστας, «Μικρὰ Ἀσία - Ἱστορία τῶν νεότερων χρόνων», ἐκδόσεις Γόρδιος, Ἀθήνα 2011.

Χριστιανόπουλος Ντίνος, ποιητικὴ συλλογὴ «Παράξενο, ποῦ βρῖσκει τὸ κουράγιο καὶ ἀνθίζει», ἐκδόσεις Αἰγαῖον, 2010.

Ἱστοσελίδες

http://www.arnavutkoyrehberi.com	http://ethnologic.blogspot.com	http://www.impk.gr	https://stratistoria.wordpress.com
http://asiaminor.ehw.gr	http://www.fanoskilkis.gr	http://invenio.lib.auth.gr	http://www.thrakikhestia.gr
http://www.axioupoli.gr	http://www.filotas.gr	http://www.istorika.themata.com	http://thrakiveria.gr
http://www.eetaa.gr:8080	https://www.filoxeno.com	http://istoriakatoxis.blogspot.gr	http://www.tolmon.gr
http://www.e-istoria.com	http://geodata.gov.gr	http://www.kallikratis.eu	http://yaunatakabara.blogspot.gr
http://www.eidisis.gr	http://www.goumenissa.eu	http://kassandra.afs.edu.gr	https://www.visitpaionia.gr
http://el.wikipedia.org	http://gym-goumen.kil.sch.gr	http://media.ems.gr	http://vlahofonoi.blogspot.gr
http://ellinikofos.blogspot.gr	http://www.hellinon.net	http://msofos.gr	http://1lyk-ptolemy.koz.sch.gr
https://www.enetpress.gr	http://idomeni.gr	http://www.poein.gr	
http://eoniaellhnikhpisti.blogspot.com	http://imderkon.org	http://www.poeaemak.gr	
http://estia.hua.gr	http://www.imma.edu.gr	http://skeftomasteellhnikaka.blogspot.com	

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- 1 Πρόλογος
- 3 Εισαγωγή - Τὰ Πλάγια (Καρασινάν)
Τοπογραφία - Διοικητικές μεταβολές τῆς Κοινότητος Πλαγίων

ΟΙ ΑΛΗΣΜΟΝΗΤΕΣ ΠΑΤΡΙΔΕΣ ΤΩΝ ΠΛΑΓΙΩΤΩΝ

- 7 Οί ρίζες τῆς γενιάς τῶν ξεριζωμένων
- 7 Ἡ ζωὴ στὶς ἀλησμόνητες πατρίδες
Τουρκοὶ διωγμοὶ - Διωγμοὶ στὴν περιοχή τῆς Μητροπόλεως Δέρκων
- 11 Πατρίδες ποὺ δὲν ξεχνᾶνε οἱ Πλαγιῶτες
Τὸ Βογάζκιο ἢ Μπογάζκιο τῆς Μητροπόλεως Δέρκων - (Boğazköy)
- 12 Τὸ Ἀρναούτκιο ἢ Παπτσού τῆς Μητροπόλεως Δέρκων (Arnautköy)
- 19 Ὁ Πύργος τῆς Μητροπόλεως Δέρκων (Kemerburgaz)
- 23 Ἡ Ἀρτάκη τῆς Μητροπόλεως Κυζίκου (Erdek)
- 27 Ἡ Μεσαίπολις ἢ Μισόπολις τῆς Μητροπόλεως Προύσης (Aydinpinar)

ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΣΤΗΝ ΠΑΙΟΝΙΑ

- 43 Μετακινήσεις πληθυσμῶν στὴ Μακεδονία
- 44 Ἀπογραφή πληθυσμοῦ τῆς Παιονίας πρὶν τὴν ἐγκατάσταση τῶν προσφύγων
- 46 Ἐγκατάσταση προσφύγων στὴν περιοχή τῆς Παιονίας
Ἀπογραφή προσφύγων στὴν Παιονία (Ἀπρίλιος 1923) - Κίνητρα παραμονῆς προσφύγων
- Πίνακας ἐγκατάστασης προσφύγων στὴν περιοχή Παιονίας
- 49 Διαδικασία ἐγκατάστασης τῶν προσφύγων στὴν Ἑλλάδα
- 50 Ἡ Παιονία μετὰ τὴν ἐγκατάσταση τῶν προσφυγικῶν πληθυσμῶν

Η ΖΩΗ ΣΤΑ ΠΛΑΓΙΑ

- 51 Τὸ Καρασινάν πρὶν τὸ 1924
Δημοσιεύματα γιὰ τὸ Καρασινάν πρὶν τὸ 1924 - Μία τουρκικὴ μαρτυρία γιὰ τὸ Καρασινάν
- Τὸ Καρασινάν στὶς μάχες Ραβινέ καὶ Σεμέν ντὲ φέρ (1^η Μαΐου 1917)
- 54 Ἐγκατάσταση τῶν Ἑλλήνων προσφύγων στὸ Καρασινάν
Ἡ γενιά τῶν ξεριζωμένων - Μετακινήσεις κατοίκων στὰ Πλάγια
- 57 Τὰ Πλάγια ἀπὸ τὴν ἐγκατάσταση τῶν προσφύγων τὸ 1924 μέχρι τὸ 1939
Τὰ Πλάγια (Καρασινάν) μέσα ἀπὸ δημοσιεύματα - Τὸ Καρασινάν ποὺ τὸ ὀνόμασαν καὶ Νίκαια...
- 64 Τὰ Πλάγια ἀπὸ τὸ 1940 μέχρι τὸ 1949
Ὁ ἐλληνοϊταλικὸς πόλεμος - Ἡ γερμανικὴ Κατοχή - Κατοχικὲς δυνάμεις τῆς περιοχῆς - Ἀνταρτικὲς ὀμάδες στὸν Νομὸ Κιλκίς - Ἡ ζωὴ στὴν Κατοχή - Ξεκίνημα τοῦ Ἐθνικοῦ Διχασμοῦ - Ἡ μάχη τοῦ Κιλκίς - Ἀπελευθέρωση - Τὸ δράμα «1946 - 1949»
- 76 Τὰ Πλάγια ἀπὸ τὸ 1950 ἕως σήμερα
Οἱ δεκαετίες μέχρι τὸ 1970 - Οἱ δεκαετίες μετὰ τὸ 1970
- 81 Ὑποδομὲς στὰ Πλάγια
Ὁ Ἱερὸς Ναὸς Ἁγίας Παρασκευῆς - Τὸ γραφεῖο τῆς Κοινότητος - Τὸ δημοτικὸ σχολεῖο - Ἡ διαμόρφωση τῆς πλατείας - Τὰ ἀναχώματα τοῦ Ἀξιοῦ ποταμοῦ στὸν κάμπο - Ἡλεκτροδότηση τοῦ χωριοῦ - Ὁ νέος δρόμος (τῆ δεκαετία τοῦ '70) - Τὸ γήπεδο - Τὸ νηπι-αγωγεῖο - Ὑδροδότηση τοῦ χωριοῦ - Ὁ δρόμος Εἰδομένης-Εὐζώνων

85 Τοπωνύμια τῆς περιοχῆς τῶν Πλαγιῶν

ΟΙ ΠΛΑΓΙΩΤΕΣ

- 91 Πίνακας τῶν προσφύγων ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στὸ Καρασινὰν τὸ 1924
- 96 Κοινωνικὲς συνθήκες καὶ ἕψη τῶν Πλαγιωτῶν
Γενικὰ γιὰ τοὺς κατοίκους τοῦ χωριοῦ - Προσφωνήσεις μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς οἰκογένειας
- Καταμερισμὸς ἐργασιῶν στὴν οἰκογένεια - Γάμος - Σῶγαμπρος - Πρόικα - Βάφτιση - Κληρονομιά
- 98 Διοίκηση τοῦ χωριοῦ - ὑπάλληλοι καὶ ὑπηρεσίες
- 99 Ἐπαγγέλματα τῶν Πλαγιωτῶν
Ἐπαγγέλματα προπολεμικὰ - ἐπαγγέλματα μεταπολεμικὰ
- 105 Πλαγιώτικα ἕψη καὶ ἔθιμα
Πανηγύρι τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ Ἁγίας Παρασκευῆς - Ἁγίασμα - Ἁγίασμα Ἁγίας Παρασκευῆς
- Χαρταετοὶ τὴν Καθαροδευτέρα - Ἐκδηλώσεις γιὰ τὴ μνήμη τῶν νεκρῶν - Πρωτομαγιά -
Τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Κυρίου - Οἱ φωτιές τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου καὶ ὁ Κλήδονας στίς 23 Ἰουνίου -
Λιτανεαὶ Ἱερῶν Εἰκονισμάτων τῆς Ἐκκλησίας - Ἁγίασμα τοῦ Προφήτη Ἡλία στὸ «412»
- Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου - Γαμήλιο κέρασμα στὸν δρόμο ἢ κλεισίμο δρόμου... - Πανηγύρια
τῶν γύρω χωριῶν
- 110 Δοξασίες, προλήψεις καὶ γνωμικὰ τῶν Πλαγιωτῶν
Δοξασίες καὶ γνωμικὰ - Προλήψεις - Παρατσούκλια
- 113 «Πλαγιώτικα» - Μικρὸ λεξιλόγιο
- 118 Πολιτιστικὲς δραστηριότητες τῶν Πλαγιωτῶν
Μαθητικὲς παραστάσεις, παρελάσεις καὶ γυμναστικὲς ἐπιδείξεις - «Ὀμιλος Πλαγιῶν» -
Ποδόσφαιρο καὶ κυριακάτικη βόλτα - Πολιτιστικὸς Σύλλογος - Ἐκδρομὲς - Τὰ πάρτι τῆς
δεκαετίας τοῦ 1970 - Παίζοντας ἑλληνο-κομιτάτζη...
- 121 Πεσόντες τοῦ χωριοῦ
- 122 Στοιχεῖα ἀπογραφῆς τοῦ ἔτους 2011 ἀπὸ τὴν Ε.Σ.Υ.Ε. σχετικὰ μὲ τὰ Πλάγια
- 123 Ἀποτελέσματα τοῦ ἐκλογικοῦ τμήματος Πλαγιῶν

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΗΣ ΕΥΡΥΤΕΡΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΠΑΙΟΝΙΑΣ

- 125 Μακεδόνες φύλο ἑλληνικὸ
- 126 Ἀρχαῖοι χρόνοι
- 126 Παῖονες
- 130 Ἐλληνιστικὴ περίοδος
- 131 Βυζάντιο
- 132 Περίοδος τῆς τουρκοκρατίας
- 134 Γνωστότεροι ἀγωνιστὲς τοῦ '21 στὴν περιοχὴ Παιονίας
- 136 Ὁ 20^{ος} αἰώνας
- 136 Μακεδονικὸς Ἀγῶνας
Γνωστοὶ καὶ λιγότερο γνωστοὶ ἀγωνιστὲς στὴν περιοχὴ Γευγελῆς - Φιλόπτωχος Ἄδελ-
φότητα τῆς Γευγελῆς - Τὰ γεγονότα τοῦ Ἰλιντεν καὶ ἡ περιοχὴ - Ἡ δολοφονία τῆς δασ-
κάλας Αἰκατερίνης Χατζηγεωργίου - Ἀπογραφή πληθυσμοῦ τὸ 1904 - Οἱ ρουμανίζο-
ντες ἀσκοῦν τρομοκρατία κατὰ τῶν πατριαρχικῶν χριστιανῶν στὸ Σκρά
- 149 Α΄ Βαλκανικὸς Πόλεμος
- 149 Β΄ Βαλκανικὸς Πόλεμος
19^η Ἰουνίου 1913: Ἡ μάχη τοῦ Κιλκίς - Λαχανᾶ - Ὁ ξεριζωμὸς τῶν Ἑλλήνων τῆς
Στρώμνιτας

- 151 Α' Παγκόσμιος Πόλεμος
Οι μάχες του Ραβινέ (1^η Μαΐου 1917) και του Σεμέν ντὲ φέρ (22^α Ἀπριλίου 1917) -
17^η Μαΐου 1918: Ἡ μάχη τοῦ Σκρᾶ - 5^η Σεπτεμβρίου 1918: Ἡ μάχη τῆς Δοϊράνης -
Ἡ καταστροφή τῆς περιοχῆς τῆς Γευεελῆς ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους - Μετακινήσεις σλα-
βόφωνων πληθυσμῶν τῆς περιοχῆς Παιονίας
- 159 Ἡ Παιονία ἀπὸ τὸ 1920 μέχρι τὸ 1939
Ἐγκατάσταση «ἀνταλλάξιμων» - Συλλαλητήριο τῶν κατοίκων τῆς Παιονίας

Ἡ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΠΑΙΟΝΙΑ

- 163 Πληροφορίες γιὰ τὸν ἐπισκέπτη
- 164 Περιοχὲς φυσικοῦ κάλλους
Ἄξιὸς ποταμὸς - Ὄρος Πάικο - Λίμνη Μεταλλείου - Καταρράκτες τοῦ Σκρᾶ (Γαλάζια
Λίμνη) - Ἄλλες περιοχὲς φυσικοῦ κάλλους
- 165 Ἄξιοθέατα Παιονίας
Ἱεροὶ Ναοὶ καὶ Ἱερὲς Μονὲς - Μνημεῖα καὶ μουσεῖα
- 169 Δραστηριότητες
Θρησκευτικὲς ἐκδηλώσεις - Πολιτιστικὲς ἐκδηλώσεις
- 171 Ἡ Παιονία μέσα ἀπὸ τὴν ποίηση (μικρὴ ἀνθολογία)
- 171 Θάνατος τῆς δασκάλας Αἰκατερίνης Χατζηγεωργίου (Ἑλληνικὴ Παράδοση)
- 172 Γιὰ τὸν ἀπαγχονισθέντα ἀπὸ τοὺς κομιτατζῆδες, δάσκαλο Ἰωάννη Πίτσουλα
(Γεώργιος Ἀθάνας) 1918 - 1919
- 173 Ἡ μάχη τοῦ Γκράντατς τοῦ ὄρους Πάικο (ντόπιο σλαβόφωνο δημοτικὸ τραγοῦδι)
- 174 Μπέλλα Ὀλυμπία (τραγοῦδι τῆς περιοχῆς Γρίβια)
- 175 Στὸ μεγάλο ρεῦμα τοῦ Ἄξιου (Γεώργιος Βαφόπουλος)
- 176 Περσικὰ δῶρα (Ντίνος Χριστιανόπουλος)
- 177 Βαρδάρης (Α. Αγις)
- 178 Παιονία (Σάκης Ἀθανασιάδης)
- 179 Στὴν δική μου πατρίδα (Σάκης Ἀθανασιάδης)
- 180 Ἄφησε τὸν ἀγέρα νὰ κατεβαίνει ἀπὸ τὸ Σκρᾶ (Θοδωρὴς Βοριάς)
- 181 Τὰ στενά τῆς Τσιγγάνας (Θοδωρὴς Βοριάς)
- 182 Μοναχικὸς γυρισμὸς (Χρῆστος Τουμανίδης)
- 184 Τοῦ Βουνοῦ (Γιάννης Μυτιληναῖος)

186 Ἐπίλογος

187 **ΠΗΓΕΣ - ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ**

191 **ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ**

194 **ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ**

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ

Τò Καρασινάν (Πλάγια Παιονίας) τò έτος 1917. Πηγή: Υπουργείο Πολιτισμού τής Γαλλίας.

Τò Καρασινάν (Πλάγια Παιονίας) τò έτος 1917.
Πηγή: Υπουργείο Πολιτισμού τής Γαλλίας.

<http://plagia-paionias.blogspot.com>

Τὸ Καρασινὰν (Πλάγια Παιονίας) τὸ ἔτος 1917.
Πηγή: Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ τῆς Γαλλίας.

<http://plagia-paionias.blogspot.com>

Καρασινὰν (Πλάγια Παιονίας) 1917, τὸ τέμενος τοῦ χωριοῦ.
Πηγή: Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ τῆς Γαλλίας.

Τὰ Πλάγια Παιονίας, λήψη ἀπὸ τὶς «Πετράρες» τοῦ ὑψώματος «412».
Ἄπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ κ. Θεοδώρου Π. Μπαράκη.

Τὰ Πλάγια Παιονίας τὴ δεκαετία τοῦ 2020.
Ἀεροφωτογραφία ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ κ. Ἰωάννη Ἰντζέ.

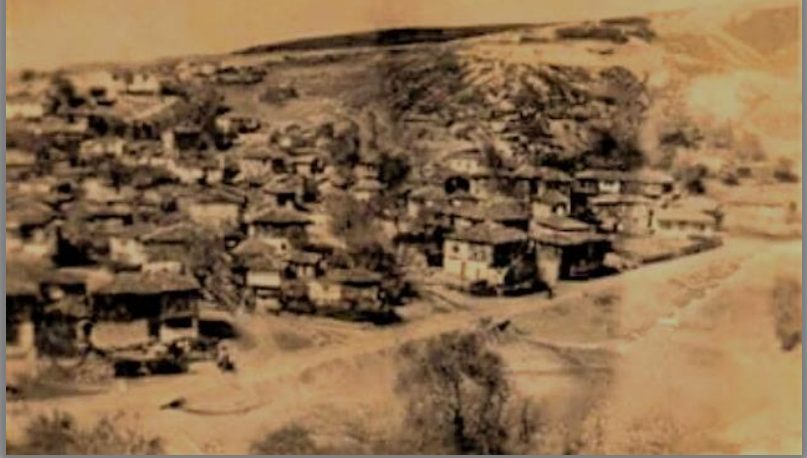

Τὰ Πλάγια Παιονίας, λήψη ἀπὸ τὸ ὕψωμα «412».
Ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ κ. Θεοδώρου Π. Μποράκη.

Τὰ Πλάγια Παιονίας τῆ δεκαετία τοῦ 2020.
Πηγή: Διαδίκτυο [Ἱστοσελίδα: «Πλάγια Παιονίας Κιλκίς - τὸ χωριό μου»]

Το Μπογάζκιοϊ (Boğazköy) - Συλλογος Θρακιωτών Φιλώτα.

Τὸ χωριὸ Μπογάζκιοϊ τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης. Ἀλησμόνητη πατρίδα Πλαγιωτῶν.
Ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ Συλλόγου Θρακιωτῶν Φιλώτα.

Ἡ ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς στὸ Μπογάζκιοϊ τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης.
Πηγή: Διαδίκτυο.

Ἀρτάκη τῆς ἐπαρχίας Κυζίκου. Ἄλγισμὸν ἡ πατρίδα τῶν Πλαγιωτῶν. Τὸ ἐλληνικὸ σχολεῖο.
Πηγή: ιστοσελίδα mikrasiatis.gr

Stamboul - 13 - Aqueduc de Lyrgos

Πύργος (Kemerbugraz) τῆς Μητροπόλεως Δέρκων, ἀλγισμὸν ἡ πατρίδα τῶν Πλαγιωτῶν.
Ἰγγραγωγεῖο. Πηγή: διαδίκτυο.

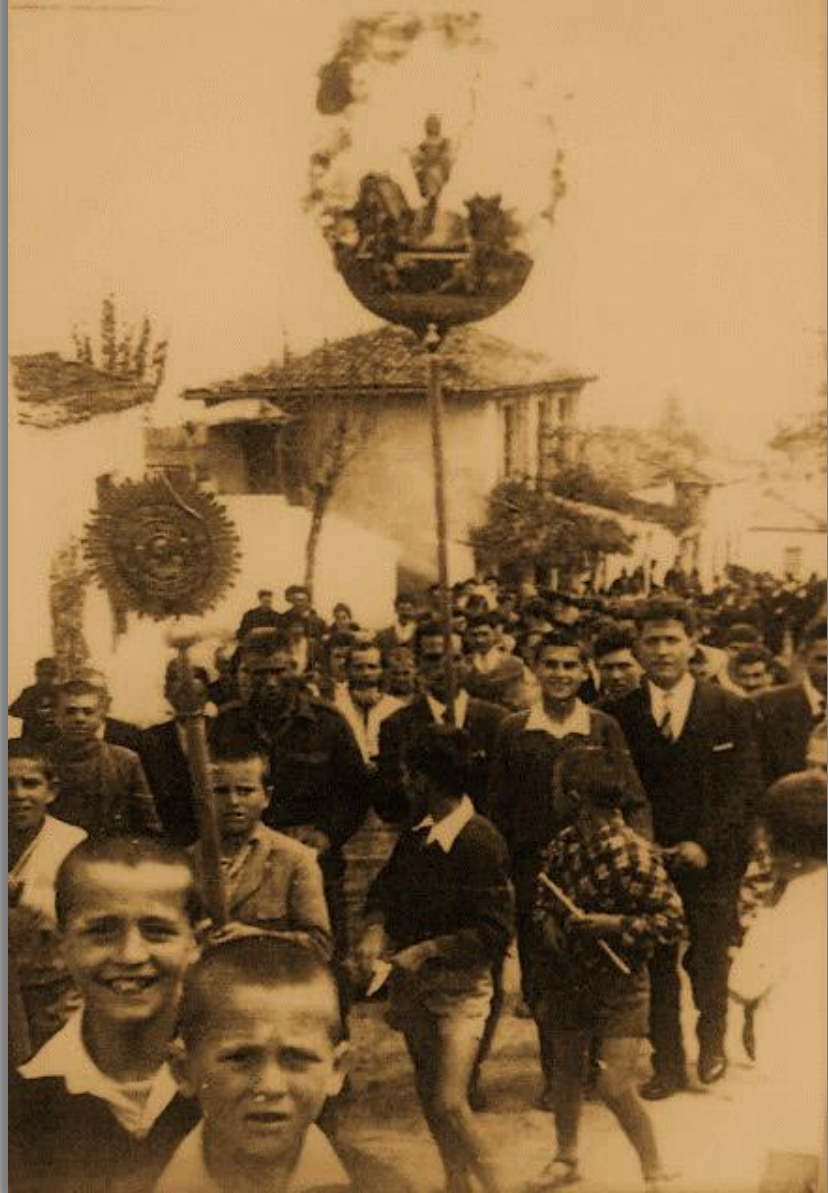
Ἀρναούτκιοί τῆς Ανατολικῆς Θράκης. Ἀλησμόνητη πατρίδα τῶν Πλαγιωτῶν.
Ἑλληνική ἐκκλησία. Πηγή: διαδίκτυο.

Μισόπολη ἢ Μεσαίπολη τῆς ἐπαρχίας Προύσας. Ἀλησμόνητη πατρίδα τῶν Πλαγιωτῶν.
Ἑλληνική ἐκκλησία. Πηγή: Διαδίκτυο.

Εικόνησμα τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς ἀπὸ τὸν Ἱ. Ν. Ἁγίας Παρασκευῆς Πλαγίων
Ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ κ. Θεόδωρου Π. Μποράκη.

Περιφορά τής εικόνας τής Ἀναστάσεως στὰ Πλάγια, στὰ μέσα τής δεκαετίας τοῦ '60.
Ἄπο τὸ ἀρχεῖο τῆς κ. Ἀντωνίας Κούντιου - Πασατσιφλικιώτη.

Πλαγιώτες έξω από το γραφείο της Κοινότητας σε έθνική γιορτή, τέλη δεκαετίας του 1950.
Από το αρχείο της κ. Αντωνίας Θ. Ίωαννίδου.

Πλαγιώτες στο γραφείο της Κοινότητας τη δεκαετία του '70.
Πηγή: Αρχείο κ. Γεωργίου Ίωαννίδη.

Πλαγιώτες έξω από το γραφείο τής κοινότητας την εθνική γιορτή τής 25^{ης} Μαρτίου 1979.
Άπο τò άρχείο τής κ. Κούλας Κεχαΐδου - Καραογλάνη.

<http://plagia-paionias.blogspot.com>

Τò σχολείο τών Πλαγιών.
Άπο τò άρχείο τού κ. Θεοδώρου Π. Μποράκη.

Το νηπιαγωγείο και τὰ «πευκάκια» στὴν περιοχή τοῦ γηπέδου Πλαγίων.
Ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ κ. Θεοδώρου Π. Μποράκη.

Δάσκαλοι καὶ μαθητὲς τῶν Πλαγίων στὰ μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ 1930.
Ἀρχεῖο κ. Γεωργίου καὶ Κατερίνας Σταυρίδη.

Δημοτικό Σχολείο Πλαγίων τὸ ἔτος 1958.
Ἄπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ κ. Δημητρίου Ἀπ. Μουτσάκη

<https://plagia-paionias.blogspot.com>

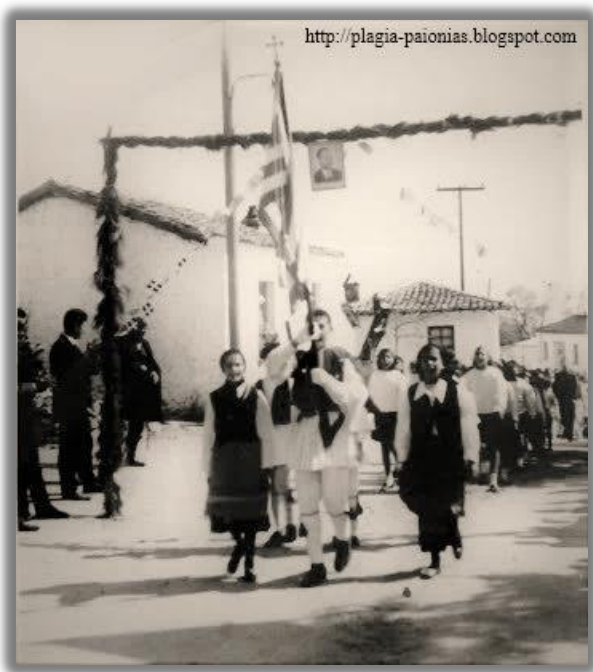
Δημοτικό Σχολείο Πλαγίων τὸ ἔτος 1958.
Ἄπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ κ. Δημητρίου Ἀπ. Μουτσάκη.

Τὸ δημοτικὸ σχολεῖο τῶν Πλαγίων τῆ δεκαετία τοῦ 1960. Μαθητὲς καὶ μαθήτριες μὲ τὴ δασκάλα Στέλα Σουλτανίδου. Ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τῆς κ. Ἀντωνίας Κούντιου - Πασατσιφλικιώτη.

Μαθητικὴ παράσταση στὸ σχολεῖο Πλαγίων τὴν 25^η Μαρτίου 1969.
Ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τῆς (+) Σμαρῶς Λαμπαδαρίου - Μποράκη.

Μαθητική παρέλαση μπροστά από το γραφείο της κοινότητας Πλαγίων το 1971.
Άπό τὸ ἀρχεῖο τῆς κ. Ἀντωνίας Κούντιου - Πασατσιφλικιώτη.

Πλάγια 1954, ἀναμνηστική πλάκα ἀπὸ τὴ διαμόρφωση τῆς πλατείας τοῦ χωριοῦ.
Άπό τὸ ἀρχεῖο τοῦ κ. Θεοδώρου Π. Μποράκη.

<http://plagia-paionias.blogspot.com>

«Τῆς Λιμπὸς τὸ ἀμπέλι» -Τὰ μνήματα τῶν Πλαγίων (2011).
Ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ κ. Θεοδώρου Π. Μποράκη.

<http://plagia-paionias.blogspot.com>

Τμήμα τοῦ παλιοῦ δρόμου Πλαγίων - Δρέβενου. Ἁγίασμα Ἁγίας Παρασκευῆς.
Ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ κ. Θεοδώρου Π. Μποράκη.

Πλαγιάτες έθελοντές χωροφύλακες τη δεκαετία του '40.
Άπο τὸ ἀρχεῖο τῆς κ. Άναστασίας Γκέρλοβα.

Πλαγιάτισσες στη Θεσσαλονίκη τὴν 1^η Δεκεμβρίου 1948.
Άπο τὸ ἀρχεῖο τῆς κ. Άντωνίας Κούντιου Πασατσιφλικιώτη.

Πλαγιώτες στον κάμπο, μεταπολεμικά.
Άπο τὸ ἀρχεῖο τῆς κ. Ἀναστασίας Γκέρλοβα.

Νεανική συντροφιά στὰ Πλάγια, τὸ Πάσχα τοῦ 1949.
Άπο τὸ ἀρχεῖο τῆς κ. Ἀντωνίας Κούντιου - Πασατσιφλικιώτη.

Πλαγιώτες στὸν σιδηροδρομικὸ σταθμὸ Εἰδομένης τῆ δεκαετία τοῦ '50.
Ἄπο τὸ ἀρχεῖο τῆς κ. Γεωργίας Γραῖτσα.

Ὁ Γιάννης «Ἀτσαλένιος» στὸν κάμπο τὴν 10^η Σεπτεμβρίου 1954.
Ἄπο τὸ ἀρχεῖο τοῦ κ. Παναγιώτη Μποράκη.

<https://plagia-paionias.blogspot.com>

Πλαγιώτες χτίστες την 15^η Μαρτίου 1955.
Άπο τὸ ἀρχεῖο τοῦ κ. Παναγιώτη Μποράκη

Πλαγιώτες στὴ «Βόλτα» τὸ Πάσχα τοῦ 1955.
Άπο τὸ ἀρχεῖο τῆς κ. Ἑλένης Δάλλα - Γιαννουλάκη.

<http://plagia-paionias.blogspot.com>

Πλάγια, Ιούλιος 1956. Μετά τη βάφτιση, μεταξύ γραφείου κοινότητας και εκκλησίας.
Από τὸ ἀρχεῖο τῆς κ. Βούλας Ἰντζέ - Πασατσιφλικιώτη.

<http://plagia-paionias.blogspot.com>

Συντροφιά Πλαγιωτῶν στὸ καφενεῖο τοῦ Ἀλμπάνη τῆ δεκαετία τοῦ '50.
Απὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ κ. Παναγιώτη Μποράκη.

Πλαγιώτες την πρωτομαγιά του 1957 στα πλατάνια. Από το αρχείο της κ. Μαρίας Κακατσέρη.

Σχολική επιτροπή των Πλαγίων τη δεκαετία του 1960.
Από το αρχείο της (+) Σμαρώς Λαμπαδαρίου - Μποράκη.

Άγλημα Πλαγιωτών Μ.Α.Υ. την 28^η Οκτωβρίου 1960, παραταγμένο μπροστά στην εκκλησία.
Άπο τὸ ἀρχεῖο τοῦ κ. Δημητρίου Ἄπ. Μουτσάκη.

Παρέλαση τῶν ἀνδρῶν τῶν Μ.Α.Υ. στὰ Πλάγια τὸ 1963.
Άπο τὸ ἀρχεῖο τοῦ κ. Δημητρίου Ἄπ. Μουτσάκη

<http://plagia-paionias.blogspot.com>

Πλαγιώτες σὲ γαμήλιο γλέντι τὴ δεκαετία τοῦ '60.
Ἄπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ κ. Παναγιώτη Μποράκη.

Πλαγιώτες στὸ χωριὸ τὸ 1961. Ἄπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ κ. Δημητρίου Ἀπ. Μουτσάκη.

Γαμήλιο γλέντι στα Πλάγια τὸ 1963.
Ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ κ. Κωνσταντῖνου Ἰ. Πασχαλέρη.

Πανηγύρι τοῦ χωριοῦ δεκαετία τοῦ '60.
Ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τῆς κ. Μαρίας Κακατσέρη.

Συντροφιά Πλαγιωτών τη δεκαετία του '60.
Άπο τὸ ἀρχεῖο τῆς κ. Ἀναστασίας Γκέρλοβα.

Πλαγιῶτες στὸ καφενεῖο τῆ δεκαετία τοῦ 1960.
Άπο τὸ ἀρχεῖο τῆς κ. Θωμαῆς Χαραλαμπίκη.

Συντροφιά Πλαγιωτών στο καφενείο.
Άπο τὸ ἀρχεῖο τῆς κ. Ἀναστασίας Γκέρλοβα.

Χορὸς Πλαγιωτῶν στὸ πανηγύρι τοῦ χωριοῦ.
Άπο τὸ ἀρχεῖο τῆς κ. Ἀντωνίας Ἰωαννίδη.

<http://plagia-paionias.blogspot.com>

Πλαγιώτες τη δεκαετία του '60.
Άπο τὸ ἀρχεῖο τοῦ κ. Παναγιώτη Μποράκη.

<http://plagia-paionias.blogspot.com>

Στὸ πεταλωτήριο τοῦ Δημήτρη Ναλμπάντη.
Άπο τὸ ἀρχεῖο τῆς κ. Θωμαῆς Χαραλαμπάκη.

Πλαγιώτες στο καρροποιείο του Γιάννη Πασατσιφλικιώτη.
Άπο τὸ ἀρχεῖο τῆς κ. Ἀναστασίας Γκέρλοβα.

Πλαγιώτες στὰ «Καζάνια» γιὰ τσίπουρο, στὶς ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ '70.
Άπο τὸ ἀρχεῖο τῆς κ. Ἑλένης Δάλλα - Γιαννουλάκη.

Πλαγιώτες στο καπνοχώραφο. Από το αρχείο τής κ. Θεοδώρας Καστελιώτου.

Άρμάθιασμα καπνού από Πλαγιώτισσες. Από το αρχείο τής κ. Θεοδώρας Καστελιώτου.

Ανακατασκευή τών κοιμητηρίων στα Πλάγια τήν 6^η Απριλίου 1970.
Από τò άρχείο του κ. Κωνσταντίνου Ί. Πασχαλέρη

Πλαγιώτες τήν πρωτοχρονιά τού 1971 στο στρατιωτικό φυλάκιο ύψώματος «412»
Από τò άρχείο τής κ. Έλένης Δάλλα - Γιαννουλάκη.

Τὰ περασμένα Πλάγια... Έρείπιο τή δεκαετία 2010.
Άπό τὸ ἀρχεῖο τοῦ κ. Θεοδώρου Π. Μποράκη.

Τὰ περασμένα Πλάγια... Έρείπιο στις ἀρχές 2010.
Άπό τὸ ἀρχεῖο τοῦ κ. Θεοδώρου Π. Μποράκη.

Τὰ περασμένα Πλάγια... Έρείπιο στις αρχές 2010.
Από τὸ ἀρχεῖο τοῦ κ. Θεοδώρου Π. Μποράκη.

Τὰ περασμένα Πλάγια... Έρείπιο τὸ 2009.
Από τὸ ἀρχεῖο τοῦ κ. Θεοδώρου Π. Μποράκη.

Τὰ περασμένα Πλάγια... Έρείπιο τὸ ἔτος 2009.
Ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ κ. Θεοδώρου Π. Μποράκη.

Τὰ περασμένα Πλάγια... Έρείπιο στὶς ἀρχὲς 2010.
Ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ κ. Θεοδώρου Π. Μποράκη.

Λεπτομέρεια από τὸ μνημείο πεσόντων στὴν πλατεία τῆς Ἀξιουπόλεως, ποὺ κατασκεύασε ὁ γλύπτης Δημητριάδης (24^η Ἰουνίου 1929). Ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ κ. Θεοδώρου Π. Μποράκη.

ISBN 978-618-00-3554-4